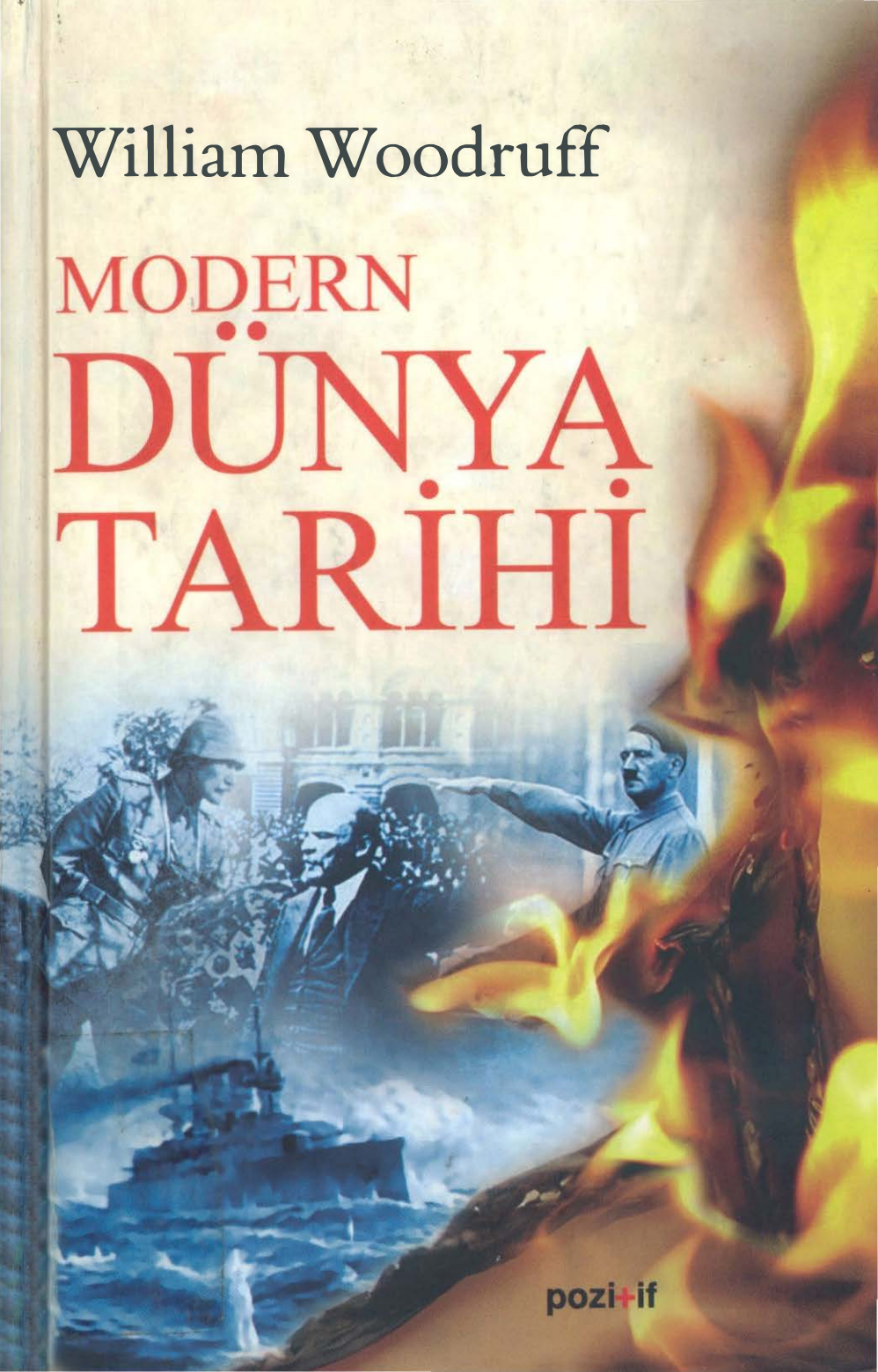
William Woodruff

MODERN DÜNYA TARİHİ

pozi+if

MODERN DÜNYA TARİHİ

Başlangıçtan Günümüze
Dünyada Olup Bitenler İçin Rehber

William Woodruff
Profesör, Florida Üniversitesi, Gainesville

POZİTİF YAYINLARI

© Pozitif Yayınları
© Palgrave Macmillan
© William Woodruff, 2002

Kitabın Orijinal Adı: A Concise History of the Modern World
Kitabın Türkçe Adı: Modern Dünya Tarihi

Genel Yayın Yönetmeni : Muharrem Kaşıtoğlu
Dizi Editörü : Ahmet Sait Akçay
Sayfa Düzeni : Adem Şenel
Kapak Tasarımı : Kenan Özcan
Baskı : İdil Matbaacılık

1. Baskı Aralık 2006
ISBN:975-6461-36-5

POZİTİF YAYINLARI
Genel Dağıtım
ARTI
Tel: (0212) 512 48 84
Fax: (0212) 512 09 14

MODERN DÜNYA TARİHİ

Başlangıçtan Günümüze
Dünyada Olup Bitenler İçin Rehber

William Woodruff
Profesör, Florida Üniversitesi, Gainesville

Çeviri: Hale Vardar & Arda Vardar

POZİTİF YAYINLARI

William Woodruff,

Gainesville Florida Üniversitesi'nde Ekonomi Tarihi Profesörüdür. Oxford, Londra, Nottingham ve Melbourne Üniversiteleri'nde çeşitli dereceler almıştır. Avrupa, Amerika, Asya ve Avustralya'daki birçok üniversitede dersler verdi. Dünya tarihi ve küresel gelişim konusunda yaptığı araştırmalar İngiltere Bankası, Fulbright Komitesi ve Rockefeller Kuruluşu'ndan destek gördü. Kitapları birçok dile çevrildi.

Diğer eserleri şöyledir:
Impact of Western Man
America's Impact on the World
The Struggle for World Power
Emergence of an International Economy
The Rise of the British Rubber Industry
Vessel of Sadness: A Wartime Autobiographical Novel
Paradise Galore: An Allegory
The Road to Nab End: A Memoir of a Lancashire Childhood

Hedwig ve Richard ile Anne ve William'ın anısına

İÇİNDEKİLER

Harita listesi 8
Dördüncü Baskı İçin Önsöz 9
1. Giriş 11
2. Yaşadığımız Çağın Kaynağı: Asya Hâkimiyetinde Dünya 20
3. Avrupa: 1500-914 39
4. Afrika: 1500-1914 65
5. Batının Yükselişi 77
6. Batılı İnsanın Etkisi 87
7. Doğuda Beyaz Tehlike 108
8. Rus İmparatorluğu'nun Yayılması 130
9. Amerikan İmparatorluklarının Yayılması 147
10. Bilim ve Sanayi Devrimleri 175
11. Birinci Dünya Savaşı: 1914-8 196
12. 1917: Komünizm-Yeni Bir Dünya İnanışı 220
13. Savaş Yıllarında Asya 233
14. İkinci Dünya Savaşı: 1939-45 257
15. Terör Dengesi 277
16. Afrika Sömürgeciliğinin Sona Ermesi 288
17. Komünizm ve SSCB ile Doğu Avrupa'daki Çöküşü 304
18. Yirminci Yüzyılda Latin Amerika ve Birleşik Devletler 324
19. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika 348
20. Asya'nın Yeniden Dirilişi 375
21. Dünya Anarşisi Tehdidi 421
Notlar 442
Bibliyografya 489
İndeks 508

Harita Listesi

I	1500 Öncesinde Dünya	18
II	Osmanlı, Safevi ve Moğol İmparatorlukları	24
III	Onaltıncı Yüzyılda Avrupa	43
IV	1763 Öncesinde Asya ve Afrika İmparatorlukları	67
V	Yedi Yıl Savaşları, 1756–63	90
VI	1763 Sonrasında Avrupa İmparatorlukları	91
VII	1815 Napolyon'un Savaşları Sonrasında Avrupa,	93
VIII	1914'te Afrika'daki Avrupa Kolonileri	95
IX	1914'te Asya ve Avustralasya'daki Avrupa İmparatorlukları	96
X	Rus İmparatorluğu'nun Genişlemesi	134
XI	Doğu Asya'nın Sömürgeleştirilmesi	143
XII	Kuzey Amerika'nın Genişlemesi	163
XIII	Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki İttifaklar	199
XIV	Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa	213
XV	İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Doğu Avrupa	275
XVI	Afrika Sömürgeciliğinin Sona Ermesi	290
XVII	Sovyetler Birliği'nin 1991'de Parçalanması	309
XVIII	2000'de Doğu Avrupa	315
XIX	2000'de Balkanlar	323
XX	2000'de Latin Amerika	326
XXI	2000'de Avrupa Birliği ve NATO	351
XXII	Asya Sömürgeciliğinin Sona Ermesi	377
XXIII	2000'de Ortadoğu	407
XXIV	1990'larda Dünya Dinleri	429
XXV	Birleşmiş Milletler'in Barışı Koruma Misyonu, Nisan 2001	432

Dördüncü Baskı İçin Önsöz

MS 1500'den bu yana, dünya tarihindeki küresel gücün değişkenliğini vurgulayan temaya sahip bu genel bakış, modern dünyanın şu anki şekline nasıl ulaştığını daraltılmış bir biçimde anlatmaktadır.

Bu kitap, insanlığın bir bütün halinde incelenmesinin öneminin vurgulanmasında, 1966'da *Batılı İnsanın Etkisi (Impact of Western Man)*'nde başladığım çalışmanın devamı niteliğindedir. İşte o çalışmada, İngiliz şair John Donne'ın "Hiç kimse bir adanın tamamı olamaz, herkes bütünün bir parçasıdır" sözünün benim için özel bir anlam ifade ettiğini gördüm. Geçmişin bütünlüğünü, karmaşıklığını ve farklılığını anlamaya çalışırken, odak noktam parçalardan bütüne kaydı, yani ağaçlardan ormana. Devletlerin kendi içyapılarında olup bitenleri değil, birbirleriyle aralarındaki ilişkiyi merak etmeye başladım. Millî ya da yerel tarihin eşsizliğini ya da bu son elli yılda çoğalan alt-türleri inkâr etmemekle birlikte, halkçılık ve milletlerin bağlılığı fikrinin gittikçe büyümesinin, benim, ne kadar geniş açıdan bakılırsa, o kadar çoğulcu bir görüş elde edilebilir anlayışımı haklı çıkardığını hissettim. Bu evrensel çalışmanın odak noktasını biraz daha netleştirmek için kronolojik yaklaşımın yanı sıra, aktüel bir yaklaşımı da benimsedim.

Dünya tarihinin beş yüz yılında olan olayların iç yüzlerini anlamak ve onları kısa ve etkili bir anlatımın içerisine dâhil etmek hiç de kolay olmadı. İstemeden de olsa, bazı konular her zaman gerçekte hak ettiklerinden daha çok, bazıları da daha az dikkate alınacaktır; tarihi, gerçek dünyadaki olayların doğruladığından daha tek yönlü ve devamlı olarak sunma yönünde bir eğilim olacaktır. Ger-

çekleri detaylardan ayırırken Voltaire'in şu vecizesinden ilham aldım: "Les détails qui ne ménent á rien sont dans l'histoire ce que sont les bagages dans une armée, *impedimenta;* il faut voir les choses en Grand." (Tarihin gereksiz ayrıntıları bir ordunun taşıdığı yük gibidir; insanın daha geniş bir görüş alanının olması gerekir.) Detaylar kendilerinde son bulmazlar.

Bu tür bir işe girişen bir yazarın karşılaşabileceği en büyük tehlike, konunun derinliğinde ya da karmaşıklığında yatmaz. Asıl tehlike, hikâyesini anlatırken baktığı penceredir. Kalıcı değeri olan tarihi yazılar arasında kalemin ardındaki kişiyi ortaya çıkarmayan bir tanesiyle hiç karşılaşmadım.

Mecburen, benim fikirlerim de kişisel, zamana ait ve konumsal.

Yaklaşım ne olursa olsun, modern dünyanın başkalaşımını sadece tarihsel bağlamda anlamayı umabiliriz. Sadece geçmişi günümüze ışık tutmak için kullanarak dünyanın şu anki halini nasıl aldığını ve nereye yol aldığını bilmeyi ümit edebiliriz. Geçmişten ders alabilen tek tür biziz ve böyle yapmadığımız takdirde soyumuz tükenme tehlikesiyle karşılaşacaktır.

Tarihi küresel bir sahneye oturturken dünyanın pek çok yerindeki uzmanlardan yardım aldım. Bilgi ve fikir hususunda diğerlerine de ciddi anlamda borçlu sayılırım. (Bu çalışmanın ilk kitabındaki teşekkür bölümü ve bu kitabın dipnotlar ve bibliyografya bölümü borcumu açıkça ortaya koymaktadır.)

Helga'ya olan borcum ise, her zamanki gibi, sonsuzdur.

William Woodruff
Florida Üniversitesi, Gainesville

1

Giriş

Kabaca 1500'den bu yana dünya olaylarının akışını araştırırken güç mücadelesi–egemen devletler tarafından kendi isteklerini birbirlerine ya da kendi halkına zorla kabul ettirmek için kullanılan organize güç–konusu, burada özellikle altı çizilerek belirtilmiştir. Tarihin bütünüyle altında yatan gerçek, bireylerin ve devletlerin aralıksız süren saldırganlıkları olmuştur. Bu, Grek-Pers Savaşları ile ilgilenen Herodotus'un (MÖ 484–25) olduğu gibi, Peloponnesos Savaşları hakkında yazan Thuckydides'in (MÖ 471– 400) de ana temasıdır. Ondokuzuncu yüzyıl Alman tarihçisi Leopold von Ranke (1795–1886) *Weltgeschichte*[1] adlı eserinde dünya tarihini gücün tarihi olarak görmüştür. Güç, esasen, Charles Darwin (1809–82) ve Karl Marks'ın (1818–83) bahsettiği şeydir–biri biyolojide, diğeri de ekonomide. Darwin 'hayatta kalma mücadelesi'ni, Marks da 'sınıf çatışması'nı anlatır. Alman dilbilimci ve filozof Friedrich W. Nietzsche (1844–1900) *Der Wille zur Macht* adlı kitabında güç iradesini ifade eder.

Bu; sevgi, ahlak ya da dünya meselelerinin sonucunu tayin eden uluslararası bir kanun değil, örgütlü gücün değişen dağılımıdır. Sevgi ve güven bizim bireysel dünyalarımızı kuşatırken, bizler de aynı durumun devletlerarası ilişkiler için de geçerli olduğu hususunda kendimizi kandırıyoruz. Toplumsal değerleri küçümseyen ancak bugüne kadar milletlerin yönetim şeklini belirleyen bir prensiptir bu. "Adalet güçlüden yanadır," diyor Thrasymachus Platon'un *Devlet* eserinde. Zayıf devletler saldırganlığa davetiye çıka-

nır. Alberto Gentili'nin (1552–1608) çalışmasından yararlanan ve ahlakın daima insan eylemini yönlendirmesinde ısrar eden Hollandalı hukukçu Hugo Grotius'un (1583–1645) tüm çabalarına rağmen, güç ve menfaat (ikiyüzlülüğü ve devlet terörünü artırmaya özendirir), uluslararası ilişkilerin dili olarak kalmıştır. Güç, her hangi bir siyasî kurum tarafından izlenen rotayı belirler. Siyaset tamamen bununla alakalıdır.

Güç siyasetinin tarihteki rolünü araştıran birisinin Floransalı siyaset kuramcısı ve devlet adamı Niccolò Machiavelli'nin (1469–1527) 1513'te yayımlanan Hükümdar adlı temel eseriyle ile bağlantısının kurulması riskini göze alması gerekir. Ancak Machiavelli bu güç politikalarını yaratmadı.

"Güce duyulan arzu, tüm tutkuların en aşikâr olanıdır," diye yazıyor Romalı tarihçi Tacitus (MS 55–118). Bastırılamayan tek arzu budur. Her çağ, güç kullanıldığında doğabilecek tehlikelerden haberdar olmuştur. Ondokuzuncu yüzyıl İngiliz tarihçisi Lord Acton (1834–1902) şöyle diyor: "Güç baştan çıkarmaya hazırdır ve mutlak güç mutlaka baştan çıkarır." Amerikan tarihçi ve düşünür Henry Adams (1838–1918) gücün adeta bir zehir olduğunu söyler.

Kınanmasına rağmen, güç, uluslararası siyaset yaşamında her zaman geçerli bir kavram olarak var olmaktadır, tıpkı geçmişte de olduğu gibi. Fiziksel dünyada enerji neyse, siyasette de güç odur. Adlandırıldığı gibi art niyetli olmanın aksine, güç, egemen devletlerarası ilişkilerin doğal bir özelliğidir. İçinde gücün ve baskının bulunmadığı millî ya da uluslararası hiçbir toplum olamaz. Otorite yoksa orada anarşi hüküm sürer. Thomas Hobbes (1588–1678) şöyle yazıyor. "Kılıçla yapılmayan antlaşmalar sadece laftır."

Güç mücadelesi dünya olaylarının gidişatını açıklayan tek anahtar değildir–geçmiş de adalet için verilen mücadelenin hikâyesidir, ayrıca özverinin, aşkın, sadakatin ve dayanışmanın hikâyesidir. Fakat güç her zaman bütün kilitleri açan anahtar olarak kalacaktır. Uluslararası alanda maddesel güç, manevî doğrular üzerin-

de galip gelmeye devam etmektedir. Birleşmiş Milletler ve Lahey Divanı neyin doğru ve uygun olduğunu ilan etse de–1990'larda Balkanlar ve orta Afrika'da gerçekleşen 'ırksal temizlik' hakkında yaptıkları gibi–milletler kendi isteklerini uygulamaya devam etmektedirler.

Gücün modern dünyayı şekillendirmesine katkısını vurgulamadaki en büyük zorluk, gücün kendi yanıltıcı doğasıdır. Kılıcın gücünü paranın gücünden ya da o güçleri kelimenin daha manevî gücünden kesin olarak ayırmamızı sağlayabilecek net bir çizgi mevcut değildir. Geçmişin kanıtlarına bakarsak, en çok galip gelen askeri güç olmuştur. MÖ 500 yılında Heraclitus şöyle der: "Savaş her şeyin atasıdır." Kuşkusuz, savaş, modern çağın da atasıdır.

Ne kadar belirsiz olursa olsun, gücün sahip olduğu gerçeklikler, aslında, içeriye sızarak uluslararası yaşamı düzenlemek için tasarlanan her kurumun kontrolünü ele geçirdi. Kaidelerin bildirilmesi ise her zaman ikincil önem teşkil etmiştir. Bu durum, Papa VI. Alexander (1431–1503) tarafından 1495'te kurulan Kutsal Birlik için, Rus çarı tarafından 1815'te kurulan Kutsal İttifak için, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Milletler Cemiyeti için ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler için de geçerliydi.

Barışı koruma amaçları ve akılcı müzakereler için düzenlenen toplantılar, hep bir güç mücadelesine dönmüştür. Sıklıkla Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler, uluslararası dayanışma organizasyonlarından çok millî çekişme toplantılarına dönüşmüştür. Uluslararası bir kanun çıkarılmadıkça ve uygulanmadıkça, güç politikaları bizim kaderimizi belirlemeye devam edecektir. Bu evrensel bir zorunluluk değil, ancak 1945'ten beri güvenliğimizi sağlayan nükleer caydırıcılığın dehşet verici gücüydü.

İsteğe bağlı güç ve baskı, egemen devletlerin ilişkilerini yönetmeye devam etse de, ekonomik gücün, daha önemli olduğu zamanlar da var. "Güç elde etmek için para, parayı korumak için

güç," diyor onaltıncı yüzyıl Floransalı yatırımcıların sembolü Medicis. Onyedinci ve onsekizinci yüzyılların uzatmalı Avrupa savaşlarında esas önemli olan, savaşanların çıkar sağlamalarıydı; İngilizlerin ve Hollandalıların ellerinden geldiği sürece savaşmalarının nedenlerinden biri de sermaye elde edebilmekti. 1973'teki Arapların petrol ambargosu dünya ekonomisini karışıklığa sürükledi. Vietnam, Rodezya, Güney Afrika, Libya, Küba, Kuzey Kore ve Irak'a karşı Birleşmiş Milletler tarafından uygulamaya koyulan ekonomik yaptırımların etkisi ise daha sınırlı ölçülerde kaldı.

Diğer durumlarda manevî güç–zihinsel, felsefi, ruhani ve dini–dünyayı sarsmaya devam etti. İsa, Muhammed, Luther ve Marks'ın komuta ettikleri orduları yoktu fakat kelimelerin gücünün silahın gücünden daha etkili olduğunu kanıtladılar. St John İncilinde şöyle yazıyor: "Önce söz vardı..." Roma Avrupa'yı önce silahla ele geçirdi, ama tam anlamıyla fethi Hıristiyanlık Sözü'yle yaptı. Mohandas Karamchand Gandi'nin[2] (1869–1948) Güney Afrika'da ve daha sonra Hindistan'da İngiliz hâkimiyetine karşı gerçekleştirdiği şiddet karşıtı 'ruhanî kudret' hareketi ve Papa II. John Paul'un Polonya'daki Sovyet gücüne karşı oynadığı rol, kılıcın hükmünü yenen ruh gücünün klasik örnekleridir.

İnsan bir dünya görüşüne sahip olmadan, gücün dünya meseleleri üzerindeki rolüne dair bir araştırmaya girişemez. Bugün, karşılaştığımız problemlerin en önemlileri dünyaya dair olanlardır.[3] Nükleer silahlar, uzay, nüfus, göç, kirlilik, AIDS, insan hakları, ticaret, ekonomik dalgalanmalar, çevrebilim ve iklim değişiklikleri millî devlet kavramıyla sınırlandırılamaz.

Malî yapının küreselleşmesini ya da uluslararası ortaklığın dünya çapındaki aktivitelerini bir düşünün. Yağmur ormanlarının tahrip edilmesinin etkisi Brezilya ya da güneydoğu Asya'daki ülkelerin de ötesine geçiyor. Dahası, içinde yaşadığımız bu küresel çağda bazı milletler artık kendi fiziksel ya da ekonomik kaderlerini kontrol edemez durumdalar. Dünya üzerindeki bütün hükümetlerin huzuru,

uluslararası uyuşturucu ticareti ve diğer bir takım uluslar arası suçlar nedeniyle kaçıyor.[4] Evrensel düşünce kaçınılmaz oldu. "Nur das Ganze spricht" (Sadece bütünün anlamı vardır) diyor İsviçreli tarihçi Jakob Burckhardt (1818–97). Ama biz hâlâ toplumsal ya da millî bağlamda düşünüyoruz. Danimarkalı şair Piet Hein'in (1905-) sözkonusu bağlamda yorumu şöyle: " Bizler toplumsal ruhla hareket eden evrensel vatandaşlarız."

Aynı şekilde tarihi bir görüşe duyulan ihtiyaç da çok önemlidir. Yaşam, devamlılık kavramını gerektirir. Geçmişin penceresinden bakmadan bugünü göremeyiz. Geçmişe dair bir takım bilgilere sahip değilsek, bugün, anlaşılmaz ve olması gerektiğinden daha tehlikeli bir hale gelir. Sadece dil değil, tarih de insan ırkını bölen bir unsurdur. William Faulkner (1897–1963) şöyle yazıyor: "Geçmiş asla ölmez, hatta geçmişte kalmaz." İnsanlar tarihe sadece sahip değildir, tarihin kendisidirler ayrıca. Deneyim ve bilgi birikiminin–buna tarih diyoruz–alternatifi, hafıza kaybı adı verilen bir hastalıktır. Artık gölgemizden kurtulur gibi geçmişimizden kurtulamayız (karanlıkta kalan beceriksizlikler hariç). Bu tarihten uzaklaşmak, gerçeklikten uzaklaşmak demektir. Gerçekten, tarihi kulak arkası edenler onu yeniden yaşamak zorunda kalacaktır. Ama tarih hâlâ dünya meselelerinde kulak arkası ediliyor.

Tarih, bir bilim olmadığı gibi hazır klişeleşmiş cevapların kaynağı da değildir. Böyle bir iddiada bulunmak için fazla özneldir. Hiçbir nesnel gerçeklik yazardan bağımsız olamaz; tarihçiler genellikle aradıklarını bulurlar. Soyutlanmış bir olgu hiçbir şey açıklayamaz; hatta seçilip yorumlanmadıkça var olamaz. Ayrıca şans faktörü, olayların tarihi sollayıp geçmesi ve insan eylemlerini tahmin etmenin zorluğu her bilimsel iddiayı geçersiz kılar. İnsan ilişkileri, bilimde tekrar edilen deneylerin tam tersine sabit değildir, her şey her an değişebilir. Geçmiş, neden-sonuç ilişkisiyle kesin ve net bir şekilde açıklanamaz. Kaderimizi belirleyen bulunması kolay, değiş-

mez kanunlar yoktur. Doğu Avrupa'daki komünist gücün çöküşü ve Almanya'nın 1990'da yeniden birleşmesi olaylarının da ortaya koyduğu gibi, tarih hem evrimseldir hem de yok oluşa yöneliktir. İnsan davranışını önceden bilmemize olanak veren her hangi bir yol yoktur, özellikle de savaş yıllarında.

Fransız astronom, matematikçi ve günümüz fütüristlerinin atası Pierre Simon Laplace (1749– 827) bunun tam tersini düşünüyordu: "Bana bilmem gereken her şeyi verin, geleceği kusursuz olarak tahmin edeyim." Geçmişi 'wie es eigentlich war' (gerçekte olduğu gibi) görmek, Leopold von Ranke'nin de savunduğu gibi, hiçbir zaman tamamıyla mümkün olmayacaktır. Geçmişi asla bilemeyiz, sadece birisinin geçmişe ait hikâyelerini bilebiliriz. Anlam daima yazar ve bağlam tarafından şekillendirilir.

Tarihin çok dolambaçlı yolları vardır. Kendini asla doğrusal bir şekilde değil, ama mantıksal olarak kıyasla gösterir. Bir Portekiz atasözü şöyle der: "Tanrı dosdoğru, ama satırları dolandırarak yazar." İster dolambaçlı, ister dosdoğru olsun, bizim şu an yapmakta olduklarımızın kökenini ve sonuçlarını yaratıcı bir anlayışla görmemizi sağlarken, tarih bize derinlik, denge ve bilgelik verir–sadece anlık ya da günlük değil, içinde yaşadığımız toplumda var olduğumuz süre boyunca.

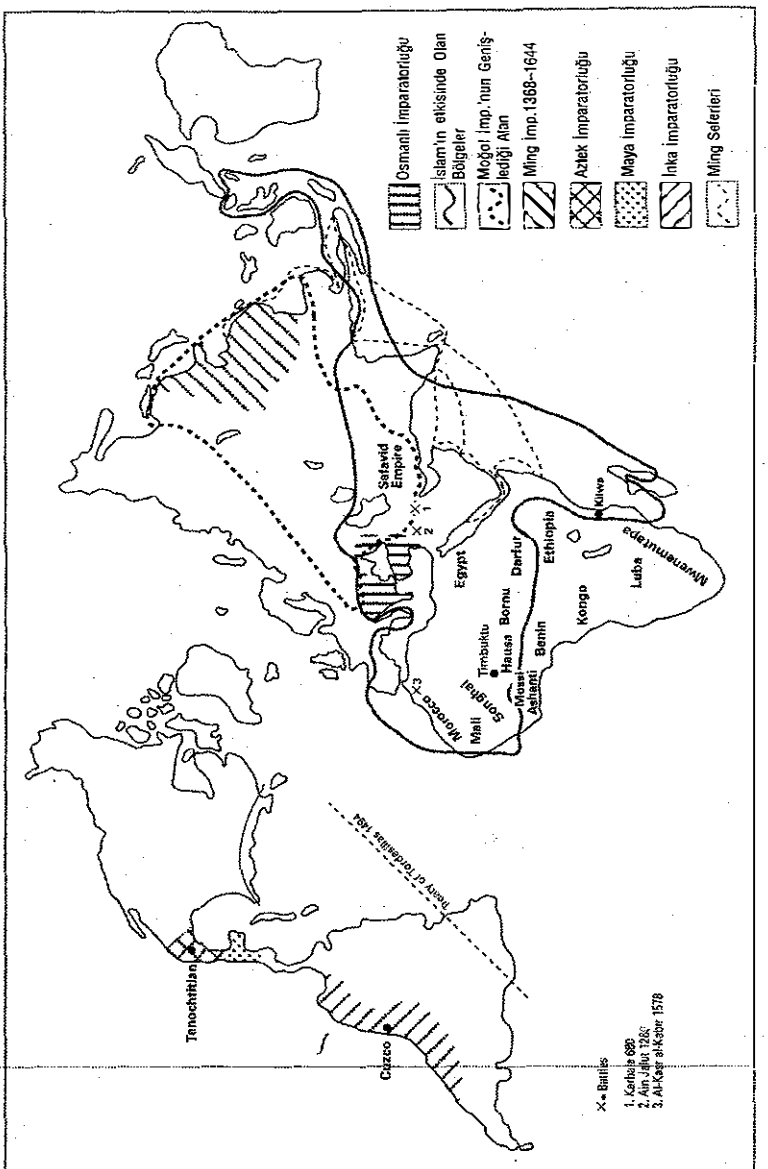
Güç politikalarının dünya meselelerindeki rolünün ve hem bir dünya hem de bir tarih görüşüne sahip olmanın gereğinin altını çizdikten sonra, sıra, bu araştırmaya 1500'den başlama nedenimi açıklamaya geldi. 1500'ü seçtim, çünkü bu dönemde, Batı değişiklikleri önceki medeniyetlerin o zamana kadar yapmış olduklarından çok daha büyük bir oranda ve daha geniş çapta etkilemiştir. Avrupa Ortaçağı o zaman zarfında bitti ve gittikçe artan bir şekilde kilise tarafından yönetilmeyen modern çağ başladı. Kıtalar arasında 1500'den önce de bir bağlılık vardı, ama bu, sonradan gelen bağlılıktan daha farklıydı–kapsam, anlam ve değişme hızı farklıydı.

1500 tarihini seçmemin bir diğer nedeni de, İber yarımadasının Portekizliler ve İspanyollar tarafından Araplardan geri alınmasının (*Reconquista),* onlara keşif ve sömürgecilikte muazzam hız kazandıran bir Hıristiyan Haçlı seferi haline gelmiş olmasıdır. Christopher Colombus'un (1451–1506) Asya araştırması için yola çıkmasından iki yıl sonra, Papa IV. Alexander (Torsedillas Antlaşmasıyla, 1494) dünyayı İspanya ve Portekiz arasında paylaştırdı[5] (Harita I). 1498'de Portekizli gemici Vasco da Gama (1460–1524) Hindistan'ın Malabar sahiline ulaştı. Goa'nın (1510) ve Ormuz boğazının (1515) Portekizliler tarafından zapt edilmesi, Hint Okyanusu'nu kontrol altına almalarına imkân tanıdı. Ferdinand Macellan'ın (1480–1521) Filipinler'de ölümünün ardından komutayı alan İspanyol Juan Sebastián del Cano, 1519–22 yılları arasında gemiyle ilk dünya turunu gerçekleştirdi. 1600'lü yılların başlarında Doğu'nun zenginliklerinden faydalanmak için sabırsızlanan İngiliz, Hollandalı, Fransız ve Danimarkalı ticarî şirketlerin hepsi Hindistan'a vardı.

Kâr elde etme, keşfetme ve Hıristiyanlaştırma arzusuyla harekete geçen feleğin çarkı Avrupa'nın lehine dönmeye başlamıştı. Ve önlerindeki beş yüz yıl daha bu böyle devam edecekti.

1500 ile başlayan dönem başka bir açıdan, onaltıncı yüzyılın milliyetçiliğin yükselişine ve yayılışına tanıklık ettiği için önemlidir. Millî bilinç, sadece feodal değerleri önemseyen ve Hıristiyan evrenselliğini bilen Avrupa Ortaçağı'nda pek rastlanılmayan bir olguydu. Sadece milliyetçilikle değil, zamanla, savaş ve büyüyen para ekonomisiyle baltalanacak olan feodalizm ile halkın bağlılığı doğrudan kendi efendileri üzerine odaklanmıştı. Onun da ötesinde, bu kişiler evrensel Hıristiyan Kilisesindeki üyelik koruusunda bilinçliydiler. Bir millet oluşturmak için gereken gücü tarif etmek zordur. Atina bundan yoksundu; ama Roma ve Castile sahipti. Bu güç, 'Sanat ya da din için gerekli olan yetenek gibi bir nimet' şeklinde tarif edilebilir. Kaba kuvvetten ziyade kültür, dil, gelenekler ve ülke ile alakalıdır.

HARİTA-I

Osmanlı İmparatorluğu
İslam'ın etkisinde Olan Bölgeler
Moğol İmp.'nun Geniş-lediği Alan
Ming İmp.1368-1644
Aztek İmparatorluğu
Maya İmparatorluğu
İnka İmparatorluğu
Ming Seferleri
Battles
1. Karbala 680
2. Ain Jalut 1260
3. Al-Ksar al-Kebir 1578
Tenochtitlan
Cuzco
Treaty of Tordesillas 1494
Morocco
Songhai
Mali
Timbuktu
Hausa
Bornu
Mossi
Asianti
Benin
Kongo
Egypt
Darfur
Ethiopia
Kilwa
Luba
Mwenemutapa
Selavid Empire

Yeni ortaya çıkan İngiliz, Fransız ve İspanyol milletleri, hem feodalizme hem de Hıristiyanlığın evrenselliğine son verdi. İtalya'daki Mantua Toplantısı (1459–60) papanın başkanlık ettiği son uluslar arası toplantıydı. VIII. Henry (1509–47) kendisini İngiltere Kilisesi'nin 'başkanı' olarak ilan ettiğinde, papalık otoritesinin itibarı Protestan Devrimi ile kökünden sarsılmış oldu. 1700 yılına gelindiğinde, Avrupalı laik devletler Hıristiyan âlemini gölgede bırakmışlardı.[6] Bundan sonra asıl önemli olan Kilise değil millet idi. Bu da Avrupalılara dışarı açılıp dünyayı fethetme enerjisini veren, modern devlet sisteminin kurulmasıydı.

Son olarak, bu çalışma 1500'den başladı, çünkü onaltıncı yüzyıl, Batı'da muhteşem bilimsel ve teknolojik başarıların yaşandığı dönemdi. Bugün bilimsel ilerleme fikri zamana karşı Batı'da sorgusuz sualsiz kabul edilse de, bu, o zamanın ilk önemli yeniliğiydi. Onaltıncı yüzyıldan önce Batı pek çok bilimsel ve teknolojik gelişme hususunda Doğu'ya bağımlıydı. Şimdi ise Doğu, daha dinamik olan Batı'ya bel bağlar duruma geldi. Bilim ve teknoloji, bugüne kadar kullanılageldiği şekliyle–toplumda istikrarı sağlamak için–değil, değişikliği teşvik etmek için kullanılır oldu.

Tabii ki 1500 yılında hiç kimse bunların gerçekleşeceğini tahmin edemedi. Hiç kimse Avrupa'nın sonunda dünyanın büyük bölümünü kontrol altına alacağını göremedi. 1500'de Avrupa değil, ama Asya üstündü. Onaltıncı yüzyılda Avrasya'daki büyük imparatorlukların tümü Asyalıydı. Bu nedenle, bahsettiğimiz güç ne tür olursa olsun, ilk durağımız Asya olmak zorunda.

2

Yaşadığımız Çağın Kaynağı: Asya Hâkimiyetinde Dünya

1500'lü yıllarda Batılı Avrupalılar denizlere inanılmaz derecede düşkündü. Doğu'ya uzanan kara yollarının her iki tarafına da ulaşan yayılmacı bir İslam varlığı nedeniyle başka bir seçenekleri de yoktu. Doğu Avrupa'ya karşı en büyük tehdidi Müslüman Osmanlı Türkleri sergiliyordu.[1] Orta Asya'nın kır hayatı yaşayan göçebelerinin soyundan gelen ve Moğolların müttefiki olarak güneyde İran'a ve batıda Arapça konuşulan topraklara uzanan bu topluluk, boyun lideri Osman Bey'in (1259, hükümdarlık 1299–1326) komutasında, Anadolu'nun kuzey batı sınırına dayanmıştı. Osman Bey'in ölümünün ardından Türkçenin baskın dil olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nu kurdular. 1345'te Asya'dan Avrupa'ya geçtiler. Gelibolu'dan Balkanlar'a sızıp ilerleyerek Bulgaristan'ı fethettiler. Bir asır sonra, 1453'te, Fatih Sultan Mehmet (1451–81) komutasında, bin yıl önce Büyük Konstantin tarafından ikinci Roma olarak kurulan Grek Ortodoks Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u (Konstantinopolis) ele geçirdiler.

İslam'ın[2] Avrupa'yı istilası Osmanlı'nın ortaya çıkmasından çok daha öncelere dayanır. Sekizinci yüzyılda Araplar, Arabistan'daki Mekke ve Medine'den batıda Atlantik'e, doğuda ise Çin Denizi'ne uzanan bölgede bir imparatorluk kurmuşlardı. Dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Araplar Avrupa'dan İran'a, Hindistan'a ve Çin'e uzanan ticari rotanın kontrolünü eline geçirdi. Avrasya dünyasını, Avrupa çağından çok daha önce bir araya getirmişlerdi. Av-

rupa'nın çok sonra yeniden yapılandıracağı bir dünya ekonomisi fikrinin temellerini atarak Çin ve Afrika hakkında o zamanın Avrupalılarından daha çok bilgiye sahiptiler.

Hiçbir din, geleceği görme gücü, iman ateşi ve savaşçı cesaretlerinin yanı sıra kardeşliğe yapılan çağrının da etkisiyle güç bulan İslam kadar hızlı bir şekilde yayılmamıştı. MS 711'de Müslüman komutan Tarık bin Ziyad, Fas'taki Ceuta'dan Gibraltar'a geçerek İspanya'da yaklaşık sekiz yüz yıl sürecek bir İslam hâkimiyeti başlattı.

Araplar, neresi olursa olsun, fethettikleri her yerde İslamî yaşantının kültürünü ve birlik anlayışını işlediler. Müslüman dünyadaki dillerin neredeyse hepsine büyük oranda Arapça kelimeler katıldı. Bu da (önce Yunan daha sonra Latin dilinde olduğu gibi) Doğu ve Batı arasında bir köprü kurdu. Irak'ta bulunan Bağdat (*Bin bir Gece Masalları*'nda ölümsüzleşti) ya da İspanya'daki Kordoba gibi Müslüman şehirler olağanüstü bir yaratıcı çalışma patlaması yaşadılar ve bilimsel, sanatsal ve felsefî öğretinin merkezleri odular. Arap düşünürler İbn Hazm (994–1064) ve İbn Rüşd (Averroës olarak bilinir, 1126–98) ve Arapça yazan, Ortaçağ'ın önemli Musevî filozof Maymonides (1135 –1204) Kordoba'nın çocuklarıydı. Abdürrahman (M.S. 732'de Pireneleri geçti ve Bordo'yu ele geçirdi) ve varislerinin idaresinde Kordoba, övünç kaynağı beş yüz camisi, üç yüz hamamı, yetmiş kütüphanesi ve ışıklı sokaklarıyla Avrupa'nın muhteşem kültür merkezlerinden biri oldu. Araplar ve İspanya'daki diğer Müslümanlar Avrupalıların sahip olduklarının çoğunu çok geride bırakan, insanın nefesini kesen güzellikte binalar yaratıp kütüphaneler kurarken, Hıristiyan Avrupa'nın liderleri daha isimlerini yazmayı öğreniyordu.

Arap dünyası, Doğu ve Batı'nın fikirlerinin içinden geçtiği bir boru hattıydı adeta. Batı, Doğu'yu ilk kez Arapların penceresinden gördü. İslam. Yunanların, Romalıların, Musevilerin, İranlıların ve Hintlilerin birikimlerini tercüme edip yayarak, kadim medeniyetle-

ri Batı'ya mirasçı kıldı. Arapların bilime ve sanata katkıları (iş ve parasal idare de dâhil olmak üzere) daha sonra gerçekleşen batılı gelişmeler için çok önemli bir yer teşkil eder. 1500'den önce klasik Yunan ve Arap bilimsel çalışmaların pek çoğu, giderek Hıristiyan âleminin dili konumuna gelen Latinceye çevrildi. Daha üstün Çin teknolojisinin Batı'ya nakledilmesinde İslam imparatorluğunun büyük ölçüde yardımı olmuştur. Müslüman İspanya da İtalya gibi ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda Avrupa Rönesansı'nın beşiği oldu.

1340 yılında Hıristiyanların İspanya'da Salado'da Marinidler (Fas'ın Fez bölgesindeki Müslüman Berberiler) üzerindeki zaferi İspanyol yarımadasındaki Arap-Berberi istilasının uzun süren tarihine bir nokta koydu. Son Müslümanların Granada'da Aragonlu Ferdinand'ın ve Castileli İsabella'nın orduları (1469'da birleştiler) tarafından bozguna uğratılması 1492 yılında gerçekleşti. Böylelikle, Arap alevi yavaş yavaş sönmeye başladı.

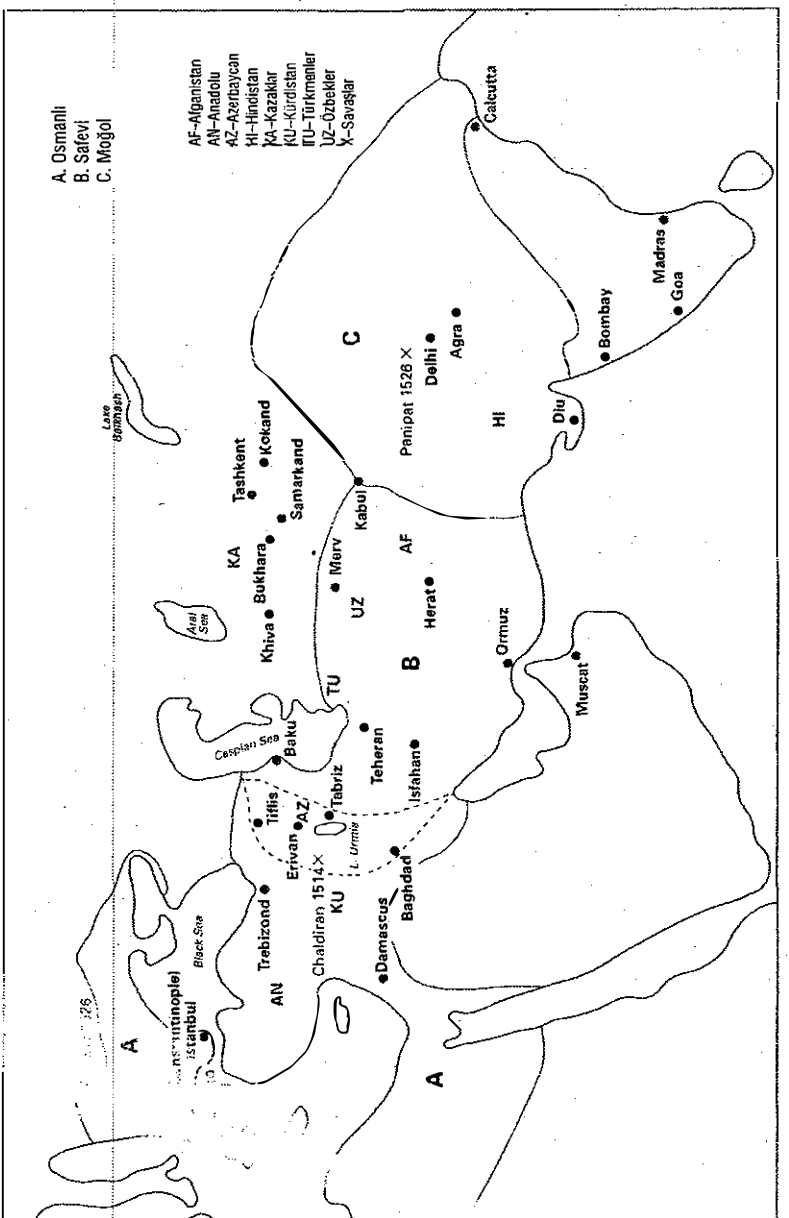
İstanbul'un 1453'te düşmesi, askerî açıdan yetenekli Osmanlı Türklerini Avrupa'ya açılmaları yönünde cesaretlendirdi. 1520'li yıllarda Kanuni Sultan Süleyman'ın (1495, hükümdarlık 1520--66) komutasında Balkanların ve Macaristan'ın bir bölümü istila edildi (Mohaç Savaşı, 1526), Viyana 1529'da kuşatma tehdidiyle karşı karşıya kaldı (Harita II). Batı'nın bölgedeki direnişi ve 1571'de Lepanto'da Müslümanların İspanyol bir donanmaya yenilmesi, Müslüman ilerleyişini durdurdu. İslam'ın doğu Akdeniz'deki nüfuzunun ortadan kalkmasına yardımcı olan Venedik ise Alplerin güneyindeki en güçlü devlet konumuna geldi.

1687'de yapılan İkinci Mohaç Savaşı'nda Türkler Viyana önünde yenilgiye uğradılar. O zaman Osmanlı gücü her ne kadar zirveye ulaşmış olsa da, Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığı Venedik, Avusturya, Polonya, Rusya ve İranlılara karşı onyedinci ve onsekizinci yüzyıllardaki arkası kesilmeyen ve savunmacı savaşlar yüzünden yarı yarıya azaldı ve böylelikle Avrupa'daki İslamî dalga etkisi-

ni yitirdi. Bir yüzyıl içinde, Osmanlılar saldın anlayışından vazgeçip savunma anlayışını benimsediler. Ardından, 1699 yılında, Türklerin Macaristan'ın büyük bölümünü geri vermek zorunda kaldığı, Kutsal Birlik (Avusturya, Polonya, Venedik ve Rusya) ile küçültücü bir barış antlaşması yapıldı (Karlofça Antlaşması). Bu, Osmanlı'nın geleceği için bir dönüm noktası oldu. Osmanlı Türklerinin askerî başarısızlıkları, sekizinci yüzyılın son yarısında o kadar büyüktü ki, Türkiye 'Avrupa'nın hasta adamı' olarak isimlendirildi.

O döneme gelindiğinde askeri kahramanlık, pragmatik yaratıcılık, dayanma gücü ve eski zamanların fevkalade liderliği–ki bunların hepsi Batı'nın maddi ve düşünsel başanlarını birleştirmesine olanak verdi–çok zayıflamıştı. Müslüman düşüncenin katılığı, yeni fikirleri ve yolları kabul etmemesi, beceriksiz ve despot bir merkezi yönetimle de birleşince insana ve fiziksel dünyaya daha önce duyulan ilgiyi de köreltmişti. Aralıksız süren savaşlar, saray entrikaları, içerde yayılan bozukluk ve iradenin ortadan kalkması her şeyi daha da kötüleştirdi. Osmanlı'nın Kanuni Sultan Süleyman'la yükselişi II. Selim (1524, hükümdarlık 1566–74) ile devam ettirilmeliydi–ki; Selim, Süleyman'ı takip eden on üç beceriksiz hükümdardan sadece biriydi. İşte bu manzara Osmanlı hükümdarlığının düşüşünü gözler önüne seren bir tablodur. Osmanlı'nın emrindeki insan topluluğunun yapması gerektiği halde bir arada tutunamaması ise şaşılacak bir şeydir. Doğu'ya giden kara yollarını engellemesinin yanı sıra, Batı'ya karşı daimi bir askerî meydan okuma koşulunu yerine getirerek, Türkler (onlardan önceki Araplar gibi) Batı tarihinin gözler önüne serilmesinde köklü bir rol oynamışlardı.

HARİTA II-OSMANLI, SAFEVİ VE MOĞOL İMPARATORLUKLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1500'lü yıllarda elde ettiği görkemin benzeri, yüzyıllardır ilk hanedanlık olan Safevi hanedanlığının 1501'de Şah İsmail (1487–1524) tarafından kurulduğu İran'da yaşandı. Ucu çok öncelere uzanan Şii Müslümanların soyundan gelen İsmail, kendisini İslam'ın meşru lideri ilân etti; Şii inancı, devletin dini oldu.[3] (İran, onyedinci yüzyıl Arap istilasından beri Sünni Müslümanların kontrolündeydi.) Şiilik, Şah İsmail'in Azerbaycan'ı kuzeybatıdaki Osmanlılardan almasıyla ona katılan Türkmenlere ve diğer boylara çekici geldi. Daha sonra onlar da kuzeybatıdaki Özbekleri yendiler. İranlılar ve onların Sünni komşuları arasındaki anlaşmazlık, aykırılık iddiaları nedeniyle o kadar şiddetlendi ki, onaltıncı yüzyıl boyunca birbirleriyle savaş halinde kaldılar. Şah İsmail 1514'te Çaldıran'da Osmanlı'ya yenildi fakat halefi I. Şah Tahmas (1513, hükümdarlık 1524–76) gibi o da İran'ın daha büyük bölümünün kontrolünü elinde tutmayı başardı. (Harita II)

İranlıların kaderi, I. Şah Abbas'ın (1571, hükümdarlık 1524–76) güçlü yönetimiyle olumlu yönde değişti. 1603 ile 1612 yılları arasında Tebriz'i Osmanlılardan geri aldı, ülkenin kuzey batısında kontrolü tekrar ele geçirdi, Erivan'ı aldı ve Urumiye Gölü'nün yakınındaki Türklere karşı belirleyici bir zafer kazanmış oldu. Ticareti ve endüstriyi teşvik ederek, İngiliz ve Hollandalı Doğu Hindistan ticaret şirketlerini ülkesinde şube açmaları yönünde cesaretlendirdi. 1622'de İngilizler, Abbas'a Hürmüz adasını Portekizlilerin elinden alması konusunda yardım ettiler, böylece orada ticari ayrıcalık kazandılar. Abbas'ın Azerbaycan'ı ve Kürdistan'ı fethini, 1623'te Bağdat'ın ele geçirilmesi izledi. Büyük bir ihtişamla İsfahan'da yeni bir başkent kuruldu.

Ne yazık ki Büyük Abbas'ın saltanatının ardından, haremde büyütülen, politik ve askerî deneyimi olmayan Güçsüz Şah Safi (hükümdarlık 1629–42) geldi. Safi'nin kabiliyetsizliğinden yararlanan Osmanlı Türkleri İran topraklarının büyük bölümünü yeniden aldı. Azerbaycan 1635'te onlara geçti. Yine de Safevilere son dar-

beyi Doğu'daki Ghilzai Afganları vurdu. 1722'de Afgan hükümdarı Mir Mahmut, İran ordusunu yenerek İsfahan'ı aldı. Safevi imparatorluğu 1723'te çöktü; Safevilerin sonuncusu da 1736'da azledildi.

Afgan zaferi, hem Ruslar hem de Türkler için mümkün olduğu kadar çok İran toprağı alabilmeleri yönünde bir işaretti. Bu toprakları tamamen parçalanmasına tek engel, güçlü bir lider olan Nadir Şah'ın (1688, hükümdarlık 1736–47) ortaya çıkışıydı. Sünni bir Türk olan Nadir Şah, saldırıları körfezde dizginlemeyi başardı.

Bir dizi savaşla Afgan, Türk ve Rus birliklerini emrinde yürüyüşe geçirdi. 1739'da fetih savaşlarını Afganistan'dan Moğol Hindistan'a taşıdı ve orada Delhi'yi yağmaladı. Sünniliği yeniden kurmak için giriştiği şiddetli çabaları, 1747'de suikasta uğramasıyla son buldu. Ölümünü politik bölünmeler ve iç savaş takip etti. Sadece 1750'de, Zend hanedanlığıyla birlikte, bir denge unsuru ortaya koyuldu. 1794 yılında, bölge yeniden dâhili bir güç mücadelesiyle karışıklığa itildi; orta ve doğu Asya'daki Rus-İngiliz çekişmesinde sadece bir piyon oldu.

Diğer bir Müslüman imparatorluk–Hindistan'daki Moğol İmparatorluğu[4]–1526'da Hindistan'ı Afganistan'dan alan Babür (1483–1530) tarafından kuruldu. Osmanlılar için Tuna Nehri üzerindeki Mohaç zaferi neyse, Müslüman gücün doğu kanadı için Babür'ün çok daha kuvvetli olan Panipat'taki Delhi Sultanı'na karşı zaferi de o anlama geliyordu. Bu zaferlerle birlikte İslam, batıda Fas ve kuzeyde Avusturya'dan İran'ın Safevileriyle Hindistan'ın merkezine doğru yayıldı.

Babür, üç yüzyıldan fazla sürecek bir hanedanlığın temellerini kurdu. Dört yıl içinde Hindistan'ın önemli ölçüdeki bölümünü fethetmişti bile. Takipçileri de güçlerini ve dinlerini bu kıta parçasının pek çok noktasına yaydı. Moğol hükümdarlığını canlı tutan ve sağlamlaştıran torunu Büyük Ekber'in (1542, hükümdarlık 1556–1605) saltanatıyla geçen dönem, Hindistan'ın geçmişinde

altın bir çağ olarak kabul edilir. Söylendiğine göre, iki bin yıl boyunca öyle bir Hint imparatorluğu hiç olmamış. Merhametli bir zorba olan Ekber, Hindistan'da Hindu ve İslamî kültürler arasında kurmayı başardığı birlik ve sentezle hatırlanır. Onun dini hoşgörüsü; vergileri belirlerken gösterdiği adalet ve merkezi bir yönetim kurarken gösterdiği zekâsıyla birleşirdi. Ekber'in, görevlerini rahatına düşkün saray yaşantısı için ihmal eden varisi Cihangir'in (1569, hükümdarlık 1605–27) ölümünün ardından, Şah Cihan (hükümdarlık 1627–58) Moğol egemenliğini genişletti. Onun Müslüman ataları gibi, o da sanatı, saray ve cami inşa edilmesini teşvik etti; Agra'daki Tac Mahal, karısı için bir mozole olarak inşa edildi.

Gücünü pekiştirme çabaları–ki; bu, Hindistan'da daima yapılması güç bir eylem olmuştur–isyanlar, politik kavgalar ve savaşlarla sekteye uğramış olan Evrengzib'in (1618, hükümdarlık 1658–1707) iktidara gelmesi, İslam'ın Hindistan'daki varlığı için bir dönüm noktası oldu.

Hindulara zorla İslam'ı kabul ettirme girişimleri geniş çapta bir düşmanlık uyandırdı. Evrengzib'in ölümünün ardından Moğol İmparatorluğu parçalanmaya başladı. Bundan sonra, Avrupalılar (Portekizliler, Hollandalılar, Danimarkalılar, İngilizler ve Fransızlar) kadar Marathanlar, Sihler ve İranlılar tarafından bozguna uğratılan Moğol gücü sürekli bir düşüşe geçti –dâhili zaaflar ve Moğol seçkinlerinin katı ve değişmeyen görüşleriyle hız kazanan bir düşüş.

Moğol İmparatorluğu'nun onsekizinci yüzyıldaki çöküşüyle birlikte, Avrupalı tüccarların Hindistan'daki yalnız ticarî olan tutumları, savunulabilir olmaktan çıktı. Ülkenin politik çekişmelerine ve entrikalarına isteksiz de olsa daha fazla karıştılar. İlk ticarî fabrikalarını 1612'de Bombay yakınında açan İngilizlerin Hindistan'ı 'bir dalgınlık anında' ele geçirdiği söylenir. İngilizlerin, 1757'de Plassey'de Bengalli Nawab ve Fransızlar karşısında, 1759'da Chinsura'daki Hollandalılar karşısında ve 1764'te Buxar'daki sadece unvandan ibaret olan Moğol imparatoru karşısında elde ettiği zaferle

birlikte, önce Bengal'de sonra da tüm Hindistan'da İngiliz üstünlüğü sağlanmış oldu (Harita V ve VI). 1786'da Hindistan'ın ilk İngiliz Genel Valisi atandı.

1500'lü yıllarda, Asya'nın en kalabalık ve güçlü imparatorluğu, 1368'de Yuan (Moğol) hanedanlığını (1260–1368)[6] deviren Çin'in Ming İmparatorluğu[5] idi (1368–1644). Onüçüncü yüzyılın ilk yıllarında Orta Asya'dan gelen Moğol orduları (Timuçin'in [Cengiz Han, 1162–1227] liderliğindeki ordular ve onu takip eden hanlar) güney yönünde Çin'in kuzeyine ve Hindistan'a, batı yönünde kuzey İran'a ve Doğu Avrupa'ya ve doğu yönünde Japonya'ya doğru bir veba salgını gibi yayıldılar. Ta ki 1368'de Çin, Moğol egemenliğini kabul edene kadar.

Eğer Moğol idaresi Çinlilerle geçinememişse, bunun nedeni sadece Moğolların Çin'i harap etmeleri değil, ayrıca Çinlilerin de kendilerini üstün bir halk olarak görmeleridir. Çin'in kulesinden bakıldığında, dünya, her zaman hizmet eden taraftı; insanlık ise onların başkanlık ettiği bir aileydi. İmparator, Cennetin Oğlu, bu dünya ailesinin babasıydı.

Çin'in 1500'lü yıllardaki temel gücü, onun yaşında (Çin İmparatorluğu MÖ 221'de kurulmuştu), enerjisinde, alabildiğine genişlemiş imparatorluğunda (Minglerin hükümdarlığı altında, Çin, egemenliğini Moğolistan ve Ortaasya'ya kadar genişletmişti; ayrıca Vietnam'ı da ele geçirdi), topraklarının zenginliği ya da sayısında değil, çok eskiye uzanan köklü kültürü ve medeniyetinde yatar.

Bu dönemde, Çin'i ziyaret eden Avrupalıların, Çin'in kültürel üstünlük iddialarından şüpheleri hiç olmadı. Çin, paragöz ya da saltanat düşkünü olmayan, laik ve mütevazı bir ırktan gelen insanların, gücün zirvesine çıkabileceği, merkezi bir toplumdu.

Avrupa ve Asya'da insanları bir arada tutan ve onlara mevcut güçlerini veren bağ din iken, Çin'de bu bağ medeniyetti. Çinliler'in Tanrıyla kurdukları bağ, arkadaşlarıyla ilişkilerinden daha zayıftı. 1500 yılında Çin'de hüküm süren dinler–Konfüçyüsçülük[7] (Dinden

çok bir düzen sistemi), Taoculuk (Bir Yöntem) ve Budizm–insanlar arasında ve imparator ile emrindekiler arasında çeşitli ilişkilerin ortak noktası olarak görülüyordu.

Konfüçyüsçülük, insana bakışı açısından Hıristiyanlıkla zıt kutupta yer alıyordu. Kendi törelliği içindeki mucizelere, Âdem ve Havva'dan gelen günah öğretisine, tek tanrının eylemine dayanan yaratılış fikrine ve de sonsuz cezalandırmaya inanmıyorlardı. Bireyin, içsel bir suçluluk değil dışa vuran utancı hissetmesi gerekir; en büyük utanç, kişinin ailesini ve atalarını utandıracak her hangi bir eylemdi.

MÖ 136'da Çin'in resmi öğretisi olarak ilan edilen Konfüçyüslük, ilk olarak Çinliler arasında gözle görülür bir başarı sağladı, çünkü bu inanış onlara kişinin kendi içinde, ailede, toplumda ve dünyada geçerli olabilecek bir dsiplin algısı sağlıyordu. Konfüçyüsçülük, Taoizm ile birlikte, Çin kültürünün ruhsal anlamda bölündüğü noktada bir temel oluşturdu. Könfüçyüsçü öğretinin temel taşı ailenin kutsallığıydı. Batı'da kişiye saygı neyse burada da aileye ve geçmişe saygı o anlama geliyordu. Asıl önemli olan; uyum, değişmezlik ve devamlılıktı. Adil ve adil olmayanın tanımı, sosyal anlamda uyumlu ya da uyumsuz olan şeklinde yapılıyordu.

Venedikli gezgin Marco Polo'nun onüçüncü yüzyıldaki Çin ziyaretinden itibaren Çin'in kültürü kadar zenginliği de yabancı gözlemcilerin ilgisini çekmişti. Fakat Çin hiçbir zaman ticari bir medeniyet olamamıştır. Çin'deki Mandarin sistemi ve Çinlilerin tarımsal alanda kendilerine yetmesi, tüccar sınıfının yükselişini engelledi ki, bu durum Çin tarihinin büyük bölümünde toplum gelişiminde bir parazit olarak kabul edildi. Tüccarın hissesi, Song Hanedanlığı (MS 960–1279) süresince her ne kadar artsa da ve Batılı bilginlerin olanak tanıdığından daha fazla iç ve dış ticaret ve buna özgü bir ticarî tutum var olsa da, pazar, Çin tarihinde esaslı bir rol oynayamadı ve Batı'nın ya da İslamî Ortadoğu'nun bünyesinde yer aldı. Kubilay Han (1257–1294) tarafından kurulan Yuan hanedanlığı dö-

nemi hariç, ticaretin–dâhilî ve haricî–imparatorluğun ekonomik, kültürel ve düşünsel kurumlarını değiştirmesine izin verilmedi.

Tarım, doğru ve en uygun zenginlik kaynağıydı. Toprakta, ailede ve âlim seçkinlerde olduğu gibi temellendirilmiş Konfüçyüsçü uyumun hedefi tercih ediliyordu.

Çin'in tüccar sınıfına karşı resmi tavrı, teknolojik gelişmeleri aksatmadı. Hıristiyan Avrupa'nın ilk ondört yüzyılında, pek çok Çin icadı, Avrupalılar tarafından nereden geldiği bilinmeden benimsendi. Bu icatlar içinde barut, deniz pusulası, ipek, kâğıt ve porselen vardı. Batı'nın onsekizinci yüzyıldan önce, Çin'e tarımsal ya da endüstriyel teknikleri öğretecek bilgisinin olması oldukça şüphelidir. Çünkü onsekizinci yüzyıla kadar Çin tarım standartları tamamıyla benzersizdi.

Çinliler özellikle gemi yapımı teknolojisinde sivrildiler. Onbeşinci yüzyılda dünyanın en güçlü açık deniz donanmasına sahiptiler–donanma o kadar büyüktü ki, isteseler, Avrupa'nın tamamını Asya sularına sıkıştırabilirlerdi. Su geçirmez gemi bölmesi, kıç bodoslaması dümeni ve pusula gibi denizcilikte kullanılan gereçlerin teknikleri Çinlilerden Araplara (daha sonra bu fikirleri Avrupa'ya getirenlerdir) geçti. Sadece rüzgâr doğrultusunda hareket edebilen Avrupalı tek direkli gemilerin tam aksine, Batı'daki gelişmeleri de etkileyen Çinlilerin çok direkli gemileri rüzgârın içinden de ilerleyebiliyordu. Uzun seyahatler artık mümkündü.

1403 ve 1433 yılları arasında yedi tane büyük deniz seferi, bayraklarını gösterip uzak toprakları Çin üstünlüğüyle etkilemek için Mingler tarafından Çin'den Hint Okyanusu'nda Arabistan ve Afrika'ya doğru gönderildi (Harita I). İlk sefer, 1405'te altmıştan fazla büyük gemi (uzunluğu 134 metre ve genişliği 56 metre), 225 daha küçük ölçekte gemi ve yaklaşık 28.000 kişilik bir mürettebattan oluşuyordu.[8] Bu, Colombus'un üç gemisi ve doksan mürettebatına bir tezat teşkil ediyordu. Colombus'un sancak gemisi *Santa Maria* otuz beş metre uzunluğundaydı. 1433'te, Ga-

ma'nın Güney Afrika Burnu'nu dolaşmasından yaklaşık 70 yıl önce, Çinliler (bir miktar ticaret yapıp zürafa ve diğer egzotik şeylerden almışlardı) yurda dönüp kendi geleneksel izolasyon politikalarına devam ettiler.

Onları takip edecek Avrupalılardan taban tabana zıt olarak, Çin seferleri, ne keşif peşinde ne de ticaret peşinde koştu. Hiçbir deniz aşırı kara parçası alınmadı, tek bir sömürge kurulmadı. Minglerin 1407'de Malaca Boğazı'ndaki ve Annam'a karşı sergiledikleri güç gösterileri birkaç deniz zaferinden ikisiydi. 1433'te, bayraklarını gösterip kendi meraklarını tatmin ettikten sonra Çinliler kendi evlerine dönüp kapılarını kapadılar.

Seferler asla kaldığı yerden devam etmedi. Bundan sonra da Çinliler Asya içlerindeki düşmanlarıyla ve saraydaki siyasî rekabetlerle ilgilendiler. Çin, Batı'nın ondokuzuncu yüzyıldaki zorlamasına kadar dışa kapalı kaldı. O zaman Çin, egemenliğini kaybetmişti. Mandarinlerin baskınlığı ve Doğu'nun üstünlüğünü varsayan Konfüçyüsçü dünya görüşü Çin'i büyük oranda batılı endüstriyel ve bilimsel düşüncede meydana gelen değişikliklerden bihaber kıldı. Çin'in seçkinleri kendi üstünlüklerine o kadar inanmışlardı ki, daha alt sınıftakilerin yaptıklarıyla ilgilenmiyorlardı.

Ming hanedanlığının savunmacı bir stratejiye dönme kararı onu saldırılardan koruyamadı. Onaltıncı yüzyılda Japon korsanlar bir karşılık görmeden Çin sahilini kuşattı. 1592'de, Japonlar, Kore'yi kuşattığında Çinliler Yalu Nehrini geçip başarılı bir şekilde olaya müdahale ettiler. Minglerin düşüşte olduğu onyedinci yüzyılda Mançurya'dan gelen Mançular tarafından sarıldılar. Yetersiz hükümdarlar, artan kıtlık, hastalık ve ihtiyaçlar yüzünden, isyancılar,1620'lerden itibaren Çin'in büyük bölümünü silip süpürdüler. Pekin'in 1644'te bir isyancı kuvvete yenik düşmesi, Mançular için ideal istila şartlarını sağlamış oldu.

Pekin'i ele geçirip yeni Ching Hanedanına (1644-1912) karşı direnişleri kırdıktan sonra Mançular egemenliklerini tüm bölgeye

yaydılar (Harita IV). Ülke huzura kavuştu, en kötü sorunlar halledildi. Fethettikleri yerlerle güçlerini birleştirerek Mançu egemenliği gücünü ve aklını kanıtladı. Mançular ayrıca Amur Vadisi, Moğolistan ve Tibet'in de bulunduğu Asya'nın içlerine doğru yayılma politikası izlediler. 1760'taki Birmanya istilaları, daha sonra onsekizinci yüzyılda gerçekleşen Nepal ve Vietnam istilalarında olduğu gibi verimsiz kaldı. Bu arada Batı'dan başka bir tehdit belirdi.

1514'te bir grup Portekizli tüccar ve korsan, Çin'in güney sahiline ulaştı. Arap, İran ve Hint deniz tüccarları onlardan çok daha önce davranmışlardı. 1565'te ise İspanyollar Filipinlerden geldiklerinde yanlarında sadece yeni bir din ve daha üstün silahlar değil yeni keşfettikleri Yeni Dünya'dan birtakım ürünler (aralarında mısır, tatlı patates, tütün ve gümüş vardı) de getirdiler. İspanyolların gelişiyle Çin'in Batı tarafından sömürgeleştirilmesi (İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü) başladı.

Kendi üstün medeniyetlerine inanan Çinliler, yabancı 'barbarlar'ı körfezde tuttular. Altın ve gümüş sikkeler, gözlükler, astroloji ve müzik aletleri, saatler ve mekanik oyuncaklar gibi eğlenceli aletler dışında, Batılılar, Çinlilerin istediği şeylere pek de sahip değildi. Çin, 1433'te çekildiği inzivadan sonra, Batı'yla olan deniz ve kara ticareti ilişkilerini-İpek Yolu boyunca- pek asgaride tutmuştu. Böyle yaparak Çin, dünyanın ticaret gücü olma fırsatını kendi elleriyle itmiş oldu.

1601'den önce, yedi yıl kıyı boyunca din propagandası yapan Matteo Ricci'nin (1552–1610) önderliğindeki bazı Cizvit keşişlerinin Pekin'i ziyaretlerine izin verilmedi. Cizvitlerin, Pekin'e girebilmek için Çinlileri ikna etmeleri, beraberlerinde getirdikleri bilimsel bilgi sayesinde oldu. Zamanı gelince, Ricci ve arkadaşları, Öklit ve Kopernik'un çalışmaları gibi bir takım önemli batılı bilimsel çalışmayı Çinceye tercüme etti. İmparatorun hayatını her yönüyle düzenleyen Çin hanedanlık takviminin (ilk olarak Johann Schall von Bell'in çalışması [1591–1666]) yeniden yapılandırıl-

masına yardım ederek Çin astronomisinin bakış açısını bütünüyle değiştirmiş oldular.

Cizvitler sivil yönetim ve mandarin idaresinden o kadar etkilendiler ki, Çinlileri Doğulu dünyada diğerlerinden daha üstün olarak methettiler. Bilhassa Çin'in diğer inançlara olan hoşgörüsü ile onyedinci yüzyıl Avrupa'sının dini çekişmelerinin zıtlığını kaydettiler. Çin'in farklı dünya görüşü Ricci'nin günlüğünde şöyle yer aldı:

İlk olarak, açıkça görülüyor ki... Neredeyse sınırsız ölçekte yayılması ve sayısız nüfusu, civardaki toprakları kolaylıkla elde edebilecek güçteki iyi teşkilatlanmış bir ordusu ve deniz kuvveti olmasına rağmen, her yönden bolca kaynağın bulunduğu bir konumda, ne kral ne de halkı saldırgan bir savaş ortamını sürdürmeyi aklına getirdi. Ellerinde bulunanla mutluydular ve yeni yerler fethetme hırsları yoktu. Kendi yönetiminden sürekli şikâyet eden ve diğerlerinin sahip oldukları üzerinde gözü olan Avrupa insanından işte bu konuda farklıydılar.

Açıkça görülen başka bir nokta da... Tüm krallığın genel anlamda filozof olarak adlandırılan Alimlerin Düzeni tarafından yönetilmesidir. Ordu, hem subaylar hem de askerler, onlara olağanüstü bir saygı duyuyor.

Savaş politikalarının belirlenmesinde ve askeri meselelerde kararlar sadece filozoflar tarafından veriliyor... Bu imparatorluğun başlangıcı ve kuruluşundan itibaren, okuyup yazmak, insanlara her zaman silahlarla uğraşmaktan daha uygun geldi; zira halk imparatorluğun genişlemesi ile pek de ilgilenmiyordu.[10]

Ricci'nin görüşüne göre, Çinliler ülkelerini 'Merkezdeki Krallık'--dünyanın merkezi–olarak adlandırma hususunda haklı çıktılar. Voltaire (François Marie Auret [1694–1778]), François Quesney (1694–1774) ve Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) gibi Aydınlanmanın Avrupalı liderleri, Çin'e, Avrupa'nın örnek alması gereken bir model gözüyle bakıyorlardı. Konfüçyüsçü sosyal prensibin, rahatlığı öne çıkarması ve bu nedenle de bilimsel düşüncenin

gelişimini daha az teşvik ediyor olması gerçeği farklı yorumlandı. Bu yorum Çinlilerin onsekizinci yüzyıl Avrupalı seçkinler üzerinde üstün geldiği şeyler için duyulan hırsın bir sonucuydu. Cizvitlerin yardımıyla, Çin kontrol sistemi önce Fransızlar sonra da diğer Avrupalı güçler tarafından benimsendi.

Cizvitlerin Çin yaşantısının övmeye pek de istekli olmadıkları yönlerini– atalara aşırı saygı gibi–fark etmeleri zaman aldı. Bazı Cizvitler atalara duyulan bu aşırı saygının putperestlik olduğunu düşünüyorlardı. Hatta imparatorun papaya benzer bir ruhani otoritesinin bulunmasına hayret ediyorlardı. İmparatorun emri altında çalışan rahipler iki tane efendiye hizmet etmek gibi bir problemle karşı karşıyaydılar. Papa 1715'te 'Tanrı' kelimesinin Çinceye nasıl çevrildiğini sorarak imparatoru bir şekilde aşağıladı. Daha da kötüsü, rakip Hıristiyan tarikatları kendi aralarında Cizvitlerin Konfüçyüsçülüğe verdikleri tavizler konusunda ağız dalaşına girmeye başladılar. İmparator K'ang-hsi (1662–1722) ölümünden önce artık batı mevcudiyetinden oldukça bıkmıştı. Varisi Yung Cheng (1723–1735) Hıristiyanlıkla yaşadıkları anlaşmazlığa onu baskı altına alarak son verdi.

Cizvitlerin Çin'de Hıristiyanlığı yayma çalışmaları–o esnada Hıristiyanlığı seçen yüzlerce saray görevlisi ve halktan binlerce insan vardı–ciddi bir darbe aldı. Avrupalılar askerî ya da psikolojik anlamda her hangi bir pozisyonda olmadığından, yöntem kavgası–Çin tahtına yönelik politik bir tehditten ziyade Hıristiyanlar arasındaki ilahiyatla ilgili anlaşmazlık–Avrupalıların Çin sarayı üzerindeki yüzyıllardır bozulmadan süren varlığına sonunda bir nokta koydu.[11]

O zamandan beri bir asırdan daha fazla bir süredir, Çin, kendisini batı etkisinden büyük oranda uzak tuttu. Çinlilerin ülke dışına seyahat etmeleri yasaktı.

Dış ticaret yasaklandı ya da ciddî kısıtlamalara uğradı. Çin gemiciliği kıyı dâhilindeki sularla sınırlandırıldı. İngiliz kralı III. George

özel büyükelçisi Lord Macartney'i ticari şartları iyileştirme konusunu görüşmek üzere Çin'e gönderdiğinde (o dönemde İngilizler Doğu'nun en önemli tüccarları olarak Portekizlileri yerleştirmişlerdi) vergisini veren bir devletin yerine neden Britanya'nın ya da her hangi diğer bir Avrupalı milletin imtiyazlı haklara sahip olması gerektiğini doğru bulmayan imparator, elçiyi kibar bir yolla geri çevirdi. 1816 yılında da başka bir İngiliz heyeti aynı sonuçla karşılaştı. Mançu hanedanlığı büyük ihtimalle gücünün zirvesindeydi ve İngilizlerden korkmalarına bir sebep yoktu. En azından düşüncesi bu yöndeydi. Şayet Batılılar bu doğu topraklarına ve sularına savaş getirecek olurlarsa, bu, Çin'in zenginliğinde gözlerinin olduğu anlamına gelirdi. Çin'in onlarda ihtiyaç duyduğu hiçbir şey yoktu; barışsever bir mal değişimi mümkün değildi. Bu da Batı'nın katlanamadığı bir durumdu.

Çin, Batı ile bağlarını kuvvetlendirmek yerine enerjisini yaymak ve korumak için Amur Vadisi, Nepal, Tibet, Siam, Birmanya, Kore, Vietnam ve Moğolistan'ın da içinde bulunduğu civar bölgelere yöneldi. Rusya ve Moğolistan (o zaman Çin'e ait bir bölümdü) arasındaki sınır 1727'de çizildi. Kiakhta Antlaşması (1727) ile birlikte Rusya tek başına Çin ile düzenli ancak sadece yıllık ve kara üzerinden ticaret yapma hakkı elde etti. Karşılığında da Rusya Moğolistan'ın tümünde Çin egemenliğini kabul etti. Batı ile tek bağ–aynı zamanda çok da zayıf olan bağ–olabildiğince yetişen miktarlarda çay, ipek, saf pamuk, çok değerli porselen ve lake gibi eşyaların batı yünü, kalay, bakır, bal, tuz ve demir para ile takas edildiği Canton'da (Guangzhou) bir avuç Avrupalı tüccarın sürdürmekte olduğuydu. Gümüşün büyük bölümü Amerika'daki İspanyol gümüş madenlerinden Filipinler üzerinden geliyordu. Yabancılarla yapılan bu sınırlı ticaret bile pek de istenmeyerek elde edilen bir ayrıcalıktı. Çin'in soyutlanma politikası İngilizlerin Opium Savaşı'nda (1839 –42) Çinlileri Batı ticaretini kabullenmeleri için zorladığında sona erdi.

Avrupalıların Japonya'ya nüfuz etmesi ise Endonezya'dan Çin'e gitmek için yola çıkan bir grup Portekizli tüccarın Japonya'nın güney adası Kyushu'nun uzağındaki bir ada olan Tanegashima'da felakete uğrayıp battığı 1543'te başladı. Onaltıncı yüzyılın ortalarında Çin yönetimi halkının Japonya ile, Çin kıyısındaki Macoa'da bulunan Portekizlilerle (1557'den sonra) ticaret yapmasını yasaklayarak Çin ve Japonya arasındaki taşıma işini kontrol altına aldı.

En önemli parça, Japon gümüşüyle takas edilen Çin ipeğiydi.

Batılı ticaret ilişkilerine 1570'te açılan Nagazaki Limanı, gittikçe büyüyen Portekizli, İspanyol, Hollandalı ve İngiliz tüccarlar topluluğunun toplanma yeri oldu. Japon gümüşü ve bakırı karşılığında Avrupa'dan ateşli silahlar getirildi. Onaltıncı yüzyılda Japonlar kısa sürede Portekiz misket tüfeğini benimseyip kullanmaya başladılar.

Japonlar ilk Portekiz gemilerini daha önce Çinlilerin yaşadığına benzer bir korkuyla–aynı zamanda merak ve saygıyla karışık bir korku–karşıladılar. Yeni gelenlerin kıyafetleri ve beraberinde getirdikleri karşısında büyülendiler. Daha önce Çinlilerden yeni şeyler öğrenmede gösterdikleri hevesi Avrupalılara da gösterdiler.

İlâhî bir ırk olarak Japonya'nın yüceleri millî kimlik ve tek olma duygusuna başvuran Shinto dini, Batı müdahalesine tepkilerini şekillendirmelerinde yardımcı oldu. Shinto, atalar, imparator ve geçmiş için derin bir hürmeti gerekli kılıyordu. Daha önceki asırlarda Budizm tarafından gölgede bırakılmasına rağmen, her zaman onunla birlikte var olmuştu. Shinto 1871'de ilan edildiğinden çok daha önce de millî bir dindi.

Oldukça önemli başka bir kavram da, evlada sevgi, yardımseverlik, efendiye ölene kadar sadakat, kişisel cesaret, görevinin nerede beklediği hususunda bilinçli tercih, kişisel disiplin, dayanıklılık, nezaket ve dürüstlük olgularını öne çıkaran ahlakî ilkelere dayalı Japon savaşçı tekniği *buşido*ydu. Onun savaşçı ruhu haklar değil görevler üzerinde duruyordu. Aile ilişkileri efendi ve hizmetlilerin-

kinden sonra geliyordu. Bushido, öncelik savaşçı yöneticideydi; arkasından ise köylüler, esnaf ve sonra da tüccarlar geliyordu. Belki de askerî kahramanlığın vurgulanması, Japonya'nın ondokuzuncu yüzyılda Batının askeri tehdidi Çin'den daha gerçekçi bir şekilde nasıl değerlendirebildiğini açıklamaktadır.

Japonlar Batı kaynaklı dinlere de, Batının diğer yönlerden müdahalelerine gösterdikleri ilgiyi gösterdiler. Hıristiyanlık (Japonya'yla ilk olarak Cizvit misyoner St Francis Xavier [1506–52] tarafından 1549'da tanıştırıldı) iki Japon askeri liderin–Oda Nobunaga (1534-82) ve Toyomi Hideyoshi (1537–98)–korumasını ve görünen teşvikini kazandı. Her iki kişinin de ülkeyi birleştirme ve Japonya'nın Batı ile ilişkilerine karar verme rolü olağanüstüydü. Hoşgörüleri ve bazen de yardımlarıyla elli yıldan daha kısa bir sürede Hıristiyan misyonerler 300.000 kişiye dinlerini değiştirmişlerdi. Japonya, Hıristiyan evangelizmin en umut verici alanı haline geldi.

Fakat Avrupalıların Japonya'daki bu başarısı onların felaketi oldu. Büyüyen Hıristiyan varlığı, Kilise'nin batı emperyalizminin ajanı olmasından şüphelenmeye başlayan Japon liderlerini (bilhassa Hideyoshi) alarma geçirdi.[12] Japonya'daki Cizvitlere İspanya'nın gizli ajanları gözüyle bakılıyordu. Sadakat ve otorite riske girdi. Daha önce Filipinlerde (1565–71) ve Farmosa'da (1624) olduğu gibi, Avrupalıların Japonya'da da güç kazanmaya çalışmasından giderek daha fazla korkan Japonlar, Batı ticareti ve Hıristiyanlığa yaklaşımlarını tersine döndürdüler. 1587'de Hıristiyanlık Hideyoshi tarafından devlet için bir tehdit olarak ilan edildi. 1612 yılında Tokugawa Ieyasu (1543–1616) bütün misyonerlerin ülkeyi terk etmesi kararını aldı; din değiştirenlerin de eski inançlarına dönmeleri emredildi. 1636'da bir toplumdan uzaklaşma fermanı ilân edildi.[13] 1637 yılında Japonlar'ın Shimabara'da (Nagazaki'ye yakın bir bölge) çıkardığı Hıristiyan ayaklanmasında 37.000 Hıristiyan öldü. Hıristiyanların ve Hıristiyanlığın kökünü kurutmak için her şey yapıldı. Batının büyüyen varlığının devlet için bir tehdit unsuru

olması söz konusuydu. Onyedinci yüzyılın ortalarında Avrupalı tüccarlar da ana topraklardan sürülmüşlerdi.

Bundan böyle Japonya'da kalmasına izin verilen tek Avrupalılar Nagazaki limanındaki Deshima adacığında göz hapsinde tutulan birkaç Hollandalı Protestandı. Gerçek Hıristiyan olmadıklarını ve böylelikle de Batı emperyalizminin ajanları olmadıklarını kanıtlamaları için her yıl Hıristiyan haçını ya da İsa resmini ayakları altına almaları şart koşuldu. Birkaç Çin gemisi ve yılda bir Hollanda'dan gelen iki levazım teknesi Japonya'nın dış dünya ile tek bağı oldu. Japonların yurt dışına seyahat etmeleri yasaktı. Yurt dışından gelen her Japon ölümle cezalandırıldı. İki yüzyıl boyunca (nispeten huzur dolu ve gelişmenin olduğu yüzyıllar) Japonya dünyanın büyük bölümünden kendini soyutladı.

3

Avrupa: 1500–1914

1500 yılında, Hıristiyan Birliğini oluşturmak, halen Avrupa'nın idealiydi. Hıristiyanı birliği, Hıristiyan olmayan dünyanın ısrarlı itirazları nedeniyle gidebildiği kadar devam etti. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda, Avrupa'yı önce İspanya'da sonra da Balkanlarda vuran Müslüman istilacıların saldırısına uğradı. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Asyalı göçebe Macar atlıları Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemişlerdi. Sekizinci yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar, Avrupa, ejderha pruvalı gemileriyle onların su sahasına nüfuz eden ve her şeyi yağmalayıp pek çok insanı öldürerek Hıristiyan âleminde terör estiren putperest Vikinglerin tehdidi altına girdi. Onüçüncü yüzyılda Asya'nın kalbi olan topraklardan doğu Avrupa'ya, Adriyatik sahillerine doğru ilerleyen Moğollar tarafından hırpalandı. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Hıristiyan Avrupa, Türkleri Viyana kapılarından geri döndürdü. Türkler ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun onsekizinci yüzyılda parçalanmasıyla Avrupa'yı ve onun birlik inancını tehdit etmekten vazgeçtiler. O dönemde, papalık ve Kutsal Roma İmparatorluğu uzun zaman önce ruhani ve dünyevi gücün zirvesinden geçmişti; Kilise'nin birliği önceliği milletin birliğine devretmişti.[1]

Hıristiyan âlemine en büyük tehdit dışardan değil içerden geldi. Rönesans düşüncesinin gidişatı–laik olana öncelik vermesi ve ortaçağ kurallarını benimsememesi–hem papanın hem de imparatorun ruhani ve dünyevi otoritesinin sorgulanmasında teşvik edici bir rol oynadı. Gittikçe artan kentsel, kapitalist bir ekonomide, tüc-

carlar kendilerini Kilise'nin 'adil fiyat' ve 'makul ücret' taraftarı olan ve faizciliği kısıtlayan ortaçağ ahlâkından bir an önce kurtarmak istediler. Papa VIII. Bonafice (1294–1303) resmi papalık yazısıyla ('Unum Sanctam', 1302) 'Roma papalığına itaatin kurtuluş için mutlak gereklilik olduğu'nu ilan ettiğinde, Fransa kralı IV. Philip (hükümdarlık 1285–1324) ona açıkça meydan okudu. Bir Fransız başpiskoposu Papa V. Clement (1305–16) gibi Bonafice'in ardından geldiğinde papalık makamını Fransa'daki Avignon'a taşıdı.

1305'ten 1377'ye kadar papalık Fransız etkisi altında kaldı. Biri Avignon'da, diğeri de Roma'da bulunan iki papa papalık hususunda ağız kavgasına tutuştular ve sonunda da birbirlerini aforoz ettiler. 1409'da iki başpiskoposun da görevden alınıp yerine üçüncü birinin seçilmesinden sonra bile Hıristiyanlıktaki parçalanma devam etti. Hatta papalık gücünün zayıflaması daha da kötüye gitti, çünkü şimdi ilahi otorite isteyen herkesi tatmin etmek için üç papa vardı.

Feodalizmin 1300 ve 1450 yılları arasındaki düşüşü, papalık ve Kutsal Roma İmparatorluğu hakkındaki görüşleri genelde birbiriyle zıt olan Avrupa'nın hanedan devletlerinin yükselişini tetikledi. Portekiz ve İspanya'nın politik birleşmesi kadar, Fransa ve İngiltere arasında ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda süren savaşlar da milliyetçi bir duygunun büyümesini teşvik etti. Sonuç olarak, Avrupalı krallar ile papa arasındaki ilişkiler daha da kötüleşti.

1414 yılında Hıristiyan birliğini yeniden kurma çabasıyla Kutsal Roma İmparatoru Sigismund Kilise liderlerini İsviçre'de Constance'ta bir konseyde topladı. Üyeler ilk kez hakları olan tek oyu Kilise içerisindeki pozisyonlarına göre değil bir milletin üyeleri olarak kullandılar. Bu, Latin Hıristiyan âlemi hiyerarşisinin tek bir topluluk olarak ele alındığı son durumdu.

Constance Konseyi Kilise'deki çözülmeyi düzeltmeye çalışırken kilise otoritesinin düşüşünü durduramadı. Hatta kilisenin ve ilkelerinin kötüye kullanılmasıyla ilgili gittikçe artan eleştirileri de

susturamadı. Oxford'daki Balliol Koleji'nin hocası, John Wycliffe (1320–84), Prag Üniversitesi rektörü Jan Huss (1369–1415) ve bir Dominikan rahibi Girolamo Savonarola (1452–98) Kilise'nin ahlâkî ve mali anlamda kötüye kullanılmasına karşı sesini yükselten pek çok sesten sadece üçüydü. Wycliffe bireyin kurtuluşu ve dönüştürme prensibini terk etmek için millî bir kilisenin kurulmasının gerekli olduğunu söyledi. Bir rahibin ekmek ve şarabı Kurtarıcı'nın bedenine ve kanına çevireceği inancını reddediyordu. Kilise yıkıntılarına hürmet etmeyi putperestliğe benzeterek kınıyordu. Kilise suiistimali ve ilkelerine karşı itirazlarında, Huss, Wycliffe'den oldukça fazla etkilendi. Wycliffe'in aksine, Kilise'nin öğretisini dönüştürme konusunda kabul ediyordu–ama bu, onu, kâfir ilan edilip kazığa bağlanarak ölmekten kurtaramadı. Savonarola'nın amacı, Kilise'nin haksızlıklarını Borgia Papası VI. Alexander'ın emrindeyken düzeltmekti.

Tıpkı Huss'ın başına geldiği gibi o da kâfir ilân edildi. 1511'de *Encomium moriae* (Deliliğe Övgü) eserinde önemli bir Hıristiyan hümanisti olan Desiderius Erasmus[2] (1466–1536) Kilise'yi eleştirenlere destek verdi, fakat hiçbir zaman onun otoritesinin kaldırılmasını ileri sürmedi.

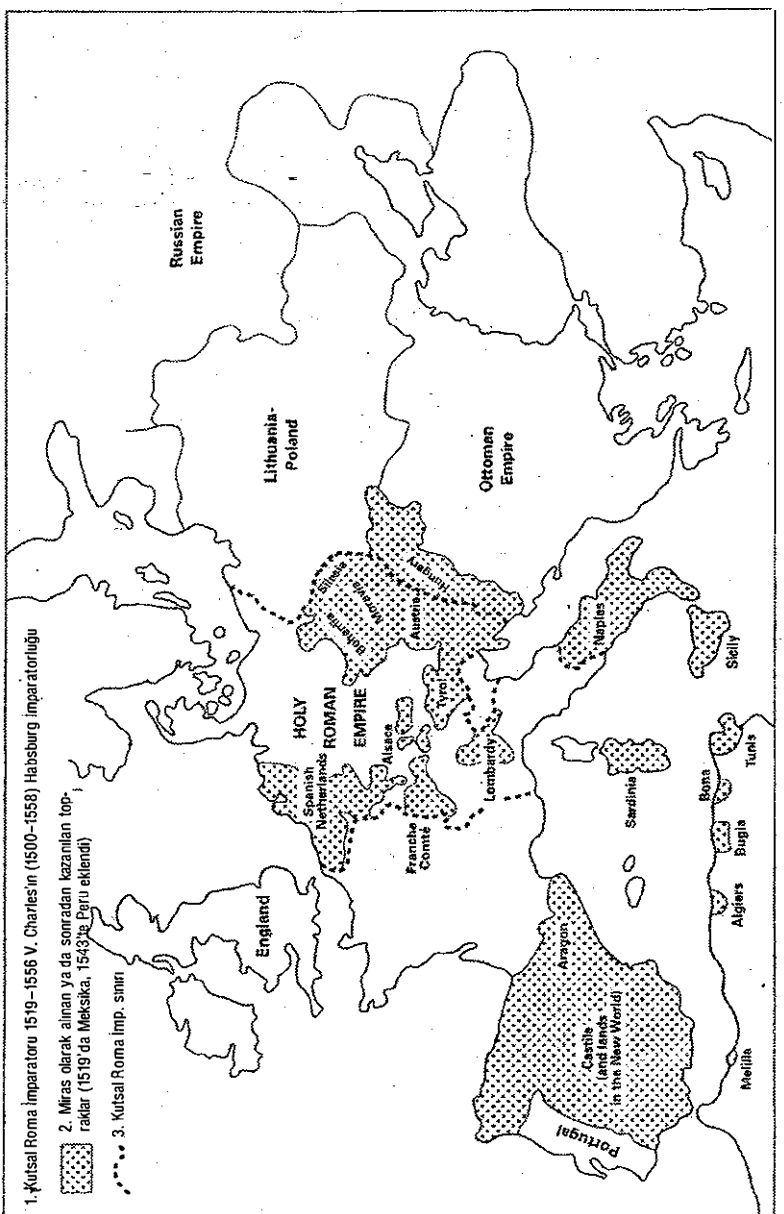
Aziz Augustine tarikatına bağlı Alman Martin Luther[3], 95 tezini Wittenberg'de 31 Ekim 1517'de dük kilisesinin kapısına çivilediğinde, Kilise için şüphe ve güvensizlik dalgasını durdurmak çok geçti. "Hier stehe ich, ich kann nicht anders" (İşte burada duruyorum, başka da bir şey yapamam). Herkesin kendi kendisinin rahibi olduğunu vurgulamada, yazıya dayalı inancı rahip ve papa otoritesinin üzerinde tutmada, dönüşüm ilkesini reddetmede, günahların affı için günah çıkarma eylemini[4] geçersiz kılmada ve Kilise'yi servet, dünyevi güç ve çürüme için azarlama konusunda Luther'in eleştirileri Wycliffe ve Huss ile çok ortak noktası vardı. Wycliffe gibi Luther de İncil'i kendi diline tercüme etti. Kendi alanındaki *An den christlichen Adel deutscher Nation* (Alman Milletinin Hıris-

tiyan Asaletine Başvurusu) çalışmasında, Alman prenslerinin millî bir Alman kilisesi kurmasını istiyordu. Kuzey Almanya'da hiçbir mesaj politik açıdan daha çekici olamazdı. Luther 1521'de aforoz edildi; bir yıl sonra da yargılandı ve kâfir ilân edildi. Onu koruyan Saksonya Elektörü koruması olmasaydı çoktan bir kazığın başında ölmüş olurdu. Diğerleri Hıristiyan birliğini zayıflatmıştı; Luther farkında olmadan onu yıktı.

Hıristiyan olan Fransa kralı I. Francis (1494, hükümdarlık 1515-47) ve İngiltere kralı VIII. Henry (1491, hükümdarlık 1509-47) 1520'de Calais'te buluştuğunda *res publica Christana* içerisinde birlik olmuş bir Avrupa fikrinin bir ölüden farkı yoktu. O dönemde Hıristiyan Avrupa ülkelerinin hepsi kendi ayrı yollarına gidiyordu (Harita III). Hıristiyan idealine bağlılık kalacaktı, ama papaya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na sadakat değerini yitirecekti. Kilise'yi kendi fikirleri doğrultusunda yön veremeyen VIII. Henry 1534'te papalığı geçersiz kıldı ve kendini 'İngiltere Kilisesi'nin Yüksek Otoritesi' ilân etti. Kilise ile olan anlaşmazlığı kendi politik ve ekonomik hırsları uğrunda bir mazeret olarak kullanabilecek tek Avrupalı kral değildi. Tudorların emri altındayken İngiltere gerçek bir millî devlet oldu.

Muhalefet kıvılcımları Fransız John Calvin'in[5] (1509–64) Cenevre'den başlattığı yeni bir Protestanlık dalgasıyla 1541'de artmaya başladı. Calvin'in *predestinatiaon* (kaderin önceden belirlenmesi) prensibi orta sınıfın merakını uyandırdı.

HARİTA III-ONALTINCI YÜZYILDA AVRUPA

Luther'i takip eden Calvin, İncil'e dayanan otoritenin takdir-i ilahi anlayışını din adamı arabuluculuğunun üstlendiğine inanıyordu. Öğrencisi John Knox (1505–72) o zaman İskoçya kraliçesi Katolik Mary Stuart (1542–1587, hükümdarlık 1561–7) tarafından idare edilen Yeni Düzen'i İskoçya'da başlattı.[6] 1560 yılında İskoçya meclisi, Roma ile ilişkileri, Knox'un İskoçya Presbiteryen Kilisesi lehinde sertleştirdi.

Beş yıl öncesinde Augsburg Barışı'nda Hıristiyan gruplaşmaları arasındaki savaşları bitirme konusunda ümitsiz olan Kutsal Roma İmparatoru V. Charles her üye devletin kendi tercih ettiği dini takip etmesine izin vermişti; "Cuis regio eius religio" (yöneticiler dini belirler). Bu kararla birlikte papanın milletlerin, hatta Hıristiyan topluluğunun ahlâkî yaşantısı üzerindeki otoritesi onarılamaz biçimde zarar gördü. Bundan böyle krallar ve milletler kendi dinlerinin belirleyicileri olacaktı; yönetimleri ve milletleri, ahlakî ilkeler değil *raison d'état* yönlendirecekti. V. Charles'ın Hıristiyanlık Âlemi'ni yeniden birleştirme umudu artık yok olmuştu, her şeyden vazgeçti ve hayatının geride kalan yıllarını bir manastır'da inzivaya çekilerek geçirmeyi hedefledi.

Roma Katolik Kilisesi'nin şansı vardı ki, Yeni Düzen'in meydan okumasına cevap, ahlakın yeniden dirilmesi şeklinde oldu.[7] Onaltıncı yüzyılın ilk yarısında birkaç yenilikçi manastır emri türedi. Aralarında, İspanyol asilzadesi Ignatius de Loyola (1491–1556) tarafından 1534'te kurulan İsa Toplumu (1540'ta papalık mektubuyla tanındı) tekti. Loyola'nın papalığa mutlak itaati uygulayan 'İsa'nın Askerleri' kısa bir süre sonra Avrupa'da ve dünyanın her köşesinde görülmeye başladı. İlahiyat, diplomasi, eğitim, araştırma, tarım, bilim ve sanattaki etkileri dillere destandı. Bir yüzyıl içinde en etkili rahip grubu haline geldiler.

1535'te Papa III. Paul (1534 –49) da reform gereği konusunda bir araştırma başlatarak Kilise içindeki gizli gücü ifade etti. 1537'deki raporu, neticede, Trent Konseyi'nin oluşturulmasına

öncülük etti. 1545 ve 1563 yılları arasında aralıklı olarak toplanan konsey, Kilise'nin Yeni Düzen döneminde ona yapılan saldırılara cevabı niteliğindeydi. Konsey Protestanlarla uzlaşmayı reddetti ve papanın otoritesini destekledi ve sağlamlaştırdı (yeniden birlik olmuş "Hıristiyan Âlemi" fikri sadece yirminci yüzyıl ortalarında yeniden doğacaktı). Katolik inancının temel prensipleri yeniden belirlendi: kurtuluş sadece inancı değil iyi işleri de gerektiriyordu; ilkenin kaynağı sadece kutsal kitap değil aynı zamanda 'yazılı olmayan gelenekler'di ve onlardan bazıları havariler tarafından İsa'nın bizzat kendisinden alınmıştı; kutsal yedi ayin, dönüştürme konusuna yapılan özel vurgu ile tekrar doğrulandı; günah affının işe yararlığı, kutsal emanetlere saygı ve Meryem inancı onandı.

Onsekizinci yüzyılın ortalarında batılı elitler arasındaki görüş Cizvitlerin aleyhine dönmüştü. Cizvitlerin, Yeni Dünya'daki İspanyol imparatorluğunun yerel halklarını savunması, düşmanlarını arttırmıştı. Büyüyen laiklik, milliyetçilik ve zamanın politik mutlakıyet anlayışı, evrensel "Hıristiyan Âlemi" idealiyle tamamen ters düşüyordu. Papa XIV. Clement (1769–75) 1773'te Toplum'u dağıttı. Fakat Protestan Prusya ve Silezya'da Cizvitler işlerine müdahale edilmeksizin devam ediyordu. Onların mevcudiyeti, Katolik Polonya kadar, Rus II. Catherine (1729, hükümdarlık 1762 –96) tarafından da müsamaha görüyordu. Yarım asır sonra, 1814'te zaman değişmişti ve Kanunlar Papa VII. Pius tarafından yeniden yapılandırıldı.

Hıristiyan birliğinin bozulması Avrupa'yı Katolik ve Protestanların birbirlerini mağlup etmeye çalıştıkları uzun ve kanlı bir dini mücadeleye sürükledi. 1559 ve 1715 yılları arasında doğu ve orta Avrupa, her türlü suçun işlendiği fanatiklikle sürdürülen din savaşları[8] tarafından harcandı. Almanya ise kendisini, kuzeyin çoğunluğunun Luther'in takipçisi olduğu ve güneyin de Katolik kaldığı iki düşman kampına böldü. Almanya ülkesinde böyle savaşlar olağan hale geldi. 1562 ve 1598 yılları arasında, Fransa'da din kaynaklı

iç savaşlar da oldu. 1598'de Fransız Protestanlara (Huguenotlar) dini, sivil ve politik haklar garanti edilirken (Nant Bildirisi) Katolikliğin Fransa'nın resmî dini olarak kabul edilmesini öngören barış sağlandı. İspanya, ilk olarak Moors ve ardından Fransa, Hollanda ve Protestan İngiltere'ye karşı neredeyse bitmek bilmeyen dini savaşlarda bulundu. İspanya'nın 'en Katolik' kralı II. Philip (hükümdarlık 1556–98) kutsal Katolik inancını savunmaya duyulan gereksinim dışında her şeyi göz ardı etti. V. Charles, 1554'te oğlu II. Philip'i İngiltere'deki Katolik Mary Tudor ile evlendirerek İspanya, Hollanda ve İngiltere'yi büyük bir Hıristiyan deniz ittifakı dâhilinde birleştirmeyi umuyordu. Fakat Mary öldü (İngilizler Philip'in Mary ile evlenmemesi için çabalıyordu) ve Protestan I. Elizabeth (hükümdarlık1558–1603) tahta çıktı. İngiltere, İspanyol Katolik meselesinde ümitsiz vakaydı. 1618–48 yıllarının dini savaşları İspanyollar, Avusturyalı Habsburglar ve Fransız Burbonlar arasında neredeyse hiç kesilmeyen bir güç mücadelesine dönüştü.

Avrupa'daki dinî ve siyasî sınırlar ancak onyedinci yüzyıl dini savaşlarının ardından biraz istikrar kazandı; ancak o zaman Avrupa siyaseti din tutkusundan bağımsız kalabildi.

Evrensel Kilise'nin parçalanması, hepsi de millî güç, itibar, zenginlik, güvenlik ve bağımsızlıkla ilgilenen; birbirinin kuyusunu kazan; en ufak bir siyasî kazanç için taraf değiştirmeye hazır olan ve belirsizlik içinde, hırslı, yaratıcı ve enerjik olan çeşitli millî devletlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Üç yüz yıl boyunca bu ülkelerin hem Avrupa'da hem de sürekli genişlemekte olan dünyada hüküm sürme mücadelesinin arkası kesilmedi. Onların arasında ahlakî ve dinî endişe hayatta kalma telaşı içinde kayboldu. Fransa iki olayda Müslüman Türklere katıldı. Dinî endişelerin yanı sıra krallık rekabeti de aralarında İspanyol Taht Savaşı (1701–14) Büyük Kuzey Savaşı (1700–21), Avusturya Taht savaşı (1740–8) ve Yedi Yıl Savaşları'nın (1756–63) bulunduğu onaltıncı, onyedinci ve onsekizinci yüzyıl Avrupa savaşlarının da sorumlusuydu.

Milletinin gücünü dünya çapında gösteren ilk Avrupa kralı, 'Hindistan, Etiyopya, Arabistan ve İran'ın Fetih, Gemicilik ve Ticaret Lordu' Portekiz kralı I. Manoel (hükümdarlık 1495–1521) oldu. Portekiz'in gösterdiği yoldan İspanya geldi. Kolombus'un deniz seferinin ardından İspanyollar da sonunda tüm dünyaya açıldılar. İber yayılmasına tek sınırlama diğer Avrupalı güçlerin–İngiltere, Fransa ve Hollanda–yaptığı sınırlamalardı. Bunlardan İngiltere İspanya'nın intikam tanrıçası oldu.

İspanya'nın bir gün Protestan İngiltere'ye hükmetme umudu yerini korkuya bıraktı. İngiltere kraliçesi I. Elizabeth onlara huzur vermedi. İngiliz 'korsanlan' İspanyol mal varlığı ve hazinesini uzun süre yağmaladılar. 1577'de Francis Drake (1540–96) İspanya'nın Amerikan sömürgelerini ve Pasifik Okyanusu'nun ortasında İspanyol bir hazine gemisi yağmaladı. *Golden Hind*'de Drake'in getirdiği bu ganimetten ' İngiliz yabancı sermayesinin asıl kaynağı' olarak bahsedilir. 1584'te başka bir 'korsan' John Hawkings (1532–95) İspanyol Denizini talan etti. Son numaraları ise, 1560'lı yıllarda isyanın başladığı İspanyol Hollanda'sındaki İspanyollara karşı savaşması için, İngiltere'nin 1585 yılında 6.000 askerli bir ordu göndermesiyle, uygulamaya geçirilemedi. İki yıl sonra, 1587'de, Drake ve diğer İngiliz deniz kaptanları İspanyol donanmasını Cadiz'de yenilgiye uğrattılar.

II. Philip'in Elizabeth'i onun Katolik olan kuzeni İskoçya Kraliçesi Mary Stuart için yerinden etme umutları onun idamıyla alt üst oldu. Çaresizlik içinde kalan Philip 1588 yılında İngiltere'ye karşı 'Yenilmez Donanma'sını denize indirdi.

İspanya'nın engin imparatorluğu 1600 yılında büyük ihtimalle gücünün doruğundayken (Deniz Kuvvetleri hâlâ İngiliz ve Hollandalıların oluşturduğu orduya eşitti), Yenilmez Donanma'nın kaybı, onun denizdeki konumunu sarstı. İspanya'nın ticareti, tanrını ve gemiciliği tamamen ihmal edildi. Onaltıcı ve onyedinci yüzyıllarda İspanya'nın sömürgelerinden aldığı ürünleri İber yarımadasından ku-

zey Avrupa'ya taşıyan Hollandalılardı. Sömürge ticaretinin kazançlarına gelince, bunların çoğu onyedinci ve onsekizinci yüzyılda onları İngiltere'de harcayan İngiliz Kuzey Amerikalı tüccarlara gitti. Sadece diğer milletler değil kaçakçılar ve korsanlar da İspanya'nın servetini yiyerek büyüdüler.

1713 yılındaki Utrecht barışının–Avrupalı bir *res publica Christiana*'yı işaret eden son antlaşma–ardından İngiltere İspanya'nın Amerikan sömürgelerine Batı Hint Adaları'ndan açıkça nüfuz etti. Bir asırdan daha fazla bir süre boyunca, İspanya imparatorluğunu, Yeni Dünya'da onu devirebilecek olanlardan korumak zorundaydı. İspanya'nın 1492 ve 1700 arasında Avrupa ve Yeni Dünya'da aralıksız süren savaşları nedeniyle ülke nüfusu dokuzdan altı milyona düşmüştü.

1659 yılında Pirene Barışı döneminde İspanya'nın Avrupa'da o güne kadar süren öncü konumu Fransızlar tarafından hiçe sayıldı. İspanyol Taht Savaşı'nda (1701–14) Avusturyalılar, Hollandalılar ve İngilizler, Fransa'nın İspanya impartorluğu üzerinde kurmaya çalıştığı kontrolü engellemek için birlik oldular. 1747 yılında son İspanyol altın konvoyu Vera Cruz'dan denize açıldı. Jenkin'in Kulağı Savaşı'nda (1739–40) İspanya isteğini kabul ettiremedi. 1744'te İngiltere'nin Amirali Hanson İspanyol itirazlara kulak asmadan Pasifik'e girdi.

Güç politikalarında Fransa İspanya'ya layık bir varis olabileceğini kanıtladı. Onbeşinci yüzyıl ortalarında İngilizleri Avrupa kıtasından atmıştı. 1290'dan 1450'li yıllara kadar tam 150 yıl İngiltere zaman zaman Fransa ile içinde zamanında Avrupa'nın sanayi merkezi olan Flanders'in de bulunduğu kuzey Avrupa bölgeleri için savaştı. Ancak 1429'da Orleans çatışmasında Jandark İngilizleri yenmeseydi Fransa İngiltere'nin köle devleti olabilirdi.

1490lı yıllarda VIII. Charles'ın (1470, hükümdarlık 1483–98) hükümdarlığı altında bulunan Fransızlar İtalya'daki İspanyol güçlerine saldırdı. Fransa ve İspanya'yı, İtalya'yı savaş alanı olarak kul-

lanmaya teşvik etmesi, İtalya'nın birleştirme konusundaki beceriksizliği gibi görünüyordu.

İtalya'nın siyasî devletleri Napoli, Sicilya, Venedik, Cenova, Lucca, Milano, Floransa ve Piedmont'un ortak bir yasası ya da yönetimi yoktu. Sadece hepsinin yağmaladığı Venedik, kâşiflerini körfezde tutmayı başardı.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyılda Fransa ile kıyasıya yaşanan çekişmede– Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775–83) istisnasıyla birlikte–İngiltere galip gelen taraf oldu. Hiçbir şey bu zafere, Fransız krallarını sırayla yıldıran Manş Denizi kadar hizmet etmedi. Bu durumun tam aksine, Fransa, kıtasal savunmasızlığından çok çekti. Yedi Yıl Savaşları'nda İngilizlerin Atlantik'i kontrolünü ve Kuzey Amerika'daki Fransız kuvvetlerini soyutlamasını durduramadı (Harita V). İspanya gibi Fransa da hem bir deniz hem de kara gücüydü. 1688 ve 1815 arasında yaptığı savaşlar iki taraflıydı–Biri Avrupa'dadiğeri dışarda. Yedi Yıl Savaşları'nda aynı anda hem İngiliz deniz aşırı ülkeleriyle hem de Avrupa'daki Almanlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardı.

İngiltere Fransa'dan konum ve adalı olma yönünden sadece üstün değildi; İngiltere'nin kendi içindeki yoğunluğu millî birliği, merkezî yönetimi ve kanun kuralını destekliyordu. 1500 yılında Tudorlann ilki VII. Henry (1457, hükümdarlık 1485–1509) İngiliz tahtına sıkı sıkıya tutundu. I. Elizabeth ile Tudor İngiltere'si o güne kadar gördüğü en güçlü kraliçesini bulmuştu. Yirmi beş yaşında kraliçe olan Elizabeth kırk yıl boyunca zekâsıyla ve daha iyi mücadele ederek İngiltere'nin düşmanlarını alt etti. İngiltere'nin gelecekteki deniz üstünlüğünün temelleri onun hükümdarlığı döneminde atıldı. İngiltere, bir deniz gücü olmayı ve dünyanın deniz yollan üzerinde kurabileceği hâkimiyeti giderek daha fazla düşünmeye başladı. Onsekizinci yüzyılda İngiliz stratejisinin merkezi, deniz gücü oldu. 'Britanya hükmeder, Britanya dalgaların hâkimi' şarkısı ilk olarak 1740'ta söylendi.

O dönemde İngiliz parlamenter sistemi ve meşrutiyet, krallık mutlakıyetçiliği üzerine galip geldi. Kralların ilahi hakkına karşı mücadele, askeri diktatör Oliver Cromwell'in (1599–1658) galip ve I. Charles'ın (1600, idamı 1649) kurban olduğu İngiliz İç Savaşı'nda (1642–48) doruğa ulaştı. Parlamenter sistem, 1688'de, II. James'e karşı yapılan 'Şanlı İhtilal' ile daha da ilerledi. Hollanda kralı Protestan William için Katolik II. James'i görevinden alan parlamento bir İngiliz bağımsız ülkesinin hükmedebileceği şartları belirledi.

Fransızlar sonunda hem denizde hem de karada İngilizler tarafından yenilgiye uğratıldı. Fransa'nın deniz üstünlüğü rüyası Mayıs 1692'deki Cap de La Hogue Savaşı'nda sona erdi.

Bu yenilgiyle, XIV. Louis'nin (1638, hükümdarlık 1643–1715) Katolik II. James'i İngiliz tahtına yeniden oturtma niyeti geçerliliğini kaybetti. Fransa'nın karada üstünlük rüyası da, aynı şekilde, 1704 Blenheim Savaşı'ndaki yenilgiyle son buldu. Bu rüyayı sürdüren Hindistan'daki (1747) ve Kuzey Amerika'daki (1759) Fransız kollarının da yenilgiye uğramasıyla birlikte, Britanya, Avrupa'daki güç dengesinin en iyi nasıl sağlanabileceğini düşünmeye başladı.

1763'te–Paris Barışı zamanında–Fransa mahvedilmiş bir dış ticaret, boşaltılmış bir hazine ve zedelenmiş bir gururla Britanya ile birlikte asırlar süren mücadeleden gün ışığına çıktı. (Gururu Britanya'yı 1781'de Yorktown'da yenmesinde yardımcı olduğunda yenilenebilirdi.) İngiltere'ye karşı fırlayan enflasyonla ikiye katlanan perişan askeri ve deniz mücadeleleri 1789 Fransız Devrimiyle sonuçlanacak sosyal ihtilafın tohumlarını ekti.

İspanyol Hollandası, 1500'den sonraki yıllarda Avrupa ve dünya meselelerinde büyük etkiye sahip olacak diğer Avrupalı güçlerin arasındaydı. (Harita III) Onaltıncı yüzyılın ortasında bu bölge Avrupa'nın en zengin bölgelerinden biriydi. Yaklaşık iki milyonluk nüfusu İspanya (yaklaşık 8 milyon), Fransa (yaklaşık yirmi milyon)

ve Britanya (altı milyon) ile karşılaştırıldığında çok az kalıyordu. Ama Hollandalıların mali zekâsı, mücadeledeki yetenekleri, gemi inşasındaki ustalıkları ve denizler üzerindeki bilgi ve hâkimiyeti sayısal eksikliğini telafi ediyordu. İspanya'ya karşı düzenlenen Hollanda isyanı 1560'lı yıllarda patlak verdiğinde bir koldan İspanyol baskıcılarıyla savaşıyor diğer bir koldan da büyük bir sömürge imparatorluğu kuruyordu. Hollandalıların hem daha güçlü bir güce boyun eğmemesi hem de yardımseverlikte gözle görülür bir parlak dönem yaşaması itibarını daha da artırdı. Hollanda, dönemin önde giden düşünürleri için bir liman haline geldi. Onyedinci yüzyıl Hollanda'sı insanın Batı dünyasında özgürce düşünebileceği birkaç yerden biriydi. Oraya sığınacak muhalif hiziplerden biri–Hacılar–kısmen çocuklarının dini hoşgörüye sahip ve materyalist böyle bir toplum tarafından bozulması korkusuyla, deniz aşırı keşfedilmemiş ve el değmemiş bir yer için Hollandalı ev sahiplerini terk etmeyi seçtiler.

İspanya ile 1609'da yapılan ateşkes zamanında Hollandalılar, Hollanda Cumhuriyeti'ni kurmak için kendilerine yeterli derecede güveniyordu. 1639'da İspanyol gücünü Downs Savaşı'nda Dover önünde kati surette yenilgiye uğratarak özgürlüklerini mühürlediler.

İspanya, bir daha kesinlikle eski İspanyol Hollandası'nın kuzey yarısını fethetme girişiminde bulunmadı. Fransız İhtilali'ne kadar Avrupa'nın haritasını büyük oranda belirleyen 1648'deki Vestfalya Antlaşması Hollanda Cumhuriyeti'nin varlığını onayladı.

Hollanda zaferlerinin arkasında, her zaman enerjilerinin odak noktası olan deniz faktörü vardı. Onaltıncı yüzyılda karlı Seville ticaretinin kontrolünü Cenova'nın elinden aldılar. Onyedinci yüzyılın altın çağında Avrupa'da ve yurt dışında inanılmaz karlı bir taşıma ticareti[9] kurdular. 1618–48 dini savaşları Avrupa'yı içine çekerken Hollandalılar, dünyanın en önemli deniz yollarında hâkimiyet kurmak için savaştı. Okyanuslar üzerinde özel bir üstünlük talep etmede diğer güçlerin hakkını hiçe sayan ilk Hollandalılar oldu. Deniz-

lerde özgürlük ilkesini–her milletin açık denizlerde eşit hakları vardır–bildiren Hugo Grotius bir Hollandalıydı. Hollandalılar, Meksika Körfezi'ne olduğu kadar doğu denizlerine girerek önceki *mare clausum* ilkesini denemeye tabi tuttu.

İspanya ile yaşanan acı deneyim, Hollandalıların en üstün politik gerçekçilerini ortaya çıkardı. Portekiz'i yenene kadar İngiltere'yi yalnız bıraktılar. İspanya'ya karşı İngiltere'den yardım istediklerinde, İngilizlerin çıkarlarını nasıl ön plana çıkaracaklarını biliyorlardı. İngiltere İspanya'ya saldırdığında–I. Elizabeth'in 1587'de alenen yaptığı gibi–Protestan 'isyancı' dostları için değil ama İngiltere için bir darbe olacaktı. Elizabeth onların yardımına koştu çünkü İngiliz liderlerinin hep yaptığı gibi, o da eğer bir savaş olacaksa bunun yabancı topraklarda olması gerektiğini düşündü.

Hollandalılar politikada olduğu kadar ticarette de gerçekçiydi. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin (1602'de kuruldu ve kısa bir süre sonra Avrupa'nın en geniş ticari şirketi oldu) salt amacı, dünyayı keşfetmek ya da Portekiz ve İspanya'nın daha önce yapmaya çalıştığı gibi Hıristiyanlığı korumak değil, yeni kurulan doğu ticaretinde payını artırmaktı. Hedefleri topraktan ziyade stratejik temellere dayanıyordu. Sadece bir kez daha önce kendi Batı Hindistan Şirketi'nde yaptığı gibi, Kalvenizm ile ticareti birleştirmeye çalıştılar; onda da olumsuz sonuç aldılar. Bazı İberlilerin yaptığı gibi para kazanma hırsları da olmadı. Tam aksine, onlardan önce Floransa ve Venedik gibi, iş ve politikanın birleştirilmesinin gerekliliğini vurgulayan tüccarın sesi, politikanın yapıldığı her yerde duyuldu. Çünkü ticari yönlüydüler ve İspanyol Engizisyonu'ndan kaçan Portekizli Yahudilerin ellerinde bulunan mali becerileri kullanmakta çabuk davrandılar.

Onyedinci yüzyılın son çeyreğinde para Hollanda'da o kadar boldu ki Amsterdam'daki faiz oranı Londra'dakinden aşağıdaydı.

Hollandalılar hem denizcilik, ticaret ve politikada uzmanlaşıyor, aynı zamanda da bilim adamları göze çarpan katkılarda bulu-

nuyorlardı. Hollandalı esnaf, gemi yapımcıları, kanal havuzu yapımcıları, tüccarlar, mimarlar ve mühendisler tüm Avrupa'da iş buldular. Onlar, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl denizaşırı İngiliz ve Amerikan yetenekli çalışanların atalarıydı.

Diğer Avrupalılar için olduğu gibi, Hollandalılar için de savaşmadan kazanım olmazdı. Denizde ve dünya ticaretinde baş rakibi ile–İngilizlerle–yaptığı üç deniz savaşından ilkini 1652'de başlattı. Mücadele Doğu'daki çıkar çatışmalarından ve İngilizlerin 1651'deki ticari kısıtlamaları getirmesinden kaynaklandı. Bundan sonra, ekonomik mücadele tüm devletler tarafından faydalanılacak kabul edilebilir bir güç aracı haline geldi. İkinci İngiliz-Hollanda Savaşı'nda (1665–7) menfaatler aynıydı ve Hollanda'nın Surinam'ın geri verilmesi karşılığında taleplerini New Amsterdam'a (New York) bırakması dışında, sonuç, aynı şekilde kuşku uyandırıyordu. Üçüncü İngiliz-Hollanda Savaşı'nda (1672–4) Fransa, Hollandalılare karşı İngiltere'ye katıldı. Fransa daha sonra konumunu değiştirdi ve hem Hollanda'ya hem de İngiltere'ye karşı savaştı. Onsekizinci yüzyılın başlangıcında İngilizler Fransa'dan, Hollandalılardan daha çok korkar hale geldi ve Hollanda'ya katıldı.

Hollanda kaynaklarının suyunun kesilmesi İngiliz ve Fransa savaşlarıyla sınırlı kalmadı. 1657'de, savaşın bir tür diplomasi olarak kabul edildiği bir çağda, Hollandalılar, İsveç'in Baltık'ı kapamasına engel olmak için İsveç-Danimarka savaşına (1657–61) dâhil oldular. 1650'li yıllarda Brezilya için Portekiz'le savaştı. Doğu Hindistan'daki ayaklanmaları her zaman bastırıyorlardı. Yıldan yıla Hollandalılar kendilerini bir daha savaştan kurtaramadılar. Sonunda da, bitmek bilmeyen savaşların gittikçe artan zararı Hollandalıların para kazanma yeteneğini geçti. 1651'de Baltık tahıl ticaretinin uzun yayılma dönemi, İngiliz ve Fransızlara karşı yapılan bir ticaret savaşıyla son buldu.

Onyedinci ve onsekizinci yüz yılda Hollanda kaderinin dönüm noktasının anlaşılması oldukça zordur. Belki de İspanyol Taht Sa-

vaşı, Hindistan ve Doğu'daki Hollanda gücünün düşüşünü belirginleştirdi. Ama 1714'ten sonraki yetmiş yıl boyunca Hollanda dünya ticaretinin hacmi aynı kaldı.

Hollanda düşüşündeki diğer ana faktörler; denizdeki önderliğin kaybedilmesi, sığ limanlar problemi, gemi yapımcısı ve aracı rekabetinde büyüyen yetersizlik, üretim ve balıkçılığın ihmali, nüfustaki durgunluk ve sermaye ve işgücü göçüydü. Yine de bu nedenler Hollandalıların İngiltere'nin üstün performansına yetişememeleri gibi geçmiş çabalarının yanında pek de önemli sayılmaz.

Onyedinci yüzyılın ortasında, Prusya, Alman Milletinin Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bölündüğü pek çok ayrı eyaletinden biri oldu. 1648'de Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren Westphalia Barışı üçyüz'den fazla bağımsız eyaletin varlığını kabul etti. Böyle yaparak olgun bir Alman milliyetçiliğinin gelişimini yavaşlatmış oldu. Fransa ve Britanya 1400'lü yıllarda milletti. Birleşik Devletler (US) 1700'lü yıllarda bir milletti. Almanya ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar birleşmiş bir millet olamadı. Prusya'nın gücünün büyümesi ise ancak 1701'de Prusya'nın ilk kralı olan I. Friedrich (1657–1713), I. Wilhelm Friedrich (1688, hükümdarlık 1713–40) ve II. Friedrich'in (1712, hükümdarlık 1740–86) saltanat döneminde gerçekleşti. Aslında, onsekizinci yüzyılın başlarına kadar Bavyera zenginlik ve diğer rakamlarda Brandenburg-Prusya'yı geride bıraktı. Fakat Avusturya Taht Savaşı (1740–8) başladığında şartlar değişmişti. Prusya 'ordusu olan bir devlet değil, devleti olan bir ordu' haline gelmişti. Silezya Savaşları'nda (1740–2, 1744–5 ve 1756–63) II. Friedrich sonunda İmparatoriçe Maria Theresa (1717, hükümdarlık 1740–80) emrindeki Avusturyalı Habsburgları Silezya'ya yapılan tüm iddialardan vazgeçmeleri için zorladı. (Harita V) II. Friedrich, Machiavelli'nin prensibi olmayan *Realpolitik* eserine karşı bir kitap yazmasına rağmen, Prusya için gerekenin en iyisini yapma konusunda hiçbir endişe taşımıyordu. Prusya Silezya'yı almak üzereyken dış işleri bakanına şöyle dedi: "Düzen üze-

rinde durmak senin işin...ordu için gerekli emirler çoktan verildi." Bu ifadeyle, II. Friedrich, Prusya'nın sahasını üçte bir oranında artırdı ve Hohenzollern krallığını, Yedi Yıl savaşları boyunca Silezya'yı ele geçirmek için yapılan Avusturya-Rus girişimlerine karşı koyacak kadar güçlü bir hale getirdi (kısmen II. Friedrich'in Silezya'da elinin altında Almanya'nın ilk ağır sanayilerinin bulunması nedeniyle).

Rusya çekilmeseydi ve Britanya, Fransa'yı mağlup etmeseydi, Prusya'nın yükselişi 1759'da Kunersdorf'taki Ruslar tarafından uğradığı ezici yenilgiyle birlikte bitebilirdi.

Ardından 1763'te gerçekleşen Hubertusburg Barışı çıkmazı Prusya'nın büyük bir güç olarak hayatta kalmasına izin verdi. Böyle yaparak da Avusturya ve Prusya arasında önce Almanya sonra da Avrupa'daki üstünlük için yapılan mücadeleye zemin hazırlamış oldu.

Onsekizinci yüzyılda Avrupalılar her ne kadar stratejik noktalar ve dünyanın deniz yollarında üstünlük için birbirleriyle mücadeleye girse de, 1800'den 1918'e kadar zaman zaman kendi topraklarında savaştılar.[10] En uzun savaşa neden olan olay ise Fransa'da 1789 yılında başlayan ihtilaldi; kıtanın dört bir yanına değişiklikler getirecekti. İşçi sınıfından ziyade bir seçkin ya da "orta sınıf" ihtilali olarak, mutlak monarşiye ve ekonomideki mevcut devlet kontrolüne karşı bir hareketti. Bu bağlamda, İngiliz İç Savaşı ve Amerikan Devrimi'nden (1775–83) önce gelir. Bireysel haklar, yazılı anayasalar, ayrıcalıklara karşı eşitlik (ruhanî ve dünyevi anlamda) ve millî bağımsızlık hakkı hareketini sağlamlaştırdı. İnsan Hakları Bildirisi 1789'da yayınlandı.

Bu dönemde en büyük rolü düşünceler oynadı. John Lock (1623 –1704) tarafından 1688'de başa getirilen hükümetin İngiliz onyedinci yüzyıl devrimini doğrulayarı ve İngiltere'de mutlak monarşinin sonu anlamına gelen daha önceki sözleşme teorisi, çağdaş Fransız felsefî düşüncesini epeyce destekledi. Liberalizm ve özerk-

liğin paralelinde olan milliyetçilik fikri–mutlak bir krala değil bir millete duyulan bağlılık–belki de en etkileyici olandı.

Bu entelektüel heyecandan, 19 Kasım 1792'de, kendi hürriyetlerini yeniden kazanmak isteyen tüm halklara kardeşlik ve yardım sunan Fransız Kongresi Kararnamesi ortaya çıktı. Fakat ihtilal, hürriyet sağlamak yerine terörün hüküm sürdüğü ve insan yaşamının içler acısı bir halde değerinin düştüğü bir durumla sonuçlandı. Georges Jacques Danton (1759 –94), Maximilien Robespierre (1758–94) ve Louis Saint-Just (1767 –94) tarafından idare edilen insanların durumu, eşi görülmemiş bir despotluk örneğiydi. Yirmi yedi milyonluk bir milleti baskı altına aldılar, yüz binlerce insanı tutukladılar ve yirmi binden fazlasını öldürdüler. Fransa'nın sembolü hürriyet değil, giyotin oldu.

Fransız İhtilali, ayrıca, topyekün savaş kavramını ortaya çıkardı. 23 Ağustos 1793'deki Kongre Bildirisinde yer alan 'bütün Fransızlar'ın orduda bir görev alması gereklidir' fikri bir milletin silahlanmasının başlangıcını işaret ediyordu.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyılın dinî savaşlarında olduğu gibi, uluslararası ilişkilere fanatizm karıştı. Eski dinî öğretilerin yerini yeni siyasî öğretiler aldı.

Savaşın şekli de değişti. Yirmi milyondan fazla bir nüfusa sahip olan Fransa'nın, onsekizinci yüzyılın ortalarında, sadece 200.000 kişilik bir ordusu vardı. Avusturya'nınki onun yarısıydı. Marlborough Dükü (1650 –1722) 1704'te Blenheim Savaşı'na katıldığında, İngiliz Ordusu'nun yaklaşık 70.000 askeri vardı; 1780'lerde asker ve denizci gücünün toplamı Prusya Ordusu'ndaki adamların sayısını–yaklaşık 200.000–geçmiyordu; Rusya'nın rakamları da buradan tahmin edilebilir. Fransız İhtilali seferber edilen devasa orduları ortaya çıkardı.

1792'de Prusya ve Avusturya'da (Fransa kraliçesi Marie Antoinette [1755–93], Avusturyalı bir Habsburg'du) devrimci Fransa'ya karşı bir mücadele başlamasına rağmen, Fransa'yı zayıflatan ve so-

nunda da gücünü elinden alan Britanya oldu. Fransa'nın üstünlük sağlayamadığı tek ülke Britanya'ydı. 1792–1815 yıllarında Fransa'ya karşı oluşturulan koalisyonlarda adasının güvenliğinden başlayarak en önemli rolü oynadı. Bu 1792–7 koalisyonlarından ilki, Fransa'nın Avusturya, Prusya ve Savoy'a savaş ilan ettiğinde oluşturuldu. Konu, Avrupa'nın yönetiminde hanedanlık monarşisinin mi yoksa devrimci milliyetçiliğin mi olması gerektiğiydi. XVI. Louis, onun kraliçesi (1793) ve soylulardan pek çoğunun idamı, Fransa'nın Prusya ve Avusturya'ya karşı saldırıya geçmesine eklendi ve Britanya, Hollanda, İspanya ve Sardunya'nın Prusya ve Avusturya'ya katılmasına neden oldu. İngiliz altını[11] olmadan bir koalisyon kurulması imkânsızdı. Ama bu koalisyon bile Fransız dalgasını kıramazdı. 1792–3'te Fransızlar İngiliz-Müttefik ordusunu Hollanda'da yenilgiye uğrattı. İki yıl sonra (1795) Hollanda, Prusya, birkaç Alman bağımsız eyaleti ve İspanya anlaşma yapmaya zorlandılar. 1796'da Fransızlar kuzey İtalya ve güney Almanya'yı ele geçirdi. Venedik (Ortaçağın baskın deniz gücü) ezilmeyle şaşkına döndü. Genç bir General olan Napolyon Bonapart[12] (1769–1821), İtalyan mücadelesinde sivrildi. 1797'de Britanya'nın kıtasal müttefiklerinden sonuncusu olan Avusturya barış talebinde bulunmaya zorlandı.

Diğerleri, denizlerdeki gücü nedeniyle Fransa'nın karşısında duramazken, Britanya ayakları üzerinde durmayı başardı. 1796 yılına kadar İngiliz donanması Batı Hint Adaları'nda tekrar otoritesini kurmuş ve kendini Fransız donanmasının ve ticari denizciliğin efendisi olarak göstermeye başlamıştı.

1797'deki St. Vincent Burnu (Portekiz) Savaşı'nda Fransız-İspanyol donanmasını yenilgiye uğrattı. Bu dönem boyunca Britanya, Atlantik, Kuzey Denizi ya da Doğu rotasındaki diğer denizlerdeki hâkimiyetini asla kaybetmedi.

İkinci koalisyon, 1798 yılında Britanya Fransa'dan korkmak için kendince nedenleri olan Rusya'da yeni bir kıta müttefiki buldu-

ğunda oluşturuldu. Çıkarları tehlikeye giren Avusturya, Napoli (Sicilya ve Vatikan da dâhil olmak üzere), Portekiz ve Osmanlı İmparatorluğu da bir süre sonra onlara katıldı. Nil Savaşı'nda (1798) Amiral Horatio Nelson (1758–1805) Napolyon'un Britanya'nın Doğu'ya uzanan can damarını koparma çabalarını engelledi. Nelson, bir hareketle, Akdeniz'in yeniden İngiliz kontrolünde olmasını sağladı. Napolyon ise yılmadan Fransa'ya döndü, yetersiz ve yanlış uygulamalarla dolu yönetimin gücünü kısa zamanda eline aldı (o zaman daha otuz yaşındaydı). Bir yıl içinde bir dizi parlak zaferin ardından Fransa kaybettiği onurunu yeniden kazandı. Britanya ve Avusturya hariç tüm büyük güçler bölgeden uzaklaştırıldı. Fransa'nın 1800'de, İtalya'da Marengo'da Avusturya Ordusu'nu yenmesiyle, Britanya tek başına kaldı.

İngilizler, 1805'de, Napolyoncu Fransa'ya karşı Britanya, Avusturya, Rusya ve İsveç'ten oluşan üçüncü bir koalisyon kurdu. Bu durumda İspanya taraf değiştirerek Fransa'nın yanında yer aldı. Fakat bu koalisyon da birinci ya da ikinciden daha iyi bir iş çıkaramadı. 1805'te Britanya'yi ele geçirme planlarından vazgeçen Napolyon bir kez daha Britanya'nın müttefiklerini ortadan kaldırmaya girişti. Yılbaşından önce, İngiliz Kanalı'ndan eşine rastlanmamış bir geçişin ardından Ulm'da Avusturya'yı ve Austerlitz'de Avusturya ile Rusya'yı bir arada yenilgiye uğrattı. Austerlitz'i takiben Avusturya anlaşma talebinde bulundu; Ruslar geri çekildi. Bir sonraki yıl Napolyon Saksonya'nın Jena ve Auerstädt bölgesinde Prusya Ordusu'nu yok etti. 1807'de, Eylau ve Friedland başarısızlıkların ardından Rusya savaştan ayrıldı.

Bu parlak zaferlerin bile Britanya'nın üstün endüstriyel ve ticari gücünü sarsamayacağını fark eden Napolyon, artık, Britanya'nın Avrupa pazarlarındaki varlığını inkâr ederek onu ekonomik açıdan zayıflatma politikası izlemeye başladı. Fakat deniz hâkimiyeti olmadan Fransa'nın kıtayı Britanya'dan alması mümkün değildi. Kopenhag'daki İngiliz saldırılar (1801) ve Baltık Denizi'ndeki İngiliz

deniz gücü Fransa'nın çabalarını etkisiz hale getirdi. Nelson'un 1805'te Trafalgar'da (İspanya) Fransızlar üzerinde kazandığı zafer, sonraki yüzyıl boyunca dünya okyanuslarının kontrolünü Britanya'ya verdi.

Napolyon muhteşem zaferlerinin ardından çok büyük hatalar da yaptı. 1808'de İspanya'yı 1808 ve 1813 yılları arasında yöneten kardeşi Joseph'i desteklerken 250.000 kadar adamı İspanya'ya gönderdi ve bunun üzerine İngilizler de savaşa girdi. Yenilmesine rağmen Britanya, ordusunu 1809'da Kuzey İspanya'da bulunan Corunna'dan tahliye etme imkânı buldu. Deniz hâkimiyetiyle Lord Arthur Wellesley (1769–1852; daha sonra Wellington'un ilk dükü) emrinde başka bir ordu sevk edip onu takip eden dört yıl boyunca koruyabildi. Ve en nihayetinde, Britanya'nın 21 Haziran 1813'te Vittoria'daki belirgin zaferi, Fransa'nın İspanya'daki egemenliğine son verdi.

Napolyon'un ikinci ve en büyük hatası, Britanya'nın dördüncü bir karşı koalisyon kurmasını tetikleyen 1812'de kararlaştırdığı Rusya istilasıydı. Haziran ayında yaklaşık 600.000 adamla–muhtemelen o zamana kadar oluşturulan en geniş Avrupa ordusu–Fransa'dan yola çıktı. Kanatlar, Ruslardan bazı sebeplerden dolayı çekinen Avusturyalılar ve Prusyalılar tarafından korunuyordu. Bir gün içinde 70.000 askerin öldüğü Borodino'daki ona pahalıya patlayan zaferden bir hafta sonra, 14 Eylül'de, Napolyon Moskova'ya girdi. Beş hafta sonra, Rusların anlaşma yapmayı da savaşmayı da kabul etmemesiyle birlikte, yakılıp yıkılan şehirden o ünlü çekilme olayını[13] gerçekleştirdi. Bir sonraki yıl (1813) Leipzig'de 30.000 kayıpla yenilgiye uğradı. O zamana kadar hayatını kaybeden Avrupalıların sayısı milyonlara ulaşmıştı. Paris'i savunamayan Napolyon teslim oldu, tahttan kayıtsız şartsız çekildi ve sonra da 1814'te Akdeniz'de Elba'ya sürüldü. Mart 1815'te Elba'dan kaçmasının ardından Waterloo'da yüz günün sonunda (Prusya'nın zamanında müdahalesiyle) savaşı kaybetti. Bu kez güney Atlantik'te St. Helena'ya

sürülen (daha kısıtlı şartlarda) Napolyon, 1821'de orada hayata gözlerini yumdu.

Napolyon yenilmesine rağmen dünya sahnesinde bir dev olarak kaldı. Zekâsının ünü savaş alanlarının ötesine yayıldı. Fransa idari ve hukuki sistemin değişiminin ve arkasında bıraktığı, 1804 ve 1810 yılları arasında yayınlanan ve kendisinin de en uzun ömürlü katkısı olarak gördüğü Napolyon Kanunu'nun sorumlusuydu. Etkisi Güney Amerika ve Japonya'daki yasal reformda hissedilecekti. Napolyon ayrıca eğitimi ve bilimsel araştırmaları da teşvik etti; her zaman etrafında 'yetenekli adamlar' görmek isterdi. Yahudileri Fransız azınlık mahallesinden çıkarma kararı insancıl eylemlerinden biri olarak kabul edildi. 1801'de Vatikan ile yapılan Kilise-Devlet antlaşması 1905'e kadar sürecekti.

Napolyon'un Paris önlerinde 1814'teki başarısızlığından sonra, dört büyük galip, Britanya, Rusya, Prusya ve Avusturya Viyana'da barış antlaşması imzalamaya karar verdi (Harita VII). Napolyon'un Şubat 1815'te Elba'dan çarpıcı kaçışı ve yeniden güç kazanma çabaları bile görüşmeler ve kutlamalar sırasında sadece geçici bir sessizliğe neden oldu. 30 Mayıs 1814'ün ilk barış antlaşmasına aristokrasi ile ilgili kısıtlamalar damgasını vurdu.[14] Napolyon'un Avrupa'dan çıkardığı öfkenin yıkımı düşünülünce Müttefikler daha asil ruhluydu. Kanal limanlarını gelebilecek bir Fransız saldırısından korumak için, Viyana Kongresi, eski Hollanda Cumhuriyeti ve Belçika'yı içine alan bir Hollanda Krallığı oluşturdu. Ayrıca, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yerini alacak 39 devletli bir Alman Konfederasyonu kurdu, bir Polonya Krallığı oluşturdu (Polonya topraklarının çoğu Rusya'ya verilmesine rağmen) ve İtalya, Fransa, Bavyera ve Galiçya'dan alınan Avusturya topraklarına yerleştirildi. Prusya da benzer şekilde Polonya, İsveç ve diğer Alman topraklarından faydalandı. 1809'da Finlandiya'yı Rusya'ya veren İsveç, Danimarka'dan Norveç'i aldı. Norveç, ayrı bir yapıya sahip olacağı sözü verilerek susturuldu (1905'te tamamen özgür oldu).

Danimarka'nın kaybı Alman Lauenburg'un ona transferiyle telafi edildi. Bütün ülkeler arasında işleri en kötü giden Polonya oldu; fakat o zaman Polonya güçsüzdü ve Polonyalılar bir iç çekişme yaşıyorlardı.

20 Kasım 1815'te Viyana'da yapılan ikinci barış antlaşması–Napolyon'un Waterloo'daki yenilgisinin ardından–da oldukça hafif şartlar taşıyordu.[15] Müttefikler Rusya'dan çekinmeseydi, şartlar çok daha ağır olabilirdi. Fransa'nın bir yanda Britanya ve Avusturya, diğer yanda da Rusya ve Prusya'nın arasında bir denge olarak görülmesi şartları daha da yumuşattı. Bu kez Napolyon, 'dünyanın dinginliğinin bozguncusu ve düşmanı' olarak teklifsizce apar topar St. Helena'ya sürüldü. Efsanesinin büyüyerek yayılması bedeninin 1840'ta Fransa'ya gelmesinden sonra gerçekleşti.

1854–6 yıllarında Britanya, Fransa, Piedmont, Türkiye ve Rusya arasında yapılan Kırım Savaşı'na kadar, Avrupa güçleri arasında barış hüküm sürdü. İstikrarı bozan en büyük tehdit, insanları yabancı kuvvetlerden özgürlük isteyen ya da yönetimin kralların haklarına değil fakat rızaya dayalı olmasını isteyen Latin Amerika ülkelerinin yanı sıra, Avrupa ülkeleri içindeki iç karışıklıklardan da geldi. 1815'te yeniden kurulan Avrupa monarşileri ve geleneksel-cilik dört bir yandan saldırıya maruz kaldı.[16]

1830'lu yıllarda Yunanistan ve Belçika bağımsızlıklarını kazandı. Polonya, Almanya, İtalya ve Macaristan'da 1830'larda başlayan isyanlar 1840'larda başarısızlıkla sonuçlandı. İtalya, Avusturya'nın 1840'lı yıllarda kuzey İtalya'yı yeniden fethetmesinden beri isyan içindeydi. Avusturya'da 1848'deki ayaklanma, Avusturya-Macaristan'ın 1867'deki ikili monarşisine öncülük etti. Ayrımın azalmasıyla Britanya'da barış sağlanabildi.

Büyük güçlerin farklı tavırları, bu içsel meydan okumaların bir araya gelmesiyle su yüzüne çıktı. Çarın 1820'de Dörtlü Müttefik'ten[17] İspanya'daki yeni radikal hükümeti bastırmasını istemesine Britanya itiraz etti. Avrupa müttefikleri parçalanmaya başlayın-

ca Britanya'nın Dışişleri Bakanı George Canning şöyle dedi: "Her şey şimdi sağlıklı bir devlete dönüyor. Her millet kendisinin ve Tanrı hepimizin efendisidir."

İtalya'daki ondokuzuncu yüzyıl isyanlarından ortaya modern bir devlet çıktı. Sardunya-Piedmont Başbakanı Kont Camillo Benso di Cavour (1810, başbakanlık 1851–61) tarafından gerçekleştirilen yükselişi durdurmak için Piedmont'u ele geçiren Avusturya, 1859'da III. Napolyon'un (1808–1873, hükümdarlık 1852–70) emrindeki Fransız birliklerine yenildi. Piedmont, bağımsızlığını kazandı ve Fransa Nice ve Savoy'u elde etti. Ertesi yıl (1860), Sicilya'da bir Napolili orduyu yenen Guiseppe Garibaldi (1807–82) ve *kızıl gömlekliler* gerilla ordusu Napoli'yi aldı. Garibaldi'nin İtalya Kralı olarak karşıladığı Sardunya-Piedmont Kralı II. Victor Emmanuel[18] (1820–78) ile buluşması da Roma'ya doğru muzaffer yürüyüşü esnasında oldu. Fakat Victor Emmanuel, krallığı Mart 1861'de ilk İtalyan parlamentosu tarafından ilan edilene kadar kral olamadı. Fransız birlikleri 1870'te Roma'dan çekilmeden ve Roma krallık başkenti olarak topraklarına dâhil edilmeden önce, İtalya, tam anlamıyla özgür ve birleşik olamadı. 1815'teki Viyana barış toplantılarında çok önemli olan papalığın geçici gücü sona erdi. 1871–1914 yılları, Roma İmparatorluğu döneminden beri, Avrupa güçleri arasındaki en uzun barış dönemi olarak kabul edilse de, 1905'te Rusya'da, 1909'da İspanya'da ve 1913'te İtalya'da ortaya çıkan ayaklanmalar, iç savaş fikrinin hala ortalarda dolaştığını gösteriyordu.

Bu yıllar süresince barış sürdürüldü, çünkü en büyük güç–Britanya–barış içinde yönlendiriliyordu. Eski acımasız güç politikasından vazgeçmiş, uluslararası kanunu gerçekleştiren güç konumuna gelmişti. Aslında, Britanya'nın görüşü, sadece kendisinin büyüyen dâhili ve haricî zenginliğine dokunulmamasını isteyen tok bir süper güç olma yönündeydi. Hak ettiği zirvede oturmaktan gayet memnundu.

Diğer güçlerin İngiliz üstünlüğünü kabul etmek zorunda bırakılması ve dünya güç dengesinin onun lehinde olması şartıyla barış ortamı korunabildi. Britanya, ya bir taraftan Fransa ve Rusya'ya ya, da diğer taraftan Almanya, Avusturya ve İtalya'ya katılmasında her hangi bir gerekçe görmüyordu. Britanya'nın ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki rolü tarafsızın yanında durmak ve barışı korumaktı.

O yıllarda, Britanya'nın korktuğu bir ülke varsa, o da Fransa idi. Britanya, Fransa'nın yanı sıra, 1850'de Avrupa'nın en güçlü askeri kuvveti konumundaki Rusya'dan da korkuyordu. Güç elde etmek için yarışan diğer dört ülkeden (Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya) en büyük direniş Prusya'dan geldi. 1864'te Danimarka'yı, 1866'da Avusturya'yı ve 1870-71'de Fransa'yı alt eden Prusya kendisini yenilmez görüyordu. Prusya ve Avusturya arasında yaşanan savaş Prusyalılara Almanya'da liderlik kazandırdı. Fransa 1870'te Prusya'ya savaş ilan ettiğinde, çoğu yönetici Fransız birliklerinin birkaç haftada Berlin'de olmasını bekliyordu. Fakat bunun yerine, Fransa, tam anlamıyla yenilgiye uğradı. Diğer Avrupa devletlerinin, özellikle de Avusturya'nın, onunla birleşmesini sağlayan olay, Prusya'nın 1871'de Fransa'ya karşı galip gelmesiydi. Almanya-Avusturya ikilisi efsanesi öldü ve 'Daha Büyük bir Almanya' fikri doğdu. 18 Ocak 1871'de Versailles'de, I. Wilhelm'in (1797–1888) tüm Almanların imparatoru olduğu ilan edildi; Avrupa'daki mevcut güç dengesi değişti.

Almanya'nın Avrupa ve dünya liderliği mücadelesindeki en büyük rolü, Kont Otto von Bismark (1815–98) oynadı. Önce Prusya'nın Başkan Vekili olarak (1862) sonra da 1871–90 yılları arasında Alman İmparatorluğu'nun Şansölyesi konumuyla gücü elinde bulundurarak Almanya'nın üstünlüğünü garantiye almak için 'kan ve demir' politikasını uyguladı. Fransa'nın bir gün Alsace-Lorraine'i yeniden ele geçirmeye çalışacağına inanmıştı. Fransa'nın 1870 savaşından sonra toparlanması aslında herkesin beklediğin-

den daha hızlı oldu. Beş milyon altın franklık savaş tazminatını dört yerine iki yılda ödedi.

1873'te Fransa'yı soyutlama çabaları kadar, diğer Avrupalı güçlerle yüzleşmekten kaçınma ümidiyle, Bismarck, Üçlü İmparatorluk Birliği'nin (Prusya, Avusturya-Macaristan ve Rusya) oluşmasında katkıda bulundu. Altı yıl sonra Almanya, Avusturya-Macaristan'ın müttefiki oldu. Bu ittifak, Rusya'nın Balkan çıkarlarına muhalefet ettiği sürece, Bismarck'ın olağan politikasına tersti. Bunun sonucu olarak, Avusturya'nın arkasından Rusya ile yapılan gizli antlaşma da aynı şekildeydi.

Ama Almanya'nın en çok korktuğu, Fransa ya da Britanya'dan çok Rusya'ydı. Almanya, Fransa'yı Tunus'u topraklarına katması için cesaretlendirerek Rusya'ya karşı elini kuvvetlendirmeye çalıştı. Ayrıca 1882'de Avusturya ve gözü açılan (Tunus'un verilmesini bekleyen) İtalya ile gizli bir savunma ittifakı da yaptı. Savaşçı yeteneklerinden ziyade diğer güçlerin sayesinde sahip olduğu güçlü konumun tadını çıkaran İtalya, düş kırıklığı içinde kalacaktı ("İtalya'nın dişi yok ama büyük bir iştahı var" demişti Bismarck). 1870'li ve 1880'li yıllar boyunca İngiliz İmparatorluğu'na kafa tutmayacak kadar akıllı olan Bismarck İngiliz eylemlerini soyutlamaya ya da etkisizleştirmeye çalıştı. Dünyanın gözü önünde, Almanya, Rusya ve Fransa ile birlikte 1894–5 Çin-Japonya Savaşı'na girerek güven kazandı. Bu olayda söz sahibi olan Britanya değil Almanya'ydı.

Almanya'nın büyük bir güç olarak ilerleyeceği inancını ve dünyada yaygın olma hakkını kanıtlaması, onun, ondokuzuncu yüz yılın ikinci yarısındaki olağanüstü ilerlemesiydi. Almanya'nın yükselişi onun enerjisi, disiplini ve halkının birliğiyle, kaynaklarıyla ve bilim ve teknolojideki becerisiyle kuvvetlendi–tüm bunlar, 1914–18 savaşında teste tabi tutulacaktı.

(44)

4

Afrika: 1500–1914

Afrikalı olmayan birisi için Afrika belirsiz bir kıtadır. Yontma taş devrinden bu yana insan hayatına güç vermiştir; bazı Paleontologlar buranın insan hayatının başladığı yer olduğuna inanırlar. En az 1500 yılından beri Afrika, dünya tarihinin bütünleyici unsuru olmuştur. Ondokuzuncu yüzyıla kadar büyük oranda bölünmüş, farklılıkları olan, kabile hayatı yaşayan, uzak, tecrit edilmiş ve ya Akdeniz'e ya da Hint Okyanusuna yönlendirilen bir ülke olarak kaldı.

1500 ve 1800 yılları arasında belli sayıda yerel devletler ortaya çıktı (Harita I ve IV). Yerli güçler, çoktan Büyük Sahra Batı Afrika imparatorlukları ve krallıklarını bir kenara bırakmıştı.[1] 1590'larda bir Faslı istilası, aralarındaki en muhteşem krallık olan Songhai'yi mahvetti.

Kuzey Afrika kıyısı boyunca uzanan Osmanlı egemenliği hariç onsekizinci yüzyıl öncesinde Afrika'da yaygın bir etkiye sahip olan dış gruplar sadece Müslüman ve Hıristiyan tüccarlar ve evangelistlerdi. Sekizinci yüzyıldan itibaren Müslümanlar tuz, kumaş, demir, pirinç ve bakır eşyalarla takas etmek için altın, balmumu, fildişi, biber, kereste, hurma yağı, deri ve köle arayışına girdiler. Ayrıca Nil ve Kızıl Deniz yoluyla Sudan'a girdiler. Sonunda Müslüman etkisi batıda Senegal nehrinden doğuda Nil'in yukarısına ve güneyde Zimbabwe'ye kadar yayıldı. Doğu kıyısında uzanan ticaret Arap kontrolündeydi.

Çeçe sineğinin Arap atlarını ve develerini durdurduğu yerler haricinde, İslam'ın dili (Arapça) ve inancı Afrika'nın içlerine Hıris-

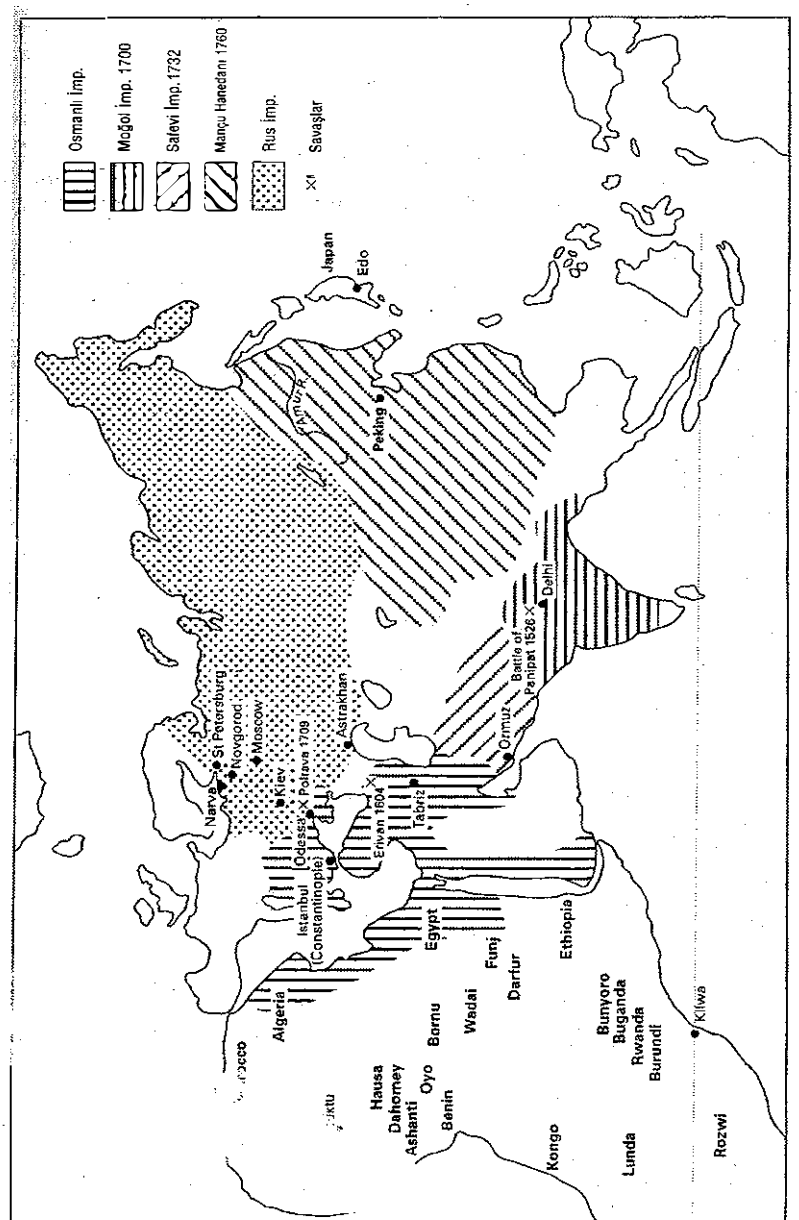
tiyanlığın bin yıl sonra gidebileceğinden daha uzun bir yol aldı. İslam, tüm insanları rengine bakmadan kardeş olarak kabul etti. Kıtlık içindeki Afrika'da İslam'ın içinde ırmaklar, kaynaklar bulunan, 'Sulak Cennet' sözü bilhassa çekici gelmişti; hatta bazı din değiştirenler için İslam'ın çok eşliliği kabul etmesi cazip geliyordu.

Korku içindeki Hıristiyan gruplarının yolları, İsa'nın doğumundan birkaç yüz yıl sonra Afrika'ya düşmüştü. Hıristiyanlık beşinci yüz yıldan önce bir grup Etiyopyalı Kıpti tarafından uygulanıyordu.

Orada zamanla Doğu Afrika'da kurulacak bir Hıristiyan Krallığı efsanesi oluştu. 'Rahip John'un krallığı, onbeşinci yüzyılda Afrika'nın kuzeyinde ve Akdeniz'de bulunan Müslümanları deniz yoluyla yenme çabasına girdiğinde Portekizlilerin aradığı şeylerden biriydi.[2] Portekiz deniz teknolojisi ve gemicilik aygıtlarındaki gelişmeler, onların açık denizlerde konumlarını belirlemesi ve Afrika kıyılarında kendi yollarını çizmelerine olanak sağladı. Portekizli bir diplomat olan Pedro de Covilhã 1487'de Etiyopya'ya ulaştı. Bartolomeu Dias da aynı yıl Doğu ülkelerinin ticaretini yakalamak endişesiyle Ümit Burnu'nu dolaştı. 1498 yılında da Vasco da Gama Hint okyanusu'nu geçti.

Portekizlilerin önderliğinde Batı Afrika kıyılarından aşağı Ümit Burnu'na ve ötesine doğru ilerleyen Avrupalılar, kendi aralarında şiddetli bir ticari rekabete başladılar. Altın, Köle ve Fildişi Sahilleri Avrupa haritalarında belirmeye başladı. Onbeşinci yüzyılda ilk Portekizli tüccarların Luba, Lunda ve Angola'nın Bantu dili konuşulan bölgelerinin yanı sıra tarihi Kongo şehrine varmalarına rağmen, orada etkilerinin görülmesi uzun zaman aldı. Avrupalıların Afrika kıyılarında kalıcı merkezler kurması için yüz yıl geçmesi gerekti. 1641 ve 1648 yılları arasında Portekiz Angola Luanda'sını işgal eden Hollandalılar, 1652'de Ümit Burnu'na yerleşti. Daha sonra Afrikaans adı verilen bir Felemenk aksanı ile konuşan Boerler (Hollanda asıllı Güney Afrikalılar) olarak anılmaya başladılar. Hollanda donanmaları burundan Doğu Hindistan'a doğru yol aldı. Onyedinci yüzyıl ortalarında Portekiz taşıma ticaretini Hint Okyanusu'na yerleştirmişlerdi.

HARİTA IV-1763'TEN ÖNCE ASYA VE AFRİKA İMPARATORLUKLARI

Afrikalıların Hıristiyan Batı tarafından aşırı biçimde köleleştirilmesi, onaltıncı yüzyılda haddi hesabı olmayan bir orana ulaştı. Avrupalılar, Araplar ve Afrikalılar (kendi halkını köleleştiren bazıları) tarafından yapılan Afrikalı köle ticaretinin yayılması Afrika ve dünyada çığır açan bir öneme sahipti. Avrupalılar Afrika'ya köleliği getirmemişti; yaptıkları şey onun ufkunu genişletmekti. 1700 yılında köle ticareti, altın ve fildişi ticaretini geride bıraktı. Onaltıncı ve ondokuzuncu yüzyıllar arasındaki gemiyle Amerika'ya gönderilen tahmini köle sayısı on ile on beş milyon arasında değişmektedir. Köle alışverişinin 6–7 milyona ulaştığı onsekizinci yüz yıl muhtemelen zirve noktasıydı. Yaklaşık iki milyonunun yolda hayatını kaybettiği düşünülüyor. Hıristiyan aşkı ve günahlardan kurtulma ile ilgili etkili konuşmalar yapmalarına rağmen, Avrupalılar, Yeni Dünya'ya nakledilen kölelere hayvan muamelesi yaptılar.

Kuzey Amerika'ya ulaşan ilk siyah köleler 1619'da–Latin Amerika'ya ayak bastıktan 100 yıl sonra–Jamestown'a indirildi. Yükün yüzde 40'ı Karayiblere (yüz binlerce Doğu Hindistanlıyla birlikte), yüzde 38'i Brezilya'ya ve kalanı da on üç sömürgeye (sonra da Birleşik Devletler'e) gitti. Köle taşıyıcıları olarak, İngilizler sonunda liderliği ele aldılar fakat ondokuzuncu yüzyılda ortadarı kalkana kadar Afrika'nın dâhili köle ticaretinde baskın taraf Müslümanlardı.

Köle çalıştırma, Avrupalıların yerleşik olduğu Yeni Dünya'ya çok ihtiyaç duyulan iş gücünü sağlamış oldu. Onsekizinci yüzyıldan sonra Afrikalı köleler Brezilya, Karayib ve daha sonra Birleşik Devletler'in güneyindeki tropikal bölgelerde çalıştı. Kölelerin Karayib şekerini 'beyaz altın'a çevirmesi, İngiltere'nin Sanayi Devrimi'ne katkıda bulundu. Mevcut iş gücü, yeni yiyeceklerin ve bitkilerin dünyanın diğer bölgelerine ihraç edilmesine olanak verdi. Kuzey Amerika'da Afrikalı köleler, pamuk endüstrisinin dünya çapında kollara ayrılmış olmasına rağmen asla başlatamadığı pamuk yetiştirme işini başardı. Birleşik Devletler'in güney bölgesinde köleye

dayalı ekili alan endüstrisi Kuzey ile hiç bağdaşmayan bir toplum yarattı. Para meselesiyle birlikte köle çalıştırma, Amerikan İç Savaşı'nın (1861–5) uğruna başlatıldığı bir konu oldu.

Afrikalı köle ticaretinin her yana yayılması, şüphesiz farklı bir dünya yarattı. Afrika'da, Avrupa silahları, içki ve hastalıklar en büyük zarara sebep oldu. Avrupa bibloları (renkli boncuklular favoriydi), kumaş, metal eşyalar, mobilya ve ürünleri–hepsi kölelerle takas edilen eşyalar–Afrika yerel sanatı ve sanatsal beceriyi olumsuz etkiledi. Misket tüfeği satışı, Gine kıyı devletlerinin ortaya çıkışına ve Sudan devletlerinin çöküşüne yol açtı. Avrupa silahlarıyla donanan Benin, Dahomey, Ashanti ve Oyo hâkimiyet mücadelesine başladı. Avrupa'nın batı ve doğu kıyı şeridine girmesi ayrıca Timbuktu'ya bağlı olan tarihi trans-Sahra ticaretini baltaladı ve kıyı kasabaları ile Hint Okyanusu'nun ticari limanları arasında karışıklık yarattı. Nüfus, ticaret ve gemicilik Hint Okyanusu'ndan batıya, Atlantik'e kaydı.

Afrika diğer kıtalara daha önce hiç olmadığı kadar bağlandı. Yeni Dünya'daki iş gücü için Afrikalıların satılması, Amerika, Avrupa ve Afrika arasındaki ticaret üçgeninin esas bölümünü oluşturdu. Amerikan malı şeker, rom, pirinç, çivit, zencefil, tütün ve pamuk Avrupalıların imal ettikleri ürünlerle takas edildi. Avrupa tekstili, alkollü içecekler, demir çubuklar, kap kacak, incik boncuk, cam boncuklar, balık, çatal bıçak takımları ve misket tüfekleri de Afrikalı köleler, fildişi ve altınla takas edildi.

Onsekizinci yüzyıl dünya ekonomisi kölelik olmadan anlaşılamaz.

Fakat onsekizinci yüzyılın ortalarına kadar, Atlantik köle ticaretinin yıkıcı etkileri hariç, Batı'nın Afrika üzerindeki etkisi hafif oldu. 1800'deki Avrupa çıkarları, Batı Afrika kıyısındaki birkaç küçük yere odaklanmıştı. Ondokuzuncu yüzyıl ilerlerken, bu yerlerden bazıları el değiştirdi: İberliler, Danimarkalılar, Hollandalılar ve İsveçliler geri çekildi ya da kıtadaki hâkimiyetlerini genişletmekten

vazgeçti; İngilizler, Fransızlar ve Almanlar kıyı yerlerdeki nüfuzlarını yavaş yavaş kıta içlerine doğru genişlettiler. Ondokuzuncu yüzyıl başladığında bile–Afrika'nın önemli nehir sistemlerinin kaynağını ve rotasını belirleyen Avrupalı araştırmacılar[3] hariç–Avrupa müdahalesi kıta civarının ötesine gidemedi. İklim, hastalıklar ve bölgenin coğrafyası büyük engel teşkil etti. David Livingstone 1841'de Afrika'ya ulaştığında, Batı dünyası, Nil'in aşağı bölümünün ve Nijer, Kongo ve Zambezi haliçlerinin ötesinde çok az şey biliyordu. Avrupalılar için Afrika haritası, Kuzey Afrika ve Ümit Burnu (onyedinci yüzyılda yerleşildi) dışında, boş sayılırdı. Ancak ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başlarında Avrupalılar, Afrika'nın başka bölgelerine yerleşmeyi tercih ettiler.

Batı'da halkın itiraz haykırışları yükselince kölelik 1795'te Hollandalılar, 1803'te Danimarkalılar ve 1807'de İngilizler tarafından bırakıldı. İngiliz egemenliğindeki Batı Hint Adaları'nda ise 1833'e kadar devam etti. Yaklaşık iki milyon kölenin bu tarihten sonra da alınıp satıldığı düşünülse de, 1880'li yıllara gelindiğinde, dünyanın en önemli devletleri bunu yasaklamıştı. Zanzibar'daki köle pazarı da sonunda 1873 yılında kapatıldı.

Giderek büyüyen Avrupa kuvvetleri rekabeti ve nakliye ile haberleşmedeki gelişmeler (buharlı trenler ve nehir gemilerinin geliştirilmesi) nedeniyle Avrupa istilaları ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru çarpıcı bir biçimde değişti. Sürekli büyüyen 'Afrika Mücadelesi'[4]ne bir çeki düzen vermek ve kölelik ile köle ticaretinin ortadan kaldırılması çabasında, Avrupalı kuvvetler (ve Birleşik Devletler'den bir temsilcisi), 1884–5 yıllarında Afrika Meselelerinin görüşüldüğü Berlin Konferansı'nda buluştu.[5] Hiçbir Afrikalı yoktu ve onlara danışılmadı da. Afrika, Avrupalıların gözünde istedikleri zaman parçalayabilecekleri bir kıtaydı; Hıristiyanlık, medeniyet ve ticaretin de yardımıyla, Afrika, daha iyi bir hale getirilebilirdi.

Avrupalıların istekleriyle başa çıkamayan Afrika'ya kolayca boyun eğdirildi. 1914 yılına gelindiğinde, Liberya ve Abyssinia (Eti-

yopya) dışında, bir Avrupa milleti tarafından işgal edilmemiş ya da kontrol altında tutulmayan hiçbir parçası kalmamıştı (Harita VIII). Büyük Britanya, Afrika'nın 18,8 milyon kilometrekaresinin 8 milyonunu istedi. Elli yıl önce Avrupa'nın Afrika kıtasındaki kontrolü, kıtanın onda birinin üzerine çıkamamıştı.

Avrupalıların Afrika mücadelesi, Afrika yaşamına pek çok değişiklik getirdi. Afrika'nın içine herhangi bir etnik ya da ekonomik gerçekliğe dayanmayan bir siyasî sınırlamalar ağı yerleştirildi. O kısıtlamalar hâlâ mevcuttur ve kıtanın bazı bölgelerinde hâlâ gerçekleşmekte olan savaşların nedenidir. Batı taleplerini karşılamak için büyük pazara dayalı tarımsal ihracat endüstrileri kuruldu; batının ihtiyaçlarını gidermek için modern, geniş çaplı bir madencilik (ve ona eşlik eden demiryolları) geliştirildi. Afrika, binlerce kilometre uzaktaki pazarlara bağlı hale geldi. Para kullanımını, vergilendirmeyi (birey ve yerleşim vergileri) ve işgücünü etkileyen batı taraflı ekonomik fikirler uygulanmaya kondu. Onlara Afrika vahşi yaşamından faydalanmayı öğreten Avrupalılardı. Hıristiyan İncili yaymaya gidenler ve birtakım kendini işine adamış hükümet yetkilileri dışında, Batı istilasının hedefi, kazanç ve emperyalizmdi; genel niyet Batı'ya hizmet etmekti.

Afrika'nın sömürgeleştirilmesindeki şaşılacak olay, Avrupalı kuvvetler arasında nasıl olup da çok küçük anlaşmazlıklardan fazla bir kargaşaya yol açmadığıdır. Afrika kıtasının Berlin'de (Almanya; Togo, Kamerun ve Batı Afrika'nın bölümlerini aldı) ve tekrar 1890'da Brüksel'de (Belçika Kongo'yu aldı–Polonya'nın istekleri dikkate alınmadı–ve Almanya Doğu Afrika'nın bölümlerini aldı) paylaşılmasında, çoğu Avrupalı ülke (İtalyanlar hâlâ Somali ve Libya kıyılarında sömürgeci olarak görünmek zorundaydı) elde ettikleri paydan memnundu. Avrupalılar, 1898'de Nil üzerindeki Fashoda'da, 1905'te Fas'ta birkaç kez savaşma noktasına geldi, fakat anlaşmazlıklar barışçıl bir biçimde ortadan kaldırıldı. Ticaret ve yatırımlardaki ekonomik çıkarlar, kuvvetleri sa-

vaşa sürükleyecek kadar büyük değildi. Prestij ve dışarıda kalma korkusu daha ağır bastı.

Tek istisna, İngiliz ve Hollandalılar arasındaki rekabeti doruğa ulaştıran 1899–1902 Boer Savaşı'ydı.

1830'lu yıllarda Hollandalı Boerler, burundaki İngiliz egemenliğinden[7] kaçma çabasıyla daha içlere sokulmaya başladı. 1850'lere gelindiğinde Transvaal ve Bağımsız Portakal Cumhuriyetlerini kurmuşlardı. İngilizlerin 1877'de Transvaal'i topraklarına katmasının ardından Boerler onu yeniden elde etmek için 1880–1 yıllarında başarılı bir mücadele örneği sergilediler. Boer Savaşı, her şeyden daha fazla olarak 1886'da Witwatersrand'de altının bulunmasıyla hızlandı. Önde gelen deniz kuvveti Britanya, gerekli adam ve materyalleri cepheye nakletme ve Alman kaçakçılığını önleme imkânı buldu. Boerler tarafında yer alan Almanlar, İngiliz donanmasına Afrika sularında kafa tutmaya hazır değillerdi. Fransa ve Rusya'nın giderek artan Almanya korkusu, onların Almanya'nın İngilizlere karşı birleşme teklifini geri çevirmesine neden oldu.

Boerlerin gerilla taktikleri kısa ve incelikle yapılması gereken mücadeleyi, iki buçuk yıl süren şiddetli bir savaşa çevirdi.(Boerlerin 60.000 kişilik ordusuna karşılık İngilizlerin 300.000 adamı vardı). İngilizlerin kazandığı savaş onlara pahalıya mal oldu. Boer kadınları ve çocuklarının, 20.000 insanın öldüğü toplama kamplarına doldurulması, Britanya'nın o ana kadar sahip olduğu batı dünyasındaki ahlakî hakem rolünü ortadan kaldırdı. Britanya, savaştan önceki ahlakî itibarını bir daha asla kazanamadı–1908'de Güney Afrika'ya idari statü verdikten sonra bile. 1910 yılında Kap, Natal, Transvaal ve Bağımsız Portakal Cumhuriyeti, Güney Afrika Topluluğu oldu. Ama 1914'te yaşanan savaşta, Güney Afrikalı beyazların büyük çoğunluğu Britanya'yı desteklemeyi tercih etti. Güney Afrikalılar Britanya'yı kendilerine düşman etmektense, önceki mücadelelerinde İngilizlere karşı sempati gösterdikleri tek kuvvet bölgesi olan Alman Güneybatı Afrika'yı ele geçirdi ve işgal etti.

Avrupalı kuvvetler ile yerli Afrikalılar arasındaki anlaşmazlıklar, direnişin ondokuzuncu yüzyıl sonuna doğru kuvvetlenmesine kadar bölük pörçük yaşandı. Fransa, Madagaskar'da olduğu kadar, Kuzey ve Batı Afrika'daki egemenliğine karşı gösterilen devamlı yerel direnişle de uğraşmak zorunda kaldı; Britanya Mısır, Sudan, Somali, Uganda ve Doğu, Batı ve Güney Afrika'nın diğer bölgelerinde huzursuzluklarla karşılaştı. 1880'lerde ise Nyasaland'de Arap direnişiyle yüz yüze geldi. Almanlar, Alman Doğu, Batı ve Güneybatı Afrika'daki yerel ayaklanmalan bastırmak zorunda kaldı. Angola ve Mozambik'te anti-Portekiz isyanları patlak verdi. Libya ve Somali'de İtalyan karşıtı kargaşalar yaşandı. Kongo Özgür Devleti'nde Belçikalılara karşı organize bir direniş oluştu. Muhammed Ahmet el-Mehdi ve müritlerinin 1881–98 yıllarında Mısır ve Sudan'da aşırı tutucu bir İslamî devlet kurma çabalarının arkasında dinî kaynaklar vardı.

1896'da Rodezya'daki Matabele ve Mashona ayaklanmalan ve 1906'da Güney Afrika'daki Zulu Ayaklanması toprak yüzünden çıkmıştı. Tunus'ta ise milliyetçilerin özlemi doruk noktasındaydı.

Avrupalılar ve yerli halk arasındaki en önemli çarpışmalar; 1879 İngiliz-Zulu Savaşı, 1880'li yıllarda Abdülkâdir'in (1808–83) Cezayir'de Fransızlara karşı isyanı, Etiyopyalı ve İtalyanlar arasında Adowa'da gerçekleşen 1896 çarpışması ve 1898'deki Sudanlı dervişlere karşı düzenlenen Omdurman Savaşı'ydı. Tüm bu savaşlar Avrupa taraflarının karşı konulmaz üstünlüğünü gösterdi.

'Afrika Mücadelesi' döneminde İngilizler, egemenlik alanlarını, Sierra Leone, Altın Sahili ve Gambiya'nın Batı Afrikalı yerleşimlerinin yanı sıra Koloni Burnu'na (Ümit Burnu'nun eski adı) kadar genişletti. Ayrıca yerel liderlerle yaptıkları anlaşmalar sayesinde Lagos sahilinin mülkiyetini de elde etti. Güney Afrika ve batı kıyılarındaki mülkiyetinin dışında, Britanya'nın en büyük endişesi Doğu'ya uzanan Mısır yolunu (1869'da sonra Süveyş Kanalı da dâhil oldu) ve Mısır'ın su kaynağı olan Nil'i korumaktı. 1882'de Mısır

politikasındaki dengesizlik tehdidi nedeniyle, İngilizler, Mısır'ın tamamını işgal etti. Belçika, Fransa ve İtalya'nın Nil'i tehditlerine karşı koyarak, 1898'de nihayet Omdurman'daki Mehdi'nin kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Britanya ve Mısır resmî anlamda İngiliz-Mısır yönetimindeki Sudan'ı kurdular. 1904'teki İngiliz-Fransız Cordiale Antantı'nda Fransa, Mısır'ın İngiliz egemenliğinde kalması gerektiğini kabul etti. (1914'te patlak veren savaşla birlikte Britanya Mısır üzerinde hâkimiyetini ilan etti.)

Diğer İngiliz hâkimiyetleri; Somali (1884), Rodezya ve Bechuanaland (1885), Zanzibar (1890), Nyasaland (1891), Buganda (1894) ve daha sonra Kenya olarak adlandırılan İngiliz Doğu Afrika'sı (1895) idi. Batı Afrika'daki Ashanti (1886), Siera Leone (1889) ve Nijerya (1900) üzerindeki İngiliz hâkimiyetleri, Fransa ve Almanya'nın Sudan planlarının karşılığı konumundaydı.

Britanya'nın Afrika'daki en büyük rakibi Fransa, 1914'te tüm Avrupa'dan daha geniş bir alanı kaplayan Afrika imparatorluğuna sahip oldu. 1831'de, Osmanlı'nın çöküşüyle cesaretlenen ve korsanlığı kontrol etme gereğini bir bahane olarak kullanan Fransa, Cezayir'i elde etmek için on yedi yıl sürecek bir mücadeleye başladı. Fransızlar ayrıca 1879'dan sonra Senegal'den iç bölgelere hareket etti. Senegal ve Gine'ye Fildişi Sahili (1889) ve Dahomey (1890) hâkimiyetlerini ekledi.

Fildişi Sahili ve Fransız Gine sömürgeleri 1893'te, Dahomey'inki ise 1894'te resmî olarak kuruldu. Portekizli, İngiliz, Danimarkalı ve Alman çıkarları nedeniyle doğu kıyısında dışarıda bırakılan Fransa, 1890'da, 1906 yılında bir Fransız sömürgesi olan Madagaskar üzerinde hâkimiyetini ilan etti. O dönemde Gine sahili, Nijer'in aşağı bölgesi ve Nil'in yukarısı üzerinde İngilizlere meydan okuyorlardı. 1898'de İngiliz birlikleri, Fransızları Nil'de Fashoda'dan çekilmeye zorladı. 1899'da o dönemde değersiz bir İngiliz bölgesi gibi görünen Sahra'daki yerin karşılığında, Fransızlar, Nil bölgesindeki tüm iddialarından vazgeçtiler.

İngilizlerin Tunus'ta serbest bir pay önerdiği Fransa, 1881'de Tunus'un tamamı üzerinde hâkimiyet ilân etmek için bir gerekçe olarak yerel saldırıları gösterdi. Böyle yaparak, Tunus için Fransa ile mevcut rekabetleri giderek büyüyen İtalyanların önüne geçmiş oldular. Türkler ise eskiden onların imparatorlukları olan bu yer için, Britanya ve İtalya'nın da yaptığı gibi, itiraz etti. Fakat o dönemde Fransa, İngiliz desteğini Alman desteğiyle değiştirmişti ve Tunus, Cezayir gibi, onun kontrolünde kalmıştı. 1884'te İtalya'nın Kızıl Deniz üzerindeki hırslarını azaltma çabasıyla, Britanya ile birlikte Somali üzerinde bir hâkimiyet ilân etti. Batıdan doğu Afrika'ya hamlesinde, Fransa, kendisini orta Afrika'nın kontrolü mücadelesinin içinde buldu. Fransa etkisi 1906'dan sonra Fas'ta da yayıldı. 1912'de güney bölgesinde bir Fransız hâkimiyeti kuruldu. Fas konusunda Almanya ile ters düşen Fransa, Alman tehditlerini 1911'de Britanya ile ittifakını (1904) denemek için kullandı.

Almanya'nın Afrika'nın paylaşılmasında yer alması, Berlin Konferansı zamanına dayandırılabilir. Doğu Afrika bölgelerini İngilizlerle paylaşmayı kabul eden Almanlar, 1890'da Alman yönetimindeki Doğu Afrika'yı elde etti. Almanların Uganda'ya dokunmama ve Zanzibar'da İngiliz idaresini tanıma sözüne karşılık olarak İngilizler, 1815 tarihinde Danimarka'dan aldıkları Kuzey Denizi'ndeki Hegoland'ı Almanlara bıraktı.

Almanya gibi İtalya da, Afrika paylaşımına sonradan dâhil olanlardandı. İtalyanlar 1885'te Kızıl Deniz'de bulunan Massawa'da bir sömürge kurdu. 1889'da Somali'nin bir bölümünü aldı. 1890'da, İtalya'nın önceden alınan Afrika toprakları Eritre sömürgeleri olarak düzenlendi. Hâlâ Avrupa ve Türklerin kontrolü dışındaki Abyssina (Etiyopya)'da kontrolünü genişletmeye çalışan İtalya, 1896 Adowa Çarpışması'nda ezici bir mağlubiyet aldı. 1900'de ise Osmanlı kontrolündeki Libya'da faaliyet özgürlüğü karşılığında Fransa'ya Fas'ta serbestlik payı verdi. 1911 yılında Almanya, Britanya ve Fransa Fas için uzlaşmazlık yaşarken, İtalya Tripoli ve Cyrenaica'yı–Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki son toprakları–ele geçirdi.

1914'te savaşın başlaması ve arkasından gelen Arap ayaklanması İtalyanların kıyıda Tripoli ve Homs'a çekilmesine neden oldu.

Afrika'nın ondokuzuncu yüzyıldaki paylaşımında, sömürgecilikte bir zamanlar en önde giden Portekizliler ve İspanyollar çok fazla yer almadılar. Portekizliler, eski ticaret limanlarını Angola ve Mozambik hâkimiyetlerine genişletmekle tatmin oldular. İspanyollar, küçük Gine hamiliklerini, Fas'ın kuzey batı kıyısındaki (Rio de Oro) topraklarını ve Gibraltar'ın karşısındaki Fas'ın kuzey bölgesini genişletmeden ellerinde tutmaya devam ettiler.

1870'lerden beri Kongo'da aktif olan Belçikalılar, 1884'te uluslararası müeyyidenin tarafsız izniyle Kongo Özgür Devlet'ini kurdu; burası 1908'de bir Belçika sömürgesi oldu. Belçikalı II. Leopold'un kıta bağlarındaki planlarını destekleyen İngilizler Fransızların planlarını bozmayı amaçlıyorlardı.

Ondokuzuncu yüzyılda Afrika sömürgeciliğindeki Birleşik Devletler etkisi, serbest bırakılan Amerikalı kölelerin 1822'de batı kıyısındaki Liberya'ya yerleşmelerine yardımla sınırlı kaldı. Serbest ve Bağımsız Liberya Cumhuriyeti olarak çok kısa bir zamanda Britanya ve diğer devletler tarafından tanındı ama Amerika 1862'ye kadar onu tanımadı. Fakat Amerikalılar 1909'da yerel ayaklanmalarda Liberya'ya tam destek verdi. Amerika'nın oradaki ekonomik müdahalesi o kadar büyüktü ki, burası artık bir Amerikan sömürgesi gibi görülüyordu.

Avrupa'nın Afrika'ya sokulması (bazılarına salt istismar, ekonomik gelişmeler, diğerlerine de politik ve dinî açıdan aydınlatma şeklinde) Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Savaş Avrupa'nın prestijini sarsarak elli yıldır Avrupa müdahalesine karşı savaşan Afrikalı direniş hareketlerine yeni bir can verdi. İlk Pan-Afrika Milliyetçi Konferansı 1919'da toplandı. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte–ve onu takip eden Rus Devrimi–Avrupalıların bizzat diktiği milliyetçilik tohumları meyve verdi. Afrika milliyetçiliği zamanla Avrupalı sömürgeciliğin sonu haline geldi.

5

Batının Yükselişi

Avrupa'nın dünyada üstünlük elde etmesi, Avrupa'da sanat, müzik, edebiyat, mimarlık, siyaset, din, eğitim, ticaret ile bilim ve teknolojinin gelişimdeki değişime yardımcı olan Rönesans[1] ile başladı. Dünya ve insanlık göz önüne alındığında, zaman zaman kendini gösteren geniş çaplı, derin kültürel değişikliklerden biriydi (daha önceki dönemlerde Hıristiyanlık ve İslam'ın yayılması ya da komünist egemenliğinin ve onun yirminci yüzyılda nihai çözülmesi gibi). İster Leonardo da Vinci'nin (1452–1519) ya da Michelangelo'nun (1475–1564) sanat formlarını, ister Niccoló Machiavelli'nin siyasî yazılarını, ister Hollandalı Desiderius Erasmus'un bilimsel çalışmalarını, ister İngiliz William Shakespeare'nin (1564–1616) ya da Fransız François Rabelais'nin (1494–1553) yazılarını inceleyelim, bu değişimin odak noktası insanlık ve dünya üzerindeydi.

Rönesans'la birlikte dinamiğe yeni bir önem eklendi; mevcut atmosfer yeni deneyimlerin heyecanıyla doldu; kabul edilegelen normlar sorgulanmaya başladı. Protestan Devrimi'nin, dogmaya karşı vicdan zaferiyle birlikte gelmesine şaşırmamak gerekir. Kişisel hükme yeni bir önem kazandıran Reformasyon, eylem ve değişikliğe olağanüstü bir destek sağladı. Gökbilimci Nicolaus Kopernik (1473–1543) ve Galileo Galilei'nin (1564–1642) hareketleriyle Kilise ile anlaşmazlığa düşmelerinin gerektiği de anlaşılabilir. Onların iddiası dünyeviydi; Luther'in iddiası–"Kurtuluşu sadece inanç kazanabilir"–ise ruhaniydi. Ama her ikisi de mevcut otoriteye baş kaldırıyordu.

Böylelikle, daha sonra "Bilimsel Devrim" olarak adlandırılan modern bilimin tohumları ekilmiş oldu. Onaltıncı yüzyılın sonlarında, Avrupa'nın her yerinden gelen pragmatik, yaratıcı bilim adamları, İtalyan şehirleri Padua, Ferrara, Floransa ve Bologna'yı–rasyonel düşüncenin çok daha önceki Yunan mirasının varisleri–zamanın önde gelen bilim ve teknoloji kurumlarına çevirmişti.

Bu şehirler Avrupa'nın diğer bölgelerinin baskıcı feodalizminden ve Bologna konusunda papalık etkisinden bağımsızdı.

Bu bilimsel mayadan, 'ilhamla gelen gerçek'in zıttı olarak 'mantıkla gelen gerçek'i arayan, matematik ve mantığa dayalı yeni bir rasyonel ruh ortaya çıktı. "Biliyorum çünkü inanıyorum" yerine, onsuz hiçbir modern bilimin, kapitalist girişimci ruhun, Sanayi Devrimi'nin ve de batılı gelişme düşüncesinin olamayacağı "İnanıyorum çünkü biliyorum" fikri oluştu.[3] İnsanın kendi kaderini özgürce düzeltebileceği ve kendisinin (Tanrı ya da doğanın gizli bir gücü değil) her şeyin yaratıcısı ve kontrol mekanizması olduğu fikri (pek çok Batılının sorgulamaktan asla vazgeçemediği) belki de batılı düşüncenin başına gelen en kayda değer yenilikti. Konu giderek insanın kendisini yaşamın sağı solu belli olmayan ve doğasında bulunan değişikliklere uyumunu sağlaması değil, yaşamı kontrol etmesi boyutuna geldi. Ruhun mükemmelliği olgusu, yerini maddenin mükemmelliğine bıraktı.

Tanrı'dan ziyade insana verilen yeni önem, dine ve ruhanî otoriteye yönlendirilen yeni sorgulama, aile, toplum ya da devletten çok bireyin üzerinde durulması, bireysel seçim ve kararları sağlamak için artan özgürlüklere yüklenen yeni kararlılık, değiştirmek için değiştirmeye dayanan yeni heves (ilginçtir ki sanat, müzik ve din bu arzulardan muaftı), geleneksel doğanın kutsallığı fikrinin hiçe sayılması–tüm bunlar patlamaya hazır hakiki bir enerji selinin toplum üzerine salıverilmesine katkıda bulundu. Zaman kavramı da değişti. Fra Angelico (1400–55) gibi onbeşinci yüzyıl sanatçılarının çalışmalarında tanımlandığı şekliyle 'sonsuz, daimi an', doğrusal ve

hedef odaklı bir ilerleyişe yol verdi. Çağdaşları gibi Angelico da öncelikle zamanla bağdaşmayan ve bildiğimiz gibi hedef odaklı 'zaman'ın her hangi bir anlam taşımadığı kurtuluşla ilgileniyordu. Ona göre zaman bütünüyle tekdüzeydi: "Öyleyse izle: çünkü Efendi'nin geleceği anı bilmiyorsun" (Matt. 24: 42). Bundan sonra, özellikle de Reformasyon'dan sonra, asıl vurgulanan sonsuz kurtuluş değil, ilerleyen, dünyevi, çalkantılı, hiddetli, çılgın eylemdi. Zaman, amaca yönelik zaman, Batı'da yeni bir rol aldı. Yeni bir para ekonomisinin büyümesiyle birlikte zaman para haline geldi; pazar yüceldi. Ve gittikçe hiçbir şey kalıcı, sabit, durağan ve hareketsiz olmamaya başladı.

Rönesans döneminde önemin; dünya, bilim, eylem, devamlı değişim ve araştırmaya yönelik yer değiştirmesi, Avrupa medeniyetinin yaratıcı düşünce yapısını gösteriyor.

Ortaçağ Kilisesinin kuramcı birliğine karşı, Reformasyon sonrası Avrupa'da, onun dünyadaki üstünlüğünün kaynağını açıklamaya katkı sağlayan bireysel yargıya yeni bir önem kazandırıldı. Batı'nın yükselişinden önce gelen Asya imparatorlukları, Avrupa'nın daha sonra elde ettiği konumdan muhtemelen çok daha ihtişamlıydı. Çin, onüçüncü yüzyılın şüphesiz teknik açıdan en gelişmiş ve ekonomik açıdan dünyanın en güçlü devletiydi. Fakat daha despot olan bu devletler bireysel eyleme daha kısıtlı bir alan verdi ve bu nedenle de daha az dinamiktiler.

Rönesans'ın, Avrupalılar arasındaki ticarette, teknoloji ve silahlanmada gittikçe büyüyen rekabetçiliğinin yanı sıra artan laiklik rolü, Avrupa'nın yükselişi ve yayılmasındaki ruhani rolünü hafife almamıza neden olmamalıdır. Reformasyon sonrası Avrupa'da siyasî etmenleri dini etmenlerden ayırmak genelde güçtür. Hıristiyan Haçı, 'In Hoc Signe Vinces' işaretini doğurdu. (Bu işaretle [yani, Haç işaretiyle] fetihlerimizi yapacağız) 1648'de Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra millî çekişme (özellikle de İspanya ve Fransa arasında), dini tartışmaların önüne geçti. Hıristiyanlık, maddî olanı ruha-

ni olanla birleştirdi; düşünce sadece ruhun değil bedenin de yeniden dirilmesini esas alıyordu. Portekizli Denizci Henry (1394–1460) sadece dünya işleriyle ilgilenen biri değildi, aynı zamanda dindar bir sofuydu. Leonhard Euler (1707–83) sadece onsekizinci yüzyıl Avrupa'sının önde gelen bir matematikçisi değildi, ayrıca Lutheryen Kilisesi'nde dindarlığın yeniden uyanması için çalışan bir dinî liderdi. Hıristiyanlığın ruhani enerjisi geçici yerküreyi kapladı ve Batı'nın yükselişini vurgulayan bir temelin oluşumuna yardımcı oldu.

Hıristiyanlığın kesinliği, doğruculuğu ve Mesih'e ait bakışı, dünyaya dalarak ruh arayışına çıkan otorite bileşkesiyle birlikte daha da önem kazandı. Budizm'e benzeyen fakat Hinduizm ya da Musevilikten farklı olan Hıristiyanlık evrensel bir dindi. Doğuş değil inanış üzerine kurulmuştu. Taoizm, Hinduizm, Konfüçyüsçülük ve Museviliğin zıttı olarak, Hıristiyanlık, misyoner bir dindi. İnançlarının Mesih'e dayalı ve Hıristiyanlığa döndürmeyi hedefleyen yönleri olmadan (saldırganlığından ve Aziz. Paul sayesinde oluşan diğer dinlere yönelik hoşgörüsüzlükten bahsetmeye gerek bile yok) Hıristiyan Avrupa'nın dünyaya hükmetmesi oldukça şüphe götüren bir gerçekliktir.

Hiçbir Avrupa ülkesi, tarihteki manevî etmenin önemini İspanya kadar gösteremez. *Reconquista*'sı ve dünyaya saçılması, haçlı seferlerine benzer dinsel coşkunluk ve İspanyol Katolikliğinin misyoner azmi dışında anlaşılmamalıdır. İspanyollar da Portekizliler gibi, İncil'in, dünyanın sonu gelmeden önce insanlığı Hıristiyan dinine çevirme emrini şiddetle içlerinde hissediyorlardı. Pireneler sayesinde kendisini Avrupa'nın diğer kısmından koruyan İspanyollar, Rönesans'ın laiklik anlayışını, Reformasyon'un çoğulculuğunu ya da değişim talebini asla tam anlamıyla kabul etmedi. Onaltıncı yüzyıl Avrupasında kök salan büyük ticarî, bilimsel ve endüstriyel yenilikler, İspanya'yı büyük oranda rahatsız etmedi. İspanyollar onyedinci yüzyıldan sonra ticari yayılma politikalarında pek yer almadı.

Para ve pazar değerlerinin- millî devlet anlayışının ilerlemesini teşvik etse de–baskın bir rol oynamalarına hiç izin verilmedi. Ticarî rakipleri olan Britanya ve Hollanda'nın tersine, İspanya bir orta sınıf oluşturmadı. İspanya'nın ticareti reddetmesi, heybetli imparatorluğunun servetinin büyük bölümünün İngiliz ve Hollandalıların ellerinde son bulmasına neden oldu. İngiliz ve Hollandalı Protestanlar için zenginlik, kendi endüstrileri için bir ödül olduğu kadar Tanrı'nın takdirinin bir işaretiydi.

İspanyol düşünür Lucius Annaneus Seneca'nın (MÖ 4–MS 65) "Paraya hürmet edildiğinden beri her şeyin gerçek değeri unutuldu"[4] uyarısına kulak veren İspanyollar kan kaybını önemsemedikleri gibi para kaybını da önemsememiş görünüyorlar. Don Quixode gibi aynı anda tüm yönlere dağılıp savaştılar. 1500 ve 1659 yılları arasında buldukları her hanedanlık ve din savaşında mücadele ettiler. Kısa aralıklarla Fransa ile elli yıl ve Hollandalılarle seksen yıl savaştılar. Türklerle ise bitmek bilmeyen bir savaş maratonunda yer aldılar. İngiltere her gelişinde onları barışa zorladı. Çağdaşlarının bu daimi savaşın–sarsıcı sonuçları ve fırlayan enflasyonla birlikte (1500–1630)–onları mahvedeceği uyarılarına kulak asmadılar. Bir asır boyunca, büyük ve sonu gelmeyen bir dram içinde İspanya, imparatorluğunu parçalamak isteyenlerle de savaştı. II. Philip'in sembolü *Nec Pluribus Impar* (Herkesin Rakibi) pekâlâ olabilirdi.

İspanya, modern bilim ve endüstrinin gerektirdiği dayanıklı, organize bir çalışma için hiç hevesli olmadı. Zenginliği diğer kaynaklardan geldi. Güney Afrika'dan gelen değerli metallerden elde ettikleri beklenmedik kazançların yanında Castile vergilerinden elde ettiği gelir ile İtalya ve Lowlands'in büyüyen ticari zenginliğine erişmeyi başardılar.

İngilizler ve Hollandalıların iç kesimlere akınından önce köle, baharat (temel olarak biber, tarçın, karanfil ve küçük Hindistan cevizi) ve şeker ticaretinde İspanya'nın sanal bir tekeli mevcuttu. Ancak Avrupa'nın en zengin ülkesi olmasına rağmen, insanı hayrete

düşüren bir devamlılıkla iflas ettiler. Hazinesi geçmiş faiz borçlarının ödemesinde tükenen Kutsal Roma İmparatoru (1519–56) V. Charles'ın (1500–58), annesi Çılgın Joan'un cenazesini kaldırmaya yetecek parası kalmamıştı. 1556'da II. Philip (1527–98) tamtakır bir hazine ve iflas etmiş bir devlet devraldı. İspanya, II. Philip'in hükümdarlığında üç kez, 1557 ve 1627 yılları arasında beş kez battı. Philip 1598'de öldüğünde, yirmi milyon duka olarak devraldığı borcu yüz milyona ulaşmıştı; hazinesinin hacmi borç ödemeleriyle gittikçe küçülüyordu.[5] Don Francisco de Quevedo y Villegas (1580–1645) şöyle dedi: "Biz diğerlerinin servetlerini fakir insanlar gibi azar azar ele geçirdik; ama o zenginler bunun tam zıttını yapıyorlar."

İspanyol Donanması'nın 1588'de İngilizler tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, mücadeleci ruhu harcanmış, eski dinçliği ve yaşama gücü kaybolmuş olan İspanya, Avrupa sahnesinin merkezinden çekilip uykuya dalmayı tercih etti. Dini âlemde olmasa da madde âleminde 'çok olmayı isteme', 'olmamayı daha çok isteme' ye döndü.

Kıtasal büyüme anlamında İspanya'nın geldiği yere ulaşmasını sağlayan, sadece Hıristiyanlığın maddi ve manevî etmenleri değil ayrıca bir milletin gücünü kullanmasıydı.[6] Avrupa'nın yayılması ve millî devlet sistemi aynı anda ortaya çıktı. İspanya gibi milletlerin yükselişi ve onların sürekli güç mücadelesi, batı enerjisini yükseltti ve batılı yayılmaya sınırsız bir hız kazandırdı. Siyasî çeşitlilik ve parçalanma Avrupa devletlerinin genişlemesini teşvik etti. Bir dönem boyunca–belki de 1914'e kadar–Avrupalı millî devletler ve Avrupa milliyetçiliği dünyadaki değişimin motoru konumundaydı. İspanya ve Portekiz arasındaki uzun çekişmelerin önünde giden sözde 'keşifler', doğrudan, bu yeni kurulmuş rakip devletlerdeki merkezi yönetimlerin büyümesinden kaynaklandı.

Avrupa'nın büyüklüğe ulaşmasındaki en önemli faktör silahlardaki üstünlüğüydü.[7] Onyedinci yüzyıldan sonra tüm Avrupa çaba-

larını destekleyen, Avrupa'nın ezici üstünlüğü olan askeri ve deniz gücüydü. İngiliz şair John Donne bir yazısında şöyle der: "Savaşları öncekilerden çok daha kısa sürede sonlandıran ağır silahları buldular ve böylelikle büyük oranda kan kaybı önlenmiş oldu."

Tabi ki bir süre sonra Donne'ın yanıldığı kanıtlandı. Ağır silahlardaki (bazılarını Batı'nın Doğu'dan elde ettiği) ilerlemeler denizde ve karada üstün silahların geliştirilmesinde[8] sadece bir başlangıç oldu. Onaltıncı yüzyıldan beri silahların iyileştirilmesi–gelişmelerin her Avrupa ülkesinin bir tekel (Çin hükümetinin yaptığı gibi) ya da silah ve cephane imalatında kalıcı bir üstünlük sağlayabilmesi için kısmen çok yaygın ve rekabetçi olması nedeniyle–Batı'nın uzmanlaştığı bir saha oldu. Avrupa'nın denizcilik bilimi ve teknolojisi, silahlar ve askeri organizasyondaki istisnai ilerleyişi, üstünlüklerini sağlamlaştırdı.

Coğrafi özellikler de Avrupa'nın deniz milletlerine yardımda bulundu. Doğu Akdeniz ülkelerinde Arapların ve İtalyanların tekelinde bulunan ticaret, 1499'da Portekiz'e biber, tarçın ve karanfille dönen Vasco da Gama tarafından bozuldu. Gama, Avrupa baharat ticaretinin deposu konumundaki Venedik'i geçerek güney Hindistan'dan Lizbon'a kadar devamı kesilmeyen bir yolculuk yapmıştı. Kızıl Deniz'den Avrupa'ya uzanan daha kısa bir yolun kontrolünü elinde bulunduran Müslüman tüccarların doğu ticareti kontrolünü kısmen de olsa yeniden elde etmesi, yirmi yıl kadar bir süre aldı. Afrika etrafından yeni deniz rotalarının açılmasıyla Akdeniz'den Atlantik'e kayılması, önce İspanya ve Portekiz'e, sonra da Fransa, Britanya ve Hollanda yönüne oldu. Müslüman imparatorluklarının (Osmanlı, İran ve Moğol) kara ve deniz yolları üzerindeki hâkimiyetleri de parçalandı.

Dünya çapındaki ticaret, Avrupa'nın üstün bir beceriyle seferber edilen ve yayılan gücüne büyük oranda kaynaklık etti. Ticaretteki düzenlemelerin gelişmesi kendi içlerinde bir sistem oldu. Batılı tüccar ve kapitalist, Çinli meslektaşından daha fazla hareket öz-

gürlüğüne sahipti. Batı daha çok üretici merkezliydi. Ondokuzuncu yüzyılda Batılı tüccarlar ve üreticiler Osmanlı pazarları ve mallarının neredeyse tamamının kontrolünü elde ettiler. Büyüyen ticaretten faydalanmak için anonim şirketler gibi üstün mesleki organizasyonlar planlandı. Hisseler yeni kurulan Amsterdam borsasında alınıp satılabilirdi. Deniz, hayat ve yangın sigortası ticaretteki riskleri azalttı. Kapitalizmin ilerlemesindeki en önemli şey olan iki taraflı kayıt tutma işlemi yaygın bir hale geldi. Özel mülkiyet hakları bir kanunla koruma altına alındı. Faiz üzerindeki Ortaçağa ait kısıtlamalar yürürlükten kaldırıldı. Batı sermayesi dini otoriteden bağımsız oldu.

Batılı Avrupalılar sadece Magna Carta (1215) gibi yasal belgelerden ve kanunların giderek yayılan kabulünden değil, Batı'nın Türk ve Moğol istilalarından güvende olması gerçeğinden de doğan kişisel güvenliğin tadını çıkarıyordu. Bizanslılar (Konstantinopolis'in 1453'te düşmesinden önce), Polonyalılar ve Ruslar Moğolları ve sonra da Türkleri körfezde tutan surları oluşturmasaydı, batılı Avrupa, Rönesans'ı ya da bilim ve sanayi devrimlerini tadamayabilirdi. 1238 yılında Rus şehri Vladimir, Moğollar tarafından yerle bir edildi. Günümüzde bu şehir, Vladimir'in 'kendilerini kurban ederek batılı Avrupa'yı aynı kaderle karşılaşmaktan koruyan ve Avrupa medeniyetini yok olmaktan kurtaran' kahraman halkını anmaktadır.

Avrupa, her şeyi hesaba katarsak, Asya'dan daha az yağmacılık ve engellemelerle karşılaşmıştır. Avrupalılar asla Hindistan ve Çin gibi doğal felaketlerle aynı ölçülerde kuşatılmamıştır. Onlar hiçbir zaman Hindistan gibi muson yağmurlarına ya da 'Çin'in gözyaşları'[9] olarak bilinen Sarı ve Yangtze nehirlerinin suyunun bolluğuna muhtaç kalmadılar. (Çin'deki asırlık sosyal huzur ihtiyacı suyun kontrolünden ayrılamaz, hem sulama hem de selden korunma için.) Ayrıca Batı'da insan kaynakları ve maddi kaynaklar arasında daha iyi bir ilişki vardı. Avrupa nüfus istatistiklerinde yaşama gücü gösterirken hiçbir Avrupa ülkesi Çin'in rakamlarını geçemedi. Çin'deki nüfus baskısı sık sık bir hanedanlığın çöküşüne yol açtı. Gelişme fikrinin neden daha

devamlı sarsılan Doğu'dan değil de daha istikrarlı olan Batı'dan kaynaklandığını buradan da anlayabiliriz.

Belki de Avrupa'nın yükselişinin açıklaması, Avrupa'nın kaynaklarıyla birleşen insan kalitesi ve insan alın terinde yatmaktadır. Bunun başka bir ifade şekli şudur: 'Başarı, başarıyı doğurur'. Yeni Dünya keşfi ve sömürgeleştirilmesi ile Asya'ya uzanan yeni deniz yollarının bulunmasının sonucu olarak, Avrupa'nın kendini şekillendirmesi de önemliydi. Avrupa tüm dünyayı kuşattığında bundan derin bir şekilde etkilendi. Batı'nın yükselişini nasıl açıklarsak açıklayalım[10]–Hıristiyan ordularının Viyana önlerinde 1529'da Müslüman rakiplerini yendiği kısa aralık ve Asya imparatorluklarının çöküşü gibi zamanın şartlarının rastlantısal bağlantılarını göz ardı edersek istediğimiz doğrultudaki açıklamayı yapamayız–Avrupa'nın başansının, kendini beğenmişliği, güç arzusundan kaynaklanan bir üstünlük hissî ve bir ihtişam aldatmacası doğurduğunu kesinlikle biliyoruz.

Avrupa'nın tek olma özelliği, değişikliği kabullenme isteğinde yatar. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832)[11] Batı medeniyetinih üstünlüğünü açıklarken şöyle demiştir: "Im Anfang war die Tat" (Her şeyin başlangıcı eylemdir). (Bunun tam tersi olarak, Yunan kültürünün düşünce yapısı, gücünün eylemden, eylemin öğrenilmesine dönüştürülmesiydi.) İnsanın sahip olduğu en güçlü içgüdülerden biri de değişikliğe karşı koymasıdır. Batı, yaygın düşünce sürecini diğer medeniyetlerden daha büyük ölçüde değiştirdi. Batı, sadece değişimi kabullenme konusunda üstünlük yakaladı. "İmkânsız diye bir şey yoktur" ve "Mevcut olmayan kaynaklar yaratılır" gibi özdeyişler tamamen batılıdır. Bunları bazı Çin Taoizm özdeyişiyle karşılaştırın: "Olacak olana karışma." Avrupa insanının dünyayı kendi istediği şekle sokma arzusu, dünyevî çabalardan kaçmayı öğreten Budizm'e ya da gerçek dünya ve bireyin yanılsaması algısıyla Hindu inancına ya da Konfüçyüs'ün ahenk ve kalıcılığa olan ihtiyaca verdiği öneme taban tabana zıtlık teşkil ediyordu. Bugün olmasa da geçmişte Doğu ülkelerine verilen önem asırlık geleneklere, benzerliğe, her şeyi ola-

cağına bırakmaya dayanıyordu. Kaderci düşünce hâkimdi ve değişimden korkuluyordu. Çinlilerin yaşam görüşü, mükemmel ve değişmeyen bir dünyanın sardığı yaşamdı. Batılı sorgulama fikrine– uzak bir hedef bile olsa amaçlı bir biçimde ona uzanma fikrine–zıt olarak, Konfüçyüs'ün kişinin kendini işlemesi kavramına yaptığı vurguya rağmen, Doğu, nispeten durağandı.

Batı'nın bireye verdiği önem (bilhassa Avrupa tarihinin Protestanlık sonrası döneminde) ve Doğu'nun topluluğa verdiği önem arasında daha da büyük bir zıtlık bulunmaktadır. Protestan Reformasyonu, bireyin Tann ile direkt ilişkisini savundu. Bir medeniyetin fikirlerini diğer bir medeniyetten tamamen soyutlamak çok zor olsa da, insana ilk kez doğada baskın bir rol veren Batı oldu. Batı Rönesans sanatı, bireyi ifade etmekten zevk alırken–Michelangelo'nun 'David'ini ya da Diego Velázquez'in (1599–1660) portrelerini düşünün–Doğu sanatı,[13] bireyi bütünün bir parçası yapar. Doğu bireyciliğin bilincinde olsa da uyumun ve merkezi bir otoritenin ortak kaderi anlayışını vurgular. İlk Hıristiyan misyonerlerinin en büyük problemlerinden biri de bireysel suçluluk oluşturmaktı. Ailevi ya da kabilesel utanç anlaşılabilirdi ama bireysel utanç anlaşılamazdı. Çin'de her hangi bir gezgine sorulan sorulardan en önemlisi şudur: "Hangi gruba dâhilsiniz?"

Sonunda, hukukun üstünlüğünü oluşturup ona sıkı sıkıya bağlanan Batı oldu. Çin'de yasalara saygı, Çin'in ilk imparatoru İmparator Ch'in (MÖ Üçüncü Yüzyıl) kadar eskidir fakat Çin kanunları, hükümdarları tarafından bir kolaylık aracı olarak sık sık kullanılmaktadır. Mao Zedong'un (Mao Tse-tung, 1893–1976) kendisi açıkça bunu kabul etmiştir.

Batı dünyasında önemli olan eylem, heyecan ve değişim, artan sosyal hareketlilik, mantık, akıl ve doğrusal ilerleme iken, Doğu dünyası için bu etmenler topluluk, uyum, durağanlık ve devamlılıktı. Doğu dünyası kendisini asla geçmişten soyutlamadı. Batı'nın yaptığı gibi geçmiş, bugün ve gelecek arasında hassas ayrımlar yapmadı. Onun dünya görüşü, Batılı Deskartesçi rasyonelliğin karşı teziydi.

6

Batılı İnsanın Etkisi

Christopher Colombus'un önemi Amerika'yı keşfetmesi değildir. Amerika 1492'den çok önce keşfedilmişti.[1] Onun önemi, Batılı insanın etki alanını tüm dünya çapına genişletmesi vasıtasıyla yeni bir süreç başlatması gerçeğinde yatar. Onsekizinci yüzyılın bitişiyle birlikte–Tanrı, hırs ya da şeref uğruna–dünya denizlerinin ve kıyı şeritlerinin büyük çoğunluğu Avrupalılar tarafından keşfedilmişti; batılı sömürgecilik ve küresel bütünleşme tamamlanmıştı.

Avrupalı bir gücün her zaman başka birininkiyle ihtilafa düştüğü iddiasının içinde bulunduğu bir süreçti bu. İspanya ve Portekiz'in dünyayı aralarında paylaştırmasının (biri Batı'yı, diğeri Doğu'yu istedi) hemen ardından, diğer Avrupalı kuvvetler onların bu isteklerine karşı çıktılar. İspanyol deniz gücünün 1588'de İngilizler tarafından bozguna uğratılmasıyla birlikte İspanya liderlik konumunu kaybetti. Onyedinci yüzyılda Doğu ticareti tekelini daha önce Araplar ve onların müttefiklerinden alan Portekizlilerden geri almak için, İngiliz, Hollanda ve Fransız egemenliğinde Doğu Hindistan şirketleri kuruldu. Birbirini parçalamaya çalışan İngiliz ve Fransız gayretleri Hindistan'a odaklandı, Hollandalılar Endonezya'da Portekiz'e saldırdı. Fransa Hindistan'daki ilk sömürgesini 1674'te kurdu. Diğer Avrupalıları püskürtemeyen Portekiz Doğu-Hindistan İmparatorluğu'ndan 1700 yılında geriye kalanlar, Endonezya'da Timor, Hindistan'da Goa, Daman ve Diu hisarları ve Çin'de Macao'ydu.

On altı, on yedi ve onsekizinci yüzyılda, İspanya ve Portekiz kuvvetlerine benzer bir tehdit de, Afrika'nın kuzey ve batı kıyısı bo-

yunca İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar, Prusyalılar ve İskandinavlardan geldi. 1652'de Hollandalılar, Güney Afrika'daki Province Burnu'nu sömürgeleştirmeye başladı. İberlilere benzer bir karşı koyma da Amerika'da gerçekleşti.

Çünkü başka yerden alınacak daha iyi kazançlar vardı ve ayrıca İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar, İberlilerin elinden Amerika'daki mülkiyetlerini çalmaya odaklanamayacak kadar birbirleriyle kavga etmekle meşguldüler, İspanyol ve Portekizlerin Amerika'daki kuvvetleri ondokuzuncu yüzyıl başlarındaki yerli devrimci hareketlerle bozulana kadar el değmemiş olarak kaldı.

O dönemde Avrupalı kuvvetler arasındaki geniş çaplı mücadeleler Britanya'nın lehine duruldu.[2] Robert Clive'ın 1757'de Hindistan'da Plassey'de, Bengal Nawab'ı Siraj-ud-Daulah'ın Fransız destekli kuvvetlerini yenmesi[3] ve General James Wolfe'un (1727–59) Fransızları 1759'da Quebec'te yenmesi, sonunda dünyanın yaklaşık çeyreğini kaplayacak bir imparatorluğun temellerini atmış oldu. (Harita V ve VI) Ticarî ve endüstriyel gelişmelerini artıran karşı konulmaz gücüyle kendini koruyan Britanya, en nihayetinde, Fransa'yı 1805 yılında Trafalgar'da denizde ve 1815'te Waterloo'da karada yendi. Fransız ve Napolyon savaşları İngiliz ekonomisini sarsmanın aksine, İngiliz ticareti ve endüstrisini canlandırdı. İngiliz zenginliğinde göze çarpan etraflı artış, aslında, savaş şartlarını katlanması kolay hale getirdi.[4] Britanya'yı şanlı bir refah ve barış yüzyılı bekliyordu.

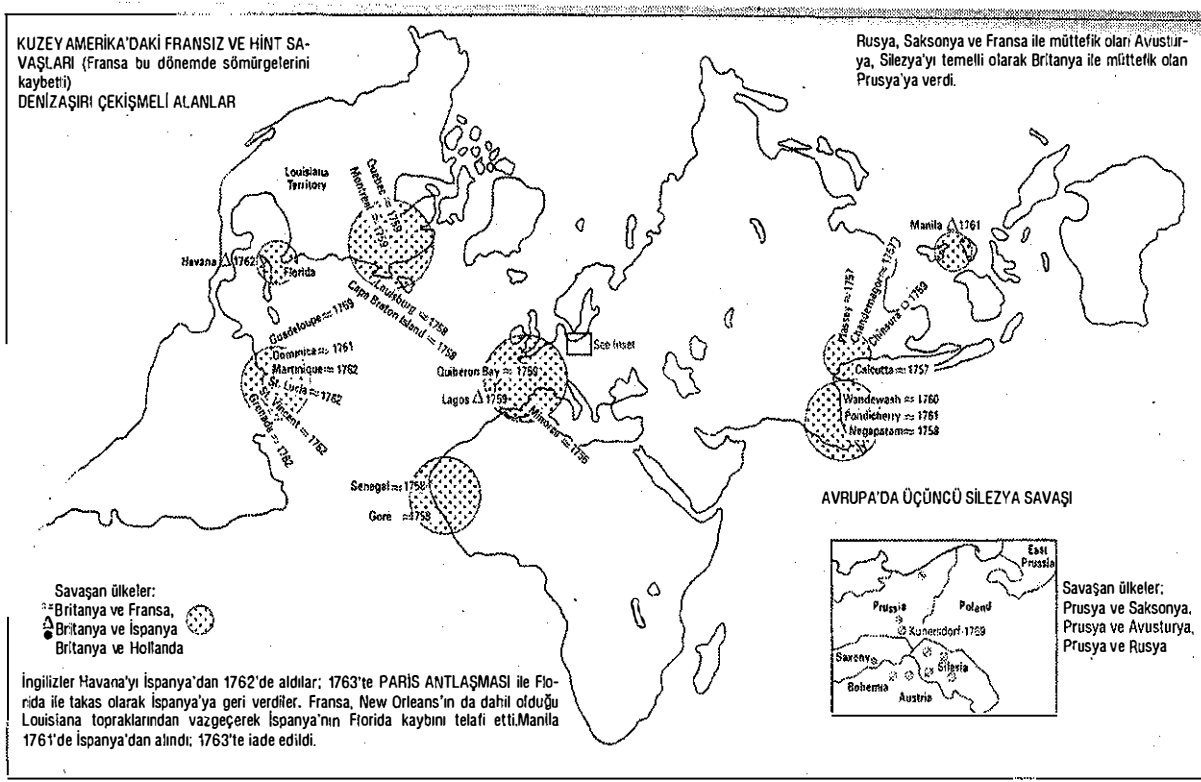
Britanya'nın Hindistan ve Kuzey Amerika'daki onsekizinci yüzyıl Fransa galibiyetleri, İngilizler için güney yarıkürede bir keşif sahnesi yarattı. Bu deniz kuvvetini artırmak için, Britanya'nın çok sayıda geminin yanı sıra, ek denizcilik tesislerine de ihtiyacı vardı. Britanya, özellikle, eski zamanlardan beri Avrupa haritalarında *Terra Australis Incognita* olarak görünen bir ada kıtanın varlığını doğrulamak için uğraştı. Bu kıta hakkındaki hikâyeler, Hint Okyanusu'nda Avustralya büyüklüğündeki bir kıtada sendelemeden zor ilerleyen Araplar, Malaylar, Endonezyalılar ve Çinliler tarafından sınır dışına taşınmış olmalı. Onyedinci yüzyılın başlarından itibaren

Hollanda gemileri, Batavia'daki Java adasına giderken New Holland (pek çoğunun mahvolduğu yer) adını verdikleri batı kıyısı boyunca ilerledi. 1642'de Abel Tasman emrinde bir Holanda sefer gemisi, Tasmanya ve Yeni Zelanda'nın batı kıyılarında kıtayı görmeden etrafını dolaştı. Onyedinci yüzyıl boyunca kıtanın batı ve kuzey kıyıları Hollanda ve İspanyol gemilerinin gözüne ilişti. İngilizler, yakın zamanda kıtada hak iddiasında bulunmadıkları takdirde Fransa ya da Hollanda'nın bunu yapacağına inanıyordu.

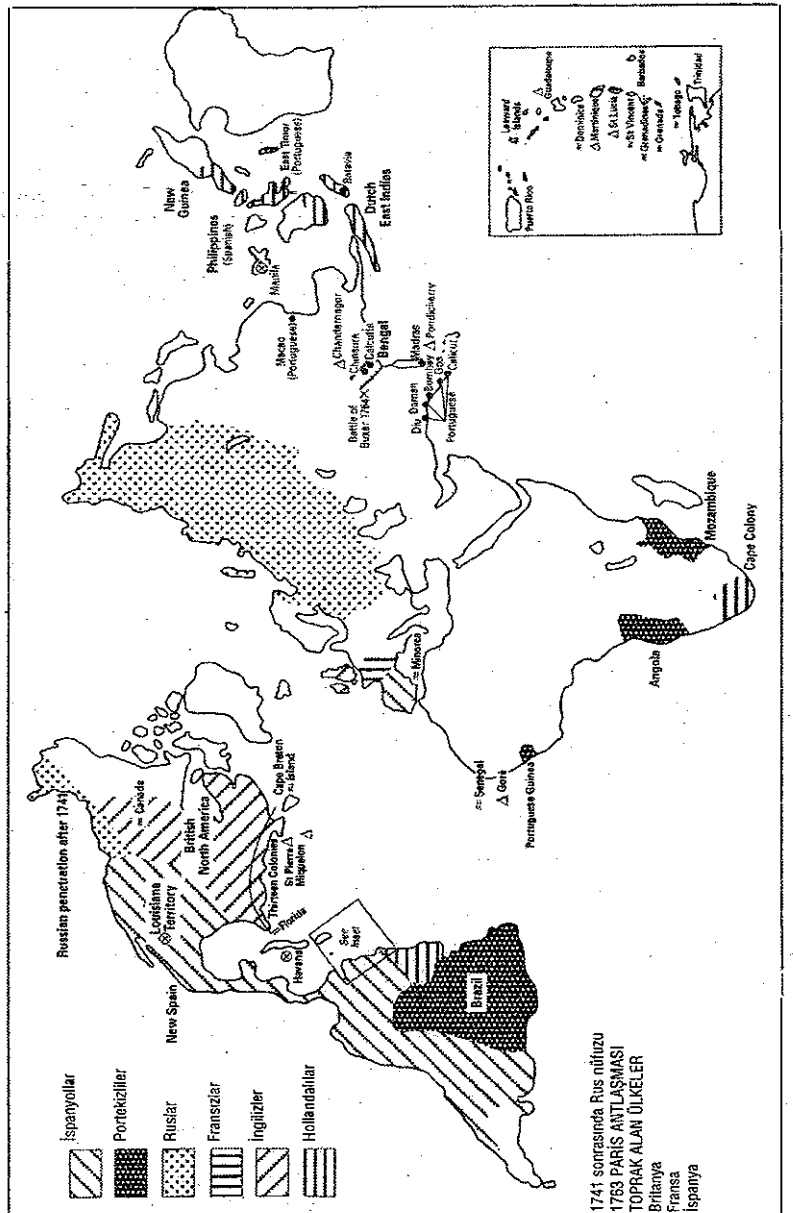
İngilizlerin Avustralya keşfi, 1768–9 yıllarında Yeni Zelanda kıyılarının planını çizen ve Avustralya'nın doğu kıyısı boyunca kuzeye ilerleyen James Cook'un (1728–79) üç seyahatiyle başladı. Avustralya ve Yeni Zelanda'ya net bir coğrafî kimlik kazandırmasına rağmen, ilk önce Avustralya'nın doğusu ve Pasifik'teki komşu adalarının Britanya'ya ait olduğunu iddia etti. Daha sonraki yolculukları (1772 ve 1776) da Avrupa'nın bölgeye dair bilgisine büyük katkı sağladı.

İngiliz mahkûmlar, askerler ve hükümet görevlileri 1788'de buraya gelene kadar, Britanya, tüm Avustralya kıtasında hak iddia etmeyi düşünmedi. 1830'lu yıllarda, neredeyse hiç kan dökmeden, kıta Amerika'sı boyutunda bir bölgeye sahip çıktı. Tasmanya 1803'te bir İngiliz sömürgesi oldu. Yeni Zelanda'nın 1814'te İngiliz toprağı olduğu ve (Fransızları engellemek için) 1840'ta da bir İngiliz sömürgesi olduğu iddia edildi. 1850 yılında Avustralya'nın İngiliz nüfusu 400.000'e ulaşmıştı. 1851'deki altın keşifleriyle canlanan göçmen nüfusu ise 1860'ta milyon sınırını aşmıştı. Başkın ırk, İngiliz, İskoç, İrlandalı ve Galli ırktı.

Deniz taşımacılığının gelişmesiyle birlikte hem Avustralya hem de Yeni Zelanda, Britanya için yün, şeker ve buğdayın kaynağı haline geldi. 1870'lerde vapur ulaşımının gelişmesi ve 1880'lerde soğutmanın başarılı bir biçimde tanıtılması, büyük Avustralya ve Yeni Zelanda et ve mandıra endüstrilerinin İngiliz pazarına girmesini sağladı. Avustralya ve Yeni Zelanda, politik, ekonomik ve askeri açıdan 19.000 kilometre uzaktaki Britanya'ya bağlı kaldı.

KUZEY AMERİKA'DAKİ FRANSIZ VE HİNT SAVAŞLARI (Fransa bu dönemde sömürgelerini kaybetti)
DENİZAŞIRI ÇEKİŞMELİ ALANLAR
Rusya, Saksonya ve Fransa ile müttefik olan Avusturya, Silezya'yı temelli olarak Britanya ile müttefik olan Prusya'ya verdi.
Louisiana Territory
Quebec 1759
Montreal 1760
Havana 1762
Florida
Louisbourg 1758
Cape Breton Island 1758
Guadeloupe 1759
Dominica 1761
Martinique 1762
St. Lucia 1762
St. Vincent 1762
Grenada 1762
Quiberon Bay 1759
Lagos 1759
Belle Isle 1761
Senegal 1758
Gore 1758
Manila 1761
Plassey 1757
Chinsura 1759
Calcutta 1757
Wandewash 1760
Pondicherry 1761
Negapatam 1758
AVRUPA'DA ÜÇÜNCÜ SİLEZYA SAVAŞI
East Prussia
Prussia
Poland
Kunersdorf 1759
Saxony
Silesia
Bohemia
Austria
Savaşan ülkeler:
Britanya ve Fransa,
Britanya ve İspanya
Britanya ve Hollanda
Savaşan ülkeler;
Prusya ve Saksonya,
Prusya ve Avusturya,
Prusya ve Rusya
İngilizler Havana'yı İspanya'dan 1762'de aldılar; 1763'te PARİS ANTLAŞMASI ile Florida ile takas olarak İspanya'ya geri verdiler. Fransa, New Orleans'ın da dahil olduğu Louisiana topraklarından vazgeçerek İspanya'nın Florida kaybını telafi etti.Manila 1761'de İspanya'dan alındı; 1763'te iade edildi.

HARİTA VI-1763'TEN SONRA AVRUPA İMPARATORLUKLARI

1901'de Avustralya Milletler Topluluğu kuruldu–kendi kıtasına hâkim tek millet. O dönemde Avustralya'nın İngiliz nüfusu dört milyona çıkmıştı. Kendilerini Asyalıların (1895'te Çin'de yaşanan Japonya yenilgisi ve 1904–5 yıllarındaki Rusya yenilgisinin Avustralya liderlerindeki etkileri henüz kaybolmamıştı) sıkıştırmasından korumak için, Avustralya, 1902'de Göçmen Kısıtlama Politikası'nı (Beyaz Avustralya) ilan etti.[5] Bu zaman zarfında, yerli halk nüfusu çarpıcı bir düşüşe uğramıştı; şiddetli kültürel şokun, Avrupa hastalıklarının, silahların ve alkolün kurbanları olarak sürekli büyüyen, yırtıcı beyaz göçmen dalgasının altında kaldılar.

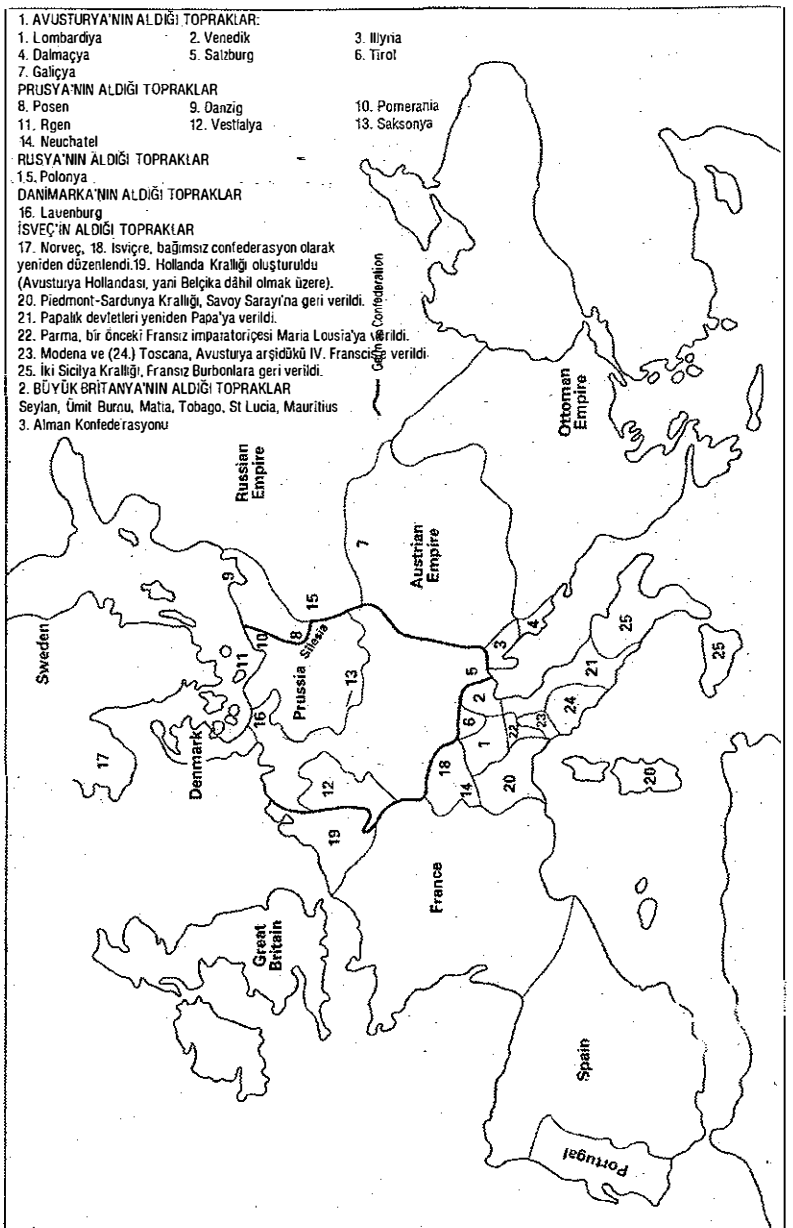
Birinci Dünya Savaşı'nda, Avustralyalı birlikler, İngiliz İmparatorluğu'nun korunmasında çok önemli bir rol oynadı. Bu savaşın potasında, özellikle de 1915'te Gelibolu çarpışmasında, Avustralya, millî kimliğini buldu.

Yeni Zelanda'yı ziyaret eden ilk Avrupalılar, fok balığı ve balina avcılarıydı; ilk kalıcı yerleşimler ise İngiliz misyonerleriydi.

1840'lı yıllarda yeni İngiliz tarımsal yerleşimleri kuruldu. İngilizler, Polinezya-Melinezya kökenli bir ırk olan Maori yerlileri karşısında iki uzun savaşta (1843–8 ve 1860–70) bir başarı elde edemeden mücadele ettiler. 1860'ta altının bulunması, İngiliz göçmenlerin oraya inanılmaz boyutta akın etmesine neden oldu. Avrupalı olmayan göçmenler kısıtlama politikalarıyla Yeni Zelanda'nın dışında tutuldular. 1907 yılında Yeni Zelanda, İngiliz İmparatorluğu içinde bir hâkimiyete sahipti. Yaklaşık bir milyon Avrupalı nüfusu ve yaklaşık 50.000 Maori nüfusuyla (onsekizinci yüzyıl rakamlarının beşte biri) birlikte Yeni Zelanda, 1914 yılında, kendisini İngiliz davasına dâhil etmiş konumdaydı.

Bu arada, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllar boyunca, Avrupa kuvvetlerinin Pasifik'teki rekabeti hiç durmadı. 1828'de Hollandalılar Yeni Gine'nin batısını topraklarına kattı. Tahiti ve Marquesas 1842'de Fransız idaresine girdi. Fransızlar 1853'te Yeni Caledonia'yı, 1864'te de Loyalty Adaları'nı ele geçirdi. 1870'lerdeki

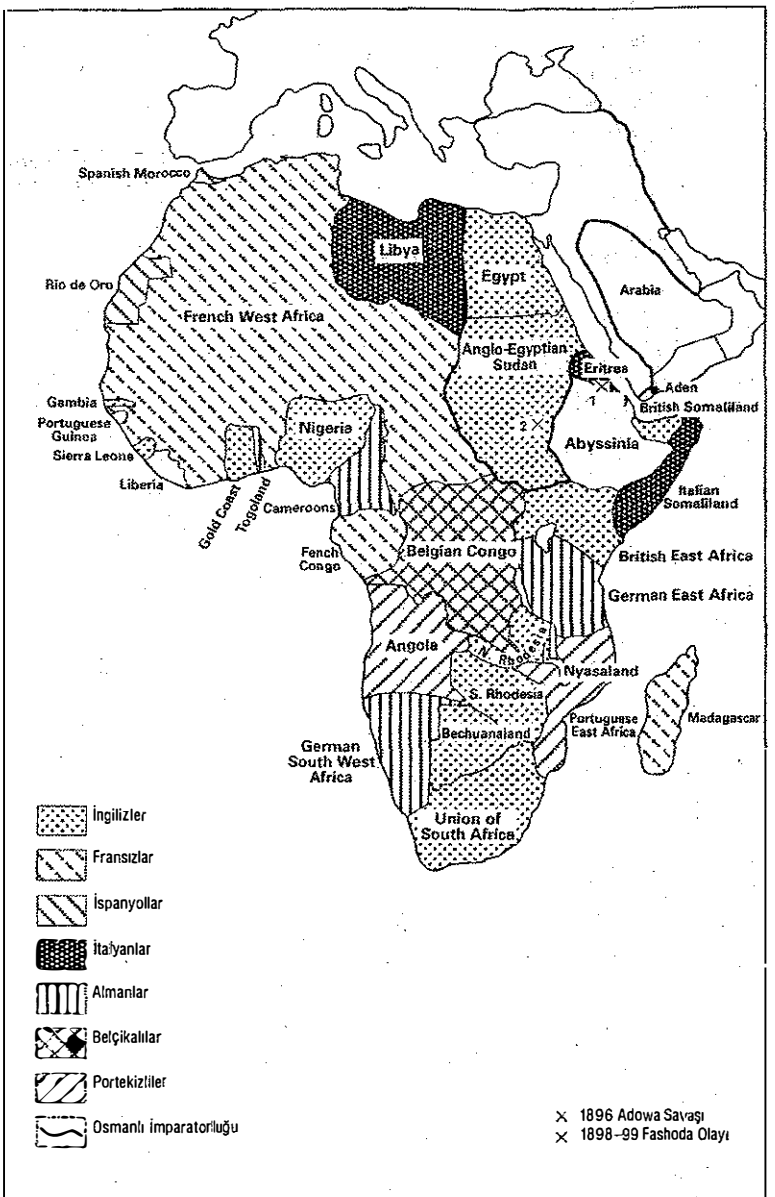
HARİTA VII-1815--NAPOLYON SAVAŞLARI SONRASINDA AVRÜPA

Fransız hareketlerine karşılık olarak, İngilizler Fiji'yi almak istedi. 1870 ve 1880'li yıllarda Birleşik Devletler ve Britanya, Samoa ve Yeni Gine için kavgaya tutuştular. 1884 yılında İngilizler, Yeni Gine'nin 1906'da Avustralya'ya geri verilerek eski bir Portekiz adı olan Papua adını alacak güneydoğu bölümünü topraklarına kattı. Almanya, Bismarck Archipelago adalarının yanında Yeni Gine'nin kuzeydoğu bölümünü çoktan kendine dâhil etmişti bile. Ayrıca 1885'te Marshall ve Solomon adalarına da sahip çıktı. 1887 yılında Britanya ve Fransa, New Hebrides'te egemenlik kurarak Almanya'nın önüne geçti. Cook Adaları 1888'de İngiliz himayesine geçti. 1900 yılında, Almanya'nın Solomon Adalarındaki topraklarının karşılığında, Britanya, Samoan adalarındaki haklarından vazgeçti. Birleşik Devletler, Tutulia'yı (Pago Pago onun denizcilik temeli oldu) elinde tuttu. Avrupa egemenliğinin 1914'te savaşın patlak vermesinden önce Pasifik'teki son yayılması, Britanya'nın 1900'de Friendly ve Savage Adalarını himayesine almasıydı. O zamana kadar dünyanın Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesi neredeyse sürecini tamamlamıştı. Batı Avrupa imparatorlukları, kara yoğunluğunun ve dünya nüfusunun yaklaşık yarısını kapsıyordu (Harita VIII ve IX).

Ondokuzuncu yüzyıldaki çoğu imparatorluk hareketi, daha sonra, bir ülkenin dünyanın sömürgesel varlığından pay almaması halinde büyük bir güç sayılamayacağı anlamına gelen emperyalist düşünce tarzının büyümesine dayandırılabilir. 1830'lu yıllarda Cezayir'deki Fransız hareketi ya da 1880'lerde Afrika'nın güneydoğusundaki Alman hareketi, Fransız ve Alman kapitalizminin ekonomik yetersizliklerinden çok millî gururdan kaynaklanmıştır.

HARİTA VIII -914'TE AFRİKA'DAKİ AVRUPA SÖMÜRGELERİ

HARİTA IX-1914'TE ASYA VE AVUSTRALASYA'DAKİ AVRUPA İMPARATORLUKLARI

1887'de Alman tarihçi Heinrich von Treitschke (1834–96) bir yazısında şöyle der: "Güçlerinin zirvesinde olan bütün büyük devletler barbar topraklarda izlerini bırakmak istemişlerdir... Bu müthiş rekabette yer alamayanlar ise önlerindeki zaman zarfında değersiz bir rolde bulunacaklardır. Sömürgeleştirme dürtüsü büyük bir devlet için hayati bir konu olmuştur."[6]

Emperyalist bir ideolojinin gelişimi Avrupa'nın '*mission civilisatrice*' niyetiyle yakından ilişkiliydi. Onbeşinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar, Batı kendi medeniyetinin[7] özünü diğerlerine kabul ettirmek için psikolojik bir gereksinim duyuyordu. Belçika Kralı II. Leopold (1835, hükümdarlık 1865–1909) 1876 yılında Brüksel'deki bir coğrafya konferansı açılışında şöyle dedi: "Hâlâ tüm nüfusları kaplayan karanlığı delmek için, dünyanın hâlâ girilmemiş tek yerini [Afrika], medeniyete ulaştırmak için tek yol, diyebilirim ki, bu ilerleme yüzyılına layık bir savaştır."[8] Avrupalı eski misyonerler ve eski zaman sömürgeci idareciler, dini değişim ihtiyacını, batılı bir liberal eğitimi ve genel Avrupa kültürünü yerel yönetici sınıfının sömürge bölgeleri için birer gereklilik olarak düşünüyorlardı.

Beyaz ırkın üstünlüğüne dayanan yaygın Avrupa inanışı, ayrıca dünyanın siyah halkları için de bir zorunluluğu beraberinde getirdi. Her Avrupa ülkesinin millî geçmişinde deniz aşırı planlar varken, tüm Avrupa milletleri az ya da çok aynı kader ve görev bilincine sahipti. Batı'nın tüm insanlık için geliştirilen duygudaşlık evresi, şüphesiz Afrikalı ve Asyalı sömürgeciliği etkilemişti. Bir şeyin önemini sonradan da olsa anlamanın avantajıyla, Batı'nın ahlak kuralları ve politik ideolojisinin sonunda Afrika ve Asya halkları tarafından reddedileceğini, Afrika ve Asya'yı ilgilendiren konularda Batı'nınkine eşit değerde medeniyet geleneklerine sahip olduklarını ve geri sayımda ihtirasın gücünün Hıristiyan sevgisini anlatan İncil'den ağır basacağını görmek çok da zor değildir.

Egemenliklerini kurdukları kıtanın sosyal ve tarihî zenginliklerini, gelenek ve sosyal alışkanlıkları, insan haklarını, baskın olan

yerel dinleri ve sosyal düzeni önemsemeyen Avrupalılar, kendi politik, ekonomik, dinî, felsefî ve yasalarla ilgili fikirlerini dünyanın Avrupalı olmayan pek çok yerine benimsetmeye çalıştı. Toprak, işgücü ve sermaye kendi kendini düzenleyen bir dünya pazarında alınıp satılabilen üretim faktörleri haline geldi.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılda tasarruf, yatırım ve üretimle alakalı Batılı kavramlar ilk kez Batılı olmayan toplumlara tanıtıldı. Ayrıca zaman, dakiklik, bireysel sorumluluk, vergiler, parasal ödül ve cezalar ile ilgili fikirler de getirildi. Avrupa'nın korumasındayken, değişiklik, bir tehditten ziyade bir değer olarak görüldü.

Ekonomik güdüleri sosyal çevreden ayırarak, her şeyi alıp satabilen (o güne kadar paraya çevrilmeyen toprak da dâhil) çok amaçlı bir para (kendi kendine yetme ve takas yerine) ile tanışarak, aile ya da topluluğun rolü yerine bireyin rolünü öne çıkararak, bireysel mülkiyete çok kutsalmış gibi davranarak, ekonomik kararlar verirken akıl gücünü abartarak, Batı'ya bağımlı bir dünya ekonomisi yaratarak–tüm bunları yaparak, batılı insan dünyanın şeklini değiştirdi. Sonuç olarak, diğer kıtaların ekonomileri politik ve teknik açıdan daha üstün bir Avrupa'nın çıkarlarına bağlı ve bağımlı hale geldi. Avrupa kalkarının altında günümüzün küresellik anlayışına yol gösteren bir dünya sistemi doğdu. Pek çok insan için–özellikle de Avrupalılar–daha zengin bir dünya yaratıldı; fakat bu, çok daha karmaşık ve kapitalist Avrupa'nın ani iniş çıkışlarına karşı daha hassas bir dünyaydı. Avrupalı ya da değil ayrımı yapmadan, daha önce var olandan daha az dengeli bir dünya ortaya çıktı.

Avrupalı manevî ve maddî düşünceler, dünyanın diğer yerlerine göç eden eşi görülmemiş sayıdaki Avrupalılar tarafından taşınan yükün bir bölümünü oluşturuyordu. Yakın tarihe oranla, daha güvenilir yöntemler kullanan yaklaşık 60 milyon Avrupalı, 1830 ve 1930 yılları arasında evlerini terk edip deniz aşırı yerlere ya da Sibirya'ya doğru yola çıktı. Ruslar, kuzey Asya'yı karadan geçerek İslamî dünyayı atlatırken, diğer Avrupalılar İslam dünyasına deniz yo-

luyla üstünlük sağladı. Tüm zamanların en büyük göçüydü bu. Büyük çoğunluk Amerika'ya göç etti. 1850'lerin güvenilir kaynakları, en geniş göçmen grubunu İngiliz ve İrlandalıların oluşturduğunu gösteriyor. Onlara daha sonra, Almanlar ve İskandinavyalılar ve 1880'lerden sonra İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler, Yunanlar, Avusturya-Macaristanlılar, Türkler (daha doğrusu Türkiye'de yaşayan azınlık grupları), Polonyalılar ve Ruslar (pek çok etnik Yahudi içeren) katıldı.

Yirminci yüzyıl başlarında Latin ve Slav göçmenler, Anglo-Saxonları sayıca geride bıraktı. Hareketin zirve noktasına yüzyılın ilk on yılı içinde ulaşıldı. Avrupa'dan gelen yıllık akış 1909 ve 1914 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyon göçmendi.

Bu hareketi destekleyen ana faktörlerden birisi de nüfusun hızla büyümesiydi. 1730 ve 1780 arasında Britanya ve Prusya nüfusunu yüzde 100, Fransa yüzde 50 artırdı. 1750–1850 arasında Avrupa nüfusu yüzde 80'lik bir artış yaşadı. 1850–1910 arasında nüfus 270 milyondan 460 milyona çıkmıştı.[9] Avrupa'nın şansı varmış ki, en hızlı nüfus artışının yaşandığı dönemde yerel nüfusu önemli ölçüde azalan, yeni geniş bir dünya, sömürgecilik için elverişli hale gelmişti. 1800 ile 1900 arasında Avrupalı yerleşimin olduğu alanların (Avrupa'da ve dünyada) nüfusu, dünya nüfusunun yüzde 24'ünden 36'sına yükselmişti.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar büyük ölçekli Avrupa göçü, esasen, tarım işçilerinin, arazinin az olduğu bölgelerden bol arazili bölgelere transferlerinden oluşuyordu. Genel olarak, Avrupalıların hareketi kişisel istek, kişisel umut, kişisel karar, kişisel teşebbüs ve kişisel acının simgesi oldu. Patatesteki hayal kırıklığı, meydana gelen kıtlık ve hastalıklar (özellikle kolera, tifüs ve dizanteri) yüzünden hiçbir milletin nüfusu, 1845 ve 1851 arasında nüfusu 9 milyondan 6,5 milyona düşen İrlanda kadar göçle kaybedilmemişti. 'Büyük Açlık', İrlanda tarihinde belirleyici bir dönemdi; Amerika'daki İrlandalı göçmenlerin açık bir kapı bulduğu nimet.

Bu göçlerin sonu, Amerika, Sibirya, Avustralasya ve Afrika'nın ılıman bölgelerinde Avrupa dışında yeni bir Avrupa dünyasının kurulması oldu. Şayet Avrupa gerçekleştirdiği gibi yükselip yayılmasaydı, beyaz Amerikalılar, Kanadalılar ve Latin Amerikalılar, beyaz Avustralyalılar, beyaz Yeni Zelandalılar, beyaz Güney Afrikalılar ve pek çok beyaz Rus bugün bulundukları yerlerde olmayacaklardı–siyah milletler de. Bugün, Avrupalı kuvvetler sömürgesel imparatorluklarını kaybetmiş durumdayken, torunları dünyanın büyük bölümünü hala ellerinde bulundurmakta.

Avrupa'nın benzersiz göçü gerçekleşirken, diğer kıtaların insanları çok çile çekti. Beyaz insanın başarısı, genel olarak kızıl, siyah ve sarı ırkın bozulmasını beraberinde getirdi. Üstün silahlar, alkol ve müthiş hastalıklarla[10] artan Batı'nın ihtiyaçları–bazen de batının açgözlülüğü olarak ifade edilmiştir–pek çok yerli Amerikalı, Afrikalı, Avustralyalı ve Asyalının sayıca azalmasını hızlandırdı.

Batıdan gelen bulaşıcı hastalıklarda kaybedilen yerli halkların sayısı belli değildir; ama bunun felaketi andıran bir oran olduğunu biliyoruz. Avrupalı mikropların acımasız saldırısı, Avrupalı silahlardan çok daha öldürücüydü.

Avrupalılar, insanların göçüyle dünyada sadece değişiklik yaratmadılar. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca büyük güçler arasında hüküm süren barışın da desteğiyle, sonunda, dünya taşımacılığı, ticaret ve göçün büyümesine bağlı bir dünya para piyasası da oluşturdular. Bu hareket, kendi varlığını sürdürebilen Afrika, Asya ve Amerika toplumlarının bakış açılarını değiştirmesini gerektiriyordu. Birleşik Devletler, İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri ve bazı Latin Amerika ülkelerinde–1914'ten önce Avrupa'dan parasal yardımı en çok alan bölgeler- olduğu gibi şartlar olgunlaştığında batılı yatırımın etkisi göze çarpar nitelikteydi. Aralarında Çin, Hindistan ile Afrika ve Latin Amerika'nın çoğunun bulunduğu dünyanın ekonomik açıdan daha az gelişmiş bölgelerinde gözle görülür etkisi ise Avrupa çıkarlarının ve etkilerinin en büyük olduğu ekonominin ih-

racat sektörüyle sınırlı kaldı. 1914 öncesi yüzyılda gerçekleşen bu yatırımların çoğunluğu, Avrupa merkezli bir dünyanın ekonomik temellerini oluşturan ve kritik önem taşıyan toplum yararına gitti–özellikle de iletişim alanında.[11]

Dünyanın pek çok bölgesi Avrupalı fikirleri kabul etmese de geniş çaplı Avrupa yerleşiminin ya da Avrupa'nın zenginliğine yapılan yatırımların uygun olmadığını ortaya koysa da, dünyanın çok az sayıdaki bölgesi Avrupalı bilim ve teknolojinin nüfuzundan etkilenmeden durabilmiştir. İnsanın doğal bilimlerdeki bilgi birikiminin artmasının yanında iletişimde de bir ilerleme olmasaydı, Avrupa böyle bir yayılma sürecini gerçekleştiremezdi. Güç dengelerini kendi tarafına döndüren, Avrupa'nın ondokuzuncu yüzyılda bilim ve teknolojide uzmanlaşması oldu.

Avrupalıların var olan bitki ve hayvan türlerinin dünyaya yeniden yerleştirmesinin yanı sıra, yeni fikirleri ve uygulamaları yaymaası, dünyadaki tarımsal hayatın yapısını da değiştirdi. Ilıman ve tropik bölgelerde temel üretim için geniş araziler açıldı. Mısır,[12] buğday, pirinç, arpa, çavdar, yulaf gibi tahıllar; muz, portakal, misket limonu, şeftali, üzüm gibi meyveler; pamuk gibi lifler; çay ve kahve gibi içecekler; şeker kamışı gibi ürünler; at, katır ve öküz gibi yük hayvanları ve kümes hayvanları, domuz, koyun, keçi ve sığır gibi yenebilecek hayvanlar (pek çoğu, Avrupa'nın Asya'dan bizzat miras aldığı hayvanlar) Avrupalılar tarafından dünyanın dört bir yanına götürüldü.

Avrupa'nın Yeni Dünya sömürgeciliği, onun diğer kıtalara bilhassa aralarında tütün, mısır, kakao, bazı fasulye çeşitleri, tatlı patates, manyok, yer fıstığı, ananas, domates ve patatesin bulunduğu pek çok Amerikan bitkisinin transfer edilmesini sağladı. 1492'den sonra kimse aynı yiyecekleri yemedi. Bazı tarihçiler patatesin Avrupa ve Asya nüfuslarının hızla artışının bir nedeni olduğuna inanıyorlar. Peru'dan da iki önemli bitki geldi: Kininin kaynağı kına ağacı ve kokainin kaynağı koka bitkisi. Güney Amerika da

Doğu Asya'nın kauçuk endüstrisinin temelini oluşturan kauçuk üreten bitkinin kaynağı oldu. Bu bitki ve hayvanları ise Avrupalı tarımsal alet ve makineler takip etti.

Avrupalılar ayrıca bitki ve hayvan yetiştiriciliği, toprak bakterisi bilgisi, suni gübre ve tarım sistemleri gibi bilimsel bilgileri de getirdiler. Avrupa'nın etkisinin tropik tarımda hissedildiği en önemli tek konu, deniz aşırı yerlerde botanik bahçelerinin, laboratuarların, deney istasyonlarının ve tarım ofislerinin kurulmasıydı.

Dünyaya Avrupa'dan gelen en eski endüstriyel teknikler, yiyecek ve hammadde işleme ve rafine işleminde (yiyecek soğutma ve madencilik teknolojisi gibi) kullanılanlar kadar basit temel imalat şekilleriydi (tekstil gibi). Bunları, temel ekipman (örneğin çelik) üretiminde gereken teknikler izledi. Bütün bu alanlarda kullanılan teknikler, tabi ki Avrupa Çağının başlamasından önce de mevcuttu. Avrupa'nın buradaki katkısı endüstri ölçeğini değiştirerek oldu. Seri üretim teknikleri ve buharla işleyen yoğun endüstri, İngiliz Sanayi Devrimi'nin ayırıcı özellikleri oldu. Batılı sanayileşmiş ülkeler zengin ve güçlü oldukça, sanayileşmeye, dünya üzerindeki başarının tek anahtarı gözüyle bakılır oldu.

Avrupalılar ayrıca dünyadaki önemli madencilik arazilerini açacak teknolojiyi getirmeseydi, bu endüstriyel teknikler asla geliştirilemezdi. Mineraller çok eski zamanlardan beri insanoğlunun ilgisini çekse de, Batılı insanın mineraloji biliminde (özellikle bazı mekanik ve kimyasal işlemlerde) önemli ilerlemeler kaydetmesi onsekizinci yüzyılın sonu ve ondokuzuncu yüzyılın başına kadar (madencilik çoğunlukla bu dönemden sonra var oldu) gerçekleşmedi.

Kömür, bakır, değerli madenler (altın gibi) ve petrol çıkarma işlemleri, bu son iki yüz yıl içinde bu gelişmelerle mümkün hale getirildi.

Söz konusu değişikliklerin hiç birisi, dünya üzerinde, Avrupalıların ve Kuzey Amerikalıların iletişime getirdiği değişiklikler kadar çarpıcı etkiye sahip olmadı. Onsekizinci yüzyılda taşımacılık esasen

yelkenin, tekerleğin, üzenginin ve modern kayış takımının icadından itibaren olduğu gibi kalmıştı. 1815 ve 1914 arasında, Batı himayesiyle birlikte, hakiki bir taşımacılık devrimi gerçekleşti. Buharlı tren (sanayileşmenin yayılması için kaçınılmaz bir unsur), buharlı gemi, otomobil, deniz altı, uçak, radyo, telgraf ve telefon 1914'ten önce icat edildi. 1869 tarihinde Süveyş Kanalı'nın tamamlanması hem Akdeniz'in doğusunda ticareti canlandırdı hem de Londra Bombay arasındaki 17.220 kilometrelik mesafeyi 10.090 kilometreye kısalttı. Ondokuzuncu yüzyıl başlarında Napolyon, 2000 yıl önceki Sezar'dan daha hızlı değildi. Yarım yüzyıl sonra–Avrupalı ve Kuzey Amerikalı gelişmeler sayesinde–durum değişti. Havacılık, uzay araştırmaları, nükleer bilim, televizyon, silahlar ve bilgisayar biliminde gösterilen muazzam ilerleme, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleşen ve ev ısıtma sistemi, güvenli içme suyu ile gaz ve elektrik lambası gibi bizim elimizin altındaki ev konforunu içeren önemli değişiklikleri göz ardı etmemize neden olmamalı.

Pek çok teknik gelişme, Batıya dışından (özellikle Asya) kaynaklansa ve Batı'dan destek olmadan yayılsa da Batının dünyadaki genel teknik seviyelerinin yükselmesine katkısının eşi benzeri yoktur. Amerika'nın teknolojideki üstünlüğü, yirminci yüzyılın Amerikan yüzyılı olarak tarihe geçmesinin nedenlerinden biridir. Her ne kadar bu geçtiğimiz yarım milenyumda dünyanın geçirdiği değişiklikleri açıklayabilecek tüm faktörleri bilmesek de, batılı bilimsel ve teknolojik fikir ve uygulamaların geliştirilmesi ve transferinin o güne kadar insanların arasındaki var olan ilişkileri değiştirdiği sonucuna varabilecek kadar bilgiye sahibiz.

Batı bilim ve teknolojisinin dünya çapında yayılmasının sonuçlarından biri de uluslararası ticarette yaşanan büyük artış oldu.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren Batı'ya (özellikle de zamanın önde gelen ticarî milleti, Britanya'ya) odaklı bir dünya ekonomisi ortaya çıktı. Modern çağın önemli tacirleri Avrupalılardı. Ticaret, hem lüks eşyaları, hem de günlük hayatın kaçınılmaz

eşyalarını kapsayana kadar uluslararası ticareti geliştiren onlardı. Uluslararası ticaretin ölçeği batılı doğrultuda değişti. Dünya ticaretinin büyümesiyle artan başlıca kazançlar, dünyanın belli başlı ticaret malları için uygun bölgelerindeki üretime odaklarıma ve geliştirme çabalarıydı.

Bazı ülkeler açısından Batı ile ticaret yapmak, kendi ekonomik gelişmeleri için kaçınılmaz bir olaydı. Amerika ya da Avusturalasya gibi dünyadaki Avrupalıların yaşadığı bölgelerin, Avrupa'ya yapılan birinci derecedeki üretim ihracatına olan eski bağımlılığı düşünün. Pek çok ülke açısından Batı'nın ticarî ihtiyaçları, kendi varlıkları için hayati önem taşıyordu. Mauritus'un şekere, Kolombiya'nın kahveye, Gana'nın kakaoya, Sri Lanka'nın çaya, Liberya'nın kauçuğa, Mısır'ın pamuğa, Bolivya'nın kalaya ve Surinam'ın boksite olan bağımlılığını kabul etmek gerekir. Daha yakın dönemleri düşünürsek, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Brunei gibi pek çok ülke petrol satışına neredeyse tamamen bağımlı hale geldi. Hikâyenin sonu, ekonomik etki olamaz. Çünkü kültürel etki olmadan ekonomik etki olmaz. Batı ticareti, Batı medeniyetinin hedeflerini takip etti.

Batının modern dünyayı yaratmadaki etkisini abartmamak gerekse de–modern dünya, aslında, medeniyet ya da çağın etkisini bir diğerinden ayırmanın imkânsız olduğu, inanılmaz karmaşık ve ilişkili bir sürecin sonucudur–dünyanın Batılı insan tarafından sömürgeleştirilmesinin, arkasında Avrupa ve dünya arasında daha önce hiç var olmayan bir bağımlılık mirasını bıraktığı bir gerçektir. Onaltıncı yüzyıldan önce 'dünya ekonomileri' vardı fakat bunlar hep imparatorluklara dönüştürüldü. Sadece Avrupa dünya çapında kapitalist ilerleme yoluna girdi. Avrupa yayılması olmasaydı, bildiğimiz anlamda bir uluslararası ekonomi olmazdı; hatta bugün giderek daha fazla içine girdiğimiz bir küresel ekonomi de olmazdı.

Derin yapısı, dünyaya yayılması, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik oluşumu anlamında, Batılı insanın etkisinin tarihte bir benzeri yoktur.[13]

Fakat Avrupa'nın dünyayı sömürgeleştirmesi engellere takılmadan ilerlemedi.

Asya'daki Batı'ya itirazı Afrika'dan farklı değildi. 1880'lerden 1914'e kadar Fransızların Çinli Annam, Çin Hindi ve Kamboçya'da olay yaşamadığı zamanlar çok azdı. İngilizler, Hindistan'da geniş çaplı bir ayaklanma (1857), Birmanya'da büyük ölçekli bir savaş (1886–91) ve Hindistan'ın batı ve doğu eyaletlerinde terörist eylemlerle (1905–9) karşılaştı. Çin'deki büyüyen rahatsızlıklar, Boxer ayaklanması (1899–1900) ve Çin Devrimi'yle (1911–12) doruğa ulaştı. Ayrıca, orta Asya'da Rus egemenliğinin genişlemesine karşı Müslüman muhalefeti (1916'da bir isyana dönüştü), özellikle 1881 ve 1908 yılları arasında Hollanda egemenliğindeki Doğu Hindistan'da Hollanda hâkimiyetine karşı büyük ölçekli başkaldırılar ve 1898'den 1913'e kadar Filipinler'de Amerikalılarla hiç bitmeyen anlaşmazlıklar vardı. Bu batı karşıtı isyanların nedeni ya da nedenleri ne olursa olsun, sonradan anlaşıldı ki, bunlar, 1914'ten sonra yarım yüzyıl içinde Asya ve Afrika'ya kayan bağımsızlık hareketinin habercileriydi.

Bu durum, James Cook ve Alexander von Humboldt (1769–1859) gibi kişileri, gerçekleşmekte olan kültür çatışmalarını kavramaya itti. Cook, Polinezya halkının tavırlarını ve ahlakî tutumlarını bir Avrupalının gözüyle değil onların gözüyle görmeye çalıştı. Bir yazısında şöyle der: "İngiltere'de hırsızların asılması konusunda, onların neden Otaheite'de vurulması gerektiğine mantıklı bir cevap bulamıyorum. Onların arasında böyle bir kanun yok ve bence bizim de onlar için böyle bir kanun çıkarma hakkımız yok." Humboldt da Güney Amerika seyahatlerinde Hıristiyan misyonerlerini şiddetle eleştiriyordu. "Sömürgeleştirilmiş bir Hintli, ancak bağımsız bir putperest kadar Hıristiyan'dır. Her ikisi de tamamen anın gereksinimleriyle ilgilenir–her ikisi de Hıristiyan kavramlarına eşit ölçüde kayıtsızdır," şeklinde yazıyor Humboldt. Bunun nedeni,

Batı'nın geniş anlamda diğer halkların kültürlerini ve kendi medeniyetinin yıkıcı yönlerini görmezden gelmesi ve kendi üstünlüklerinin hiç zarar görmeden devam edeceğine dair inançlarıydı.

Avrupa'nın dünyaya vurduğu damga hâlâ görülebilir ama imparatorlukları ortadan kalkmıştır; bir zamanlar dünyanın kalan kısmını Avrupa'ya bağlayan politik bağların çoğu kopuk durumda. Kuzey Amerikalılar ve dışarıdaki eski Avrupalı gruplar hariç, Avrupa egemenliği kısa sürdü. Batılı müdahalenin çarpıcı sonuçlarının olduğu Aztekler, İnkalar ve Mayalarda bile dil ve kültür birliği hâlâ mevcuttur ve büyümeye de devam etmektedir.

Batı, Çin'i nüfuz alanlarına göre bölmeye devam etti ama Çin hiçbir zaman Çin olmaktan, Hindistan da Hindistan olmaktan vazgeçmedi. Onsekizinci yüzyıla kadar, Hindistan'daki değişiklikler Moğol ya da batı istilasından çok dini uyanıştan kaynaklandı. Kendi kültür köklerine sıkı sıkıya bağlı olan Hindular, Moğollara ve Avrupalılara her zaman yabancı gibi davrandılar. Vasco da Gama'nın denize açılmasından iki yüz yıl sonra, büyük Asya imparatorlukları hala genişlemekteydi. Avrupa'nın gerçek anlamda dünyadaki üstünlüğünü yayması ancak ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Afrika'da birkaç nesil sonra, Avrupa siyasî baskınlığı ortadan kalktı.

1918 yılında–Birinci Büyük Savaş'ın neden olduğu yıkıma rağmen–Avrupa hâlâ bir dünya medeniyetiydi; Avrupa tarihi hâlâ dünya tarihinin en önemli bölümüydü. Avrupalı bilim ve teknoloji, Avrupalı idare ve bürokrasi sistemleri (Britanya'nın Hindistan'a dayattığı gibi) ve hatta Avrupalı para sistemi, dünya üzerinde etkili olmaya devam etti. 1918 yılına gelindiğinde dünyanın büyük bölümü hâlâ Avrupa'ya bağımlıydı. Avrupalı fikirler–kısmen dünyevî mantık, gelişim, kendi kendine yetme, milliyetçilik ve devrimci sosyalizm fikirleri–de hâlâ ayaktaydı. Gelişim fikri kendi içinde bir idol, bir hedef olmuştu. Öyleyken bile, 1920'lerde Avrupa merkezli on-

dokuzuncu yüzyıl dünyası ufalanmaya başladı. Elbette, Batılı insan ırkının gelişimi fikrinde, Avrupalıların diğer halklar ve kültürler üzerinde var olan doğal üstünlüğünde, tüm dünyadaki insanları yüceltme görevinde, bireycilikte, liberal ekonomik ve politik dünya düzeninde, kapitalizm, rasyonalizm, siyasal ve sosyal eşitlik ve hatta devrimci sosyalizmde Hıristiyanlığın hâlâ bir dünya dini olduğuna inanan Avrupalılar da vardı, fakat bu insanlar o dönemde azınlıkta kalıyorlardı. Avrupa'nın dünya misyonu fikrine bağlı olanlar bile artık bu inancı, eski zamanların katiyet, gayret ve yükümlülük kavramlarının yanında kendini beğenmişlik ve güç arzusu ile zerre kadar sahiplenemiyordu.

7

Doğuda "Beyaz Tehlike"

Batılı tüccar ve evangelistler önceki yüzyıllarda Japonya ve Çin'den sürülmelerine rağmen, Doğu Asya halkı kendisini batılı yayılmanın doğu ülkelerinde durakladığı inancıyla kandırdı. Onsekizinci yüzyılda tüccarlar istedikleri yere ve eşit şartlarda ticaret yapma hakkı talep etmeye devam ettiler (Çin mantığına uymayan bir fikir). Britanya, ne olursa olsun, Çin pazanna giriş hakkını elde etmeye kararlıydı. Çin'in diğer dünya milletlerine üstün olduğu geleneksel Çin görüşüne artık daha fazla müsamaha gösterilmemeliydi. Çin'in, Batılı ticaret, Batılı diplomasi ve Batılı dinî araçların uygarlaştınlmasını reddetmesine izin verilmemeliydi. Kesin surette, İngiliz üretimini ya da afyonunu–önde gelen ve en kazançlı İngiliz egemen Hindistan'ın ihraç malı–dışlamasına izin verilmemeliydi. Çinlilerin, afyon kullanımının Çin'de yasaklandığını ve Batı'dan tek istediklerinin onları kendi haline bırakması olduğunu belirtmesinin bir anlamı yoktu. Afyon Savaşı'nda[1] İngilizler, isteklerini Çin'e kabul ettirmek için top ve barut (Çin icatlan) kullandı.

İngilizlerin Çin istilası hakkındaki hayali baltalayarı sorun, yaklaşık yirmi milyon nüfusu olan bir ülkenin amacını nasıl olup da kendisinden çok daha köklü ve devasa boyutlarda nüfusa ve alana sahip bir ülkeye kabul ettirebileceğiydi. 1840'ta Çin'in nüfusunun dört yüz milyonluk bir çizgide olduğu düşünülüyordu–Rusya'nın da dâhil olduğu tüm bir Avrupa'dan daha fazla. Cevap şurada yatıyordu: Britanya her ne kadar teknik açıdan üstün, birleşmiş, iyi silahlanmış, adil, denizde ezici biçimde saldırgan ve baskınsa, Çin

de bir o kadar teknolojik açıdan geride kalmış, geleneklere bağlı, bölünmüş, kötü yönetilmiş ve kötü silahlanmıştı. Çinliler, Avrupalıların askerî tehditleri karşısında onbeşinci yüzyılda direnebilirdi ama ondokuzuncu yüzyılda değil. Britanya, sayısal eksiğini üstün silahlar ve üstün taktiklerle giderdi. Bronz ve bambudan yapılan toplar İngiliz savaş gemileriyle boy ölçüşemezdi. Ciddî anlamdaki nüfus baskısı, sonu gelmeyen isyanlar, bozulma, beceriksizlik ve büyüyen yoksulluğun yarattığı kaos, Çin'i karşı koyamayacak kadar yavaşlattı.

Tüm bu nedenlerle, Çin, antlaşma imzalamak zorunda kaldı.

Eğer Britanya yasadışı afyonu istila bahanesi olarak kullandıysa, bu, afyonun büyük oranda kendine yeten bir Çin ile avantajlı bir ticari denge kurabilecek tek hammadde olmasındandı. Hindistan'dan ham pamuk denendi ama başarısızlıkla sonuçlandı; afyonun bu konuda daha iyi olabileceği ortaya çıktı. Gelişen afyon ithalatı, Çin'in çay, ipek, kâğıt ve porselen ihracatını geride bırakırken, bir gümüş giriş ağı çıkış ağına dönüştürüldü.[2]

İngilizlerin, küçük düşürücü 1842 Nanking (Nanjing) Antlaşması[3] altında, Çin'in yasal ticaretini ve yasal ayrıcalıklarını ele geçirmesinin hemen ardından, Rus ve Amerikalıları da kapsayan diğer batılılar benzer imtiyazları almak için sıraya girdiler. Amerikalılar, Türkiye ve Doğu Akdeniz ülkelerinden destek alarak büyük kazanç sağlayan afyon ticaretinden faydalanmak için elini çabuk tuttu.

Çin'deki Rus yayılması diğer batılı kuvvetlerinkinden farklı oldu. Rusları asıl ilgilendiren kârdan çok topraktı. Çin'de giderek büyüyen düzensizlikten faydalanarak, 1858'de Aigun Antlaşması ile Rusya, Amur'un kuzeyinde kalan tüm bölgeye sahip çıktı. (Harita XI) Ertesi yıl, 1859'da, Mançurya eyaletini de aldı. 1860 yılında Vladivostok kuruldu. Ayrıca 1860'ta Kore'nin kuzeyindeki Deniz Kıyısı Eyaletleri (Rusya'nın hâlâ elinde bulundurduğu ve Çin'in almakta kararlı olduğu bölge) de topraklarına dâhil oldu. Birleşik

Devletler ve Çin arasında 1844'te yapılan ilk antlaşma, Amerika'nın denizaşırı sınırlarını genişletmeyi değil, Amerikan ticaretini büyütmeyi hedefliyordu.

1842'den sonra, Çin, Britanya ve Fransa arasındaki zaman zaman oluşan düşmanlıklar devam etti. Çin ile Britanya, Fransa, Birleşik Devletler ve Rusya arasında 1858 yılında yapılan Tientsin (Tianjin) Antlaşması altında, Çin, batılı tüccarlar için daha fazla liman açmaya zorlandı. Afyon ticareti yasallaştırıldı. Çin, ayrıca, Pekin'de yabancı elçiliklerin kurulması ve yabancı ticaretin engellenmemesi konusunu kabul etmek zorunda kaldı. Özellikle yabancı elçiliklerin kurulması küçük düşürücüydü, çünkü bu, Çin'i yönetenlerin dünyanın da kutsal hükümdarları olduğunu savunan Konfüçyüsçü geleneğe ters düşen bir durumdu ve Avrupalı milletlerin önem bakımında Çin'e eşdeğer olması anlamına geliyordu. Hıristiyan evangelistlerin Çin'de faaliyetlerinin engellenmemesi de kabul edildi. İngilizlerin geniş teminat taleplerinin yerine getirilmesini garanti altına almak için, İngilizler, yabancı mallar üzerine konan tüm gümrük vergilerinin kontrolünü aldı.

İngiliz ve Fransız birlikleri, Çin'e misilleme olarak, 1860'da Pekin'i işgal etti ve Summer Sarayı'nı yaktı. Sonuç, Çin tarafında daha küçük düşürücü tavizler oldu.

Çin için gurur kırıcı başka bir olay da, Çinli işçilerin Avrupa'nın sömürge bölgelerinde çalışmak üzere toplanmasıydı. 1860'lara gelindiğinde, 100.000 Çinli kölelikten pek de farklı olmayan şartlarda Peru'ya gemiyle gönderilmişti. Diğer bir 150.000 Küba'ya gitmişti. 1870'lerden itibaren Batı üstünlüğünün esasları hakkında bir şeyler öğrenmek için bazı girişimlerde (yurt dışına öğrenci göndererek ve deniz aşırı diplomatik görevler oluşturarak) bulunulmasına rağmen, Mançu seçkinleri bunları hiç ciddiye almadı. Aşağı tabakadan bir millet nasıl ondan üstün bir millete ders verebilirdi? Pek çoğu, Batı bilim ve teknolojisini aşağılıyordu. Çinlilere zorla yapılan ilk demiryolu kısa zamanda söküldü ve paslanmaya bı-

rakıldı. 1860'lı ve 1870'li yıllar arasında yapılan 'güç kazanma hareketi'nin demiryollannda, limanlarda, metal ve tekstil fabrikalannda ve silahlarda bazı gelişmelere önderlik etmesine rağmen, Çinliler batılı akınlara Japonların yaptığı kadar kararlı bir biçimde karşılık vermedi. İmparator da dâhil olmak üzere değişim isteğini ifade eden herkes ya sürüldü ya da gerici dul imparatoriçe Tzu Hsi tarafından hapsedildi. Batının meydan okumasını anlayamayan Mançu saray halkı, geleneklerini bırakmalan için bir neden görmedi.

Ve böylece, bir savaş deneyimine (1883 –5 yıllannda Fransa Çin ile Çin Hindi nedeniyle savaştı), kıtlığa[4] ve iç isyanlara–en kötüsünün de Çinlileri hem Mançulann hem de zorla içeri giren Avrupalılann yağmasından kurtarmayı amaçlayan ve milyonlarca Çinlinin hayatını kaybettiği söylenen Taiping İsyanı[5] idi (1850–64)–karşı, Çin'in Batı tarafından soyulması devam etti. Amur'un kuzeyindeki bölge Ruslara kaptınldı; Britanya ve Fransa, Birmanya ve Vietnam'ı Çin himayesinden çıkardı; Ruslar ve İngilizlerin Tibet'e hücumu, onun da Çin'den bağımsızlık iddiasında bulunmasını cesaretlendirdi. Batılı istilası, iç savaş ve kıtlık nedeniyle, Çin nüfusu, yüzyılın sonunda, 1830'da olduğundan çok az artmıştı.

Ondokuzuncu yüzyılda Çin'ingururunu son kez kıran, bu kez Batı değil Doğu oldu. 1894 yılında, Çin ve Japonya, Batı tarzındaki Japon Ordusunun Çinlileri felakete sürüklediği yer olan Kore için savaşa başladı. Sonuç olarak, Kore'deki Japon etkisi en yüksek noktasına geldi; Çin Formosa (Tayvan), Japonya topraklanna katıldı. 1644'ten beri ülkeyi yöneten muhafazakâr Mançulann önünü tıkadığı reformlarla, hükümetin her katında görülen bozulmayla birlikte, Doğu ve Batı tarafından kuşatılan ve kullanılan Çin devletinin elinden çökmekten başka bir şey gelmedi.

Yabancı müdahalesi Mançulann düşüşünün bir nedeni olmayabilir ancak kesinlikle düşüşü hızlandıran bir etmen oldu.

Ondokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, Çin'deki batı istisman şaha kalktı. O dönemde Batılı milletler Çin'in on sekiz eyale-

tinden on üçünde hak iddia etmişti. Çin'deki Birleşik Devletler 'Açık Kapı Politikası' ,ondokuzuncu yüzyılda üstün ahlakî tavrına karşın (bunun, Avrupa'nın ihtişamlı hırslarının en kötü etkilerini frenleyeceği söyleniyordu), Amerika'nın ticari çıkarlarına hizmetle son buldu. Boxer İsyanı (1899–1900) sırasında Çinliler, 1900 yılında Pekin'deki yabancı elçilikleri kuşatma altına aldığında, Britanya, Fransa, Almanya, Birleşik Devletler, Japonya ve Rusya'yı (Mançurya'nın büyük bölümünü işgal etme fırsatı yakalayan devletler) içeren yabancı kuvvetler bunu kolayca bastırdı. Ama daha fazla taviz ve ayrıcalıklar devam etti. Batı teknolojisini kullanamayan Çin, pes etmek zorunda kaldı. Bölünmüş bir Çin ise diğerleri için yem oldu.

Mançu hanedanlığının çökme noktasında olduğu 1911 Ekim'inde, Sun Yatsen[6] (1866– 1925) liderliğinde bir ayaklanma çıktı. 1912'de Mançular devrildi; bunun en büyük nedeni de değişikliğe karşı çıkmalarıydı. Son Çin imparatoru küçük Pu Yi çekilmeye zorlandı.[7] Gerekli askeri, politik ve mali destek olmadığından yeni cumhuriyet yıkıldı. Sun Yat-sen, Kuomintang (Guomindang) Parti'sinin iktidarını devrimcilerin taleplerini beğenmeyen General Yuan Shikai'ye bırakmaya zorlandı. Yuan'a karşı başarısız bir ayaklanma düzenleyen Sun, 1913 yılında Japonya'ya kaçtı. Yuan'ın 1916'da ölümünün ardından dar görüşlü diktatörlerin üzerinde savaştığı konu, politik güçtü. Çin'in tek bir yönetim altında etkin biçimde yeniden birleşmesi, Mao'nun 1949'da iktidara gelişine kadar gerçekleşmedi.

Doğu Asya'daki yenilenen ondokuzuncu yüzyıl Batı hareketine yönelik Japonya'nın tepkisi Çin'in tepkisinden belirgin biçimde farklıydı. Japonya'nın savaşçı samuray gelenekleri, yoğun milliyetçiliği, güçlü kimlik anlayışı, kökleşmiş 'iş ahlakı', göze çarpan homojenliği, toplumsal sadakati, manevî gücü ve disiplini, iyi yönetimi ve refah içindeki şartları onu baskı altında tutmayı çok daha zor hale getirdi.

En önemli olay, Japonya'yı, Filipinler, Hindistan, Çin ve Formosa'nın başına gelenlerden koruyan, Tokugawa Shogunate'nin (1603–1868) Batı etkisini amansızca kovmasıydı.

Japonlar için dönüm noktası, Matthew C. Perry'nin komutasındaki dört Amerikan savaş gemisinin 1853'te oraya varmasıydı. Perry'nin ziyaretinin sonucu, Japonya'nın, limanlarını Birleşik Devletler ticaretine açmayı ve bir konsolosluk kurmalarını isteksiz de olsa kabul etmesiydi. 1858'de Birleşik Devletler'in ticarî çıkarlarını genişleten daha kapsamlı bir anlaşma yapıldı. Diğer Batı milletleri de aynı imtiyazlar için kısa sürede baskı yapmaya başladı.

Japonya, Amerikalılar ve Avrupalıların 1858'de bir oyalama taktiğiyle zorladığı utanç verici 'Haksız Antlaşmalar'ı imzaladı. Silahı bıraktığı resmen kaydedilen[8] tek millet olarak yapacak başka bir alternatifleri yoktu. Onlardan önce harekete geçen Japon dehasıyla şaşkına dönen kızgın Batı (Birleşik Devletler de dâhil), 1860'larda Japon kıyılarını bombaladı. Fakat bombardıman, sadece, Mançular gibi, batı teknolojisiyle başa çıkamayan Tokugawa rejimini sarsmaya hizmet etti. Ardından gelen ayaklanma, imparatorun iadesini hedefliyordu.

Kritik 1860'lı yıllarda Japonya'nın yaşadıkları, bir milletin kaderini belirleyen karmaşık bir tesadüfler zincirini göstermektedir. Şayet Japonya kendi vatanını 1868 siyasî devrimine uygun olarak düzenlemeseydi, kabile savaşının yayılması milleti millî meselelerdeki liderliğinden tamamen alıkoysaydı, Kasım 1865'te Osaka'daki Müttefik savaş gemisi gösterisinden sonra batılı güçlere karşı daha fazla ciddi kışkırtmalar yapılsaydı, Japonya sosyal yapısını değiştirmeyi başaramasaydı–şayet bunlardan her hangi biri gerçekleşseydi (ve 1860'lı yıllar her an her şeyin olabileceği kritik yıllardı), Japonya, Asya'nın geri kalanıyla aynı kaderi paylaşabilirdi. Japonya, ayrıca, Batı tehdidini karşılamada olağanüstü bir şansa sahipti. 1850'lerde Hindistan'da İngilizlere karşı ayaklanma, 1860'larda Birleşik Devletler'de yer alan iç savaş ve 1870'lerde Fransa ve

Prusya arasındaki mücadele, hepsi bir arada, Batı'nın dikkatini Japonya'dan başka yöne çevirmeye ve Japon bağımsızlığını korumaya yardım etti.

İsyan ordularının 1868'deki başarısı, Tokugawa'nın düşüşüne ve imparatorluk erkinin on altı yaşındaki İmparator Meiji[9] tarafından yeniden elde edilmesine öncülük etti. Artık dünyadan daha fazla soyutlanamayacağını anlayan Meiji rejimi bir batılılaşma sürecine girdi. Çinlilerin daha önce yaptığı gibi batılı yöntemlerden uzak durmak yerine, Japonlar, batılı hükümet sistemlerini, (maddi zenginlik yaratan) batılı endüstri sistemlerini ve Batı gücünün belkemiği olan askerî ve denizcilik teknolojisini can atarak benimsedi.

Yeni Japon Ordusu, önce Fransız daha sonra da Prusya ordusunu örnek alarak biçimlendirildi; deniz güçleri İngiliz yöntemleriyle kuruldu. 1871'de feodalizm ortadan kaldırıldı. 1872'de yeni bir ulusal eğitim sistemi getirildi. 1873'te nesilden nesile devam eden savaşçı bir sınıf olan samuraylar, düzenli, Batı tarzında bir orduya dönüştürüldü. Yeni hükümet, 1877'deki son samuray ayaklanmalarını, halkın askere alınarak oluşturulduğu bu ordunun yardımıyla bastırabildi. 1870'li ve 1890'lı yıllar arasında önce Fransız sonra da Alman modeline dayandırılan, modern bir mahkeme ve kanun sistemi kuruldu. İlk olarak orduda uygulanan batılı kıyafetler Japon toplumunun diğer kesimlerine yayıldı. Sakal, askerî üniforma ve Meiji İmparatoru'nun taktığı madalyalar tamamen batılı kraliyetlerden getirilen yeniliklerdi. Daha fazla bilgi edinmek için Japon âlimleri ve gezginleri Batı'ya gönderildi. Devlete pahalıya mal olsa da Japonya'ya yabancı teknisyenler ve uzmanlar getirildi. Sayısız kitap Batı'dan ithal edildi ve tercüme edildi. Japonya, Batı'yı reddetmenin aksine, kendi geleneklerini ve değerlerini terk etmeden, batılı yöntemleri benimsemeyi hedefledi. 1890'da kendisine, 1871 Alman İmparatorluk Anayasası'na dayalı yeni bir anayasa temin etti. 1897 yılında tedavüldeki parayı Avrupa'nın tasarladığı altın standardına bağladı. Duyguların ifadesi gittikçe "Japon ruhu, Batı

becerisi"ne dönüştü. Japonlar tüm bu çabalarda, 1895'te Çin'e karşı kazandıkları zaferden de cesaret aldılar.

250 yıllık soyutlanmadan sıyrılan Japonların Batı'yı yakalama hedefi muazzamdı. Avrupa'nın Sanayi Devrimi her ne kadar doğal anlamda geleneksel becerilerden ve onyedinci yüzyıl Bilim Devrimi'nden büyüyen, adım adım ilerleyen örgütsel bir süreç olsa da, Japonya'nın Batı'nın taleplerini kendi koşullarıyla karşılama yeteneği, dev adımlar atmalarına dayanıyordu. Batının meydan okuması, sanayi öncesi kabiliyetler ve teknoloji kadar gerekli insanî özellikler de korunarak karşılandı. Japonya, ekonomisini yabancı paradan neredeyse tamamen bağımsızlaştırmayı başardı; daha da göze çarpan şey; toplumunu, Batı'da olandan daha az sosyal ve politik kargaşayla değiştimesiydi. Japon toplumunun her köşesinde bir değişim arzusu ve ihtiyacı hissediliyordu–köylü sınıfında bile. Birinci Dünya Savaşı gerçekleştiğinde, Japonya, dünyanın en önemli güçlerinden biri konumundaydı. Bu konumu 1919 Versaillles Antlaşması'nda batılı kuvvetlerin uzlaşmasıyla doğrulanmış oldu.

Bu arada, Japonya kıtasal bir yayılma evresine girdi. Böyle yapana kadar da büyük bir güç olamadı. 1870'lerde Formosa'ya saldırdı, Ryukyu Adaları'nı (Okinawa da dâhil) topraklanna kattı, Kurile için Sakhalin'in bir bölümünü Rusya'ya verdi ve Çin yayılmasından daha çok Ruslardan korkan İngilizlerin verdiği zekice destekle, Kore'deki Çin çıkarları için mücadele etmeye başladı. (Harita XI) 1894'te Kore'yi istila etti (onaltıncı yüzyılda Hideyoshi emrinde başarısızlıkla başlattıkları girişimde olduğu gibi) ve daha büyük oranda Çin ordusu ve savaş gemisini bozguna uğrattı.

1895 Shimonoseki Antlaşmasıyla, Çin, dört limanını daha uluslar arası ticarete açmak ve yirmi milyon dolar tazminat ödemek zorunda bırakıldı (yüzde 5'lik miktarı İngilizlerden alındı). Japon egemenliği Kore, Formosa, Pescadores Adaları, Liaotung Yarımadası (Avrupalı güçlerin daha sonra vazgeçmeye ikna edildiği) ve güney Mançurya'ya kadar genişledi (Harita XI).

Japonların performansından etkilenen Batı güçleri, 1899 yılında Japonya üzerindeki dokunulmazlık haklarından vazgeçtiler. 1902 İngiliz-Japon İttifakında Japonya, diğerleri arasında en güçlü milletin müttefiki oldu: Britanya'nın. Britanya, Doğu Asya'da gittikçe büyüyen Rus gücünü engelleme konusunda Japonya'nın gücünü artırdı. Bu hareket, Britanya'nın Almanya karşısındaki elini, kıyılarını koruyan doğu donanmalarının çoğunu eve getirmesini sağlayacak kadar güçlendirdi.

1904'te Japonya, kendisi ve Rusya arasında Kore ve Mançurya üzerinde gittikçe de büyüyen çıkmaza bir son vermeye karar verdi.[10] Britanya'nın de desteğiyle, Liaotung Yarımadası'ndaki Arthur (Lushun) ve Kore'deki Chemulpo (Inchon) limanlarında bekleyen Rus donanmasına aniden saldırdı. Karaya inildi; Ruslar takip edilerek sonunda Şubat 1905'te Mukden'de alt edildi. Rusya'nın kuzey savaş donanmasının, Mayıs 1905'te Japon Tsushima Boğazlarında yok edilmesi (32 Rus savaş gemisi batırıldı) Rus felaketini tamamladı. (Harita IX) Rus deniz kuvvetlerinin Doğu'da harap edilmesi Britanya'nın kendi doğu donanmasının daha fazlasını Kuzey Denizi'ndeki limanlara transfer etmesi için olanak sağladı.

Japonya'nın 1905'te Rusya'ya karşı kazandığı zafer, modern tarihin dönüm noktalarından biridir. Tarihte ilk kez bir Asya halkı aynı anda hem karada hem denizde bir Avrupa kuvvetini yenilgiye uğrattı. Rusya'nın yenilmesiyle birlikte, Batının her şeyi yapmaya gücünün olduğu efsanesi yıkılmış oldu. Japonya, Asya milliyetçiliğinin öncüsü oldu. Hindistan, İran, Çin ve Türkiye'deki milliyetçilik bundan sonra muazzam bir canlılık kazandı.

1905 Rus Devrimi, özellikle Hindistan'da daha fazla cesaret yarattı. Asya'nın dünya tarihinde ön plana çıkışı başladı.

Japonya'nın zaferi, Pasifik'te olduğu kadar Asya kara parçasındaki güç dengesini de çarpıcı bir biçimde değiştirdi. 1905 Portsmouth Antlaşmasıyla Rusya, Japonya'nın Kore'deki yüksek çıkarlarını kabul etti. Ayrıca, Japonya'nın Liaotung Yarımadası'ndaki ki-

ra anlaşmasını (Arthur Limanı ve mevcut maden ve tren yolu hakları da dâhil) yeniledi ve Sakhalin'in güney yarısını ona devretti. Mançurya da Rus ve Japon etkisi altında iki bölgeye ayrıldı. 1905 yılında Britanya'nın 1902 İngiliz-Japon İttifakı anlaşmasını bir on yıl daha devam ettirmek istemesine şaşırmamak gerekir. 1910 yılında Japonya Kore'yi topraklarına ekledi ve ona Chosun adını verdi. Kore'deki ayaklanmalara karşın, Birleşik Devletler, Japonya'nın da Filipinler'deki Amerika otoritesini tanıması şartıyla Japonya'nın elde ettiği topraklarını tanıdı.

Birinci Dünya Savaşı, Japonya'ya daha fazla zenginlik ve şöhret getirdi. Birleşik Devletler ile birlikte savaşın esas galiplerinden biriydi. Yeni ticaret fırsatları bir tarafa, savaş, Japonya'nın Çin'deki Shantung (Shandong) Eyaleti ve Pasifik'teki Alman sömürgelerini işgal etmesiyle sonuçlandı. Japonya'nın 1915'te Çin'e yaptığı 'yirmi bir talep'ten 1919 Shantung Eyaleti işgaline kadar, Japonya Çin'e himayesindeki bir yer gibi davrandı. Doğu ülkeleri için, Japonya, giderek Asya'nın bağımsızlık öncüsünden çok Batılı bir sömürgeci güce dönüşmüştü. Böylelikle Asya'nın Japonya'ya karşı sevgi-nefret ilişkisinin tohumları ekilmeye başlandı. Çok az ülke fark etmişti ama Birleşik Devletler ve Avustralya için ufukta yeni ve ölümcül bir tehdit belirmeye başlamıştı.

Kore'nin tarihi, efsanevî bir geçmişe uzanır. Eski zamanlardan beri Çinliler, Moğollar, Mançular ve Japonlar tarafından rahatsız edilen az sayıda millet bağımsızlık için bu kadar sıkı ve uzun süre boyunca mücadele etmiştir. Kore'nin Moğol yenilgisinin ardından, 1392 yılında, Yi Hanedanlığı (1910'a kadar sürecek olan) kuruldu. Hanedanlık ilk yüz elli yıl boyunca düşünsel ve kültürel anlamda gelişti. 1403'te, Johannes Gutenberg'den yaklaşık elli yıl önce, Koreliler taşınır bir matbaa türü icat ettiler. 1420'de soylu bir edebiyat fakültesi kuruldu. 1443'te fonetik alfabesi geliştirildi. Ayrıca tıp, astronomi, jeoloji ve tarım alanında da önemli gelişmeler kaydedildi.

Politik açıdan güçlenen Budizm, Konfüçyüsçü ahlakî sistem tarafından saraya ve yüksek sınıflara yerleştirildi.

Japonya 1592'de Kore'yi ele geçirdi ve yedi yıl boyunca bazı bölgelerini işgal etti. 1627'de Mançular akın ettiler ancak Kore üzerindeki hâkimiyetleri kabul gördükten sonra geri çekildiler. Mançular 1644 yılında Çin'de iktidara geldiğinde, Kore hâlâ bir uyruk devletiydi. Kore, Könfüçyüsçü gelenekte 'küçük kardeş' olarak, Çin'in soyutlanma politikasını izlemeye çalıştı. Batı dünyasıyla ile ilk temas, 1653 yılında bir Hollanda gemisinin kıyılan dâhilinde batması ve hayatta kalanların Seul'a getirilmesiyle gerçekleşti. Kore'den kaçan kazazedelerden birinin yazıya geçirilen hikâyesi, ülkenin Batı dünyasının dikkatini çekmesini sağladı–ki; batılılar o zamana kadar 'İnzivaya Çekilmiş Krallık' karşısında tamamen ilgisizdi.

Kore,[11] soyutlanma politikasını, Avrupalılar, Amerikalılar ve Japonlar ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında onun savunmasını kırana kadar devam ettirdi. 1876 yılında Japonlar, Korelileri onları siyasî anlamda tanımaya zorladı. 1882'de Birleşik Devletler (Kore'ye giren ilk Batı ülkesi), Korelileri benzer bir anlaşma yapmaları için baskı altına aldı. 1880'li yıllarda Kore, kuzeydoğu Asya'da çıkarları olan tüm ülkelerle siyasî ilişkiler kurmak zorunda kalmıştı.

1884'te Japonya'nın telkiniyle gerçekleşen Kore karşıtı bir ayaklanma, Çinlilerin de araya girmesine neden oldu. 1885'te Çin ve Japonya, birliklerini Kore'den çekmeye karar verdi. Uzlaşma, Kore ve Çin'in muhalifi Japonya'nın Kore'yi yeniden işgal etmesi ve Çin'e savaş ilan etmesiyle 1894'te sona erdi.

Kısa süren Çin-Japonya savaşının galibi Japon tarafı oldu. Nisan 1895'te imzalanan Shimonoseki Antlaşması ile Çin, Kore'den çekilmeye zorlandı. Çin'in Kore'nin bağımsızlığını ve özerkliğini tanıması, Japon üstünlüğünü kanıtlamış oldu. Ekim 1895'te Japonlar, Kore'ye Japon yanlısı bir kabine fikrini zorla kabul ettirdiler. Şubat 1896'da Kore kralı Rus elçiliğine sığındı ve orada Japon istilacılarla mücadelesine devam etti. Yüzyıl döndüğünde Kore; Çin,

Rusya, Birleşik Devletler, Britanya ve Japonya'nın bulunduğu daha geniş çaplı bir çıkar çatışmasında bir piyon niteliğindeydi.

1896 ve 1904 arasında Kore'deki Rus-Japon fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmak için yapılan sert girişimler işe yaramadı. Her iki taraf da diğerinin daha üstün olmasını kabul etmemekte kararlıydı. Şubat 1904'te Japonya habersizce Kore ve Mançurya'daki Rus güçlerine saldırdı.

Savaş 1905 yılında sona erdiğinde Kore tamamen Japon kontrolündeydi. Koreliler yardım talebinde bulunduysalar da Birleşik Devletler ve Britanya Japonları destekledi. 1907'de Kore imparatorunun yerini oğlu aldı. Ülkenin resmen Japonya topraklarına dâhil edilmesi ise 1910 yılında gerçekleşti.

1945'teki Japon yenilgisine kadar, Koreliler bağımsızlık için sonu gelmeyen bir savaş içine girdiler. Bu yıllarda, Kore asileri ve Japon otoriteleri arasında binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan çok sayıda çarpışma yaşandı. Koreli vatanseverlerin toplu gösterileri acımasızca bastırıldı.

İngilizlerin Hindistan'ı bir anlık dalgınlıklarında fethettikleri iddiaları bir yana, İngiliz egemenliğinin kurulması için gösterileri aralıksız ancak ihtiyatlı çabaları bir asır sürdü. İngilizler, ancak İsyan'ın (1857) bastırılması ve özel Doğu Hindistan Şirketi'nin İngiliz hükümeti tarafından devralınmasından sonra, ticaret ve fetihlerden daha medeni katkılara geçmekte güven hissetti.

Hindistan'daki bazı İngiliz hükümeti görevlileri kalıcı rollerinin ne olduğunu merak etmiş olsalar da, giderek kendilerinin Hindistan'ın efendileri olma hakkına sahip olduklarına inandılar. Bu kendine güven duygusu olmasaydı, İngilizler Hindistan'ı asla bir arada tutamazdı; bu, tüccarlıktaki rollerinde değil ama fetih, yöneticilik ve patronluk konumlarında gereken bir durumdu. 1857'den sonra İngilizler, bu kıta parçasının yeni bir yönetim çağrısında bulunduğunu hissettiler. Hıristiyanlık, İngilizce ve batılı bilimle ayakta tutulan bir Hindistan düşüncesi, İngilizlerin ana politikası haline geldi.

İngilizlerin Hindistan'da yaptığı hiçbir şey, birleşik bir kanun sistemini getirmek kadar yaygın tepkiler almadı. Batılı burjuva kanunlarını yarı feodal doğu geleneklerine ve şartlarına benimsetmeye çalışmak belki de yarılıştı fakat hukukun üstünlüğü konusuna büyük saygı kazandırdığı da bir gerçekti–belki de Britanya'nın en uzun süren katkısıydı. İngiliz kanunları, Hindistan'ın pek çok yerinde görülen kölelik, kız çocuklarının öldürülmesi ve kadının ölen kocasıyla birlikte yakılması geleneklerini ortadan kaldırdı. Hint toprakları kontrolü ve kullanım hakkı dâhilinde yaşanan adam öldürme. (suikast ve boğaz kesme organizasyonları) ve kötü eylemlerden bazıları da İngiliz yöneticilerinin çabalarıyla yok edildi. İngilizlerin kurduğu Hint Kamu Hizmetleri, Hint bağımsızlığı için gereklilik sırasında en önde geliyordu.

Britanya'nın Hindistan'a ekonomik katkısı da aynı derecede önem arz ediyordu. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında iletişim, sulama, tarım ve endüstri alanında geniş çaplı gelişmeler yaşandı.

Hindistan'ın demir yolları her ne kadar asıl ihtiyaçlarından önce yapılmış olsa ve Hint vergileriyle sürekli büyüse de, Hindistan'ın iç kesimlerine geçişi, ana limanların önemli tarımsal bölgelere bağlantısını, dış ticaretin (1869–1929 yılları arasında yedi misli artış kaydeden) canlanmasını, açlıkla mücadeleyi ve mühendislik tekniklerinin uygulanmasını sağlıyordu.

1892'de Hindistan'daki uyumsuzlukların babası–radikal milliyetçi Bal Gangadhar Tilak (1856–1920)–İngiliz egemenliğinde bazı kazançların elde edildiğini fakat Britanya'nın kazancının çok daha fazla olduğunu kabul etti. İngilizlerden alınan borçlar, İngiliz mallarının ithalatında ve İngilizlerin sahip olduğu sanayilerin geliştirilmesinde kullanılmıştı; ayrıca sömürgelerden elde edilen ürünlerin Britanya'ya ihraç edilmesini de teşvik etmişti. Hindistan, İngiliz malları için bir pazar ve hammadde kaynağı konumuna gelirken, Hindistan'ın o zamana kadar sadece kendi ihtiyaçlarını karşılayan üretim gücü sarsıldı. 1850'li yıllarda saf dokumada dünya pazarla-

rını kaybeden Hindistan, İngiltere'den daha ucuz malları ithal etmeye zorlandı. Hindistan'ın Britanya ile büyüyen ticareti, esasında, Britanya'nın ödemeler dengesine katkı sağladı; Britanya'nın Sanayi Devrimi'ne para sağlamada hayati bir rol oynadı. İngiliz müdahalesi, Hint ekonomisinin gelişimini sağlamadı; aksine bozulmasına yol açtı. Ondokuzuncu yüzyılın en şiddetli kıtlığının en çok batılılaştırılan bölgelerde yaşanması da bir tesadüf olamazdı. İngiliz himayesindeyken, kıtlık iyiye değil kötüye gitti.

Hindistan, ayrıca, İngiliz kraliyet ordusunun doğu kanadının oluşumunu da sağlamıştı. İsyan'ın ardından iyi eğitimli ve disiplinli ordu, Asya'da güç dengesinin ana faktörüydü. Bu ordu, 1858 ve 1920 yılları arasında, Etiyopya'dan Hong Kong'a kadar İngilizlerin Hindistan dışındaki çıkarlarını korumak için on dokuz kez kullanıldı. 1858 yılından sonra Avrupalılar orduda yarı yarıya idiler; fakat fatura Hindistan'a kesildi. Aslında, ordu yaklaşık bir yüzyıl boyunca Hindistan'ın toplam gelirini aldı.

Britanya'nın kültürel katkısına gelince, Hinduizm bu noktada, Batı kültürünün her şeyi yiyip bitirmesine izin veren diğer dinlere aşırı bir hoşgörü gösterdi. Hindistan, Batı kültürünü zenginleştirdiği kadar benimsemedi. Ondokuzuncu yüzyılda Britanya ve Almanya arasında duygusal bir rekabet yarattı; tüm Batı dünyasında Hindistan üzerine çalışmalar başladı.

Denge nerede bulunursa bulunsun, Hindistan'ın değerleri Batı'nın değerlerinden farklılığını korudu. Hintliler Batı'nın kuramsal bilgisini ve felsefesini kavrarken, kendi ruhani yapıları onların batılı anlamda gelişme anlayışını ve gelişmiş teknoloji ihtiyacını kabul etmelerini zorlaştırdı.

Eğitim inancı hiçbir zaman Hint kültürünün kalbinde yer almadı. Hindistan'ın en eski üniversiteleri–Kalküta, Bombay, Madras, Allahabad–1850'li yıllarda İngilizler tarafından kuruldu.

İran, Hindistan kadar sömürgeleştirilmese de, konumu önde gelen Avrupa kuvvetlerinin bir kuklası olmaktan kaçabilmesi için

çok önemliydi. İngiliz ve Rus çıkarlan rekabeti yüzünden ellerinde sözde bir bağımsızlık tuttular. Napolyon savaşlarının yapıldığı dönem (İran'ın İngiliz himayesindeki Hindistan'a olası bir rota olarak düşünüldüğü dönem) hariç, Fransız çıkarlan 1914'ten önce çok azdı. Almanya'nın çıkarları ise sadece 1890'larda Doğu hamlesiyle başladı.

İran, Rusya için bilhassa önemliydi. Rusların orta ve doğu Asya'daki yayılmasının önünü tıkamakla kalmamış, İran Körfezi'ni kullanarak dünyaya açılma amaçlarını da baltalamıştı. İranGürcistan eyaletlerinden ikisinin 1800 yılında Rusya topraklarına dâhil olması, 1804–13 Rus-İran Savaşı için zemin oluşturdu. Yenilgiye uğrayan İran, Dağıstan ve Shemakha eyaletlerini teslim etmek zorunda kaldı. 1826 yılında, Rusların Balkanlarla uğraşırken, İngilizlerin desteğini alan İranlılar, Kafkas'taki Rus mevkilerine saldırma imkânı buldu. İran yine yenildi. 1828'de Türkmençay Antlaşması ile birlikte daha fazla toprağından ve Gürcistan üzerindeki iddialarından vazgeçmeye mecbur bırakıldı. Ruslar hem önemli ticari ayrıcalıklar hem de Hazar Denizi'nde savaş gemisi bulundurmak için özel bir hak elde etti.

1830'lu yıllarda, nüfuzunu kullanma sırası Britanya'daydı. Kuzeyde Rus baskısıyla karşılaşan İranlılar, Rusya karşısında yaşadıkları kayıpları telafi etmek için Afganistan'a kaptırılan İran topraklarını geri almaya karar verdiler. İran'ın zaaflarının Rusya'nın ilgisini çektiği gibi, Afganistan'ın zaafları da İran'ın ilgisini çekti. İran, 1837'de Afganistan'ı, Afgan ve İngiliz kuvvetlerinin birlikte mücadele etmesiyle yenilgiye uğradıkları Herat'a kadar fethettiler. Sonraki yirmi yıl boyunca Herat, İran'ın doğuya açılımının ana hedefi olarak kaldı. 1850'lerin ortasındaki Kırım Savaşı'nda bir Rus galibiyeti bekleyen İran, Afganistan'ı yeniden kuşattı. Bu kez Britanya sağlam tedbirler aldı. Hindistan'dan İran körfezi'ne keşif kuvveti yollandı. 1857'nin başlarında İran yenilgiyi kabul etti.

Daha sonra aralarında gerçekleşen uzlaşma uyarınca İran, Herat'ı boşaltacağı garantisini verdi, Afganistan'ın bağımsız bir krallık olduğunu (Afganistan'ın sınırlarının 1872'ye kadar belirlenmemesine rağmen) kabul etti ve daha önce Ruslara verilen ticari imtiyazların aynısının Britanya'ya da tanınması sözünü verdi.

Muzafferüddin'in (1896–1907) hükümdarlığı süresince, İran'daki İngiliz-Rus rekabeti en kritik noktasına geldi.[13] 1900'lü yılların başında, Britanya, Rusların İran içinden Körfez'e ulaşan bir demir yolu inşa etme planını önlemek için elinden gelen her şeyi yaptı. Lord Lansdowne (1845–127) 15 Mayıs 1903'te şöyle dedi: "İngiltere, İran Körfezi'nde her hangi başka bir güç tarafından bir donanma üssü ya da takviye limanı kurulmasını, İngiliz çıkarlarına ağır bir tehdit olarak görecektir ve biz kesinlikle elimizden geldiğince buna karşı çıkmalıyız." Ruslar, bu planın savaşmaya değmeyeceğini hissettiler. Bu arada, kuvvetlerin iki tarafı da birbirinin çıkarlarını alt etmeye çalıştı. İran'ın diğer güçler için öneminin zengin petrol katmanıyla zamanla artacağı, ilk olarak 1899'da fark edilmişti.

Britanya ve Rusya'nın İran meselelerinde tek vücut olmalarına neden olan olaylar 1905 İran Devrimi, aynı yıl Rusya'da gerçekleşen başarısız devrim ve Almanya'nın güneybatı Asya'ya girmesiydi. Siyasî anlamda özgür olsa da, İran, ekonomik ve diplomatik açıdan Avrupalı kuvvetlere bağımlı, klasik bir yarı-sömürge devletiydi. 1909'da İran'da yeniden devrim oldu. Meclisi (ilk olarak 1907'de kuruldu) zorla dağıtan Şah Muhammed Ali, Rusya'ya sürgüne gitti. Ruslar 1911'de görevinden alınan Şah'ı yeniden İran tahtına yerleştirmek için başarısız bir girişimde bulundular. Fakat Batı'da toplanan savaş bulutları, hem Rusya'nın hem de Britanya'nın dikkatini başka yöne çevirdi.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, İran, alenen İngiliz ve Rus çıkarları için kazanç noktası oldu. İran'ın 1914'teki tarafsızlık ilânı, Sultan Ahmet Şah'ın yeni rejiminin Alman yanlısı ol-

duğu bahanesiyle dikkate alınmadı. Türklerin Rusya'ya saldırmak için İran topraklarını ihlal etmesiyle birlikte, Rusya ve Britanya, 1907'de aralarında anlaşarak, İran'ın bu bölgelerini zor kullanarak işgal etti.

Osmanlıların Rusların doğrudan komşusu olması ve Rus amaçlarını sürekli engellemeleri nedeniyle, aralarındaki savaş onsekizinci yüzyılın sonundan 1870'lere kadar bölgeseldi. Türkler, Rus Ortodoksluğunu tehdit etti, Rusya'nın Akdeniz'e Karadeniz yoluyla girmesini kabul etmedi ve Osmanlı topraklarındaki Slav azınlıklara eziyet etti.

Haziran 1788'de Rus Karadeniz donması, daha üstün bir Türk kuvvetini alt etti ve aynı yılın Aralık ayında Karadeniz kıyısında Bug ve Dinyester ırmakları arasındaki bir haliçte bulunan Ochakov kasabasının kalesini ele geçirdi.

Türklerin denizde–kasıtlı olmasa da–zayıflamasına neden olan çarpışma, Ekim 1827'de Navarın Körfezi'nde (Yunan Peloponnese'inin güneyinde) gerçekleşen deniz savaşıydı. (Harita X) Navarın, diplomatik açıdan Ruslar için bir zafer, esas hedefi ne Türkleri yenmek ne de Yunanları özgürlüğüne kavuşturmak değil ama doğu Akdeniz'deki Rus kuvvetini kontrol etmek olan İngilizler için ise bir felaketti. Rusya ve Türkiye arasındaki savaş 1829'da Edirne Antlaşması'yla sona erdi. Donanmasının büyük bölümünü kaybetmesine rağmen Osmanlılar en ufak bir çöküş emaresi göstermedi. 1833'te Britanya, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın yardımıyla Mısır saldırılarından sağ kurtuldu. 1841'de uluslar arası bir Boğazlar Toplantısı yapılarak, boğazlar Rus savaş gemilerine kapandı. 1853'te Türkiye, Fransa ve Britanya'yı (1815'ten beri en önemli çarpışma olan) Kırım Savaşı'na dâhil etti. Rusya, kendi ordusu Nisan 1877'de Edirne'ye kadar uzanan Türk topraklarına girene kadar, Osmanlı İmparatorluğu içindeki–bilhassa Balkanlar'da–mevcut durumu koruma politikasından vazgeçmedi.

1908'de Rusya'nın (ve Avusturya'nın) Türkiye hakkındaki korkuları bir kez daha nüksetti. Aynı yıl içinde, kendi geleneklerini yeniden canlandırmak isteyen ve batıya boyun eğmeyi kabullenemeyen bir grup olan 'Jön Türkler'in zaferi, 1876 anayasasının yeniden düzenlenmesine ve Türkiye'de geniş çaplı bir karışıklığa yol açtı. 1908'de Rusya, Avusturya'nın Osmanlı toprağı olan Bosna ve Hersek'i resmen almasına karşı çıkmayacağını, Sırbistan Karadağlı Slavların da Hersek üzerinde hak iddia etmesine rağmen, gayri resmi şekilde kabul etti. Karşılığında ise Avusturya, Çanakkale Boğazı'nın Rus savaş gemilerine açmaya çalışacağı sözünü verdi; Avusturya, ayrıca, kendi haklarının Makedonya ve Sırbistan'da genişletilmesi halinde, Bulgaristan'ın Rus nüfuzu içinde yer alması gerektiğini kabul etti.

Bu nedenle, Ekim 1908'de, Avusturya, Bosna ve Hersek'i topraklarına ekleme girişiminde bulundu. Ve bu kez Rusların, Avusturya'nın bu eylemini protesto etmesiyle ve Sırbistan davasının şampiyonları olarak ortaya çıkmasıyla şaşkına döndü. Rusların önceden göremediği şey, Almanya'nın da şimdi Avusturya adına mücadeleye müdahale edeceğiydi. Sonunda, Ruslar Sırbistan'ı terk etmek ya da savaşa girmek arasında bir seçim yapmak zorunda kaldı.

Bu durumda, Sırbistan'dan vazgeçmeye karar verdiler. Türklerin sevindiği tek nokta, verilen eyaletlerin tazminatının kendilerine ödenmesiydi. Savaşa ne kadar yakın olduklarını fark eden Rusya ve Avusturya 1910'da mevcut duruma destek sözü verdi.

Osmanlı İmparatorluğu elinden geldiği sürece ayakta kaldı çünkü Britanya, Fransa ve Rusya için onun ayakta kalması düşmesinden daha önemliydi. Bölünmüş, feodal görüşe sahip, bozulmuş, çürümeye yüz tutmuş, sınıflar arası savaş haliyle kuşatılmış, İslam'ın diğer bölgeleri tarafından–özellikle de Arap dünyasın tarafından–reddedilmiş olan ve genellikle ırksal çatışmalara ve pek çok uyruktan halkın bağımsızlık talebine maruz kalan Osmanlı İmpara-

torluğu, 1914'e kadar, sürekli olarak Avrupa güç dengesini bozma tehditlerinde bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı, onun çöküşünde son noktayı koydu.

Güneydoğu Asya'daki Batı istilası zamanında,[14] bir dizi krallık altında uzun süren bir politika ve kültür modeli ortaya çıkmaya başladı. Budizm, Hinduizm'in egemen olduğu Birmanya, Siam (Tayland), Laos ve Kamboçya'da hayata geçti. Konfüçyüsçü-Tao değerleri de yayıldı. Müslüman tüccarların, güçlü bir deniz ticareti imparatorluğunun merkezi olan Malacca'dan yaymaya başladığı İslam, Endonezya, Baharat Adaları, Kuzey Borneo, Filipinler'in güneyi ve Malay Yarımadası'nda da benimsenmişti. Tibet'in dağlarından güneye göç eden Birmanyalılar, en çok Hint siyasî kuruluşlarını ve kültürünü kabul ettiler. Doğu komşuları, onüçüncü yüzyılda Çin'den göç eden ve Birmanyalıların aralıksız savaştığı daha homojen bir toplum olan Tailer, hem Çin hem de Hint kültürüne yaklaştılar. Siam'ı işgal ederek Angkor Krallığının kalıntılarını yok ettiler. Kamboçyalılar genelde on sekiz-ondokuzuncu yüzyıllarda Angkor Tapınağında gelişen büyük Khmer İmparatorluğu soyundan geliyordu. 1500'lü yıllarda Laolar, komşuları Tailer, Kamboçyalılar ve Vietnamlıların uğrunda savaştığı küçük bir prenslikti.

Tamamen Çin kültürü ve politik üstünlüğüne tabi olan tek güneydoğu Asya milleti, halkı Çin'in orta bölgelerinden göç eden Vietnam'dı. 1470'lerde rakip devlet Champa ve Mekong Deltası'nın Khmerlerini kontrol altına aldı. Bin yıldan fazla Çin egemenliğinde (MÖ 111–MS 939) ve daha uzun bir süre de onun etkisinde kalan, Çin modelinde Konfüçyüsçü bir devlet olarak Vietnam, 'Küçük Ejderha' adıyla anılıyordu.

Konfüçyüsçülük ve Budizm, tarihinin büyük bölümünde bir arada hüküm sürdü. Kendi ayrı kültürel kimliklerinin kesin biçimde farkında olan Vietnamlılar, binlerce yıl bağımsızlıklarını ve bütünlüklerini korumak için mücadele etti.

Güneydoğu Asya'ya deniz yoluyla ulaşan ilk Batılılar Portekizlilerdi. Vasco da Gama'nın 1498'de Kalküta'ya varmasından sonraki on yıl içinde, Hindistan limanlarını ve takviye ticaret noktalarını kullanarak, Hint Okyanusu'ndan geçen ticari rotaların kontrolünü kazandılar. 1511'de İslamî çıkarlara karşı çıkarak Malacca boğazının önemli kısmını tamamen ele geçirdiler ve baharat zengini Molucca ve Banda Adaları'nı işgal etmek için ilerlerdiler. Fetih kolay gerçekleşmedi. Onaltıncı yüzyılda Portekiz'in doğuya bağlı ticaretin stratejik merkezi–Malacca–için Endonezya ile altı kez savaşıldı. 1519'da İspanya, Moluccas'a bir geçit bulması için Macellan'ı gönderdi ve 1565'te de Filipinler'i işgal ederek Portekiz'in baharat ticaretindeki konumunu tehdit etmeye başladı.

Portekiz'in Avrupa'da 1580 yılında İspanya tarafından fethi, İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlara, ya İspanya ile ticaret yapmak ya da Doğu yolunda kendi başlarının çaresine bakmaktan başka bir seçenek bırakmadı. Biber ve baharat, Hint pamuğu, Çin ipeği, porselen, çay ve Japon gümüşü ticaretinde kendi paylarını elde etmeye kararlı olan İngiltere (1600), Hollanda (1602) ve Fransa (1604) kendi Doğu Hindistan şirketlerini kurdu. Güneydoğu Asya'yı sömürgeleştirme yarışı giderek Batılı Hıristiyanlar ve Doğulu Müslümanlar arasında olmaktan çıktı, batılı güçlerin birbiriyle olan rekabetine dönüştü.

Hollandalılar, bir süre sonra Portekizlileri ve İngilizleri Endonezya'dan çıkardılar. 1605 yılında Moluccas'taki Ambonia'da bulunan Portekiz kuvvetlerini yendiler; 1613'te İngilizlerin Timor bölgesindeki hâkimiyetini kırdılar; 1619'da Batavia olarak adlandırdıkları Cakarta'yı aldılar; 1641'de Malacca'yı ele geçirdiler; 1666'da Celebes'te galip geldiler ve Sumatra'nın doğu sahilinde bir ticaret noktası elde ettiler. 1750'de Java'yı sağlama aldılar. 1800 yılına gelindiğinde, doğudaki görkemli güç olan Portekiz, onlar için artık her hangi bir sorun teşkil etmiyordu.

Ondokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde, Hollandalıların güçlü hâkimiyeti genel anlamda Sumatra ve Java adalarıyla sınırlı kaldı. 1820'lerden 1880'li yıllara kadar yerel ayaklanmalar nedeniyle kontrol çizgilerini her iki ada grubunun da içlerine ilerletmek zorunda kaldılar. 1824'te İngilizler, Sumatra'daki Bencoolen limanını Hollandalılara verdiler, onlar da karşılığında Malacca'dan vazgeçtiler. Felemenk hâkimiyetini Borneo'nun güneyi, Bali ve Celebes'e kadar genişletmeleri, ancak 1840'lı yıllardan sonra gerçekleşti. 1859'da Timor'u ve civar adaları Portekizlilerle bölüştüler.

Fakat yirminci yüzyılın ilk yıllarında, sonunda Endonezya'nın dış adalarının kontrolünü alabildiler; Endonezya ancak o zaman ilk kez tek bir hâkimiyet altında toplandı.

Hollandalıları dize getiren, Fransızlar ve İngilizler oldu. 1795'te İngilizler, Malacca ve diğer Hollanda yerleşimlerini işgal ettiler. 1824 İngiliz-Felemenk antlaşmasıyla, Çin ve Hindistan'da zaten yaygın olan İngiliz nüfuzuna Malacca ve Singapur da eklendi. Hindistan'ın doğu kanadını korumak için 1824 yılında Birinci İngiliz-Birman Savaşı yapıldı. Ardından, 1852'de İkinci İngiliz-Birman Savaşı yaşandı. 1850'li yıllarda İngiltere, Assam'ı ve Birmanya'nın aşağı kısmını fethetti; Siam (Tayland) açıldı. Biraz daha mücadele ettikten sonra (Üçüncü İngiliz-Birman Savaşı 1885'te başladı) Birmanya'nın üst kısmını da 1880'lerde topraklarına kattı; Hindistan ve İngiliz İmparatorluğu'nun parçası olarak hüküm süren yüzyıllık monarşi sona erdi. Yeni sınırlar oluşturuldu, ülkenin zengin doğal kaynakları geliştirildi ve çok sayıda Hintli ve Çinli geldi. İngilizler 1888'de Brunei[15] ve Sarawak üzerinde hak iddia etti.

Asya'nın güneydoğusuna yönelik Fransız akınlarını belirlemede, Katolik misyonerler etkili oldu. Onların isteğiyle 1787'de Cochin Çin Kralı ve Fransa Kralı XVI. Louis arasında bir antlaşma imzalandı. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Fransızlar ve misyonerleri, Annam'a karışmalarıyla gözden düştü. Aralarında Tonkin'in İspanyol piskoposunun da bulunduğu bazı misyonerlerin ölümüne

neden olan saldırılara, Fransızlar, silahlı müdahaleyle karşılık verdiler. Vitnam sahilindeki Touraine 1858'de Fransızlar tarafından bombalandı; Saigon 1859'da işgal edildi. 1862'de Saigon Antlaşması'yla Fransa, Vietnam'ın üç doğu eyaletini ve Fransız tüccarları ile misyonerleri için daha fazla özgürlük elde etti. O dönemde Batılı güçlere sıradan gelen 'savaş gemisi diplomasisi'nin giderek artan kullanımı ile birlikte, Fransa'nın kontrol alanı, Vietnam'dan Kamboçya (1863), Annam ve Tonkin'e kadar genişledi. Korkusuz yerli direnişi bastırıldı. 1885 yılında Tientsin antlaşmasıyla yenik bir ülke konumundaki Çin, Tonkin'deki Fransız kontrolünü tanımak zorunda kaldı. 1887'de bu toprakların tamamı Birleşik Çin Hindi olarak yönetilmeye başlandı. Fransa, altı yıl sonra 1893'te, Laos üzerinde bir yönetim hakkı elde etti.

1890 yılına gelindiğinde Asya'nın güneydoğusunda, sadece Siam, Batı egemenliği dışında kalmıştı. 1893'te İngilizlerin de cesaretlendirmesiyle Fransız taleplerine şiddetle karşı çıkmaya başladı. İngiltere ve Fransa, İngiliz-Fransız ilişkilerinde bir kopukluk yaşanmaması için 1896'da resmi anlamda Siam'ın bağımsızlığını güvence altına aldılar.

1907'de Nan nehrinin doğusuna uzanan Siam toprakları, Fransız kontrolüne verildi ve İngiliz idaresindeki Birmanya'ya daha yakın olan nehrin batısı, İngilizlerin etki alanı olarak ilan edildi. Tayland ise Batı kuvvetlerin etki alanlarını ayıran bir tampon devlet konumuna geldi.

Ana karada ve Asya'nın güneydoğusundaki adada günlük hayat batı mevcudiyetinden çok az etkilenmiş olsa da, 1914'te Batı'nın sömürge politikasının gelişiyle, Güneydoğu Asya devletlerinin bağımsızlığı ve dünyanın diğer bölümleriyle aralarında bulunan ticari ilişkiler çarpıcı biçimde değişikliğe uğradı.

8

Rus İmparatorluğu'nun Yayılması

Rus tarihi, Rusya'nın ilk yerleşiklerinin, beşinci yüzyılda batıdan göçle gelen Slav topluluklar olduğu bilgisini barındırır. Dokuzuncu yüzyılda Slavlar, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis ile ticaret yapmak için Rus nehirlerini takip eden İskandinav Vikingler, Varangianlar tarafından istila edildi. Rus adı verilen bir grup İskandinav, Slav topraklarında Kiev ve Novgorod'da ticari noktalar kurdu. Kiev, ilk Rus krallığının büyüme noktasıydı. MS 989–90 yılları arasında, Kiev prensinden hemen sonra, Büyük Vladimir (980–1015), Bizans Ortodoks Hıristiyan inancını benimsedi, Kiev putperest devleti zorla Hıristiyanlığa döndürüldü. Doğu Ortodoks inancı Kiev'den diğer Rus prensliklerine yayıldı.

O zamandan sonra, onüçüncü yüzyılda Tatarlar tarafından yağmalanmasına kadar, etrafa saçılmış prensliklerden daha fazlası olmayan oluşumunun başlangıcındaki Rus devleti, gücünün etkisini genişletmeye ve Bizans ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye devam etti.

Rusya'nın geçmişinin merkezinde savaş, yokluk, mücadele ve çekilen acılar yer alır. Ruslar geçmişin yükünü üzerlerinde taşırlar.

Eski Rusya [Stalin'in belirttiği gibi]... geri kalmışlığı yüzünden sürekli yenildi. Moğol Kaanları tarafından yenildi. Türk Beyleri tarafından yenildi. İsveçli feodal lordlar tarafından yenildi. Polonya-Litvanya seçkinleri tarafından yenildi. İngiliz-Fransız kapitalistler tarafından yenildi. Japon baronları tarafından yenildi.[1]

Rusya'nın acıları sadece yabancılardan gelmedi. Rus şair Yevgeny Yevtushenko'yu (1933) dinleyelim:

Bir kırbaçla hayata başladı,
Parçalara ayrılmış,
Yanmıştı.
Ruhu ayaklar altına alındı,
Onu dalga dalga çarptılar;
Peçenekler,
Varangianlar,
Tatarlar;
Ve kendi halkımız–
Tatarlardan bile kötü çıktı.

Rusya'nın melankolisi, paranoyası, dirençsizliği, yabancı düşmanlığı ve milletçe kendine acımasının kökleri işte buraya dayanır.

Onüçüncü yüzyıldan onbeşinci yüzyıla kadar, 250 yıl boyunca, Ruslar Tatarlarla (Moğollar ve onların Türkçe konuşan müttefikleri) savaştılar.[2] Moğol boyunduruğu, Rusların unutamayacağı büyüklükte bir felaketti. Sadece hürmet gösterip boyun eğerek ve Üstün Moğol Halkı için savaşarak buna katlanabildiler. Moskova pek çok kez istila edildi ve harap oldu. Bir Moğol ordusunun 1380'de Don üzerindeki Kulikovo'da yenilmesiyle gelen Rus zaferi–Rusların Tatarları ilk kez yenmesi–Rus tarihinde kutsal bir gündür. Kulikovo, Moğol gücünün sonunda azalmaya başladığının ve Rus devletlerinin parlamaya başladığının bir işaretiydi. Fakat 1480 yılında III. İvan, Kaan'ın ayağını öpmeyi reddedene kadar, Rusya, Moğolların mengene gibi tuttukları egemenliği kıramadı. O dönemde Moğolların, Rus nüfusunun en az onda birini öldürdüğü ve binlercesini de köleliğe yolladığı düşünülmektedir.

1453'te İstanbul, Osmanlı Türklerinin eline geçtiğinde, Rus prensliklerinin en büyüğü olan Moskova'nın, Doğu Ortodoks Hıris-

tiyanlığı ve Rus otoritesinin merkezi olacağı koşulsuz kabul edildi. (Kiev, 1240'ta Moğollar tarafından harap edilmişti.) III. İvan, 1462'de Rusya'da tahta geçtiğinde–o dönemde Ruslar, Litvanya, Polonya ve İsveç saldırılarını başarılı biçimde püskürmüşlerdi–kendisini Grek- Bizans imparatorlarından sonuncusunun varisi olarak ilan ederek Rusya'nın Bizans ile bağını vurguladı. Bizans'ın çift başlı şahin imgesini kendi sembolü olarak belirledi. 1471'de rakip Novgorod prensliği Moskova'nın kontrolüne girdi; 1485'te de aynı kaderi Tver yaşadı; ardından Pskov, Riazan, Yaroslavl ve Rostov'un düşüşü gerçekleşti.

Ordunun bir bölümü olarak feodal lordlara olan bağimlılığını azaltan üst tabaka askeri süvari sınıfının genişlemesi, III. İvan'ın hâkimiyetinin destekçisi oldu. Ayrıca, kasabalardan piyade sınıfı oluşturma uygulamasını başlattı. Haberleşmeleri İsveçliler, Polonyalılar ve Türkler tarafından engellense de, Beyazdeniz'deki Arhangelsk şehri yoluyla İngiliz silahlarını elde etmeyi başardı.

1492'de III. İvan, Litvanya'yı ele geçirerek ve Baltık Denizi'ndeki imrenilen limanlara ulaşarak Rusya'nın batı yönündeki yayılmasını başlatmış oldu. Denize doğru bir hamle–geleneksel bir Rus hedefi–ciddi anlamda başladı. III. İvan'ın 1505'te ölümünden önce, modern Rusya'nın birleştirilmesi gerek fetihle gerekse diplomasiyle gerçekleşti. Ivan'ın oğlu III. Vasili 1533'te öldüğünde, yeni bir millet doğmuştu. 1547 yılında Kiev'in eşit bağımsız prenslerin konfederasyonu geleneği, Rusya'nın ilk çarı olarak taç giyen Çar IV. İvan'ın (Korkunç İvan) mutlak egemenliğine imkân tanıdı. 51 yıllık hükümdarlığı zulüm ve terörle doluydu. Bir anlık öfkeyle kendi oğlunu vurarak öldürdü; dolaylı da olsa ona karşı çıkan topluluklar temizlendi; binlerce Novgorodlu öldürüldü. Hükümdarlığı ilerlerken boyars meclisinden–ona akıl veren asiller –tüm gücü aldı ve ülkeyi tek elden ve diktatörce yönetti. Karısının 1560 yılında ölümüyle inanılmaz şekilde aklını kaybettiği düşünülmektedir.

Litvanyalılar, Polonyalılar ve İsveçlilere karşı yapılan, çok uzun

süren ve son derece yorucu 1557–82 Livonian Savaşı'nda IV. İvan, Narva ve Dorpat limanlarını ele geçirdi. 1578 yılında, Rusya, İsveç ve Polonya arasında devam eden mücadelede, Rusya yenildi. 1610'un sonlarında tekrarlanan Polonya ve İsveç saldırıları nedeniyle, Rusya'nın ne bir hükümeti ne de bir çarı vardı. 1613 yılında Prens Mikhail Romanov'a taht teklif edildi (Romanov hanedanlığı 1917'ye kadar sürdü). Onyedinci yüzyılın ilk dönemlerinde Rusya, önde gelen bir askeri yenilikçi olan İsveç Kralı II. Gustavus Adolphus (hükümdarlık 1611–32) tarafından saldırıya uğradı. Batı ve kuzeydeki mücadele bir sonuca ulaşmadan devam etti.

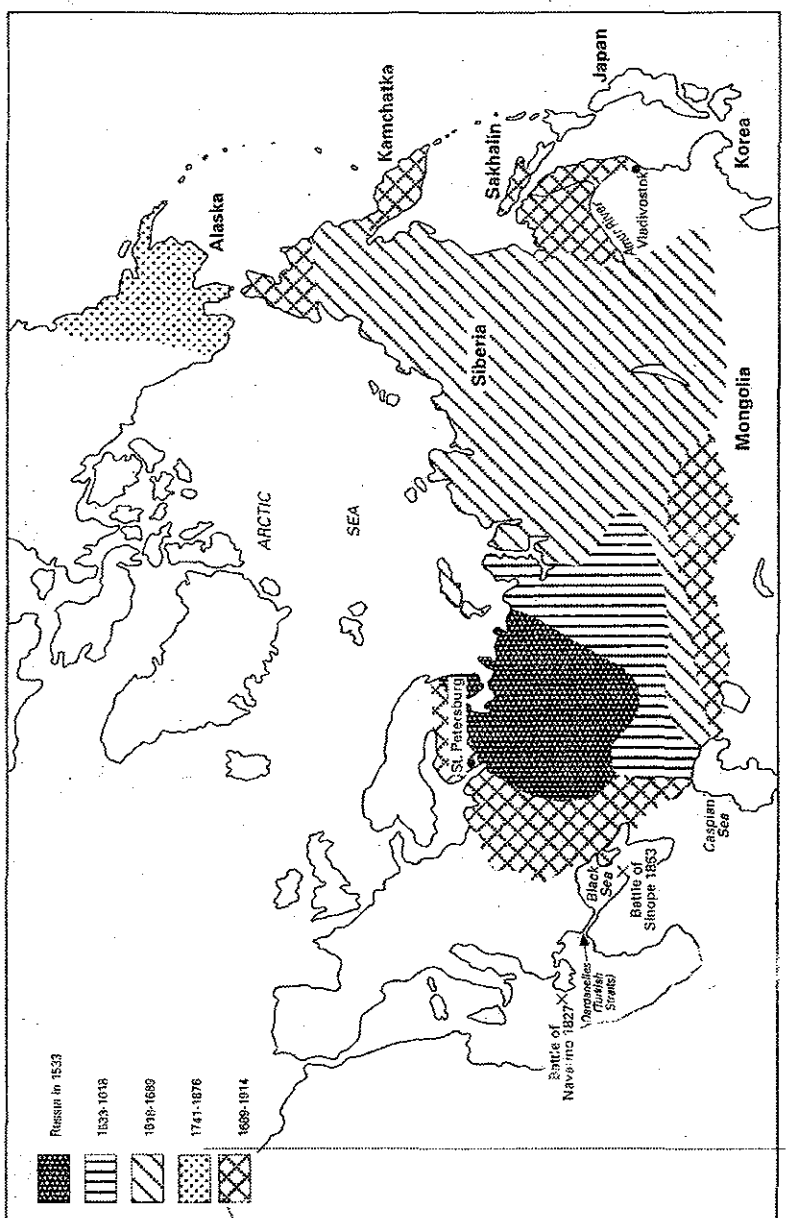
Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Rusya ayrıca doğu yönündeki Moğollar ve Türklerle de savaştı (Harita X). 1552 yılında, IV. İvan hükümdarlığı döneminde, Volga'nın orta bölümünde bulunan bir Müslüman Tatar kalesi olan Kazan'ı ele geçirdi. (St. Basil Katedrali, bu zafer üzerine Kızıl Meydan'da inşa edildi.) Kazan'ın düşüşüyle, Urallardan, kireç ve mineraller açısından zengin Sibirya'ya uzanan bir yol açılmış oldu. 1700 yılına gelindiğinde orada Avrupalılar çoğunluktaydı. İvan'ın zaferi ayrıca İranlılarla ticaretin artmasına da yön verdi.

1556 yılında Hazar Denizi'nde bulunan Astrakhan alındı. Ama Rusya'nın doğuya yayılması sürekli olarak geriden de korunmak zorundaydı. 1571'de Moskova, bir kez daha Kırım Tatarlarının istila birlikleri tarafından yağmalandı.

Onaltıncı yüzyılın geri kalan kısmı ve onyedinci yüzyılın tamamında, Rusya Dinyeper, Don ve Volga vadilerini sömürgeleştirdi. Volga bölgesinin tamamının kontrolü ile birlikte, Rusya'nın doğuya olduğu kadar güneybatıya yayılması da sağlandı.

Deli Petro'nun (1672, hükümdarlık 1682–1725) tahta geçmesiyle, Rusya'nın kaderi de etkileyici bir şekilde değişti. Petro, ülkesini batılılaştırmaya ve soyutlanma eğilimini engellemeye çalışan ilk Rus hükümdarıydı. O, Avrupa'nın hem askeri ve ekonomik açıdan daha üstün hem de kültürel açıdan daha gelişmiş olduğunu ka-

HARİTA X-RUS İMPARATORLUĞUNUN YAYILMASI

bul etti. 1697–8 yıllarında yaptığı batı seyahatlerinden Rusya'nın doğuya özgü bakışını değiştirmeye kararlı olarak döndü. Petro saray mensuplarına Avrupalı kıyafetler giyme mecburiyeti getirdi; üst sınıf kadınlarının toplumdan uzak yaşamalarına bir son verildi; Kilise tahtın hizmetine alındı. Rusya'nın savaş gemisi inşasını ve en eski madencilik ve üretim yöntemlerini geliştirmeleri için Hollandalı, Alman ve İngiliz tekniisyenler ülkeye gelmeye ikna edildi. Sembolik olarak, 1703 yılında Petro Rusya'nın başkentini Moskova'dan Finlandiya Körfezi'nde St. Petesburg'a taşıdı. Bu dönemde, Rusya, Fransa'nın yanında Avrupa'daki en kalabalık devletti.[5]

Çağdaşları Prusya kralı I. Friedrich Wilhelm ve Fransa kralı XIV. Louis gibi, Petro da devleti askeri ihtiyaçlara göre donattı. Bir donanma kurdu ve orduyu yeniden düzenledi. 1700'de Narva'yı İsveçlilere kaptırdıktan sonra, ordusunu bir yıl içinde yeniden kurduğu söylenir. İsveçlilere karşı, 1709 yılında Ukrayna'da bulunan Poltava'da Büyük Kuzey Savaşı'nda (1700–21) ve 1721'de Baltık'ta kazandığı iki önemli zafer, İsveç üstünlüğünü sonlandırdı. Rusya, artık Batı'daki deniz kuvvetleriyle doğrudan ticaret yapabilirdi. II. Gustavus Adolphus'un böbürlenerek söylediği, Rusya'nın 'Baltık'a tek bir gemi indiremeyeceği' sözü yalanlanmış oldu. 1721 Nystadt Barışı, Rusya'nın bir Avrupa gücü olarak yükselişini ateşledi.

Petro, Rusya'nın geçmişinden gelen ağırlığını ortadan kaldırmasıyla, Rus topraklarını ve gücünü artırmasıyla, ataerkini ortadan kaldırmasıyla ve Ruslara yurt dışında eğitim fırsatı vermesiyle hatırlanmaktadır. Ayrıca, liderliği, iradesi, cesareti ve tükenmeyen enerjisi de methedilir. O hem Batı'dan hem de Doğu'dan yeni bir şeyler öğrenmek istiyordu. Pek olumlu olmayan anıları ise, onun Rusya'nın millî geleneklerine aldırmamasından, Batı'nın tavırları ve yöntemleri getirmesinden, Ortodoks Kilisesi'ni hükmü altına almasından, acımasızlığı ve gaddarlığından kaynaklanır.

Ekim 1698'de bir gün muhalifliğinden şüphelendiği 250 kişiye 'korkunç bir ölüm' yaşattı (canlı canlı yaktı). Kendi oğluna da ölene kadar işkence etti.

Petro'nun hedefi İsveç, Türkiye ve Polonya'yı hiçe sayarcasına yayılmak İngiliz altınının yardımıyla tahta çıkan Katerina ile daha da ileri götürüldü. Rusya'nın Prusya ve Britanya'ya karşı Avusturya ve Fransa yanında yer aldığı Yedi Yıl Savaşları'nın (1756–63) sonlandırılmasına yardım eden Katerina, dışardan gelen meydan okumalarla da ilgilenme fırsatı buldu. Onun egemenliği döneminde Rusya, Baltık'ta İsveçler tarafından olduğu kadar Karadeniz'de de Türkler tarafından korkulan bir devlet konumuna geldi. Türklere karşı yaptığı savaşlarla (1768–72 ve 1787–92) sonunda Karadeniz'in kuzey kıyılarını Rus kontrolü altına aldı ve Kafkasya'daki konumunu daha da sağlamlaştırdı. Kırım 1783'te Rusya topraklarına dâhil edildi. 1794 yılında Rus ticaretinin bir güney pazarı olarak Odessa şehri kuruldu. 1772, 1793 ve 1795'te Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu Rusya, Avusturya ve Prusya arasında bölündü. Bu arada, 1780 yılında, uluslararası bir önderliğe sahip olmakta kararlı olan Katerina, ticaret gemiciliğini korumak için tarafsız ülkelerin gayretlerini destekleyen Silahlı Tarafsızlık Deklarasyonu'yla, hem Britanya'yı hem de İspanya'yı küstürdü. Bu, İngiliz ve Fransız müdahalelerine karşı deniz yoluyla taşınan ticareti korumak için ikinci bir Silahlı Tarafsızlık Birliği'nin temel taşı oldu.

Katerina, hükümdarlık süresi ilerledikçe daha despot olmaya başladı. Başlangıçta ilerici ve yardımsever bir yöneticiyken, 1773'te yaşanan bir köylü isyanından sonra liberal politikalarını değiştirdi. Daha sonra ona karşı gösterilen her itiraz bastırıldı. Şiddetin hüküm sürdüğü egemenliğiyle birlikte, Fransız Devrimi ve XVI. Louis'in öldürülmesi, Aydınlanma hareketinin ve taraftarlarının onun gözündeki cazibesini yok etti.

Fransız Devrimi ve Napolyon Çağı boyunca, Rusya, Avrupa güç politikalarında önemli bir rol oynadı. Balkanlarda, Türk Boğazlarında ve Polonya'da Rus çıkarlarını tehdit eden Fransız yayılmasını engellemek için diğer Avrupa kuvvetlerini kendi çabalarına ortak etti. 1789 yılında Akdeniz'in doğusunda Fransa'ya karşı başa-

rılı bir biçimde nüfuzunu kullandı. Avusturya-Rus kuvvetleri İtalya'da Fransa ile çarpıştı. Rusya, 1805 ve 1807 yılları arasında Çar I. Alexander (1777, hükümdarlık 1801–25) komutasında orta Avrupa'da Napolyon ile savaştı. Aynı anda Türklerle (1806–12) ve İranlılarla (1804–13) de savaştı. 1807'de Napolyon'la, Avrupa'yı Rus ve Fransız etki alanlarına bölen bir ateşkes yaptı.

Ayrıca 1807'de İsveç'le yapılan bir savaşta Finlandiya'yı, Rus İmparatorluğu içinde bir grandükalık olarak topraklarına dâhil etti. 1812'de kıtada kimin (Fransa mı Rusya mı) sözünün geçeceğine karar vermek için yapılan 'ilk anavatan savaşı'nda bir Fransız istilasını geri püskürttü. Napolyon'un Rusya'yı fethetme ve Rusları Asya'ya sürme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı.[6] Napolyon'un Fransa'nın başında bulunduğu birleşik bir Avrupa hedefi bir hayal olarak kaldı. Rusya, 1814'te Napolyon'u deviren kıtasal güçlerin başında geliyordu. Napolyon'un 1815'te Waterloo'da yaşadığı son yenilgiyi takip eden Viyana'daki barış antlaşması üzerindeki Rus etkisi, Rusya'yı çarlık rejiminde gücünün zirvesine getirdi. Fransızların yenilgisi, Avrupa'da, Rusya'nın doldurma çabasına girdiği bir güç boşluğu bıraktı. Rusya, yüz yıl boyunca Avrupa'da genel bir anlaşmazlıktan uzak durabilecek bir Avrupa düzeni kuran Viyana Kongresi'nde öncü rol oynadı (Harita VII). Ama daha da batıya ilerleyişi, Prusya ve Avusturya tarafından sekteye uğratıldı.

1826'da Rusya, Ermenistan için İranlılarla birlikte savaşa girdi. 1827'de Balkanlar, Kafkasya ve Karadeniz'deki Rus-Osmanlı çekişmelerini doruğa ulaştıran ve 1828–2 yıllarında savaşa öncülük eden olayda--Osmanlı donanmasının Navarino Körfezi'nde batırılması--onlardan yardım aldı. Yüzyılın ortalarında, Rusya yeniden Kırım'da (1853–5) savaşa girdi. Daha önce, 1851'de, Ortodoks Kilisesinin bekçisi olarak haklarını uygulamakta olduğu bahanesiyle, Rusya, Türk kontrolündeki Tuna Nehri havzasında bulunan illeri işgal etmişti. Fransa da batının Roma Katolik haklarının bekçisi olarak müdahale etti. 'Rahiplerin çekişmesi'nden etkilenmeyen fa-

kat Rusya'nın Avrupalı Türkiye'yi istilası ve Karadeniz'de giderek artan gücüyle aynı derecede alarma geçen İngilizler, Fransa'yı destekledi.

Ekim 1853'te Britanya ve Fransa'nın cesaretlendirdiği Türkiye, Rusya'ya savaş ilan etti. Bir ay sonra, yeni top mermilerini kullanmaya başlayan Rus zırhlı gemileri, Karadeniz'de Sinop açıklarında bulunan bir Türk ahşap savaş gemisi filosunu yok etti (Harita X). Kırım Savaşı'nı başlatan Türkler olsa da, 'Sinop Katliamı', Paris ve Londra'da kamuoyunu çılgına çevirdi. Rusya'nın Türkiye'yi baskı altına almasını ve Akdeniz'e geçişini sağlayacak ve üstelik 1841 uluslararası Boğazlar Sözleşmesi'nden beri Rus savaş gemilerine kapalı olan Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmesini önlemek için İngiliz ve Fransız savaş gemileri Karadeniz'e gönderilerek, oradaki Rus donanmasına limana geri dönmesi talimatı verildi.

Rusya, Britanya ve Fransa'nın Boğazlar'ı kendisine kapatmaya niyetli olduğuna giderek daha fazla inanıyordu. Mart 1854'te, Britanya ve Fransa ister istemez Türkiye'nin yanında savaşa katıldılar; Kırım'dan karaya inildi.

Avusturya'nın katılımıyla artan tehditle[7] nerdeyse 500.000 adamını kaybeden (savaştan çok hastalık nedeniyle) Rusya, sonunda Avrupalı Türkiye'yi tahliye etmek ve 1856'da (Paris Antlaşması ile) Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasını kabul etmek zorunda kaldı. Ayrıca, Tuna Nehri'nin girişinden ve Bessarabya bölgesinden vazgeçmeye zorlandı; Türkiye'deki Hıristiyanların koruyuculuğu hakkı geçersiz kılındı. Britanya, Fransa ve Avusturya gelecekte Türk bağımsızlığına karşı oluşabilecek herhangi bir Rus tehdit unsurunun, onlar tarafından savaş olarak karşılanacağını bildirdi. Hasta Osmanlı İmparatorluğu, Rus yayılmasına karşı bir tampon konumuna getirildi ve Avrupa güç birliğine kabul edilmiş oldu. Rusya'nın küçük düşürücü yenilgisi onun askeri ve endüstriyel zaaflarını su yüzüne çıkardı ve çar rejiminin itibarının sarsılmasına yol açtı.

On yıl sonra Rusya'nın dikkati Balkanlarda gerçekleşen olaylar üzerine yoğunlaştı. Rusya'daki Pan-Slavizm hareketinin uzun vadeli umudu, Avrupa'nın doğusundaki Slav devletleri üzerinde bir hegemonya sağlamaktı. Temmuz 1875'te Bosna Hersek eyaletinde bulunan Ortodoks Sırplar–Rusya tarafından gizlice silahlandırılmışlardı–bölgeyi 1463'ten beri yöneten Türklere karşı ayaklandılar. Türkler ise ateşli bir şekilde karşılık verdi. 1876 yılında Sırbistan'ın zarar görmesini önlemek için, Rusya Türklere bir ültimatom verdi. Türklerin Bulgar asilerini bastırmadaki sözde zalimliğini bahane ederek 1877'de Rusya, Türk topraklarında Edirne'ye kadar sokuldu. Türk ordusu aşıldı ve İstanbul tehlike altına girmiş oldu.

Rusya'nın 1878 yılında kabul ettirdiği ağır barış şartları, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Avusturya'nın Berlin'de Almanya Şansölyesi Otto von Bismark'ın başkanlığında ikinci bir barış konferansı çağrısı yapmasına neden oldu. Bu konferansta Rusya'nın şartları hafifletildi. Yeni anlaşmada kuvvetler, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığında ısrar ettiler; Avusturya'ya Bosna ve Hersek'i işgal etme–topraklarına katma değil–hakkı verildi; Bulgaristan'ın yarısı Doğu Rumeli adı altında özerk bir Türk ili oldu. Elindeki kozu daha da kuvvetlendirmek için, Türkiye, kongrenin Berlin'de toplanmasından birkaç hafta önce, Britanya ile gizlice bir savunma ittifakı oluşturdu. Bu ittifakın karşılığında ise Türkiye Kıbrıs'ı–1571'de Venediklilerden almıştı–Britanya'ya verdi.

Rusların, Türkiye'ye rağmen Akdeniz'e ulaşma girişimleri yeniden reddedildi. Britanya ve Fransa, Rusya'nın Balkanlardaki ya da Akdeniz'deki varlığına karşı çıkıyordu.

Tüm bunlar olurken, Rusya doğuya devamlı ilerleyişine hiç ara vermedi. Bir yüzyıldan daha az bir sürede, 1630'lu yılların sonlarında, Ruslar Asya'nın kuzeyinin tamamını geçmeyi ve Okhotsk Denizi'ne ulaşmayı başardı. (Harita X) Ardından, sonraki iki yüzyıl boyunca 1644'te Çin'de egemenliklerini kuran Mançular tarafından yayılmalarının durdurulduğu Amur Nehri kıyısına doğru güne-

ye kaydı. 1689'da sonuçlanan ve Çin-Rus sınırını belirleyen Nerchinsk Antlaşması, Doğu ve Batı arasında yapılan ilk antlaşmaydı. 1707'de Kamchatka Yarımadası alındı. 1741 yılında Rus tüccarlar Bering Boğazı'ndan Alaska'ya geçti –Katerina bunu daha önce Rusya adına talep etmişti. Ancak 1812'de, Ruslar şimdiki San Francisco'ya ulaştığı zaman, doğu ilerleyişleri bir son buldu. Rusya, Asya'nın kuzeyini karadan geçerek İslam dünyasına üstünlük sağlarken, diğer Avrupa kuvvetleri de İslam dünyasını deniz yoluyla bertaraf etmişti. 1867'de Alaska'nın Birleşik Devletler'e satılması ile birlikte Ruslar Kuzey Amerika'dan çekildi.

1914'e gelindiğinde Britanya ve Japonya, Rus gücünün doğu Asya'ya yayılmasını durdurmakla ilgilenmeye başlamışlardı. Britanya'nın Yangtze Vadisi'nde ticari çıkarları vardı, Japonya'nın da Mançurya ve Kore'de. Çin'e zorla kabul ettirilen ve adil olmayan Aigun (1858) ve Pekin (1860) antlaşmaları, Rus sınırını Amur Nehri'ne ve Vladivostok'un (Rusya tarafından 1689'da kuruldu) güneyindeki mevkilere getirdi. Aigun Antlaşması ile Amur'un kuzeyinde kalan toprakların tamamı Rus kontrolüne geçti. Çin'in 1859'da bu antlaşmayı feshetme girişimleri, Rusya'nın Mançurya taraflarını işgal etmesiyle sonuçlandı. (Şu anda Rusya'nın elinde tuttuğu toprak olan) Kore'nin kuzey sahili de Rus topraklarına eklendi.

Britanya ve Japonya'nın uyarılarına rağmen, 1890'lı yıllarda Rusya, Çin ve Kore'ye olduğu gibi Marıçurya'ya da sokulmaya devam etti. Kuzey Mançurya'nın kontrolünü Rusya'ya veren ve onu Doğu'da önemli bir güç haline getiren, Pasifik'e ulaşan Trans-Sibirya demiryolu[8], 1891'de başladı ve 1903'te bitirildi. Bu demiryolu, sanayileşmeyi destekledi, doğuya göç olanağı sağladı ve Rusya'nın Sibirya'nın doğusu üzerindeki kontrolünü pekiştirdi. Fransız sermasiyle yapılan demiryolu ayrıca Rusya'yı Almanya'ya karşı bir ittifak içine çekmek anlamına da geliyordu.

1898'de Rusya, Liaotung Yanmadası'nın güney yansında bulunan Arthur Limanı'nı (Lushun) Çinlilerden kiraladı. Beş gün sonra, İngilizler Weihaiwei'nin limanını işgal etti. (Harita XI) Hem Almanya'nın batıda savaş tehdidiyle hem de doğudaki Rus yayılmasıyla başa çıkacak yeterli gücü olmayan İngilizler, Japonya ile resmi bir Deniz Sözleşmesi yaptı. Japonya, böylelikle, Rusya'dan Mançurya'yı boşaltmasını talep etme–aşağılayıcı bir tavırla sonuçlanan bir talep–konusunda cesaretlendi. 1904'te Japonya, Rusya'nın doğu kuvvetlerini habersizce vurdu. 1905'te Rusya hem karada hem denizde Japonya'ya yenildi. Japonya'nın zaferi, Doğu ülkelerinde batılı hegemonya için sonun başlangıcı anlamına geliyordu.

Rusya'nın doğu Asya'daki yenilgisi o kadar küçük düşürücüydü ki, 1905 Rus Devrimi süreci birden hız kazandı. Devrim, çar rejimini çökertmeyi başaramasa da Vladimir Ilyich Lenin (gerçek soyadı Ulyanov [1870–1924]), Leon Troçki (diğer adıyla Leib Davydovich Bronstein [1879–1940]) ve diğer devrimci liderlere çok değerli dersler verdi ve Komünist Parti'nin ününü daha da artırdı. Ayrıca, çar rejiminin, en önemlisi 1905'te Duma'nın (genel anlamda etkisiz bir parlamento) kurulması olan, siyasî ayrıcalıklar sağlamasıyla sonuçlandı.

Ardından Rusya ile Japonya arasında yapılan Portsmouth Antlaşması ile Rusya, Mançurya'nın güneyini terk etti ve Japonya'ya, Sakhalin'in güneyine döndü. Britanya ve Japonya'nın isteğiyle Rusya'nın doğu planları da sonlandırıldı. Fakat Mançurya'nın kuzeyi (Çin Doğu Demiryolu da dâhil), Moğolistan'ın bölümleri ve Çin'in deniz kıyısındaki (Çinlilerin gayri resmi olarak ele geçirildiğini iddia ettiği) eyaletlerin kontrolü hâlâ Rusya'nın elindeydi. Bundan sonra Rusya; Fransa ve Britanya ile birlikte dikkatini Alman imparatorluğunun Avrupa'da büyüyen tehlikesi üzerinde yoğunlaştırdı.

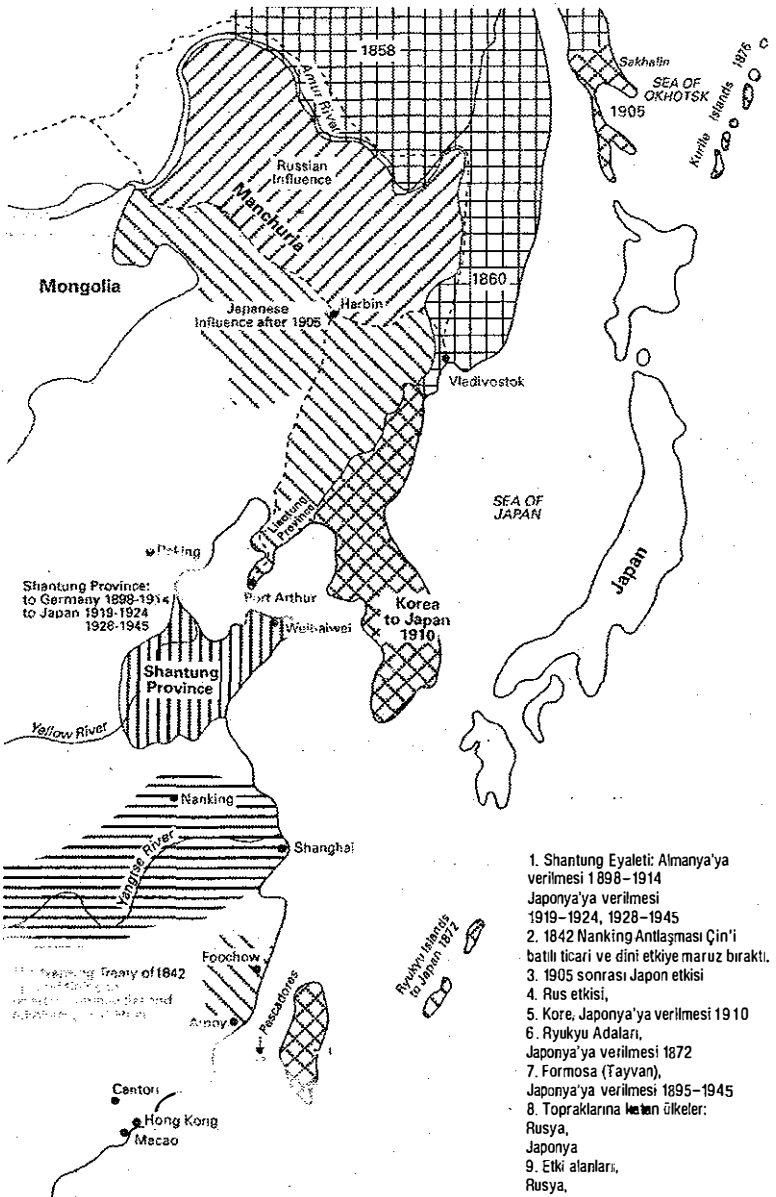
Doğu yönünde engellenen Rus yayılması orta Asya'da büyüdü. Askeri hırs ve haddini aşan medenileştirme misyonuyla yüreklenen Rusya'nın ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Türkistan'a sal-

dırması Britanya tarafından Hindistan için bir tehdit olarak değerlendirildi. Britanya'nın tepkisi, İran ve Afganistan'ı tampon devletler olarak kullanma şeklinde oldu. 1860'larda, Kafkasya'nın tamamının Rus kontrolüne girmesiyle, Rusya, nüfuz alanını orta Asya'nın daha geniş, durgun bölgelerine genişletti. 1868'de Semerkant'ı aldı ve Özbekistan'da Buhara'nın kontrolünü eline aldı, 1873'te Kiva düştü. Buhara 1874'te, Kokand ise 1876'da işgal edildi. Türkistan'ın güneyindeki Merv Vahası'nın 1884'te işgal edilmesiyle Rusya, İranve Afganistan sınırına yaklaştı.

1885 yılına gelindiğinde, Rus Trans-Hazar Demiryolu Aşkabat'a ulaşmıştı. Oradan 1886'da Merv içinden Oxus'ta Chardzhou'ya kadar ilerletildi. Ruslar'ın Mart 1886'da Penjdeh'te Afgan Ordusu'nu yenilgiye uğratmasının üzerine Britanya savaşa hazırlandı. Savaş yapmaktan çekiniliyordu çünkü Almanlar Rusya'nın yanındaydı ve Rusya'nın aklı Bulgaristan'daydı. Rusya'yı İran, Afganistan, Hindistan ve Çin'den sadece dağlar ayırıyordu. Rusya ve Britanya arasında Afganistan için savaş tehdidi, diplomatik bir uzlaşmayla sona erdi.

O zamandan sonra, Rusya'nın, İngilizlerin Hindistan için bir tampon devleti olarak gördüğü Afganistan gibi, İran üzerindeki çıkarları da tükendi. 1907'de İran'daki ihtilal ve Asya'nın güneybatısında giderek artan Alman tehdidiyle (Almanlar Berlin'den Bağdat'a uzanan bir demiryolu inşasına girişmişti) harekete geçen Ruslar, İran Körfezi'ne ulaşma hevesiyle, İran'ı gizlice İngiltere ile paylaştı. İngilizler, İranlılara danışmadan çoğunlukta çölden oluşan güneydoğu üzerinde korumalık yapmayı kabul etti, Ruslar ise Fars nüfusunun dörtte üçüne sahip olan ülkenin kuzey yarısının tamamını almaya razı oldu. Güneybatı kısmı da tarafsız olarak kaldı. Önemli bir deniz kuvveti olan Britanya, Körfez'in kontrolünü elinde tuttu. Rusya ile yapılan antlaşma da Britanya'nın Afganistan'daki hâkim konumunu onayladı. İranlıların itirazlarının görmezden gelindiği İran için gizlice yapılan Rus-İngiliz uzlaşması, 1914'te savaş başladığında uygulamaya kondu.

HARİTA XI-DOĞU ASYA'NIN SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ

1. Shantung Eyaleti: Almanya'ya verilmesi 1898–1914
Japonya'ya verilmesi
1919–1924, 1928–1945
2. 1842 Nanking Antlaşması Çin'i batılı ticari ve dini etkiye maruz bıraktı.
3. 1905 sonrası Japon etkisi
4. Rus etkisi,
5. Kore, Japonya'ya verilmesi 1910
6. Ryukyu Adaları,
Japonya'ya verilmesi 1872
7. Formosa (Tayvan),
Japonya'ya verilmesi 1895–1945
8. Topraklarına **kesten** ülkeler:
Rusya,
Japonya
9. Etki alanları,
Rusya,
Japonya,
Almanya,
Britanya
10. Demiryolu

Bu uzlaşmadan bir yıl sonra, Ekim 1908'de, Rusya, Sırpların istediği Bosna-Hersek topraklarıyla ilgili Avusturya ile savaşmaya çok yaklaştı. İşgal kuvveti Avusturya, Rusya'nın gayri resmi anlaşmasını düşünerek, bölgeyi topraklarına kattı.[9] Slavlann koruyucusu olarak Sırbistan'ı destekleyen Rusya, Avusturya'dan çekilmesini istedi. Avusturya bu talebi geri çevirdi. Onun yerine, Avusturya İmparatoru Franz Joseph (1830, hükümdarlık 1848–1916) Almanya İmparatoru II. Wilhelm'e (1859–1941, hükümdarlık 1888–1918) başvurdu. Rusya'nın, 1890'lı yıllardan beri Almanlara karşı yakın ilişkiler besleyen Fransa, olaya kanmaya istekli değildi. Britanya, büyüyen krizi kasıtlı bir kayıtsızlıkla izledi. Almanya'dan savaş tehdidi alan Rusya teslim oldu. Mesele Ağustos 1914 yılında yeniden ortaya çıkacaktı.

Rusya'nın gelenekleri Avrupa'nın diğer bölgelerinin geleneklerinden daha az insancıl görünüyorsa, bunun nedeni, Rusya'nın bin yıldır bir var olma savaşı vermesidir. Doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden kuşatılan Rusya'nın diğerlerinin toprak hırslarına asabiyetle yaklaşmasının pek çok nedeni vardır.

Bundan dolayı yayılmacı, imparatorluk sahibi ve sınırlarını koruyabilen Rus devleti her zaman için Rus ruhuna yansıtır. Tarihinde yer alan güvenlik endişesi Rus devletinin neden politik, sosyal, ekonomik ve dini hayatın tüm yönlerinde baskın olduğunu açıklar. Bireyi devlete karşı destekleyen bir örf ve adet hukuku ya da genel politik müzakere mirası olmadan, devlet son buldu, birey de araç oldu. Batı için özgürlük ve bireyselcilik neyse Rusya için güvenlik ve düzen de oydu. Rusya hiçbir zaman Roma kanunlarını, Şövalyelik Çağı'nı, Rönesans'ı, Reformasyon'u (otoriteye karşı çıkışını), Karşı-Reformasyon'u ve Aydınlanma Çağı'nı benimsemedi. Fransız İhtilali'nin Avrupa'nın diğer bölgelerine sunduğu politik otoriteye karşı çıkma olayını da yaşamadı. Büyük Petro bazı batılı fikirleri getirse ve Katerina batılı liberalleştirme hareketiyle yakından ilgilense de, Rus ruhundaki doğulu kişisel özellikler (Rus Ortodoks Kilisesi'nin Avrupa'dan mirasına rağmen) korundu.

Ondokuzuncu yüzyılda saray isyanlarına, askeri darbelere, hanedanlık karmaşasına, devrimci kışkırtmalara, hükümetin bozulmasına, suikast ve kargaşaya karşın, mutlak monarşi ve mutlak bürokrasi uygulaması devam etti. Gariptir ki, ciddi anlamda reform girişiminde bulunan tek çar olan Kurtarıcı Çar II. Alexander (1818, hükümdarlık 1855–81) suikasta uğradı. Ardından, III. Alexander'ın (1845, hükümdarlık 1881–94) ve Romanovların sonuncusu olan II. Nicholas'ın (1868, hükümdarlık 1894–1918) baskıcı egemenliği ve mutlak monarşisi geldi. Yazık ki, Nicholas'ın ilahi güç talebi inanılmaz beceriksizliğiyle birleşti. Tahta oturduğunda modernlik arzusu ve mutlak monarşi arasındaki ölümcül çatışma, bir zaman meselesiydi.

Onbeşinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadar Rusların çoğu-çoğunlukla tarımsal-devletin uyguladığı katı bir kölelikle soyutlanmaya, kısıtlanmaya ve kösteklenmeye devam etti. Rus serf, özgürlüğü sadece efendisi izin verdiği sürece ve sadece yılda iki hafta tadabiliyordu. 1593'ten sonra bu hak da ellerinden alındı. 1648'den sonra kaçak bir serfin olabilecek tüm hakları ortadan kaldırıldı; serflik ve itaat etme kuralları uygulandı. Ondan tek istenen çalışması ve itaat etmesiydi. Buna uymayanlar toplum için bir tehdit olarak görüldü; fikir ayrılığından korkuluyordu.

Çar II. Alexander'in 1861'de serfleri azat etmesi, onların kaderlerini çok fazla değiştirmedi. Azat etme bildirisi, kırsal nüfus artışı (1861 ve 1910 yılları arasında Rus nüfusunda gözle görülür bir artış yaşandı) ile birleşince toprak yetersizliği sorununu iyice şiddetlendirdi.

Azat edilmelerinin zararını karşılamak için, eski serfler kendi bedenlerinin kefaretini devlete (aslında, köylere) ödemeye zorunlu tutuldular; bu da onları yasal anlamda olmasa da ekonomik anlamda köleliğe geri döndürdü. Topraklar müşterek hale getirildi. Çoğu serf için bireysel özgürlük ve kişisel toprak mülkiyeti bir hayal olarak kaldı.[10]

Aristokrasi ve toprak sahiplerinin kazanılmış çıkarlarına, genel durgunluk ve bürokrasinin beceriksizliği de eklenince, serflerin acılarını dindirmek için hiçbir şeyin yapılamayacağı ortaya çıktı. Gerçek özgürleştirme 1900'lerin başında gerçekleşen Stolypin reformlarına kadar beklemek zorunda kaldı. Sibirya'ya ve kent merkezlerine göçle biraz da olsa rahatlama sağlanmasına rağmen, doruğa ulaşan şiddetli ayaklanmalar 1861'den sonraki elli yıl için bölgesel olarak kaldı.

1914'te Rusya hâlâ büyük bir imparatorluk gücüydü. Böyle bir konum için gerekli toprağa ve nüfusa sahipti. Ama en üste çıkmak için gereken şartların bazılarından yoksundu. Halkının yüzde seksen beşi hâlâ tarımda çalışıyordu. Devlet destekli sanayi devrimi, ancak ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında başladı. Sanayinin devlet tarafından yönlendirilmesi hızlı bir gelişme sağlasa da Rusya, daha dinamik batılı kuvvetlerin ve Japonya'nın gerisinde kaldı. Politik, sosyal, endüstriyel ve ekonomik anlamda, 1914–18 Birinci Dünya Savaşı'na katılmak için yeterli donanımı yoktu.

9

Amerikan İmparatorluklarının Yayılması

Colombus'un 1492'deki Amerika'yı keşfi, insanlık tarihinde bir dönüm noktası olmasına rağmen, kendisi, bulduklarının Asya topraklarının açıklarındaki adalar olduğuna inanarak mezara gitti. Yaptığı dört seyahat de (1492, 1493, 1498 ve 1502) onu caydıramadı.[1] Vasco Núñez de Balboa'nın (1475–1519) tamamını İspanya kralı için istediği Pasifik'e gözlerini diktiği 1513 yılına kadar, Avrupalılar hatalarını fark etmedi. O zaman, kıtanın güney yarısına, Colombus'un değil başka bir İtalyan'ın, bugünkü Arjantin'e kadar ilerleyen Amerigo Vespucci'nin (1451–1512) adı verildi. Yüz yıl sonra, Avrupa'nın dikkati hâlâ Asya üzerindeydi. Avrupa'nın kendi tarihini ve dünyanın tarihini radikal anlamda değiştirecek bir kıtanın varlığını kabul etmesi uzun zaman aldı.

Colombus'un karayı görmesinden bir yıl sonra, 1493'te, Papa VI. Alexander, sınırları belirlemeye dair papalık bildirisinde dünyayı İspanya ve Portekiz arasında böldü. 1494 yılında, bölünme, İspanyolların Amerika kıtasının güney yarısının büyük bölümünü elde ettiği Tordesillas Antlaşması'yla resmileştirildi. (Harita I) Daha sonra, kuzeyde Meksika'dan Oregon'a, doğuda Carolina'ya kadar olan bölgede hâkimiyet iddia edeceklerdi. Denizci Henry'nin emrinde Atlantik'in keşfinde çığır açan işler yapan Portekizlilere, Asya ve 1550'li yıllarda Brezilya verildi.

Hispaniola'nın 1493'teki iskânıyla başlayarak, İspanyollar 1519'da Panama'da bir üs kurmak için yoluna devam etti. Panama'dan yakında olduklarını düşündükleri Cathay'a (Çin) ulaşan bir

rota bulmak için ilerledi. Aynı yıl içinde (1519) Hernándo Cortés, altı yüz adamı ve on yedi atla birlikte Aztek idaresindeki Meksika'ya ulaştı. (Yeni Dünya'da at bilinmiyordu.) Aztek İmparatorluğu'nun sonu üç yıl sonra geldi. 1531'de Francisco Pizarro (1470 –1541), yüz seksen adamı ve yirmi yedi atla İnka idaresindeki Peru'ya (modern Peru, Ekvador, Şili'nin kuzeyi, Bolivya'nın batısı ve Arjantin'in kuzeyi dâhil) ulaştı.

Beş yıl sonra–Avrupa hastalıklarının sık görüldüğü–bir zamanların büyük İnka İmparatorluğu devrildi. Meksika ve Peru, kızılderili nüfusun ana merkezleri ve ayrıca son derece verimli gümüş madenlerinin bulunduğu alanlar olduğu için–Peru'nun üst kısmındaki Potosí (şimdiki Bolivya) ve Meksika'daki Zacatecas–İspanyol fetihlerinin odak noktası oldular. Maya Yucatan Yarımadası'nın fethi onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda sürüncemede kalırken, Guatemala'nın kaderi, 1523 ve 1542 yılları arasında belirlendi. Ekvador, Kolombiya, Venezüella (1536–9) ve Şili'nin orta bölgesi de İspanyol silahlarına teslim oldu. 1659 yılında İspanyollar, kabaca, Meksika'nın kuzeyinden Arjantin'de Rio de la Plata'ya ulaşan bölgeye sahip olmuştu.

Mayalar, 1520'li yıllara gelindiğinde uzun zaman önce zirveyi geçmiş olmalarına rağmen, Pedro de Alvarado (1485–1541) Guatemala'ya ve Francisco Montejo (1473–1553) Yucatan'a vardığında en gelişmiş Colombus öncesi toplumuydu. Güneş yılının Mayalarca hesaplaması (MS 1000'den önce kullanıldı) zamanı tahmin etmenin fark edilir biçimde tam bir yoluydu. Matematikte, alan değeri fikrini ve sıfır kavramını geliştirdiler. Hiyeroglif yazı sistemleri Yeni Dünya'da en karmaşık olandı; sanat tarzları muhteşemdi; mimarilerinin benzeri yoktu. Meksika ya da Peru kadar değerli metallere sahip olmasalar da bağımsızlıklarını garanti eden yeterli tarım kaynaklarına sahipti. Din, kültürlerinin yayılmasına yardımcı oldu. Devamlı savaş halinde olan bu devleti yönetenler, hükümet, din, savaş ve ticarette mutlağa yakın güçlere sahipti. Kısmen iklim, has-

talık ve savaş nedenleriyle, Mayalar (Batı müdahaleleri döneminde yaklaşık yarım milyon nüfusa sahipti) dokuzuncu yüzyıl itibariyle nüfus anlamında düşüşe geçti. İmparatorluğun neden çöktüğünü ve ormanın bu yıkıntıları neden yeniden medeniyete sunduğunu hâlâ kimse bilmiyor.

Mayaların tersine, Aztekler, Cortés'in Meksika'ya vardığı 1519 yılında, büyük ihtimalle zirve noktasındaydılar. Sayılarına dair tahminler 10 ile 20 milyon arasında bulunuyor. Aztekler ondördüncü yüzyılda Meksika'nın orta bölgesindeki vadiye göç ettiler. Dönemin her hangi bir Avrupa ülkesinin başkentine eşdeğer bir nüfusla, başkentleri Tenochtitlán (Mexico City), İspanyolların harikasıydı. Avrupa'nın demir ve çeliği, pulluğu, yük hayvanlarını, eksen çevresinde dönen el değirmenini ve tekerleği kullanması onlar tarafından bilinmese de, iyi yaşamak ve fetih alanlarını genişletmek için her şeye sahiptiler.

Yaptıkları her şey dinle güdülendi. Bu güdü, onlara sürekli savaş getiren ana güneş tanrısına kurbanlar yakalayıp sunmaktı. Kurban verilmediği takdirde, güneş doğmayacak ve dünya yok olacaktı. Savaş, evrenin devamı için bir garantör olduğundan, uzun süren bir barış felaket demekti. Evrenle bir olmak insan hayatından daha önemliydi.

En zengin, en birleşik ve dinamik Colombus öncesi devleti 1500'lü yıllarda İnka devletiydi. Kuzeyden güneye 4.000 kilometre ilerledi ve 8–10 milyonluk bir nüfusa sahipti. Başarılı bir totaliter devlet olarak kaynaklarını verimli biçimde ve kamu yararı anlayışıyla kullandı. 1531'de Pizarro sahneye çıktığında, İnkaların askeri yetenekleri, nakliye (tekerleği kullanmamalarına rağmen) ve iletişimi, mühendislik, taş ve metal işçiliği, mimarisi, tıp ve cerrahlığı, tekstil ürünleri ve seramikleri çok gelişmiş düzeydeydi. Ekonomi, siyaset bilimi ve sanatı da aynı şekilde gelişmişti. Bir yazı sistemine sahip olmamaları onların etkin bir yönetim oluşturmalarını önlemedi. *Quipu* (düğümlenmiş şeritlerden yapılan uzun ipler) ile kulla-

nışlı bir hesaplama sistemi elde ettiler. Mutlak teokrasi ile yönetilen İnkalar, egemenliklerini fethettikleri her yerde uyguladılar. Peru'daki başkent Cuzco'dan başlayarak ortak dili kullanarak uzak noktalara ulaşan alanlarında farklı insanları bir araya getirdiler. Tek dil, tek soylu sınıfı ve tek imparator anlayışına sahiptiler.

Colombus öncesi imparatorluklarının İspanyollar tarafından uğratıldığı ezici yenilginin nedenleri, kâşiflerin arsızlığı ve fanatikliklerinde olduğu kadar, Avrupalıların getirdiği tahrip edici hastalıklarda ve üstün silah gücünde aranmalıdır. Akdeniz kökenlerinin enerjisi ve bolluğuyla, Hıristiyan azmiyle, krallarına hizmet etme arzularıyla, benzersiz savaşçı gururlarıyla, yağmalama hırsıyla (Meksika fethinde Corté'in[2] askerlerinden biri olan Bernal Diaz şöyle dedi: "Karanlıkta olanlara ışık vermek ve zengin olmak istiyoruz.") ve kendi farklı konumlarıyla İspanyollar acımasızca savaştılar. Ayrıca yerlilerin tören ve ayin yaparmışçasına savaşma şeklinden de faydalandılar. Karşı görüşlü grupların, yerli savaşçıların düşük moralinin ve Montezuma ve Atahualpa gibi karşıt liderlerin tam bağımlılığının da yardımı oldu. Bu adamlar, Aztek ve İnka devletlerinin üzerine dayandığı desteklerdi. Onlar devrildiğinde devletler de yıkıldı.

Diğer zaaflar sınıf düşmanlığı, gruplaşma, politik ve dini parçalanmaydı. Kehanetler ve alametler de rol oynayan etmenlerdi.

Tüm bu toplumların–Maya, Aztek ve İnka–geri dönecek bir beyaz tanrı efsanesi vardı. Tenochtitlán üzerinde bir kuyruklu yıldız göründü ve üçe ayrıldı; göl suları kaynadı; gökyüzünde bir alev dili belirdi. Son çare olarak, şok (barut ve atlar yerlileri dehşete düşürmüştü), ihanet ile birleşerek İspanyol zaferini sağladı. Avrupalılarla başa çıkamayan Colombus öncesi medeniyetleri fethedildi, Hıristiyanlığa döndürüldü ve kullanıldı.

Dünyadaki gücün İspanya'dan Fransa'ya kaymasına neden olan 1659 Pireneler Barışı'na kadar, diğer Avrupa kuvvetleri Yeni Dünya'da İspanya'nın nüfuzunu bozabilecek kadar kendine güvenemediler. İngiltere ve Hollanda, İspanya'nın Amerika'dan getirdi-

ği mallara saldırarak ve onları denizde yakıp yıkarak İspanyol gücüne meydan okumaya başladı; Fransa, İspanya'nın Avrupa'daki askeri üstünlüğünü bozdu. Sadece, ilk önce İspanya'nın hak iddia ettiği şeker zengini Batı Hint Adaları'nda, diğer kuvvetler İspanya'nın etkisini kırmayı başardı. Barbados, Jamaika ve Bermuda İngiliz sömürgeleri oldu; Saint Dominik, Martinik ve Guadeloupa Fransız oldu. Avrupa'nın sömürgesi Karayib Adaları şeker, tütün, kahve, pamuk, çivit ve keresteden büyük kazanç elde edecekti.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda kendi gücüne yönelik yapılan saldırılara rağmen, İspanya büyük bir imparatorluğu göze çarpan idari yeteneğiyle yönetmeye devam etti. Onsekizinci yüzyılın son zamanlarına kadar, hâlâ Teksas (1718–20) ve Kaliforniya'ya (1770li yıllar) ilerliyordu. San Diego'nun (1769), Monterey'in (1770), San Francisco'nun (1776) ve Los Angeles'in (1781) gelecekteki limanları, İspanya tarafından 1763'ten sonra kuruldu.

İngiltere, Hollanda ve Fransa, Yeni Dünya'da İspanyol kuvvetini alt edemediyse, bunun nedeni, onların daha çok Asya ticareti, Türk tehdidi ve Karayiblerdeki korsanlık ile uğraşıyor olmalarıdır.

Portekiz'in, (Pedro Cabral'ın [1467–1519] keşfettiği ve yüz elli yıl sonra Portekizlilerin Felemenk ilerlemesine karşı başarılı bir şekilde savunduğu) Brezilya'nın sömürgeleştirilmesinde izlediği politika, İspanya'nın politikasından farklıydı. Görünürde 1549'da elde edilen Brezilya'da, Portekiz sömürgeciliği krallık tarafından yönlendirildi; orada hiç Portekizli fatih yoktu. Brezilya dünyanın ilk büyük tarım ekonomisinin kurulduğu yerdi–köle kullanımından dolayı hiçbir ülke Brezilya'dan daha fazla Afrikalı köle alamadı. 1800 yılına gelindiğinde, Brezilya'nın nüfusunun yarısını oluşturan 150.000 köle vardı ve onların pek çoğu şeker üretiminde çalışıyordu.

Avrupalıların, Asyalıların, Afrikalıların ve Amerikan yerlilerinin ırksal bir karışımı ortaya çıktı. Altın ve gümüş aramaktan çok ülke tarımını geliştirmeye İspanyollardan daha çok ilgi gösteren Portekizliler, Brezilya sınırını 1494'te belirlenen çizginin ötesine genişlettiler.

Batı Avrupalıların Colombus öncesi Amerika keşfi, bir kazanma ve kaybetme hikâyesiydi.[3] Kayıplar; yerli kültürlerin yok olması ve savaşın, hastalığın ve köleliğin yayılmasıydı. (Bugünün kargaşalı, istikrarsız Latin Amerika'sı da bu noktadan ortaya çıkmıştır) Kazançlar; dünya ekonomisinin genişlemesi ve dünya tanımının yeni bir şekle bürünmesiydi. Yeni Dünya'dan mısır, manyok ve diğer ürünlerin ithalatı, köle sorunuyla telafi edilemeyen fakat kölelikle desteklenen ürün yetiştirme endüstrisi, Afrikalılara, Avrupalılara ve Asyalılara daha fazla yiyecek sağladı. Batının keşfi, aynı zamanda Kuzey Atlantik bölgesini ekonomik ilerlemede kritik bir noktada canlandıran değerli metal bolluğunu sağladı.[4] Dünya ekonomisini bu güne getiren kapitalizmin tarihi, bu dönemde başladı. Ortaya çıkan sonuç, dünyanın maddi anlamda zenginleşmesi ve birleşmesiydi.

Onyedinci yüzyılın sonunda Latin Amerika, İspanya ve Portekiz imparatorluklarına bölündü. Onsekizinci yüzyılın sonunda İspanyol Amerika'da dört önemli bölüm vardı: Yeni İspanya'nın genel valilikleri (Meksiko City'de 1535'te kuruldu), Peru (Lima, 1542), Yeni Granada (Bogotá, 1739) ve Rio de la Plata (Buenos Aires, 1776) idi. Portekiz idaresindeki Brezilya sıkı kontrol altında tutulan bir sömürge oldu.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında, Napolyon'un 1808'de İber Yarımadası'nı istilasıyla olduğu kadar Amerikan ve Fransız devrimleriyle de cesaretlenen Yeni Dünya'nın İberli sömürgecileri, bağımsızlıklarını kazandılar. Kuzey Amerika'nın İngiliz sömürgecileri orta sınıfın haklarının bulunduğunu doğruluyor da olsalar, rahiplerin yönlendirdiği İspanyol Amerikan devrimleri, seçkinler ve askeri bir tabaka oluşturdu ve Fransız İhtilali'nin ani ve inatçı yapısını aldı. 1804'te Fransız kontrolüne karşı çıkan bir isyan, Haiti'yi Latin Amerika'daki ilk bağımsız devlet yaptı. 1838 yılına gelindiğinde Güney ve Orta Amerika'daki İspanyol imparatorluğu on beş yeni devlete ayrıldı. Batı Yarımkürede sadece Küba ve Poerto Rico İspanya'ya bağlı kaldı ve bunlar da daha sonra kaybedilecekti.

1850 yılından sonra, Küba ve Panama hariç (her ikisi de Birleşik Devletler tarafından bağımsızlaştırıldı) Latin Amerika haritası fiilen değişmeden kaldı.

Brezilya'nın tarihi ondokuzuncu yüzyılda silahlı ayaklanmalardan kurtulmuş olmasa bile, oradaki bağımsızlık hareketi İspanya idaresindeki Amerika'dan daha az şiddetli bir süreçle devam etti. Napolyon'un Portekiz'i (Napolyon savaşlarında Britanya'nın müttefiki) istila etmesiyle, Portekiz Prens-Naibi VI. Dom João (İngiliz donanmasının yardımlarıyla) Brezilya'ya sığındı. Portekiz hükümetinin merkezi olan Brezilya, kendine bir hedef belirledi. 1820'de Portekiz'in ihtilalinin, VI. Dom João'nun Lizbon'a Portekiz Kralı VI. João olarak dönmesini sağlamasının ardından, Brezilya 1822'de Kral VI. João'nun en büyük oğlu Dom Pedro'nun hükümdarlığı altında bağımsızlığını ilan etti. Amerika Başkanı Monroe'nun, Latin Avrupa'nın Amerikan imparatorluklarını elde etmeye çalışmaması için açık bir uyarı niteliğindeki Monroe Doktrini'ni ilan etmesi de bu dönemdedir. Monroe'nun uyarısının arkasında İngiliz donanması vardı. 1831'de imparatorluktan çekilen Dom Pedro'dan sonra yerine 1840'ta oğlu II. Pedro tahta çıktı. Brezilya 1889'da Cumhuriyet oldu.

Tüm kuvvetler arasında Latin Amerikalı bağımsızlıktan ticari ve mali açıdan en çok kazanç sağlamaya devam edenler Britanya ve Birleşik Devletler oldu. Birleşik Devletler'in göz yummasıyla Britanya, en çok İspanya ve Portekiz'in imparatorluk meselelerine karıştı. Napolyon savaşlarından sonra, Avrupa'da imparatorluğu eski haline getirmeye istekli olsa da, Britanya, Yeni Dünya'da İberli kralların yeniden tahta geçmesine tereddütsüz karşı çıkıyordu. Britanya, 1800'lerin başında İspanyol Amerika'da ortalığı karıştırmak için radikal Francisco de Miranda'yı (1750–1816) mali açıdan güçlendirdi. Ayrıca Venezüella'da bağımsızlık için savaşan cumhuriyetçi Simon Bolivar'ı (1783–1830), Arjantin, Şili ve Peru'yu özgürlüğüne kavuşturan monarşist José de Martin'i (1778–1850) de açık

bir şekilde destekliyordu. 1820'li yıllarda Peru, Uruguay, Paraguay, Kolombiya, Venezüella, Arjantin ve Bolivya'nın hepsi kendilerini İber egemenliğinden kurtarmıştı. 1815'te İspanyol egemenliğini yeniden elde etmek için İspanya'nın gönderdiği güçlü deniz kuvveti, devrimci korsanlar ile Britanya ve Birleşik Devletler tarafından sağlanan önemli askeri desteği bir araya getiremedi.

Bolivar ve San Martin'in Latin Amerika'nın yeni özgürleştirilmiş sömürgeleri arasında kazanmaya çalıştığı birlik hiç gerçekleştirilemedi. Kuzey Amerikalı sömürgecilerin sahip olduğu gibi bir özerklik geleneğinden yoksun ve Portekiz ve İspanya'nın uygulamaya koyduğu merkezcilikten bıkmış olan Latin Amerika'nın yarı feodal aristokrasileri, birleşik kontrolden ziyade politik bağımsızlığı tercih ettiler.

Birleşmenin mümkün olduğu durumlarda bile, sınırlar ve iletişim bozuklukları üzerine yapılan tartışmalar, kamu hareketine sekte vurdu. Bolivar'ın bu konuda bir sözü şöyle der: "Benimle birlikte devrim yapanlar denizde sınıfta kaldılar." Bolivar'ın Venezüella, Kolombiya ve Ekvador'u kapsayan Daha Büyük Kolombiya düşüncesi şekillense de yeniden parçalanmaktan kurtulamadı. Benzer bir olay da Meksika'yı (1810'da ayaklandı) Orta Amerika'ya dâhil etme hareketinin başına geldi.

Latin Amerika halkının kendi arasındaki güç mücadelesi, İspanya ve Portekiz'den bağımsızlıklarını aldıktan çok sonra da devam etti. 1820'li yıllar ile 1850'li yıllar arasında, anarşinin sınırlarında gezen politik, ekonomik ve sosyal düzensizlik Latin Amerika'yı bezdirdi. Ordu, kırsal aristokrasi, Kilise ve bürokrat seçkinlerin kontrolü ele almalarıyla birlikte gereken sosyal ve politik değişiklikler savuşturuldu. Fakat hiçbir şey; servet, özellikle de gerekli olan güçle birlikte toprak, bağımsızlık savaşları sonrasında öncekinden daha az kişiye odaklanmadı. Kitlelerin serveti değişmeden kaldı.

Dönemin fırtınalı şartları ve feodalizm aracılığıyla kölelikten yücelen endüstriyel kapitalizme kadar geniş bir alanda değişen eko-

nomik bir organizasyonun çelişkileriyle ortaya çıkan *caudillo*lar–askeri diktatörler ve kumandanlar–son sözün sahipleriydi. Bunlardan, Latin Amerika'yı İber baskısından kurtaran bazılarının kendileri baskıcı oldu. Ve genellikle daha güçlü bir rakip tarafından bir kenara çekilmeden önce hiçbir yenilik sağlamadılar.

Tüm cumhuriyetler arasında sadece Şili despotluğun en kötü aşırılıklarından uzak durabildi. Diğer yerlerde, bilhassa Brezilya, Arjantin, Meksika, Kolombiya, Bolivya, Peru, Ekvador ve Uruguay'da diktatörlük hüküm sürdü. Meksika'da diktatör Antonio Lopez de Santa Anna 1829'dan 1855'e kadar yönetimdeydi. Arjantin'de daha popüler bir diktatör olan Luan Manuel de Rosas 1829'dan 1852'ye kadar ülkeyi yönetti. Guatemala'da ise diktatör Rafael Carrera 1839'dan 1865'e kadar yönetimdeydi. 1835 ve 1845 yılları arasında Brezilya'nın birliği, böyle kural tanımayan maceracıların güç savaşında nerdeyse kaybediliyordu.

Latin Amerika'daki mücadelelerin çoğunluğu iç çıkarlarla ilgili olsa da, pek çok ülke dış tehditlere maruz kaldı. 1821'de Agustin de Iturbide'i imparator olarak seçen Meksika, 1829'da İspanyollar, 1836'da Teksaslılar ve 1848'de Birleşik Devletler birlikleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Otuz yıl sonra yerli lider Benito Pablo Juárez (1806–72) Meksika topraklarını yeniden savunmak zorundaydı, bu kez karşı tarafta Fransızlar vardı.

Dış baskılardan etkilenen diğer Latin Amerika ülkesi, Rio de la Plata'daki İngiliz ablukasında (1845–7) savaşan ve hükümeti sonunda Brezilyalı, Uruguaylı ve Arjantinli asilerin koalisyonu tarafından alt edilen Arjantin'di. 1865 ve 1870 yılları arasında Paraguay'ın nüfusu, Arjantin, Brezilya ve Uruguay'ın toprak iddiaları üzerine yapılan harap edici savaşta yarıya indi. 1879–84 Pasifik Savaşı'nda Şili, Pasifik'e sınırı olan Bolivya topraklarını aldı. 1890'lı yıllarda Britanya ve Birleşik Devletler arasında Venezüella sınır hakları üzerine bir anlaşmazlık yaşandı.

Savaşta ve barışta, Latin Amerika ülkeleri, üretilen eşyaların karşılığında Latin Amerika'dan çoğunlukla ham madde ve yiye-

cek–başlıcaları tahıl, tütün, elyaf, kahve, şeker ve deri–alan Avrupalı ve Kuzey Amerikalıların uyguladığı ekonomik hegemonyaya bağlı kaldı. 1900 yılına gelindiğinde İspanyol ve Portekiz ticari çıkarları, Britanya, Birleşik Devletler ve Fransa'nın çıkarlarının yanında gölgede kalmıştı. Britanya ticaret ve yatırıma öncülük etti. Göç konusunda Avrupa'daki Latinler üstünlüğünü korudu. Ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında milyonlarca göçmenden, Portekizliler çoğunlukla Brezilya'ya, İtalyanlar ve İspanyollar Arjantin'e gitti.

İspanyollar ve Portekizliler tarafından kontrol edilen Asya'ya giden güney deniz rotalarıyla kıtanın kuzey yarısının İngiliz, Fransız ve Hollandalılar tarafından keşfi, Doğu zenginliklerine giden bir kuzeybatı geçidi arayışıyla başladı. 1497'de İngilizler, John Cabot'u Newfoundland'in kıyısını gördüğü seyahate yolladı. Cabot'un 1498'de Kuzey Amerika'ya ikinci yolculuğu, İngiltere'nin 13 sömürge toprağında olduğu kadar Kanada'da da hak iddia etmesini desteklemek için kullanıldı. 1523'te Fransızlar Giovanni da Verrazzano'yu (1485–1528) Newfounland'e kadar ilerlediği bir seyahate yolladı. Cabot gibi o da Doğu'ya açılan bir geçit bulamadı. 1576 yılında Elizabeth döneminin eski deniz kurdu Martin Frobisher (1539–94) Arktik sularına girdi. Daha önce, 1534'te Fransız denizci Jacques Cartier (1491–1557) onu Çin'e götüreceği umuduyla St Lawrence Körfezi'ne girmişti. St Lawrence'ın New France olduğunu iddia etti. Oraya 1603 yılında varan Samuel de Champlain (1567–1635) ilk Fransız sömürgesini 1608 yılında Quebec'te kurdu. Montreal 1642'de kuruldu. 1663'te New France (Yeni Fransa), Fransız İmparatorluğu'na ait bir kraliyet sömürgesi oldu. 1673'te Louis Jolliet (1645–1700) ve Père Jacques Marquette (1637–75) Arkansas'a kadar Mississippi'yi takip etti.

1682'de René de La Salle (1643–87) Mississippi'yi Meksika Körfezi'ne kadar araştırdı. Quebec'ten Meksika Körfezi'ne kadar uzanan topraklara XIV. Louis'in onuruna Louisiana adı verildi. La Salle'nin ardından Asya'ya yeni bir geçiş araştırması bırakıldı, New

France'in geliştirilmesi ve yerleşimi ciddi anlamda başladı. O döneme gelindiğinde New France (İngiliz sömürgelerinden daha az bir nüfusla) St. Lawrence'ın ağız kısmından Mississippi'nin ağzına kadar hilal şeklinde genişlemişti.

İlk başarılı İngiliz sömürgesi 1607'de Virginia'daki Jamestown'a yerleştirilirken, İngiltere'nin Doğu'ya açılan bir kuzeybatı geçidi araştırması 1630'lu yıllara kadar yapılmadı. Püritenlerin 1620'de Cod Burnu'na varmasıyla, New England'da (Yeni İngiltere) bir İngiliz Sömürgesi kök saldı. 1642'ye kadar 20.000 Püriten–pek çok dini düşünce farklılığını kapsayan bir tanım–New England kıyısına yerleşmişti. Maryland, İngiliz Katolikleri için bir sığınak oldu; Carolina Adaları da İngiliz, Alman ve İsveç yerleşimciler için olduğu kadar Fransız Protestanlar için de bir sığınaktı. Buna ek olarak, New Jersey (1664), Pensilvanya (1681) ve Delaware (1704) kuruldu. Georgia (1733), güney sömürgeleri ve İspanyol Florida arasında bir tampon eyalet olarak kuruldu. İngilizler, yerel medeniyetlerle[5] (İspanya'nın bölgenin güney yarısında karşılaştığı gibi) doğrudan bir ölüm-kalım mücadelesiyle yüz yüze gelmek yerine, dağılmış yerli Kızılderili bölgesinin parçalarını istedikleri gibi kullandılar. Avrupalıların istilasını durduramayan Kızılderililer, düzlüklere kaçarak az da olsa rahatladılar.

Hollandalıların Kuzey Amerika'ya olan ilgisi, 1609'da Henry Hudson'un kuzeybatı yönlü bir geçit arayışıyla başladı. Bitişi ise onyedinci yüzyılda Manhattan Adası'nda (1624), Connecticut, New Jersey, Delaware ve Pennsylvania'da ticaret sömürgelerinin kurulmasıyla oldu.

Kuzey Amerika'da güç yarışında Avrupalıların en güçlüsü Britanya ve Fransa oldu. Fransız ya da Hollandalılarla (Hudson Nehri'nde içeriye açılan değerli bir yola sahiptiler) karşılaştırıldığında, İngilizlerin küçük cepleri, Atlantik kıyı şeridinde kıtanın mirasını almaya yetecek gibi görünmüyordu, özellikle de St Lawrence'tan Mississippi yoluyla New Orleans'a kadar uzanan Fransız kalelerinden oluşan bir çizgiyle daha içeriye girmeleri engellendikten sonra.

İngiliz ve Fransız çıkarları arasındaki çatışma Amerika'da değil, Avrupa'da İspanyol Taht Savaşı'nda son buldu.

1713 yılında, Utrecht Antlaşmasıyla İngilizler, Acadia (daha sonra Nova Scotia adını aldı), Newfoundland ve Hudson Koyu'nu elde etti. 'Kıdemli' William Pitt'in (1708–78) yönetiminde, İngiliz kuvveti Kanada'da geniş bir alana yayıldı. 1759'da İngilizler ve Fransızlar arasında Quebec City için Abraham Tepeleri'nde yapılan belirleyici mücadelede, Britanya'dan General James Wolfe (1727–59), Fransa'dan General Louis de Montcalm'ı (1712–56) mağlup etti. 1762 yılında yenik Fransa Mississippi'nin (Louisiana Bölgesi) batısındaki New Orleans adasının da dâhil olduğu toprakları İspanya'ya devretti (Harita V).

Ardından yapılan ve iki lider kuvvetin arasındaki neredeyse dünya çapına yayılan Yedi Yıl Savaşı'nı sonlandıran 1763 Paris Antlaşması'yla Fransa, Mississippi'nin doğusundaki yerleri içine alan New France'in tamamını Britanya'ya verdi (Harita VI). Fransa, İspanya ve Portekiz, Britanya'nın önemli bir dünya kuvveti olduğunu ilk kez kabul etti. Daha üstün bir denizcilik stratejisiyle Britanya ve Fransa arasındaki asırlık rekabet, Britanya'nın lehine sona erdi.

Paris Arıtlaşması, Avrupalılar arasındaki onsekizinci yüzyıl savaşlarının sınırlanmış yapısını örnekler. Britanya'nın amacı Fransa'yı yok etmek değil, Avrupalılar arasında bir güç dengesi yaratarak Britanya'nın isteğinin yerine gelmesini sağlamaktı. Fransa'nın St Pierre ve Miquelon Adaları'nın yanı sıra, Newfoundland kıyılarında da bazı balıkçılık haklarına sahip olmasına ve ayrıca Antiller'in paha biçilmez Martinique, Guadeloupe ve St Lucia Şeker adalarını elinde bulundurmasına izin verildi; Batı Afrika kıyısındaki Gorée'de olduğu kadar Hindistan'da bulunan Chandernagor ve Pondicherry'deki Fransız yerleşimleri de eski haline getirildi. Pitt 'Fransızların son olarak kökünü kazımak' hakkında konuşmuş olabilir ama genel olarak Britanya'nın üstünlük kurması için durum

uygundu. Aslında Kanada'nın tamamını alan İngilizler, o zaman, Guadeloupe'nin zengin Karayib şeker adası karşılığında onu Fransa'ya geri verme fikriyle meşguldü.

Britanya da benzer şekilde kendini Katolik İspanya'nın varlığına alıştırma hazırlıkları içindeydi. Florida'yı Britanya'ya bırakan ve Akdeniz adası Minorca'ya dönen İspanya'ya Havana ve Filipinler geri verildi.

Yeni Dünya'yı elde etmek ve kullanmak uğruna yapılan mücadelede milyonlar hayatını kaybetti.[6] Kuzey ve Güney Amerika'da bulunan sayısız Kızılderili savaş sırasında, diğerleri Avrupalıların getirdiği ve yerlileri inanılmaz derecede savunmasız bırakan salgın hastalıklardan öldü.

Meksika'nın merkezindeki yerli nüfusun yüzde 85'inin 130 yıl içinde öldüğü tahmin ediliyor.[7] Colombus'un karayı gördüğü yüzyılda, Avrupalılar tarafından Amerika'da öldürülenlerin tahmini sayısı, yerli nüfusların yüzde 50'si ile 90'ı arasında değişiyor. Haiti gibi bazı Batı Hint Adaları'nın nüfusları önemli ölçüde azaltıldı. Yeni Dünya'nın Avrupalı sömürgelerdeki iş gücü kıtlığına çözüm, zenci kölelerin diğerlerinin yerini almasıydı, fakat sahipleri olan Avrupalılar gibi onlar da öldü. Daha fazla siyah köle olmadan, Amerika'nın güney bölümü hiçbir şekilde sömürgeleştirilemezdi.

Yeni Dünya'nın keşfi ve kullanımı Avrupa'nın Asya ile ilişkilerini de değiştirdi. Peru, Meksika ve Kolombiya'dan Avrupa'ya ulaşan değerli metallerin çok büyük miktarı–tarihin en büyük talih kuşlarından birini teşkil ediyordu–şimdi Doğu'nun lüks mallarını satın almak için kullanılabilirdi. Sonuç olarak, ilk gerçek dünya ekonomisi kuruldu. Avrupa'ya o kadar altın ve gümüşün gelmesi inanılmaz bir enflasyon–İspanya'daki fiyatlar bir yüzyıldan daha kısa bir sürede dörde katlandı–ve Avrupa'nın ekonomik gelişim sürecini etkileyen bir iş patlamasına da neden oldu. 1795'te Alman politika yazarı ve devlet adamı Friedrich von Gentz şöyle yazdı: "Amerika'nın ve Batı Hint Adaları'nın yeni bir rotasının keşfi, insanlığın

barbarlıktan çıkmasından bu yana var olan en büyük pazarı ve insan endüstrisine en büyük teşvikin yolunu açtı."[8]

Fransa'nın New France için tüm hak iddialarını İngiltere'ye bıraktığı 1763 yılında, çoğunluğu Fransız ve Katolik olan yaklaşık 65.000 Avrupalı vardı. Bir o kadar da yerli Kızılderililer vardı fakat bunlar galibiyet mücadelesinde kötü silahlanmış ve güçsüzdüler. Avrupalıların akınını engellemekten çok uzak olan bazı Kızılderili kabileleri Avrupalılara bölgenin sömürgeleştirilmesinde yardımcı oldu. 1750'li yıllara gelindiğinde, Kızılderili yardımıyla, girişimci İskoçlar ve kürk arayışında olan yerleşmiş Fransızlar çoktan Kanada Kayalıklanna ulaşmıştı; onları takip eden altın arayıcıları ve onların da arkasında çiftçilerle.

İngiltere'nin Fransız Kanadalıların sonunda İngiliz kültürünü kabullenmesi umudu hiç gerçekleşmedi. Fransız Kanadalılar, İngilizleştirmeye karşı direnmeye devam ettiler. 1774 Quebec Yasası ile Fransız Kanadalılar dil, din ve sivil kanun hakkı elde ettiler. Kanada nüfusunun 2,5 milyona dayandığı 1852 yılına gelindiğinde, Yukarı Kanada'da bulunan ve Toronto'da toplanan İngiliz göçmenler, Quebec'te çok daha uzun süre toplanan Fransız nüfusunu da geçti.

Fransız gücünün New France'de yok olması, 13 Amerikan sömürgesindeki İngiliz gücünün de sonunu getirmiş oldu. Fransız tehdidinin ortadan kalktığı İngiliz kuvveti artık bir kenara atılabilirdi. Yeni önlemlerin (batılı yerleşimde, kazançlı Amerikan Batı Hint Adaları şeker ticareti ve 1765 kötü Stamp Yasası'nın müdahalelerindeki kısıtlamaları da içeriyordu) getirilmesinin yanı sıra, Amerikan alım satımının çıkarlarını tehdit eden yan unutulmuş ticari düzenlemelerin güçlendirilmesi, sadece, sömürgelerin ana vatanlarıyla bağlarını acil olarak koparması ihtiyacına hizmet etti. Amerikalıların İngilizlere karşı şikâyetleri ilk olarak 1774'te Philadelphia'da toplanan Birinci Kıta Kongresi'nde ortaya döküldü.

Lexington ve Concord ile 19 Nisan 1775'teki Massachusetts çarpışmalarıyla birlikte, İngilizlerle uzlaşma ümidi suya düştü. 15. Haziran 1775 tarihinde George Washington (1732–99), Kara

Kuvvetleri Komutanı olarak görevlendirildi. 4 Temmuz 1776'da İkinci Kıta Kongresi'nde sömürgeler dış kanun yerine ülke kanununu koyma niyetlerini dile getirdiler. İngiliz parlamentosunun 'tüm koşullarda' onlar için yasa kurması otoritesine karşı koydular. Bağımsızlık tehlike altındaydı.

İsyanı başlatanlar isyancılar değil, Avrupa'nın onsekizinci yüzyıl Aydınlanma fikirlerine doymuş bir grup aristokrattı. Hedefleri, bireysel özgürlüğü arttırmaktı: 'Hayat, özgürlük ve mutluluğun peşinden koşma'. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde yankı yapanlar, konuşma özgürlüğü çağrısıyla Thomas Paine'nin (1737–1809) yanı sıra John Locke'un sesiydi.

O zamandan sonra, Fransızların (deniz kuvvetleri ve ordusu, İngilizlerin Yorktown'da yenilmesinde önemli rol oynadı) gerekli yardımı ile birlikte on üç sömürge kendi kendilerini yönetme hakkı için mücadeleye başladı. Bölge ve mesafe hariç savaşın kendisi, büyük ölçekli bir olay değildi. Washington hiçbir çarpışmada 15.000 –20.000'den daha fazla bir kuvveti komuta etmedi. Her ne kadar tarihin büyük generalleri arasında en az dikkat çekeni olsa da, ayaktakımından oluşan bir orduyu neredeyse imkânsız altı yıl boyunca bir kez bile ciddi bir taktik hatasına dâhil etmeden bir arada tutmayı başardı. 19 Ekim 1781'de Yorktown'da zafere ulaşıldı. Fransız Markiz de Lafayette (1757–1834) şöyle dedi: "İnsanlık kendi savaşını kazandı. Şimdi özgürlüğün bir ülkesi var." Britanya, bir müttefiki olmadan katıldığı tek büyük savaşta kaybetti. 'Birleşik İmparatorluk Kralcıları' ya da 'Muhafazakârlar', Nova Scotia'ya, St Lawrence bölgesine ve Great Lakes'in kuzeyindeki bölgeye kaçtılar.

Fransızlar, İspanyollar, Hollandalılar ve hatta bir Silahlı Tarafsızlık Birliği oluşturan Ruslar için Yorktown'da elde edilen sonuç, Avrupa ve dünyada İngiliz karşıtı bitmez tükenmez şikâyetlerin durulmasını sağladı.

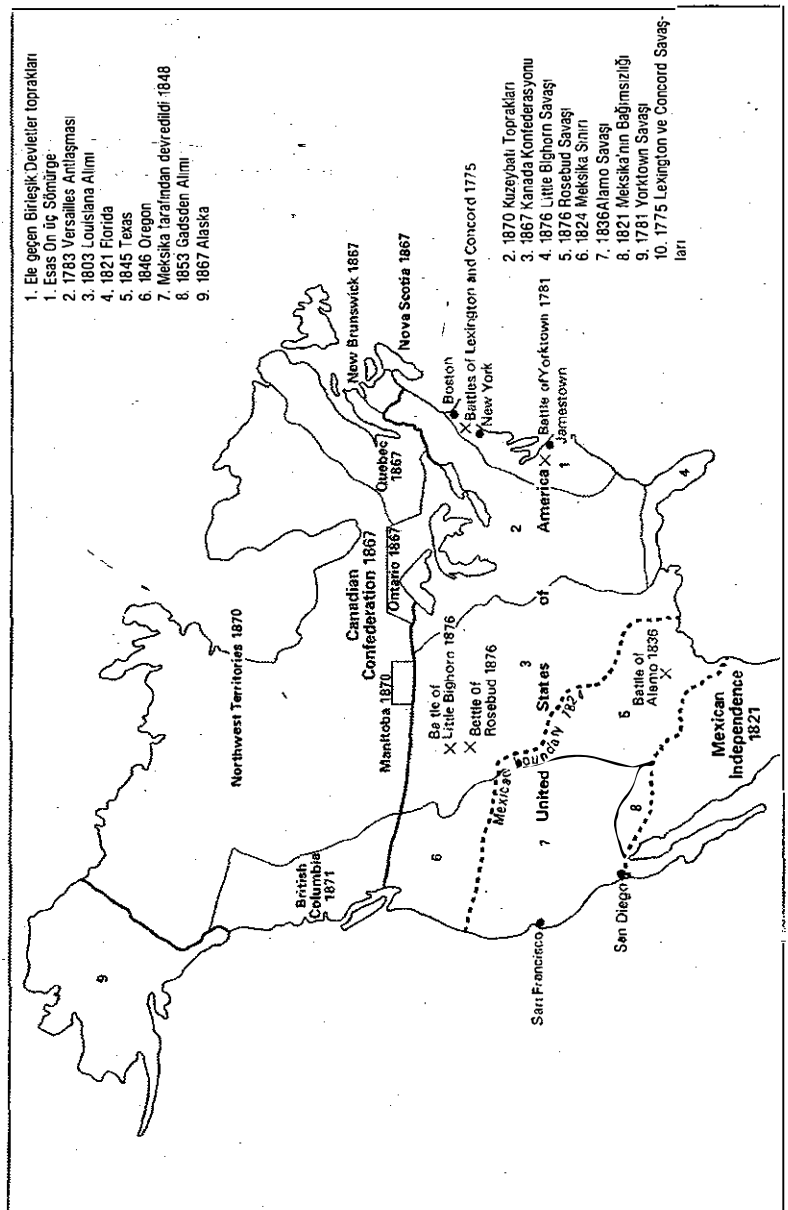
1787'de Philadelphia'da yeni bir anayasa taslağı çıkarmak için bir araya gelenlerin endişesi, özgürlüğün genişletilmesi değil fakat çoğunluğun gücünün nasıl sınırlanacağıydı. Sonuç, bir sınır top-

lumunun dengeleyici şartları ile Avrupalıların aristokrat gelenekleri arasında varılan bir uzlaşma şeklinde oluştu. 'Demokrasi' kelimesi kullanılmadı. 1789'da İnsan Hakları Beyannamesi ilâve edildi.

Amerikan Devrimi'ne bir devrim olarak duyulan itimat ne olursa olsun–Amerikalılar orta sınıf gibiydi, başta oldukları gibi devrimin sonunda da Protestan ve kapitalist–etkisi dünya çapında olacaktı. İsviçre, Norveç, Belçika ve Kanada anayasalarının taslağını çıkaranların etkilenmesi gibi, Fransız İhtilali'nin öncülerinin de esin kaynağı oldu. 1911 yılında Çinli milliyetçiler tarafından kullanıldığı gibi, Güney Afrika Boerlerinin 1830'lu yıllarda iç bölgelere yaptığı tarihi göçlerinde koydukları bir kural olarak da kullanıldı. Japonya'nın 1905 Rus galibiyetinin, Doğu'daki milliyetçileri gayrete getirdiği gibi, Amerikan Devrimi de Batı'daki milliyetçi devrimleri canlandırdı. Dünya siyasetinin bakış açısıyla, bu devrim, yeni büyük bir Anglo-Saxon kuvvetinin Amerikan kıtasında ortaya çıkması ve Avrupalıların keşiflerini daha ileriye götürmek için Asya ve Afrika'ya dönmek zorunda kalacağı anlamına geliyordu.

Birleşik Devletler ve Büyük Britanya arasında yapılan 1783 barış antlaşmasıyla, Kanada ve Mississippi'nin doğusunda Florida'ya kadar tüm bölge Amerikalılara bağlandı. Florida İspanya'ya devredildi. Louisiana Bölgesi, İspanya'dan Fransa'ya verildi. Amerikan toprakları bir gecede 1.036.000 km^2'den 2.320.000 km^2'ye çıktı. O dönemde sadece 25,000 kadar beyaz yerleşimci, Appalachians'tan Mississippi'ye kadar olan yeni bir alanda yayıldı.

Amerikalıların bir sonraki büyük toprak kazancı, Başkan Thomas Jefferson'un (1743–1826, başkanlık 1801–9) 11,3 milyon dolar (ilk önce Londra'da artırıldı) karşılığında Louisiana'yı 1803'te Fransızlardan satın almasıydı. Bölge, Mississippi'den Rocky Dağları'na kadar uzanan 2.355.000 kilometrekarelik bir alanı kaplıyordu. (Harita XII) Amerikalıların ödediği bedel 4.000 m^2 başına üç sentti. Yerli Kızılderili halkın sahip olduğu tüm haklar görmezden gelindi. Birleşik Devletler, hiç kan dökmeden topraklarını ikiye katladı.

1. Ele geçen Birleşik Devletler toprakları
1. Esas On üç Sömürge
2. 1783 Versailles Antlaşması
3. 1803 Louisiana Alımı
4. 1821 Florida
5. 1845 Texas
6. 1846 Oregon
7. Meksika tarafından devredildi 1848
8. 1853 Gadsden Alımı
9. 1867 Alaska
2. 1870 Kuzeybatı Toprakları
3. 1867 Kanada Konfederasyonu
4. 1876 Little Bighorn Savaşı
5. 1876 Rosebud Savaşı
6. 1824 Meksika Sınırı
7. 1836 Alamo Savaşı
8. 1821 Meksika'nın Bağımsızlığı
9. 1781 Yorktown Savaşı
10. 1775 Lexington ve Concord Savaşları
Northwest Territories 1870
British Columbia 1871
Canadian Confederation 1867
Manitoba 1870
Ontario 1867
Quebec 1867
New Brunswick 1867
Nova Scotia 1867
Boston
Battles of Lexington and Concord 1775
New York
Battle of Yorktown 1781
Jamestown
America
Battle of Little Bighorn 1876
Battle of Rosebud 1876
United States of Mexican Cession 1848
Battle of Alamo 1836
Mexican Independence 1821
San Francisco
San Diego

1804 yılında Jefferson, Meriwether Lewis (1774–1809) ve William Clark'ı (1770–1838) satın aldıklarını araştırmaya yolladı. Onları ayrıca Missouri'den Pasifik sahiline ulaşan bir suyolu bulmakla görevlendirdi.

Toprak sözü, macera duygusu, genişleyen madencilik, çiftçilik, hayvancılık ve (daha sonra) demir yolu sınırları ile uyanan beyaz Amerikalılar, batı ilerleyişlerine başladı. Başta Amerika'da yeni bir vatan bulmayla pek ilgilenmeyen İspanyolların tersine, Kuzey Amerikalı sömürgeciler kendilerine ve takipçilerine 'Yeni bir Kudüs, günahsızların mekânı' yaratmaya kararlıydılar. Onlarınki, Tanrı'nın belirlediği bir kaderdi; gelişmesini engelleyecek hiçbir şeye izin verilmemeliydi. Sayısı giderek artan Amerikan yerleşimciler ve Meksikalı yetkililer arasındaki sürtüşme, 1845'te Teksas'ta doruğa ulaştığında, Kongre, 1.000.000 kilometrekarelik Meksika topraklarını (Fransa ve Almanya'nın toplam büyüklüğü kadar) alarak buna karşılık verdi. Birleşik Devletler, kendilerine az bir maliyetle, on üç sömürgeye eşdeğer büyüklükte bir toprağı elde etmişti.

Bir yıl sonra, 1846'da, Birleşik Devletler, Meksika istilasını bahane ederek onlara savaş açtı. (Savaş net bir şekilde daha fazla toprağın elde edilmesini sağladı.) Kabul edilir ki, daha zayıf olan Meksika mağlup olan taraf oldu. 2 Şubat 1848'de Guadalupe Hidalgo Antlaşmasıyla, Birleşik Devletler'in on beş milyon dolar ödemesiyle, Meksika, Rio Grande üzerindeki tüm hak iddialarını Teksas'a bıraktı ve New Mexico ve California'yı Birleşik Devletler'e verdi. Meksika, topraklarının üçte birini kaybetti; ki, burası, en iyi topraklarının yarısını oluşturuyordu. Daha önce topraklarına eklediği Meksika bölgelerinin yanında, Birleşik Devletler'in şimdi Atlantik'ten Pasifik'e kadar uzanan ulusal topraklarına bir 2.590.000 kilometrekare daha eklendi.

Batıya ilerlemenin sonucu olarak mallarına el konulacak diğer gruplar, beyaz adam geldikten hemen sonra sonu gelmeyen bir mücadele içine giren Kuzey Amerika yerli Kızılderilileriydi. Reis

Çılgın At'ın (1844–1877), 1876 Rosebud Savaşı'nda, Sioux'da ve Cheyenne'de galip gelmesi ya da o ve Reis Oturan Boğa'nın (1834–1890) aynı yıl içinde Little Bighorn Savaşı'nda Albay George Custer (1839–1876) ve süvarilerini yok etmesi gibi anlarda, Kızılderililer geçici de olsa rahat bir nefes aldılar; fakat sonunda beyaz dalga onları yutmak-üzere geri döndü.

Ezici çoğunluğu, olağanüstü saldırgan yapısı, üstün silahları, kendi ırkları, davaları ve kaderlerinin doğruluğuna inançlarıyla hareket eden beyaz yerleşimcileri hiçbir şey durduramazdı.

Kızılderililerin doğaya duydukları derin saygının aksine, beyaz adam onu ve önüne çıkan herkesi kontrolü altına almaya kararlıydı.[9] İnsanın doğanın efendisi olması ve onu istediği gibi kullanması yaklaşımı Kızılderili düşüncesine yabancıydı.

Kızıl adamlar için hiçbir çıkış yolu, varabileceği hiçbir uzlaşma noktası ya da ölmek ya da sürülmekten başka kabul edebileceği bir şart yoktu. 1877'de büyük bir Kızılderili savaşçısı ve Nez Percé Kızılderililerinin lideri olan Reis Joseph (1840–1904) şöyle dedi: "Beni dinleyin reisler, ben çok yoruldum... kalbim hasta ve kırık. Artık güneşin doğduğu yerden sonsuza kadar savaşamayacağım." 1890'lı yıllara gelindiğinde Kızılderili direnişi sona ermişti. Kızılderili reislerin çoğu öldü, insanlar paramparça edilip rüzgârlarla savruldu. Kuzey Amerika'nın sözle değil eylemle değerlendirilen nihai belirleyicisi salt kuvvet oldu.

Bu arada, Amerika'nın arazisi, Birleşik Devletlere fazladan bir 742.000 kilometrekare daha ekleyen, İngilizlerle 1846'da Oregon bölgesi üzerine yapılan uzlaşmayla, genişlemesini tamamladı. 1853'te Gadsden Satın Alması'yla, Birleşik Devletler, iflas etmiş bir Meksika hükümetinden 10 milyon dolara şimdiki güney Arizona ve New Mexico'yu (77.000 km²) satın aldı. 1867'de Alaska'nın 148.000 km²sini, Rusya'dan toplamda 7.200.000 dolara (4.000 m²si yaklaşık 2 sent) satın aldı–bazı Birleşik Devletler senatörleri buna 'kar ve buz ziyanı' adını verdiler. Rusya'nın paraya ihtiyacı

vardı ve Sibirya, Moğolistan, Mançurya ve Kore daha iyi tekliflerde bulundular.

Britanya ile 1783'te yapılan barış antlaşmasından 85 yıl sonra, 1868'de, Birleşik Devletler toprakları dokuz kattan daha fazla bir artışla 1.018.259 kilometrekareden 9.346.715 kilometrekareye yükseldi. Bu kadar kısa sürede ve az bedelle bu kadar toprak hiç alınmamıştı. 1890'larda Birleşik Devletler'in kıtasal yayılması tamamlanmıştı. Birleşik Devletler şimdi Avrupa'nın tamamına denk bir alanı (Avrupalı Rusya'yı da içeriyordu) kaplıyordu. Teksas ve California gibi eyaletler en geniş Avrupa ülkelerinden de büyüktü. Amerikalılar daha önceden belirlenmiş olan kaderlerinin, onları sadece kıta genelinde değil, deniz aşırı yerlerde de çağırdığını giderek daha fazla hissettiler.

İnsan, beyaz adamın imparatorluğunun Kuzey Amerika'da yayılmasını ne kadar çok düşünürse, nispeten ne kadar kolay olduğunu görünce o kadar fazla etkileniyordu–bilhassa Asya'daki Rus yayılmasıyla karşılaştırınca. Avustralya'nın sömürgeleştirilmesi hariç, tarihte başka bir grubun böylesi geniş, zengin araziyi böyle çabucak ve az insana mal olarak elde ettiği başka bir örnek yoktur. Her ölüm istatistiksel anlamda ifade edilemeyen bir trajediyi temsil etse de, Amerika'nın en hızlı yayıldığı dönemde verdiği kayıplar çok az düzeydeydi.

Yorktown'da Kıta Ordusu ve onun Fransız müttefikleri 262 adam kaybetti. Kanada ile yapılan 1812 Savaşı, 1840'lı yıllardaki Meksika Savaşı ve 1890'ların İspanyol Amerikan Savaşı genellikle küçük çarpışmalardı. Alamo Çarpışması (187 ölü) ve Little Bighorn mücadelesi (246 ölü) sembolik öneme sahipti. Amerika, ikisi de zayıf ve (yalnız bırakıldığında) sakin komşulara–Kanada (1867'de birleşti) ve Meksika–sahip olduğu için şanslıydı. Beyaz Amerikalının gerçek miras olarak kabul ettiklerinin verdiği rahatlık da Amerikalıların güven ve iyimserlik duygusunu, özellikle de mutlu bir son inancını açıklamaya muhakkak yardım edecektir.

Amerika savaşlarının tek özelliği kayıpların az olması değil, hatırı sayılır ölçüde faydalar da sunmasıydı. 1776–83 savaşı bağımsızlık kazandırmıştı; 1812 Savaşı bağımsızlığı Mississippi Vadisi'nin yanı sıra açık denizlere de yaymıştı; 1840'lı yıllarda Meksika'ya karşı yapılan savaşlar[10] büyük toprak kazançları sağlamıştı; 1860'ların iç savaşı, önce olduğu gibi felaket olarak–kan ve servet kaybında Amerikalıların katıldığı en kötü savaştı–milletin birliğini korudu, köleliği ortadan kaldırdı[11] ve ilerlemeyi teşvik etti; 1890'ların İspanyol Amerikan Savaşı, Birleşik Devletler'i bir dünya gücü yaptı.

Desteklenen köylerin ve kasabaların hikâyesi olan Rusya'nın (ya da genellikle Avrupa'nın) yerleşmesinin aksine, Amerika'nın ondokuzuncu yüzyıldaki yerleşmesi ormanların temizlenmesini ve düzlüklerin bölünmesini gerektirdi. Toprak kazanma hızında, 1889'da Oklahoma'nın hızlı bir şekilde işgalinden daha iyi bir örnek olamaz:

Bir silah sesiyle... 50,000 beyaz yerleşimciden oluşan bir akın, son büyük Kızılderili bölgesine çığ gibi aktı. Akşamüzeri, tam bir kıyamet ortamında, yaklaşık 8.093 km²'lik bir alanda hak iddia edildi, çoğu yeniden satılacaktı. Yarım gün içinde, her biri o zaman 10,000 nüfusa sahip Guthrie ve Oklahoma City var oldu.[12]

Kuzey Amerika'nın fethi tüm dünyada tepkiler aldı. Politik anlamda, yeni, büyük ve sanayileşmiş bir gücün ortaya çıkışıyla sonuçlandı. Birleşik Devletler sadece büyük bir politik ve endüstriyel güç olmadı; Amerikan karakterini diğer tarihi olaylardan daha fazla tanımlayan[13] zorlu iç savaş denemesinde, birleşmiş bir güç oldu.

Başkan Abraham Lincoln (1809, başkanlık 1861–5) birleşmede ısrar etmeseydi, batılı dünyanın tarihi çok farklı olurdu. Birleşik Olmayan bir Amerika, iki dünya savaşında gösterdiği kadar kararlılık içinde müdahalelerde bulunamazdı.

İç Savaş'ta–ilk modern savaş–Amerikalılar, 17 Şubat 1866'da Londra *Spectator*'a göre, 'birinci sınıf bir güç, küstürmenin çok

tehlikeli ve saldırmanın neredeyse imkânsız olduğu bir millet' haline geldiler. Birlik'in zaferiyle birlikte Birleşik Devletler, dünyanın o güne kadar gördüğü en geniş deniz ve askeri gücü olarak ortaya çıktı. Bundan sonra, Amerika'nın bakış açısı ciddiye alındı. Bu bakış açısı, Amerikalıların, III. Napolyon'un emperyalist düşüncedeki Fransız birliklerini, İç Savaş biter bitmez Meksika'dan (Fransız müdahalesi 1862'den 1867'ye kadar sürdü) apar topar çıkarabildiği gerçek ve potansiyel gücündeki büyüme için çok şey ifade ediyor.

Kuzey Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesinden kaynaklanan ekonomik sonuçlar politik olanlar kadar önemlidir. Kısmen de olsa, dünyaya ucuz yiyecek ve erzak seli gönderdi. 1860'ların sonunda Birleşik Devletler, bir ölçek buğdayı, Avrupa fiyatının yarısı kadar bir fiyata üretiyordu. 1852'den aşağı yukarı yüzyılın sonuna kadar ortalama Amerikan buğday ve buğday unu ihracatı 19 milyondan 197 milyon ölçeğe çıktı; aynı elli yılda mısır ve mısır unu ihracatı, 7 milyondan 200 milyon ölçeğin üzerine çıktı. Tüm donmuş ve fırınlanmış et çeşitleri ihracatı, gerçek bir sel oldu. 1900 yılında Amerikan çiftlik üretimi ülkenin toplam ihracatının dörtte üçünü oluşturuyordu. 1914 yılında Birleşik Devletler'in (hâlâ net bir borçlu-millet olmasına rağmen) Avrupa ile çok büyük ticari sermaye fazlası vardı. Daha ucuz yiyecek, Avrupa'daki ölüm oranlarının düşmesi ve nüfusta yaşanan büyüme anlamına geliyordu. Amerika'nın zenginlikleri sayesinde, batılı dünyada kıtlık kavramı geçmişte kaldı. Fakat Yeni Dünya'dan gelen yiyecek seli Avrupa tarımının bazı sektörleri için felaket oldu. (Batılı Avrupa, tarımsal fiyatlarda, arazi kiralarında ve toprak değerlerinde bir düşüş yaşadı.)

Avrupa'ya yapılan yiyecek seline, Batılı sanayileşmenin büyümesine güçlü bir ivme kazandıran mineral, metal ve hammadde bolluğu eşlik etti. Birleşik Devletler'in 1865'teki 3 milyon varil olan ham petrol üretimi 1898 yılında 55 milyon varili geçti.

Bol bulunan Kaliforniya altını, Eski ve Yeni Dünya'nın ekonomik uyumuna daha fazla kolaylık getiren ortak bir altın standardını

yakalamak adına[14], Batı dünyasının gümüş ve altının para olarak oranlı kullanımı standardından vazgeçmesini sağladı. Sonuç, dünyanın kaynaklarının ve dünya çapında etkili olan beyaz egemenliğinin paylaşılması oldu.

1914 yılına kadar, Birleşik Devletler, bir kuyruklu yıldız gibi, dünyanın tarımsal, endüstriyel ve mali devi haline geldi. Saldırgan girişimci ruhunun yanı sıra kaynaklarıyla, sermaye ve iş gücü bolluğuyla, politik istikrarı, çalışma ahlakı ve Amerikan Rüyası adını verdiği mistik havasıyla, 1914'te 377 dolar olan kişi başına düşen geliri, diğerlerinin çok üzerinde seyrediyordu.[15] Hiçbir ülke politik ekonominin temel kanununu–kazancı azaltan kanun–Amerika'nın yaptığı gibi bir kenara koymadı. Hiçbir ülkenin böyle bir ekonomik potansiyeli yoktu. Dünya, işgücü ve sermayeyi Avrupa'dan (burada nispeten bol bulunuyordu) Birleşik Devletler'e (burada nispeten daha kıttı) taşıyarak–özellikle de beyazların dünyası–ekonomik açıdan daha zengin oldu.

1914'ten çok önce Amerika'nın daha önceden belirlenmiş olan kaderi, bu durumu kıyılarından da öteye taşıdı. Birleşik Devletler'in Avrupalılar dünyayı fethederken bir kenara çekilip izlemeye niyeti yoktu. 1867'de Midway Adası'nı topraklarına kattı; 1878'de Samoa'daki Tutulia üzerinde yarı-koruma oluşturdu; 1890'lı yıllarda Havai (1941'de Pearl Harbor'da Japonlarla aralarındaki çarpışmayı önceden göstermişti), Wake Adası ve Guam'ı aldı ve Başkan William McKinley (1843, başkanlık 1897–1901) önderliğinde İspanyol Küba, Puerto Rico ve Filipinler'i fethetti. Birleşik Devletler, Filipinler'i Çin için uygun bir sıçrama noktası ve gelecekte meydana gelebilecek Japon hücumuna karşı muhtemel bir tabya olarak görüyordu. Filipin isyancıları Birleşik Devletler varlığına altı yıl süren şiddetli bir savaşta ciddî anlamda karşı koydular.

Yüzyıl dönerken, Çin'den Formosa'nın karşısındaki Samsah Koyu'nu kiralamak için başarısız girişimlerde bulunuldu. Amerikalılar, Amerika'nın 'yeni Batı'sı olan Mançurya (1907 ve 1910'da

kısmen Rusya ve Japonya'nın onu aralarında paylaşmasının nedeni buydu) hakkında konuşmaya başladı. Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı John Hay, Çin'deki uygun ekonomik durumlar vasıtasıyla, Serbest Ticaret Politikası'nın Amerikalılar için Avrupa ile eşit şartlarda olması gerektiğini beyan etti. 1902'de Küba himaye altına alındı. Ardından 1903'te Kolombiya topraklarının Amerikan destekli Panamalılar tarafından ele geçirilmesi ve 1914'te tamamlanan Panama Kanalı'nın nihai inşaatı gerçekleşti.

Monroe Doktrini'nin (1823) bir 'doğal sonucu' olarak, Başkan Roosevelt[16] (1858–1919, başkanlık 1901–9) Birleşik Devletler'in, 'devamlı haksızlık' ve Avrupa'nın müdahalesini önlemek için Latin Amerika'da nüfuzunu kullanma hakkı olduğunu ilân etti. Nitekim bu durum, Nikaragua, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Panama, Meksika ve Grenada'da daha sonra askeri müdahaleye olanak sağladı. 1907'de Birleşik Devletler'in ne kadar güçlendiğini göstermek için, Roosevelt, Büyük Beyaz Donanma'sını (üçüncü en güçlü) dünyanın her yerine gönderdi.

Amerika'nın yayılma arzusunu ateşleyen şey, Tanrı'nın seçtiği insanlar oldukları inancıydı. Amerika'nı yolu, dünyayı korumak için tek, doğru ve normal olan yoldu.[17] Amerikalılar, her şeyin Tanrı'nın planının bir parçası olduğunu sorgusuz kabul etmişti. Bu yüzden Amerika'nın diğer bir adı 'Tanrı'nın ülkesi' idi. Senatör Beveridge 1900 yılında şöyle dedi: "Sınırsız gücü olan Tanrı, bizi kendi seçtiği insanlar ve bundan sonra dünyayı yeniden oluşturmak için önder olarak belirledi." *Our Country* (1885) adlı kitabında Josiah Strong şöyle yazıyor:

"Kendi yerleşmiş uygulamalarını insanoğluna benimsetmek için tasarlanan saldırgan kişisel özellikler geliştiren bu ırk, kendini tüm dünyaya yayacaktır... bu güçlü ırk, Meksika, Orta ve Güney Amerika, denizdeki adalar ve Afrika ile daha ötesine hamleler yapacaktır.

Amerika ile Amerikan ticarî ve finansal yayılması, düşünüldüğü gibi, onu, adalet, demokrasi ve ekonomik mutluluğun altın ça-

ğına götürecekti. Bu görüş, milletin ülke içindeki çıkarlarını koruyan Amerika'nın Kuruculan'nın bakış açısına ters düşüyordu. Başkan John Quincy Adams'ın (1767–1848, başkanlık 1825–9) uyarısı şöyleydi: "Birleşik Devletler, dışanda yok edilecek canavar aramamalıdır. [Böyle yaptığı takdirde] dünyanın diktatörü olabilir [fakat] asla kendi ruhunun hâkimi olamaz."

Dünyadaki önceden belirlenmiş kadere sahip olma fikri, sadece Amerika'ya özgü değildi. Pek çok ondokuzuncu yüzyıl Avrupalısı da aynı fikre sahipti. İngilizler, dünyanın geri kalan kısmını Hıristiyanlaştırmak ve yüceltmek için 'beyaz adam'ın sorumluluğu'ndan bahsetti; Fransızlar sahip oldukları 'medenileştirme görevi'ni vurguladılar; Almanlar ve Belçikalılar da üstün bir medeniyet taşıdıklarını ve dünyaya ne yapması gerektiğini söyleyebilecek hakka ve göreve sahip olduklarını düşünüyordu.

1914'te, savaş arifesinde, Amerikalıların çoğu Senatör Beveridge ve Josiah Strong tarafından ifade edilen duygularda hemfikirdi. Amerikan kazançlarının elde edilmesinin, Meksikalılara, Amerikan yerlilerine ve Afrikalı zencilere pahalıya patladığından bahsedilmiyordu. Çünkü bu, doğal olarak, emperyalizmi alt ederdi–ki Amerikan tarihinin konusu bu değildi. Asıl gerçek, Amerikalıların, dünyaya bakış açılarında daha idealist ve ahlakçı olmalarına rağmen, diğer tüm yayılmacı milletleri etkileyen güç savaşına dahil olmasıydı. Eğer emperyalizm diğer halkların topraklarını zorla almak, birinin isteğini diğerlerine kabul ettirmesi, diğer halkların varlıklarını ahlakî vicdandan yoksun bir şekilde yağmalamak ve kendini diğerlerinden üstün görmek anlamına geliyorsa, o zaman, Amerikalılar–başkanlar Theodore Roosevelt, William Howard Taft (1857–1930, başkanlık 1909–13) ve Thomas Woodrow Wilson'ın (1856–1924, başkanlık 1913–21) ahlakî konuşmaları bir yarım–emperyalistti.

Bu arada, yeni bir milletin–Kanada–tohumları Amerika'nın kuzey sınırında atılıyordu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ardın-

dan, 40,000 ile 60,000 arasında bir rakamda İngiliz kraliyet yanlısı, Great Lakes'in kuzey kıyılarına ve St Lawrence'ın yukarı kesimine yerleşmiş ve Aşağı Kanada'da bulunan Fransızlarla anlaşmazlığa sebep olmuştu. 1791'e kadar Yukarı Kanada-Ontario'daki İngilizler, Aşağı Kanada-Quebec'teki Fransızlan sayıca geride bırakmıştı.

Amerika'nın 1812'de Kanada'nın doğusunu ele geçirme girişimi, İngiliz ve Fransız Kanadalıları tedbirli olmaya zorladı. Fakat anlaşmazlık çok uzun sürmedi. Yukarı ve Aşağı Kanada'da özerklik için çıkan ayaklanmaları takiben, 1837–8 yıllarında, İngiliz hükümeti Lord Durham'ı (1792–1840) durumu araştırmakla görevlendirdi. Lord Durham'ın ünlü 'Tek bir devletin kucağında savaşan iki millet' raporu 1839'da ortaya çıktı. Durham, İngilizce konuşan Yukarı Kanada'nın (Ontario) ve Fransızca konuşan Aşağı Kanada'nın (Quebec) tek bir yasama organı altında birleşmesini öneriyordu. Yine de, İngiliz ve Fransız ihtilaflarının yatışması kolay olmadı. 1864 yılında Quebec Konferansı hâlâ İngilizce ve Fransızca konuşan bölgelerin özerkliğini tartışıyordu.

Birleşik Devletler baskısı–1846'da Kanada, Oregon Antlaşması'yla, 647.500 kilometrekareden daha fazla toprağı Birleşik Devletler'e vermek zorunda kalmıştı–Kanada birliğini teşvik etti.

Başkan James K. Polk'un (1795, başkanlık 1845–9) 'Ya daha çok toprak ya da savaş' talebinin 49'uncu paralelde görüşülmesi yoluyla, Britanya ve Birleşik Devletler arasında bir sınır uzlaşmasına varıldı. Tartışmaların ardından Vancouver, Kanada'ya ait olarak kaldı. 1848'de Kanada Britanya'dan sınırlı özerklik kazandı.

Kanada topraklarına yeni tehditler, 1860'lı yıllarda Amerikan İç Savaşı döneminde geldi. Amerikan müdahalesinden (Kanadalılar, konfedere gerillaları barındırmakla suçlanıyorlardı) ve yayılmasından (Amerika Alaska'yı satın aldı) korkan İngiliz Kuzey Amerika Hareketi, 1867'de Ontario, Quebec, Nova Scotia ve New Brunswick'i içeren Kanada Dominyonu'nu kurdu. (Nüfus 3,5 milyondu ve çoğunluğu Great Lakes'in doğusunda yaşıyordu.) Kanada'nın

yeni yapısı, 'barış, düzen ve iyi hükümet'i gerektiriyordu. 1870'te bir yerli isyanını takiben, Manibota yaratıldı. İngiliz Columbia 1871'de konfederasyona katıldı. Aynı yıl, Washington Antlaşması ile kuzeybatı sınırı tartışması Birleşik Devletler lehinde yatıştırıldı.

Kanada Pasifik Demiryolu'nun 1885'te tamamlanması (Kanada tarihinde birleştirici faktör) ve büyüyen kır nüfusu (1881'de 1 milyon) Kanada'nın batı eyaletlerindeki hâkimiyetini güçlendirse de, Kanadalılar hâlâ Birleşik Devletler'in onların arazilerini ellerinden zorla alabileceğinden korkuyordu. 1911'de Birleşik Devletler Saray Sözcüsü Champ Clark, 'Amerikan bayrağının Kuzey Kutbu'na kadar her adım başında dalgalanacağı gün'ü görmeyi umduğunu ifade etti. Kanada'nın Rusya'dan sonra dünyanın ikinci büyük ülkesi olduğu 1911 yılında, ayrıca, Başkan Taft, ilhaktan bahsederek bir fırtına kopmasına neden oldu. O dönemde Kanada'nın nüfusu 7 milyonken Birleşik Devletler'de bu rakam 92 milyondu.

Politik bağımsızlığını korumayı başaran Kanada Birleşik Devletler'in ticari anlamda içeri sızmasına karşı koyamadı. 1914 yılında, Amerikan etkisi Kanada'nın nakliye, bankacılık, tarım ve üretiminin çoğunu kontrolüne almıştı. Kanada, Amerika'nın en büyük dış yatırım alanı haline gelmişti. Pek çok vatandaşının Birleşik Devletler için ülkeden ayrılmasını da önleyemedi; ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca Birleşik Devletler'e göç eden Kanadalıların sayısı Kanada'ya giren Avrupalılardan daha fazlaydı. 1870–90 döneminde Kanada Avrupa'dan 1,5 milyon göçmen aldı fakat çoğunluğu Kanada doğumlu olan 2 milyon göçmeni ise Birleşik Devletler'e gitti.

Yirminci yüzyılın sadece ilk yirmi yılında süreç tersine döndü. İlk Asya göçünün Kanada'nın batı kıyılarında ortaya çıkışı, 21 Mayıs 1913'e kadar gerçekleşmedi; üç yüz Hindu sözde göçmeniyle Vancouver limanına giren bir Japon gemisi geri çevrildi. Bir yıl kadar kısa bir süre içinde, Kanadalılar İngiliz İmparatorluğu'nu savunmada Hintlilerin yanında yer alıyor olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı, Kanada tarihinin önemli bir dönüm noktasıydı. Kanada'nın Boer Savaşı'nda (1899–1902) İngilizlerin yanında savaşması için birlikler göndermesine rağmen, Fransız Kanadalılar buna itiraz ettiler ve Kanadalı askerler yeniden eve dönmek zorunda kaldılar. 1914'te, Britanya'nın yanı sıra Fransa'nın da geleceğinin tehlikeye girmesiyle Kanada'nın tepkisi açıktı; birkaç hafta içinde Kanada'nın hakiki evlatlarının 30.000'i gönüllü olarak batı cephesine atıldı. Britanya'dan alınacak resmi bağımsızlık 1931'e kadar beklemek zorundayken, 1914'te dokuz eyaleti kapsayan Kanada için gerçek bağımsızlık Fransa ve diğer yerlerde gösterilen kahramanlıklarla kazanıldı. Sonuçta, 1919'da Kanada'ya Versailles'da ayrı bir yer verildi.

10

Bilimsel ve Sanayi Devrimleri

Çok az olay modern dünyayı Avrupa'nın Bilim[1] ve Sanayi Devrimleri kadar değiştirdi.

Avrupa'nın Bilim Devrimi[2], Rönesans döneminde otoriter gerçekteki vurgunun–Tann'nın insanoğlunun kökeni ve kaderini içeren kutsal kitapta açıkladığı gerçek–doğal dünyayı yöneten yöntemleri ve yasaları göz önüne alan gerçeklere dayalı, nesnel gerçeğe yönelmesine dayandırılabilir. İlgi, giderek öbür dünyadan bu dünyaya kaydı; kurtuluşa erme ve sonsuz lanetlenmeyi etkileyen bir şey düşüncesinden, nesnel dünyada gerçek neden-sonuç ilişkisine. İnsan ve evren arasındaki mevcut ilişkileri etkileyen yeni bir bilinç, yeni bir hümanizm getirildi.

Yazılarıyla Bilimsel Devrimi'ni en çok tanıtan Polonyalı Nicolaus Kopernik, Danimarkalı Tycho Brahe (1546–1601), İtalyan Galileo Galilei ve Alman Johannes Kepler (1571 –1630) gibi bilim adamları, kitabı baltalamak değil, Tanrı'nın doğadaki ilâhî iradesi ve amacını açığa vurarak onu doğrulamak istiyorlardı. Karanlıklar (doğa) giderek gerçekliğe dönüştü; gerçeklik (ruh) olarak bilinen karanlığa dönüştü.

Üçüncü ve onbeşinci yüzyıllar arasında Arap, Fars, Çin ve Hindistan bilim ve teknolojisi muhtemel olarak Batı'nınkinden daha gelişmişti. Onaltıncı yüzyıldan itibaren–önce bilimde, sonra teknolojide-denge batıya kaydı. Onbeşinci yüzyılda yeni ve biriken geniş bilgi deposuna erişimi sağlayan baskı[3] olayı, Batı'nın Bilimsel Devrimi sürecinde büyük önem taşıyordu. Baskı ile birlikte bilgi akıcı ve hareketli bir hal aldı.

Onaltıncı yüzyıl Avrupa'sında yeni rasyonel araştırma ruhunun, daha önce gerçekleşen Arap matematikçi El Hazen'in (965–1038) optikte ve Floransalı Filippo Brunelleschi'nin (1377–1446) perspektif geometrisindeki yörünge değiştiren çalışmalan ile pek çok ortak noktası vardı.

Yeni perspektif çizimin yardımıyla sadece insan bedeninin kusursuz çizimi resmedilmekle kalınmayıp, daha da önemlisi, tüm evrenin önce resmedilmesi sonra da ölçümüne de başlanabildi.[4] Merkeze Kudüs ya da Pekin'i yerleştiren Marco Polo'nun hayali haritalan ilahiyatla daha az ilgili ve daha az estetik fakat çok daha doğru dünya haritalanydı. Görsel ve felsefi anlamda yeni bir dünya görüşünün gelmesiyle, sanat ve bilim daha gerçekçi devam ettirilebildi. Batı'da insan ve bilim nesnelerin ölçeğiydi, Tanrı'nın değil.[5]

Modern bilimin doğuşunun–çağımızın baskın entelektüel arzusu–Kopernik (*De revolutionibus orbium coelestium* [Tanrısal Katların Devrimi] adlı eseri 1543'te yayınladı) ve Galileo'nun (ilk kararlı astronomik gözlemleri 1610'da *Siderus Nuncius*'ta [Parıldayan Haberci] yayınlandı) çalışmalarıyla başladığı düşünülse de, onların yazılan eski çalışmalara dayanıyordu.[6] Arap İspanya'dan gelen bilimsel araştırma ve eleştiriyi canlandıran Eski Yunanca ve Arapça bilimsel araştırma ve eleştiri yazılannın–aralarında Öklit, Arşimed, Hipokrat ve Galen'in çalışmalan da bulunuyordu- tercüme ve edebi iletişim girişimleri, Avrupa'daki bilimsel çalışmanın ilerlemesi için inanılmaz önemliydi. Batı'nın onikinci yüzyıldan itibaren Yunan ve Arap bilimi ve mantığını kullanmasına rağmen (Toledo'nun 1085'te yeniden keşfi büyüleyici rakamlarda böyle edebi çalışmalann oluşmasına yol verdi) tarihi bilimin Avrupalılar tarafından yeniden bulunmasının doruğa ulaşması onaltıncı yüzyılın ortalanna kadar gerçekleşmedi.

Odak noktasının dünyadan güneşe kayması ile eski Helenistik, yermerkezli evrensel bakış sarsıldı; geçmişin kozmik kesinlikleri sorgulandı. Kopernik, dünyanın, kâinatın merkezi olmadığını, gü-

neşin etrafında dönen gezegenlerden biri olduğunu ifade etti. Kepler, Brahe'nin toparladığı bilgileri kullanarak Kopernik sistemini matematiksel doğruluğa çevirmeyi başardı. İnsan sadece matematik yoluyla kâinatı anlamlandırabilirdi. Daha sonra Galileo, astronom ve fizikçi arkadaşlarını teleskopuyla elde ettiği tam gözlemlerle (gökyüzünü araştırmada teleskopu ilk kullanan oydu) Kopernik'in haklı olduğuna ikna etmeye çalışı.

Brahe ve Kepler ile birlikte Kopernik'in teorisinin doğruluğunu tüm şüphelerin ötesinde ispatladı. Galileo'nun mükâfatı özgürlüğünü kaybetmek oldu. Hatta neredeyse hayatını kaybedecekti. *Dialogo dei Massimi Sistemi* (Büyük Dünya Sistemleri üzerine Konuşma) adlı eserini yayınladıktan bir yıl sonra, 1633'te, Engizisyon Mahkemesi tarafından yargılandı–işkence ve ölümle tehdit edildi–ve sözünü geri almaya zorlandı.[7] Onyedinci yüzyıl İtalya'sının bilimsel buluşlarda önder konumunu Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya kaptırmak durumunda kalması hiç şaşırtıcı değildir.

Kâinata dair tamamen farklı olan görüş, sadece Ortaçağ'ın değil eski dünyanın da entelektüel geleneklerinin ortadan kalkmasına yardımcı oldu. Kâinatın doğası ve insanın doğadaki yeri ile ilgili Kilise öğretisine meydan okunmuş oldu. Otorite (Kutsal kitap) ve geleneğin reddedilmesiyle, ahlakî öğe bilimin dışına çıkarıldı. Kilise, artık eylemlerini ilahiyatla ilgili tartışmaları kullanarak savunamaz duruma geldi. Cennetler nereye gitti, Tanrı'nın ve kurtulmuşların katı neredeydi? Dahası Aristoteles (MÖ 384–22) ve Batlamyus'un (MS 87–165) fikirlerine dayanan Kilise'nin kâinat görüşü yanlışsa, o zaman doğru neydi?

Kopernik'in yazılarının devrimci ruhu, ne Kilise papazları ne de bilimsel çağdaşları tarafından kısa sürede onaylandı–büyük kavramsal sıçramalar bilimsel düşüncede nadiren olumlu karşılanırdı. Katolik Kilisesi'nin onun kitabını *Index of Prohibited Books*'a (Yasaklanan Kitaplar Dizini) dâhil etmesi ancak 1616 yılında (kitabının yayınlanmasından elli yıldan fazla bir zaman sonra) gerçekleşti. Ve

iki yüzyıl boyunca Avrupa üniversitelerinin çoğunun eğitiminde kullanılmadı.

Kopernik ve Galileo'nun yazıları–Galileo genellikle modern mekaniğin ve deneysel fiziğin babası olarak ifade edilir–batılı bilimsel düşüncenin tamamının şeklini değiştirecek, bilimsel gözlem ve matematik hesaplamalar üzerine kurulu, eleştirel araştırmanın kuvvetini ortaya çıkardı. O zamana kadar entelektüel araştırmada hayati önem taşıyan bir güç olarak ele alınan büyünün rolü[8] azaltıldı; gözlemler ve deneyler, gerçeği arayışın sistematik ve mantıklı yolu oldu. Bunların hepsi de tam ölçümler gerektiriyordu. Aslında, insanlığın gelişiminin dikkatli ölçümler yapmaya bağlı olduğu düşünülüyordu. Bu, İngiliz devlet adamı ve deneme yazarı Francis Bacon (1561–1626) tarafından benimsenen yöntemdi. Bacon'ın bilimsel bir eğitimi yoktu ama *Yeni Atlantis* (1620) eserinde tümdengelimsel ilkelerden ziyade tümevarımsal ilkelere dayalı–soyuttan çok uygulamacı, teorik ya da gelenekselden çok deneysel- yeni bir bilimsel metodu savunacak kadar gözü pekti.

Her şey gözlem ya da deneyle onaylanmalı ya da reddedilmeli; araştırma eski dogmalardan önce gelmeli. Günümüzde o, İngiliz uygulamacılığının babası olarak görülmektedir.

Hesap ve ölçüm üzerine koyulan vurgu, 1585'te ondalık düzenin, 1614'te logaritmanın, 1622'de sürgülü hesap cetvelinin ve 1645'te ilk hesap makinesinin gelişiyle desteklendi. Buna ek olarak, bilim adamları ve alet yapanlar arasında yakın bir bağ oluşturuldu. Onyedinci yüzyılın başında, Hollanda'da teleskop ve mikroskop icat edildi. Termometreler tasarlandı. Sarkaçlı saat zamanın ölçümüne doğruluk getirdi. Mikrometre, barometre ve hava vakum pompasının icadını, onsekizinci yüzyılda usturlap ve kronometrenin yerini alan Sekstant (1730), oktant (1731) gibi enlem ve boylam bulunmasında yardımcı olan gemicilik aletlerinin icadı takip etti.

Yeni araştırma ruhu astronomi ve mekanik alanının yanı sıra tıpta da değişiklikler yaptı. *On the Fabric of the Human Body*

eseri 1543'te piyasaya çıkan Andreas Vesalius (1514–64) ve *On the Motion of the Heart and Blood* eseri 1628'de piyasaya çıkan William Harvey'in (1578–1657) gözlemleri ve deneyleri o zamana kadar otorite olan Galen'in (MS 130–201) daha önceki savlarını doğruladı.

Fransız René Deskartes (1596–1650), *Discours de la Méthode de bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences* (Bilimde Gerçek Arayışında Mantığı Uygun Bir Şekilde Yönlendiren Metot Üzerine Söylev) eserinin 1637'de yayınlanmasıyla modern bilimsel düşünceye büyük bir katkı sağladı. Sürdürdüğü tek gerçek düşünce: "Cogito ergo sum" (Düşünüyorum, öyleyse varım) idi. İnsanın var olduğu ve onun dışındaki diğer görüşlerin doğruluğu kanıtlanana kadar şüpheli olduğu gerçeği, çalışmalarının başlangıç noktasıydı. Matematik, geometri ve insan mantığı kullanılarak, kâinatın mevcut kaosu yerine düzen getirilebilirdi. Gerçeğe uzanan tek güvenilir rehber, geçmişin entelektüel otoritesi değil, mantıktı. Matematiksel nicel analiz ve ispattan başka bir şeye inanılmamalıydı. Descartes'e göre gerçek dünya, geometrik sembollerin dünyasıydı; hesap nedendi. Erdem, cesaret, güzellik ve sevgi gibi niteleyici şeyler–sayılarla ifade edilemeyen şeyler–büyük oranda göz ardı edildi., Evrensel, rasyonel ve (bazıları için Tanrı'nın ilahi amacını Kutsal Kitap'ın sahip olduğu her bir parçada doğruladığı) sabit bilimsel kurallar, matematiğin yardımıyla açık ve kesin ifade edilebilirdi.

Tüm maddesel olgular bu kurallara uyacaktı. Gerçeklik mantıksal analizin gücünün ötesinde değildi.

Deskartes'in analitik geometrisi, mantıksal dizileri ve akla olan inanılmaz güveni, ortaçağ kurumlarının dini ve genel yapısını alt etmeye yardımcı oldu. Papalığın *Yasaklanan Kitaplar Dizini*'ne yerleştirilen *Discourse on Method* (Metot Üzerine Söylev) eseri sonunda Batı toplumu liderlerine yaşama ve çalışmaya yönelik mekaniksel ve insancıl tavrı gösterdi. Batı insanını, insan ırkının diğer

kollarından ayıran da işte bu mekaniksel bakış açısı oldu. Batılı insana ayrıcalıklı güçler veren belki de Descartes'in akıl ve maddeyi ayırması, aklın madde üzerinde hâkim olduğu varsayımıydı.

Batı bilimi hikâyesinde yer alan diğer bir büyük şahıs da İngiliz Sör Isaac Newton'du (1642–1727). 1687'de yayınlanan *Philisophiae Naturalis Principia Mathematica* (Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri) adlı eserinde önceki kuşakların aradığı boşluk, zaman ve devinim kavramlarıyla ilgili evrensel, bilimsel kuralları oluşturduğunu iddia etti. Devinimin mutlak ilkelerini ve yer çekimi güçlerini tanımlayan da nihayetinde Newton'du. Doğanın dünyasının hiç değişmeyen mekanik kurallara göre işlediğini anladı: mekanik, matematiksel, doğrusal ve önceden kestirilebilir. 'Rasyonel, hesaplanabilir, değişmez ilkeler doğrultusunda çalışan bir büyük bütün olan Evren' fikrini ilk sunan da oydu. Newton, dine ve ilhama inanan dindar bir Hıristiyan olsa da, bir kez ayarlanınca evrensel saatin, işlemeye devam etmek için Tanrı'nın görünmeyen eline gerek duymayacağına da inanıyordu. Rasyonellik ruhunun artık Tanrı'ya ihtiyacı yoktu.

Araştırmaya yönelen ve atalarını düşünen Newton, ışık dizgesini ilk anlayan, yansıtma teleskopunu ilk yapan ve bir hesap geliştiren ilk bilim adamıydı. İngiliz bilimsel çağdaşlarına göre, fizik, optik, matematik ve astronomi dalında söylenecek çok az şey bırakmıştı.

Doğa ve doğanın kanunları karanlıkta saklanıyor:

Tanrı "Bırakın Newton yapsın," diyor ve her şey aydınlanıyor.[9]

Newton'un 'ışığı' yirminci yüzyıla kadar İngiliz bilim dünyasını aydınlatmaya devam etti.

Bilimsel Devrimi toplumun sadece küçük bir bölümünü etkilese de onyedinci yüzyılın sonları Batı kaynaklı bilimsel araştırmalarda yüksek seviyede bir çizgiydi. İtalya, Fransa ve Britanya'da bilimsel araştırma ve bilgiyi ilerletmek için yeni topluluklar oluşturuldu.

1662'de Londra Kraliyet Topluluğu kuruldu. Dört yıl sonra, 1666'da, Paris'te *Royale des Sciences* oluşturuldu. 1675 yılında, öncelikle boylam problemini çözerek denizciliği geliştirmek için–Bacon'ın büyüyen deniz ticareti ve Avrupa yayılmasının olduğu bir dönemde kabul edilebilecek uygulamacı hedefi–Greenwich'te Kraliyet Gözlemevi kuruldu. hem soyut hem de pratik bilimler, eğitimli seçkinler için giderek saygın hale geldi; daha da ticari, endüstriyel olan çağın buna ihtiyacı vardı ve bunun kazanç getireceğine inanılıyordu.

Doğal dünyaya bakışın bu yeni, tarafsız ve mekanik açısı simyayı da etkiledi. Kimyasal tepkimeler sihirle değil tamamen saf bilimsel bir temele dayandırılarak açıklanabilirdi. Bilim sihirden ayrıldı. Robert Boyle (1627–1691) 1661'de Aristoteles'in cisimler hakkındaki teorilerini eleştirdiği *The Sceptical Chymist* (Septik Kimyacı) eserini yayınlayarak yola devam etti. Kimya, Antoine Lavoisier'in (1743–94) kimyasal tepkimelerin ölçümünü doğru olarak yapmayı başardığı onsekizinci yüzyılın sonlarında, ayrı bir bilim olarak kabul edildi.

Bitkileri familya ve tür olarak sınıflandıran *Philosophia Botanica*'nın 1751 yılında Karl von Linné ([1707–78] Linnaeus olarak bilinir) tarafından yayınlanması, Tanrı'yı doğanın büyük ve mükemmel yaratıcısı olarak hak ettiği yere taşımak için bir şeyler yapsa da, batılı hayatın genel anlamda din yönetiminden uzaklaştırılması ve özellikle bilimin geçerliliği devam etti.

Bu geniş çaplı dünyevi, rasyonel ve hümanist perspektife geçiş onsekizinci yüzyılın Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmasıyla sonuçlandı; İtalyanlar ona *illuminismo,* Almanlar *Aufklärung,* Fransızlar ise *siècle des lumines* adını verdi. Aydınlanmaya katkılar tüm batı dünyasından yazarlar tarafından yapılsa da, İngiliz ve Fransız yazarlar *(les philosophes)* öncü rol oynadılar. Farklı bir grup ve onların fikirleri o güne kadar Kilise'nin yetki sahası olarak görülen bilgi alanının tamamında yayıldı. Aydınlanma düşünürleri-

nin nihai hedefi, batılı medeniyetlerin ahlakî ve entelektüel liderliğini Kilise'den almaktı.

Aydınlanma ile birlikte mantık kutsal bir yere konuldu; mantık gerçeğin anahtarı oldu; pozitivizm ve insanın geliştirilebilirliğine açılan kapı oldu. Newton'un doğanın değişmeyen, nicel kanunlarını keşfettiği gibi, Aydınlanma da insan davranışını belirleyen değişmeyen ahlakî, sosyal, psikolojik ve politik fikirleri keşfettiğini öne sürdü. İnsanoğlu doğuştan iyiydi ve daha iyi olması için eğitilebilirdi. Kilise'nin barındırdığı doğuştan gelen kötülük, nefret, ırksal ve dinsel hoşgörüsüzlük inancı doğru değildi. Bu tür şeyler, cahillikten ve modası geçmiş rasyonel olmayan kurumlardan doğmuştu. Eğitim–bilgi eğitimi, dini eğitim değil–tüm politik, sosyal, ekonomik ve yasal yanlışların düzeltilebileceği yeni, dinamik, her derde deva bir ilaç olarak sunuldu. Mutluluk diğer dünyada değil bu dünyada aranmalıydı.

'Traité sur la tolérance' (Hoşgörünün Bilimsel İncelemesi) eserini 1763'te yayınlayan Voltaire, Aydınlanmanın öncülerinden biriydi. Üretken bir yazar olarak hem ün hem de servet kazandı. Mantık ve hoşgörü onun ilkeleriydi. Hıristiyanlığın hoşgörüsüzlüğü ve boş inançlarına karşı çıkan Voltaire, Newton'un doğa kanunlarıyla çalışan bir dünya makinesi fikrini takip ederek, Tanrı'nın yarattığı dünya üzerinde doğrudan etkisinin olmadığı dinlere değil tanrıya inancı benimsedi. Gariptir ki, Voltaire yaşlandıkça hoşgörüsünü yitirmeye başladı. Polonyalılar, Çekler ve Macarların, Rönesans ve Aydınlanma'da önemli bir rol almalarına rağmen, Voltaire doğu Avrupalılar üzerinde olumsuz bir imaj yarattı.

Aydınlanma'nın diğer önemli şahıslan ve çalışmaları: John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme), 1690. Locke, Descartes'in insanın belirli fikirlerle doğduğu inancını tanımadı. Lock'a göre, insan dünyaya hiçbir şey bilmeden geliyordu ve kendi çevresinin bir ürünüydü. Yanlış çevre ise pek çok sorunun kaynağıydı. Charles

Louis de Secondat Montesquieu (1689–1755), *L'Esprit des Lois* (Kanunların Gerçek Anlamı [1748]) geleneksel dinin düşmanı, bir dini hoşgörü şampiyonu ve mantık taraftarıydı. Özellikle kuvvetlerin ayrılması ihtiyacında hükümet üzerine yaptığı çalışma, Amerikan anayasasına katıldı. Denis Diderot (1713–1784) 1751 ve 1772 yılları arasında otuz dört ciltlik bir ansiklopedi olan *Encyclopédie*'yi yayınladı. Çağının artan laikliğini yansıtıyordu; bilgi ve mutluluk eş anlamlıydı. Ateizmle, yanlışlıklarla ve Tanrı'ya saygısızlıkla suçlanan çalışma, hemen Vatikan'ın *Yasaklanan Kitaplar Dizini*'ne konuldu.

Kilise'yi takip eden Fransız hükümeti onun basılmasına izin veren yetkiyi geçersiz kıldı. Fakat yine de bir hileyle basıldı ve Aydınlanma fikirlerinin yayılmasında öncülük etti. Diderot, önce Hıristiyanlıktan deizme, sonra da ateistliğe geçti. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Milletlerin Varlığının Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma) (1776) eserini yazan Adam Smith (1723–90) (Fransız François Quesnay ile birlikte) Fransızların *laissez faire* (serbest bırakın) olarak adlandırdıkları ekonomik hayatın doğal kanununu keşfettiğini öne sürdü. Smith'e göre, pazar ekonomisi ve ekonomik kişisel çıkar uygulaması, doğanın bir kanunuydu. *Esquisse d'un tableau historique des progrés de l'esprit humain* (İnsan Aklının Gelişiminin Tarihsel Bir Resmi İçin Eskiz [1795] eserini yazan Condorcet Markizi Marie Jean (1743–94) aydınlanmaya, erdem ve mutluluğa öncülük eden insan doğasının geliştirilebilirliğine ve özgürlük ve hakların eşitliğine inanıyordu. Immanuel Kant (1724–1804) çağdaşlarından daha dikkatliydi. 'Aydınlanma Nedir Sorusuna Bir Cevap' adlı deneme yazısında (*Ahlakî, Politik ve Çeşitli Felsefi Konular Üzerine Denemeler ve İncelemeler* [1798]) bir aydınlıkta yaşadığını fakat yine de aydınlanmış bir çağda bulunmadığını öne sürdü. "İnsanlığın çarpık yapısı dışında hiçbir şey tam yapılmadı" alıntısının insanın geliştirilebilirliği ile hiçbir ortak noktası yoktu.

David Hume (1711–76), *A Treatise of Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning into Moral Subjects* (1739–40) (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme: Ahlakî Konuların Muhakemesinin Deneysel Metodunu Tanıtma Girişimi) ve Jean-Jacques Rousseau (1712–78), *Le contrat social* (Toplum Sözleşmesi [1762]), Aydınlanma'nın en göze çarpan eleştirmenleriydi. Russeau duygu dinini övüyordu, rehberi duygulardı. Smith'in aksine, bireyin istediğini yapmasına izin verilemesi gerektiğine fakat genel iradeyle kalmaya zorlanmasına inanıyordu. Aydınlanma'nın ruhuna ters olarak, insanları özgürleştirmek için güç kullanmaya hazırdı. *The Principle of Populaton* (Nüfus Prensibi) adlı kitabı 1798'de yayınlanan Thomas Malthus (1766–1834), nüfus her zaman yiyecek miktarını geçmeye meyilli olduğu ve sadece savaş, kıtlık, hastalık ve evlilikten uzak durma şartlarıyla sınırlanabildiği için, Aydınlanma yazarlarının aradığı toplumun geliştirilebilirliği özelliğinin hem geçersiz hem de erişilemez olduğunu savunuyordu.

Aydınlanma'nın liderleri bir grup 'Korkunç Basitleştiriciler' olarak adlandırılmıştır. Yirminci yüzyılda insan kendisinin doğuştan iyi olduğunu pek de gösterememiştir. Barbarlık yüzyılının uzun dönemleri boyunca bunun tam tersi geçerliydi. Nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, Aydınlanma'nın etkisi 1789 Fransız İhlali'nden itibaren tüm büyük devrimlerde bulunabilir.

Aydınlanma, adalet sürecini, bilim ve dinin bağıntısını ve genel anlamda insan doğasını etkilemiştir. Bu yüzyıl boyunca batılı tarzdaki demokrasi anlayışını sürdürmüştür. Asıl soru, Aydınlanma değerlerinin devam edip etmeyeceğidir.

Bu arada, otantik, nicel bilim ilerleyişi hiç bozulmadan yoluna devam etti. Hans Christian Oersted (1777–1851), André Marie Ampère (1775–1836), Georg Simon Ohm (1787–1854) ve diğerlerinin çalışmalarının ardından gelen Michael Faraday'ın (1791–1867) bilimsel buluşları, elektrik enerjisi kullanımına büyük

bir ivme kazandırdı. Biyolojide, Fransız Louis Paseur (1822–95) hastalıkta bakteri teorisini geliştirdi. Kimyada, Rus Dimitri Mendeleev (1834–1907) ve Alman Lothar Meyer (1830–95) 1860'lı yıllarda bağımsız bir şekilde periyodik cetvel için sistematik bir temel oluşturdu. Kimsenin bilmediği Avusturyalı bir keşiş olan Gregor Johann Mendel (1822–84) tarafından idare edilen deneyler, 1850'li ve 1860'lı yıllarda soyaçekimin temel prensiplerinin ve sonra da genetik biliminin gelişmesine önderlik etti. Bunlar zamansız ortaya çıktığı için yayınlanan buluşları yıllarca göz ardı edildi.

Ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar Batı bilimsel düşüncesi Descartes ve Newton tarafından ana hatları belirlenen mekanik, atomik yapıda geliştirildi. Onlarınki, objektif gerçekliğin deterministik dünyasıydı. Ama Newton'un sabitlenmiş ve değişmez dünyası İngiliz arkadaşı Charles Darwin'in evrim teorisi–*On the Origin of Species by Means of Natural Selection (Doğal Seleksiyon Yoluyla Türlerin Kaynağı Üzerine)* (1859)–ile hiçe sayılmıştı. Darwin'e göre, doğanın kanunları, doğa bilimlerindeki fiziksel dünyanın yerçekimi kanunu ve gezegenlerin hareketi kanunları kadar geçerliydi. İnsanlar kâinatla olan bağıntılarında yalnız değildiler; diğer türleri idare eden kurallar onları da idare ediyordu.

Albert Einstein (1879–1955) zaman, uzay, kitle, devinim ve yerçekimine dair yeni görüşlerinin yanı sıra, izafiyet teorisiyle (1905)[10] algılama ve değer yargıları üzerine kurulu olarak Newton dünyasını– devinim, yerçekimi ve zamanı mutlak sayıyordu–temellerinden sarstı. Einstein, evrenin büyük bir düşünce olarak başlamış olabileceği fikrini devam ettirdi; bu muhtemelen büyük bir Newton makinesi değildi. Bilim adamları, artık mekaniksel yolla bilgiyi atomlarına ayırarak bulunabilecek mutlak doğrunun muhafızları olarak kabul edilmiyorlardı.

Gerçek, birbirleriyle bağlı kavramlar âleminde bulunmuyordu. Descartes ya da Newton yaklaşımının ortaya koyduğundan çok daha göreceli ve bağımlıydı. Einstein'a göre hiçbir nihai, mutlak ger-

çek yoktu; sadece değişim vardı. Gerçek dünya muhtemel olan ama kesin olmayan ifadeleri göz önüne alıyordu. Kalıtsal anlamda sistemli olarak görüldüğünde, doğa, bazı bilim adamlan tarafından sistemsiz olarak kabul ediliyordu. Bilimsel rasyonalizmin kendine olan üstün güveni, kaos teorisine yol verdi.[11]

Einstein ayrıca kuantum fiziğinde ("Enerji, kuantum adı verilen minik, farklı sayıdaki yapılardan yayılır") Alman fizikçi Max Plank'ın (1858–1947) çığır açan çalışmasına katkıda bulundu. Plank ve Einstein, fizikçilerin her zaman değiştirilemez olarak kabul ettikleri madde ve enerjinin değiştirilebilirliğini savunarak, atomun bölünmesi ilkesinin oluşturulmasına yardım etti. Einstein 1922 yılında izafiyet teorisi için değil ama kuantum fiziğindeki çalışması için Nobel Ödülü aldı.

Werner Heisenberg (1901–76) 'Değişkenlik İlkesi'nde ('gözlemci gözlem eylemiyle gözleneni değiştirir') bilimin mutlak doğasına daha fazla şüphe ekledi. Ona göre, bilimsel gerçek, özne ve nesne arasında değişen ilişkidir. Heisenberg 1932'de Nobel Ödülü aldı. Kopernik'den sonra ilk kez Batı bireyi, bilim ve bilimsel metoda olan temel inancı ve özellikle bilimsel gerçek–evrenin bir kaos olmadığı ancak temel bir düzene ve doğrusal bir kesinliğe sahip olduğu inancı–sorguladı.

Bilim sorgulandıkça toplum mutlak gerçeği başka yerlerde daha çok aradı. Yirminci yüzyıl sonlarında dinî tutuculukta yaşanan canlanma başka bir yolla açıklanamaz. İnananlara göre, dünyanın temel dinleri Batı biliminden daha geniş ölçüde bir kesinlik sunmaktadır. 'Bilimsel Gerçekler' olarak adlandırılanların aksine, dinin mutlak gerçekleri değişmez. Din, Marks'ın savunduğu gibi, 'insanın afyonu' değil, yaşamın belirsizliklerinin gerekli panzehiridir. İnsan kesin olanı asla bulamayabilir, hayatın gerçek anlamına hiç ulaşamayabilir, fakat onu aramadan duramaz. Bir Hıristiyan için hayat, "Ben doğru olan yöntemim, doğruyum ve hayatın kendisiyim." (John 14–16) diyen İsa'yı takip ederek tamamlanır. Sadece din bi-

ze ne yapabileceğimizi değil, ne yapmamız gerektiğini söyler. Bilim adamı ve matematikçi Blaise Pascal (1623–62) bilim ve din arasındaki yaklaşan bölünmeden korkanlardan biriydi. Ondan önceki Aquinas ve Luther gibi, o da Tanrı'ya mantığın üzerinde inanmayı vurguluyordu: "Kalpte mantığın hiç bilmediği nedenler vardır"

Son zamanlara kadar onun mesajı genellikle göz ardı edildi; laiklik hepsini sildi süpürdü.

Atom bombasının ve diğer kitle imha silahlarının gelmesi pek çok insanın bilimin rolü üzerine bir kez daha düşünmesine neden oldu. Atomik moleküller ve radyoaktivite[12] dünyayı ölümcül bir tehlikenin içine attı. Bu nedenle de din ve inanç üzerine yeni bir vurgu eklendi.

Ondokuzuncu yüzyılın başlamasıyla teknolojideki değişiklikler[13] o kadar geniş bir cephede yer alıyordu ki, yazarlar onları tarif etmek için Sanayi Devrimi terimini kullandılar. Sanayi Devrimi'nin oluşumu uzun sürse de, genellikle 1760–1830 yılları arasında, Britanya'da yer alan değişikleri[14] tanımladığı düşünülür. Bunlar, makinelerin ya da gücün yeniliğinden çok, daha önce bilinene verilen yeni önemden yayıldı. Devrim İngiltere'den Avrupa'nın batısına (Alman Ruhr kömür yataklarına ve Fransa'nın kuzeydoğusuna) ve beyazların yerleştiği dünyanın diğer pek çok bölgesine yayıldı.

Sanayi Devrimi'nin püf noktası, teknolojideki bir dizi gelişme süresince, batılı insanın üretici gücündeki inanılmaz artıştı. Sonuç, tarım ve geleneksel sanatlar yerine makineleşmiş endüstrinin, odun yerine demir ve kömürün, su ve rüzgâr yerine buharın (hayvan ve insan gücü için de), ev yerine fabrikanın ve kırsal alan yerine kentlerin geliştirilmesi oldu.

Endüstrideki devrim, teknolojik bir devrimden çok daha fazlaydı. Bu, ücretli işgücü, yeni ekonomik ve sosyal organizasyon şekilleri, giderek artan pazar gücü ve cansız gücün (buhar, elektrik, su, petrol ve dizel yakıt) görünüşteki sınırsız kullanımında muazzam bir yükseliş anlamına da geldi. Tüm bu değişiklikler –hiçbirinin yeni ya

da devrimsel olmadığı iddia edilebilse de–ondan önce gelenlerden farklı bir medeniyet yarattı. Diğerlerinden gasp etmenin haricinde, daha önce hiç bu ölçüde bir zenginlik kazanılmamıştı. Hiç kuşkusuz, artan zenginlik Batı'nın ekonomik ve askeri gücünü de yükseltti.

Bu gelişmelerle (kesinlikle göründüğü kadar sistemli olmayan) harekete geçen Batılı Avrupa'nın endüstriyel becerisinin gerilemesi, onsekizinci yüzyılın sonlarından itibaren belirgin bir değişikliğe uğradı. Onsekizinci ve onıdokuzuncu yüzyılın belirli dönemlerinde, Fransızlar ilimde, İngilizler teknolojide öncü oldular.

Ondokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında ise Almanlar her ikisini de geride bıraktı.

Onsekizinci yüzyılda, İngilizler bundan önce eşi görülmeyen ölçülerde yaratıcı ve yenilikçiydiler. Yoğun sermayeli, iş gücünden tasarruf eden araçlar icat ederek, Asya'da bulunan büyük ucuz iş gücü depolarıyla yarışabiliyorlardı. Tamiratın makinelerle yapılması moda oldu. Britanya'nın zengin kömür ve demir kaynağı, bir gecede çoğalmış görünen üretimi,[16] gelişmiş yol, kanal ve demiryolu taşıma sistemleri, büyüyen kredi ve para kaynakları, anonim organizasyonu (Doğu'dan miras alınan çift taraflı kayıt defteri tutma sistemi de buna eklenebilir), mülkiyeti yasalarla koruma altına alması, politik istikrarı, sınıf yapısı ve sosyal hareketliliği, genişleyen iş gücü ve sermayesi, giderek daha hırslı ve yetenekli olan orta sınıfı, kararlı hükümeti, Protestan ahlakı, aktif muhalefet yapan dini azınlıkları, rekabet edilemeyen donanması, doğal limanları, 1830'dan sonra hızla artan nüfusu ve sürekli kazanç sağlayan iç ve dış ticareti–tüm bunlar dünya fabrikası olarak sahip olduğu önderlik rolünü daha da güçlendirdi.

Britanya'nın üstünlüğünü açıklamaya yardım eden diğer etmenler, 1720 ve 1750 yılları arasında, İngiltere'nin sahip olduğu ürünlerin bolluğu, yeni mahsullerin ve tarımsal uygulamaların gelmesi ve toprağın daha kazançlı bir şekilde kullanılması (toprakları kuşatma hareketi) idi. Üretim ve hizmet endüstrisinin genişlemesi-

ne kıyasla tarım sektörünün daraldığı Britanya'da bile tarım, ekonominin desteklerinden biri olarak kaldı.

1850 yılında Britanya, dünyada buhar gücü, endüstriyel üretim, kömür, demir, tekstil, gemicilik ve demiryolu alanlarında önde gidiyordu. Britanya, ayrıca, Adam Smith'in toprak, hizmet ve sermayede serbest pazar felsefesinin kök saldığı devletti. İmparatorluklar ve şehir devletlerden ziyade milletlerin zenginliğini vurgularken, Smith, ekonomik hayata yeni bir bakış açısı getirdi. O anki şartlara göre, devletin özel girişimleri kısıtlamama politikasını gerektiren sosyal suiistimaller önemsenmedi.

Britanya'nın ilerlemesinin nedeni her ne olursa olsun, 1760'tan sonraki yüz yıl içinde gerçekleşen teknik değişiklikler, esas yapıları tarafından olduğu kadar çeşitlilikleri tarafından da belirlendi. O yüzyılda, sanatkârların eskiye dayanan hünerleri, yerini, ilk önce bir İngiliz ve daha sonra, metal, makine, fosil yakıtları, eğitimli mühendislere bağımlı bir Avrupa ve dünya teknolojisine bıraktı.

Tuhaf olan, bazı bilim adamlarının Batı tarzında üretimin (Londra'daki Kraliyet Topluluğu teknik ilerlemeleri araştırması için bir komiteye sahipti; Fransız Akademisi alet ve makineler topladı) hızlı ilerleyişini saran büyümekte olan problemlerle uyarılırken, Britanya'nın Sanayi Devrimi'ni yapanların çoğunluğunun bilim dünyasında olup bitenlerden fazlasıyla haberdar olan iş bitirici kişiler olmasıydı. Bilimsel Devrimi ne kadar soyutsa, Sanayi Devrimi de o kadar somuttu; birisi entelektüel bir fenomen, diğeri deneyseldi; birisi üst tabakanın diğeri sıradan insanların başlıca başarısıydı. Bu sıradan insanlardan, 1733'te önemli tekstil buluşlarının ilki olan hareketli mekik aletinin patentini alan John Kay (1704–64), bir Lancashire dokuma makinistiydi; 1764'te iplik eğirme makinesini bulan James Hargreaves (1722–78), bir dokumacıydı; 1769'da su tezgâhını bulan Richard Arkwright (1732–92) bir berber ve peruk imalatçısının oğluydu; 1779'da esasen bugün kullanılan çıkrık makinesini tasarlayan Samuel Crompton (1753–1827) bir ip eğiriciy-

di; 1787'de dokuma sürecini mekanize hale getiren[17] Edmund Cartwright (1743–1823) bir kasaba papazıydı.

Bilim adamlarından ziyade bu becerikli adamlara duyulan itimat sadece dokumacılıkta uygulanmadı. İsimleri buharın gelişmesiyle alakalı olan tamirci Thomas Newcomen (1663–1729) ve Glasgow Üniversitesi'nde alet yapımcısı James Watt (1736–1819) da bilim adamı değildi. Buharın geliştirilmesinde diğer bir önemli kişi, Richard Trevithick (1771–1833), bir demirci ve güreşçiydi. Bunun gibi eğitim almayanlar; demir madeninin dökümü ve rafine edilmesi işlemlerini geliştiren Abraham Darby (1678–1717) ve Henry Cort (1740–1800), büyük demirci ustalarından John Wilkinson (1728–1808) ve 1794 yılında metal kesiminde kullanılan ilk tornayı icat eden Henry Maudslay (1771–1831) idi. İngiliz manzarasını demir köprülerle donatan Thomas Telford (1757–1834) bir çobandı. Tüm İngiltere'de yüzlerce kilometrelik kanal ağı döşeyen James Brindley (1716–72) bilimsel bir geçmişe sahip değildi. Trevithick 1804 yılında ilk buhar gücüyle çalışan lokomotifi yaptı. Onu 1830'da 'Roket' yapımı ile George Stephenson (1781–1848) izledi. Bu icat, saatte 25 kilometre gibi duyulmamış bir hızda hareket ediyordu. 1850 yılına gelindiğinde, Britanya'yı yaklaşık 10.000 kilometrelik bir demiryolu ağı kaplamıştı. Elli yıl içinde bir lokomotifin hızı on kat ya da daha fazla ölçüde arttı. Demir köprülerin ve tren yollarının resimleri kentin yeni ve zengin orta sınıfının salonlarını onurlandırmaya başladı.

Daha önceki toplum ve medeniyetlerin aksine, Britanya'nın Sanayi Devrimi'nin önderleri elleriyle çalışmaya hazırdı. Çağdaşlık öncesi toplumlar hiç birinde, seçkin bir kişinin elleriyle çalışması kabul edilemezdi. Bu gün, Afrika, Latin Amerika ve Asya'nın seçkinleri el işçiliğinden uzak duruyor. Doğu'da, Budist, dilenci tasıyla görünüyor. Eski batılı dini tarikatların–Fransisken, Dominiken, Carmelites ve Augustine–hepsi de sadaka ile yaşamayı gerektiriyordu. Ama bu, temel hareket ilkesi *laborare est orare* (çalışmak,

ibadettir) olan Benediktin Tarikatı için geçerli değildi. Batı'da iş etiği konusunda hüküm süren, Benediktin Düzeni'ydi. İster Richard Trevithick, ister Henry Ford'u (1863- 1947) ele alalım, asıl kastedilen, makineleri tamir ederek ellerini kirletmeye hazır olan özel insanlardır. Çin'de, bir seçkinlik sembolü olarak tırnaklarını uzatan yüksek memur sınıfı, Batı'nın uygulamacılarıyla benzeşmiyordu. Bu, Batı'nın endüstriyel gücünün kökenlerini anlamaya çalışanlar için küçük ama önemli bir noktadır.

Dünyayı değiştirecek bir hareketi başlatanlar, genellikle kendi kendini eğitmiş, pragmatik tamircilerdi (bunların çoğu, anında kazanç sağlamak yerine, gerçekçi bir sorunu çözmek için uğraşıyordu). Akıl ve el emeğinin ortak çalışması–bilim ve sanayi devrimleri–gerçekten de birbirinden ayrılamaz; ama entelektüellerden ziyade becerikli adamların mevcut etkiye sahip olmasının gerekmesi, ilginç bir durumdur. Ortak çabalarının sonucu–bilhassa buharlı gemicilik ve buharlı trenler kıtaları birbirine bağladığında–dünyanın büyük ülkelerinin dâhil olduğu ekonomik bir bütünleşmiş yapı yarattı. Dünya sisteminin şekli temelli olarak değiştirildi. Hammadde talebi ve tedariki, batı komutasında batı çıkarlarına hizmet etmek üzere düzenlendi. 'Serbest Ticaret', açıkça, en güçlü olanın diğerlerinin üzerinde egemenlik kurma özgürlüğü anlamına geldi. Hâlâ da öyle. Endüstri ve ticarette yaşanan bu gelişmelerin[19] diğer bir sonucu–özellikle Almanya ve Amerika'nın yükselişiyle–sadece Asya ve Avrupa arasında değil, Batı güçlerinin de kendi aralarındaki güç dengesini değiştirmesiydi. Netice, 1914–18 Birinci Dünya Savaşı oldu.

Bugünün Batı teknolojisi ve on sekiz ile ondokuzuncu yüzyıllardaki teknoloji arasındaki başlıca fark, teknolojideki ilerlemenin bilimdeki ilerlemeye bağlı olduğu dereceydi. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren deneyimcilik, yerini gerçek bilime bıraktı.

Bilimsel gelişmeler, çok sayıda modern sanayi yarattı. Almanya, kimyasal madde ve elektrikte (buharı tamamlayan bir enerji kaynağı olarak), içten yanmalı ve dizel motorların geliştirilmesin-

de,[20] öncü rol oynadı. En önemli İngiliz katkıları ise; sentetik boya (Fransa ile birlikte), elektrik enerjisi (Almaya ve Fransa ile birlikte), Bessemer çelik dönüştürücüsü, Gilchrist-Thomas temel çelik yöntemi ve Parsonların buhar tribünüydü. İp eğirme makinesi, daktilo ve telefon, elektrikli aydınlatma, ilk uçak, ilk seri üretim araba, ilk genel amaçlı bilgisayar ve ilk transistorun icadında Birleşik Devletler'in katkısı vardı; yirminci yüzyılda Amerika, Avrupa'ya hem bilim hem de teknoloji üstünlüğünde kafa tutacaktı.

Bilim ve teknoloji günümüzün sosyal güçleri durumundadır; özellikle de bir milletin zengin mi yoksa fakir mi olacağına karar verirken. Teknik açıdan gelişmiş milletler dünyaya hâkim olurlar. Onüçüncü yüzyılda, her şey inanç açısından mümkündü; bugün ise, fizik ve biyolojideki temel keşifler sayesinde, her şey bilimsel açıdan mümkün görünüyor. İçinde bulunduğumuz bu antibiyotik, moleküler biyoloji, doğum kontrolü, genetik mühendisliği, nükleer füzyon, jet ve roketler, otomasyon, lazer, uzay yolculuğu, televizyon ve bilgisayar çağında, bilimin tüm problemlere çözüm getirdiğini sorgusuz kabul ediyoruz. Sınırlarının olduğunu kabul etmiyoruz.

Bilimin geçici doğasını, hatalarını (bilimin tarihi bunu açıkça ortaya koyuyor) ve insan ve evrene dair nihai soruları cevaplayamayacağını görmezden gelmeyi tercih ediyoruz. Bilgi birikimimizi ve dünya üzerindeki egemenliğimizi artırmak için ihtiyacımız olanın, daha fazla bilim adamı–maddi kaynaklarımızı artırmaya, zihnimizi şekillendirmeye yardımcı olacak bilim adamları–yetiştirmek olduğunu düşünüyoruz. Doğru bilim ve teknolojiyle Ütopya'ya ulaşabiliriz; asırlık yokluk, adaletsizlik, cehalet ve kötülüğün laneti ortadan kalkabilir.

Bilim adamları daha fazlasını ortaya çıkardığında, hepimiz, çok daha mutlu olacağız...

diyor, Hilarie Belloc (1870–1953), şaka yollu. Alfred Tennyson (1809–1892) ise tam aksini ifade eden bu sözleri ile bilimsel çağın hem sıcaklığını hem de soğukluğunu hatırlatıyor:

Senin zihnindeki gerçek şunu tekrarlar;
Sonsuz bir evrende, sonsuzluk, hem iyi hem kötüdür

Bilimsel Devrimi'nin hedefi olan rasyonel, sınırsız evren, hâlâ bir hayaldir. Gerçek ise, bizim, mantık, tarafsızlık ve hayatın mekanik bakış açısının güvenilmez olduğu irrasyonel bir dünyada yaşadığımızdır. (Haziran 1995'te New York Bilim Akademisi, iki yüzden fazla bilim adamı, fizikçi ve hümanistin katıldığı, 'Bilim ve Mantıktan Hareket' konulu bir konferans düzenledi.) Bazı bilim adamlarının ortadan kaldırıldığını düşündüğü inanç, arzu, gizemcilik ve sezginin gücü, yeniden odak noktası olmaya başladı. Orada, batı biliminin kurucularını–Kopernik, Galileo, Kepler, Brahe, Bacon, Newton ve Deskartes–'doğa düşmanı' olmakla suçlayan ve giderek artan cinsiyet, kültür ve ırk ideolojisi ile bir araya geldiler.

Tarafsız bilimin eleştirmenleri, pek çok bilim adamının *Zeitgeist*'in (zamanın gücü) görmelerini istediği şeyleri gördüğünü iddia ediyor. Bilim, Baconcu bir deneysel test süreci olarak, değerden bağımsız, tarafsız bir gerçeği arayış değildir. Bilim adamı, entelektüel yargılamasında, bilim için neyin önemli neyin önemsiz olduğunu söylerken, inanç ve arzuların etkisinden bağımsız olamaz. Onun bilimsel veri değerlendirmesi, eninde sonunda, bir inanç eylemi olan doğrunun varlığına inanmaya dayanır. Çalışması ne kadar orijinal olursa, inanç, arzu ve duygunun araya girmesi o kadar muhtemel olur. Bilimdeki tüm büyük adımlar, bir hayalle başlamıştır.[21] Albert Einstein, 1930'da yayınlanan, *What I Believe* (İnandığım Şey) adlı kitabında, insana ya da nesnel bilime karşı çok üstün olan evrenin kanunlarında aşikâr bir güç olduğunu, insanın tek başına bilimle yaşayamayacağını söylemekle aynı kapıya çıkan bu cümle-

yi yazar: "Yaşayabileceğimiz en güzel deneyim, gizemli olandır. Bu, gerçek sanat ve bilimin kaynağıdır." Doğrudur, materyalizm tek başına işe yaramaz, fakat bilimsel toplumun dışında olanlar, bilimin manevî, etik ve ahlakî yapısının ne olması gerektiğine nasıl karar verebilir?

Belki de bir çeşit dünyanın bütünlüğü inancı, hem gizemli hem rasyonel olan, yeni bir öznel ve nesnel bilgi bütünlüğü gün ışığına çıkar. Hayata dar bir şekillendirmeyle yaklaşan Descartes'çi düşünce, Batı'da nispeten az sözü geçen bir entelektüel gruptan öteye geçmedi. Batı'da ve dünyada çoğu insan, hâlâ bilginin–öznel ve nesnel–birleşik ve birbirine bağımlı olduğuna inanıyor.

En azından üstünkörü bir şekilde, batının dünyadaki etkisi, Grek-Roman geleneğinde, gerçekçi, maddeci ve entelektüeldi. Bu son iki yüzyılda, Batı, bilimsel bilgi ve ekonomik açıdan üretken teknolojide sivrildi.

Bu alanlarda sivrildi, çünkü bunlar, ona gurur veren gelişmeler konumuna geldi. Bunların yardımıyla her şey mümkündü. Dünya tarihindeki bu değişikliklerin, bizzat roman unsurlarına (kısmen Yeni Dünya'nın keşfine) ya da diğer medeniyetlerin evrensel anlamda uygulanabilir unsurlarına bağımlı olup olmadığı çok açık değildir. Batılı bilim ve sanayi devrimleri, batının yayılması ve sömürgeciliğiyle–yani, sıradan ve devamlı olaylarla değil ama tarihin olağanüstü ve arada sırada görülen evresi tarafından–kolaylaştırıldıysa, o zaman, bize, ondokuzuncu yüzyılın batılı ekonomik büyümesini ve gelişimini, yirminci yüzyıl Afrika, Asya ve Latin Amerika'sının takip ettiği bir örnek olarak kullanmamak düşüyor.

Batı, sanayileştiği için zengin olmadı, zaten zengin olduğu için sanayileşti. Son iki yüzyılda, Batı'daki insan gelişiminin büyük dalgası, Asya'ya uzanan yeni rotaların bulunması olayından ayrılamaz. Zira, bu rotaların bulunuşu, ticaret yoluyla zenginlik ve dünyanın geniş, yeni ve verimli bölgelerinin işlenmesini, büyük ölçüde yeni mineral yataklarının bulunmasını ve yeni nakliye, iletişim ve

güç şekillerinin getirilmesini mümkün kılan Yeni Dünya'nın keşfini sağlamıştır. Bu şeyler, batılı ırksal üstünlük ya da Batı'nın üstün zekâsı sayesinde değil, Batı'nın farklı değerler geliştirmesi ve diğer kıtaların insanlarının arasına farklı bir tarihi deneyim katmasıyla gerçekleşti; tüm dizginleri meraka, yaratıcılığa ve para hırsına veren bir deneyim.

Hiç kimse, Batı'nın yükselişinin tanıklık eden şartların ortadan kalkmadığını ve değişimin eski ağır çarkının kendini yeniden öne sürebileceğini tam bir güvenle dile getiremez. Yirminci yüzyılda dini tutuculuğun artışıyla, hiç kimse, laikliğe yönelen eğilimin–Rönesans, Aydınlanma, Sanayi ve Bilimsel Devrimleriyle canlanan eğilim–devam edeceğini söyleyemez. Kesin olarak, bilime duyduğumuz güvenin nispeten yakın kökenli ilerleme inancından kaynaklanmakta olduğunu fark edecek kadar bilgiye sahibiz. Asıl soru; 'Tarihin Büyük Devamsızlığı'nın–Bilimsel Devrim olmasaydı, Sanayi Devrimi–tarihteki büyük mutasyonların biri, devam eden bir evrensel süreç ya da bir 'Büyük Anormallik', özel şartlara dayanan tarihi bir an; tekrarı imkansız olmasa da zor bir fenomen olup olamayacağıydı. Sadece insan kalabalığını takip edenler cevabı öğrenecek.

11

Birinci Dünya Savaşı: 1914–18

28 Haziran 1914'te on dokuz yaşındaki Sırp bir terörist olan Gavrilo Princip, o dönemde Avusturya-Macaristan egemenliği altındaki Bosna'nın başkenti Saraybosna'da, Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ve karısı Sophia'ya suikastta bulundu. Suikastçının Sırbistan krallığının gizli desteğini aldığına inanan Avusturya, 28 Temmuz'da, Sırbistan'ın anlaşma yapma isteğine aldırmadan, savaş ilan etti. Sarayevo olayı, Avusturya'ya, asi Sırbistan'ı ve Rusları ilk ve son olarak Balkanlara burnunu soktuğu için pişman etme bahanesi sağladı.

Ertesi gün, Rusya, Sırp desteğiyle harekete geçti. Slavların koruyucusu olarak başka bir seçeneği yoktu; özellikle de daha önce 1908–9'da yaşanan bir Balkan krizinde Avusturya'ya boyun eğdiği için.[1] 1 Ağustos'ta Almanya, Rusya'ya savaş ilân etti. Hem Fransa, hem de Rusya ile savaşma ihtimali ile karşı karşıya kalan ve Rusya ve Avusturya arasındaki savaşta Avusturya'ya onların yardımına geleceği sözünü veren Almanya, oyalanmamayı tercih etti. Büyük oranda sanayileşmiş, makineleşmiş bir Avrupa'da, savaşın işleyişi tamamıyla değişmişti. Birliklerin nasıl savaşa dâhil edildiği 1870'ten önce ikincil önem taşıyordu; 1870'ten sonra ise en başta geliyordu; milyonlarca insanın harekete geçirilip savaşa dâhil edilmesi, birliklerin kara ve demir yoluyla karmaşık hareket etmesine bağlıydı. Bu da her istenildiği zaman--en azından birisi savaşı kazanmayı ummazsa--durdurulup başlatılamayan bir hareketti.[2] 3 Ağustos'ta Almanya Fransa'ya savaş ilân etti. Alman birliklerinin Belçi-

ka'yı istila ettiği 4 Ağustos'ta, Britanya Almanya'ya savaş ilân etti; Britanya'nın dominyonları da derhal destek vermek için birleştiler.

Bir Yunan trajedisi gibi, bu çılgınlığı durdurmaya kimsenin gücü yetmedi. Avrupa'da insanlar arasındaki savaşa katılma isteği kontrolden çıktı. Davalarının adil ve doğru olduğuna ve böyle yaparak kendilerini ve dünyayı savunduklarına inanan herkes kaderiyle yüzleşmeye koştu. İngiliz Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey (1862–1933) şöyle diyor: "Tüm Avrupa'da kuzular dışarı çıkıyorlar, onları hayatımız boyunca bir daha bu kadar ateşli göremeyeceğiz."

Kraliçe Victoria'nın (1819, hükümdarlık 1837–1901) uzun süren yönetimi esnasında oluşan *Pax Britannica* (*İngiliz Dönemi*) sona ermek üzereydi.

Savaşın, Avrupa'da her şey süt limanken patlak vermesine rağmen, onu şekillendirmek uzun zaman aldı. Avrupa'nın aşırı milliyetçiliğindeki tehlike, doruk noktasındaydı. Sezar ve Hıristiyanlık Avrupa'ya birlik, milliyetçilik ise fikir ayrılığı getirdi. İki milliyetçi savaş, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ, Romanya,[3] Arnavutluk ve Türkiye'nin içinde bulunduğu 1912 ve 1913 Balkan savaşları, bu savaştan önce yaşanmıştı. 1912 savaşı her ne kadar parçalanan Osmanlı İmparatorluğu'nu genel anlamda Avrupa'dan çıkattıysa da, iki savaş da Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında Balkanlardaki rekabete kalıcı bir çözüm getirmedi. Tam aksine, Rusya tarafından kışkırtılan Sırbistan (millî toprakları son zamanlarda yapılan savaşlarla ikiye katlanmıştı), zaten zayıflamış olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu üzerine daha fazla baskı uyguluyordu. Britanya, Fransa ve Almanya 'Daha Büyük Sırbistan Sorunu'na–Avusturya'nın Sırbistan ve Rusya'nın Balkanlardaki dalaverelerine karşı duyduğu kinin temeli[4]–doğrudan katılmadılar, ama müttefikleri katıldı.

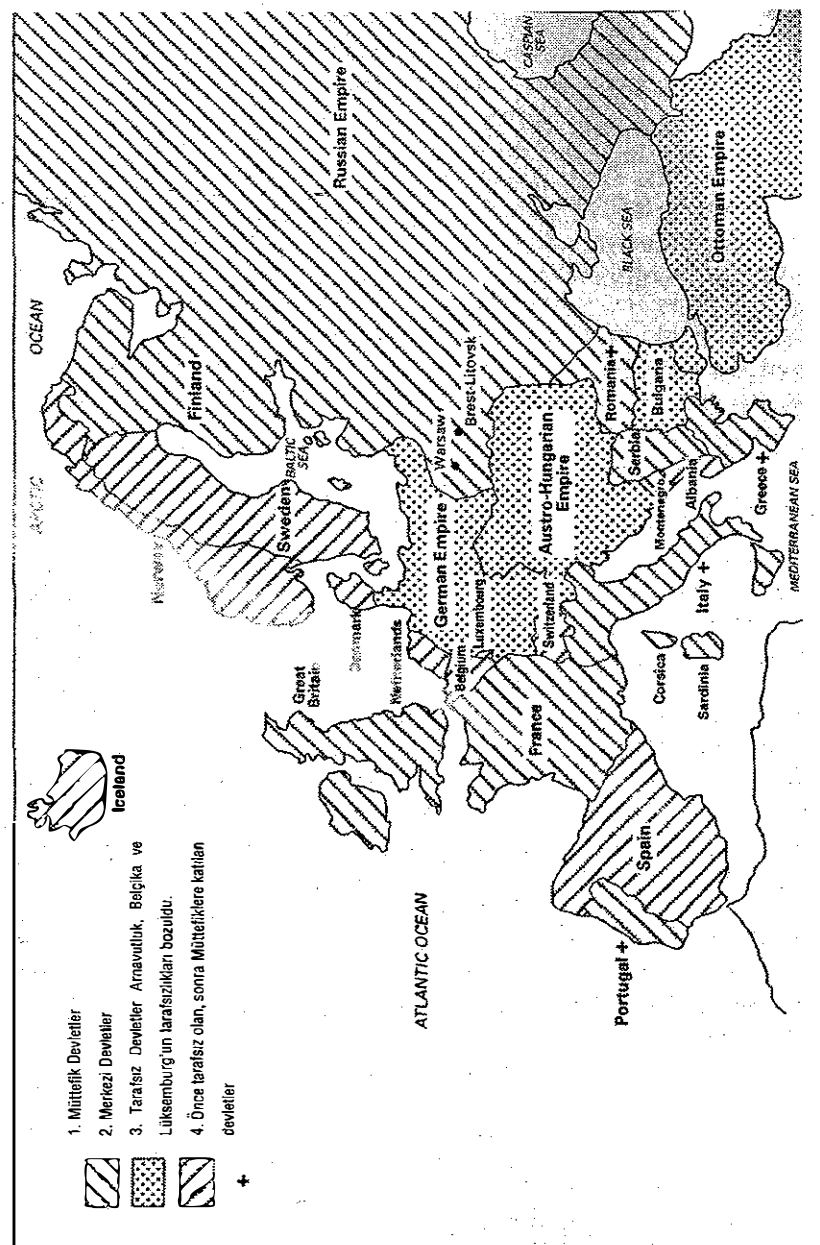
Sırpların millî özlemleri meselesi, savaş dışında çözümsüz hale geldi. Arşidük suikastı ise savaşın fitilini ateşlemek için gereken tek unsurdu. Devasa ölçülerdeki aptallık, korkaklık, mevcut müttefikler,

propaganda, yanlış hesaplar, düşünmeden hareket etme, seferberlik ve verilen ültimatomlar bardağı taşıran damlalar oldu. Savaşın kesinleşmesi için, geriye sadece birinin, daha az göze çarpan fakat daha kuvvetli olan histeri, onur, vatanseverlik, milliyetçilik, tutku ve ün unsurlarını ortaya koyması kalıyordu.

İlan edilen savaşla, daha önceden kuvvetler arasında yapılan askeri anlaşmalar devreye girdi. (Harita XIII) Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'yı destekledi (1882 Üçlü İttifakı). Fransa, Rusya'yı destekledi (1894 Fransız-Rus Birliği). Britanya, Fransa'yı (1904 İngiliz-Fransız Birliği) ve daha sonra Rusya ve Fransa'yı destekledi (1907 Üçlü İtilaf). Osmanlı İmparatorluğu Merkezi Kuvvetler'e katıldı (1914), çünkü Türkler, Rusların geleneksel düşmanlarıydı; Bulgarlar 1915'te savaşa katıldı, çünkü 1913 Balkan Savaşı'nda Sırplara toprak kaptırmışlardı. Daha sonra, İtalya (1915), Romanya ve Portekiz (1916) ile Yunanistan ve Birleşik Devletler (1917) Müttefiklere katıldı. Japonlar Almanya'ya karşı savaşa girdi, çünkü 1902 ve 1905 İngiliz-Japon anlaşmalarına göre öyle yapmak durumundaydılar ve Çin'in Almanya kontrolündeki Shantung eyaletini ve Pasifik'teki Alman Mariana, Caroline ve Marshall adalarını elde etmeyi ümit ediyorlardı. (Harita IX)

Japonya, 1915'te Çin'in Müttefikler tarafında savaşa girmesinden sorumlu olacaktı.

İtalya (1859 ve 1870 arasında birleşti), 1882 Üçlü İttifak kapsamında, Almanya ve Avusturya'ya yardım etse de, yine de tedbirli davrandı. Avusturya'nın Sırbistan'a karşı hareketi, Üçlü İttifak ile bağdaşmayan saldırgan bir eylemdi. Onun yerine, Mayıs 1915'te–Müttefikler her türlü gizli anlaşmayı yaptıktan sonra–İtalya taraf değiştirdi (İkinci Dünya Savaşı'nda da yapacağı gibi) ve İngiliz, Fransız ve Ruslara katıldı. O zamana kadar, savaş batı dünyasını içine almıştı. Avrupa'da, sadece Norveç, İsveç, Danimarka, Hollanda, İsviçre ve İspanya tarafsız kaldı.

1. Müttefik Devletler
2. Merkezi Devletler
3. Tarafsız Devletler Arnavutluk, Belçika ve Lüksemburg'un tarafsızlıkları bozuldu.
4. Önce tarafsız olan, sonra Müttefiklere katılan devletler
+
Iceland
ARCTIC OCEAN
Finland
Sweden
BALTIC SEA
Russian Empire
Great Britain
Denmark
Netherlands
German Empire
Warsaw
Brest-Litovsk
Luxemburg
Belgium
Switzerland
Austro-Hungarian Empire
Romania+
Serbia
Bulgaria
BLACK SEA
CASPIAN SEA
Ottoman Empire
Montenegro
Albania
Greece +
Italy +
France
Corsica
Sardinia
MEDITERRANEAN SEA
Spain
Portugal +
ATLANTIC OCEAN

Arşidük suikastı Balkanlardaki meseleleri zirveye taşısa da, savaşın tek nedeni değildi. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının devam eden düşüşüyle büyük kuvvetler arasında yükselen gerilim, yeni yüzyıl başladığından beri büyümeye devam ediyordu. 1914'ten önceki yirmi yıl içerisinde, hiç bir şey İngilizlerin canını, Almanya'nın donanmasıyla onlara meydan okuması kadar sıkmamıştı. Rus filosunun çoğunun 1904–5 Rusya-Japonya Savaşı'nda yok edilmesiyle birlikte, sadece Almanya Britanya'ya denizde meydan okuyabiliyordu. (Birleşik Devletler filosu onları korkutmuyordu.) Kayser II.Wilhelm'in ifadesi şöyleydi: "Almanya'nın geleceği denizdedir." Alman filosu altıncı sıradan ikinciliğe yükselmişti–İngiliz Kraliyet Donanması'nın hemen arkasında. Almanlar, ayrıca, ticaret filosu ve gemicilik alanında da İngilizleri geride bırakıyordu. İngiliz dış politikasının temel görüşü, her zaman için kıyısı olduğu denizlerin kontrol altında olmasına dayanıyordu. Bu, II. Philip, XIV. Louis, Napolyon'a ve şimdi de Kayser'e karşı aynı şekilde uygulanan bir politikaydı. Almanya, İngilizlerin denizlerdeki ve dünya okyanuslarındaki üstünlüğüne meydan okuyarak, İngiliz düşüncesinin 1805'te Trafalgar'da belirlenen şeklini değiştirmeye çalışıyordu. Almanlar, ayrıca, tekstil, sentetik boya, kömür, demir-çelik, otomobil (1890'lı yıllardan itibaren) üretiminde ve dünya ticaret hacminde de yükseliyordu.[6] 1890'lı yıllarda Almanya'nın Britanya'ya ihracatının büyümesi, İngiliz basınından pek çok eleştiri aldı. Almanların, ticaret ve finans, özellikle de yatırım bankacılığı alanında, İngilizlerden öğreneceği çok da fazla bir şey yoktu.

İngilizleri asıl hayal kırıklığına uğratan, Tanrı'nın dünyaya hükmetme hakkını kendilerine verdiği düşüncesine Almanların meydan okumasıydı.[7]

Bunu en iyi ifade eden, Winston Spencer Churchill'in (1874–1965) 1914'te söylediği şu sözdü:

Toprak konusunda istediğimiz her şeye sahibiz ve esasen şiddetle ve genelde zorla elde edilen muazzam servetimizin rahatsız edilmeden bize bırakılmasına dair isteğimiz, diğerlerine bize göründüğünden daha az mantıklı görünüyor.[8]

Ağustos 1914'te İngiliz Kabinesi'nin savaşa girmede isteksiz olmasına şaşmamak gerekir. Çünkü Avrupa'dan barıştan başka bir şey istemiyordu.

Almanya, dünyanın kaderinin sadece Britanya tarafından belirlenmesine bozuldu. Ondokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde, Almanya, Bismarck'ın liderliğinde birleşen ufak tefek devletlerden oluşan bir federasyondu. Almanya bir 'çaylak' değildi.[9] Danimarka (1864), Avusturya (1866) ve Fransa'yı (1870) alt eden Almanlar, İkinci İmparatorluk'u 1871'de oluşturdular. Deniz yolları ve kıyılarını savunmak için büyük bir filo kurmakla, dünya ticaretinde sürekli büyüyen bir pay istemekle ve sistemde yer hakkı iddia etmekle, Alman İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu'nun daha önce yaptığını yapıyordu. Fakat Britanya için doğru olan, Almanya için yanlıştı.[10]

Britanya, dünyanın süper gücü olarak, sorumluluklarını taşımada çok kaygısızdı. Lord Salisbury'nin (1830–1903) İngiliz dış politikasını tarif ettiği, 'Çarpışmalardan uzak durmak için ara sıra diplomatik bir manevrayla akıntı yönünde ilerleyebilme' özelliği, dış meseleleri idare etmede imrenilecek bir özellik olabilir, fakat Britanya'nın dünya lideri olarak sahip olduğu sorumluluk anlayışı için çok fazla bir şey ifade etmiyordu. Haziran 1914'te kriz başladığında, Britanya, dünya meselelerinin lideri olmaktan ziyade bir seyirci olarak hareket etti. Sör Edward Grey bir konferans önerisinde bulunduğunda, Avusturya reddedemedi. Britanya mücadeleye katıldı, çünkü Almanya'nın Fransa ve Belçika'yı yenmesinden ve Manş Denizi limanlarına ulaşmasından korkuyordu. Almanya'nın Manş Denizi'ne ulaşması halinde, Britanya tehlike altına gi-

recekti. Sadece Almanya, Britanya'yı Avrupa'nın önemli gücü olarak yerinden edebilirdi. Almanya'nın Türkiye ile ittifakı da Britanya'nın Doğu'ya uzanan ana yollarından birini tehdit ediyordu. Britanya'nın hareketlerini kişisel çıkar belirliyordu.

Almanya'nın 4 Ağustos 1914'te Belçika topraklarını ihlal etmesiyle, Britanya savaşmak için gereken ahlakî bahaneyi bulmuş oldu. Yine de, Britanya ve Almanya arasındaki temel problem, Belçika topraklarının ihlali değil, Avrupa ve dünya gücü için yapılan çok daha kapsamlı bir mücadeleydi.

1864, 1866, 1870 ve 1914 savaşları, esasen, Almanya'nın Avrupa ve dünyadaki konumu ile ilgiliydi. Almanya için, daha fazla güç elde etmek, Britanya'nın gücünün azalması ve bunun üzerine taviz vereceği her hangi bir uzlaşmada bulunmaması anlamına geliyordu. Üretim ve ticarette zaten güç kaybetmekte olan Britanya gibi bir devletin, gücünü daha da azaltarak elde edebileceği bir şey yoktu. Mevcut durumundaki bir değişikliğe, ne olursa olsun, daima zamanın öncü gücü tarafından karşı konulmuştur.

Fransa'nın[11] (1914 yılında ekonomik ve askerî gücü Britanya ya da Almanya'nın gücünden çok daha aşağıdaydı) Almanya'dan çekinmek için daha fazla nedeni vardı. 1815'te Viyana'da kurulan Avrupa güç dengesini bozan 1870 Prusya yenilgisini asla kabul etmiyordu. Ayrıca, Alsace-Lorraine'in mineral zengini topraklarını temelli kaybetmeye hazır değildi. Almanya'nın askeri ve endüstriyel gücü Fransa'yı geride bıraksa da,[12] Almanlarla bir başka mücadele kaçınılmaz görünüyordu. Böyle bir mücadele hazırlığında Fransa, 1894'te, cumhuriyetçilik ilkesini, çarlık savunucusu Rusya ile taraf olarak, riske attı. İngilizlerle daha iyi ilişkiler içine girmek için Mısır'daki İngiliz üstünlüğünü kabul etti (1904) ve Almanya'nın aksine, Britanya Boer Savaşı'ndayken (1899–1902) kasıtlı olarak tarafsız (sözde ve eylemde) kaldı. Şayet Britanya, Fransa ve Rusya'nın yanında yer alsaydı (1907 Üçlü İtilaf'ta olduğu gibi), Almanya'nın ortak düşman olması gerekirdi. Fransa, hayatta kalabilmek

için Britanya'nın yanında olmak zorundaydı. Diğer her şey de buna bağlıydı. Savaşın patlak vermesiyle, Rus ortağının önderliğini izlemekten başka seçeneği yoktu. Riske atılan Sırbistan değil Fransa'ydı. Ya şimdi ya hiç durumu vardı; ya Üçlü İtilaf (Britanya, Fransa ve Rusya) işe karışacak ya da Almanya söz konusu topraklara ve belki de dünyaya hükmedecekti.

Marks karşıtı J. A. Hobson (*Emperyalizm: Bir Çalışma* adlı kitabı 1902'de piyasaya çıktı) ve Marksist Vladimir Lenin (*Emperyalizm, Kapitalizmin En Üst Basamağı* adlı kitabı 1917'de yayınlandı) gibi bazı yazarlar, siyasî kaynaklardan çok ekonomik kaynaklardan yayılan savaşa doğru ilerleyişi 1914'ten önce gördü. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, dış ticaret ve yatırım için ayrıcalıklı alan arayışının–Avrupa'da ve dünyadaki kuvvetler arasındaki ekonomik itiş kakış ve fiyat kırma olayları–politik oyunlardan ziyade batılı endüstriyel ekonomilerin yapısında yer alan değişikliklerden kaynaklandığını düşünüyorlardı.

1870'ten sonra Avrupalı güçlerin Afrika ve Asya bölgelerinde gösterdikleri çaba, kendi içsel çıkınazından kurtulmaya çalışan batılı kapitalizmin gelişimindeki mantıklı ve kaçınılmaz sondu. Emperyalizm, kapitalizmin esaslı bir bölümünü oluşturuyordu. Savaşın öncesinde gerçekleşen silahlanma yarışı; demiryolları ve geri kalmış bir takım özelliklere yönelme gibi daha barışçıl üretim şekillerinin yerini alabilecek elverişli bir durumdu.

Hobson ve Lenin'in ekonomiye dair açıklamaları onlar hakkında iyi izlenimler bıraksa da, ekonomik faktörleri politik olanlardan ayırmak çok zordur. Şayet ekonomik faktörü politik faktörden ayrı olarak inceleyecek olursak, o zaman, büyük kuvvetlerin savaşa gitmekle kazançtan çok zarar elde ettikleri apaçık ortadadır. 1913 yılında, Almanya, Hindistan'ın yanında, Britanya'nın en iyi müşterisiydi. Britanya da diğer ülkelerden–Birleşik Devletler hariç–daha çok Almanya'dan mal alıyordu. Avusturya-Macaristan'ın en iyi pazarları İngiliz adalarındaydı. Afrika ve Asya'daki kuvvetler

arasında giderek büyüyen sürtüşmelere bakacak olursak, Avrupalı sömürge ticareti ve yatırımlar (bunlar, sömürgenin kendisi için bir ölüm kalım meselesiydi), dünya ticareti ve uluslar arası yatırımda çok küçük bir rol oynuyordu. Ticaret ve yatırım bağımsızdı. Her nasılsa, 1914'ten önce var olan güçlü ticari bağlar, savaşı önlemek ya da savaşan güçlerin gruplaşmalarını değiştirmek için hiçbir şey yapmadılar.[14]

Avrupa'nın liderleri, politik ya da ekonomik faktörler olsun ya da olmasın, yirminci yüzyılın başlarında savaşa meyilli görünüyorlardı. Britanya hariç, 1914'te batılı ülkelerin çoğunda mecburi askerlik uygulaması getirilmişti. Fransa, Almanya ve Rusya yaklaşık bir milyon askeri olan daimi ordulara sahipti. Hükümetler, savaş hazırlıkları konusunda birbirleriyle yarışıyorlardı. Avrupa'nın bilimsel ve endüstriyel becerisinin büyük bölümü, savaş endüstrisinde çokça kullanıldı. Proksilinin 1846'da Alman bilim adamı Christian Friedrich Schönbein (1799–1868) tarafından bulunmasından itibaren, patlayıcı üretimi kökten bir değişiklik yaşadı. 1846'da, İtalyan Ascanio Sobrero tarafından nitrogliserin bulundu ve (daha önce Rus kimyacılar ve ağır silah subaylarının yaptığı çalışma üzerine kurularak) 1862'den sonra İsveçli Alfred Bernhard Nobel (1833–1896) tarafından büyük miktarlarda üretimi yapıldı. Beş yıl sonra Nobel, dinamiti icat etti. Avrupa medeniyeti sanat, öğrenme ya da dinle değil, bir ülkenin savaşı kazanabilme becerisiyle ölçülmeye başladı. Sonunda savaşa kurban verilecekler ise göz önüne alınmadı. Ondokuzuncu yüzyılın diğer savaşlarında olduğu gibi, savaşmak isteyen insanların kıtlığı gibi bir sorun yaşanmayacağına dair bir inanç vardı.

1914 öncesi yıllarda, deniz ve kara savaşlarının her yönü kökten değiştirildi. 1880'li yıllarda var olan en iyi savaş gemileri, 1870'li yıllardaki İngiliz donanmasının tamamına denk gelebilirdi. Buhar ve sıvı yakıtın kullanılması, 1870li yıllardaki 6 natlık hızı, 1880li yıllarda 36 nata çıkardı. Zamanı gelince, 'kan ve demir' ye-

rine sıvı yakıt zaferin anahtarı oldu. İlk olarak 1850'lerde tanışılan zırhla kaplama tekniği, 1905 yılına kadar 60 santimetrelik bir kalınlığa ulaştı. İngilizlerin ilk kez 1906'da denize indirdiği zırhlı savaş gemisi, 18.000 ton çeliği, 21 nat hızı ve 30 santimetrelik 10 silahıyla tüm dünyayı büyüledi. 1914 yılında dünya gücü, daha önce hiç olmadığı kadar, bir milletin savaş donanmasının yeteneklerine dayandı.[15] Mantığa aykırı olarak, Britanya'nın dünya ile hayat bağını kesmeye en çok yaklaşan gemi–denizaltı–savaş başladığında en çok göz ardı edilen şeydi. Almanya'nın, 1917'ye kadar, İngiliz filosuna karşı büyük bir Alman denizaltı seferberliği başlatmak için yeterli denizaltısı yoktu.

Kara Savaşlarına gelirsek, 1914'e kadar, batılı kuvvetler makineleştirilmiş katliamlar tertiplemişlerdi. Tabanca, tüfek ve ağır silahların gücü, menzili ve hedefe ulaşmadaki doğruluğu köklü bir değişime uğradı. 1866 yılında Avusturya'ya karşı yapılan savaşta, Prusya, (Avusturya'nın ağızdan doldurmalı silahına karşılık) öldürücü etkisi büyük olan bir arkadan doldurmalı silah kullandı.[16]

Çok az kişi, savaşın, 1865 sonrası çoğu savaşta olduğu gibi, hızlı ve kesin olacağından şüpheliydi. Hem sivil hem de askeri kuvvet indekslerinin Fransız zaaflarını işaret etmesi gerçeğine rağmen, Fransızların planı, eşi görülmemiş bir hızda tüm cepheye düzenlenecek bir saldırıyı gerektiriyordu. Durum, bir cesaret ve strateji meselesiydi. Fransızların korunmasız olan sol kanadına yönelik bir Alman saldırısı (ki daha sonra gerçekleşecekti) akıllardan uzak tutuluyordu. Alman Genel Kurmayı (Schlieffen planıyla), önlerindeki kanıtları tamamen göz ardı ederek, altı hafta içinde karışıklığı sonlandırmaya niyetliydi. Olayları yine moral ve ataklık yatıştıracaktı. Kayser şöyle diyordu: "Öğle yemeğinde Paris, akşamda St Petesburg." Bir araya gelen savaş bulutlarını gören Avrupalılar, 1914 yılına kadar, yaklaşan savaş için büyük ordular oluşturmuşlardı.[17] En kötü ihtimal gerçekleşecekse, savaş, hâlâ, anlaşmazlığı ortadan kaldıracak en kabul edilebilir yoldu. Avrupa idari mevkilerinde giderek

daha fazla sorulan soru; "Savaş olacak mı?" değil, "Savaş ne zamanı olacak?" idi.

1914'ten önceki yirmi yıl içerisinde Avrupa'daki savaş hazırlıkları, itirazlar olmadan tamamlanamadı. 1910'da İngiliz yazar Norman Angell, son derece etkili olan kitabı, *Büyük Hayal*'i yayınladı.

Kitabında, modern dünyanın ekonomik ve finansal karmaşıklığının, kuvvetler arasındaki temel savaşı, modası geçmiş bir şekle soktuğunu; bunun da, giderek büyüyen sayıdaki Avrupalının teselli bulduğu nokta olduğunu iddia ediyordu. Savaş akla gelmeyen bir olaydı. Avrupalı kuvvetler arasında tansiyonu yükselten, Alman Donanması'nın 1911'de Fas'ın Atlantik sahilindeki Agadir'da gerçekleşen güç gösterisinin ardından, Uluslar Arası Sosyalist Örgüt (1912'ye kadar dokuz milyon üyesi olmuştu), ne olursa olsun, kendi emri altında, kapitalist bir savaşa karşı çıkacağına yemin etti. İngiliz barışçı Bertrand Russell (1872–1970) ve Fransız sosyalist Jean Jaurès (1859–1914) büyüyen tehlikeye karşı yükselen etkileyici seslerin sadece ikisiydi. Savaşmak için girişilen değirmen suyu yarışını durdurmak için bir girişimle, Çar II. Nicholas, 'dünyayı barışçı bir krallık– Olimpiyat Oyunları'nın kaldığı yerden başlatıldığı, evrensel bir dil olan Esperanto dilinin sunulduğu, öğrenci değişimlerinin yapıldığı, ticaret ve seyahatin teşvik edildiği bir dünya–yapmanın yollarını tartışmak' üzere, 1899 ve 1907 Hague Barış Konferanslarını topladı. Bu girişimlerin hiç biri başarıya erişemedi; aksine savaş bulutları daha da büyüdü. Hepsinden tuhafı, savaş geldiğinde, ona, her şeyiyle kanıtlanan bir felaket gibi değil, Avrupa medeniyetinin umudu gibi yaklaşıldı. İlk önce, idealizm hüküm sürdü; dünya ancak fedakârlıklarla kurtarılabilirdi. Çoğu Avrupalı erkeğin 1914 yılında hissettiği tek korku, cepheye savaş bittikten sonra varmaktı.

Yazık ki, savaş ne altı haftada ne de altı ayda bitti. Bu kez, Prusya tarafından 1866'da Avusturya'ya karşı ve 1870'te Fran-

sa'ya karşı elde edilen hızlı, kararlı, askeri zaferlerin tekrarı olmayacaktı. Aksine, (Almanların, Paris'in dışında Marne'da durdurulmasıyla) savaş, bir siper harbi çıkmazına dönüştü. Batı cephesinde savaş hattı, üç yıl boyunca neredeyse hiç kımıldamadı. Daha sonrasında, onsekizinci yüzyılın uzatmalı Avrupa savaşlarından bazılarına ya da ondokuzuncu yüzyılın Amerikan İç Savaşı'na benzer, sonsuz görünen, harap edici, inatçı bir mücadele başladı. Finans,[19] malzeme ve insan kaynaklarının seferberliği, örneğine rastlanmamış bir ölçüdeydi. Hükümet güçleri ve hükümet propagandası daha önce hiç olmadığı kadar büyüdü.

Askerler yılbaşını evlerinde geçiremedi. Onlardan milyonlarcası bir daha evlerine dönemedi. Dört korkunç yıl boyunca, savaş, Avrupa'nın ortaya koyduğunun en iyisini tüketmek üzere devam etti. Ağustos 1914'te bir gün içinde, Fransızlar 27.000 adam kaybettiler. Birinci yılda batı cephesinde bir milyon adam öldü. 1916'da, Somme'da, bombaların parçaladığı birkaç kilometrekarelik alan için, 60.000 Müttefik askeri can verdi; 1 Temmuz 1916'da saldırmakta olan İngilizler 60.000 kayıp verdiler–subayların yüzde altmışı, askerlerin yüzde kırkı.

Hiçbir şey elde edilemedi. Verdun'daki on aylık, daha sonra da 1916'da verilen mücadele, Fransızlara ve Almanlara 800.000 cana mal oldu. 300.000 kaybın verildiği bir çamur deryasında yapılan Passchendaele muharebesi (Temmuz-Kasım 1917), bir trajediden ziyade ağır bir suçtu. Bu büyüklükte bir kayıp daha önce görülmemişti; Passchendaele ve Verdun gibi muharebelerdeki bu rakamlar affedilemezdi. '(Avrupalı) Gençliğin kırmızı tatlı şarabı'[20] tüm dünyayı buladı. Yaşlı insanların hatalarının bedelini, genç insanlar kanlarıyla ödediler. Batı toplumu şaşkına döndü. Bu bir katliam savaşıydı.

Doğu cephesinin batıdan çok daha değişken olmasına rağmen, Rusya'ya çıkan bedel aynı derecede büyüktü. Ruslar, Galiçya ve Sırbistan'da Avusturyalılara karşı kazandıkları, Alman birlikleri-

nin batı cephesinden çekilmesine neden olan başarılarının ardından, Ağustos 1914'te, Tannenberg'de Almanların yaşattığı büyük kayıplarla karşılaştılar (iki gün içinde, Ruslar 100.000 kayıp verdiler). Diğer bir korkunç hezimet de, Eylül'de, Masurian Gölleri bölgesinde geldi; çarın ordusu, inanılmaz bir şekilde bozularak Rusya'ya geri dönmek zorunda kaldı. Mucize sayılacak olay ise, Rusya'nın üç yıl daha savaşabilecek gücü bulmasıydı. 1915 yılında Bulgaristan'ın katılımıyla, Almanlar, Avusturyalılar ve Macarlar Galiçya'yı Ruslardan geri aldılar ve Sırbistan'ı bertaraf ettiler.

Cephede ölen dokuz-on milyon kişi,[21] Fransız İhtilali'nin başlamasından itibaren tüm Avrupa savaşlarında kaybedilenlerin toplam sayısını çok gerilerde bıraktı. Seferber edilen 65 milyonun 8,5 milyonu ödü, yirmi bir milyonu yaralandı ve diğer pek çoğu da esir düştü ya da hastalık ve yokluktan hayatını kaybetti. Birleşik Devletler, Fransa'da savaşı gören 1,2 milyon 'Piyade eri'nin oldukça küçük bir yüzdesini kaybetti.

Savaş, silahlanmada yaşanan devrim nedeniyle, korkunç sayıda cana mal oldu. Dakikada 600 mermi atabilen makineli tüfek, savunma sistemlerini neredeyse zapt edilemez kılmıştı. Askerî liderlerin eğitildiği hareket ve manevra savaşı, artık uygulanamaz olmuştu. Dahası, emirleri verenler, katliama şahitlik edemeyecek kadar uzak ve bundan etkilenmeyen 'şato generalleri' olduğundan, cinayetler ertesi gün, daha sonraki gün ve bir sonraki gün hatta dehşet veren kanlı aylar boyunca sürdü. Eylem halindeki toplu orduları kontrol etmeyi hedefleyen elverişli bir savaş planı, hâlâ çıkarılmayı bekliyordu. Savaş tehlikelerini birlikleriyle paylaşan Marlborough, Washington, Napoleon ve Wellington, böyle sonu gelmek bilmeyen, hedefsiz öldürmelere asla fırsat vermeyebilirdi.

Sadece, 1917'de olduğu gibi, geniş çaplı bir isyan tehdidi olduğunda, politikacılar kadrolarına katliamı durdurma emri verdiler. Fakat cinayetler, savaşta gözle görünen bir etki bırakmaksızın, kısa bir süre sonra yinelendi. 1815'ten beri tüm Avrupa savaşları kısa ve belirleyici olurken, bu savaş bitmek bilmedi.

Çıkmazdan kurtulmak için her yol denendi. 1915'te Almanlar zehirli gaz kullandılar (1907 Hague Konferansı'nda yasaklanmıştı); ayrıca havadan bombalama yaptılar. 1915'te Paris ve Londra üzerine ilk zeplin saldırıları, barbarca olarak tanımlandı.[22] İngilizler, kısa bir süre sonra, zorbalık duygularına hâkim olamadı ve karşı bombalamaya geçti. Almanya'nın müttefiki Türkiye'yi savaş dışı bırakma çabasıyla, Nisan 1915'te, İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı birlikler, Çanakkale boğazını zorlamak ve İstanbul'u ele geçirmek için gözü kara fakat talihsiz bir girişimde bulundular (36.000 kişilik Müttefik birliği yok oldu). Müttefikler, 1915 yılının başlarında gizli anlaşmalarla, İtalya'yı, karşılığında Ortadoğu'da bulunan Anadolu'nun güney ve batı sahillerinin yanı sıra On iki Türk Adaları'nın verilmesi sözüyle, eski müttefik Avusturya-Macaristan'a saldırmaya ikna ettiler. Yunanların İzmir ve Türkiye'nin bir bölümü talepleri onaylanmayı bekliyordu. Haziran 1915'te İtalya Avusturya-Macaristan'a sadırdı fakat geri püskürtüldü. Ekim 1917'de İtalya, kati surette yenilgiye uğradı.

Müttefikler arasında yapılan diğer gizli anlaşmalarla–İhtilal'den sonra Bolşevikler tarafından açığa çıkarıldılar–Rusya'ya, İstanbul (İstanbul antlaşması, Nisan 1915) ve Anadolu'nun bölgeleri vaat edildi. Mayıs 1916'nın Sykes-Picot Antlaşması, Müttefiklerin Araplara savaş sonrasında bağımsızlık sözü verirken, asıl niyetlerinin Arapları kullanarak kendilerini güçlendirmek olduğunu gösteriyordu. Arapların Türklere karşı ayaklanmalarının–bu ayaklanma, Türk ordusunun Ortadoğu'da yok edilmesiyle sonuçlandı–başlarında Mekkeli Şerif'in bulunduğu bir Birleşik Arap krallığına ulaşmalarını sağlayacağı umudu, Batının çıkarlarına kurban gitti. Arap dünyası, daha sonra, Batılı kuvvetlerin lehinde olan şartlarla Britanya ve Fransa arasında bölüşüldü.

1916 yılında Britanya, zorunlu askerlik anlayışını getirdi. O yılın Mayıs ayında, İngiliz Donanması, Danimarka Yarımadası açıklarında Alman donanması ile sonuçsuz bir savaşa girdi. 1917'de

ise, başka bir sonuçsuz eylem olarak, İngilizler, batı cephesindeki Cambrai'ye yeni bir silah olan 'tank'la saldırdı.

Olay, beraberinde Amerika'yı savaşa sokma riskini getirse de, Şubat 1917'de Almanlar, Mayıs 1915'te bir İngiliz Transatlantik yolcu gemisi olan *Lusitania*'nın[24] batmasının ardından vazgeçilen serbest deniz altı savaşına yeniden başvurdu. Mayıs 1917'ye kadar, Alman denizaltıları İngiliz gemilerini yerine yenileri getirilmeden batırmaya devam ettiler. O yılın ilk üç ayı boyunca, dört yüzden fazla İngiliz gemisi batırıldı ve Birleşik Krallığa sadece altı hafta yetecek kadar yiyecek ve erzak kaldı.

Britanya şanslıydı, zira yardım yoldaydı. Bir ay öncesinde (Nisan 1917), Almanya'nın serbest denizaltı savaşı ilanını takiben (Amerika, bunun tarafsızlık haklarına aykırı olduğunu iddia etti), Birleşik Devletler savaşa bir müttefik olarak değil, Müttefiklerin yanında bir dost olarak girmeye karar verdi.[25] Wilson'un yönetiminde hâkim olan Müttefik yanlısı düşünce, sonunda, kendini açıkça ortaya koydu; dünyanın üçüncü büyük donanması da mücadeleye katılmıştı; iki milyon Birleşik Devletler gönüllüsü mevcuttu. Birleşik Devletler ordusunun seferberliği ve eğitimi çok yavaştı, ama yine de, bir yıl sonra, Mart 1918'de (Almanya'nın, Polonya sınır kasabasında Brest-Litovsk'ta Rusya'yı ateşkese zorlamasıyla birlikte)[26], Alman Genel Kurmayı, Batı'da yapılacak bir bahar saldırısıyla her şeyi riske atmaya gücünün yeteceğini düşündü. Amerikan birlikleri Atlantik'i geçerken, Alman birlikleri doğu cephesinden batıya doğru hızla ilerliyordu. Amerikalıların, 1918'de savaşın son safhalarına katılmasına rağmen, Fransa'daki sayıları oldukça belirleyiciydi. Umutsuz çabalara rağmen, Alman bahar saldırısı (Mart –Temmuz) başarısızlıkla sonuçlandı. Çöken batı cephesi, Ekim ayında Kiel'de baş kaldıran donanma ve Kasım ayında Münih'te başlayan isyanla birlikte, Almanya anlaşma yapmaya zorlandı. Daha da büyüyen karmaşada, II. Wilhelm çekildi.

Başkan Wilson'un vaat ettiği 'Adil ve uzun süreli barış', 'zafersiz barış' yerine, Almanya, şimdi 1919'da Paris ve Versailles'da

Barış Konferanslarında tam bir aşağılarıma yaşıyordu. Yirmi yedi Müttefik milleti kendi delegeler temsil etti. Rusya devrimle meşguldü. Almanya, üzerinde görüşmediği bir antlaşmayı imzalamasının haricinde davet edilmedi. 'Büyük Üçlü', Birleşik Devletler'den Woodrow Wilson, Fransa'dan Georges Clemenceau (1841–1929) ve Britanya'dan David Lloyd George (1863–1945) görüşmelerde baskın taraftı, diğer 'büyük kuvvetler' ise İtalya ve Japonya idi.

Almanya, savaşın tek sorumlusu olarak ilan edildi. Silahsızlanmaya zorlanma ve muazzam tazminatlar ödemesine ek olarak, Fransa'ya (Alsace-Lorraine), Belçika'ya (Moresnet ve Eupen-Malmédy), Litvanya'ya (Mernel), Çekoslovakya'ya (Doğu Silezya bölgesi) ve Polonya'ya (Yukarı Silezya ve özgür bir şehir ilan edilen Danzig [Gdansk] ile birlikte Baltık Denizi'ne uzanan Polonya koridoru) toprak vermek zorunda kaldı.

Alman ordusu, sözde bir kuvvet noktasına gelene kadar–tank yok, ağır topçu sınıfı yok, denizaltı yok, uçak yok–silahlarını bıraktı. Schleswig-Holstein'da, Danimarka-Alman sınırını belirlemek için bir halk oylaması planlandı. Almanya'nın Afrika ve Doğu Asya'daki denizaşırı varlıkları, galipler arasında paylaşıldı; Birlik'e, ele geçirilen (şimdi manda olarak adlandırılan) toprakları denetleme yetkisi verildi. Saar Vadisi ve (askerden arındırılacak olan) Rhineland, on beş yıl boyunca Müttefikler tarafından işgal edilecekti. Altı milyon Alman, gurbetçi konumuna getirildi. (Harita XIV)

Versailles'de milliyetçilik, çıkar çevreleri, şike ve nefret, Wilson'un kanunla yönetilen bir dünya görüşünü alt etti.[28] Wilson, yeni kurulan Milletler Birliği ile anlaşma yapmayı ya da onun bir üyesi olmayı reddederek, kendi soyutlanmış vatanına çekildi. Wilson'un hayalinden geriye sadece Milletler Birliği[29] kaldı. Birleşik Devletlerin gelecekteki başkanı olan Herbert Hoover (1874–1964, başkanlık 1929–33) şöyle diyor: "Antlaşmanın tamamında nefret ve intikam kol geziyordu." Özel müttefiklerden oluşan sistemin yerini ortak bir güvenlik sisteminin alması ümit ediliyordu.

Almanya'nın Versailles'de küçük düşüşü (savaş bittikten sonra Müttefik kuşatmasıyla açlık çeken Almanların ve Avusturyalıların hatıralarıyla ikiye katlanan) Alman millî sosyalizminin ve Adolf Hitler'in (1889–1945) yükselişine zemin hazırladı.[30]

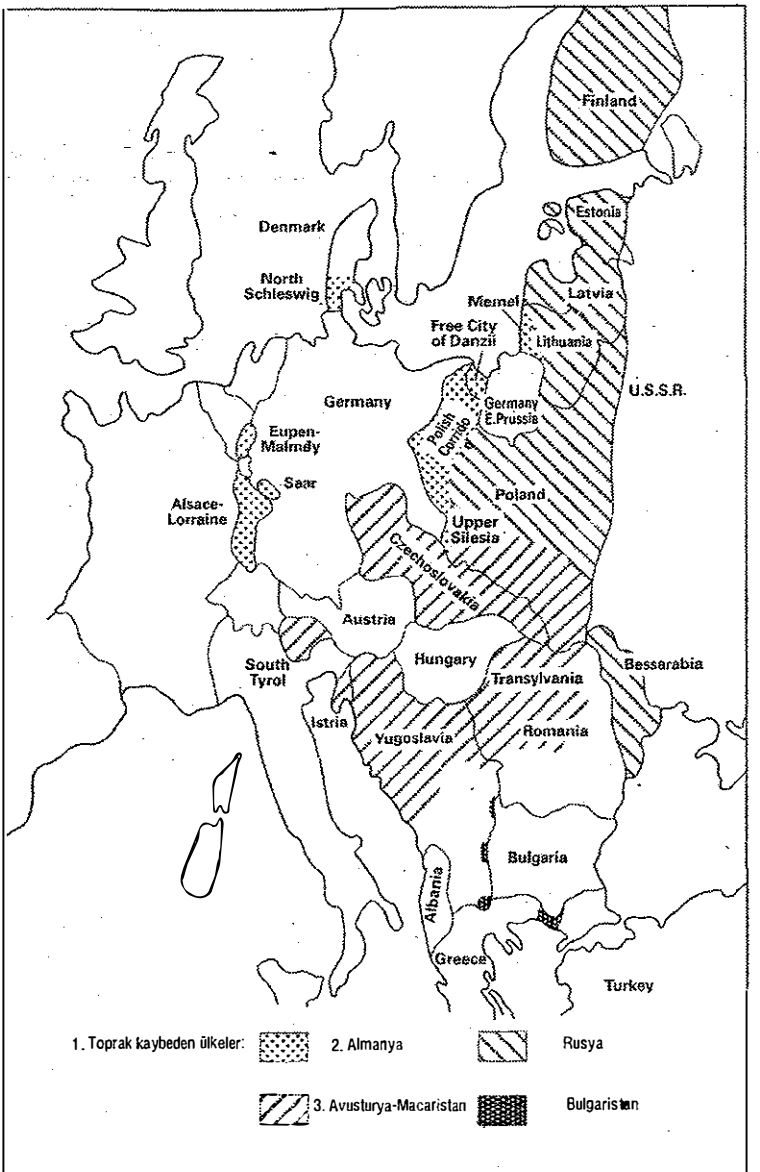
Büyük Savaş'ın sona ermesinden bu yana seksen yıl geçti. Ama onun kasvetli bulutları hâlâ Avrupa düşüncesinin yakasını elinde sıkı bir şekilde tutuyor–hatta bazen İkinci Dünya Savaşı'ndan bile daha fazla. Böyle yapıyor, çünkü 1914–18 yılları, dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir. Arşidükü öldüren mermi de dünyadaki batı üstünlüğünü yok etmekte önemli bir etkendi. Asyalıları ve Afrikalıları kendilerini Avrupa egemenliğinden kurtarmaları için harekete geçirme konusunda Birinci Dünya Savaşı'nın bir benzeri yoktur. Avrupalılar, kendi itibarlarını Avrupalı olmayanların gözünde alçaltmadan diğer Avrupalıları öldürmeleri için Afrikalı ve Asyalıları silâhaltına almayı beklemiyorlardı.

Savaş, insanla alay eder gibi gelen yanları nedeniyle, Batı'nın anılarında kısmen canlı kalmıştır. Savaş, sınırsız bir idealizmle başladı, kincilik ve nefretle sona erdi. Başlangıçta, İngiliz şair Rupert Brooke (1887–1915) Tanrı'ya;

> ...bizi kendi vaktiyle birleştirdiği,
> Ve gençliğimizi yakalayıp bizi uykulardan uyandırdığı için...
> Temiz sulara daları yüzücüler olarak,
> Yaşlanmış, soğumuş ve yorulmuş bir dünyayı mutluluğa çevirmek için...[31] şükrediyordu.

Alman hümanizminin sözcüsü Thomas Mann (1875–1955), savaşı 'bir arınma, bir kurtuluş, dev bir umut...' olarak görüyordu. Bu umutların sahte olduğunu bilen yaşlı, bilge insanlar, kurbanları uyaracak cesaretten yoksundular; gençler de inanmak için gerekli hayal gücünden yoksundular.

HARİTA XIV-BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA AVRUPA

Ve böylelikle, umut yok oldu ve yerini hayal kırıklığı aldı. Kendisi de o cehennemde hayatını kaybeden Wilfred Owen (1893–1918) gibi şairler, savaşın kahramanlıklarını değil, getirdiği ölümü yazdılar:

Her sarsılmada, köpüren ciğerlerden gelen kanın,
Ağızlardan fışkırırken çıkardığı sesi bir duysaydınız...[32]

Erich Maria Remarque (1898–1970), *All Quiet on the Western Front(Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok)* romanında şöyle yazar: "Hepsi yalan olmalı ve bin yıllık kültürün bu dökülen kan nehirlerini durduramayacağı kadar değersiz."

Avrupa'nın ondokuzuncu yüzyıl inancını gelecekte boğan, her şeyden çok, bu 'kan nehirleri' idi. Çağın anlamı değişti; ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'sını etkisi altında tutan gelişimin şanslı yapısı, giderek, 1918'de Oswald Spengler'in (1880–1936) *Der Untergang des Abendlandes* (Batı'nın Düşüşü) adlı kitabında ifade ettiği, ölüm duygusuna dönüştü. Spengler ve savaş, insanları, gelişimin şanslı yapısına duydukları mantıksız inanç konusunda ciddi anlamda sarstı. Onun kötümserliği, dönemin ruh haliyle uyumluydu; hatta onu eleştirenler bile, Rönesans ve Aydınlanma Çağı'nın Avrupa'ya bıraktığı mirasın çoğunun–mantığa ve sosyal adalete inanç–batı cephesi bataklığında geri dönmemek üzere kaybolduğunu kabul etmek zorundaydı. 1918 yılında, gelişim kelimesi kulağı tırmalamaya başladı. Avrupa'nın akla inancı ve Hıristiyanlığın hayata saygı inancı bir daha asla eskisi gibi olmadı.

Büyük Savaş sadece–idealizmle başlayıp nefretle sonlanarak–ironik bir yapı ortaya koymadı, pek çok Avrupalının gözünde iki yüzlülük olarak tanımlandı. Her iki tarafın liderleri tarafından da bulunulan coşkulu vaatler (Remarque'nin deyişiyle) 'düpedüz yalan' idi. Verilen kayıplar ve tüm bu kulağa hoş gelen sözlere rağmen, Birinci Dünya Savaşı, 'tüm savaşları bitiren savaş' olamadı; sadece böyle olabileceğini düşünmek için bir olasılıktı.

Savaşlar devam etti. Yirmi yıl sonra dünyanın başına daha büyük bir felaket geldi. O dönemde, batı dünyası duygusuzlaşmıştı. Savaş, ondokuzuncu yüzyılda doğan 'dünyayı demokrasinin güvenli kollarına alma' umudunu da gerçekleştiremedi. Tam aksine, Rusya'da devrimci komünizmin, İtalya'da faşizmin ve Almanya'da millî sosyalizmin yükselişini canlandırdı.

Versailles Antlaşması ve onu takip eden Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile yapılan antlaşmalar, Çeklere, Polonyalılara[33], Sırplara, Karadağlılara, Hırvatlara, Slovenlere,[34] Katalanlara, Basklara, Finlilere, Letonyalılara, Litvanyalılara ve Estonyalılara (Romanya; Rusya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan hesabına kazançlı çıktı) 'özerklik' sözü verirken (bazı durumlarda, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan hesabına bu sözü gerçekleştirdi), Asyalıları, Afrikalıları ve Latin Amerikalıları bundan mahrum bıraktı. 1919'da, Wilson'un millî özerklik için mücadele verdiği Versailles'de, beş Karayip milleti Birleşik Devletler askeri işgali altındaydı. Britanya adına savaşmaya hazır olan Hintliler, kendilerini idare etmeye hazır değildi. Kore'nin barış konferanslarında Japonya'dan bağımsızlık kazanma çabaları da başarısızlıkla sonuçlandı. Çin protestolarının karşısında, Japonya, Çin'in Shantung bölgesiyle ödüllendirildi. Almanların, İtalya ve Çekoslovakya tarafından, ya da (İngilizlerle yüzyıllardır devam eden bir savaşta mücadele eden) İrlandalılar tarafından[35] ya da Mısırlılar tarafından devralınan özerklik başvuruları ile aynı şekilde çok az ilgilenildi. Yine de, Mısır, bu işten kolay kolay vazgeçmedi; İngilizlere karşı başlatılan 1919 isyanı, Milliyetçi Parti Wafd'ın ortaya çıkmasına öncülük etti.

Daha önce İngilizlerin Araplara verdiği bağımsızlık sözleri (1915 Hussein-McMahon yazışmaları),[36] 1918'deki 'millî hükümetlerin yetkilerini yerli nüfusların inisiyatif ve özgür seçim hakkından geri çekeceği sözünü veren' İngiliz-Fransız ortak bildirimi, savaş biter bitmez Müttefikler tarafından hiçe sayıldı. Modern Suri-

ye'nin sınırları yeniden belirlendi. Britanya'nın daha önce verdiği 'Arapça konuşulan dünyanın tamamında millî bağımsızlığı teşvik etme' sözünün üzerine uygun bir şekilde perde çekildi. Arap yarımadası bölgeleri dışındaki Arap dünyası, Avrupa egemenliği altına alındı. Britanya Mısır, Irak ve Filistin'i (son ikisi edebi olarak 'manda topraklar' olarak adlandırıldılar) elinde tuttu; Fransa Lübnan'ı da içine alan Suriye'yi aldı. 1920'de Milletler Birliği'nin onayladığı Filistin mandası, belirsiz Balfour Bildirisi'nde[37] yer alıyordu; bu bildiri, Britanya'nın, savaş zamanında Siyonistlere verdiği, Museviler için Filistin'de 'Musevi olmayan insanların sivil ve dini haklarına önyargının olmadığı' millî bir yuvanın ortaya çıkarılmasını destekleyeceğine dair sözünü içeriyordu.

Zengin İslam âleminin Arapları, orada, Britanya ve Fransa'ya karşı (ve şimdi de İsrail ve Birleşik Devletler'e karşı) 1920'den günümüze kadar süren bir mücadeleye girişti.

Avrupalı liderlerin ekonomik vaatleri, politikada olduğu gibi boş çıktı. Pek çok Avrupa ülkesi, 'kahramanların vatanı'nı yaratmak bir yana dursun, savaştan yiyecek dahi alamayacak kadar yoksul bir halde çıktı. Yüz binlerce Avrupalı, barış yapıldıktan çok sonra da açlık çekmekteydi. Savaşta yüz milyarlarca dolar harcandı ve Avrupa hazinelerinin çoğu boşaldı. Britanya ve Fransa bir daha asla dünyadaki üstün konumlarını elde edemediler. Her iki millet de kendi ekonomik güçlerinde bir erozyon yaşadı. 1926'da, Britanya, genel bir ayaklanmanın etkisindeydi. Fransa'nın ekonomik problemleri, millî borçlanmanın reddedilmesiyle doruğa ulaştı. 1934'de Paris, hükümeti devirecek büyüklükte finansal skandallarla kuşatılmıştı. Savaş öncesi Avrupa'nın ekonomik büyüklüğü üzerine kurulmuş olan uluslararası ticaret ve yatırım sistemi, eski gücünü kaybetti. (1928 ve 1935 yılları arasında Avrupa ticaretinin değeri yarı yarıya düşerek 58'den 20,8 milyar dolara indi.) Britanya, tekstil, demir-çelik, kömür üretimi ve gemi inşasında çarpıcı bir düşüş yaşadı. 1931'de altın standardından uzaklaştırıldı.

Avrupa'yı bir hastalık gibi saran ekonomik ve politik rahatsızlığın tam tersine, savaş, Hindistan, Çin ve Japonya'ya sanayileşme anlamında inanılmaz bir yukarı ivme kazandırdı. Artık Çin ve doğu Asya'nın geleceği, batılı Avrupa milletlerine değil, Çin, Japonya, Rusya ve Birleşik Devletler'e dayanıyordu. Dünya çapında güç elde etmek için gelecekte yapılacak mücadelenin sonucu için önem taşıyan, Alman Pasifik adalarının–Mariana, Caroline ve Marshall adaları–kontrolünün Japonya'ya geçmesiyle, Pasifik'teki Japon mevcudiyeti genişledi; bu, Avustralyalı liderlerin, İngiliz ya da Amerikan meslektaşlarından daha fazla telaşla gözlemlediği bir sonuçtu.

Amerika'nın, dünyadaki İngiliz ekonomik liderliğinin yerini alma çabaları talihsizlikle sonuçlandı. Birleşik Devletler'in, Almanya'nın savaşın zararını karşılama amacıyla 33 milyar dolar ödemesine yardım etmek için tasarladığı Dawes (1924) ve Young (1929) Planları ile, Avrupa'daki ekonomik istikrarın bir ölçüsünü ortaya koymasından çok kısa bir süre sonra, Ekim 1929'da Birleşik Devletler'de yaşanan spekülatif coşkunluk, batılı dünyanın tamamına ekonomik bir kriz getirdi (1929–33 Büyük Buhran).[39]

Bankalar, iş kolları ve hükümetler iflasın eşiğine geldiler. Mayıs 1931'de Viyana'nın önde gelen bankası battı; diğerleri de kısa süre içinde onu takip etti. Üretim, felaketi andıran oranlarda düşüşe geçti, işsizlik hızla yükseldi. Almanya'nın 6 milyon, Britanya'nın 3 milyon ve Birleşik Devletler'in 14 milyon işsizi vardı. Başkan Franklin Delano Roosevelt'in (1882, başkanlık 1933–1945) 1933'te Londra'daki Dünya Ekonomi Konferansı'nda dövizin dengede tutulması fikrine karşı çıkması, dünya ekonomisinin daha da parçalanmasıyla sonuçlandı. Savaş sonrası yıllarda yaşanan karmaşa İtalya'da faşizmi, Almanya'da millî sosyalizmi ve tüm dünyada da komünizmi ateşledi.

Birinci Büyük Savaş'ın bitişi, Avrupa'yı fiziksel, duygusal, entelektüel ve ahlakî açıdan tüketti.[40] Millî korkular, millî gurur ve

millî saygınlık, uluslararası felakete yol açtı. Daha önceki romantizm ve masumiyetin yerine sonsuz bir yorgunluk Avrupa'ya hâkim oldu. Pek çok Avrupalının, en az yirmi milyon hayata mal olan sözde İspanyol nezlesi (1918–19) denilen hastalığın yayılmasıyla hayatını kaybetmesinin nedeni de buydu. Tifüs, tifo ve dizanteri gibi savaşta türeyen hastalıkların diğer bir yirmi milyonun katili olduğu iddia ediliyor.[41] Savaş, batılı tarihi iki döneme böldü–biri iyimserlik, diğeri hayal kırıklığı dönemi. Ortaya çıkan tek parlak olay, kadınların geniş ölçüde oy hakkı elde etmesiydi.

1930ların ezici ekonomik bunalımından aldığı dersi hem politik hem de ekonomik anlamda evinde uygulamak için kullansa da, Avrupa'nın karşı konulmaz üstünlüğü artık bitmişti. En azından geçici olarak, ekonomik ve politik güç Birleşik Devletler'e geçti. Savaş Amerika'yı dünya sahnesinde öne çıkarmakla kalmadı, Rusya'yı da öncü bir kuvvet konumuna getirdi–sahip olduğu örnekle diğer yerlerdeki devrimlerin ilham kaynağı olan bir kuvvet. Buna ek olarak, Asya'nın yeniden dirilmesini de teşvik etti. 1919'da Versailles'de barışı gerçekleştiren beş galip devlet, Britanya, Fransa, İtalya, Birleşik Devletler ve (ilk kez bir Asya kuvveti) Japonya idi. Savaş, Japonya'ya kendi endüstrilerini (özellikle tekstil) geliştirmesi ve Doğu'daki Avrupalı tüccarların yerine geçebilmesi için mükemmel bir fırsat verdi. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde apaçık ortada olan dünya politikalarının şekli, 1918'de, gözleri gören herkes için çoktan ortaya çıkmıştı.

1918'de, onbirinci ayın onbirinci günü, saat on birde, Avrupa sükunet içinde beklerken, silahların sesi bir anda kesildi; bir Ateşkes imzalandı. En korkunç savaş, aslında daha önceden önlenebilecek bir savaş sona ermişti. Kim olduğunu bilen insanlar, yüzeysel tarih, savaşın başladığı Sırbistan ve Belçika çoktan unutulmuştu bile (savaş bitmeden önce Sırbistan'ın Bosna-Hersek'i devralmasına rağmen). Romanovların, Hohenzollernlerin, Habsburgların ve Osmanlıların hanedanlıkları ve görkemli imparatorluk egemenlikleri

ortadan kalkmıştı. Politik açıdan, eski Avrupa'dan geriye çok az şey kalmıştı.

Müttefiklerin kışkırtmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu Sevr Antlaşması'yla 1920'de parçalandı. (Parçalanması, savaş döneminde Britanya, Fransa ve Rusya arasında gizlice planlanmıştı.) Bölgesel anlamda antlaşmanın anâ bağışçısı Yunanistan olacaktı. Bağımsız bir Ermeni Transkafkasya cumhuriyeti yaratılacaktı. Bu, Ermenilerin yüz yıldır içlerinde ukde olarak kalan bir durumdu. 1915'te, yirminci yüzyıldaki ilk büyük harekette çok sayıda Ermeni Türkiye'den Suriye ve Filistin'e gitmeye zorlandıkları sırada hayatını kaybetti.

Ama Sevr Antlaşması Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) önderliğindeki Türk milliyetçileri tarafından kabul edilmedi. Türkiye'nin Yunanistan ve onun müttefiklerine karşı mücadelede kazandığı başarının ardından, 1923'te, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek ve yasal varisi olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıyan Lozan Antlaşması ile değiştirildi. 1924 yılında, saltanat (Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyevî liderliği) ve halifelik (İslam'ın ruhani liderliği) kaldırıldı. Ermeniler, bir kez daha Türk ve Rus efendilere tabi oldu. Ermeniler hâlâ Sevr Antlaşması ile onlara tanınan bağımsızlık hakkı için mücadele etmektedir.

Britanya ve Fransa, savaştan daha büyük bir politik güçle çıkmış gibi görünse de, dünya siyasetinde inisiyatif, kapitalist Birleşik Devletler ve devrimci Rusya'ya geçmişti. Dünyanın ilk devrimci, sosyalist hükümetini ortaya çıkaran 1917 Bolşevik İhtilali, dünya güç savaşında yeni bir çağ başlattı. Başlangıcından itibaren, dünyanın her yerindeki koloni halklarına devrimci destek sözü verdi.

12

1917: Komünizm–Yeni Bir Dünya İnanışı

Ocak 1917'de Rus nesillerinin bastınlmış öfke, acı ve dertleri kanlı bir devrimle su yüzüne çıktı. Devrim, 8 Mart 1917'de, karneyle ekmek alma olayına karşı Petrograd'a (St Petesburg) doğru yapılan barış yanlısı bir kadın yürüyüşüyle, gayet masumane bir şekilde başladı. Hükümet karşıtı bir gösteride, kadınlara diğer muhalifler de katıldı. 10 Mart'ta şehrin pek çok yerinde grevler yapıldı. Grevleri durdurmak için askeri güç kullanılması başarısızlıkla sonuçlandı. 11 Mart'ta Petrograd garnizon birlikleri de ayaklandı ve isyana katıldı. 12 Mart'ta büyük bir duygu patlamasıyla Petrograd halkı sokaklara döküldü. Devrim, planlanmadığı, umulmadığı ve özel olarak düzenlenmediği halde, giderek daha hızlı hareket ediyordu. Bu kez, daha önce, Rusya'nın Japonya'ya yenilmesiyle sonuçlanan 1905 ayaklanmasının tersine, hiçbir şey onu durduramadı. Şehri büyük bir panik kapladı. Düzeni yeniden kurma çabasıyla, Duma[1], bir Geçici Hükümet kurdu. 15 Mart'ta cepheden alelacele başkente giden Çar Nicholas çekilmeye zorlandı.[2] 300 yıllık Romanov hanedanlığı yıkıldı.

Bir ay sonra, Nisan 1917'de, son 17 yılın büyük bölümünü İsviçre'de sürgünde geçiren devrimci lider Vladimir Lenin Petrograd'a vardı. Alman Yüksek Komutası, Lenin'in Rus Geçici Hükümeti'ni etkisi altına alacağı ve böylece Rusya'yı savaştan çıkaracağı ümidiyle, Lenin'i Rusya'ya geri götürmek için her şeyi (gizli bir tren sağlamak da dâhil) yaptı. Gizli Rus sermayesinin Bolşeviklere kullandırıldığı düşünülmektedir.[3] Lenin'e katılmak için acele eden

diğer iki Bolşevik: New York'tan Ukraynalı Leon Troçki ve Sibirya'dan Iosif Vissarionovich Dzhugashvili, diğer adıyla Stalin'di (1879–1953). Sadece Stalin'in işçi sınıfından gelmesine rağmen, Bolşevikler, Marksist çizgide emekçi bir diktatörlük kurmaya niyetleniyordu.

Geçici Hükümet'in, Almanların karşısında savaşa devam etmek gibi kötü tasarlanmış hedefinin aksine, Bolşevikler, barış, toprak ve ekmek istiyordu. Milliyetçiliğe bariz bir biçimde başvurulmuyordu. Tüm çabalarına rağmen, devrimciler Geçici Hükümet'i yerinden edemediler. Temmuz ayı geldiğinde, Lenin yeniden sürgündeydi; Troçki vatan hainliği ile yargılandı; diğer kişiler de toprak oldu; sadece Stalin serbest kaldı.

Durum, bir an için, Geçici Hükümet başkanı, sosyalist olan Aleksandr Kerensky'nin (1881–1970) devrimin tıpasını kapatmayı başardığı şeklinde algılandı. Fakat hemen sonra, Rus Ordusu'nun eski başkomutanı General Kornilov'un, Geçici Hükümet'i sağdan düşürme yolunda anlamlı girişimi gerçekleşti. Kerensky, Kornikov'la yaptığı savaşta yardım almak için Bolşeviklere gitti. Troçki ve diğerleri hapisten çıkarıldı. Hâlâ Finlandiya'da saklanan Lenin de Kerensky'i destekleme kararı aldı.

Kerensky, Bolşevikleri askere alarak, Kornilov'un sağdan yaptığı meydan okumayı, soldan gelen ve çok daha tehlikeli olan bir tehditle değiştirmiş oldu. Eylül ayında Bolşevikler, Moskova ve Petrograd Sovyetlerinin kontrolünü ele geçirmişti (tarlalardan, fabrikalardan ve barakalardan gelen delege konseyleri her yerde türüyordu). Ekim ayında, Lenin, tüm Avrupa'da bir devrim ateşi yakacağını umut ettiği Geçici Hükümet'in devrilmesinin zamanının geldiğine karar verdi. Marksist öğretisine göre, her yerde devrim başlatılmadığı sürece, Bolşeviklerin kendileri başarısız olacaklardı. 23 Ekim'i 24'e bağlayan gece, Lenin, Troçki, Stalin ve diğer dokuz kişinin katıldığı Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'nde, gücü ele geçirme kararı alındı.

25 Ekim 1917 arifesinde,[7] Bolşevikler, neredeyse hiç kan akıtmadan, Petrograd'daki hükümet, taşıma, iletişim ve enerji merkezlerini ele geçirdi. Kendini korumak için ne gücü ne de isteği kalan Geçici Hükümet (üyelerinden ikisi öldüresiye dövüldü), zorla dağıtıldı; son kalesi olan Kış Sarayı istila edildi. Duma yıkıldı. O zamana kadar, Lenin haklı çıktığını göstermişti: yıllardır süren itaatkârlığıyla bir ülkeye gereken tek şey, gücü kazanmak ve toplumun ona boyun eğmesiydi.

Bir gecede, Halkın Komiserleri Sovyeti, başkan olarak Lenin, Dışişleri Bakanı olarak Troçki ve Ulusal Azınlıkların Komiseri olarak da Stalin ile birlikte, Rusya'nın tek yasal merkezi hükümeti oldu.

5 Ocak 1918'de toplanan ve Lenin'in milisleri tarafından bir daha tekrar bir araya gelmemeleri için zorla dağıtılan, bağımsız olarak seçilen Kurucu Meclis[8]'in de içinde bulunduğu diğerlerine, devrim karşıtı gözüyle bakıldı. Rusya'nın demokrasiye dair ilk gerçek deneyi, ortaya çıktığı an Lenin tarafından bozuldu. Rusya, geçici burjuva demokrasisini yaşamadan, feodalizmden sosyalizme geçti; çarın mutlak otokrasisi Halkın Komiserleri'nin mutlak otokrasisine dönüştü. Marksizm, devletin resmi doktrini ilan edildi. Ortodoks Hıristiyanlığın yerine, Rusya'nın yeni laik inanışı olarak, ateist komünizm getirildi.

Marksist teori–halkın hükümdarlığı değil–Bolşevik hâkimiyetini yasal hale getirdi. Emekçilerin iradesini üstün kılan doktrin, ayrıca, toplumun geri kalanlarına yönelik baskıyı da kaçınılmaz kıldı. Önce Lenin ve daha sonra Stalin idaresinde, terör, halk desteğinin yerine geçti. Yeni ideoloji adına ezilenler için, devrim ne umut ne de teselli veriyordu.

Daha önce, 15 Aralık 1917'de, Rusya, Brest-Litovsk'ta, Almanya ile küçük düşürücü bir ateşkes imzalamaya zorlanmıştı. Lenin'in ne pahasına olursa olsun barış isteği boşa çıktı. Almanlara karşı düşmanlığın durmasının hemen ardından, Ruslar birbirine düştü. Büyük İç Savaş (1918–21) olarak ortaya çıkan olayda, Rus-

ya kendini parçalara ayırarak yoluna devam etti. Çok sayıda (13 ile 20 milyon arasında) can verildi. Sayıca az olan Bolşevik ordusu (Kızıllar), aralarında sosyalistler, anarşistler, monarşistler, milliyetçiler, muhafazakârlar, Baltık ülkelerinden insanlar, Ukraynalılar, Gürcüler ve Polonyalıların bulunduğu geniş bir spektrumdan oluşan bir takım anti-Bolşevik orduları (Beyazlar) tarafından kuşatılmıştı. Finlandiya ve (işgalci Almanların yardım ettiği) Baltık devletleri Letonya, Litvanya ve Estonya bağımsızlıklarını ilan ettiler (ve 1940'a kadar ellerinde tuttular). Ukrayna, Beyaz Rusya gibi, Urallar bölgesinde, Don bölgesinde, Batı Sibirya'da ve Kafkasya'da anti Bolşevik bir rejim kurdu.

Petrograd'ın Almanlar ya da Müttefikler tarafından istilaya çok açık olduğunu düşünen Bolşevik liderler, 1918'de Moskova'nın içlerine doğru kaçtı. Sovyet rejime ilk ana tehdit doğudan gelse de, 1919'un ilk dönemlerinde Bolşevik ordusu kuzeyden, doğudan, güneyden ve batıdan saldırı altındaydı. Temmuz 1918'de, devrim karşıtı ordular Volga Nehri'nden Pasifik Okyanusu'na ülkenin büyük bölümünü kontrolü altına alırken, Lenin Romanov imparatorluk ailesine suikast düzenlenmesi emrini verdi.

30 Ağustos 1918'de gerçekleşen bir suikast girişimi, komünist rejime karşı çıkanların pek çoğunun, Lenin'in gizli polis teşkilatı olan Cheka[9] tarafından sistematik bir biçimde öldürüldüğü ya da sürüldüğü yeni bir terör saltanatı dönemini açığa çıkardı. Lenin'in bu ölçüde bir katliamdan haberinin olmaması bir Sovyet efsanesidir. Rakipleri yok etmede, Lenin, ancak varisi Stalin kadar acımasız ve paranoyak olabilirdi.

Almanya'ya karşı bir Rus cephesi oluşturma ve komünizmi doğar doğmaz boğazlama yönünde yapılan ama boşa çıkan bir teşebbüsle, Müttefik orduları 1918'de Rusya'yı istila etti. Britanya önderliğinde ve yanlarında Fransız, İtalyan, Sırp, Çek, Slovak, Amerikan ve Japon birlikleriyle kuzeyde Archangel ve doğuda Vladivostok üzerinden Rusya'ya[10] girdiler. 1919'un ortasında, Ukray-

na'dan gelen bir Beyaz ordu Moskova'nın eteklerine ulaştı. Lenin, Troçki ve Stalin'in acımasızlığı, devrimci coşkusu ve kararlılığı ile Rusya'daki anti-komünist güçlerin hiçbir zaman birleşememeleri ve geniş çapta köylü desteğini alamamaları sayesinde, 1919'da komünizm galip geldi.

1919 yılında, Üçüncü Uluslararası (Comintern) dünya devrimi hedefiyle Moskova'da şekillendirildi. Rusya, tüm sosyalist ve anti-emperyalist güçlerin merkezi oldu. Rus devrimcileri kendilerini batılı ya da doğulu kamplara ayırmadılar ya da kendilerini Slavcı olarak düşünmediler fakat insanlığa hizmet etmek isteyen sosyalistler olarak bir arada kaldılar. 1920'de işgalci orduların büyük bölümü Rus topraklarından çıkarıldı. Kızıl Ordu'nun son büyük görevi, Mayıs 1920'de Ukrayna'yı Kiev'e kadar istila eden bir Polonya ordusunu Varşova'ya geri sürmekti.

Komünistlerin Baltık devletlerinde değil ama Gürcistan, Rus Ermenistanı ve Azerbaycan'da Rus egemenliğini tekrar kurduğu 1921 yılında, iç savaş milleti çöküşe çok yaklaştırmıştı. Sanayi ve toprakta yapılan üretim hızlı bir şekilde düştü. Sanayi üretimi, 1913 rakamların yaklaşık beşte biriydi. Kuraklık ve açlık Rusya'nın sıkıntısını kat kat artırdı. Mart 1921'de acil bir tedbir olarak, Yeni Ekonomik Politikalar'ında (NEP), Lenin savaştan önce Rusya'da bulunan ekonomik sistemin değişik bir şekli lehinde, savaş komünizminden vazgeçti. Tarım ve küçük iş dünyasında pazar ekonomisi, komünizm egemen ekonominin yanında sunuldu. Troçki şu cümleyle bir uyarıda bulundu: "Biz pazarın şeytanını uyandırdık." Lenin'in 1924'teki ölümünün ardından yerini Stalin aldı. İç savaşın bitmesiyle, Rusya'daki ekonomik şartlar düzelme gösterdi.

Rusya'da komünizmin zaferiyle yeni bir yaşam deneyimi başladı. Bu deneyimin destekçisi, ilk olarak İngiltere'deki iki Alman siyasî göçmen Karl Marks[12] (1818–83) ve Friedrich Engels (1820–95) tarafından yazılan ve 1848'de Almanca yayınlanan *Communist Manifesto* (İngilizce çevirisi 1888'e kadar yapılmadı)

kitabında görülen Marksist doktrindi. Daha sonra Hıristiyanlığa geçen Yahudi bir ailenin oğlu olan Marks, bağımsız bir yazar, doğuştan kışkırtıcı ve politik bir devrimciydi. Politik eylemleri nedeniyle Almanya'da çıkarılan, Fransa'dan sürülen ve genellikle yokluk içinde yaşayan Marks, sonunda Londra'ya sığındı. Engels, varlıklı bir Manchester tekstil üreticisinin oğluydu. Marks'ın en önemli çalışması olan *Das Kapital*'i (1867) yazdığı yer Londra'ydı.[13] Kitap 1872'de Rusçaya çevrildi. Rus denetçiler çalışmayı zararsız buldu ve yayınlanmasına izin verdi. Ne *Das Capital*, ne de *Communist Manifesto* çok fazla ilgi çekti. Hatta *Das Capital*, Marks'ın yazıları Bolşevik İhtilali'nin kutsal bildirisi olana kadar, Avrupa işçi sınıfı hareketinde neredeyse fark edilmeden bekledi.

Lenin'in yeni Rus ideolojisi olarak benimsenen *Communist Manifesto* ve *Das Capital* dünya tarihinin en etkileyici iki çalışması oldu. Onlar tarihi anlatmakla kalmadılar, tarihi bizzat yarattılar. Verdikleri mesaj açıktı: bütün tarih (ilkel kabile toplumlarının dağılmasından itibaren) bir sınıf mücadelesi tarihi, baskıcı ve mazlum arasında, sömüren ve sömürülen arasındaki mücadelenin simgesi oldu. Oraya kadar; ekonomik adaletsizlik, insanlar arası çatışmanın asıl nedeniydi. Marks'a göre, Alman düşünür Georg W.F. Hegel'in (1770–1831) dikkatini çeken tarihsel süreç, esasında, bir diyalektiktir (gelişimi ortaya çıkaran karşıtlıkların bir fikir ayrılığı). Marks, tarihin, tamamıyla hayatın maddesel şartlarından ortaya çıktığını ve ekonomik sürecin tarihi olduğunu iddia etti. Derebeyleri ve serfler arasındaki çatışmadan, sermaye ve işgücü arasındaki çatışmaya kadar, sınıflar arası ebedi rekabet, değişik formlar geliştirir. Onun son ve en şiddetli şekli, ondokuzuncu yüzyılın kapitalizmden etkilenen Sanayi Devrimi tarafından hızlandırıldı. Kapitalist sistem, sermaye ve işgücü arasındaki kini daha önce hiçbir çatışmanın yapamadığı kadar kutuplaştırdığı için, devrim–şiddetli bir zirve noktası –kaçınılmazdı. Marksist diyalektikte acımaya, rastlantıya ya da şansa yer yoktur.

Marks, bunun neden böyle olması gerektiğine dair en sarmal açıklamayı ortaya koydu. Kapitalist bir sistemde, işçi, yaptığı işi öyle bir pazarlamalıdır ki, işçinin yarattığı değer ve onun geçiminin yalın maliyeti arasındaki fark, kaçınılmaz olarak, sermayedara artı değer şeklinde tahakkuk etsin.

Bu, zenginin acımasızca daha zengin ve fakirin de daha fakir olduğu bir süreçtir. Marks'ın çokça övgüsünü alan Burjuvazinin üretici gücüne rağmen,[14] fakirin konumu isyana zorlanana kadar daha da kötüleşmeli. İsyanla birlikte, çatışmaya neden olan adaletsizlikler ortadan kaldırılabilirdi. Marks şunu haykırıyordu: "Tüm dünyadaki işçiler, zincirlerinizden başka kaybedeceğiniz bir şey yok." Başkaldırma hakkı, hayır, başkaldırma gereği fikri yerleşti.

Marks, özel mülkiyet ve sonuç olarak ortaya çıkan sınıf çatışmasının, proletaryanın kararlı diktatörlüğüyle sona erebileceğini düşünüyordu. Diyalektik süreç–karşıtlıkların çatışması–artık ortadan kalkacaktı. Devlet (o güne kadar burjuvazinin politik uygulaması) yıkılacaktı. İvan Pavlov (1849–1936) ve Sigmund Freud'un (1856–1939) psikolojideki çalışmaları kadar, Darwin'in 'organik doğanın kanunu' ve Marks'ın 'devinimin ekonomik kanunu', Batı toplumunun determinist eğilimini güçlendirdi.

Marks'ın Platon, St Luke, St Thomas More ve sayısız Benediktin rahibi gibi daha öncenin toplumsalcıları ya da komünistlerinden farkı, çözümü şiddet kullanarak aramasıydı. Onlardan, ayrıca, tek gerçekliğin ekonomi–Tanrı'nın olmadığı–olduğu inancıyla da farklıydı. Determinizm kavramına ön ayak olan ve var oluşu inançtan çok sosyal şartların belirlediğini iddia eden Marks, Batılı geleneği (kişisel ve toplu sorumluluğu vurgulayan) başının üzerinde tuttu. En azından, Aydınlanma yazarları gibi tüm insanlıkla ilgilenmesi onun lehineydi. Milliyetçiliğin giderek arttığı bir çağda, Avrupalı kapitalizmin yayılmasının ve Avrupa'nın üretim sistemlerinin dünya çapında problemler yarattığı gerçeğini ilk kavrayanlardan biriydi. Onun sonuçlandırdığı söylenen 'Kapitalizm' bayrak tanımazdı.

Marks, uluslararası kapitalizmin bugün işlediği tarzı görseydi büyülenebilirdi. Şimdi de o zaman gibi, kapitalizm kazanç yolunu tıkayan millî bariyerlerle mutlu değil. Marks'a göre, ondokuzuncu yüzyıl Avrupası'nın sosyal problemleri sonunda tüm dünyaya yayılacaktı; sosyal adaletsizlik, kapitalizm altında azalmayacak, aksine çoğalacaktı.

Zamanın sosyal şartlarını protesto etmede Marks yalnız değildi. Alman Katolik sosyal önder Piskopos Wilhelm van Ketteler (1811–77) ve Fransız toplumbilimci Gustave le Bon (1841–1931) da dahil olmak üzere daha pek çok kişi toplumlara kırsaldan sanayileşmiş bir yaşam şekline geçişte eşlik eden sosyal meselelerin artmasıyla ilgileniyordu.

Onlar da Sanayi Devrimi'nin İngiltere, Fransa ve Almanya'da yarattığı alçaltıcı çalışma ve yaşam şartlarından yılmışlardı. Marks gibi, onlar da, işçilerin sıkı disiplin altına alınmasından, kapitalist bir ekonomiyle bağlantılı olan büyüyen ekonomik huzursuzluk ve tehlike çanları çalan adaletsizlik ve istikrarsızlıktan üzüntü duyuyorlardı. Onlar için, Marksist analizin kapitalist sömürüyü tanıması gerekmiyordu. Özel mülkiyet hakkını desteklerken, diğer bir yandan, Afrika köleliğine karşı çıktıkları gibi kapitalist ücret köleliğine de karşı çıkıyorlardı. Papa'nın sosyal şartlar hususunda Katolik piskoposlara gönderdiği iki genelge, 'De Rerum Novarum' (1891) ve 'Quadragesimo Anno' (1931), Vatikan'ın o dönemde gerçekleşmekte olan ekonomik ve sosyal değişimlerin ciddi sonuçlarından açıkça haberdar olduğunu gösteriyor.[15] Hıristiyanlığın mesajı, sınıf ayrımını şiddetle büyütmekten ziyade, yardımseverlik ve anlayış yoluyla azaltma noktasında Marks'tan ayrılıyordu. Kilise Marksist ateistliği düpedüz reddediyordu. Dünyanın umudu sınıfsal düşmanlıkta–tanrısız kötülük–değil, Hıristiyanlık sevgisinde yatıyordu. Özellikle de, kan ve nefret içinde sonlanan trajik Marksist yaşam düşüncesini reddediyordu. Marks yazısında şöyle diyor: "Eski toplumun ve yeninin kanlı doğum sancılarının sarsıntılarını yatıştırmak ve azaltmak için tek yol var: devrimci terör."

Sovyet komünizm çalışması Marks ile başlasa da, ulaşılan sonuçlar Marksist sistemde kişinin zihin gücüne olduğu kadar inancına (ya da onun eksikliğine) dayanacaktır. Gerçek bir Marksist, burjuvanın tarafsızlığını tanımaz. O, İncil'in gerçek yorumunu elde etmek için savaşan tutucu bir dindann gösterdiği inanç ve gayretle, ona göre çıplak gerçek olan Marksist ekonomik devinim kanununu savunmalıdır. Marks'ın mükemmel toplumunun kaçınılmazlığı, inanılması gereken bir şeydir, çünkü kanıtlanamaz.

Aslında, Marksizm ile ilgili dogmatik Ortodoksluk ve geleceğe dair görüş fikrinin aynısı Eski Ahit'te bulunmaktadır. İnsan, Marks'a göre, burjuvazinin sonunda kaçınılmaz olarak işçi sınıfı tarafından yok edilmesinin, sadece seçilmiş insanlan (bu bağlamda işçileri) ruhani değil ama dünyevi bir krallığa yerleştirmenin farklı bir yolu olduğu gerçeği ile karşılaştığında, kendini şaşırmaktan alamıyor. Bu bir efsane tabi ki, ama ondan daha az güçlü değil.

Onun dogmatizmi, kötülüğü (kapitalizm) suçlaması, haklının galip geleceği inancı, üstün anlayışı, uzak görüşlüğü, zaman zaman abartılı yazılarına ışık tutan keskin geçişleri, ahlakî yargılamasındaki heyecanın doruğu (ahlakî dürtüleri reddediyor ama kendisi tutku derecesinde ahlakîdir)–tüm bu özellikleriyle, Marks, sesi tüm dünyada şimşek gibi çakan eski Ahit mesihine benzer.[16] Ondan önceki Hıristiyanların yaptığı gibi, o da sadece yaşamak için değil, ölmek için de bir nedenimizin olması gerektiğini fark etti. O, peygamberler arasında bir peygamberdi, ama İsa ya da Muhammed gibi değil, tanrısı olmayan bir peygamberdi.

Marksizm, ekonominin tarihinden ziyade ahlakî bir yargılamadır. Ekonomi tarihçisi John Maynard Keynes (1883–1946) şöyle diyor: "*Das Capital,* sadece hatalı değil, ayrıca, modern dünyaya dair bir hisse ya da uygulamasının olmadığına inandığım mutlak bir ekonomi ders kitabıdır." Ekonomi bilimi tek başına–Marks'ın sahip olduğu gibi–insan çatışmasının kaynağı değildir; asıl kaynak insanların kendisidir. Ekonomik sınıflar arasındaki çatışma tek çatışma değildir. Etnik, dinsel, dilsel ve millî farklılıklar da bu ihtilafın nedenidir.

Gerçekte, Max Weber,[17] ekonominin bir toplumun altında yatan ideoloji ve ahlak kurallarından–başka bir şeyden değil–ileri geldiği fikrini sürdürdü. Marksizm'in gelişimi tarihten izlenseydi bile–ki, öyle değil –, Marks'ın ondan beklediği zaman aşımı ile kazanılmış hakkı (bir dahaki sefer aklı kullanma yeteneği) varlıkların doğasıyla sağlayamazdı. Mantıktan uzak duygusal milliyetçilik, tarihte, mantığı kullanan bilimsel sosyalizmden çok daha güçlü olmuştur.

Dahası, tüm hayalperestlerde olduğu gibi, Marks'ın olmasını beklediği bazı şeyler gerçekleştirilmedi. Devrimin Rusya'ya değil ama Batı'daki gelişmiş ülkelere (bilhassa Sanayi Devrimi'ni yaşayan Almanya ve Britanya) geleceği beklentisi doğru çıkmadı. Fakat o zaman Rusları pek önemsemiyordu, Engels'e bir yazısında şöyle diyordu: "Ruslara asla güvenmem. Bir Rus içeri sokulur sokulmaz tüm felaketler ipini koparmış gibi gelmeye başlar." Aynı şekilde, devletin 'bir baskı aracı olarak kalmayacağı' inancında da yanılıyordu; Sovyet devleti, aslında, çarlarınkinden daha baskıcı oldu. her zaman ve her durumda ekonomi bilimlerinin önceliğini vurgulamakta hata yaptı. Ona göre, değişimin sınıf çatışmasından doğacağını varsaymak yanlıştı. Tarih, onun inandığı gibi, sadece sınıf çatışması hikâyesinden ibaret değildir (eğer öyleyse, kesinlikle kanıtlayamayacaktır).

Birinci Dünya Savaşı, yoksul ve zengin milletler ya da yoksul ve zengin sınıflar yüzünden çıkmadı. Değişim, her zaman, küçük azimli bir azınlığın–hangi sınıf olursa olsun–çalışmasıdır.

Marks, uluslar arası işçi dayanışmasına ümit bağlamakta da hatalıydı. Dünyadaki işçiler birleşmedi; kapitalistler birleşti. Milliyetçilik, onun hesapladığından çok daha güçlü bir kuvvet olarak ortaya çıktı. Yarının dünyasını tek bir topluluk olarak düşünmek insan psikolojisinde bir eksikliğin olduğunu gösterir. Ortak değerlere ve kurumlara sahip bir dünya devleti peşinde olmak, gerçekçi değil, belki de çekici değildir. Son olarak, Marks, akıl gücüne çok fazla, tutku ve duygulara çok az önem vermekte olduğu gibi, bencillik ve açgözlülük kavramlarını değişken insan doğasından ziyade orta sınıfa

yüklemekte de yanlış yaptı. Marks sadece tarihi yanlış yorumlamadı, o, insan doğasını da yanlış yorumladı. Marksizm, hayatın gerçeği olamayacak kadar kesin ve mutlaktı. Özel mülkiyet, kazanç ve bireysellik, sadece burjuvaziye ait nitelikler değil, insan içgüdülerinin bir sonucuydu.

Kişi, Marksist doktrinin destekçisi ya da muhalifi olsun ya da olmasın, Marks hiç yaşamasaydı, dünya çok daha farklı bir yer olabilirdi. O olmasaydı, Avrupa'da hâlâ bir işçi hareketi olurdu–belki de Rusya'da bir devrim–fakat bu, farklı bir işçi hareketi ve de farklı bir devrim olurdu. Lenin'in Marks'tan haberi olmasaydı, yaşayacak, çalışacak ve belki de tarihe geçecekti, fakat tarih, Marksist doktrini etkisinde ortaya çıkan tarih olmayacaktı. St Paul'un İsa için yaptığını Lenin, Marks için yaptı. Lenin ve Rus devrimi olmasaydı, Marks tarihte bir bilinmeyen olarak kalabilirdi.

Böyle söylemek her ne kadar geleneklere ters gelse de, 1917 Büyük Sosyalist Devrimi, tarihi ve sosyal determinizmin Marksist doktrininin sonucu olmasının aksine, açık bir darbeydi. Bu, dogmatik doğruluk adına yaptıklarından ziyade, korkunç bir savaşa, halkın umutsuzluğuna, cephedeki başkaldırıya, kapitalizmin aşırılıklarına, Romanov hanedanının sosyal ve politik çürümesine, kuvvetten düşen aristokrasisine ve yozlaşmış memuriyete dayanıyordu.

Marksizm'in gücü (ve doğurduğu komünizm) dogmatik doğruluğa bağlı değildir. Marks'ın etkisi, doğru ya da yanlış olsun, kendi teorisine dayanmaz.

Komünizm, Marks'ın dünyadaki yoksulun (bilhassa Batılı olmayan dünyanın yoksulu) zenginle savaşabileceği bir silah–başka hiçbir politik sistemin bulmadığı psikolojik bir silah–temin etmesi (*Komünist Manifesto*'da) nedeniyle büyüdü. Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın az gelişmiş, kırsal ülkeleri için, Marksizm, devrimci bir ordu isteğiydi–dünyayı yorumlamak için değil, değiştirmek için tasarlanmış bir eylem felsefesi.

1917'den sonra Marksizm yerini Leninizm'e, Leninizm yerini Stalinizm'e, Stalinizm de yerini varislerinin politikalarına bıraktı.

Doktrinsel anlamda değişimler çok hafifti. Lenin Marks'ın diyalektik, tarihi materyalizm doktrinini, pratik bir devrim aracına dönüştürdü. Güç elde etmek için, ekonomik durumu aşmak–tarihi basamağı atlamak–müsaade edilebilir bir durumdu. Lenin şöyle diyor: "Bir Marksist, gerçek hayatı dikkate almalı... ve dünün teorilerinin kuyruğuna yapışıp kalmamalı." Proletaryayı devrimci bir mücadeleye yönlendirmek Parti'nin işiydi. Lenin, ayrıca, batılı emperyalizmin kapitalizmin son basamağı olacağı teorisini geliştirdi. Stalin, komünist doktrinde, sınıfsal savaşın önemi bağlamında bazı değişiklikler yaptı. İç Savaş döneminde Rusya'dan kopan devletlere ithaf ederek şöyle dedi: "Özerklik hakkı, diktatörlük uygulaması içindeki çalışan kesim için bir engel olamaz, olmamalı."

1928'de, eski parti doktrininin aksine, Stalin Rusya içinde komünizmi kabul etmişti. Devrimin gidişatını değiştirme– 'devrime ihanet etme'–kararı, dünya çapında kiliselerin evrenselleştirilmesine dair komünist Marksist-Leninist idealini destekleyenlerin itirazıyla karşılaştı. Anlaşmazlık, 1927'de Troçki'nin sürülmesine, 1938'de Dördüncü Uluslar arası'nı kurmasına ve 1940'ta Mexico City'de suikasta kurban gitmesine sebep oldu.

1938 yılına gelindiğinde, Stalin–ölüm ya da sürgün yoluyla–yoluna çıkanların çoğundan kurtulmayı başarmıştı. Kayıtlar şok edicidir.[18] Stalin, Almanların Rusya istilasında öldürdüklerinden daha fazla sayıda (14 milyon) kendi vatandaşını öldürmekle suçlanmaktadır. 1920'li yıllarda tarımı amansızca ortak kullanıma açtı. 1930lu yılların başında, güven duymadığı Ukrayna halkına karşı soykırım başlattı. Politik cephede, Ekim Devrimi'nin sadece birkaç lideri onun elinden kurtuldu. Ne kadar kıdemlilerse, onun bulunduğu yere gelmesinde ne kadar yardım etmişlerse, devrilmeleri o kadar kesindi. Politik muhaliflerin infazı, 1930'ların sonunda Moskova'daki parti liderlerine yönelik büyük temizliği doruğa ulaştırdı.

Almanya ile olan düşmanlıklardan önce, özellikle sadakatsizliklerinden şüphelendiği ordu subaylarından kurtulma konusunda oldukça haşindi. Kızıl Ordu'nun beş feldmareşalinden üçünü, on altı

ordu komutanından on dördünü, tüm donanma amirallerini ve yirmi binden fazla subayı idam etti.

İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, Stalin'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki (SSCB) gücü üst düzeydeydi. O dönemde, Rusya'nın tarımsal ve endüstriyel temeli, Stalin'in gücü üstlendiği zamandan çok daha kuvvetli bir hale gelmişti. Ülkenin savunması da aynı şekilde güçlüydü. Stalin, yaygın düşüncenin aksine, Almanya'nın büyüyen askerî gücünden ve Hitler'in Rusya'yı sömürgeleştirme niyetinden haberdardı. Zaman kazanmak ve savaştan uzak durmak için, Ağustos 1939'da, Hitler ile bir saldırmazlık sözleşmesi imzaladı. Neville Chamberlain (1869–1940) de bir yıl önce Münih'te aynı şeyi yapmıştı. Bir Alman saldırısı olacağı sezgisiyle, Kasım 1939'da, Sovyetler Birliği'nin Milletler Birliği'nden çıkarılmasına sebep olan Finlandiya'ya karşı bir engelleme saldırısı düzenledi. Rusya, Birlik'e Almanya ve Japonya'nın ayrılmasından bir yıl sonra, 1934'te katılmıştı.

Stalin'in, paktı 1939'da Almanlarla, kapitalist dünya kendini yok ederken Rusya'nın kenara çekilmesini sağlayacağı umuduyla imzalayıp imzalamadığı, bir varsayıma dayanır. Rusya, tehlikeli zamanlarında Batı'ya yardım etmek için kesinlikle bir girişimde bulunmadı. Tam tersine, Ruslar, Almanları sakinleştirmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Batılı güçlere yakın olan delegeleri Moskova'dan kovdular; Irak'ta Alman yanlısı bir hükümeti tanıdılar ve 22 Haziran 1941'de kendilerine saldırı düzenleyene kadar Alman silahlı kuvvetlerinin ihtiyacını karşılamaya devam ettiler. Birkaç gün önce, Sovyet Tass Haber Ajansı, bir Alman saldırısının mantıksız olduğu iddialarını yalanlamıştı. Stalin, Churchill'in son anda yaptığı, Almanya'nın Rusya'ya saldırısının yaklaştığı hususundaki uyarısını hiçe saydı, çünkü Churchill'in Rusya'yı bir batılı savaşa dâhil etmek için plan yaptığını düşünüyordu. Almanya'nın birliklerini doğuya yığması, bir kışkırtma ve panik yaratma çabasıydı. Zamanın kendi tarafında olduğuna inanmakla hata yapmıştı.

13

Savaş Yıllarında Asya

Japonya Birinci Dünya Savaşı'ndan kazanç sağladığı için–Milletler Birliği Konseyi'nde yeni topraklar ve kalıcı bir koltukla büyük bir kuvvet olarak çıktı–çekişme, Çin'i her zamankinden çok daha büyük bir karmaşanın içine itti. 1919 yılında, Versailles Antlaşması'nda, Çin kendi elinde bulunan Shantung eyaletini Japonya'ya kaptırdı. Çin de misilleme olarak, delegelerini geri çağırdı, batılı ürünleri boykot etti ve batılı demokratik düşünceleri bir kenara attı. Barış Konferansı'nın ağır adaletsiz şartları, Dört Mayıs hareketinde ifade edilen millî duyguların toplu yükselişine sebep oldu. Çin o kadar bölünürdü (kısmen batılı ve doğulu baskının sonucu olarak)[1] ve o kadar zayıf kaldı ki, 1923'te, Cumhuriyet'in kurulmasından 11 yıl sonra, birliğin sahip olduğu her şey, kumandanların, milliyetçilerin ve komünistlerin rekabet ısrarları nedeniyle parçalanırdı. Sonuçta ortaya çıkan karışıklıkta Çin vilayetleri Tibet ve Dış Mongolya ayrıldı.[2]

Savaş yıllarında Çin'deki düzenin yıkılması, Versailles'de ağır şartların Çin'e uygulanmasıyla ikiye katlandı ve eski liberal lider Sun Yat-sen'in,[3] Rus komünizminin benimsenmesini savunmasına meydan verdi. 1911 Ekim Devrimi'nde benimsenen liberal ve demokratik ideallerin uygulanamaz olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Çin, bireycilikten ziyade toplulukçuluğa dayanan geleneksel–özgürlükten ziyade kontrollü, eşitlikten ziyade hiyerarşik prensiplere dayalı–yaşam şekline dönmek zorunda kalacaktı. Konfüçyüsçü doktrinde kastedilen otoriter devlet ideolojisinin, komünizmin oto-

riter ideolojisine paralel olarak değiştirilmesi gerekirdi. Ama, tam aksine, Batı'nın liberal demokrasisinin ve Çin'in batılı cumhuriyetçilik deneyiminin dayandığı Batılı tarihsel çoğulculuk ilkesi, Çin düşüncesine fazlasıyla yabancıydı. Batılı cumhuriyetçiliğin Çin gelenekleriyle, hiçbir ortak noktası yoktu; ki bu da başarısızlığının nedeniydi.

1923 yılında, Sun Yat-sen, üç yıl önce Moskova ajanlarının idaresinde kurulan Çin Komünist Parti'sine katıldı. Sun'ın Milliyetçi Parti'si Kuomintang, modernize edilmesi ve eğitilmesi için Sovyet desteği aldı. Hem milliyetçilerin hem de komünistlerin hedefi, diktatörleri alt etmek ve millî uzlaşmayı getirmekti. 1924'te Türkiye, İran ve Hindistan'da yapılmakta olan sanayileşme çabalarına rastlayan Sun Yat-sen, kendi ülkesinin de sanayileştirilmesi gereğini savundu. Kısmen de olsa 1905 Rus Devrimi'nin sağladığı dürtü sayesinde, sanayileşme modern çağın simyası olarak düşünüldü.

Sun Yat-sen 1925 yılında öldü. Kuomintang'ın başkanı olarak yerine geçen kişi, onun yardımcısı, Moskova'da eğitilen Chiang Kai-shek (1887–1975)[4] idi. Çin'deki güç mücadelesi, şimdi, diktatörler, Rus önderliğindeki komünistler ve Chiang önderliğindeki Çinli milliyetçiler (Sun Yat-sen'in cumhuriyetçi hareketinden kalanlar da dâhil) arasında yaşanıyordu. Chiang komünistlerle bir ittifak kurduktan sonra, kuzeyli diktatörlere karşı başarılı bir sefer düzenledi. 1927'de geri döndü ve kendi komünist müttefiklerini katletti; sadece Şanghay'da 300 kişi öldü. Chiang'ın Rus komünist danışmanları Moskova'ya kaçtı.

Düşmanlarını alt eden ve Pekin'i ele geçiren Chiang, 1928 ve 1937 yılları arasında etki alanını Çin'in tamamına genişletti. Milliyetçi hükümeti, kısa süre zarfında SSCB haricindeki tüm büyük kuvvetler tarafından tanındı. Batılıların nefret edilen dokunulmazlık haklarını ortadan kaldırması, ona, bağımsız, birleşik ve gelişen bir Çin yaratma hamlesinde güç sağladı. Fakat girişimlerini engelleyen şey, genel bozulma[5] ile Rus ve Japon müdahalesiydi. Ruslar

1924'te Mançurya'yı istila etti ve Çin içerisindeki komünist ayaklanmayı idare etti. Çin'in Chiang Kai-shek başkanlığında birleşmesini önlemek için, Japon Ordusu 1931'de Mançurya'yı topraklarına kattı ve kukla devlet olarak Manchukuo'yu kurdu.

O zamandan itibaren, Çin, Chiang önderliğindeki Milliyetçiler (Nanking'e dayalı), Mao Zedong önderliğinde,[6] Kiangsi bölgesinin güneyinde gerilla çeteleri olarak çalışan komünistler ve Japonlar arasında paylaşıldı. 1933 yılında Chiang komünistlere karşı bir saldırı düzenledi. Ekim 1934'te, komünist ordunun konumu kritik bir hal almıştı ve Mao, Chou En-lai ve diğerleri, onu, Çin'in güneyindeki Kiangsi Bölgesi'nden kuzey batıdaki uzak noktada olan Yenan'a uzanan inanılmaz 'Uzun İlerleyiş'e sevk etti.

Bu ilerleyişte, Mao liderliğini pekiştirdi. Kiangsi'den ayrılan 100.000 erkek ve 35 kadından ancak 30.000'i bir yıl sonra Yenan'a ulaştı. Başına konan çeyrek milyon dolarlık para ödülüyle, Mao orada 11 yıl kaldı. 1937'de Japonya bahaneleri bir kenara bıraktı ve Çin'in kuzeyini ve merkezini işgal ederek genel bir savaş başlattı. Chiang ve milliyetçiler Yangtze vadisinin yukarı bölümündeki Chungking'e (Chongqing) kaçtı.

İkinci Dünya Savaşı Batı'ya ilerlerken, Rusya'nın Çin'deki güç mücadelesinde yer alan etkisi düşüşe geçti. Japonya'nın Aralık 1941'de batılı kuvvetlere saldırmasıyla birlikte, Çinli milliyetçiler ve komünistler, Japonlarla savaşmak için ortak bir cephe kurma girişimlerinde büyük ölçüde başarısızlık gösterdiler. Olaylar, 1945 yılında--Amerikalıların Japonları teslim olmaya zorlamasıyla- Çinli milliyetçilerin ve komünistlerin ölümüne bir üstünlük savaşına başlamasına kadar orada beklemede kaldı.

1918 ve 1941 yılları arasında Japonya'nın dünyanın diğer bölgelerine yönelişi, barış ve savaş yanlısı hedefler arasında bocaladı. 1920'li yılların büyük bir bölümünde diğer kuvvetlere söylenmeleri için fazla malzeme vermedi. Washington Donanma Konferansı'nda[7]--denizlerdeki silahsızlanma ve Doğu Asya'daki politik

dengeyi tartışmak üzere Birleşik Devletler tarafından toplanan bir konferans (Kasım 1921–Şubat 1922)–Britanya tarafından, Birleşik Devletler, Çin ya da Avustralya'nın asla kabul etmediği bir ittifak olan 1902 İngiliz-Japon İttifakının sonlandırılması kararını dostça kabul etti. Amerikalılar Pasifik'i Amerikan etkisi altında bir bölge olarak gördüler. Japonya 1902 ittifakının yerine bir Dörtlü Pasifik Antlaşması'nı (Birleşik Devletler, İngiliz İmparatorluğu, Fransa ve Japonya) kabul etti. Hatta Shantung eyaleti'ni geri vererek Çin'e yönelik bir uzlaştırmacı rolü de üstlendi. Donanmasındaki silahlanmayı azaltarak ve batılı kuvvetler lehine savaş gemilerinin oranını kabul ederek Birleşik Devletler ve İngiltere ile işbirliği yaptı. Bu karar, Japonya'da Amerikan ve İngiliz karşıtı bir duygu yarattı. Ardından, Japon siyasî ve sanayi liderlerinin suikastları bir biri ardına geldi; üç kabine üyesi öldürüldü. Japonya Batı güçleriyle 1927'de Cenevre'de donanma görüşmeleri nedeniyle yeniden işbirliği yaptı. 1930 Londra Donanma Antlaşması ile ağır savaş gemilerinin sayısını, Birleşik Devletler ve Büyük Britanya ile daha önceki konferanslarda kabul ettiği gibi 3:5 oranında devam ettirdi. Britanya ve Birleşik Devletler ile birlikte, kendi kendine Pasifik'teki mevcut durumu koruma sözü verdi. Amerikalılar ve İngilizler, Pearl Harbor ve Singapur'daki üslerini artırmamayı kabul ederek–aralarında Avustralya ve Yeni Zelanda'nın bulunduğu Batı güçlerinin daha sonra pişman olacakları bir karar–karşılık verdi.

Ayrıca Japonya'ya doğu sularında serbest dolaşım hakkı verildi.

Kuvvetler, yine de, sonunda Japonya ve Batı arasında oluşturulan iyi niyeti baltalayacak işler peşindeydi. Daha önceden İngiliz Dominyonlan'nda getirilen politikaları takip eden 1921–4 Birleşik Devletler Göçmen Kontenjanı Yasaları, kasıtlı olarak Japonların da aralarında bulunduğu Asyalıları cezalandırdı.[8] Tedbirlerin gelişi, Japonya'da 'Utanç Günü' olarak kınandı. Giderek büyüyen bağımsız ekonomi politikası, Japon ürünlerinin Amerika ve diğer batılı ülkelerin pazarlarından çıkarılmasıyla sonuçlandı. Birleşik Devletler'de

1929'da yaşanan ticari ve finansal kriz, Japonya'nın büyük oranda bağımlı olduğu uluslararası ticaretin daha da düşüşe geçmesine neden olan 1930 Smoot-Hawley Vergi Kanunu'nun çıkmasına öncülük etti. 1929 ve 1931 yılları arasında, Japon ihraç mallarının değeri yarıya indi. 1932'de Hollandalıların, 1933'te de İngilizlerin aldığı koruyucu tedbirler Japon mallarının satışını daha fazla sınırlandırdı. Büyük oranda artan nüfusuyla (1873 ve 1918 yılları arasında Japon nüfusu 35'ten 65 milyona yükseldi), Japonya demografik ve ekonomik sorunlarına bir çözüm yolu bulmak zorundaydı–ya dünya ticareti kapsamını genişleterek, ya da Mançurya'daki topraklarını büyüterek.

Japonya'nın yakasını bırakmayan ekonomik sorunlar, gelecek dünya ilişkilerini hiçe sayarcasına Japon militaristlerinin ve ultramilliyetçilerin ellerindeki kozu daha da kuvvetlendirdi. Mançurya'yı işgal etmesinden dolayı Milletler Birliği tarafından suçlanan Japonya, 1933'te Birlik'ten ayrıldı. 1931'de Çin'in, Milletler Birliği ve Birleşik Devletler (Kellogg-Briand Paktı'nı imzalayan devletlerden biri) tarafından Japonya'ya karşı harekete geçmesinin istenmesi nafileydi. Japonya'nın Birlik Anlaşması'nı küçümsemesi, Birlik'in otoritesini ciddi anlamda sarstı. 1936 yılında, Japonya, Londra Donanma Antlaşması'ndan çekildi. Japonya, İngilizlerin dostuyken potansiyel bir düşman konumuna geldi.

Japonya'nın Almanya ile Anti-Comintern Paktı'nı imzaladığı yıl (1936), Tokyo'da daha fazla politik suikast ve darbe girişimi vardı. Avrupa'nın İspanyol İç Savaşı (1936–9) ile meşgul olması durumunun avantajını kullanan Japonya, 1937 yılında, Çin'in orta ve güney bölgeleri için uzun zamandır hazırlanan istila girişimine başladı. Artık Japon askeri gücü Japon politikasının sorumluluğunu tamamıyla üzerine almıştı. Amerikalıların teşviki ile Milletler Birliği, 1938'de Japonya'yı saldırgan devlet olarak ilân etti. 1939'da Birleşik Devletler Japonya ile yaptığı Ticaret ve Denizcilik Antlaşması'nı feshetti. Amerikan Pasifik Filosu,-şimdi dünyanın en büyüğüy-

dü–bir uyarı olarak San Diego'daki üssünden Pearl Harbor'a, Japon takımadalarının 3.000 kilometre daha yakınına taşındı.

Japonya, 1940 yılında, İtalya ve Almanya ile üçlü bir Karşılıklı Destek Paktı imzaladı; bir de Tayland ile dostluk antlaşması imzaladı. Roosevelt, hurda demir ve çelik bütçelerini kesmek de dâhil olmak üzere bir takım ekonomik yaptırımlarla karşılık verdi. Eylül 1940'ta Japonya, Fransız Çinhindi'nin kuzeyini işgal ederek Pasifik'teki genişlemesine başladı. Roosevelt'in cevabı hayatî önem taşıyan petrol nakliyatını yasaklama şeklinde oldu.

Amerika, Britanya ve Hollanda tarafından petrol ikmalinden yoksun bırakılan Japonya kati bir tercih yapmak durumunda kaldı: ya Çin'deki çıkarlarını bir kenara bırakacak (Amerika'nın talep ettiği and Japonya'nın muhtemelen kabul etmeyeceği) ya da o zaman Felemenk Doğu Hindistanı olarak adlandırılan Endonezya'daki petrolü ele geçirecekti. Petrol çok hassas bir konuydu. 1941 yılında, Japonya ile hâlâ sözde barış halinde olan Birleşik Devletler, tüm standart ticareti fiilen yasakladı ve tüm Japon mallarının akışını durdurdu. Japonya, savaş ya da aşağılanmadan kaçamayacağı bir köşeye sıkıştı. Yapabileceği tek şey, Moskova ile Nisan 1941'de bir Saldırmazlık Paktı imzaladığında yaptığı gibi, Sovyetler Birliği'ni tarafsızlaştırmaya çalışmaktı.

O dönemde, Birleşik Devletler pek çok Japon tarafından ülkelerinin ana düşmanı olarak görülmeye başlamıştı. Japonya'nın Asya topraklarına yayılırken işlediği tek suç, çoktan Batı'nın lehine olarak kararlaştırılan dünya topraklarının paylaşımını bozmasıydı. Batı'nın yapmadığı hiçbir şeyi yapmıyordu. Japonlar, Birleşik Devletler'in Orta Amerika ve Karayiplerdeki eylemleri ile kendilerinin Asya'da Ortak Refah Bölgesi fikirleri arasında bir fark göremiyorlardı. Sadece Birleşik Devletler–toprağa doyan–Japonya'nın Doğu Asya'nın lideri olarak kaderini belirlemesine engel oldu. Kasım 1941'de (son tasarılarının Birleşik Devletler tarafından reddedilmesiyle) Japonya, Pasifik'te yer alan tüm büyük batılı kuvvetlere sal-

dırmak gibi can alıcı bir karara vardı.[9] Japon Genel Kurmayı'na göre, savaş dört ayda kazanılmalıydı. Savaş ne kadar uzarsa Japonya'nın kazanma olasılığı o kadar azalırdı. Çin (1894) ve Rusya (1904–5) ile daha önceki çekişmelerinde olduğu gibi, Amerikalılara karşı savaş ya hemen kazanılmalı ya da zaferden hiç söz edilmemeliydi; zaman en kritik faktördü. Japon askeri gücü, Amerika'nın çok daha büyük üretim kapasitesi konusunda gerçekçi düşünüyordu. 1930'larda ciddi anlamda kullanımda olmasına rağmen, Amerika'nın endüstriyel gücü hâlâ benzersizdi.

7 Aralık 1941'de, Japonlar, Pearl Harbor'daki Birleşik Devletler filosuna ve Filipinler'deki üslerine sürpriz bir saldında bulundu.[10]

Pearl Harbor'dan sonraki gün, Almanya ve İtalya savaşa Japonya'nın tarafında katıldı. Japonlar, 1931'de Mançurya'da başlattıkları saldındaki–motivasyonlarının ötesinde değilse de, servetlerinin ötesinde–tehlikeli girişimin son basamağına ulaştılar. İki milyondan fazla Japon can verdi.

Savaş, Hiroşima ve Nagazaki'ye Ağustos 1945'te atom bombalarının atılmasıyla son buldu. Nükleer silahların kullanımıyla savaşta yeni bir çağ başladı

Hindu yazıtlarında şöyle diyor: "Ben, ölüme dönüştürüldüm, dünyaların yok edicisine."

Savaş yıllarında Hindistan, Hintliler ve İngilizler arasında giderek artan düşmanlığın bir hikâyesidir. İngilizler Hindistan üzerindeki egemenliklerine sarıldılar, Hindular ve Müslümanlar ise bağımsızlık istediler. Çıkmazdan, herkesten daha fazla Hindistan'ın özgürlüğü için mücadele edip kazanan Gandi sayesinde çıkıldı. 1915'te Güney Afrika'dan Hindistan'a dönen Gandi, Birinci Dünya Savaşı bitene kadar İngiliz hâkimiyetine göz yumdu. Hintli birlikler, İngilizler için, hem batı cephesinde hem de Ortadoğu'da övgüye değer ölçülerde savaştı. Hintliler, malzeme yönünden de Müttefikleri desteklediler. Ama Hindistan'daki özerklik heyecanı savaş

döneminde hiç bitmedi. İngilizler, Hintlileri bastırmak için 1917'de 'özerk kurumlara kademeli geçiş' sözü verdi. 1918 Montau-Chelmsford Tasarıları, eyaletlere kısmi özerklik verdi; Hindistan Hareketi'nin Hükümeti (1919), tamamı, Hindistan Millî Meclisi (çoğunlukla Hindu) ve Hintli Müslüman Birliği tarafından özerklikten caydırma girişimleri olarak görülen tavizlerde bulundu. Ardından gerçekleşen, ürünlerde yaşanan ciddi hayal kırıklıkları ve yaygın kıtlık nedeniyle daha da kötüleşen karışıklıklar, 1919'daki baskıcı İngiliz isyan karşıtı önlemleri ortaya çıkardı. Bu önlemler, Montagu-Chelmsford Tasarıları'ndan oluşabilecek tüm olumlu gelişmeleri bozdu ve Hindu, Müslüman ve Sikhlerin Britanya ile aralarındaki memnuniyetsizliği doruğa ulaştırdı.

İşte bu noktada, 379 Hintlinin İngiliz birlikleri tarafından öldürüldüğü 1919 Amritsar katliamıyla şok olan Gandi, Güney Afrika'da uyguladığı pasif direniş mücadelesini tekrarladı. 1922 ve 1924 yılları arasında Hindistan Meclis Partisi'nin[11] diğer üyeleri ile birlikte isyana teşvik suçuyla yargılandı.

Gandi,1924'ten Mart-Nisan 1930'da denize doğru çarpıcı protesto ilerleyişine kadar, kendi doğrularını anlattığı vaazlarla–şiddete başvurmayan ahlakî güç, 'dokunulmazlar'ın kabul edilmesi, Hindularla Müslümanların birleşmesi ve batılı modernizasyonun yozlaşmış etkilerini durdurmak için *Swadeshi*'nin (yerel, doğal ürünlerin, özellikle de elde eğirilmiş ve dokunmuş kumaşın kullanılması) benimsenmesi–Hindistan'ın köylerini geniş ölçüde gezdi.

Gandi'nin Londra'daki İkinci Yuvarlak Masa Konferansı'nda Hindistan Meclisi'ni temsil ettiği 1931 sonbaharında. İngiltere'nin gücü Hintlilere devretme konusunda ciddi olmadığına ikna oldu. Ocak 1932'de Hindistan'a dönüşüyle, pasif itaatsizlik nedeniyle yeniden hapsedildi. İşte o zaman ünlü oruçlarına başladı.

Gandi'nin, İngilizlerin zorlanmadıkça yerini bırakmayacağına dair inancına rağmen, bazı kazanımlar da sağlandı. Silahlı kuvvetler ve sivil kamu hizmetlerindeki pozisyonlar Hintlilere sonuna ka-

dar açıldı. Hindistan, her biri kapsamlı özerkliğe sahip on bir bölgeye ayrıldı. 1935 Hindistan Hareketi Hükümeti'nin yönetime geldiği 1937 yılında, Meclis Partisi, Hindistan'ın on dört il hükümetinden dokuzunun kontrolünü aldı. Yasa önünde herkesin eşitliği ilkesi–kast sistemindeki topraklarda yaşayanlar için devrimsel bir değişiklik–getirildi. 1930'lu yıllarda kadınlara oy hakkı tanındı. 1947'de politik bağımsızlığın kazanılmasından çok önce, Hintliler faaliyetlerini daha önceden İngiliz himayesinde olan endüstriyel ve ticarî teşebbüslere yönelik genişletti.

Aslında, Britanya'nın sorunu, Hindistan'daki gücü nasıl tutacağı değil, onu nasıl devredeceğiydi. Hintliler, ancak İngilizler gücün barışçı bir yolla devredilmesi için son bir tarih verdiğinde, gücün kullanımını ciddi anlamda düşünmeye başladılar. Gandi ve takipçileri, gücün etkin biçimde devredileceği bir Hint milletinin varlığına dair yanlış bir varsayımda bulunmuştu. Muhammed Ali Jinnah[12] (1876–1948) Ocak 1940'ta Gandi'ye şöyle yazmıştı: "Aslında var olmayan Bir Hint milleti teorisiyle yola çıkıyosun."

Batılı güce, savaş yıllarında güney doğu Asya'nın diğer ülkelerinde de meydan okundu. Birmanya, bağımsızlığını kazanırken, kendini hem batı hem de doğu müdahalelerinden arındırmak zorundaydı. İngilizler tarafından getirilen göçmen Hintliler toprakların, göçmen Çinliler de ticaretin büyük bölümünü kontrol altına aldı. Dış etkinin sonucu, kökleri politik olmaktan ziyade dini olan milliyetçi bir hareketin büyümesiydi.

Birmanyalı köylülerin 1930'da başlattığı ayaklanma bastırılsa da, Birmanya 1937'de İngiliz Hindistanı'nın bir eyaleti olmaktan çıkınca, Birmanyalılar iç işlerinde geniş çaplı bir kontrol elde etmeyi başardılar. 1941'in sonlarında savaşın patlak vermesi, Japonya ve Birmanyalı vatanseverlerin asla tam olarak sağlanamayan İngiliz hâkimiyetini alt etmeleri için bir işaretti. Birmanya'yı İngiliz hâkimiyetinden kurtaran Japonlar, bu kez kendi egemenliklerini uyguladılar. Japonlara karşı yenilginin ve İngilizlerin güçlerini yeniden

kurma çabalarının ardından, Birmanya, 1948'de kendisini, İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı olmayan, bağımsız, demokratik bir cumhuriyet olarak ilan etti.

Savaş yıllarında Malaya'nın dünya meselelerindeki önemi, onun olağanüstü zengin kalay ve kauçuk kaynaklarında yatar; Singapur da doğu sularındaki en büyük İngiliz donanma üssüydü. Fakat oradaki, İngilizlerin 1930lu yıllarda parça parça ve isteksizce güçlendirdiği savunma sistemi, Japonlar tarafından 1941'de kolaylıkla istila edildi. Malayalılar ya da Singapur'daki Çinlilerden gelen bağımsızlık talepleri, diğer yerlerde duyulanlara nazaran daha sessiz hale getirildi. Malaya'nın bağımsızlığı, İngilizlerden ancak savaştan sonra alındı.

1914'ten itibaren, Çinhindi ülkeleri–Vietnam, Laos ve Kamboçya –, Japonlar 1940 sonbaharında saldırılara başlayana kadar, Fransız nüfuzunda kaldı. 1940 öncesinde, Fransız hükümetine tek karşı çıkma hareketi Arınamlı köylü Ho Chi Minh[13] (1890–1969) tarafından kurulan yerel bağımsızlık hareketinden geldi. Japonların 1945'teki başarısızlığıyla, artık Vietnam direnişinin şüphesiz tek lideri haline gelen Ho Chi Minh, Vietnam'ın bağımsızlığını ilân etti. Fransızlarla savaş 1946'nın sonunda yeniden başladı.

Tayland, Avrupa'nın sömürgesel egemenliğinden kaçan tek güneydoğu Asya ülkesi olma hususunda benzersizdi. Böyle yaptı, çünkü konumu, onun dünya meselelerinde öncü bir rol almasını engelliyordu ve ayrıca, Taylandlılar tarafsızlıklarını kaybetmeme konusunda her zaman usta olduklarını kanıtlamışlardır. Savaş yıllarında, İngilizler ve Fransızlar arasındaki rekabeti kullanmaya devam ettiler. 1941'de Japonlar tarafından işgal edilen Tayland, daha sonra Britanya ve Birleşik Devletler'e savaş ilân etti.

Endonezya'nın bağımsızlığının Hollandalılarden alınması uğruna, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren acımasızca savaşıldı. 1930'lu yıllarda, 1920'lerden beri gücü giderek artan Endonezyalı ileri gelen milliyetçilerin ve komünistlerin hepsi hapse atıldı.

Endonezyalıları sonunda Hollandalılardan özgür kılan, 1942 yılındaki Japon müdahalesi ve Japon silahlarıydı.

Güneybatı Asya da, tıpkı güneydoğu Asya gibi, kendini Birinci Dünya Savaşı biter bitmez Batının korumasından çıkarmak niyetindeydi. Savaş, Türkiye için, millet olarak kalma uğrunda bir ölüm kalım mücadelesi niteliğindeydi. Ana Müttefik güçleri–Britanya, Fransa ve Rusya–Türkiye'nin bir batılılaşma süreciyle kendini güçlendirmesine izin vermekten uzak olarak, savaş döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını görmezden geldiler. 30 Ekim 1918'de, yenilen Türkler, Mondros'ta bir ateşkes imzalamak zorunda kaldı. Osmanlı İmparatorluğu resmen yok oldu ve Müttefik birlikleri dört yıllık bir İstanbul–Çarlık Rusyası'nın, elde edemese dahi üzerinde kontrol sahibi olmak istediği şehir–işgaline başladı. 1920 yılında cesareti hepten kırılan sultan, Sevr Antlaşması'nın şartlarını kabul etti. Sadece İstanbul, Avrupa'nın küçük bir bölümü ve Anadolu Türkiye'ye bırakıldı. Anadolu bile Fransız ve İtalyan nüfuz alanlarına bölünecekti. Çanakkale Boğazı, bir Müttefik komisyonunun idaresinde kalacaktı. Türkiye, millet olarak dibe vurmuştu.

Mayıs 1919'da, Müttefik destekli Yunanistan'ın İngiliz ve Amerikan donanma bölümlerinin de yer aldığı Anadolu istilasının ardından, Türkler şaşırtıcı bir iyileşme sürecine girdiler. Müttefik saldırısı, Türkiye'nin ayakta kalma arzusunu güçlendirdi. Yenilgiyi zafere dönüştüren nokta, Gelibolu'da ünlenen Türk bir Piyade Albay Mustafa Kemal'in (1881–1938) liderliğiydi. Türklerin Müttefik kuvvetlerini yenmesinde Rusya da yardımcı oldu, çünkü Müttefik kuvvetlerinden çok sınırlarında bağımsız bir Türkiye'yi tercih ediyordu. Çok kan döküldü, ama 1923'ün yazında imzalanan Lozan Antlaşması (24 Temmuz) şartlarıyla, Müttefikler, Türkiye ile farklı şartlarda uzlaşmak mecburiyetinde kaldılar. O dönemde, Türkiye, Yunanistan'a ve Müttefiklere kaptırdığı tüm toprakları geri aldı. Askeri yönetimden arındırılan Çanakkale Boğazı'nın tam kontrolü

1937'de Türklerin eline geçti. Batı destekli Yunanlılar Anadolu'dan kovuldu.

29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığında Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Sultan VI. Muhammed'in daha önce Kasım 1922'de İstanbul'dan ayrılışı, 500 yıllık Osmanlı egemenliğini sona erdirmişti. Mart 1924'te halifelik kaldırıldı ve Osmanlı hanedanlığının üyeleri ülkeden sürüldü.

Batılı kuvvetleri geri püskürten Türkler onların gittiği yoldan gitmeye başladılar; batılılaşma hızla yayıldı. İslam'ın Şeriat kanunları, yerini Batılı kanunlara bıraktı. Çok kadınla evlilik kaldırıldı ve boşanma kavramı getirildi; resmî evlilik zorunlu hale getirildi; kadınlara oy verme ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (1934) üyesi olma hakkı verildi.

İslam'ın geleneksel Cuma günü yerine, resmî tatil günü olarak Pazar günü belirlendi. Giyimde de batılılaşma yaşandı: Başörtüsü kullanımı isteğe bağlı olarak belirlendi; fes giyilmesi yasaklandı. Mustafa Kemal'in, Kemal Atatürk adını almasıyla, 1935'te, Batıda olduğu gibi soyadı kullanımı başlatıldı. Herkes için eğitim zorunlu hale getirildi; metrik sistem getirildi ve Arap ve Fars alfabesinin yerini Latin alfabesi aldı; kırk yaş altındakiler için bu alfabeyi öğrenmek zorunlu kılındı. Temel yabancı dil, Fransızca yerine İngilizce oldu. Ondokuzuncu yüzyılda başlamış olan, klasik Fars ve Osmanlı şiirinden Avrupa tarihi, edebiyatı ve bilimine yöneliş hızlandırıldı. Devletin laikleştirilmesine karşı gerçekleşen Kürt direnişi sonucunda, tüm dinî tarikatlar baskı altına alındı. Yeni Türk milliyetçiliği (Türkçülük) dalgasında İslamî hayatın pek çok yönü terk edildi.

Türkiye kendini Batılı yöntemlere ayak uydurmaya istekli gösterse de, kendi seçkin karakterinden Batılı liberalizm için ödün vermeye asla istekli olmadı. Türk milliyetçiliği benzersiz olarak betimlendi. Tarihi ve dile ait teoriler, Türkleri tüm medeniyetlerin yaratıcısı olarak göstermeyi hedefledi. Asıl gerekli olan, İslam'ın yenilenmesi değil, Türkçülüğün diğer milliyetler tarafından lekelenmeden

yenilenmesiydi. 1934'ten sonra tüm yabancılar mesleklerden ve ticaretten men edildi.

Bir millet olarak gücünü artırmak için, 1934 yılında Türkiye, sanayinin ilerlemesi yönünde beş yıllık bir plan hazırladı. Yine de dışardan gelebilecek bir kontrol girişimi korkusu, hükümetin, özellikle de millî savunma ile ilgili sanayilerdeki dış yatırımlar ve dış mülkiyetlerden vazgeçmesine neden oldu. Türkiye modernleşmek istiyordu ama kendi şartlarına uygun olarak. Bu kurala dair 1920li yıllarda yaşanan bir istisnai durum, Rus pamuk ipliği eğirme makinalarını edinmek için Sovyetlerle anlaştığı uzun vadeli krediydi. 1929–33 yıllarında yaşanan Büyük Buhran ile birlikte, Türkiye'nin ilerleyişi, tarımda, madencilikte ve taşımacılıkta hükümet desteği olmasına rağmen, geçici bir durgunluk yaşadı.

Dış ilişkilerinde Türkiye uzlaşmaya mecbur kaldı. Lozan Antlaşması'nın ardından, Musul bölgesini İngiliz kontrolündeki Irak'a bıraktı (1926), Sovyet Rusya ile bir ittifak yaptı (1925), İtalya ile bir saldırmazlık paktı (1928) ve Yunanistan ile göze çarpan Türk-Yunan problemlerini yatıştıran bir antlaşma imzaladı.

Ayrıca mevcut bölgesel durumu tanıdı ve Akdeniz'in doğusunda donanma eşitliğini kabul etti (1930). 1932 yılında Türkiye Milletler Birliği'ne katıldı ve 1934 yılında, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan sınırlarını garanti altına alan Balkan Paktı'nı imzaladı. Ayrıca İran, Afganistan ve Irak ile dostluk antlaşmaları yapıldı.

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye, Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın güneybatısı için çok önemli bir güç olarak kabul ediliyordu. Mayıs 1939'da–İtalya'nın Arnavutluk'a saldırısının ardından–Britanya ile Akdeniz bölgesinde bir savaş ya da saldırı ihtimaline karşı iki taraflı bir destek antlaşması imzaladı. Onu takip eden Haziran ayında ise Fransa ile bir saldırmazlık paktı imzalandı. Türkiye şimdi batının davasına bağlanmıştı. Ruslarla hiç böyle anlaşmalar yapılmadı. Bolşevik Rusya'nın 1920'li yıllarda Türkiye'ye

yaptığı yardımlara rağmen, Atatürk'ün Ruslarla ilişkisi hep soğuk olmuştu. 1929'da Türkiye'de komünist eylemleri bastırması, Sovyetler Birliği'ne, Atatürk'ün kendi vatanının efendisi olmak istediğini gösterdi.

1938'deki ölümüne kadar, aşırı disiplinli yöntemlerine karşın, Atatürk'ün popülaritesi giderek arttı. Napolyon gibi, o da bir devlet adamından çok bir asker, bir demokrattan çok bir diktatördü. Türk halkı onu her zaman en ihtiyacı olduğu anda Türkiye'yi kurtaran insan olarak hatırlayacaktır. O olmasaydı, Türkiye ve güneybatı Asya'nın dünyanın diğer bölgeleriyle olan ilişkileri mevcut durumdan çok daha farklı olurdu.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, İran, Merkez Kuvvetlerin ve Müttefiklerin kazanç noktası oldu. Mevcut anarşiyi çevreleyen şartlarda Persliler, kendilerine ait bir İran isteğinin artık var olmadığı bir devlet olarak, tartışacak konumda değildi. Ne çarlık Rusya'sının 1917'de, ne de Merkez Kuvvetleri'nin 1918'de çökmesi rahat bir nefes aldırdı. 1919 Paris Barış Konferansı'nda Bolşevikler ve İngilizlerin elinde olan topraklarının geri verilmesini isteyen Pers delegeleri, elleri boş döndürüldü. Onun yerine, İngilizler, İngiliz egemenliğinin sağlanmasının yanı sıra İran'ın bütünlüğünü de garanti altına alınması anlamına gelen 1919 İngiliz-Pers Anlaşması'nı düzenledi. Ama anlaşma hiç onaylanmadı. Onu yerine, İran, 1920'de bir Milletler Birliği üyesi olarak güvenlik sağlamaya uğraştı.

İngilizlerin İran'a dair hırsları, bir yazar ve yayıncı olan Ziyaüddin'in Başbakan ve Rusya'da eğitilmiş Kazak bir subay olan Şah Rıza Pehlevî (1877–1944) Savaş Bakanı ve Başkomutan olmasının sonucu olarak, Şubat 1921'deki hükümet darbesi için zemin hazırladı.

Neredeyse bir anda, Bolşeviklerle, Rusların İran'ı boşaltmayı, tüm imtiyazlardan vazgeçmeyi, geçmiş anlaşmaları geçersiz kılmayı, tamamlanmamış tüm borçları iptal etmeyi ve tazminat olmadan İran'daki tüm Rus mülkiyetlerini Perslilere devretmeyi kabul ettiği bir müdahale etmeme antlaşması karara bağlandı. 1921'in sonla-

rında, Ruslar, birliklerini söz verdikleri gibi İran'nın kuzeyinden çıkardılar. Kabul edilir ki, Rusya'nın bu cömertliği, İngilizler için anlaşılması zor bir durumdu. Tasarlanan İngiliz-İran Anlaşması suya düştü. Ruslar diplomatik bir zafer kazanmış oldular.

O zamandan sonda Şah Rıza kendisini İran'ın askerî diktatörü yapmaya uğraştı. Darbeden üç ay sonra, ortağı Ziyaüddin, İngiliz idaresindeki Hayfa'ya kaçtı. 1923'te Şah Rıza, Başbakan'ın görevlerini üstlendi. 1925'te başarısız olan Ahmed Şah'ı resmî anlamda görevden alarak, 1925'te, Pehlevi soyunun ilki olarak tavus kuşu tahtına oturdu. 1790'lı yıllardan beri İran'da hüküm süren Kaçarlar hanedanı artık sona ermişti.

Mutlak kontrolü ele geçirir geçirmez, yeni hükümdar reformlara girişti. Girişimleri eğitim, din, sosyal ilişkiler ve sanatta açıkça hissediliyordu. Resmi evliliği, zorunlu ilk eğitimi ve İslamî başörtünün kaldırılmasını o gerçekleştirdi. Ruhban sınıfının güçlerini ellerinden almak, ona daha sonra pahalıya mal olacaktı. Avrupalı subaylardan ziyade Perslilerin komutasına getirdiği silahlı kuvvetleri büyüttü. 1928'de, İran'daki yabancıların elinde bulunan kısıtlamaları ve imtiyazları geri alacak güçteydi (Bolşevikler bunu yedi yıl önce gönüllü olarak yapmışlardı). 1931'den sonra yabancılar tarım arazilerine sahip olamadı; dış ticaret daha yakından kontrol altına alındı ve Hint-Avrupa iletişim sisteminin Persli kısımları kamulaştırıldı. 1931'de İran, Türk sınırında gerçekleşen büyük bir Kürt ayaklanmasını bastırmıştı. 1937 yılında Şah Rıza Saadabad Paktı ile İran'ın Türkiye, Irak ve Afganistan'la işbirliğini güçlendirdi. Ama İran, Türkiye kadar ne batılılaştı ne de modernleşti. Hiçbir zaman bir cumhuriyet olmadı; her ne kadar ihlal edilse de İslam'ın gücü genel anlamda bozulmadan kaldı. Dahası, Şah Rıza'nın rejiminde, alkol, uyuşturucu madde ve yozlaşma ile ilgili kanunlar kendilerine has tutucu çizgisini kaybettirmedi.

Finansal tarafta ise Şah Rıza'nın uzlaşma yapmak zorunda kaldı.

On yıl önce onlara yardım eden Amerikalı finans danışmanlarının ülkeye dönmesine izin verildi. Bu kişilerin ordu sermayesi üzerinde her hangi bir kontrolleri olmasa da, 1922 ve 1927 yılları arasında İran hazinesinin karmaşık şartlarını çözmeyi başardılar. Hemen arkalarından, ayrıcalık peşinde olan Amerikan petrol şirketi yöneticileri geldi. 1933'te, İran, İngiliz-Fars Petrol Şirketi ile daha iyi şartlar elde etmeyi başardı. Ayrıca, tekstil, şeker, cam, kibrit ve metal sanayilerinde devlet yönetiminde teşebbüsler de yapılmaya başlandı. Şah'ın özel bir projesi de 1933 ve 1939 yılları arasında inşa edilen TransFars Demiryolu'ydu. İskandinav mühendislerin yardımıyla planlanan ve inşa edilen projenin maliyeti, şeker, çay, afyon ve petrol tüketimine konan vergilerle karşılandı. Gariptir ki, Hazar'ı Körfez'e bağlayan bu demiryolu, Müttefikler için İkinci Dünya Savaşı'nda vazgeçilmezdi ve ana istila nedenlerinden biri oldu. Şah Rıza'nın daha sonra çekilmesi ve 1941'de Hayfa'ya kaçmasına neden oldu. 1935'te 'Pers Devleti' ismi 'İran' ile değiştirildi.

(Dini yakınlıkları olan) Türkler ve Almanlar tarafından istenen Afganistan, Birinci Dünya Savaşı döneminde tarafsız kalmayı başardı. İngiliz Hindistanı'ndan alınan para yardımları, şüphesiz, Emir'in tarafsız bir duruş almasına destek verdi. Afganistan'ın 1919'da İngilizlerden bağımsızlık talebi ve Moskova'ya özel bir görevli göndermesi, kısa süre sonra, onu İngiliz Hindistanı ile birlikte savaşa soktu. 1921'de, sonuçsuz bir mücadelenin ardından, İngilizler tam bağımsızlık garantisi verdiler. O andan itibaren Afganistan'ın kaderi kendi ellerindeydi. Kral Amanullah'ın (hükümdarlık 1919–29) idaresinde Rusya ile ilişkiler geliştirildi ve Afganistan'ı Avrupalı yöntemlerle modernleştirmek için girişimlerde bulunuldu. Fakat Amanullah, eşkıya şefi Habibullah Gazi'yi ona saldırması için teşvik eden Afgan toplumunun askeri ve geleneksel faktörü nedeniyle tutulmadı. Müttefikleri olmayan Amanullah sonunda sürgüne gönderildi. İngilizlerin göz yummasıyla, daha önce Habibullah ve or-

taklarını öldürerek bir kez daha batılı modernizasyon talimatlarıyla Afganistan'a dönen kuzeni General Muhammed Nadir Şah, tahta geçti. 1930'da iki meclisli bir yasama ihtiyacını karşılayan bir tüzük getirildi; eğitim desteklendi ve Rus teknik eğitmenler çağırıldı. Güç, tüzüğün 1931'de resmen ilan edilmesine bakmadan, Kral'ın ellerinde kaldı. İslam, hem dinde hem de yasalarda belirleyici güç oldu.

1933 yılında Nadir Şah reformlarına karşı çıkanlar tarafından suikasta uğradı. Varisi olan Muhammed Zahir Şah babasının başlattığı işlere devam etti. Barış sağlandı ve modernizasyon-ne kadar ağır bir süreç olsa da-devam etti. 1934'te Afganistan Milletler Birliği'ne katıldı. 1937'de Türkiye, Irak ve İran ile birlikte Avrupalı kuvvetlerin baskısına karşı koymak için tasarlanan Doğu İtilafı oluşturdu. İkinci Dünya Savaşı'nda, Birinci'de olduğu gibi, Afganistan tarafsız kaldı.

1914–39 yılları, Arap dünyası için çok çalkantılı geçti. Arapların, 1914 Arap Milliyetçiliği Manifestosu ile hız kazanan Doğu ve Batı'dan bağımsız olma talepleri, Büyük Savaş süresince daha da büyüdü. Araplar ve İslam, sadece Türk boyunduruğundan kurtularak ve Arap milliyetçiliğini (Pan-Arabizm) savunarak eski şanına ve gücüne kavuşturulabilirdi.

Batılı kuvvetlerin daha başka hedefleri vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında Arapların bağımsızlığına hiçbir zaman izin vermediler. Müttefiklerin 1918'de Bolşevikler tarafından ortaya çıkarılan Araplara yönelik hainliği, Arap dünyasını öyle bir harekete geçirmişti ki, 1919'da Woodrow Wilson Arap hedefleri ve politikalarını araştırması için Kral-Crane Araştırma Komisyonu'nu Suriye ve Filistin'e yolladı. Daha sonra elde edilen rapor, Arapların kendi kendilerini idare etme arzusu ve Filistin'e yapılan 'kesinlikle kısıtlanmalı' dedikleri Yahudi göçüne karşı çıkmaları konusunda geriye hiç şüphe bırakmadı.

Rapora gösterilen ilgi göz önüne alındığında, özel olarak hazırlanmış olma ihtimali yoktu. Çünkü tamamıyla Arap yanlısı ve

emperyalizm karşıtıydı, bu ülkeler hakkında önemli kararların verildiği üç yıl boyunca açıklanmadı, Fransa ve Britanya, Amerika'nın onların meselelerine karışmasını istemiyorlardı.

Bu arada, 1920'de İtalya'da bir Müttefik konferansında, Kral-Crane Komisyonu'nun önerdiğine zıt bir tutumla Arap devletlerinin kaderi belirlendi: Irak ve Filistin'in tamamı Britanya'ya verildi; Fransa Suriye'yi aldı. Wilson'un millî özerklik prensibine yönelik tek iyi niyet belirtisi, Arap ülkelerinden sömürgeler olarak değil, manda devletler olarak söz etmesiydi. Manda devletleri 1922'de Milletler Birliği tarafından onaylandı; Birleşik Devletler 1924'te onların fikrine katıldı. İngilizlerin daha önce Araplara verdiği sözler göz ardı edildi. Böylelikle, Arap dünyasında uzun ve keder dolu bir yolculuk başladı.

Suriye, Avrupa'nın emperyalist hırsları ve Arap milliyetçi hareketleri arasında yer alan ilk güç denemesiydi. Mekkeli Hüseyin'in oğlu Faysal'ın (1885–1933) emrindeki Araplar tarafından işgal edilen Suriye, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, kendi imparatorluk alanlarını yeniden elde etmemek için bir neden göremeyen Fransızlar tarafından da talep edildi. Fransa'nın talebini Beyrut'taki (Lübnan) köprübaşından tüm ülkeye genişlettiği 1920 yılına kadar, Faysal millî bir kongre tarafından Suriye'yi (Lübnan da dâhil olarak) Şam'dan idare etmek üzere seçilmişti. Araplara kalırsa, Suriye bağımsızdı.

1920 yılının yazında Arap ve Fransız anlaşmazlıkları, Fransızların ezici bir üstünlük kazandığı bir silahlı mücadele ile dindi. Parçala ve fethet ilkesinden hareketle, Suriye bir anda Şam, Lübnan, Halep, (Türkiye'nin talep ettiği ve 1939'da Fransa'dan aldığı) Hatay ve kuzeydeki İskenderun limanının etrafındaki bölge olmak üzere bölümlere ayrıldı.

Ama Fransızlar, Suriye'nin bağımsızlık isteklerini dizginleyemediler. Fransızların Şam'ı 1925'te iki gün boyunca bombalaması ve 1200 kişinin ölmesi Milletler Birliği tarafından kınandı. Ancak

çatışmadan yıllar sonra, 1936'da, Fransa Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık ve Milletler Birliği üyeliği kazandırılacağının sözünü verdi. Fakat iki yıl geçmeden, Fransa, Almanya ile savaş noktasına geldi. 1938'in sonunda Suriye'nin mevcut yapısı askıya alındı. Haziran 1940'ta ülke istila edildi ve Müttefik kontrolüne girdi. Bağımsızlık, her zamankinden daha uzak görünüyordu. Hatta bağımsızlık elde edilmeden önce, daha çok sayıda Suriyeli hayatını Fransızların elinde kaybedecekti.

Fransa, aynı parçala ve fethet ilkesini Lübnan için de uyguladı. Daha öncesinde özerk bir Osmanlı Hıristiyan bölgesi olan Lübnan'da, şimdi Fransız idaresinde, eşit sayılardaki Hıristiyanlar ve Müslümanlar bulunuyordu. 'Büyük Lübnan' olarak 1926'da yeni bir yapı kazandırılan Lübnan'ın millî istekleri Fransızlar tarafından engellenmeye devam etti. Yirmi yıllık çalkantı dönemi, Lübnanlılar kendilerini Fransız kontrolünden kurtarmadan önce bitmeliydi. O zamana kadar, dış müdahalenin sonucunda, Lübnan Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında o kadar bölünmüştü ki, hiçbir şey onu ileride yaşanacak korkunç bir iç çekişmeden kurtaramazdı.

Britanya'nın Ortadoğu'daki üç manda devletinden--Irak, Filistin ve Trans-Ürdün--Irak, 1930'da bağımsızlık verilen ilk devletti.

Milletler Birliği'ne 1932'de alındı. İngilizler, nüfuzlarını 1921'de Irak Kralı yaptıkları Faysal üzerinden kullanmakla memnun görünüyorlardı. Böylelikle, 1916'da Türklere karşı gerçekleşen Arap isyanını yöneten Mekkeli Hüseyin'e borçlarını ödemiş oldular. Iraklılar ve İngilizler arasındaki bu ilişki o kadar başarılıydı ki, İngilizler 1922'de manda devlet konumunu bir ittifaka dönüştürdü. Ama Britanya yine de hayati çıkarlarından taviz vermedi. Kısa süre içinde işgal ettiği üç hava sahasının oluşturulması yönünde Irak'la anlaştı. Aynca dış ilişkiler, askeri meseleler ve finansal durum kapsamında da kontrolü elden bırakmadı. Kuzeydeki petrol zengini Musul'u 1926'da Türklerden almasıyla Ortadoğu'daki petrole dayalı çıkarları daha da güçlendi. 1935 yılına gelindiğinde Mu-

sul'dan çıkan petrol boru hattı Akdeniz kıyısında Tripoli ve Hayfa'ya kadar ulaşmıştı. Sonuç olarak, Irak'ın gelirinin yanında İngilizlerin eline geçen petrol miktarı da büyük oranda arttı.

1933 yılında Faysal öldü ve yerine 1939'da ölümüne kadar hüküm sürecek olan oğlu Gazi geçti. Gazi'nin egemenliği döneminde Alman ve İtalyan etkisi kendini daha çok gösterdi. Alman ticareti hızla gelişti ve İtalyanlar İran Körfezi'nin gemi trafiğinde baskın hale geldiler. Bu arada, İngiliz karşıtı sesler–bilhassa, Irak'ın etkisinin Yahudilere karşı Filistinli Arapların lehine olduğu Filistin'deki Yahudi sorunu üzerine öfkenin artmasıyla–daha sık işitilmeye başladı. Protesto amacıyla Kudüs'ün Büyük Müftü'sü 1936 yılında İngiliz kontrolündeki Filistin'den Bağdat'a kaçtı. Kral Gazi'nin 4 Nisan 1939'da ölümüyle halkın neden İngilizlerin aleyhine döndüğünün ve İngiliz konsolosunu ölesiye taşladığının kısmen açıklaması, Filistin'deki İngiliz yönetiminde yatıyordu.

İngilizlerin 1920'de Filistin'de sorumluluk aldığı andan itibaren, kendilerini Yahudiler ve Araplar arasında sonu gelmeyen bir çekişme içinde buldular. Yahudiler, davalarını, halklarının o bölgeyle tarihi ve dini bağlantılarının üzerinden Filistin'e dayandırıyorlardı; Filistin'e dönerek kendi manevî yuvalarına da dönmüş olacaklardı. Balfour Bildirisi, orada millî bir Yahudi vatanı kurma sözü vermişti. Wilson, Lloyd George ve Güney Afrikalı Jan Christian Smuts–diğerlerinin arasında–Yahudi devleti umudunu devam ettirdiler. 1890lı yılların sonunda, 1896'da *Judenstaat*'ı (Yahudi Devleti) yayınlayan Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'in (1860–1904) Siyonist[15] hareketi kurmasından itibaren, doğu ve orta Avrupa'da giderek artan Yahudiler, anlamlı bir Yahudi yaşamının sadece İsrail adını verdikleri Filistin'de mümkün olabileceğine inanmışlardı.

Dışarıda kalırlarsa, manevî ve kültürel anlamda yok olacaklardı. 1930lu yıllardaki Nazi işkenceleri, Siyonistlerin korkularında ne kadar haklı olduklarını ortaya koydu. 1920'lerin başında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya yönelik Yahudi göçü selini

beşte bir oranında azaltan Birleşik Devletler Göçmen Kontenjanı Kanunları çok önemli bir konuma sahipti. Yahudilere Amerika kapısının neredeyse tamamen kapanmasıyla Filistin, onların tek seçeneği oldu.

Millî bir vatan yaratma meselesi, Avrupa'daki Yahudilerin topluca öldürülmesinin Yahudi mültecilerin benzersiz biçimde artışına neden olana kadar şiddetini tam olarak göstermedi. 1920 ve 1927 arasında sadece yaklaşık 77.000 Yahudi göçmeni Filistin'e girdi. Son yapılan göç, nüfusun yüzde 17'sini oluşturuyordu.[16] 1930 yılında, bir milyonluk toplam nüfusun dörtte üçü Müslüman Araplar–onlardan bazıları Suriye'den ve Lübnan'dan göç etmişlerdi–kalanı da Hıristiyanlar ve Yahudilerdi. 1940'ta, bir buçuk milyonluk toplam nüfusta, Yahudilerin sayısı yarım milyon ya da Filistin nüfusunun üçte biri şeklindeydi. Yahudilerin Filistin'e girme hakkı, bir Yahudi çoğunluğu yaratma hakkı olarak yorumlanıyordu.

Yahudilere göre, Arapların, Yahudilerin talihsizliklerinin nedenini Siyonist arzular ya da Avrupa'nın emperyalist çıkarları olarak görmeleri anlamsızdı. Osmanlı'nın gücünü yok eden İngilizlerdi; Arap topraklarının mineral zenginliğini son zamanlarda artıran batılı jeologlardı. Arapların millî bağımsızlığa ilerlemesine izin veren Arap değil batılı girişimdi.

Filistinli Arapların yanıtı, atalarının bin yıldır ekip biçtiği topraklardan mahrum bırakıldıkları şeklindeydi. Filistin, hiçbir zaman, batılı kuvvetlerin idaresine giren ve giderek Yahudilerin üstünlüğü ele aldığı ayrı bir bölge olmadı. Filistin kutsal bir Arap toprağı ve Suriye'yi tamamlayan bir bölgeydi. Araplar her fırsatta oyuna geldiler ve aldatıldılar. Birinci Dünya Savaşı'nda bağımsızlıklarını elde etmek için Osmanlı Türklerine karşı İngilizlerin yanında savaşmışlardı. Ama İngiliz egemenliğine girmek zorunda kaldılar. Filistin'de, çoktan oraya yerleşmiş olan Arapları kovmanın haricinde, ikinci bir devlete yer yoktu.

İki tarafa da eşit miktarda toprak vermeye çalışan İngilizler, Yahudi ve Arapların güvenini kaybettiler. Arapların ikiyüzlülük suç-

lamaları karşısında, İngilizler, Araplara kayıtsız şartsız bağımsızlık vermeye niyetlerinin hiçbir zaman olmadığını iddia ettiler.

Yahudilerin hainlik suçlamaları karşısında ise, tüm Filistin'i Yahudilere vermenin kendi düşündüklerinden daha fazla olamayacağı bahanesini öne sürdüler. Vaat ettikleri tek şey, Filistin'in Yahudilerin millî vatanları değil, Filistin'in Yahudiler için kutsal bir yuva olması gerektiği yönündeydi. İngilizlere göre, Yahudilerin daha büyük olan Arap toplumuna hükmetmesi fikri savunulamazdı. 1917'de kendilerini içinde bulduklan çaresiz şartları kabul eden İngilizlerin hatası, mümkün olan her yerden yardım almalarında değil, hem Yahudilerin hem de Arapların birbiriyle tamamıyla uyumsuz taleplerini karşılamanın mümkün olduğuna inanmalarında yatıyordu.

1922'de İngilizler Yahudi milliyetinin Filistin sakinlerine yüklenmesi gerektiği fikrinin Britanya'nın hedefi olmadığının defalarca belirtildiği bir rapor yayınladı. Onu, 1930'da, Sör John Hope-Simpson'ın Araplara yönelik bir gönül alıcı niteliğinde olan ve Filistin'in Yahudi olmayan sakinlerine karşı İngiliz zorunluluklarını yeniden vurgulayan raporu geldi.

1930'lu yıllarda Filistin'deki ayaklanmalar yaygınlaştı. 1936'da geniş çapta görülmeye başlanan şiddetin ardından, İngilizler, parçalara ayırma planı daha öncekiler gibi reddedilen William Robert Wellesley Peel'in başkanlığında bir Kraliyet Komisyonu kurdular. Avrupa savaşa daha da yaklaşırken, İngiliz tavırları ince bir değişime uğradı. İngilizler giderek Siyonistleri uzlaştırmaktan çok, gelecekteki Arap işbirliği konusunda endişelenmeye başladı. 1939'da İngilizlerin daha fazla Yahudi göçünün Arapların kabulü haricinde sona ermesi gerektiğini ileri sürdükleri yeni bir rapor çıkarıldı. Yahudilerin toprak satın almalarının kısıtlanması gerektiğini ve İngilizler onların manda konumunu kaldırmak istediği için Yahudi ve Arapların bir arada barış içinde yaşamak istiyorlarsa bir plan ortaya çıkarmalarını öğütlüyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Arap-Yahudi meselesi yeni bir döneme girdi.

Savaş yılları, Suudi Arabistan ve Yemen'in bugünkü politik gerçekliğin belirlenmesinde de aynı derecede önemliydi. Haziran 1916'da, Batı Arabistan Ürdünlülerinin başı Hüseyin İbn Ali, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir Arap ayaklanması ilan etti. Fakat Hüseyin her zaman Osmanlıların sadık bir destekçisiydi. Dahası, 1906–16 yıllarında Arap milliyetçiliği Ürdünlülerin arasında o kadar da yayılmamıştı ama bunu daha gelişmiş, batı eğitimi alan Suriyeliler arasında görmek mümkündü. Hüseyin'in Arap rakiplerini kontrol edebilmesi Osmanlı desteğiyle olmuştu. Hüseyin'in yüz seksen derece dönüşü sadece savaşın ona uzun zamandır aradığı fırsatı sağladığı gerçeğiyle açıklanabilir.

Türkiye değil de Britanya tarafına geçme yönünde verdiği kararla, Hüseyin kendini Arapların Kralı olarak ilan etti; fakat Britanya, Fransa ve Rusya'nın gözünde sadece Hicaz'ın kralıydı. İngiliz kuvvetleri Arap yardımıyla birlikte Türkleri Ortadoğu'da yenmeyi başardı. Eylül 1918'de Şam'a girdiler.

1919'da hayal âleminden uyanan Hüseyin Versailles Antlaşması'nı Suriye, Filistin ve Irak'ta manda rejiminin uygulanması tasarılarıyla birlikte reddetti. (Harita XII) Yine de, ona karşı asıl tehdit İngiliz ikiyüzlülüğünden değil onun Arap rakibi, doğu Arabistanlı Abdülaziz ibn Suud'dan (1902–53) geldi. İngilizlerin yardımını alan Saud topraksız bir sürgünken, Riyad'daki kazancıyla Nejd'in başarılı bir idarecisi olup çıktı. 1924'e gelindiğinde, Müslümanların püriten bir mezhebi olan Vahabilere önderlik ederek Hüseyin'i bozguna uğrattı. Onsekizinci yüzyılda başlatılan Vahabi hareketi, baskın ve İslam'ın giderek daha da gerileyen Sünni mezhebini, kendi ışıklarıyla arındırmak anlamına geliyordu. İngilizler Suud'dan, daha önce Hüseyin'den korktuklarından daha az korkacak şeylerinin olduğunu düşünerek müdahale etmemeyi tercih ettiler. 1927'de Londra, ibn Suud'un fetihlerini onayladı.

1932'ye gelindiğinde Hicaz ve Nejd krallıklarının adı Suudi Arabistan oldu. O zamana kadar, ibn Suud Britanya, Türkiye, Persiya, Irak, Trans-Ürdün ve Mısır'la uzlaşmaya varmıştı. İngilizler,

Nejd'de olduğu gibi, Yemen'in bağımsızlığının yok edilmesini görmeye hazır olmadığından, ibn Suud'un Yemen'i (temeli Osmanlılara karşı düzenlenen bir isyana dayanıyordu) ele geçirme girişimleri de onlar tarafından bozuldu. Savaşta toprakları kazanan ibn Suud, sınırların hafifçe düzeltilmesi için anlaşmaya mecbur bırakıldı. Yemen de, kendisini gelecek Suudi saldırılarından korumak için Irak, Japonya ve Rusya'ya–o güne kadar bu bölgede neredeyse hiç etkisi olmayan devletler–yardım için döndü.

1933'te ibn Suud'un paraya çaresizce duyduğu ihtiyaç, Kaliforniya Standart Petrol'e kendi ülkesinin petrol kaynaklarını araştırma ve geliştirme hakkını vermek durumunda bıraktı. 1938'de ticari miktarlarda petrol bulundu. Önemi sonradan anlaşılmak üzere, Standart Petrol'ün ödediği tutar çok düşüktü.

Krallığı elinden giden ibn Suud'un rakibi Hüseyin Arap dünyasında nüfuz sahibi olmaya devam etti. Fransızlar tarafından Suriye'den kovulan oğlu Faysal, Irak Kralı seçildi; diğer oğlu Abdullah, 1920'de Suriye'deki Fransızlara saldırmak için çıktığı yolda, İngilizler tarafından, Ürdün Nehri'nin batısında Filistin'in bir parçasını da içeren İngiliz manda toprağı TransÜrdün'ün hükümetini devralmaya ikna edildi.

1923'te, Abdullah'ın baskısı altında olan TransÜrdün Balfour Bildirisi'nden açıkça çıkarıldı ve kendisine yarı özerklik verildi. (TransÜrdün'ün resmi bağımsızlığını Britanya'dan aldığı) 1928 yılında, Abdullah'ın emir olarak güçleri artırıldı.

Savaş yılları boyunca, İngilizler Abdullah'a yardım etmeyi sürdürdüler. İngilizlerin 1924'te ibn Saud tarafından ülkeyi ele geçirme girişimini engellemesine neden olan Trans-Ürdün'ün stratejik konumundan dolayı öncelikle böyle davrandılar. İkinci Dünya Savaşı Ortadoğu'da köklü değişiklikler getirene kadar Abdullah, İngilizlerden silah ve para almaya devam etti.

1945'te kısmen İngiliz girişimlerinin bir sonucu olarak, Arap Birliği oluşturuldu.

14

İkinci Dünya Savaşı: 1939–45

1 Eylül 1939'un ilk saatlerinde Almanya Polonya'ya hem karadan hem havadan saldırdı. İki gün sonra, 3 Eylül'de, Britanya ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etti. Yirminci yüzyılın ikinci büyük savaşı–tarihteki en büyük katliam–başlamıştı.

İkinci Dünya Savaşı, 1914–18 savaşının devamı olarak görülmelidir. Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu manevî huzursuzluk, ekonomik karmaşa ve politik barbarizmin doğrudan sonucuydu. Sonuçta ortaya çıkan felaket–ve Almanya'nın rezillik ve alçalma yaşadığı 1919'da gerçekleşen yalandan yapılan barış–Batı milletleri arasında neredeyse kaçınılmaz olan daha şiddetli bir çatışma yarattı.[1] Almanların radikal kışkırtıcı Adolf Hitler'i desteklemesi için diğerlerinden daha ağır basan neden, onun, Almanya'nın hem millî onurunu çiğneyen hem de gururunu ayaklar altına alan Versailles Antlaşması'nda Almanların gerçek ya da hayali dertlerini herkesten daha iyi ifade edebilmesiydi. Büyük Savaş ve onu takip eden antlaşma, Alman sorununu ortadan kaldırmak yerine, daha da şiddetlendirdi.

Versailles olmasa bile, savaş sonrası Avrupa'da şartların daha da kötüye gitmesi, liberal batılı demokrasilerle totaliter devletlerin yüzleşmesini zorunlu kıldı.[2] Lenin, Stalin, Mussolini ve Hitler galip geldi, çünkü Birinci Dünya Savaşı ekonomik çöküşe[3] ve Rusya'daki Orta Sınıfın neredeyse tamamen, Almanya ve İtalya'da ise kısmen yok edilmesine öncülük etti. Rusya'daki mevcut şartlardan Lenin ve proletarya diktatörlüğü ortaya çıktı. Bolşevik İhtilali acımasız devrimci kitlelerin zaferine şahit oldu.

Komünizm, Rusya'da yerleşirken, rakip faşizm ideolojisi ise İtalya'da görünüyordu.

1922'de İtalya'nın iç savaş olasılığıyla karşı karşıya kalması üzerine, eski bir öğretmen ve İtalya'nın anti-komünist, anti-demokratik ve anti-devrimci Siyah Gömlekliler grubunun lideri olan Benito Mussolini (1883–1945), Kral III. Victor Emmanuel tarafından bir hükümet oluşturmakla görevlendirildi. 1924 seçimlerinde, şartlar kötüleşmiş, sahtecilik yayılmış olduğundan, şiddet ve gözdağı verme Faşistlere toplam oyların üçte ikisini kazandırdı. Faşizm İtalya'nın resmi ideolojisi oldu. Sonuçta ise entelektüelliğin şüpheli ve sadakatin yüce kabul edildiği otoriter ve tüm güçleri elinde bulunduran tüzel bir devlet kuruldu. Avrupa'nın daha öncesinde mevcut olan rasyonalizm ve liberalizm hiçe sayıldı. Geleneksel partilere güven kalmadı. Faşistlerle işbirliği yapamayanların tamamı görevinden alındı. Mussolini'nin bir imparatorluk yaratma arzusu 1936'da Etiyopya'yı ve 1939'da Arnavutluk'u topraklarına katmasına öncülük etti.

Savaş sonrasında, Rusya ve İtalya gibi, Almanya'da da devrim vakti gelmişti. Ülkede bir hengâmedir gidiyordu; finansal çöküş yaygın bir biçimde görülüyordu; silahlı ayaklanmalar ve politik ölümler sıradanlaşmış, Nihlizm yayılmış ve ahlakî değerler alt üst olmuştu; özgürlük aşırı serbestliği, aşırı serbestlik de anarşiyi doğurmuştu. 1920'den itibaren, en çok cumhuriyetle işbirliği yapan partiler–Sosyal Demokratlar ve Roma Katolik partileri–seçimlerde ciddi başarısızlıklar elde etmişlerdi. Sağda milliyetçiler ve Halkın Partisi, solda Bağımsız Sosyalistler, çarpıcı ilerlemeler kaydettiler. O günden sonra, Weimar Cumhuriyeti ve liderlerini devirme talepleri kontrolden çıktı. Cumhuriyet, koalisyon ardına koalisyon kurarak ayakta kalma savaşı verdi. Batılı demokrasiler–yardımına koşmaktan ziyade–düşüşünü hızlandırdı. Fransa ve Belçika'nın 1923'te Ruhr'u işgali–Almanya'nın tazminat ödeme yükümlülüğünü yerine getirmemesinin ardından–cumhuriyetin finansal sorunla-

rını artırdı ve çöküşünü hızlandırdı. Amerika'nın Müttefiklere yönelik borçların ödenmesi talebinin, Birleşik Devletler finansal liderliğinin istikrarsızlığıyla birleşmesi, işleri daha da kötüleştirdi.

1924'te Almanya yüksek enflasyonun pençesindeydi. Dört ekmek 800 ve 900 milyon marka mal oluyordu. Milyon markalık kâğıt paralar Londra sokaklarında tanesi bir peniye satılıyordu. O yıl, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin lideri olan Hitler, Münih'te gücü ele geçirmeye çalışıyordu. Başarısız olunca da Hint-Avrupa ırkının saflığına olan inancını (Sami ırkına karşı olmasından dolayı), aşırı milliyetçiliğini, Slav topraklarını sömürgeleştirmedeki kararlılığını ve özellikle Weimar Cumhuriyeti'ne ve genelde demokrasiye karşı olduğu duyguları ifade ettiği *Mein Kampf* (Kavgam) biyografisini yazdığı cezaevine kondu.

Hedeflediği şeyi yapmasında hiç kimse ona daha iyi bir rehberlik yapmadı. Irkçılığı ve Slav topraklarını sömürgeleştirme niyeti, onu, ondan önce gelen Alman devlet adamlarından ayırıyordu. Otuzdan fazla milletin temsil edildiği (ve o süre zarfında Almanya ve SSCB'nin Rapallo'da kendi antlaşmalarını yaptığı) 1922 Cenova Konferansı boşa çıkmasaydı ya da Almanya'nın Belçika ve Fransa ile sınırlarını garantiye alan ve 1925'te sonuçlanan Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve Belçika arasındaki Locarno antlaşmaları devam ettirilseydi, sonraki yükselişi engellenebilirdi.

Pek çoğunun bir tarafta komünizm kaynaklı kargaşa, diğer tarafta ise kanun ve düzene dair Nazi sözü olarak gördüğü iki cephenin arasında seçim yapmaya zorlanan Almanlar, Hitler'i destekledi. Bir hizipçinin dahi işleri daha kötüye sürükleyemeyeceği düşünülüyordu. (Tarih ise tam tersini söylüyor. Eski Yunan ve Roma döneminden beri, hizipçi–kışkırtıcı–medeniyetin gelişmesini engellemiştir.) Anarşi ve korku, kapılarını sonuna kadar despotizme açtı.[5] 1930 seçiminde, millet çaresiz kaldığından ve işsizler ordusu iyice büyüdüğünden, Nasyonal Sosyalistler (Naziler), zamanın iki baskın politik ideolojisini de–milliyetçilik ve sosyalizm–benimseyerek Re-

ichstag'da sandalye sayısını 12'den 107'ye çıkardı.[6] Komünistler de büyük kazanç sağladılar. Naziler ve komünistler açıkça sokaklarda savaştılar. 1932'de, dünyadaki buhranın derinleşmesiyle birlikte[7], Naziler en büyük parti oldu. 30 Ocak 1933'te, Adolf Hitler, çoğunluğun lideri olarak Reichs başkanı Paul von Hindenburg (1847–1934) tarafından, Alman Şansölyesi olarak atandı.

Ardından, özellikle Yahudiler ve komünistlere karşı bir terör ve baskı hükümeti sistemi geldi. Mart 1933'te, Reichstag yangınını devleti devirmek için düzenlenen bir komünist planının kanıtı olarak kullanan Hitler'e, dört yıl süresince acil durum kuvvetleri tahsis edildi; Reichstag, siyasî bir güç olarak bertaraf edildi; Komünist Parti feshedildi. Hindenburg'un Ağustos 1934'te ölümüyle, Reichs başkanlığı lağvedildi. Hitler, mutlak bir diktatör ve Alman halkının Führer'i oldu. 12 yıl boyunca da Almanya'nın tartışmasız lideri olacaktı.

Hitler, ona güç kazandıran karmaşa şartlarını ve coşkuyu kendisi yaratmadı. Ona güç bahşedildi, çünkü zamanın inanılmaz derecede çaresiz koşullarına bir çözüm sundu; Almanya'nın savaş sonrası içine düştüğü alçaltıcı durumu vurgulamaktan asla vazgeçmedi.

Kötüleşen şartlarla demokratik bir çözüme inancını yitiren seçmenler, bir tek Hitler'e güvendi.[8] 1918'den beri Almanya'yı sarsan krizin şimdi biteceğini düşünüyorlardı. Millî ve sosyal kurtuluşa Hitler sayesinde ulaşacaklardı. Ama tüm bunlar felaket getiren hayallerdi.

Gücü elde eder etmez, Hitler, halk desteği yerine propaganda ve terörü kullandı. Ulusal Sosyalist Alman İşçi Partisi tek siyasî parti olarak ilân edildi. Ülkenin hukuki ve idari sistemleri Nazilerin ellerine verildi. Aynı şekilde organize işgücünün yetkisi de ortadan kaldırıldı. Alman elit tabakasından bazılarının çöküşünün yanı sıra, fırsatçıların ve vurguncuların kendi çıkarlarına göre hareket etmesi Nazi davasının ilerlemesinde kullanıldı. Politik, ırksal ve dini işken-

ce, dönemin düzeni dâhilinde yer aldı. Partinin selameti ve devletin güvenliği uğruna her şey feda edildi. Yahudileri hükümetin, iş kollarının ve kültürel yaşamın pek çok sahasının dışında tutan ırkçı kanunlar, 'Nuremberg Kanunları' (1935) getirildi. Avrupa'nın parlamenter demokrasilerinin eleştirildiği bir zamanda, Hitler, onların zaaflarını ortaya çıkardı. Avrupa'nın tüm anti-demokratik, anti-liberal, anti-sosyalist, anti-Hıristiyan, anti-komünist, anti-Sami ve anti-Slav hareketlerinin sözcüsü oldu.

29–30 Haziran 1934'teki büyük temizlikte, Hitler bir çırpıda sözde anlaşmanın 77 politik muhalifini öldürdü. Temmuz'da Avusturya Şansölyesi Engelbert Dollfuss (1892–1934) başarısız bir darbe girişiminde bulunan Avusturyalı Naziler tarafından öldürüldü. Versailles Antlaşması ile yasaklanmasına rağmen, hem Avusturya hem de Almanya politik bir ittifak kurma girişimlerinde bulundu. 1935 yılında Hitler Versailles Antlaşması'nı geçersiz kıldığını ilan etti (Almanya 1926'da Milletler Birliği'ne katılmış ve Ekim 1933'te oradan ayrılmıştı) ve yeniden silahlanmaya başladı. Birlik'in genel silahsızlanmayı getirme çabalarından 1934'te vazgeçildi. Britanya, Fransa ve İtalya'nın dış işleri bakanları Hitler'in eylemlerini protesto etmek için Stresa'da bir araya geldi fakat bu toplantıdan hiçbir şey çıkmadı. İki yıl içinde, 1932–4 yıllarında, Almanya'daki işsizlerin sayısı 6 milyondan 2 milyona indi (1937'de bu rakam beş yüz bin olacaktı). 1935'te Almanya halk oylamasıyla Saar bölgesini geri kazandı. 1936 yılında Alman birlikleri Ren bölgesini yeniden işgal etti.

İtalya'nın 1935 yılında Abyssinia'yı (Etiyopya) istila etmesi ve Hitler'in (Almanya'nın ağır sanayisinin çoğunun yerleştirildiği Ren bölgesinin askeri yönetimden arındırılmasını içeren) Versailles Antlaşması'nın askeri hükümlerini tanımaması, muhtemelen bir Avrupa savaşına karşı konulamayacağının ötesinde bir noktayı işaret ediyordu.

1936'da Hitler Locarno antlaşmalarını da geçersiz kıldı. Ekim 1936'da Roma-Berlin Ekseni şekillendi; Kasım'da Almanya ve Ja-

ponya arasında Anti-Comintern Paktı sonuca ulaştı.[10] 1936 yılı ayrıca 1939'da General Francis Franco (1892–1975) emrindeki asilerin zaferiyle sonuçlanan İspanyol İç Savaş'ın başlamasına tanıklık etti. Savaş, Franco'yu destekleyen Almanya ve İtalya'ya dünya kavgasında takip edilecek bir prova şansı verdi. Ayrıca, demokrasiler ve diktatörlükler arasındaki ideolojik farklılıklar daha da abartıldı.

1938'de, ona karşı güç kullanmaya hazır hiç kimse olmaksızın (ve artık ona sınır koyacak Romanov ve Avusturya-Macaristan imparatorluklan olmadan), Hitler, hem Avusturya hem de Çekoslovakya'nın Almanca konuşulan bölgelerini ele geçirdi.[11] 1938'deki Münih toplantılarının-Çekler ve Ruslar davet edilmemişti–ardından gerçekleşen Çekoslovakya bölgelerinin Almanya'ya teslimi, Chamberlain tarafından 'onurlu barış' olarak tanımlandı. Bu, tabiî ki bir tavizdi.[12] Sonuç olarak Almanya, büyük bir savaş olmaksızın, Avrupa kıtasının en güçlü kuvveti oldu. Kasım 1938'de, Paris'teki Alman elçiliğinde bir resmi görevlinin öldürülmesinin ardından, Naziler, Alman Yahudi toplumuna karşı açık şiddet uyguladılar (Kristallnacht). Yahudiler öldürüldü, sinagoglar ve iş yerleri yakılıp yıkıldı.

Mart 1939'da, Hitler Çekoslovakya'nın tamamını ve Litvanya'nın Memel limanını topraklarına kattı. Şimdi, Alman Batı Prusya'yı Doğu Prusya'dan ayıran Versailles Antlaşması ile Polonya'ya verilen toprakları (Polonya Koridoru) yeniden elde etme ve Polonya'yı fethetme konusunda çok hevesli olan Hitler, İtalya ile Mayıs 1939'da 'Çelik Paktı'nı imzaladı. Almanya'nın 1934'te Polonya ile bir saldırmazlık paktı imzalamasına rağmen, Hitler Ağustos 1939'da (korkulan Almanya saldırısına hazırlanmak için çaresizce zamana ihtiyacı olan ve Britanya'nın ilgisiz teklifinden umudunu yitiren) Stalin'le Polonya'yı bölüşmek üzere anlaştı. Stalin, Almanlara maddi destek sözü de verdi. Rusya'nın ganimetteki payı, doğu Polonya, Bessarabya, kuzey Baltık Devletleri ve Finlandiya'nın bölgeleriydi.[13]

Britanya ve Fransa tarafından bir Polonya saldırısının, onları savaşla karşı karşıya getireceği konusunda uyarılan Hitler, 1 Eylül'de, Polonya'ya saldırdı. İki gün sonra, 3 Eylül 1939'da, ölümcül bir tehlikenin içinde bulunduklarının farkına varan (Dominyonlarının hep birden katıldığı) Britanya ve Fransa, Almanya'ya karşı savaş ilân etti.[14]

Aynı gün, Roosevelt, soyutlama karşıtı olmasına rağmen, Amerika'nın tarafsız kalacağını ifade etti.[15] Roosevelt'in Britanya'ya silah yardımı ve batı Atlantik'te donanma koruması sağlaması tarafsızlıktan başka bir şey değildi. Japonya'nın Pearl Harbor'daki Birleşik Devletler filosuna saldırısından bir gün sonra, 7 Aralık 1941'de, Amerika Japonya'ya savaş açtı. 10'unda Hitler Birleşik Devletler'e savaş ilân etti.[16] 1945'e kadar, Latin Amerika'nın tüm milletleri Mihver kuvvetleriyle ilişkileri koparmıştı; Brezilya Avrupa'ya birlik gönderdi; Meksika Pasifik'te hava desteği verdi.

Hitler, İkinci Dünya Savaşı'nın ana sorumluluğunu taşısa da, karşısında zayıf ve araları açık Fransız ve İngiliz liderlerini bulmasaydı, yaptığı şeyleri gerçekleştiremeyebilirdi.[17] Batılı liderlerin ayakları yere sağlam bassaydı, Hitler gibi bir fanatik bile tüm gücü elinde bulunduramazdı. Batılı kuvvetlerin başarısızlığı, sadece sağduyunun değil iradenin de başarısızlığıydı. Hitler, onların tehdide boyun eğeceklerini biliyordu ve onların ahlakî zaaflarını kendi hedefleri doğrultusunda kullandı. Tek bir insan bile ona karşı koyamadı. Winston Churchill gibi birkaç kişi onun en kötü halini bile düşünmeye hazırdı. Ama ancak iş işten geçtikten sonra onun savaşa hazırlanırken yaptığı barış konuşmalarında sergilediği yapının iç yüzünü gördüler.[18]

Hitler ve Mussolini ne pahasına olursa olsun zafer peşinde koşarken, demokrasiler uzlaşma aradılar. Ülkesini karşı karşıya kaldığı görünürde zorlu politik ve ekonomik problemlerle şaşkına dönen Chamberlain'in özetlediği iyi kalpli, orta sınıf esnaf zihniyeti, diktatörlerin zorba, militarist zihniyetine karşı mücadeleye sokuldu.

Chamberlain ve diğerleri birinin iş dünyasında yapacağı gibi çelişkili çıkarların arasını bulmaya çalışsa da, diktatörler, o ya da bu entrikayla, rakiplerine karşı galip gelmek istiyorlardı. Sadece anayasa ve millî çıkarların bilgisine sahip olarak, uluslararası kanunun üstünlüğü konusu onların nefret ettiği bir şeydi. Savaşın dışında, demokrasilerin kazanma umudu yoktu.

İngiliz ve Fransız liderler için söylenebilecek en iyi şey, Büyük Savaş'ın korkularını tecrübe edince, kimsenin dünyayı yeniden savaşa itebileceğine inanamayacaklarıdır. Hem Avrupa demokrasilerinde hem de Birleşik Devletler'de dönemin tavrı barış yanlısıydı. Savaş yersizdi. Britanya kendini körfezde bulana kadar kitleler savaştan kaçınmayı tercih ettiler. Söylenebilecek diğer en iyi şey ise, bu savaştan kaçınma durumunun, Britanya'ya yeniden silahlanma (özellikle de havada) ve askeri savunma kaynakları kapsamında (radar) mecburi olan ilerleme için gereken hayatî zamanı kazandırmasıdır.

Mart 1938'de İngiliz Birleşik Kuvvetler Kurmay Başkanları Chamberlain'e baskı yaptı, "Neye mal olursa olsun, savaş, yeniden silahlanma programı gerçek meyvesini verene kadar önlenmeli."[19]

Demokrasilerin, hiç kimsenin ikinci bir dünya savaşını başlatacak kadar kötü olamayacağı inancı doğru çıkmadı. Savaş, dünyanın daha önce tanık olmadığı bir ölçüde gerçekleşti. Bir ay içinde (Eylül 1939) Polonya ele geçirildi. Almanya ve Rusya (Sovyetler 17 Eylül'de Polonya'nın doğusunu ve 30 Kasım 1939'da Finlandiya'yı istila etmişti) tarafından işgal edilen Polonya'dan sonra Hitler batıya yöneldi. Temmuz 1938'in küçük Avrupa devletlerinin[20] (Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç, İsviçre, Finlandiya ve Baltık devletleri) bu vasıtayla yaklaşmakta olan savaştan uzak kalabilmeyi umut ettiği Kopenhag Tarafsızlık Deklarasyonu'na aldırmayarak, Nisan 1940'ta Danimarka ve Norveç'e saldırdı. Mayıs ayında Belçika, Hollanda ve Fransa'yı istila etti. Bir *Blitzkrieg* (yıldırım hızı savaşı) ile tüm bu ülkeler birbiri ardına düştü. On gün içinde, Al-

manlar Calais ve Boulogne'daydılar. 15 Mayıs'ta, Chamberlain'in yerini alan Churchill, Roosevelt'e şöyle yazdı: "Yük, taşıyabileceğimizden ağır olabilir." Bir mucize eseri, şaşkına dönen İngiliz Ordusu, bölgeden tahliye edilmeden önce, bir on gün daha Dunkirk toprağında direnebildi (26 Mayıs–2 Haziran).[21] Hollanda ve Belçika teslim olmuştu; Fransa ise sendelemekteydi.

Beş hafta içinde, Almanya Avrupa'nın batısını istila etmiş ve Paris'i almıştı. Kayıtsız bir kazanma azmiyle, Almanya daha büyük bir Müttefik gücünü yenilgiye uğrattı. İtalya, 10 Haziran 1940'ta, Başkan Roosevelt'in isteklerine kulaklarını tıkayarak,[22] Fransa'ya saldırdı. Britanya için, 22 Haziran'daki Fransız kapitülasyonu en büyük kayıp niteliğindeydi. SSCB'nin zihni, Polonya ve Baltık devletleri ile meşguldü. 15 Temmuz'da, Hitler, Britanya'ya daha sonra reddedilecek olan barış şartları önerdi. Temmuz'da ayrıca, Birleşik Devletler, İngilizlere 50 destroyer temin ederek tarafsızlığını bozdu. Atlantik'teki Alman denizaltıları İngiliz gemi trafiğinde karışıklığa neden oluyordu. Ekim 1940'ta bir hafta içinde, 32 İngiliz gemisi batırıldı. Bu arada, Alman Ordusu'nun Fransa'nın beşte üçünü işgal etmesiyle, Fransa direnişi, General Charles de Gaulle (1890–1970) emrinde Londra'dan Cezayir'e kadar devam etti. Fransa'nın işgal edilmeyen kısmı, tarafsız bir devlet olarak Vichy'den yönetiliyordu.

Britanya'yı savaş dışı bırakmaya kararlı olan Hitler, 1940 yazında ülkenin istilası emrini verdi. Britanya için savaş havada başladı. Almanya'nın Londra'yı ve Britanya'nın diğer bölgelerini bombalaması sekiz ay sürdü ve 30.000 cana mal oldu.[23] (Daha sonra Hamburg ve Dresden tek bir hava saldırısında ondan çok daha fazlasını kaybedecekti.)

İngiliz hava kuvvetlerine yenilen (Churchill 20 Ağustos 1940'ta şöyle dedi: "İnsan savaşının olduğu hiçbir toprakta bu kadar çok insan, bu kadar az sayıdaki insana minnettar olmamıştır.") ve Britanya'nın donanma savunmasını delemeyen Hitler (Napol-

yon'un 1805'te yaptığı gibi), 12 Ekim 1940'ta görevi terk etti ve Sovyetler Birliği'ne saldırma hazırlıklarına başladı.

Hitler'in *Mein Kampf*'ta bahsettiği Almanların Slav topraklarını sömürgeleştirme umudu, Sovyetler Birliği'nin istila edilmesiyle birlikte başladı. Hitler'in eylemi–şimdi her ne kadar acımasız görünse de–Almanya'nın Rusya'yı Birinci Dünya Savaşı'nda yenmesi gerçeğinden hareketle başladı. Daha büyük rakamlara sahip olmasına rağmen (kabaca Almanya'nın 69 milyonuna karşılık 181 milyon), Rusya'nın da Fransa ve Polonya gibi düşmesi bekleniyordu. Hitler devamlı olarak şöyle diyordu: "Kapıya bir tekme at ve gör çürümüş yapının tamamıyla nasıl yığılıp kaldığını." Doğu Avrupa'ya dair eski efsaneleri tekrarlayarak, Slavlann *Untermenschen*, Alman ırkından kesinlikle aşağılarda olduğunu söylüyordu. Almanya'nın askeri gücü, üretim kapasitesi ve genel stratejisi tamamıyla Sovyetler Birliği'nden üstündü. Hitler de bunu gördüğü için, Rusya'nın savaşın dışına çıkarılmasıyla, petrol ve toprak elde edilecek, Britanya'nın kaderi belirlenecek ve Almanlar için batıdaki nihai zafer sağlanacaktı; Amerika uzlaşmaya yanaşacaktı. Rusya'nın 1940'ta küçük Finlandiya fethinde sendelemesi, zamanın artık geldiğini gösteriyordu.

Almanya'nın 22 Haziran 1941'de, yaklaşık 3.200 kilometrelik cephe boyunca Rusya'yı ele geçirmesi–kod adı 'Barbarossa'[25]–Aralık 1940'tan beri planlanıyordu. Hitler, o yılın Temmuz ayından beri bundan bahsediyordu. Orijinal planda istila zamanı Haziran değil Mayıs ayındaydı. Çok önemli bir altı haftalık süre zarfında ertelenmek zorunda kaldı, çünkü Hitler, Mart 1941'de Belgrat'taki Mihver devletleri karşıtı bir darbeye cevap olarak, Yugoslavya'yı ele geçirdi.[26] Ayrıca, (generallerinin tavsiyesinin aksine) Arnavutluk, Yunanistan ve Kuzey Afrika'da neredeyse mutlak bir mağlubiyetle karşı karşıya kalan Mussolini'nin yardımına gitmeye karar verdi. Gecikmeye neden olan diğer bir faktör de, Polonya-Rusya nehir bölgeleri boyunca hareketi engelleyen olağandışı yoğunluktaki bahar selleriydi.[27]

Mussolini'nin yardımına koşma kararı, Almanya'nın 1945'teki nihai yenilgisinde büyük rol oynayan bir felaketler zincirini başlattı.

Mussolini belki 'sekiz milyon süngü' ile böbürlenebilirdi ancak uzun süren bu zorlu mücadelede, bir müttefik olarak, felaketten öteye gidemeyeceğini kanıtladı. Arnavutluk ve Yunanistan'daki tehlikeye atılan İtalyan Ordusu'nu destekleme gayretiyle,[28] Almanlar, Yugoslavya'da uzatmalı ve zor bir mücadelede savaşmak zorunda kaldı.[29]

Arnavutluk ve Yunanistan'da İtalyanları kurtaran Almanlar, ardından, (Alman havadan indirme komutasının belkemiğinin kırıldığı) Crete'de İngilizlerle savaştı. Crete'den de, İngilizler, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar tarafından Libya'dan çıkarılmakta olan İtalyanların yardımına gitti. General Erwin Rommel komutasında Alman Afrika Kolordusu kuruldu. Almanya, adım adım ve genel anlamda İtalya'nın hesabına, kendini Akdeniz ve Ortadoğu'da savaşın içinde buldu. Almanlar, tam ve uzun vadeli bir stratejileri olmadan kendi boylarını aşan bir görüntü sergiliyorlardı. Sonunda, ana Alman Ordusu, Haziran 1941'de Rusya'ya karşı gönderildiğinde çok geç kalınmıştı. Kış bastırdığında, Moskova hâlâ Rusların elindeydi. Avrupa'nın tamamının Alman kontrolünde olmasındansa, bir kısmının (Sovyetler, bağımsızlığı Britanya ve Fransa tarafından garanti edilen Polonya'yı ele geçirmişti) Rus kontrolüne verilmesinin daha iyi olduğu görüşüne sahip olan İngilizler, ordularını Sovyetler Birliği ile birleştirdi.

Haziran 1941'de, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne yaptığı saldırıdan faydalanan Japonya, güneydoğu Asya'da ilerleyişine başladı. Fransız Çin Hindi'ni istila ederek, Havai ve Filipinler'deki Amerikalılara, Hong Kong, Malaya ve Birmanya'daki İngilizlere, Endonezya'daki Hollandalılare ve Yeni Gine'deki Avustralyalılara saldırdı. Mayıs–Haziran 1942 döneminde, şimşek hızıyla ilerleyişlerinin en uç noktasına ulaşıldı.

Haziran 1941'de Almanya'nın Rusya istilası ve (Almanlara danışılmayan) Japonya'nın Pearl Harbor saldırısıyla[30] savaş evrensel bir hal aldı. Bu iki olay, Mihver devletlerinin kaderini belirledi. Japon saldırısı, Amerikalıların kendi devasa endüstriyel potansiyelleri ile savaşa katılmalarını sağladı. Britanya, Birleşik Devletler'in Borç ver-Kirala Yasası'nı Mart 1941'de yürürlüğe koymasından beri Amerika'dan donanım ve ödenek alıyordu. Almanya'nın Birleşik Devletler'e karşı savaş ilan etmesi de Amerikan önceliklerinin Pasifik'ten ziyade Atlantik'in lehine belirlenmesini sağladı. Rusya'ya yapılan saldırı, Almanya'yı diğer askeri maceralarıyla birlikte kazanma ümidinin fazla olmadığı uzatmalı, sonsuz bir savaşa mecbur bıraktı--o zamana kadar görülen en geniş askeri seferberlik.

Almanya'ya karşı mevcut olan insan gücü, zırh ve uçak üstünlüğü tüyler ürperticiydi. Rusya'ya İngiltere ve Amerika'dan inanılmaz boyutlarda silah yardımı yapılıyordu. Almanya, savaşı doğu cephesinde kaybetti.[31]

Ama ilk başta Almanların elinden gelen daha iyi bir şey yoktu. Kasım ayında, Baltık devletleri ve Ukrayna'yı istila ettiklerinde Leningrad ile Moskova'nın dışındaydılar. Milyonlarca Rus askeri esir alındı. (Rus seferberliği sürecinde, beş milyondan fazla subay ve asker Almanlara teslim oldu.) Britanya ve Birleşik Devletler'de Nazi istilasına gösterilen tepki bir rahatlama sağladı; Almanya'nın İngiliz Adaları'na saldırı tehlikesi daha sonraya bırakılmıştı. Rahatlama duygusu kısa süre sonra Almanya Ordusu'nu daha önce de saran korkuya dönüştü. Batı, Almanya'yı Britanya ile tek başına uğraşmakta serbest bırakarak Rusya'nın yenileceği durumuyla ilgilenmeye başladı. Sadece çetin kış şartları ve Kasım 1941'deki Sovyet karşı saldırısı Almanya'yı kesin gibi görünen zaferden yoksun bıraktı.

Doğu cephesinde hızlı bir zafer kazanmadaki başarısızlık, Almanya'nın felaketi oldu. Fakat Birleşik Devletler'in savaşa girmesinin ardından bile Mihver Kuvvetleri durdurulmadı. 1942'de Al-

manya'nın ordulan hâlâ Rusya'da Moskova ve Leningrad'ın dışında ve Mısır'da İskenderiye'de duruyordu. Rommel'in ordusu, El Alamein'de, Britanya'nın doğuda can damarı olan Süveyş Kanalı'ndan sadece birkaç kilometre uzağındaydı. Akdeniz'in ve Britanya'nın hayati önem taşıyan petrol tedarikinin kontrolü tehlike altındaydı. Petrol Almanya'nın en çok ihtiyaç duyduğu şeydi. 1942'ye kadar Mihver Devletleri'nin savaşı kazanma şanslan hâlâ mevcut görünüyordu. Ancak o yılın sonunda ve 1943'ün başında, Müttefiklerin Stalingrad (Şimdiki Volgograd), El Alamein[32] ve Pasifik'te Japonya'ya karşı (bilhassa Haziran'da Midway'de ve Ağustos 1942'de Solomonlar'da Guadalcanal'da) elde ettiği zaferlerle, Mihver dalgası yön değiştirdi.

Mayıs 1943'te Müttefikler Afrika'da Alman Ordusu'nu yenilgiye uğratmış ve Sicilya ile İtalya'yı ele geçirmişti. Temmuz 1943'te doğu ve kuzey Afrika'da yenilgiyle karşılaşan Mussolini güçten düştü. Haziran 1944'e kadar, Roma alınmış ve İtalya taraf değiştirerek kendi müttefiki olan Almanya'ya savaş ilan etmişti.[33] Alman saldırısının Temmuz 1943'te Kursk-Orel'de başarısız olmasıyla (Almanya bu olayda, 50 gün zarfında, 75.000 adam ve 1.500 tank kaybetti) birlikte, doğu cephesinde inisiyatif, Almanların elinden alındı. 1944 yılına gelindiğinde Sovyetler Ukrayna'yı elde etmiş, Almanların Leningrad kuşatmasını kırmış ve Baltık devletlerinin içine nüfuz etmişlerdi. Atlantik'teki Alman denizaltıları artık radarla donanan uzun menzilli uçaklar tarafından avlanıyordu.

1944 yazında, Müttefik ordulan Amerikalı General Dwight D. Eisenhower (1890–1969, başkanlık 1953–1961) komutasında Fransa'ya girdi.[34] Fransız birliği, General de Gaulle komutasındaydı. 1943'te Tahran'da yapılan Müttefik konferansında anlaşmaya vanlan ve uzun zamandır beklenen D Günü gelmişti. Alman işgalindeki Avrupa'nın direniş hareketleri, bir gecede ortaya çıktı.

Almanya şimdi doğudan, batıdan ve güneyden kuşatılmıştı. Müttefiklerin hava saldırılarında yüz binlerce insan öldü. Almanya,

insan gücünde, üretim ve silahlanmada ümitsizce geride bırakıldı. Paris, 1944 Ağustosunun sonunda özgürlüğüne kavuşturuldu. Mart 1945'te Müttefik ordulan Ren'i geçmişlerdi. Almanya, yeni geliştirilen güdümlü füzeleriyle saldırıyı durduramadı. Onun yerine, Tüm Almanya'yı savaş korkusu sarmaya başladı.

Almanya'nın Batıdaki inisiyatifi yeniden elde etmeye yönelik çabası da–1944 Sonbaharında Ardennes çıkarmasıyla (Bulge Savaşı)–1918 Bahar saldırısı gibi başarısızlıkla sonuçlandı. Ocak 1945'te doğuda Varşova düştü, Nisan'da Sovyet birlikleri Berlin'e ulaştı. Macaristan, Romanya ve Bulgaristan çoktan istila edilmişti. 25 Nisan 1945'te Mütefikler ve Rus güçleri Elbe'de buluştu. 30 Nisan'da, Berlin'de bir sığınakta, Hitler intihar etti. Mussolini çoktan İtalyan partizanları tarafından vurulmuş, Milano'da kana susamış bir kalabalık tarafından metresi ile birlikte topuklanndan asılmıştı. 7 Mayıs'ta Almanlar kayıtsız şartsız teslim oldu. Avrupa'da savaş sona erdi.

Şimdi sıra, başarılı bir dizi mücadeleyle[35] İngiliz, Fransız ve Hollanda imparatorluklarını güneydoğu Asya'da istila edip Hindistan, Yeni Gine ve Guadalcanal'a ulaşan Japonları yenmeye gelmişti. 1942'nin bahannda, Filipinler'deki son Birleşik Devletler kalesi düşmüştü ve Güneydoğu Asya'nın büyük bölümü ile batı Pasifik Japonların elindeydi. Japonların Mercan Denizi (Mayıs 1942) ve Midway'deki (Haziran 1942) donanma savaşlarında aldığı kesin yenilgiler dönüm noktalarıydı. Midway'e kadar, Japonya asla önemli bir savaş kaybetmemişti; Midway'den sonra ise asla kazanamadı. Ağustos'ta, General Douglas MacArthur'un (1880–1964) emrindeki Müttefik güçleri Solomon Adaları'ndaki Japon mevkilerine saldırdı. Eylül'de Japon kara kuvvetleri, Yeni Gine'de Kokoda Yolu'nda Avustralyalılar tarafından ve 1944'ün baharında Hindistan sınırında İmphal'da İngilizler ve Hintliler tarafından yenilgiye uğratıldı.

Ekim 1944'e gelindiğinde Amerikalılar adaları aşarak Pasifik'i geçmiş ve Filipinler'i geri almıştı. Kendi türünde tarihteki en büyük

savaş olan Leyte Körfezi için yapılan savaşla birlikte, Japon Donanması tehdidi ortadan kalktı. Ardından, Mart-Nisan 1945 döneminde Iwo Jima ve Okinawa'nın ele geçirilmesi, Japonya'nın kolaylıkla bombalanabileceği bir üs oluşturdu. Ağustos 1945'e kadar, Japonya semalarında Amerikan nakliye uçakları ve karadan kalkan uçaklarının görünmediği günler çok azdı. Birleşik Devletler denizaltıları Japonya'yı ablukaya aldı. 16 Temmuz'da Birleşik Devletler ilk atom bombasını New Meksiko'da Los Alamos'ta patlattı. 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya ve 9 Ağustos'ta Nagasaki'ye atom bombası attı. Hiroşima'da o anda 140.000 kişi öldü; 130.000 kişi yaralandı.[36] Bu bombalamanın en güçlü nedenlerinden biri, Sovyetler Japonya'nın ortak işgalini desteklemeden önce savaşı bitirmekti. Başkan Harry Truman (1884–1972, başkanlık 1945–53) ve General MacArthur Sovyet planlarına karşı koymasaydı, Almanya gibi Japonya da bölünmüş bir devlet olurdu. 8 Ağustos'ta, Japonya ile yaptıkları saldırmazlık anlaşmasını hiçe sayan Sovyetler, Marıçurya'daki Japon mevkilerine saldırdı.[37] Japon direnişi çöktü. 14 Ağustos'ta Japonya'nın Müttefiklerin kapitülasyon şartlarını kabul etmesiyle, Doğu'da savaş sona erdi. Japonlar, arzularını serbest bırakarak, güçlerinin karşılayacağından çok daha büyük girişimlerde bulunmuştu.

Böylelikle benzeri görülmemiş bir afet de sonlandırıldı. Çoğunluğu Avrupa'nın doğusunda olmak üzere, yaklaşık 55 milyon kişi savaş nedeniyle hayatını kaybetti.[38] Akıl almaz kitle imhaları, azınlık gruplara ve siyasî rakiplere de uygulandı. Avrupalı Yahudilerin sayısı, kaçarak ya da soykırıma uğrayarak, üçte iki oranında azaldı. Yahudiler, şimdi, kendilerine uygulanan bu soykırımdan, aklın almadığı barbarlıkta bir olay olarak söz ediyorlar.[39] Bu, hem Yahudi hem de dünya tarihini değiştirecek bir olaydı. Bu olay, 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşuna ve sonrasında Birleşik Devletler'in dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerini etkileyen Ortadoğu'daki Arap ve Yahudi halklarının bu günkü ihtilafına öncülük etti. Savaş, milyonlarca insanı (14 milyon Alman da dâhil olmak üzere) yok et-

ti ve dağıttı. Resmi açıklamalar bir yana, sivil toplumun dehşete düşürülmesi anlamına gelen yoğun bombardıman kullanımı, kayıpların sayısını büyük oranda artırdı. İkinci Dünya Savaşı, tarihte sivil kayıpların askeri kayıpları geride bıraktığı ilk savaştır. Bu, savaş tarihinde bir dönüm noktasıydı.

Almanya ve Japonya savaştan Müttefiklerin insafıyla çıktı. Japonlar, 1941'den önce elde ettikleri Pasifik Adaları'ndan ve 1941'den sonra ele geçirdikleri tüm yerlerden tahliye edildi. Sovyetler Birliği, Hokkaido'nun kuzeyindeki Kurile Adaları'nı topraklarına kattı ve Birleşik Devletler Okinawa'yı (Ryukyu Adaları) aldı ve daha önce Japonya'ya manda olarak verilen Pasifik adalarının-Mariana, Caroline ve Marshall Adaları-vekilliğini elde etti.

Ardından, Japon ve Alman savaş suçlularının yargılanması gerçekleşti. Mihver Kuvvetleri, Churchill ve Roosevelt tarafından sorumlu kabul edileceklerine yönelik uyarıldılar ve öyleydiler.[40] Duruşmalar, Mihver liderlerini adalete teslim ederek, eşi görülmemiş bir barbar dönemin tahrip edici kanıtlarını bir araya getirdi. Mağluplara müdahalenin geleneksel bir yöntemi olan onları derhal vurmaktan başka yapılacak bir şey bulmak çok zordu. Fakat bu bir galibin seçimiydi-galiplerin en adil olmalarının gerekmediğinin göstergesi. Tarafsız hükümlerden uzak, doğrunun ve adaletin galiplerden yana olduğunu varsayıyordu. Birleşik Devletler Başyargıcı Stone, Nuremberg duruşmalarına 'Jackson'un linç seferi' (Jackson, Yüksek Mahkeme'nin Birleşik Devletler'e üye bir yargıcıydı) diyordu.[41] Sanıkların (Nuremberg'de 22, Tokyo'da 28), Müttefik suçlarından kendi eylemlerini haklı çıkarma çabaları olarak bahsetmelerine izin verilmedi. Sovyetlerin 1939'da Polonya'daki Katyn Ormanı katliamı,[42] Britanya'nın 1940'ta Norveç'teki savaşı ve Müttefiklerin Almanya ve Japonya'yı bombalama teröründen ise hiç bahsedilmedi. Japonlar, kendi değerleri ve gelenekleri tamamen hiçe sayılarak ve bilhassa samuray prensiplerine saygı duyulmayarak yargılandıkları için, Tokyo mahkemeleri, bazı Japonlar tarafından saçmalık olarak değerlendirilmektedir.[43]

Özellikle insanlık karşıtı suçların muhakemesinin yapıldığı duruşmalarda dengelenen temel hukuki eleştiri, uygulanan yasaların geriye yönelik olmasıydı. İnsanlar, yaptıkları zaman suç sayılmayan eylemlerinden dolayı mahkûm edildi. Savaşın İptali için yapılan Genel Antlaşma (Almanya ve Japonya'nın imza sahibi olduğu 1928 Kellogg-Briand Paktı) savaşı hiç bu kadar yasal bir hale getirmemişti. Eleştirdiği şey saldırgan savaştı ve bu bir hukuki yorumlama meselesiydi.

Nuremberg'in doğa kanunu kavramına yeni bir anlam kazandırmasına ve devletın savaştaki yasal otoritesi hakkında sorular sormasına rağmen, duruşmalar savaşı sınırlandırmaktansa daha da genişletebilirdi. Savaştaki suçun kişisel anlamda değerlendirileceğinin ve askeri zorunluluk ya da üstlerden alınan emirlerin savunmada kabul edilemeyeceğinin belirlendiği bu durum, savaşa katılanların ya galip olarak çıkacakları (neye mal olursa olsun) ya da asılma riskini göze alacakları anlamına gelmektedir.

İnsanlık için yazık ki, Nuremberg duruşmaları[45] barbarlığı ortadan kaldıramadı. İnsanlık karşıtı suçlar işlenmeye devam etti. Biafranların, Kürtlerin, Bosnalıların, Arnavutların, Laosluların, Hutuların, Tutsilerin ve sayısız diğerlerinin tanıklık edeceği gibi, soykırım[46] devam etmektedir. Uluslararası kanunu zor kullanarak da olsa sürdürmek için yetki verilen hiçbir uluslararası mahkeme olmadığı sürece, uluslararası kanunları millî bağımsızlık istekleriyle bağdaştıramadığımız sürece, insanlık karşıtı suçlar devam edecektir.

Gücün boşluktan hoşlanmadığı gerçeği, 1945'te Birleşik Devletler ve SSCB'nin iki en büyük dünya gücü olarak ortaya çıkmasıyla görüldü. Dönemin beş büyük gücünden üçü–Birleşik Devletler, SSCB, Britanya, Fransa ve Çin[47]–Avrupa güçleri olsa da, onaltıncı yüzyıldan itibaren hüküm süren Avrupa merkezli dünya sistemi bir sona ulaştı. Ondokuzuncu yüzyıl jeopolitiklerinin tek kutuplu dünyasının yerini, çift kutuplu bir dünya aldı. Stalin'e Tahran'da (1943), Yalta'da ve Potsdam'da (1945) verilen, Rusya'ya Almanya ve Polonya'nın bölümlerini ve Polonya'ya Almanya'nın

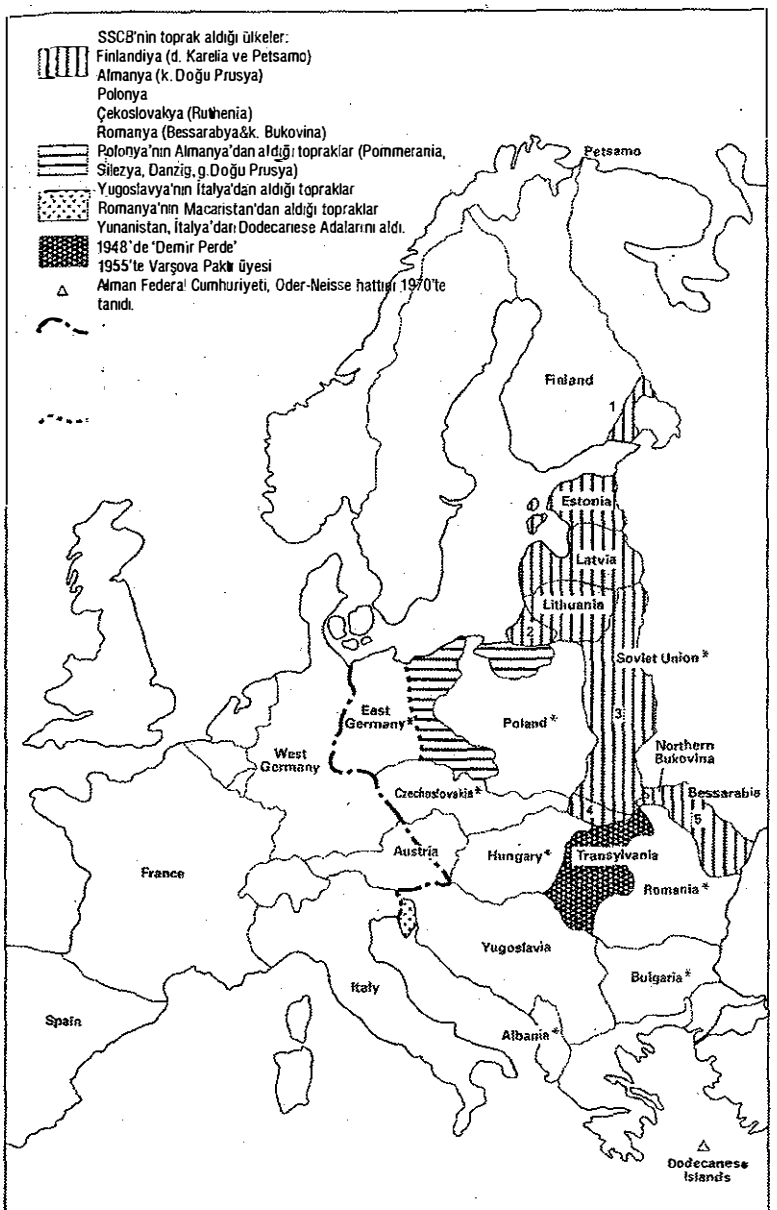
bazı bölgelerini veren ve Almanya'yı bölen tavizler, Rusya'nın doğu ve orta Avrupa'daki korumasını geniş ölçüde artırdı.[49] (Harita XV) Hitler'in niyetlerine rağmen, tarihte ilk kez, orta ve doğu Avrupa Rusların insafına kalmıştı. 1948'de, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya hariç[50], doğu Avrupa, Sovyet kontrolü altına girmişti. O dönemde, Polonya, Doğu Almanya, Baltık devletleri (Finlandiya hariç), Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta komünist güç hüküm sürüyordu. Arnavutluk dışında, Sovyet gücü, hiçbir zaman askeri baskı olmadan genişleyemedi. Ayrıca 1948'de, dışarıya karşı koruma gücünü elinde tutmak için, Sovyetler Çekoslovakya'da da nüfuz sahibi oldu.

Savaşın hayret verici sonuçlarında biri de, komünist Rusya'nın Avrupa'nın bu kadar fazla bölümüne ulaşarak kontrolü elde etme şekliydi. 1939'da, Britanya ve Fransa savaşa gitti çünkü Hitler, bağımsızlığını garanti ettikleri Polonya'yı ele geçirdi. Doğu Polonya fethiyle başlayıp Çekoslovakya'nın ele geçirilmesiyle biten Rusya saldırıları, Batı'da büyük bir taşkınlık yaratmadı. Benzer şekilde, kendi hızlı Avrupa yayılmasında Sovyetlerin başvurduğu acımasızlık örtbas edilmiştir. Batı'nın çifte standarda sahip olduğu görünmektedir: Biri Hitler'in şeytani eylemlerini yargılarken, diğeri ise 'Joe Amca'nın (Stalin) yönetimini yargılarken.

Hitler'in Polonya'yı ele geçirmesi savaş anlamına geliyordu; Stalin'in Polonya'yı ele geçirmesi ise onun Batı'nın bir müttefiki olduğu anlamına geliyordu. Fakat Stalin, Avrupa'nın haritasını Hitler'in yaptığından daha fazla değiştirdi. Hepsi de eski bir özdeyişi doğrular görünüyor: "*Inter arma silent leges*" (Savaş, kanunların sesini kısar). Politik menfaat hep üstün gelen taraf oldu.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Rusların Batı'ya yaklaşımları, kısmen Rusya'nın ciddi kayıplarıyla açıklanabilir. Kapitalizm ve komünizm arasındaki savaş yıllarının 'kazanç evliliği' sona ermişti. Daha önemlisi, 1939'dan 1948'e kadar, hiç kimse Sovyet ihlallerini durdurmaya yetecek iradeyi ya da gücü kendinde bulamadı.

HARİTA XV-İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DOĞU AVRUPA

Amerika'nın mükemmel ekonomik ve askeri gücü bir yana, Kızıl Ordu'nun ulaşabildiği ölçüde Stalin'in komünist sistemi uygulamaya koyma politikasına meydan okumak için bir arzusu yoktu. Savaşın sarstığı Britanya ve Fransa'nın müdahalesi söz konusu bile değildi. Britanya, başka bir savaşı yürütecek fiziksel kaynaklardan yoksun olmasının yanı sıra, altı yıl savaşın ardından, gerekli savaşçı ruhtan da yoksundu.

1945'te savaş sonrası dünyayı yatıştırmak için hiçbir barış konferansı (Versailles gibi) yapılmadı. Tazminatlar, Müttefiklerin Almanya ve Japonya'yı işgal ederek Alman endüstriyel işletme ve ekipmanını ele geçirmesi şeklindeydi. En büyük payı Fransa ve Sovyetler Birliği aldı. Tazminatlar 1952'de sona erince, Stalin, Doğu Alman Bölgesini tahliye etmeye devam etti. 1951'den beri, Batı Almanya, tazminat olarak İsrail'e ve Nazi rejimi döneminde Yahudilerin verdikleri canlar için katliamdan sağ çıkanlara 62 milyar dolar ödedi.[51] Buna ek olarak, Almanya İsrail'e düşük faizli borç ile bilimsel ve askeri yardım sözü verdi. Müttefikler, 1947'de İtalya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Finlandiya ile, 1951'de Japonya ile, 1955'te Avusturya ile ve 1990'dan sonra Almanya ile barış antlaşmaları yaptı.

1945'in yazında, Batılı demokrasiler ile Sovyetler Birliği arasındaki hat hâlâ çizilmeyi bekliyordu. O dönemde, pek çok insanın umudu, dünya barışını garanti etmek için Amerikan himayesinde kurulan Birleşmiş Milletler Organizasyonu'na bağlanmıştı. 1919'un aksine, Birleşik Devletler şimdi ortak güvenlik fikrini benimsiyordu. Başkan Truman'ın "Ah, tarihte ne muhteşem bir gündür bu!" sözleri, insanlığın umutlarını yansıtıyordu. Fakat dünya barışı hayali, kısa süre sonra, soğuk savaşa dönüştü. 5 Mart 1946'da Fulton, Missouri'de Churchill'in uyarısı şöyleydi: "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıtaya bir Demir Perde inmiştir." (Harita XV) O andan sonra, üçüncü bir dünya savaşını uzak tutmak bir terör dengesini gerektirdi.

15

Terör Dengesi

1945'te Birleşik Devletler ve SSCB, savaştan umulduğu gibi sıkı dostlar olarak çıktılar. Batı'da barışçıl, dengeli bir dünya ümidi doğdu. Roosevelt, kendi ülkesi ve Sovyetler Birliği arasındaki ittifakı[1] bozmamak için her yolu denemeye hazırdı. Onu hiçbir şeyin o sondan başka bir yöne çekmesine izin verilmedi. Şubat 1945'te Yalta'da, Stalin'in doğu Avrupa'da topraklarını genişletme ve egemenlik planlarını isteyerek kabul etti.Şayet savaşın dışında kalsaydı, aceba bunu nasıl yapabilecekti? Rusya'nın savaşa Japonya karşısında girmesini sağlamak için, Sovyetlere, Sakhalin, Kurile Adaları, Kore ve Mançurya'da tavizler verildi.[2]

Roosevelt, Sovyetlerden, savaş sonrası İngilizlerin ve Fransızların emperyalist hırslarından çok daha az şüpheleniyordu. Daha tarihi bir sezgiyle, Churchill, Birleşik Devletler başkanının olayları farklı görmesini sağlamaya çalıştı. Stalin'in temel anlamda dünya barışıyla değil, Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası güvenliğiyle ilgilendiğinden şüpheleniyordu. (Rusya'nın her zaman güvenliğe özlemi vardı.) Fakat 12 Nisan 1945'te Roosevelt'in yerine geçen ve Birleşik Devletler'i Temmuz-Ağustos 1945'teki Postdam Konferansı'nda temsil eden Başkan Truman, Roosevelt'in Stalin hakkındaki düşüncelerine katılmıyordu.[3]

Rusya'nın savaş döneminde Batı ile çıkar evliliği, Almanların yenilmesiyle bozuldu. Birleşik Devletler ve SSCB arasındaki kültürel ve ideolojik ayrım, bu evliliğin devam edemeyeceği kadar derindi. Fikir ayrılıkları, 1943'te Tahran'da ve Yalta'daki Müttefik top-

lantılarında su yüzüne çıkmış fakat üzeri kapatılmıştı. İlişkililerin bozulmasında taraflar birbirini suçluyordu. Rusya, kendisinin doğu Avrupa'da daha samimi hükümetlere sahip olma ihtiyacı konusunda, Batı'nın hileye başvurduğunu hissetti. Batı ise Rusya'yı, Almanya'nın geleceği hakkında olduğu kadar, Polonya'nın gelecekteki statüsü ve doğu Avrupa'nın diğer hükümetleri hakkında verdiği sözleri tutmamakla suçluyordu.

Birleşik Devletler ya da Sovyetler Birliği'nin dünyada üstünlük sağlamaya çalışma çabasının olmamasına rağmen (1946'da Birleşik Devletler kuvvetlerinin büyük bölümünü Avrupa'dan çekti ve Rusya'nın askeri bütçesi keskin bir düşüş yaşadı), her iki taraf da tehdit altında olduğunu hissediyordu; aralarındaki ilişkiler giderek daha katı ve şüpheli bir hal aldı. 1945'te Moskova'dan görülen, kapitalist Batı'nın, elinin altındaki atom bombasıyla, Rus komünizmi için 1918'de olduğundan çok daha büyük bir tehdit unsuru olmasıydı. Roosevelt'in, 1945'te, gelecek kuşaklara dünya barışını sağlama aracını bıraktığı inancıyla ölmüş olması çok gariptir.

Churchill'in içine doğan, gücün gerçekliklerinin Roosevelt'in Stalin hakkındaki görüşlerini geçersiz kılacağı durumu bir süre sonra doğrulandı. Savaşın sona ermesiyle, Sovyetler Birliği, gelecekteki savunması için gerekli olan toprakların işgaline başlamıştı bile. Savaş, Rus liderler için bir süreçti; karşılarına çıkabilecek her olasılık için hazır olmak istiyorlardı. Stalin, Birleşmiş Milletler yaygın ve etkin bir strateji planlamadan önce, Doğu Almanya, Baltık devletleri, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Polonya'daki nüfuzunu sağlamlaştırdı. Polonya'nın Yalta'da söz verdiği 'serbest seçimler' Rus etkisindeki komünist rejim tarafından reddedildi. Hitler, Polonya saldırısı suçuyla hüküm giydi; Stalin ceza almadı. Stalin, Hitler'in uğruna savaştığı toprakları neredeyse hiç kan dökmeden aldı. Müttefikler Rusya'nın Polonya'yı işgalini resmen protesto ettiler ama daha fazlasını yapmadılar. Batılı kuvvetler, doğu Avrupa'nın politik ve askeri gerçekliklerine karışmak istemiyorlardı.

1947'de, Sovyetler doğu Avrupa'da egemenlik elde ettiler fakat Haziran 1948'de geçersiz kılınan ve Moskova kontrolündeki Cominform'dan[4] çıkanlan Tito'nun Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nde bunu yapamadılar; Arnavutluk çoktan Kremlin'den bağımsız bir şekilde hareket ediyordu. Elde ettiği başarılarla cesaretlenen ve şimdi Amerika'nın ona karşı atom bombasını kullanmayacağına inanan Moskova, Müttefiklerin Yunanistan'daki (1947-8'da, devleti devirme çabalarında Yunan komünistlerin yardımına koştukları yer) niyetini daha sıkı kontrol etti ve Berlin'i Doğu Almanya'yla birleştirmeye çalıştığı 1948-9'da bunu yeniden yaptı. 1949'da, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler'de casusluk yoluyla çok önemli bilgileri ele geçiren Rusya, ilk atom bombasını patlattı; 1952'de de ilk hidrojen bombasını patlattı.

Birleşik Devletler-Sovyet ilişkilerinin dönüm noktası, Ruslann, Yunanistan ve Türkiye üzerinde baskı kullanılmasını savunmaya başladığı 1947 yılıydı.

Britanya'nın bu ülkeleri koruyamayacağını anlayan Truman, kendi önlem politikasını duyurdu.[5] İlk başta Sovyet yayılmasını frenleme aracı olarak tasarlanan bu politika, sonunda Sovyet sisteminin yok edilmesine bağlandı. Amerika, 1919'dan sonra yaptıklarının aksine, bu kez, dünya sorumluluklarından kaçmamaya kararlıydı. Dünya komünizmine karşı bir soğuk savaş ilân edildi. Roosevelt'in Birleşik Devletler-Sovyetler Birliği işbirliğinin devam etmesi olasılığına duyduğu inanç, politik, askeri ve ekonomik yüzleşmelerden sonra değişti. 1940'lı yılların sonunda, batı Avrupa'nın bölümlerinin–örneğin Fransa ve İtalya–komünist olma tehlikesi Washington'da büyük ciddiyetle ele alındı. Savaş sonrası yıllarda, komünistler her iki ülkenin kabinelerinden kasten ihraç edildi.

Ekonomik cephede, Avrupa ekonomilerini desteklemek için Birleşik Devletler Marshall Planı[6] adı altında, 1947'de, yeni bir girişim başlatıldı. 1949 yılında Sovyetlerin buna karşılığı, Moğolistan ve Küba'nın (ve 1978'den sonra Vietnam) yanı sıra doğu Avru-

pa'daki Sovyet bloğu ülkelerinin ekonomi politikalarını düzenleyen bir organizasyon olan Comecon'du. Askeri cephede, 1948'de, Birleşik Devletler ve müttefikleri, Sovyetler Birliği'nin Berlin Hava köprüsü (Haziran 1948–Mayıs 1949)[7] ile Berlin'i Batı'dan ayırma tehdidiyle karşılaştı. Ayrıca 1949'da, Birleşik Devletler, Kuzey Atlantik Antlaşma Organizasyonu (NATO)[8] olarak bilinen anti-Sovyet cephesinin kurulmasında etkin konumaydı. Birleşik Devletler, ilk kez kendi yarıküresinin dışındaki ülkelerinin savunma görevini üstlendi. NATO tam anlamıyla bir Kuzey Atlantik İttifakı değildi (İtalya üyeydi), ne demokrasinin savunucusu (Portekiz'in varlığı bu iddiayı geçersiz kıldı), ne de eşitler arasında bir antlaşmaydı (Birleşik Devletler'in, atom ve hidrojen bombalarının kontrolünde ortak olma niyeti yoktu). 1955'te Batı Almanya NATO'ya dâhil edildiğinde, Sovyetler, o günden sonra Sovyet bloğundaki karşılıklı savunma işbirliğinin temelini oluşturan Varşova Paktı[10] ile karşılık verdi. Politik cephede, Birleşik Devletler, Britanya ve Fransa 1951'de Almanya ile savaş haline son verdiler. Sovyetler Birliği bunu, Alman Federal Cumhuriyeti'nin (GFR) Müttefikler tarafından bağımsız bir ülke olarak tanındığı 1955 yılında gerçekleştirdi. Rusya, GFR'nin tanınmasına karşılık olarak, doğu Avrupa'da bir Alman Demokratik Cumhuriyeti (GDR) yarattı.

1950'li yıllarda, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaş dünya çapında yayıldı. 25 Haziran 1950'de, Kuzey Kore birlikleri 38. paraleli geçerek Güney Kore'yi ele geçirdiler. Sovyetlerin Truman'ın Komünizmi Önleme Doktrinini teste tabi tutmaya karar verdiğini varsayan Amerikalılar, aynı gün özel bir Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısı düzenlediler.

Konsey, ateşkes talebinin önemsenmemesiyle, bir anda, tüm üye devletlerin istilacıları geri püskürtmesinde Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardım sunmasını istedi. (O dönemde Konsey'i boykot eden) Ruslar Amerikan eylemini durdurmak için veto hakkını kullanamadığından, Birleşik Devletler birlikleri, Amerikan hedeflerine

sempatiyle bakan diğer milletlerin simgesel kuvvetleriyle savaşa Güney Koreliler tarafında katıldı.

İlk Kuzey Kore başarılarının ardından, General Dougles MacArthur komutasındaki Amerikalılar Inchon üzerinden karşı saldırıda bulundular ve Yalu'da Çin sınırına yakın mevkileri ele geçirdiler. Birleşik Devletler'in Çin'i ele geçirmek üzere olduğuna ikna olan Çinliler, Kasım 1950'de Amerikalıları Güney Kore'ye sürerek doğrudan Kore'ye girdiler. Amerikalılar, nükleer silah kullanarak Çin saldırısını durdurabilirlerdi, fakat onu kullanmakta tereddüt ettiler. Savaş, iki tarafın da belirgin bir zaferi olmadan uzadıkça uzadı. Nisan 1951'e kadar Birleşmiş Milletler güçleri, 38. paraleli yeniden ele geçiremedi, Temmuz 1953'e kadar Kuzey'in Güney'i istilasından önce var olan şartları yeniden sağlayan bir ateşkes imzalanmadı. 1953'te, acımasız bir savaş ve sonu gelmeyen görüşmelerden üç yıl sonra, Kore, komünist ve komünist olmayan güçler arasında 38. paralelde (daha önce 1945'te olduğu gibi) paylaşıldı.

Kore Savaşı (1950–3), Amerika'nın komünist dünyayı kuşatan askeri ittifaklarını ve kurduğu üsleri tamamlama çabalarını canlandırdı. Kore Savaşı devam ederken, 1951'de, Birleşik Devletler, Japonya ile bir barış antlaşması ve iki taraflı bir güvenlik paktı imzaladı. Aynı yıl, Avustralya ve Yeni Zellanda ile de iki taraflı güvenlik paktı (ANZUS) kararına vardı. Nisan 1952'de Japonya'nın bağımsızlığı yeniden sağlandı. Birleşik Devletler, 1945 ve 1952 arasında, Japonya'dan büyük ölçülerde donanım satın alarak, onun toparlanmasına destek olan 1,7 milyar dolarlık bir yardımda bulundu. Japonya ve Okinawa giderek Doğu'daki Amerikan kaleleri konumuna geldi.[11]

Komünizme karşı bir ölüm kalım mücadelesine girdiğinin farkında olan Birleşik Devletler 1952'de, Franco'nun önderliğindeki faşist İspanya ile (Franco'nun 1975'te ölümü ve XIII. Alfonso'nun torunu Prens Juan Carlos'un İspanya tahtına geçişi, Birleşik Devletler-İspanya ilişkilerini daha da pekiştirdi) on yıllık askeri ve ekonomik bir anlaşma imzaladı.

1954'te, gelecekteki muhtemel bir Çin saldırısının önüne geçmek için, Güneydoğu Asya Antlaşma Organizasyonu (SEATO)[12] oluşturuldu; Birleşik Devletler-Tayvan arasında bir Savunma Antlaşması imzalandı (1980'de Çin anakarası lehinde feshedildi). 1955 Bağdat Paktı'nın yerini, 1959'da Merkezi Antlaşma Organizasyonu (CENTO) aldı. 1960'lı yıllarda Birleşik Devletler'in 31 ülkede 1.000'den fazla askeri üssü vardı. Ayrıca SSCB'den daha büyük bir nükleer stoku ve deniz üstünlüğü vardı.

Stalin 5 Mart 1953'te hayatını kaybetti. Her şeyin üstesinden gelen ve şaşmayan bir deha olarak, Kızıl Meydan'da Lenin'in yanına gömüldü. Böylece, Rusya tarihinde bile olağandışı nitelendirilen 25 yıllık acımasız despot egemenlik sona ermiş oldu. Stalin'in ölümünden üç yıl sonra, 1956'daki Yirminci Komünist Parti Kongresi'nde, Nikita Kruşçev (1894–1971) Stalin'in savaş dönemi politikalarının geçersizliğini savundu. Stalin'in SSCB'yi korumak bir yana, ülkesini daha fazla yenilginin eşiğine götürdüğünü iddia etti. Kruşçev ayrıca Stalin'n 'zalim şiddetini... [ve onun] değişken ve despot karakterini' suçladı.[14] Kruşçev'in 1958'de iktidara gelmesiyle, Stalin'in bedeni Lenin'in yanından alındı ve başka bir yere gömüldü.

Ertesi yıl, Kruşçev rekabetçi bir birlikte var oluş ruhuyla, Birleşik Devletler'i ziyaret etti. Bu olaydaki dostça tavrı, Doğu Berlin (1953), Polonya (1956) ve Macaristan'daki (1956) ayaklanmaları bastırırken gösterdiği zalimlikle ters düşüyordu. Tasarladığı Batı ile bir arada var oluş fikri, U–2 hadisesi (1960), Berlin Duvarı'nın örülmesi (1961) ya da Birleşik Devletler'in Araplara yaptığı destekle İsrail'e yardım eli uzatması konusunda Başkan Eisenhower'a kızgınlığını göstermesine rağmen, onu Cominform ve Varşova Paktı'nı güçlendirmekten de vazgeçirmedi.

Kruşçev, özellikle de Sovyetlerin doğu Asya ile ilişkilerinin değişmesinin sorumlusudur. Onun liderliğinde Kore, Hindistan ve Vietnam'daki Sovyet etkisi büyüdü; Çin'de ise geriledi. 1940'lı yılla-

rın sonunda ve 1950'lerin başında Rusya'nın Çin'e yaptığı muazzam yardım azaldı. Çinlilerin, onun Küba'ya füze yerleştirmesindeki maceraperestliği ve onları geri alırkenki korkaklığı ile alay etmesinden bıkan Kruşçev, Çin'e yapıları yardımları tamamen kesti ve Çin sınırı boyunca Rus savunmasını kuvvetlendirdi. 1964'te görevden alınana kadar, Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki ilişkiler daha da kötüleşti.

Kruşçev rejiminde, Birleşik Devletler ve SSCB daha büyük bir soğuk savaşta piyon olan Küba üzerinde nükleer bir karşılaşmaya çok yaklaştı.

Küba'da 1961'de, Fidel Castro hükümetini Birleşik Devletler destekli olarak deniz yoluyla devirme girişiminin ('Domuzlar Körfezi' inişi) başarısızlığının ardından, Sovyetler Birliği 1962'de, Küba'ya orta menzilli balistik füzeler yerleştirdi. Amerika'nın kıtalararası balistik füzelerdeki üstünlüğü bir gecede etkisiz hale geldi. Başkan John F. Kennedy (1917, başkanlık 1961–3) bunun karşılığında, Küba'da bir deniz ablukası emri verdi. Ruslar, ancak dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine getirme noktasında, bir sonraki yıl, füzelerini çekmek zorunda kaldılar. Amerikalılar bir daha Küba'ya saldırmayacağına ve füzelerini Türkiye'den çekeceğine söz verdi.

Küba krizi, sadece Rusların, Birleşik Devletler'in 150 yıl boyunca batı yarıkürede hâkimiyet sağladığı Monroe Doktrini'ne meydan okumalarına değil, Sovyetlerin, 1970'li yıllarda, denizdeki Amerika üstünlüğünü sona erdiren bir donanma inşa programı başlatmasına neden oldu. 1945'ten beri Sovyetler Birliği ilk kez sadece karada ve havada değil, denizde de bir süper güç oldu. Küba füze krizi, ayrıca, Rusların orta menzile verdiği önemin, kıtalararası balistik füzelere kaymasına da neden oldu.

1964'te, kısmen Küba'daki itibar kaybı nedeniyle, Kruşçev, iktidarı Leonid Brezhnev (1906–82), Aleksei Kosygin (1904–81) ve Nicholas Podgorny (1903–83) ortak liderliğine devretmeye zorlandı. İki yıl içinde, Brezhnev Kosygin ve Podgorny'i yerinden etti ve

SSCB'de tüm gücü eline aldı. 1968'de, Çekoslovakya'yı istila edip hükmünü geçirerek Sovyetler Birliği'nin 'soyalizm başka yerde tehdit altına girerse müdahale etme' hakkını uyguladı.

Amerikan halkının savaş sonrası görüşünü şekillendirmeye yardım etme hususunda, Birleşik Devletler'in katıldığı ve Vietnam'da kaybettiği savaş (1964–73), Küba'dan daha önemliydi. Vietnam'a kadar, tüm Birleşik Devletler savaşları, dürüst, adil ve galip gelinen savaşlardı. Vietnam Savaşı ise tam anlamıyla bir felaket oldu. 58.000 Amerikalının ölümüne ve doğrudan 250 milyar dolara mal oldu; ve Kuzey Vietnam tehdidi hiçbir zaman Amerikan çıkarlarını direkt ya da hayati anlamda etkilememiş olsa da, savaş, milleti bölünme noktasına getirdi. Bazılarına göre, bu savaş ahlakî açıdan haklı ve kazanılabilirdi; diğerlerine göre ise tamamıyla kınanması gereken ve başından itibaren kaybedilmiş bir davaydı. Ardından gelen fikir çatışması, 1991'de Körfez Savaşı'ndaki zaferine kadar, Birleşik Devletler'in peşini bırakmayacaktı. Birleşik Devletler'in 1975'te güneydoğu Asya'dan çekilmesi–1973'teki Vietnam yenilgisiyle bu süreç hızlanmıştı–Truman'ın 28 yıl önce başlayan Komünizmi Engelleme Doktrini'ni bitirdi.

Vietnam Savaşı'nın ardından, Birleşik Devletler-Sovyet ilişkilerinde uluslar arası huzur olarak adlandırılan yeni ve daha dostça bir dönem başladı.

Vietnam Savaşı'ndan sonra, Almanya, Japonya, komünist Çin ve (toplu olarak) üçüncü dünyada yeni büyük güç merkezleri belirmeye başladı. 1945'in iki kutupluluğu, 1970'lerin ve 1980'lerin çok kutupluluğuna boyun eğdi. Sadece Doğu'da ve Batı'da yeni güç merkezleri ortaya çıkmadı, 1945'ten beri var olan terör dengesi, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların çoğalmasından büyük ölçüde etkilendi. Amerikan ve Rus gelişmelerinin hemen ardından, İngiltere 1952'de, Fransa 1960'ta, Çin 1964'te, Hindistan 1974'te[15] ve Pakistan Mayıs 1998'de bir atom bombası patlattı. İsrail'in de nükleer bir potansiyeli var. Ekim 1989'da, Birleşik

Devletler hükümet kaynaklan, İsrail'in yardım ettiği Güney Afrika'nın başanlı bir biçimde balistik bir füze fırlattığını doğruladı. Diğer ülkelerin de şu anda atom bombası var ya da elde etmek için çalışmaktalar. Balistik füzelerin çoğalması dünyanın her bölgesini etkilemektedir. Savaşın tehlikesi, giderek artan bir şekilde, gelişmiş teknolojik silahlarla donanan küçük güçlerin eylemlerinde yatmaktadır.

Birleşik Devletler'in hegemonyası İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da itirazsız kabul edilmedi. Kanada, Birleşik Devletler'in nükleer silahlarını kabul etmedi, komünist Küba ve Çin ile dostça ilişkiler kurdu ve Amerika'nın komünist dünyanın ticaretini boykot etmesini görmezden geldi. 1970'lerde Vietnam Savaşı'nda Birleşik Devletler'i desteklemeyi reddetti. Avrupa'nın Birleşik Devletler'e yönelik giderek büyüyen tarafsızlık düşüncesinin kanıtı, onun Arap-İsrail Savaşı döneminde, 1973'te, Birleşik Devletler Ortadoğu Politikası'na gösterdiği uzaktan destekti. Birleşmiş Milletler (bir zamanlar, Birleşik Devletler'in eylemlerinin methedildiği bir toplantı) Amerikan eylemlerinin sık sık eleştirildiği ya da suçlandığı bir mahkeme oldu.

1973'teki Arap petrol ambargosu, Birleşik Devletler gücüne açıkça meydan okuyordu. Modern tarihte ilk kez, dünyadaki ekonomik meselelerin önceliği, batılılann elinden zorla alındı. Ayrıca, Almanya ve Japonya'nın yeniden dirilmesiyle Birleşik Devletler'e yöneltilen olağanüstü bir ekonomik direniş de mevcuttu. Almanya, ekonomik açıdan Avrupa'nın en büyük gücüydü; Japonya ise dünyanın önde gelen kredi dağıtan milleti haline geldi. Bu iki ülke, 1950'li yıllardan bu yana, Amerika'nın endüstriyel tekelini daha fazla sarsmaktadır.

1987'ye kadar, öncelikle Başkan Lyndon B. Johnson'un (1908–1973, başkanlık 1963–9) Vietnam Savaşı'nı ek vergilerle finanse etmeyi reddetmesiyle başlayan mali savurganlık nedeniyle, Birleşik Devletler, dünyanın en büyük borçlu devleti haline gelmişti.

Birleşik Devletler bütçesi ve borç durumu nadiren daha büyük düzensizlikler yaşadı. 20 yıl gibi kısa bir süre içinde, Birleşik Devletler, dünya ekonomisine hükmedeceklerine inandıkları bir noktadan, dünyanın onlar üzerindeki etkisinden giderek daha fazla endişe duydukları bir noktaya geldi.

Savaş sonrası dönem, Sovyet gücünün düşüşüne de tanıklık etti. Sovyetler Mısır, Cezayir, Somali, Gine, Kongo, Irak, Yugoslavya, Romanya ve Berlin'de politik başarısızlıklar yaşadı. Ayrıca SSCB'ye karşı Çin tehdidi de arttı. 1980'li yıllarda, Amerikalılar, İngilizler ve Fransızlar tarafından verilen Çin'e silah satma kararları Çinli liderlerin Avrupa ve Birleşik Devletler'e yaptığı ziyaretlerle birleşerek Sovyetler Birliği'nin kendi güvenliğine yönelik paranoyasını daha da artırdı.

Kapitalizmin yok edilmesiyle olan nazari bağlantısına rağmen, Sovyetler Birliği'nin 1945'ten sonraki önceliği, kendi millî çıkarlarını korumaktı. Churchill 1939'da şöyle dedi: "Rusya bir bilmecenin içinde gizemle sarılmış bir sırdır. Ama belki de bir anahtarı vardır. Bu anahtar da Rus millî çıkarıdır." Afganistan'a saldırması (1979–89) hariç–komünist bir rejim desteği anlamında–Sovyetler Birliği, doğrudan birkaç dış maceraya atıldı. Kore, Vietnam, Angola ve Ortadoğu'da komünist müttefiklerini savaş konusunda serbest bıraktı.

1949 ve 1973 arasında, dünya tarihinde hüküm süren, süper güçler arasındaki soğuk savaştı. 1945'ten sonra Avrupa'nın çöküşüne dayanan tehdit altındaki politik parçalanma, Amerikan ve Sovyet gücünün artmasıyla sonraya bırakıldı. 1949 itibariyle önemli dönüm noktaları; Truman'ın Engelleme Politikası, Marshall Planı ve Yunan (1947), Macar (1956) ve Çekoslovak (1968) krizleriydi. Bu iki süper güç, Berlin'de (1949) savaşa çok yaklaştı. 40 yıl boyunca soğuk savaş, doğu Avrupa'da komünist bir idare sağladı. Asya'daki dönüm noktaları ise; Çin, Kore, Vietnam ve Ortadoğu'daki çekişmelerdi. Birleşik Devletler ve SSCB arasında devam eden mücadelenin yanında, güneydoğu Asya'da (Çin ve Hindistan, Vietnam ve Kamboçya, Çin ve Vietnam), güneybatı Asya'da (İran

ve Irak), Afrika'da (Cezayir, Kenya, Angola, Namibya, Uganda, Mozambik, Sudan, Libya, Ruanda ve Zaire) ve Amerika'da (Küba, Şili, Panama, El Salvador, Grenada ve Nikaragua) da başka çatışmalar gerçekleşmektedir.

Bazıları soğuk savaşı kaçınılmaz, Avrupa'yı komünizmden kurtarmak isteyen birinin ödemek zorunda olduğu bedel olarak görürken, diğerleri onu asla yapılmaması gereken bir savaş olarak görüyordu. Soğuk savaşın olumlu tarafı, üçüncü bir dünya savaşına dönüşmemesiydi. Düşüncesi dehşet veren acımasız bir güçle karşı karşıya kalan Ruslar da Amerikalılar da, çıkarlarını bir nükleer yok etme noktasına getirmediler. Terör dengesi, güç dengesinin yerini aldı. Soğuk savaşın olumsuz yanı ise, iki büyük rakibi neredeyse iflasa sürükleyen ve tüm gezegendeki refah durumunu tehlikeye atan–özellikle de nükleer silahlanmada–büyük ve gereksiz askeri giderlere yol açmasıydı.

1971'deki Berlin üzerinde Dörtlü Güç Anlaşması'nın, anti-balistik sistemleri sınırlandıran 1973 Anti-Balistik Füze (ABM) antlaşmasının, Birleşik Devletler'in 1973'de Vietnam'dan çekilmesinin ve mevcut kısıtlamalarda doğu Avrupa'da Sovyet bölgesinin etkisini onaylayan 1975 Helsinki Anlaşmaları'nın sonucu, Doğu ve Batı Almanya'nın gelişmiş ilişkileriyle birleşerek soğuk savaşın sonunun belirtisi oldu. (Birleşik Devletler'in silahlanma yarışını uzattığı ve Başkan Ronald Reagan'ın [1911, başkanlık 1980–8] Sovyetler Birliği'ni bir 'bela imparatorluk' olarak nitelediği) 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında Birleşik Devletler ve SSCB ülkeleri arasındaki huzur kapsamında yeni gerilemeler yaşanacak olmasına rağmen, soğuk savaşı sonuca ulaştıran Mikhael Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelişi ve doğu Avrupa'da komünizmin daha sonraki çözülüşü oldu.

Soğuk savaşı kimin kazandığı, cevabı zor bulunacak bir sorudur. Sovyetler Birliği'nin kaybeden taraf olduğu kesin. Fakat Birleşik Devletler'i batmanın eşiğine getirdiğinden, insan onu kazanan olarak ilan etmekte tereddüde kapılıyor. Soğuk savaşın şüphesiz galipleri Japonya ve Almanya'dır.

16

Afrika Sömürgeciliğinin Sona Ermesi

1941'de Atlantik Paktı'nda Churchill ve Roosevelt tarafından beyan edilen ilkeler, herkese hür irade ve özerklik vaadiyle, Afrika'daki Avrupa sömürgeciliğinin sonunu müjdeledi.[1] İkinci Dünya Savaşı ilerledikçe, yerel direniş hareketlerinden özerklik elde etmeye kararlı yeni bir siyahi lider kuşağı doğdu. Onların arasında; Altın Sahili'nden Kwame Nkrumah (1909–72), Senegalli Léopold Sédar Senghor (1906–2001), Kenyalı Jomo Kenyatta (1891–1978), Gineli Ahmed Sékou Touré (1922–84), Belçika Kongosu'ndan (Zaire) Partice Lumumba (1925–61), Kuzey Rodezyalı (Zambiya) Kenneth Kaunda (1924–) ve Tanganyikalı Julius Nyerere (1922–99) vardı. Britanya'nın Hindistan'a 1947'de bağımsızlık vermesi, Asya'daki Hollanda ve Fransız yenilgileriyle birleşerek Afrika bağımsızlığı hareketini daha da kuvvetlendirdi.

Afrika sömürgeciliğinin sona ermesi[2] İtalyanların Etiyopya ve Libya'dan sürüldüğü 1940'lı yıllarda başladı. (Harita XVI) Etiyopya, 1936'da İtalyanlar tarafından istila edilene kadar, batı kontrolünden bağımsız tek Afrika ülkesiydi. 1941'de özgürlüğünü yeniden kazanan Etiyopya, özerkliğini hâlâ sürdürmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İtalya'nın eski sömürgesi Libya, İngilizler ve Fransızlar tarafından idare ediliyordu. 2 Ocak 1952'de Libya bağımız bir meşruti monarşi oldu. 1969'da Albay Kaddafi (1942–) liderliğinde askeri bir grup gücü ele geçirdi.

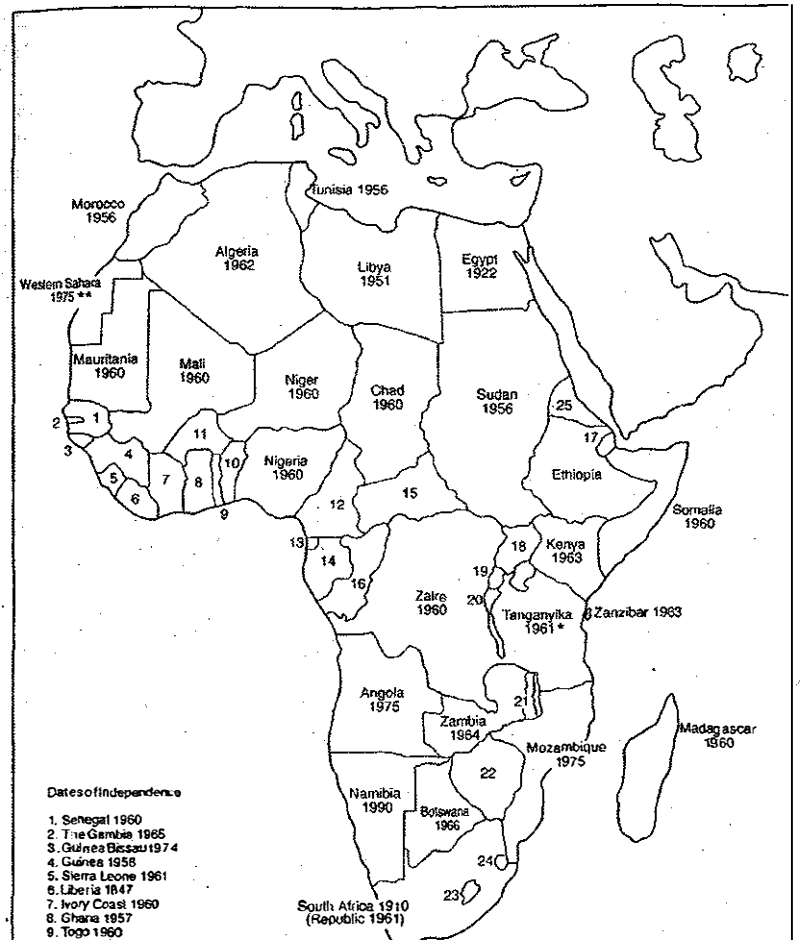
1956 yılında, Fransa, himayesindeki Tunus ve Fas'a istemeyerek de olsa bağımsızlıklarını kazandırdı. İspanya, ertesi yıl (1957)

Fas topraklarını barışsever bir yolla devrederek, aynı hareketi yaptı. Fakat Cezayir'de, Cezayirliler için bağımsızlıktan ziyade genel vatandaşlık şartları düşünen Fransızlar, kontrolü onlara vermeyi reddetti. Napolyon savaşlarındaki Fransız aşağılanmasının psikolojik telafisi amacıyla ilk sömürgeleştirilen Cezayir, bağımsızlık uğruna yüz binlerce insanın hayatını kaybettiği on yedi yıllık uzun bir mücadeleye (1945-62) girişti.

Avrupalı nüfusun dörtte üçü De Gaulle önderliğindeki Fransa'dan bağımsızlık kazanmadan önce, Cezayir'i terk etmek zorunda kaldı. O dönemde, 1958'de Fransız Gine örneğinin ardından, Fransız Batı ve Fransız Ekvatoral Afrika'nın eski sömürgeleri Fransız egemenliğini kabul etmemişlerdi. Bir Avrupa gücü tarafından bağımsızlık verilen son Afrika sömürge toprağı 1977'de Cibuti'ydi.

İngiliz sömürgelerinde de bağımsızlık, benzer bir yol izledi. Emperyalist duygunun Britanya'da gerilemesi ve Asya'daki İngiliz varlıklarının devam eden terk edilişi bunu zorunlu kıldı. Mısır, 1914'ten 1922'ye kadar İngiliz himayesindeydi. İngiltere, Mısır meselelerindeki etkisini, iki ülkenin ilişkileri 1936 antlaşmasıyla resmileşene kadar sürdürdü. Sonunda Mısır, 1951'de, bu antlaşmayı feshederek bağımsızlığını kazandı. Temmuz 1952'deki askeri ayaklanmanın ardından, Haziran 1953'te bir cumhuriyet ilân edildi. Avrupa'nın Mısır'ın petrol kaynaklarını kontrolünün yanı sıra, Süveyş Kanalı'ndaki batılı kontrole de karşı çıkan Cemal Abdünnasır'a (1918–70) zaferini getiren, 1956'da İngiliz, Fransız ve İsrailli birliklerin Mısır'a düzenlediği başarısız saldırı, Afrika bağımsızlık hareketlerine bir canlılık kazandırdı. Britanya'nın, Mısır'dan çıkmasının söylenmesi sırasında Birleşik Devletler ve SSCB tarafından kullanılan alçaltıcı üslup, Britanya'nın büyük güç statüsünün sonunu belirledi. Britanya, daha sonra varlığını Süveyş'in doğusuna çekti. Pan-Arabizm, Nasır'in ölümünden sonra, İslamcı sosyalizm politikasını savunarak 1969'da iktidara gelen Libya Devlet Başkanı Kaddafi tarafından tamamlandı.

HARİTA XVI-AFRİKA SÖMÜRGECİLİĞİNİN SONA ERMESİ

1. Bağımsızlık tarihleri
2. Tanganyika ve Zanzibar, 1964'te Tanzanya Cumhuriyeti'ni oluşturdu.
3. Moritanya ve Fas arasında bölündü, Moritanya topraklarını 1979'da devretti

Altın Sahili, 1957'de bağımsızlık kazandı; Gana adını aldı; bu, Sahra'nın güneyinde bağımsızlığını elde eden ilk Avrupa sömürgesiydi. Onu 1960'ta İngiliz Nijerya, Kamerun ve Togo[3] takip etti; 1961'de de Sierra Leone. Avrupa egemenliğinden kendini kurtaran diğerleri, Britanya'nın Doğu Afrika sömürgeleri; Somali (1960), Tanganyika[4] (1961), Uganda (1962), Kenya (1963), Nyasaland (1964) ve Kuzey Rodezya (1964) idi. Jomo Kenyatta'nın İngilizlere karşı bir ayaklanma yönettiği Kenya ve Robert Mugabe (1924–) aynı şeyi gerçekleştirdiği Güney Rodezya[5] hariç, iktidar barışçıl yollarla devredildi. 1980'de, Mugabe'nin ilk Devlet Başkanı olmasıyla, Zimbabwe devleti yaratıldı. Tarihi gidişata meydan okuyarak, 1990'da kendisini Marksist-Leninist bir devlet olarak ilan etti.

1960 yılında İngiliz Başbakanı Harold Macmillan'ın (1894–1987) 'değişim rüzgân' olarak adlandırdığı bağımsızlık dalgasına karşı koyamayan Belçikalılar, diğer Avrupalıların sergilediği örnekleri izlediler.

Afrika'daki Belçika egemenliği Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1960 yılında sona erdi. Kongo, 1971'den 1997'ye kadar Zaire adıyla anıldı.

İspanya ve Portekiz, yerel egemenliğe boyun eğen son sömürge güçleriydi. Mozambik ve Angola bağımsızlıklarını Portekiz'den 1975'te aldı. İspanyol Sahra'daki İspanya egemenliği 1976'da sonlandırıldı; topraklar, Fas ve Moritanya arasında paylaşıldı. Angola'da siyahi kurtuluş gruplan arasında yaşanan soğuk savaş etkisindeki çekişme, (Kübalı birliklerin ve Sovyet desteğinin yardımıyla) 1977'de Marksistler için bir zaferle sonuçlandı. 1980'li yıllar boyunca, Birleşik Devletler ve Güney Afrika, Jonas Savimbi (1934–2002) liderliğinde Marksist olmayan bir isyan hareketi olan Angola'nın Tam Egemenliği için Ulusal Birlik'i (UNITA–*National Uniun for the Total Independence of Angola*) destekledi. Angola'nın on altı yıllık iç savaşı, resmi anlamda, savaşan tarafların bir

barış antlaşması imzaladığı Mayıs 1992'de son buldu. 1992'deki seçimler, Birleşik Devletler'in ancak Mayıs 1993'te tanıdığı Marksist bir hükümet getirdi; petrol ve soğuk savaşın bitişi, Birleşik Devletler'in Savimbi'nin tarafından solcu hükümetin tarafına geçmesine neden oldu. Britanya da Amerika örneğini izledi. Ağustos 1997'de, hâlâ millî birlik içinde bir Angola hükümeti sağlamaya çabalayan BM Güvenlik Konseyi, 1994 barış anlaşmasına uyması hususunda onu zorlamak için UNITA'ya yaptırım uygulamayı önerdi. 2000 yılında Marksist hükümetin halkın büyük bölümünü yönetmesine rağmen, ülkenin büyük bölümünün hâlâ UNITA güçlerinin yönetiminde olması, mantığa aykırı gibidir. Angola birlikleri, 1998 yılında, Zaire başkanı Mobutu Sese Seko'ya (1930–97) karşı Laurent Kabila'nın (1939–2000) isyanını destekledi. Ocak 2001'de, Angola'nın ulusal birlik umudu hâlâ gerçekleştirilememişti.

Namibya, 1920'de Milletler Birliği tarafından Güney Afrika'ya manda olarak verildi. Güney Batı Afrika Halkı Organizasyonu (SWAPO–*South West Africa People's Organization*) ile Güney Afrika destekli Demokratik Turnhalle Müttefik Partisi (DTA–*Democratic Turnhalle Alliance Party*) arasında on yıldan fazla süren gerilla savaşının ardından, 1989'da BM denetimindeki seçimler, SWAPO'ya bir çoğunluk vererek ve Güney Afrika'nın kontrolünü sonlandırarak bağımsızlık sürecini kararlaştırdı. Mart 1990'da, Namibya, 74 yıllık Güney Afrika egemenliğinden sonra kendi özgürlüğünü kutladı. Mozambik ve Angola'daki Güney Afrika müdahalesi de sonlandı.

Afrika sömürgeciliğinin sona ermesinde tuhaf olan, nispeten çok az şiddet uygulanarak başarılmasıdır. Genel olarak, Avrupa devletleri gücü teslim ederken, yerel liderlerin alırken gösterdiği memnuniyeti sergilediler.

Asya'daki sonu gelmeyen bağımsızlık mücadeleleri karşılaştırıldığında, Afrika bağımsızlığı–Cezayir bir istisna–sessizce ve nispeten daha az kan dökülerek kazanıldı. Avrupalılar için emperyalizm göz-

den düşmüştü. Avrupa kuvvetlerinin sorumluluklarından sıyrılmakta memnun olmalarının başka bir nedeni, belki de, emperyalizmin pahalıya mal olmasıdır. Kişisel servetler kazanılırken,[6] eldeki toprakları savunma ve idare etmenin giderek artan bedelini karşılamak zorunda olanlar Avrupa devletleriydi. Asya'nın Batı tarafından kullanılmasının, batılı hükümetler için, Afrika'nın kullanılmasından çok daha iyi bir iş teklifi olarak kabul edildiğini gösteriyor. Belki de, Afrika'daki batılı sömürgeciliğin bu kadar geç ve bu kadar kısa ömürlü olmasının nedeni budur.

1990'lı yıllarda, sadece Güney Afrika Cumhuriyeti (kır beş milyonluk bir millet) beyaz azınlığın hüküm sürdüğü bir örnek olarak kaldı. Güney Afrika'daki mücadele,[7] siyah ve beyaz Afrikalıların arasında olduğu kadar, sömürge Afrika'sının diğer kısmında gerçekleşenden farklıydı. Daha az önsezili olsa da, daha çok uzlaştırıcı bir karakteri olan Başkan F.W. de Klerk'ün (1936–) 1989'da iktidara gelmesine kadar, (siyah ve beyaz ırkın kültürel anlamda bağımsız, ayrı ve birbirinden uzak olması gerektiğine sıkı sıkıya inanan) beyaz elit tabaka, siyahların baskın olduğu bir ülkeyi yönetti (1996'daki etnik gruplardan; siyahlar yüzde 75, beyazlar yüzde 14, melezler yüzde 9 ve Hintliler yüzde 3 oranındaydı).

İlk olarak 1948'de (Boer Ulusal Parti'nin seçimlerde elde ettiği savaş sonrası zaferinin ardından) Boer lideri Daniel F. Malan (1874–1959) tarafından tanımlanan ve ilân edilen Irkçılık ilkesi–ya da ırkların ayrı olarak gelişmesi–Güney Afrika tarihinin derdi oldu. Afrikaner (Güney Afrika'da doğan Avrupalı) Ulusal Parti'nin 1958'de Güney Afrika'nın bağımsızlığını ilân etmesinin ve 1961'de İngiliz Milletler Topluluğu'ndan çekilmesinin nedenlerinden biri de buydu. Bu, ayrıca, 1980'li yıllarda Batı ülkelerinin onları giderek daha fazla önemli şeyden yoksun bırakmasının ve Birleşmiş Milletler'in 1986'da uygulamaya koyduğu silah ambargosunun[8] sebebiydi. Irkçılık politikası, beyazların kontrolündeki Güney Afrika hükümetinin Afrika'daki ve dışarıdaki ilişkilerini bozdu. Si-

yah ve beyaz insanların yaygın ve sürekli olarak karşı karşıya gelmelerinin nedeni buydu.

Irkçılık tarihinin dönüm noktası, de Klerk'ün Şubat 1991'de tüm ırkçılık kanunlarını sona erdirmek üzere yaptığı duyuruydu. Onun Güney Afrika'nın siyah çoğunluğunun liderlerine, özellikle de Nelson Mandela[9] (1918–) liderliğindeki sosyalist Afrika Ulusal Kongresi'ne (ANC–*African National Congress*, 1912'de oluşturuldu) yönelik tavrı, ondan önceki P. W. Botha'dan (1916–) daha yumuşak ve cana yakındı.

ANC'nin Nisan 1994'teki seçimlerde elde ettiği ezici galibiyet (oyların yüzde 62,7'sini almıştı) ve Klerk'ün yetkisini Mandela'ya bırakması ile birlikte, beyaz egemenliği ve ırkçılık sona erdi. Siyahlar için, ülkenin geleceği inancı yeniden doğdu. Neyse ki, kısmen Mandela'nın uzak görüşlülüğü ve kişiliği sayesinde, ırkçılığın ortadan kalkışı bir iç savaşa yol açmadı.

Güney Afrika Cumhuriyeti kıtadaki en büyük sanayi ve askerî güçtür; Afrika'nın üretim kapasitesinin yaklaşık yarısını sağlamaktadır; ayrıca dünyanın en büyük maden damarlarından birine[10] sahiptir. Zengin kömür (şu anda, dünyanın, kömürden büyük miktarlarda petrol üreten tek ülkesidir) ve uranyum kaynakları, onu, dışardan enerji sağlama olayından bağımsız hale getirmektedir. Batılı endüstriyel milletler ile İran Körfezi arasındaki petrol can damarı, Cape rotasının–dünyanın ticari gemi trafiği hatlarından biri–yanından geçer. En az on iki millet, ticaret, okyanuslara geçiş ve iş elde etmek için Güney Afrika'ya bağımlıdır. Diğer Afrika ülkeleri ile yapılan ticaret zayıf olsa da, onun bölgenin ticari lideri olacağına dair umutlar vardır. Güney Afrikalı şirketler, Afrika'nın diğer yerlerine bir iş göçü başlattılar. Politik istikrarsızlık, pazarın küçük olması ve Afrika'nın zayıf altyapı tesisleri tüm bunları daha dikkat çekici kılmaktadır.

945'ten bu yana, Afrika'nın tamamı kendini sömürge egemenliğinden kurtardı. Aşağı Sahra Afrikalıları, kendilerini özgür-

leştirirken, ırksal ilişkilerde dünya genelindeki, bilhassa Birleşik Devletler'deki, tavrı da değiştirdi. Siyah egemenliği altında, siyahların hayatlarındaki sağlık hizmetleri, eğitim, barınma, elektrik ve su tesisatı beklentilerinde bazı ilerlemeler sağlandı.[11] Nelson Mandela gibi yeni liderlerin, devleti, kabilenin ya da kişisel büyümenin önüne yerleştirmelerine rağmen, ekonomik gelişme, beklentilerin ve ihtiyacın dışında kaldı. 2001 yılına kadar, pek çok sağlık, eğitim ve sosyal refah programı başarılı olamadı. Şimdi, siyah idaresindeki Afrika, daha önce çok az kişinin aklına getirdiği politik keyifsizlikten de muzdarip durumdadır. Afrika'nın batılı modelde demokratik çok parti siyasetini geliştireceği umudu, tüm eski anti-sömürgesel söylemin altında yatan bölgesel ve kabilesel rekabetle parçalanmıştır.

Afrika gelenekleri ve pek çok Afrikalının çaresiz ekonomik şartları göz önüne alındığında, Afrika'nın Batılı yöntemlere adapte olmasını beklemek belki de biraz saçma olurdu. Hiyerarşik bir kabile geleneğine sahip olan Afrika, hiçbir zaman demokratik siyasete eğilimli olmamıştır. Batı'nın, bireyin kanun önündeki özgürlüğünden ne anladığı, Afrikalılar tarafından hâlâ anlaşılması gereken bir konudur. Kanun hükmünün geçtiği yerde, bu kanun genelde dikta liderler tarafından delinir. Mart 2000'de, Robert Mugabe, Zimbabwe'deki beyazların sahip olduğu topraklar için bir istilaya niyetlendiğinde, kanunlar çiftçilerin temel haklarını savunmaktan aciz kaldılar. Pek çok Afrika ülkesinde, ne serbest seçimler ve özgür basın (Batı'nın onlara tanımladığı gibi), ne de bağımsız yargıçlar hoş görülmektedir; onların dengeyi bozduğu görüşü hâkimdir. Standart olanlar, tek partili devletler ve askeri diktatörlüktür. 2001 yılında, demokrasi değil, askeriye dinamik etmendi. Şu anda, siyahî Afrika milletlerinin yarısı askeri diktatörlükle idare ediliyor. Batı'nın serbestliğe dayanan çok parti seçimleri fikri, onlara hâlâ yabancı geliyor. Çok sayıda hükümette bir 'yapıcı muhalefet' değil, politik düşmanlık mevcut. Seçimler, demokrasi getirmiyor, gücün

muhafaza edilmesini sağlıyor. İktidarın bireyselleştirildiği bir kıtada, çok az sayıda başkan bir seçimde yenilgiyi kabul etmiştir. Afrika'nın tarzı, güç paylaşımından ziyade güç birliğidir. Sözde demokratik olan ülkeler; hâlâ sözüm ona demokrasiye yol vermek için görevden alınan askeriye tarafından idare ediliyor. Genellikle dış bağışlar için sadece etiket değişiyor. Sivil idarenin askeriye tarafından devrilmesi kalıcı bir tehdit unsurudur. Sömürge boyunduruğundan kurtulan Afrikalılar, şimdi de, kendi yarattıkları bir boyunduruğa girmiş durumdalar.

1990'lı yıllara kadar, sadece dört millet–Bostwana, Gambiya, Morityus ve Senegal–halklarının kendi siyasî dileklerini özgürce ifade etmelerine izin veriyordu. Daha yakın zamanda, Mozambik (1990), Benin (1991 ve 1996), Zambiya (1991), Gana (1992), Tanzanya (1992), Malawi (1994), Etiyopya (1995), Sierra Leone (1996), Uganda (1996), Güney Afrika (1996) ve Nijerya (1999) hükümetin seçimle belirlenmesini kabul etti. 1997 yılında Sierra Leone hükümetine yapılan darbe–anarşik kavga yıllarının zirvesi–tüm kıtada kınandı.

Daha iyi bir Afrika hayalini ortadan kaldıran, kabilesel ve etnik savaş ortamından kaynaklanan ve giderek büyüyen şiddet ve kanunsuzluktur. Çok sayıda lider, sürekli yenilenen kabile temizliği ve darbesi sırasında öldürüldü. Güç mücadelesi de sürekli olarak bu durumdan payını alıyor. 1980'ler ve 1990'larda, siyahların siyahlar tarafından katledilmesi sıradan olmaya başladı. Savaş, ülkeleri birbiri ardına kırıp geçti. 1992'nin kışında, katliama son vermek ve kabile anlaşmazlıklarından doğan geniş çaplı kıtlıkla mücadele etmek için, Somali'nin belli bölgelerini bir BM gücü (aralarında Birleşik Devletler askerleri de vardı) işgal etti.

Büyük bir başarı elde edilemedi. Kasım 1996'da mültecilere yardım amacıyla, başka bir BM gücü Zaire'ye girdi. İç savaştan yaklaşık on yıl sonra, 1999'da, BM barış gücü, meseleleri Gine'ye taşmakta olan Sierra Leone'un ihtiyaçlarını karşılamak üzere hare-

kete geçti. 1990'lı yıllarda Liberya, (1994'te korkunç bir soykırımın yüz binlerce insanın hayatına mal olduğu) Ruanda, Burundi, Somali, Sudan, Angola, Kongo ve Çad kabilesel ve etnik anlaşmazlıklardan arındırıldı.

Kongo'da (Zaire) devam eden savaş tüm Orta Afrika'nın dengesini bozdu. 1997'de Zaire'nin Batı destekli devlet başkanı olan Mobutu Sese Seko'nun kaçması ve ardından öldürülmesine kadar, ülke parçalanma tehdidi altındaydı. Ocak 2000'de (Mobutu'yu ülkeden süren ve kendisinin de küçük tiranlardan biri olduğunu gösteren) Laurent Kabila'nın öldürülmesinin ardından, yerine, en büyük oğlu Joseph Kabila geçti. Nisan 2000'den beri, avanta peşinde koşan beş müdahil millet (Kabila için savaşan Angola, Zimbabwe, Namibya ile onların muhalifi Uganda ve Ruanda) arasında tedirgin bir ateşkes durumu söz konusu. 2001'de, savaşın harap ettiği Kongo, hâlâ tehlikeli bir belirsizlik içindeydi. Onun dokuz komşusu, savaşın yeniden başlayacağından ve yayılacağından korkuyorlar. Son ateşkese (Lusaka, 1999), öncekilerden daha fazla güvenmiyorlar. Kongo, belirsiz toprak iddiaları olan ve mevcut barışın sürmesinden şikâyet eden çok sayıda düşmana sahip. Ülke çok büyük, baştanbaşa geçilmesi çok zor ve BM'nin gelecek olaylarda etkisini kullanması için politik açıdan fazla karmaşık.

İslamî bir kökten dincilik dalgasının tüm toplumları tehdit ettiği kuzey Afrika'daki ülkelerde, tehlikeli bir belirsizlik de kol geziyor. Cezayirli İslam taraftarları ve (oy sandığında İslamî Parti'nin başarısını tanımayan) askeri destekli rejim arasındaki acımasız çekişme yılları, elli binden fazla insanın canına mal oldu. Ocak 2001'de, Cezayirli Müslüman militanlar katletmeye devam etti. Mısır devlet başkanı Enver el-Sedat'ın (1918–81) 6 Ekim 1981'de öldürülmesinden de kökten dinciler sorumluydu. 1990'lı yıllar boyunca, Sedat'ın varisi Muhammed Hüsnü Mübarek'i (1928–) öldürmek için pek çok girişimde bulunuldu, sonuncusu da Eylül 1999'daydı.

Bağımsızlık sadece geniş çaplı bir şiddet getirmedi, Afrika'nın ekonomik payının da gerilemesine neden oldu.

Bazı ülkelerinin borç ödemelerinin, sağlık ve eğitime harcanan miktarı da geride bıraktığı Afrika, dünyanın en fakir, en borçlu kıtası haline geldi. Dünyanın kırk iki en az gelişmiş ulusundan yirmi dokuzu Afrika'da bulunuyor. Kıtada, dünyadaki toplam mülteci sayısının üçte biri oranında mülteci bulunuyor.[12] Milyonlarca insan kendi ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmış.[13] İnsanların çoğu, yirmi yıl önceki durumlarından daha yoksul. Diğer kıtalara nispeten, Afrika'nın büyük bölümü yoksul.

Afrika'nın ekonomik performansında söz konusu olan Dünya Bankası[14] ve Uluslar Arası Para Fonu (IMF–*International Money Fund*)[15] tarafından gerçekleştirilen ilerleme–özellikle doğrudan yatırımda artış–yüreklendirici fakat inandırıcı değil. Önerilen yapısal reformlar çok sık olarak ülkeleri daha önceki yaşam koşullarından daha kötü bir hale getirdi. Afrika'ya finansal yardımın verilmesindeki sorun, kalabalıklardır. Çünkü burası, toplu yabancı yardımın genelde gözle görülür bir sonucu olmadan aktarıldığı tek kıtadır. 1990'lu yıllar boyunca, yaklaşık otuz milyonluk bir ülke olan Tanzanya, yılda bir milyar dolarlık bir yardım aldı ama bunun çok azı iş gördü. Eleştirmenler, bu yardımın sadece üçte birinin etkin bir biçimde kullanıldığını, kalan paranın da boşa gittiğini ya da rüşvetçi liderler tarafından yağmalandığını öne sürüyorlar. Afrika'yı sömürgecilik döneminde Batı yağmalamıştı (tek tük de olsa bunu hâlâ sürdürüyor), şimdi de Afrika kendi kendisini yağmalıyor. Dış yardımla gelişen bir Afrika ülkesi örneğine henüz rastlanmadı. Afrika'nın da dış ticaretini artırarak kendine yardım ettiği görünmüyor. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET–*EEC, European Economic Community*) ve birkaç Afrika ülkesi arasında toplanan, çift taraflı ticari öncelikler vaadi veren 1975, 1980 ve 1985 Lomé Kongreleri'ne rağmen, pek çok ülkenin dış ticareti ya durgun kaldı ya da çok ağır hareket etmekte. Afrika'nın dünya ticaretindeki payı azalıyor. Özellikle de değişken hammadde fiyatlarına ve ticaret anlamında elverişsiz değişikliklere karşı çok hassas olması, Afrika'nın

temel üretimini batılı endüstriyel ürünlere nispeten daha ucuz kılıyor. İthalatının büyük bölümü kapsamında fiyatlar, 1960'lı yıllardan beri düşüş göstermekte.

2000'in sonunda, genel ekonomik durum Afrika için ümit kırıcıydı. Bir zamanlar yerel ekonomik gelişmenin örneği olarak kabul edilen Cezayir ve Nijerya, ekonomik açıdan sakat ülkeler haline geldiler. İnsan, petrol zengini Nijerya'nın nasıl bir karmaşa ülkesine dönüştüğüne akıl erdiremiyor. 2001 yılında, ekonomik ve politik bir düzensizlik içindeydi;[16] Nijerya'nın kişi başına düşen GNP'si (Gross National Product–*GSMH, Gayri Safi Millî Hasıla*) 1983'ten beri yarı yarıya azalmıştı. Hepsi de potansiyel zenginliğe sahip ülkeler olan Angola, Zaire ve Sudan iflas etti.

Afrika mantığına göre, pazarlar ve kazançlar dalgaya hâkim olamıyor; çok sık olarak, ekonomik gerçekliklere yönelik bir ihmal söz konusu.

Kısmen Batılıların verdiği tavsiyeler yüzünden, bağımsızlığın arkasından kişi başına düşen gıda üretiminde devamlı bir düşüş gerçekleşti. 1957'de, Afrika'nın onda dokuzu kendi kendini besliyordu; bugün, tarım alanında elde edilen bazı başarılara (son yıllarda Gana ve Moritanya gibi ülkeler tahıl üretimlerini büyük ölçüde artırdı) rağmen, Güney Afrika Cumhuriyeti gıdada kendi kendine yeten birkaç devletten biridir. Afrika'daki pek çok batı etkisindeki tarım ticareti deneyimleri–Afrika çıkarlarından çok batılı çıkarlara hizmet anlamına geliyordu–başarısızlıkla sonuçlandı. Tarımda fiyaskoyla sonuçlanan deneyimleri anlatan dehşet verici öyküler oldukça fazladır. 1961 ve 1995 arasında kişi başına düşen gıda üretimi yüzde 12 düştü. Dünya Bankası ve IMF'nin tek mahsul yetiştirme ve ham madde ihracatına yaptığı vurgu, pek çok ülkeyi çokça ihtiyaç duydukları yaygın temelli ekonomik büyümeden mahrum bıraktı.

Afrika'nın gıda üretiminde yaşanan çarpıcı değişimin bir bölümü, kıtayı on yıldan daha fazla süre etkileyen, geniş çaplı kıtlığa at-

fedilmelidir (doğa hiçbir zaman Afrika'ya iyi davranmamıştır). İnsan ve hayvanlardaki salgın hastalıklardaki artış, kötü yönetim ve tarıma elverişli arazinin kaybı da elde edilen gıda miktarını azalttı. Yayılan açlık, kıtlık ve hastalıklar tehdit unsurlarıydı. Aşağı Sahra Afrika bölgesinde AİDS'in yayılması (nüfusun üçte biri bu hastalığa yakalandı) nüfus tahminlerini güvenilmez kılıyor. Bunun yanında, Afrika, sıtma felaketinin büyümesiyle de boğuşuyor. Bu sağlık sorunlarıyla ilaç ve tedaviyle mücadele etmek paranın ötesinde bir durumdur.

Afrika'nın yollarının, demiryollarının, şehirlerinin ve kasabalarının alt yapılarının Avrupa idaresi altında inşasının da kötüye gitmesi aynı derecede panik yaratan bir durumdur.[17] Asıl soru altyapının da ötesinde yer alıyor. Onarım yokluğundan dolayı, Batılılar tarafından yapılan ya da finanse edilen ekipmanların bakıma muhtaç bir hale gelmesine göz yumuluyor. İnşa edilen çelik fabrikaları şimdi paslanmış halde. Kurulan barajlar hâlâ güç sağlamıyor. Küçük hizmet projelerinin gerektiği yerlerde, Batının etkisinde ve finanse ettiği teknolojik gereksiz eşyalar çoğalmış durumda. İnsan, bu kadar iflasa götüren yatırımın nasıl yapıldığını merak etmeden duramıyor. 1970'ten beri, Afrika'nın dünya pazarındaki payı yarıya inerken, dış borcu da yirmi kattan fazla arttı. Afrika ülkeleri, bu borcu tamamen kapatmak için, 1968'den sonra silah ithalatını dörde katladı. Batılı güçlerin verdiği borçla rahatlamadaki sorun, bunun da silahlara yapılan harcamayı artırma ihtimalinin bulunmasıdır.

Afrika, bazı konularda Batı sömürgeciliğinin olumsuz yanlarını yansıtmaktadır. 1945 sonrası dönemde, gelişmemiş dünyayı Batılı çizgide geliştirmek için yardımda bulunmak, şüphesiz iyi bir şey olarak düşünülüyordu. Bu, Afrika ve Afrika'nın batılı bankacılık ortaklığındaki geçmişinin görmezden gelinmesinin mutluluk verdiği bir dönemdi. Bir kültürün ve sosyal tarihin değerleri ile teknolojiyi kesip atmanın ve başka bir şeyin üzerine tutturmaya çalışmanın zorluklarını görmezden geldi.

Pek çok Afrikalı, Avrupa sömürge sisteminin neden olduğu politik ve ekonomik bozukluktan bağımsız olduğundan beri kendi hatalarının izinden gidiyor. Afrikalılar, sadece Batı ekonomik sisteminin değil, ayrıca Avrupa dillerinin de mahkûmlarıdır.[18] Batılı koruma altında, ülkeler Batılı politik ve ekonomik organizasyonun bir parçası olmaya zorlandılar. Batı'nın keyfi olarak dayattığı limitlerde, ekonomik ve etnik gerçekliklerin elinden gelen bir şey yoktu. Sonuç olarak, etnik farklılıklar kıtanın pek çok bölgesine savaş getirdi. 1967'de Nijerya'daki İbo (Güney Afrika halkından bir grup) bölünmesi bir milyon cana mal oldu. Ekim 2000'de, Lagos'ta Yoruba ve Hausa arasında etnik bir çarpışma gerçekleşti. Çarpışma, 1990'ların başındaki Hutu ve Tutsi arasında yaşanan etnik kavganın bir uzantısı olarak, yarım milyon Tutsi'nin ölümüyle sonuçlandı. Gana, bazılarının Togo'ya yeniden katılmak istediği Ewe kabilesinden gelen bir ayrılma hareketiyle yıllarca sorun yaşadı. Kenya, Zambiya, Sierra Leone, Liberya, Somali, Sudan, Burundi ve Ruanda'da özellikle de çok kabileli gerilimler mevcut. Etiyopya, 1962'den itibaren, Somalililerin etnik taleplerde bulunduğu Ogaden topraklan için Somali ile savaşıyor. Aralık 2000'de, on üç yıldır süren ve on binlerce hayata mal olan bir sınır savaşını sona erdirmek için Etiyopya ve Eritre arasında bir barış pazarlığı yapıldı. Sudan'da dökülen kanların çoğunun nedeni etnik farklılıklardı. Sudan hükümeti, etnik açıdan farklı Güney'e özerklik vermeyi ancak 1972'de kabul etti. Buna rağmen, Hıristiyan Güney temelli Sudan Halkının Kurtuluş Ordusu (SPLA–*Sudan People's Liberation Army*) hükümete karşı geniş çaplı mücadelesini sürdürüyor. Böyle çekişmeler, Afrika'yı gerçekten ihtiyacı olan ekonomik büyüme ve gelişmeden yoksun bırakıyor.

Kabileye bağlılık, bir avuç Afrika ülkesi hariç hepsinde devam ediyor; özellikle de ulusal duygunun asla giremediği kırsal kesimlerde. 1963'te Addis Ababa'daki başlangıcında Afrika Birliği Organizasyonu'nun (OAU–*Organization of African Unity*)[19] kazanmaya çalıştığı büyük birlik, hâlâ gerçekleşmeyi bekliyor.

Mevcut sorunlarının suçunu batılı omuzlara yükleyen Afrikalıların destekçileri de var. Mevcut politik despotizm ve ekonomik rahatsızlık, en azından belli bir ölçüde, batılı çağdaşlığın sonucudur. Geleneksel kültürün karışıklığa itilmesi–biraz da kabile hayatıyla ilgili manevî ve sosyal değerlerin zarar görmesi–bir anlamda batı müdahalesinin sonucudur. Batı etkisi, pek çok Afrikalının özgüvenini sarstı. Bunu yaşayanlardan duymak için batılı hasarın ve kültür şokunun yaşandığı asırların telafisi için uzun zaman beklemek gerekecek. Bağımsızlık ve soğuk savaşın bitişi de Afrika'yı dış karışıklık tehdidinden kurtarmadı; dış güçlerin, beyaz ve siyahların, Angola ve Mozambik'te, Somali, Etiyopya ve Zaire'deki müdahalelerine sahne oldu. Belçika ve Amerika, Kongo'nun gaddar lideri Mobutu'ya uzun zaman destek verdi. Sovyet önderliğindeki bir devralma olayından korkan her iki devlet de, 1961'de, Mobutu'nun sosyalist rakibi Partice Lumumba'nın görevden alınmasında rol oynadı. Birleşik Devletler, Kaddafi rejimindeki şüpheli terörizme yanıt olarak, 1986'da, devlet başkanını öldürme kastıyla Libya'yı bombaladı. Bağımsızlığına rağmen, Afrika'da, dış güçlerin politik ve askeri müdahaleleri devam ediyor. Soğuk savaşın bitişinden sonra, müdahaleci ölçülerde, ideolojiden ekonomiye doğru bir kayma yaşandı.

Afrikalıların, ülkenin aşırı yoksulluğundan, iç savaşlarından, kabileciliğinden, kaderciliği ve mantıksızlığından, geleceği önemsememesinden, bireysel girişimi bastırmasından, askeri barbarlığından, sarsıcı yozlaşmasından, kötü yönetimi ve saf beceriksizliğinden Batı'yı sorumlu tutması, sadece kendini kandırmaktır. Etiyopya ve Liberya hiçbir zaman sömürgeleştirilmedi ancak diğer ülkeler kadar ya da onlardan daha yoksul kaldılar. Benzer bir sömürge geçmişi, Singapur, Hong Kong, Tayvan ve Güney Kore gibi belli başlı Asya ülkelerini hızlı bir ekonomik büyümeden alıkoymadı. Afrika, suçu başkalarına atarak, mevcut ekonomik ve politik çıkmazlarından kaçmayı umamaz. Afrika'ya gereken, iyi hükümetin yanında, diğer halkların paralarının dikkate değer ölçülerde ülkeye

akışında olduğu kadar, iç ve dış ticarette hızlı bir artıştır. Afrika'ya yönelik dış yatırım, kıtayı saran hengâme nedeniyle engellenmektedir.[20] Afrika'daki en önemli konu, Batı müdahalesi ya da Batı istismarı değil–aslında, son zamanlarda Batı, Afrika'yı kasıtlı olarak ihmal etti–Afrika'nın genel anlamda kendilerinden kaynaklanan problemlerle başa çıkmadaki beceriksizliğidir: Kasvetli bir ekonomi sicili, liderlikteki başarısızlıklar ve rekabet eden kabileler arasındaki güç mücadelesinin artması.

İnsan ve maddî kaynaklarına rağmen Afrika 1945'ten beri yayılan gerileme tablosunu ortadan kaldıramazsa, o zaman, kıtanın batılı standartlarda görünümü de karanlık demektir.

Sadece Afrikalıların kendi eylemlerinin sorumluluğunu üzerlerine aldıkları takdirde –bazı mevkilerde bundan ders aldıklarının izleri olduğu takdirde–ve sadece geçmişle hesaplaştıklan sürece, Afrika artan çile ve yokluk tehdidinden mümkün olduğunca uzak durabilir. Afrika, batı standartlarına göre inanılmaz yoksul ve daha da kötüleşme tehdidi altında. Eğer dünya topluluğunda, gereken yapıcı rolü oynayacaksa, ilk önce kendini iyileştirmesi gerekir. Sadece Afrikalılar, kendilerinin gerçekte hangi noktada bulunduklarını ve nereye gidebileceklerini bilebilir. Ekonomik açıdan hayatta kalabilmeleri için, Afrikalıların Batılı değerleri ve hedefleri sahiplenmesi şart değildir; kendi kültürel değerleri, bunu gerçekleştirmeyecek kadar derindedir. Batılı değerler ve hedefler, onlara tamamıyla uygunsuz gelebilir. Onların performansı da Batılı standartlarda değerlendirilmek zorunda değildir. Diğer engellerden ayrı olarak, Afrika, halk sağlığı, hastalık, iklim ve özellikle de coğrafya konusunda eşsiz engellerle karşı karşıya bulunuyor. Başka hiçbir kıtanın böyle içler acısı bir yönetimi yoktur. Bu, muazzam bir karşılık isteyen muazzam bir meydan okumadır. Eninde sonunda, galip gelmesi gereken, Afrika'nın gerçek değerleri ve kendi hedefleridir. Afrika'nın nihayette geleceğini belirleyecek olan, yabancı liderlik ve yabancı kaynaklardan ziyade, Afrika'nın fikirleri, Afrika'nın kendine güveni ve azmidir.

17

Komünizm ve SSCB ile Doğu Avrupa'daki Çöküşü

Rusya, 1945 yılında, o zamana kadar mücadele ettiği en büyük savaştan galip olarak çıktı. Daha eski bir Rus yayılma geleneği üzerine kurulu olarak, doğu Polonya, Bessarabya, kuzey Bukovina, doğu Karelya, Rutenya ve kuzeydoğu Prusya'dan oluşan tampon devletlerini oluşturuldu. (Harita XV) Sonraki kırk yıl boyunca, doğu Avrupa, Sovyetler Birliği'nin etkisine maruz kaldı.

Kapitalist Batı'ya karşı savunmasını tamamlayan Stalin, komünist yurdu düzene sokmak için kolları sıvadı. 1948'de, Çek yönetimine hükmünü kabul ettirdi, Yugoslav Komünist Parti'yi Marksizm'den ve Leninizm'den sapmasını gerekçe göstererek Cominform'dan çıkardı ve Amerikalılara meydan okuyarak Berlin'i kuşatma altına aldı. 1949'da, aralarında Polonya Komünist Partisi'nin Genel Başkanı Wladyslaw Gomulka'nın (1905–82) da bulunduğu diğer söz dinlemeyen liderleri de tasfiye etti. Sovyetler, 1950'de, Amerikan kuşatmasına karşılık vermek için Çin ile iki taraflı bir savunma antlaşması imzaladılar. Ayrıca, ulusal kurtuluş hareketleri için İngiliz Malaya'ya ve Fransız Çin Hindi'ne ve Güney Kore'ye yapacağı saldırıda Kuzey Kore'ye destek verdiler.

5 Mart 1953'te, Güney Kore'nin kaderi belirlenmekte iken Stalin hayatını kaybetti. Stalin, ülkesini esirleştirme girişimlerinde Almanları ve savaş sonrasında kuşatma girişimlerinde de Amerikalıları yenilgiye uğratmıştı. Rusya'nın sanayileşmesinde yaptığı ilk iki beş yıllık kalkınma planları (1927–37) Rusya'yı üçüncü sanayi gücü yapmıştı.

Onun yerine geçme mücadelesinin sonucunda, Stalin'in ardından Georgi Malenkov (1902–88), Nikolai Bulganin (1895–1975) ve Nikita Kruşçev'den[1] (1894–1971) oluşan üç kişilik yönetim geldi. 1955'te Kruşçev Komünist Parti'nin genel sekreteri ve daha sonra Bakanlar Konseyi'nin Başkanı oldu.

Malenkov, onun baskısı altında başkanlıktan çekildi. Şubat 1956'da yapılan Yirminci Komünist Parti Kongresi'nde, Kruşçev Stalin'in aleyhinde konuşarak komünist dünyayı şok etti. Stalin'in acımasızlığını ve Marksist doktrini yorumlamadaki yetersizliğini eleştirmesi, Komünist Parti'nin genç üyelerinden daha çok destek almasını sağladı. 1958'de Bulganin'in istifasıyla birlikte, tüm gücü eline almış oldu. 1961 yılında Yirmi İkinci Parti Kongresi'nde, onu devirmeye yönelik bir girişimden kurtulmayı başarmasının ardından, Stalin'e karşı eleştirilerini daha da kuvvetlendirdi.

Kruşçev, nüfuzunu artırmak için Stalin'in siyasî mahkûmlarından çoğunu serbest bıraktı ve Batı ile barış yanlısı bir birlikte var olma politikası uygulamaya başladı. Sovyet uzay programının kapsamını genişletti. İlk yapay uydu olan 'Sputnik' 1957'de fırlatıldı. Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler'in uzay aracı 'Apollo II'nin aya indiği 1969 yılına kadar, insanlı uzay uçuşlarında başı çekti. Kazakistan'ın el değmemiş steplerini işleyerek Rusya'nın Batı'ya olan tahıl bağımlılığını azaltma girişimi, tam anlamıyla bir başarısızlık örneği oldu. Kruşçev 1959'da, Amerika'yı ziyaret eden ilk Sovyet yöneticiydi. Ayrıca, Sovyetlerin Hindistan, Kore, Vietnam ve Küba'daki etkisini de artırdı.

Kruşçev, Ekim 1964'te, Brezhnev, Kosygin ve Podgorny'nin ortak liderliği tarafından yerinden edildi. Görevden alınmasına gerekçe olarak da, ilerleyen yaşı ve kötüleşen sağlık durumu öne sürüldü. Devrilmesinin ardından gerçekleştirilen Rus açıklamaları arasında, onun dikkatsizliği, Küba füze krizi, Mao Zadong ile arasında bulunan ideolojik kavga ve kötü ekonomik performansı da yer aldı. Onun döneminde, Romanya ve Arnavutluk yeniden tam ya da kısmi bağımsızlıklarını öne sürmüşlerdi. Sovyetlerin doğu Avrupa'da

güvenliği tehdit altındaydı. Kruşçev, 1956'daki Macar isyanını bastırmakta her ne kadar tereddüt etmemiş olsa da, batılı güçlere yönelik ülkeler arası huzur politikası, Rus elit tabakasından pek çok kişiyi, bilhassa Stalin'in sadık taraftarlarını kendine düşman etmişti. Yaptığı ekonomik kesintiler kapsamında, tüm gücü elinde bulunduran Kızıl Ordu'yu küçültme yoluna gitmesi hoş karşılanmadı.

Kruşçev'in görevden alınmasının hemen ardından, onu eleştirenlerin şimdi de sırf gücünü artırmak için kullandığını iddia ettiği Stalin suçlamaları topa tutuldu. Sovyetlerin kurtuluşunda kritik önem arz eden Kruşçev değil, Stalin'di. Stalin, tarımı ortak kullanıma açıp sanayileşmeyi genişletmeseydi, savaş gelmeden önce silahlı kuvvetlerin yüksek rütbelerindekilerden istenmeyenleri temizlemeseydi, Rusya yenilebilirdi. Stalin'in Rusya'nın kurtarıcısı imajı, kısmen de olsa, yeniden oluşturuldu. Bu da, Kruşçev'in varisi Brezhnev'in onu huzur içinde yaşattığı dönemde, Rusya'da gerçekleşen değişiklikler için çok şey ifade etmektedir.

Breznev, Kruşçev'in görevden alınmasında etkili olsa da, Kruşçev'in Batı ile birlikte var olma politikasını sürdürdü. Amerika'nın Vietnam'a müdahalesine rağmen, süper güçler arasında savaştan uzak duruldu. Nisan 1971'de, ülkeler arası huzur ilkesini açıkça destekledi ve stratejik silahların eşitliği görüşünü kabul etti. Nükleer silahların üretimini ve yayılmasını sınırlandıran SALT I (*Strategic Arms Limitation Treaty)* ile sonuçlanan bir politika başlattı. SALT II'nin de gerçekleştirildiğini ve Birleşik Devletler Senatosu tarafından onaylandığını görmek için sabırsızlanıyordu. Birleşik Devletler ile ticaret de desteklendi.

Breznev, görünüşündeki, özellikle de Kruşçev'in daha önce ara sıra gerçekleştirdiği tehditler ve kopardığı yaygaralarla karşılaştırıldığında daha fazla öne çıkan uzlaştırıcı tavrıyla, gerektiği her yerde ve her zaman Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını korudu. İktidara gelmesiyle birlikte, karada ve denizde bulunan Sovyet etkinliği hızla arttı; Pasifik ve Hint okyanuslarındaki deniz gücü genişledi. 1968'de, Varşova Paktı kuvvetleriyle Çekoslovakya'yı ele geçire-

rek, doğu Avrupa'da Sovyet kontrolünün sarsılmasını önledi. Aralık 1979'da, Rusya'nın Afganistan istilasını başlattı. Kendi cephesinde, Rus muhalifleri her zamankinden daha dikkatli bir biçimde takip ederek, Amerika'nın insan haklarına yönelik taleplerini karşılamayı reddetti. Rusya'nın gıda, hayvan besiciliği ve gelişmiş teknoloji açısından Batı'ya bağımlılığını dikkate almadan, Rusya'nın iç meselelerine karışmak için yapılan batılı girişimlere itiraz etti. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Kuzey Vietnam'a verdiği kitlesel askeri destek, ona Güney üzerinde zafer getirdi.

1982 yılında ölümünün ardından, Brezhnev'in yerine Yuri Andropov (1914–84) geçti. Andropov'dan sonra 1984'te göreve gelen Konstantin Chernenko (1911–85) de kısa bir süre sonra hayatını kaybetti. 1985'te, Mikhael Gorbaçov[2] (1931–) Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (CPSU–*Communist Party of the Soviet Union*) Genel Başkanı oldu. Andropov'un koruması altında kısa sürede iktidara geldi.

Gorbaçov iktidara gelene kadar, Sovyetler Birliği'nde, Marks'ın esaslı komünist dönemin habercisi olarak belirttiği özenle merkezileştirilmiş sosyalizmin ötesine ilerlemeye yönelik hiçbir gerçek istek yoktu. Gorbaçov'un 1987'de yayınlanan *Perestroika*[3] (ekonomik ve sosyal yeniden yapılanma) kitabı, her ne kadar Sovyet toplumunda ekonomik durgunluğun eleştiricisi olsa da, dünya politikasının coğrafyasında komünist ideolojinin terk edilmesini telkin etmiyordu. Luther ve Hıristiyan Kilisesi gibi, amacı komünizmi yok etmek değil, yeniden biçimlendirmekti. Fakat özel mülkiyet ve din hürriyetinin yanı sıra, kar güdüsü, serbest girişim ve pazar ekonomisini kabullenmesi, Bolşevik doktrini karşısında tamamen akıp gitti. Luther gibi, o da aykırı düşüncelere sahip olmakla suçlandı.

Gorbaçov'un eylemleri, kendi kontrolünden çıkan bir olaylar kasırgasına neden oldu. Görünüşe göre bir gecede, komünist yapı bütünüyle yerle bir oldu. 1989'daki Berlin duvarının çöküşü, komünizmin çöküşünü sembolize ediyordu. Sovyetler Birliği'ne bağlı devletler parçalanmaya başladı. 1990'da, Sovyetler Birliği'ni oluşturan

cumhuriyetler, daha fazla bağımsızlık kazanmaya çalıştılar; dini ibadet serbestliği tanındı; soğuk savaş Kasım'da resmen sona erdi; Ağustos 1991'de Komünist Parti eylemleri askıya alındı; aynı ay içinde, Varşova Paktı feshedildi; Kasım'da CPSU ve Rus Komünist Parti yasaklandı; Aralık'ta SSCB dağıldı. Gorbaçov, 25 Aralık 1991'de, (yeniden biçimlendiremediği ama mahvettiği) CPSU'nun Genel Başkanlığından istifa etti. Oluşmasına yardımcı olduğu ve bulunduğu ama artık boş olan, SSCB'nin ilk Başkanı pozisyonundan da istifa etti. SSCB on beş bağımsız devlete bölündü. Kremlin'den ayrıldığında, Rusya Federasyonu'nun beyaz, açık mavi ve kırmızı renklerdeki bayrak, kırmızı bayrağın yerini aldı. 1917'de başlayan korkunç bir iç savaşın kargaşası ve ıstırabı içinde doğan SSCB, en ufak bir uğultu dahi olmadan gözden kayboldu. Gorbaçov da herkes kadar olayların değişiminden serseme dönmüştü.

Komünist sistemin derin bir biçimde hasar görmesi, Gorbaçov'un sahneye çıkmasından çok öncelere dayanıyordu. Bağımsızlık ve demokrasi fikirleri o iktidara gelmeden ortalarda dolaşıyordu. İki süper gücün de güçsüzleşmesine yol açan silahlanma yarışı, onun eseri değildi; bundan dolayı 1987'de konvansiyonel ve nükleer silahlanmanın azaltılmasını istedi. 1988 yılında, Avrupa'daki nükleer güçleri azaltmak için Birleşik Devletler ile INF (*Intermediate-Range Nuclear Forces*-Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler) Antlaşması'nı imzaladı. Kazanamadığı ve ancak on beyhude yılın ardından, 1989'da, kendisinin ve Kızıl Ordu'nun manevî gücüne zarar vererek sonlandırabildiği Afgan Savaşı'ndan da o sorumlu değildi. Aynı şekilde, Varşova Paktı ülkeleri ve orta Asya'daki komünist idarenin çöküşü, onun Moskova'ya varmasından önce hareketine başlamıştı. SSCB'ye bağlı ülkelerin bağımsızlık bildirileri 'çıkışlara hücum'[4] bir süredir hazırlığı yapılan bir eylemdi.

Gorbaçov'un SSCB'nin yok oluşuna en büyük katkısı, Birliği tehdit edenlere karşı sağlam bir harekete geçişi reddetmesinde yatmaktadır. Litvanya'nın Mart 1990'da bağımsızlık bildirisi üzerine yaşadığı kararsızlıklar, onun bu sorumluluğu taşıyamadığı izlenimini verdi.

1. Sovyetler Birliği, 26 Aralık 1991'de dağıldı.
2. Eski SSCB'nin on iki cumhuriyeti, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturdu. (BDT–CIS: ComonWealth of Independent States)
3. BDT sınırı

HARİTA XVII-SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN 1991'DE DAĞILMASI

Kararsız kaldığı sürece, ondan daha fazla şey talep edildi. Diğer ülkelerin kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olduğunu ilan etmesinin ardından pek çoğu bunu gerçekleştirdi. (Komünizmin uygulandığı yerde kökleri derinlere ulaşmıyordu.) Ağustos 1991'de, o zaman Rus Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin başkanı olan Boris Yeltsin (1931–) sayesinde, bir darbe girişiminden sağ çıktı. Daha sonra, kendisinin, Aralık 1991'de Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleriyle birlikte SSCB'yi parçalamak için son adımları atma ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT–*CIS: Commonwealth of Independent States)* oluşturma kararı alan Yeltsin tarafından taktikle yenilmesine göz yumdu. (Harita XVII) 1993 yılına kadar, eski SSCB cumhuriyetlerinin tamamı (Baltık devletleri hariç) BDT'ye katıldı. Güçlü bir halk desteği ve halkı kendi isteğine boyun eğdirme isteği olmadan, Gorbaçov'un, istifa etmekten başka çaresi yoktu. Gariptir ki, Yeltsin'i daha önce Urallardan Moskova'ya getiren Gorbaçov'du.

Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin parçalanmasında etkin olsa da, komünist gücün yıkılmasını yöneten Yeltsin'di. Zorlu, dinç ve çevik bir politikacı olarak, en çok barikatlarda oynadığı rolle hatırlanır. 19 Ağustos 1991'de, Gorbaçov'a karşı düzenlenen bir darbe girişiminin ardından, sabit fikirli komünist cuntasına ve gücü ele geçiren ultra-milliyetçilere meydan okudu. İki yıl sonra, anayasal bir krizin ortaya çıktığı Ekim 1993'te, yine galip gelen taraf oldu, ama bu kez kan döküldü. Daha kötü bir liderin ortaya çıkacağından korkan Batı ise sessiz kalmayı tercih etti.

Sovyetler Birliği'nin enkazından çıkan Yeltsin (1991–99 Rus Federasyonu'nun Başkanı), daha iyi, daha müreffeh ve yasalara saygılı bir vatan kurmaya çalıştı. Haziran 1991'de, ülkesinin demokrasiyle seçilen ilk lideri oldu. Sovyetler Birliği'nin ve imparatorluğunun barış içinde dağılışını yönetti. Silahlanmayı azaltma kapsamında Amerika ile işbirliği yaptı. NATO'nun Sırbistan ve Balkanlarda güç kullanmasına karşı çıkarken, NATO'nun doğu Avrupa milletlerini kabul etmesine imkân sağladı. IMF ve diğerlerinin finan-

sal yardımı ile birlikte, ülkesi, ekonomik büyüme ve başanya yöneldiği görüntüsü çizdi. Fakat komünizmle geçen onlarca ve feodalizmle geçen yüzlerce yılın ardından, kapitalizmin hangi şartlar ve kurumlar altında serpileceği konusunda ne yapacağını tam olarak bilmiyordu. Tüm ekonominin giderek büyüyen bozulması ve yaşam şartlarının kötüleşmesine rağmen, pek çok Rus, Yeltsin'in komünist bir alternatife tercih edilebileceğine inanıyordu.

1996'da başkan olarak ikinci bir dönem daha kazandı. Ayrımcı Müslüman Çeçenya Cumhuriyetine karşı iki şiddetli savaşta bulundu.

1998 yılına kadar Rusya tam bir ekonomik çöküş noktasına gelmişti. Komünizmin yıkılmasının, ülkeyi alternatif bir ekonomik sistemin ve güç ilişkilerinin kurulabileceği sağlam bir temelden yoksun bıraktığı giderek daha belirgin bir hal aldı. Bu fark edildiğinde ise komünizm sonrası dönemin kazanılmış hakları çoktan ortadan kalkmıştı. Malların ve hizmetlerin büyük bölümünden devlet desteğinin çekilmesi (Ocak 1992'de başlamıştı) fiyatlarda felaket gibi bir etki yaptı. Binlerce büyük ve orta büyüklükte devletin sahip olduğu teşebbüslerin 1993'te özelleştirilmesi ('hortumlama'), iş ve politika alanındaki suçu ve bozulmayı büyük oranda artırdı. Rus endüstrisi kişisel kazançlar uğruna yağmalandı; enerji, madencilik ve bankacılık alanlarında devlet malları talan edildi; güven ve sorumluluk yok oldu. Enflasyon gibi işsizlik de yukarılara tırmandı, üretim düşüşe geçti (Yeltsin döneminde yarı yarıya indi). Pek çok Rus için yaşam o kadar çaresizlik arz ediyordu ki, Rusya borçlarını ödeyemez duruma geldi. Rublede devalüasyon yaşandı. Daha fazla felaketten korunmak için IMF'den Rusya'ya milyarlarca dolar aktı. Batı destekli ekonomik reformların hayali uçup gitti.

Rusya'nın düşüşünün sorumluluğu, kendini Amerika'nın yardımıyla ekonomisini daha iyi bir hale getirebileceğine inanarak kandıran Yeltsin ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu ilişki, demokratik reform planları Rus gerçekliğiyle bağdaşmayan, durumu değerlendiremeyen batılı danışmanlarla da mevcuttur. Her iki grup da, Rus toplu-

munun geleneksel alışkanlıklarını ve kısıtlamalarını–kısmen de Rus bürokrasisinin elden çıkarılamayan mülkünü–bir kenara koyabilecekleri düşüncesinde yanıldılar.

Yeltsin kötüleşen sağlığında, Ağustos 1999'da, genç bir eski KGB subayı olan Vladimir Putin'i (1952–) Başbakan olarak atadı. 31 Aralık'ta, gelecekteki olası suçlamalara karşı dokunulmazlık kazanan Yeltsin, Putin'i onun geçici varisi olarak tayin etti. Gönüllü bir şekilde iktidardan ayrılan ilk Rus devlet başkanıydı.

Putin Mart 2000'de Rusya Federasyonu'nun başkanı oldu. Beraberinde Rusya'nın en çok ihtiyaç duyduğu şeyi–istikrarı–getirdi. Çeçenya'daki savaşın idaresinde gösterdiği gayret, onu bilinmezlikten çıkarıp ulusal üne taşıdı. Demokrasi kontrolündeki serbest pazar sistemine inancını beyân etmesi, Batı'nın da rahatlamasını sağladı. En azından kullandığı sözcüklerle, konuşma özgürlüğü ve özel mülkiyet haklarına bağlılığı hakkında ardında hiçbir şüphe bırakmadı. Diğer büyük güçler için uzlaştırıcı konumundaydı ve Baltık devletlerinin bağımsızlığını kabul etti.

Nisan 2000'de, iki nükleer silah antlaşmasını; START II[7] silahlanmanın azaltılması uzlaşmasını ve Geniş Kapsamlı Nükleer-Test-Yasağı Antlaşmasını onayladı. Suça ve teröre savaş açtı. Rus geleneğinde, kişisel menfaatten ziyade toplumsal menfaati ön plana çıkardı. Çok ihtiyaç duyulan vergi reformu geldi. Yakın zamanlarda, bölgesel reislerin ve zengin iş adamlarının gücünü frenlemeye çalıştı. En büyük gücü, Rus meselelerine Rus çözümler bulma arayışında yatıyordu. Yüksek petrol fiyatları, çok düşük döviz değerleri, artan dış yatırım, ticarette sermaye fazlalığı ve yükselen büyüme oranı (2000 yılındaki ekonomik büyüme yüzde 8,3 ile rekor seviyedeydi) katkılarıyla, Putin iyi bir başlangıç yaptı.

Putin'in Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova ve Ermenistan'daki hâkimiyetini güçlendirmesi, onun Sovyetler Birliği'ni yeniden oluşturmaya çalışmakla suçlanmasına neden oldu. Ukrayna, askerî işbirliği, silah üretimi ve silah satışı konusundaki politikalarını Rusya ile giderek daha çok birleştiriyor. Ukrayna ve Rusya arasında Avru-

pa ve diğer uluslar arası organizasyonlardaki işbirliği de giderek büyüyor. Reform üzerine eğilmiş bir demokratın aksine, Putin'in son çar kadar dikta olduğu söyleniyor. Dostane jestler yapmasına karşın, aslında Rusya'nın ulusal çıkarları söz konusu olduğunda acımasız bir hesap adamıdır. Ayrıca askeri bir görüşü olmasıyla da itham ediliyor. Rusya'nı mahvolduğu dönemde, askeri harcamada yüzde ellilik bir artışa müsaade etti. Mecburi askerlik durumu daha sıkı denetlendi. Okullarda askerî eğitim verilmeye başlandı. Ve konuşma özgürlüğünden bahsederken, bir yanda da medyayı susturdu.

Putin'in eylemleri hakkında hangi şartlar öne sürülürse sürülsün, günlük yaşamda ilerlemeler geçekleşti. Her ne kadar yavaş ve acılı olsa da, Rusya'daki koşullar yirmi birinci yüzyılda kötüleşmiyor, aksine iyiye gidiyor. Refah düzeyini geliştirme mücadelesinde Rusya, kendi lehinde çok şeye sahip. Bir de, boyun eğmeyen bir ruh, sınırsız maddi kaynaklar ve yetenekli, üretken iş gücüne sahip bir orduya. Dahası, 1991'den önceki durumun tersine, Rusya'nın devlet başkanları ve parlamentosu şimdi seçimle başa geliyor; seçilen parlamento kanunları yapıyor; özel mülkiyet, kişisel özgürlüğün esası olarak kabul edilmiş; adaletin mahkûm ve sivil yasaları çıkarılmış durumda; insanlar Gorbaçov öncesi Rusya'da asla yapamadıkları kadar kendi diledikleri gibi yaşıyor, dolaşıyor ve mesleklerini değiştiriyor.[8]

1980'lerin sonunda Rusya'da komünist kontrolün çökmesi, doğu Avrupa'nın diğer bölgelerindeki komünist otoriteye yönelik tehditlerle birlikte geldi (bazı durumlarda daha önce gerçekleşti). Ekonomik şartların kötüleşmesiyle–1950'li yıllardan sonra Batı'nın gerisine düşmüşlerdi–Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Bulgaristan hükümetleri politik değişiklik talebine uyum sağlamaya ikna edildi.

Komünist kontrolden kurtulma hareketi süratle doğu Avrupa'ya yayılmaya başladı. (Harita XVIII) Despotizmin yerini adil serbest demokratik seçimler aldı.

Polonya Birliği'nin[9] Haziran 1989'daki ezici zaferi, Lech Welesa (1943–) tarafından idare edilen anti-komünist işçi hareketi, kırk

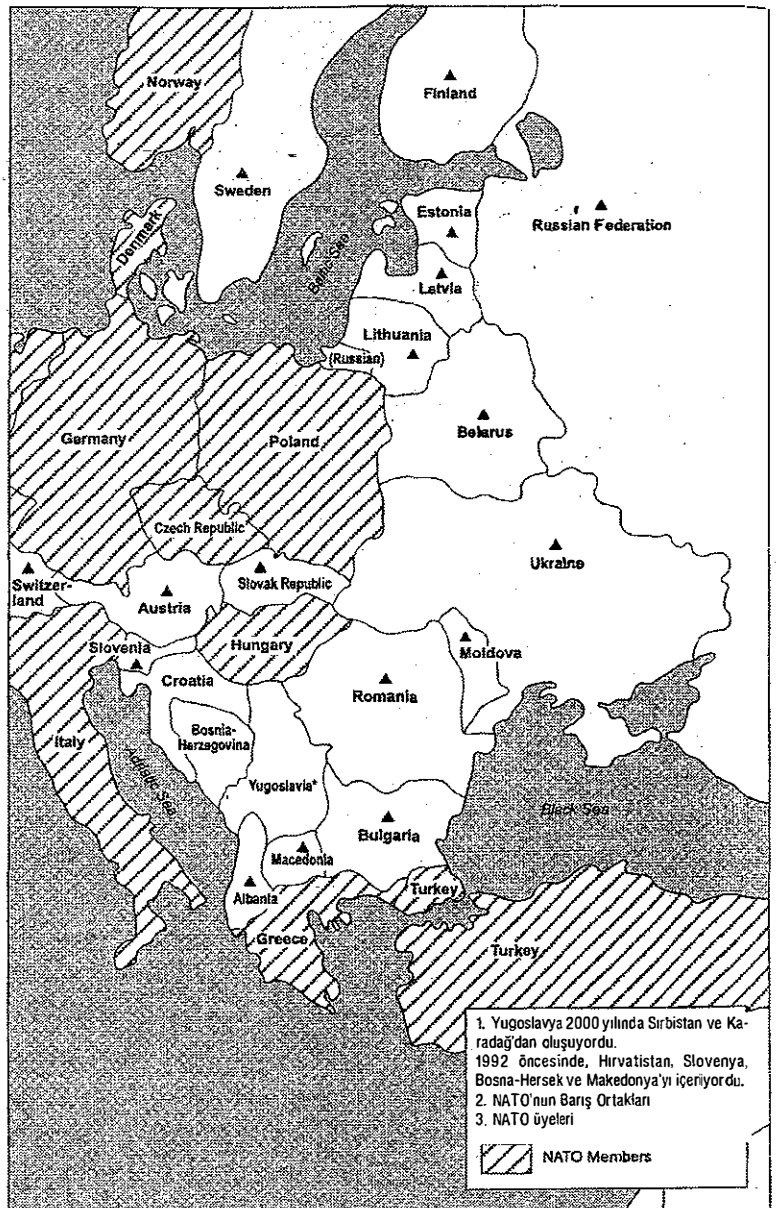
yıldır ilk kez, Ağustos 1989'da komünist olmayan bir hükümetin kuruluşuyla sonuçlandı. Welesa 22 Aralık 1990'da Cumhurbaşkanı oldu. 1993'e gelindiğinde, Birlik, kontrolü eski komünistlere ve onların müttefiklerine kaptırdı. 1997'de yeniden yenilgiye uğradılar. 1999'da Papa Polonya'yı ziyaret etti. 1995'te Welesa'nın yerini eski bir komünist olan ve Ekim 2000'de yeniden seçilen Aleksander Kwasniewska almasına rağmen, Birlik'in zaferi, diğer yerlerdeki komünist gücün çözülmesini tutuşturan kıvılcımdı. Polonya 1999'da NATO'ya katıldı ve AB tarafından kabul edilmesi bekleniyor.

Ekim 1989'da, Macaristan kendisini barışçı bir yolla komünist olmayan bir cumhuriyet olarak ilan etti. Mart 1990'da yapılan serbest seçimlerde komünizm tanınmadı; demokrasinin gelmesi ve batılı modele dayanan bir serbest pazar ekonomisi daha sonra alkışlarla karşılandı. Haziran 1991'de, kırk yedi yıllık Sovyet işgali sona erdi. 1997 yılında, Macaristan, Katolik Kilisesi ile ilişkilerini resmileştirdi. Nisan 1999'da NATO'nun bir üyesi oldu.

Ekim 1989'da, Bulgaristan'da büyük hükümet karşıtı ayaklanmalar gerçekleşti. Aralık ayı geldiğinde, otuz beş yıldır iktidarı elinde bulunduran Komünist Parti lideri ve devletin başı olan Todor Zhivkov (1911–98) görevden alınmıştı. Ocak 1990'da, rüşvet ve görevi kötüye kullanma olaylarıyla suçlandı ve hapse konuldu. Komünist Partinin baskın rolü, Bulgar komünistlerinin kendilerine Bulgar Sosyalist Parti adı vermelerinin ve gücü ellerinde tutmayı başarmalarının üzerine ortadan kalktı. Nisan 1997'ye kadar, anti-komünist bir grup olan Demokratik Güçler Birliği parlamento seçimlerini kazanamadı. 1999'da NATO komutasında, Bulgaristan, Kosova krizi döneminde Rusya'nın Yugoslavya'ya sağladığı yardımı engelledi.

Geniş çapta düzenlenen gösterilerin ardından, Kasım 1989'da, Çekoslovakya'nın komünist hükümeti devrildi. Aralık'ta, kırk bir yıldan sonra komünist çoğunluğu olmayan ilk hükümet iktidara geldi. Yazar Vaclav Havel (936-) yeni Cumhurbaşkanı oldu. 1992'de yenilgiye uğradı. Güçlü bir Slovak milliyetçi hareket ortaya çıkmasıyla, 1 Ocak 1993'te ülke Çek ve Slovak cumhuriyetlerine bölündü.

HARİTA XVIII-2000'DE DOĞU AVRUPA

Mart 1999'da, Çek Cumhuriyeti NATO'ya katıldı. Polonya ve Macaristan ile birlikte AB'ye katılma yolları aramakta.

Timisoara'da yüzlerce hükümet karşıtı göstericinin vurulmasının ardından, 12 Aralık 1989'da, Bükreş'te ayaklanmalar meydana geldi. 25 Aralık'ta, Romanya Cumhurbaşkanı Nicolae Çavuşesku (1918–89) ve eşi yeni kurulan anti-komünist Kurtuluş Cephesi tarafından hemen yargılandı ve idam edildi. Aralık 1991'de çok partili bir sistem yürürlüğe girene kadar, komünistler kontrolü elden bırakmadı ve serbest pazar ekonomisine bir geçiş yapılamadı. Kasım 1996'daki seçimlerde hep birlikte güçleri ellerinden alındı. Aralık 2000'de, eski bir komünist ve cumhurbaşkanı olan Ion Iliescu, Romanya'nın yeniden cumhurbaşkanı oldu.

Aralık 1989'a kadar, Doğu Almanya Komünist Partisi liderleri istifa etmişti. 1990'da komünist olmayanlar seçimleri kazandı. 3 Ekim 1990'da, Alman birleşmesi–ki, Gorbaçov'a kadar tüm Sovyet hükümetleri bunu reddetmişti–başarıya ulaştı. Kırk yıl sonra Almanya yeniden tek bir ülke oldu.

1989'da Avrupa'yı silip süpüren devrimci ayaklanma, 1961'den beri Rus müdahalesinden bağımsız olan komünist Arnavutluk'ta da hissedildi. Fakat Mart 1991'e kadar anti-komünist güçler, komünist bir zafer olarak ilan edilen 'serbest' seçimleri elde etmeyi başaramadı. Sayıları artan gösteriler ve bir genel grevin ardından, Mart 1992'deki seçimde, komünistler bozguna uğradı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez cumhurbaşkanlığına komünist olmayan biri, Sali Berisha (1944 –) atandı. 1996'da yine anti-komünist güçler başarı sağladı. O zamandan sonra, Arnavutluk, anarşinin eşiğine geldi. 1996–97 döneminde, düzeni sağlamaya yönelik bir girişimle, 7.000 BM güvenlik gücü ülkeyi işgal etti. NATO'nun Yugoslavya'ya karşı düzenlediği hava savaşı süresince, Mart ve Haziran 1999 arasında, Kosova'daki etnik Arnavutların yaklaşık yarım milyonu Arnavutluk'a sığındı. Açlık ve korkunun zorladığı çoğu Arnavut, İtalya'ya ve AB'ye kaçtı. 2000 yılında, kaçak göçmen akışı devam etti.

Yugoslavya'daki politik değişim, komünist komşularında yaşananlardan çok daha trajik bir süreç izledi.[10] Ocak 1946'da, İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan altı cumhuriyet–Bosna, Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya[11]–başlarında Josip Broz Tito ile Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ni oluşturdu. Tito'nun kuvvetli egemenliği altında, bu cumhuriyetlerden bağımsızlık elde etme yönündeki her hareket–1946'dan itibaren ayrılma gürültüleri olmuştu, özellikle de Hırvatistan'da–bastırıldı.

Kendisi de bir Hırvat olan Tito, Sırbistan içinde iki özerk bölge–kuzeyde Voyvodana ve güneyde geniş çapta Arnavut nüfusunun bulunduğu Kosova cumhuriyetleri–yaratarak Sırbistan'ın Daha Büyük Sırbistan hayaline gem vurmuş oldu. Tito ve Stalin arasındaki irade savaşı, Yugoslavya'nın 1948'de Cominform'dan çıkarılmasıyla sonuçlandı. Sonuç olarak Yugoslavya Batı'ya biraz daha yaklaştı.

Tito'nun ortaya çıkardığı federal cumhuriyet, Mayıs 1980'de hayatını kaybedene kadar ayakta kaldı. O zamandan itibaren, 1980'lerin sonuna kadar, Yugoslavya'nın hükümeti her bir cumhuriyeti temsil eden bir intikal rotasyon sistemini uyguladı. Her cumhuriyetin kendi gündemi olduğundan, bu sistem çok fazla kişiyi memnun etmedi. Tito'nun daha başından önleyebileceği anlaşmazlıklar giderek büyüdü. Komünizm ve Yugoslavya devletinin bütünlüğü tehlikeye girdi. 1980'lerin sonunda doğu Avrupa'yı silip süpüren reform hareketine kendilerini kaptırmalarının ardından, bir Yugoslav Komünist Parti konferansı, Ocak 1990'da–diğer komünist devletlerin çoktan yapmış olduğu gibi–anayasayla garanti altına alınan komünizm düzeninin hükümette lider rol oynamasını kabul etmedi. Daha demokratik bir düzen, bağımsız bir mahkeme ve karma bir ekonomi de isteniyordu. Nisan-Mayıs 1990 döneminde Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'da yapılan çok partili seçimlerde, sandıklardan galip çıkan komünist olmayan partiler, ayrılmadan yana yeni bir federal yapı önerdi. Fakat bu ay-

rilma, herkesin de bildiği gibi, bir devletin sınırları içinde yer alan etnik kimliği ve azınlıkların dini konusunda tehdit unsuru oldu. Asıl mesele, bağısızlığın barış içinde nasıl kazanılacağıydı. Altı cumhuriyet arasındaki ardı arkası kesilmeyen görüşmelerden de bir sonuç çıkmadı. Slovenya ve Hırvatistan Haziran 1991'de bağımsızlıklarını ilân etti. Onu, Mart 1992'de Bosna-Hersek takip etti.

Üç cumhuriyette de neredeyse aynı anda, farklı etnik ve dini gruplar arasında şiddetli mücadeleler patlak verdi. Slovenler, Hırvatlar ve Sırplar arasında olduğu kadar, Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki bastırılmış öfke ve asırlık düşmanlık da ortaya çıktı. Ardından gerçekleşen Yugoslav Ordusu'nun (giderek bir Sırp ordusuna dönüşüyordu) müdahalesi yarım yüzyılda çok yıkıcı bir Avrupa savaşıyla sonlandı. Katliamlar, soykırımlar ve işkencelerle birlikte İkinci Dünya Savaşı döneminde o bölgede her iki taraf için de öldürücü savaş halinden doğan keskin düşmanlıklar yeniden canlandı. Makedonya–1913'te Osmanlı İmparatorluğu'ndan serbest bırakılan bölge–, Yugoslavya'dan her hangi bir çarpışma yaşanmadan ayrılan tek cumhuriyetti.

Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in 1992'de pek çok devlet tarafından tanınması, Sırpların Bosna'daki egemenliğini topraklarının yüzde 70'ine çıkarmasını önleyemedi. Hırvatistan da Sırbistan da memnuniyetle onu paylaşabilirlerdi ve savaş başlamadan önce öyle yapma kararı aldılar. Sırpların Bosna-Hersek'i fethine, Birleşik Devletler ve onun NATO müttefikleri–BM zorunluluklarını göz ardı ederek–Mayıs ve Ağustos 1995'te hava saldırılarıyla müdahale edene kadar, kesin gözüyle bakılıyordu. Sarayevo kuşatması Eylül'de kaldırıldı. Aralık 1995'te Dayton, Ohio'da yapılan bir konferansta, her birinin ülkenin iki yarısında bulunduğu iki etnik özerk bölgenin–biri Sırp, diğeri Müslüman-Hırvat–oluşturulması kararlaştırıldı; barışı korumak için 60.000 Amerikan ve Avrupalı birlik temin edildi. Şüpheli savaş suçlularını yargılamak için bir BM mahkemesi kuruldu. 1 Ocak 1996'da, Bosna'da dört aylık bir

ateşkes yürürlüğe kondu. 2000 yılının ortalarında, barış birliklerinin sayısı 20.000'e indirildi.

Dayton Anlaşması'nın sonucunda, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti beş bağımsız cumhuriyete bölündü: Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ. Yugoslavya şu anda Sırbistan ve Karadağ'dan oluşuyor. 2001'de Karadağ'ın Sırbistan'ı yalnız bırakarak Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılacağına dair korkular vardı. Bosna-Hersek'in bağımsızlığına karşı olan Hırvat ve Sırpların varlığıyla bu devletin hayatta kalması şüpheliydi. Kasım 2000 seçimlerinde Hırvat ve Sırp milliyetçilerinin elde ettiği başarı, Batı'nın çoklu etnik kökenli politik işbirliğinin yönetimi giderek ele alacağı umutlarını suya düşürdü.[12]

Dört yıllık savaşın ardından Balkanlar, kırılgan, belirsiz bir barışa kavuştu. Fakat eski düşmanlıklar hâlâ duruyor. NATO'nun güçlü ellerinde, farklı etnik gruplardaki insanların daha önce yaptıkları gibi yeniden barış içinde yaşayabilmeleri umudu devam ediyor. Bunun gerçekleşmesine karşı çıkmak sadece daha fazla kan dökülmesi anlamına gelir. Şu an mevcut olan barış hiç kimseyi tatmin etmiyor fakat etnik kıyıma ve soykırıma tercih ediliyor. Şayet uluslar arası barışı koruma çabaları alelacele sonlandırılacak olursa, çok daha şiddetli bir Balkan savaşı doğabilir.

Tıpkı, Sırplar ve etnik Arnavutlar arasında uzun zamandır devam eden mücadelenin daha da kötüye gittiği (esasen etnik Arnavutların bulunduğu) Yugoslav Kosova bölgesinde neredeyse gerçekleşecek olan durumda olduğu gibi. Yugoslavya'nın (sosyalist Cumhurbaşkanları Slobodan Miloseviç'in [1941-] önderliğinde) 1990 yılında etnik Arnavutların bağımsız bir Kosova Cumhuriyeti ilanına karşılığı, Kosova'nın özerkliğini ve kendi bölgesindeki egemenliğini zor kullanarak iptal etmek oldu.

Bu durumu, iki taraf arasındaki sonu gelmeyen görüşmeler ve şiddetli bir savaş izledi. 1997-98'de, yaşanan korkunç vahşet ve misillemenin arasında, yüz binlerce Kosovalı, Arnavutluk ve Make-

donya'ya kaçmaya zorlandı. Başarısız olan diplomasiyle, 1999 yılında Birleşik Devletler ve onun NATO müttefikleri etnik Arnavutlar adına müdahale ettiler. Mart'tan Haziran'a kadar, Kosova ve Sırbistan'da Sırplara karşı bir hava savaşı yaşandı. Asıl amacı, Arnavutlara yönelik etnik temizliği durdurmaktı. Fakat tam tersine, artırdı.

Haziran'a gelindiğinde Sırbistan teslim olmaya zorlandı. Kosova'nın kontrolünü elli bin çok uluslu (Fransa, İtalya, Britanya, Almanya ve Birleşik Devletler) barış gücü ele aldı (batılı bir idare). NATO'nun yardımıyla, Eylül 1999'da, Kosovalı mültecilerin çoğu evlerine döndü. İntikam korkusuna kapılan 70.000 Sırp sivil çareyi kaçmakta buldu.

Ardından Ekim ayında bir ayaklanmanın gerçekleştiği Eylül 2000 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yenilen Miloseviç'in yerini başka bir Sırp milliyetçi olan Vojislav Kostunika aldı. Kasım'da, Yugoslavya, BM'ye sekiz yıllık ayrılığın ardından yeniden kabul edilmişti. Miloseviç'in eski komünistleri, Aralık seçiminde sandıktan tam anlamıyla yenik çıktılar. Nisan 2001'de Miloseviç savaş suçları gerekçesiyle Yugoslav hükümeti tarafından tutuklandı. Eylül 2001'de Lahey Adalet Divanı önünde çıkacağı duruşmaya hazırdı.

2001 yılında Kosova'da tansiyon yeniden yükseliyordu. Etnik Arnavutlar, Miloseviç 1990'da geri çekmeden önce, tattıkları özerkliğe dönmeyi istemiyorlar. Hiçbir Yugoslav hükümetin vermeyeceği bir tam bağımsızlık istiyorlar. Bu hareketi Çin ya da Rusya da Güvenlik Konseyi'nde desteklemeyecektir. Arnavutlar ise, şimdi, kalan Sırplara, Sırpların daha önce onlara yaptığı gibi, dehşet saçıyorlar. Kosova Kurtuluş Örgütü (KLA–*Kosova Liberation Army*) savaş sonrası yönetimde kendini göstermeye başladı. Silahlı Arnavut gerillaları, şimdi, Sırbistan'ın güneyindeki Presevo Vadisi'ni tehdit ediyor; diğer gerillalar ise NATO'yu müdahaleye zorlayarak zayıf ve daha çok istenilen Makedonya'yı ele geçirmiş durumda. Şu anda Sırbistan'ı Arnavutlardan korumaya çalışan Sırp

ordusuna, NATO tarafından daha ılımlı bir gözle bakılıyor. Savaşın yıprattığı Balkanların diğer bölgelerinde olduğu gibi, batılı barış kuvvetlerinin olası geri çekilmeleri hakkında büyüyen korkular ifade ediliyor. Onların çekilişi, Balkanlarda yeniden bir alevlenme başlatabilir. Başka bir etnik temizlik başlatılmadığı sürece, görünen o ki, NATO'nun işi uzun ve zorlu bir süreç.

Batılı barış girişimleri başarılı olsa dahi, şu anki savaş süresince açılan yaraların sarılması için çok uzun bir zaman gerekecek.

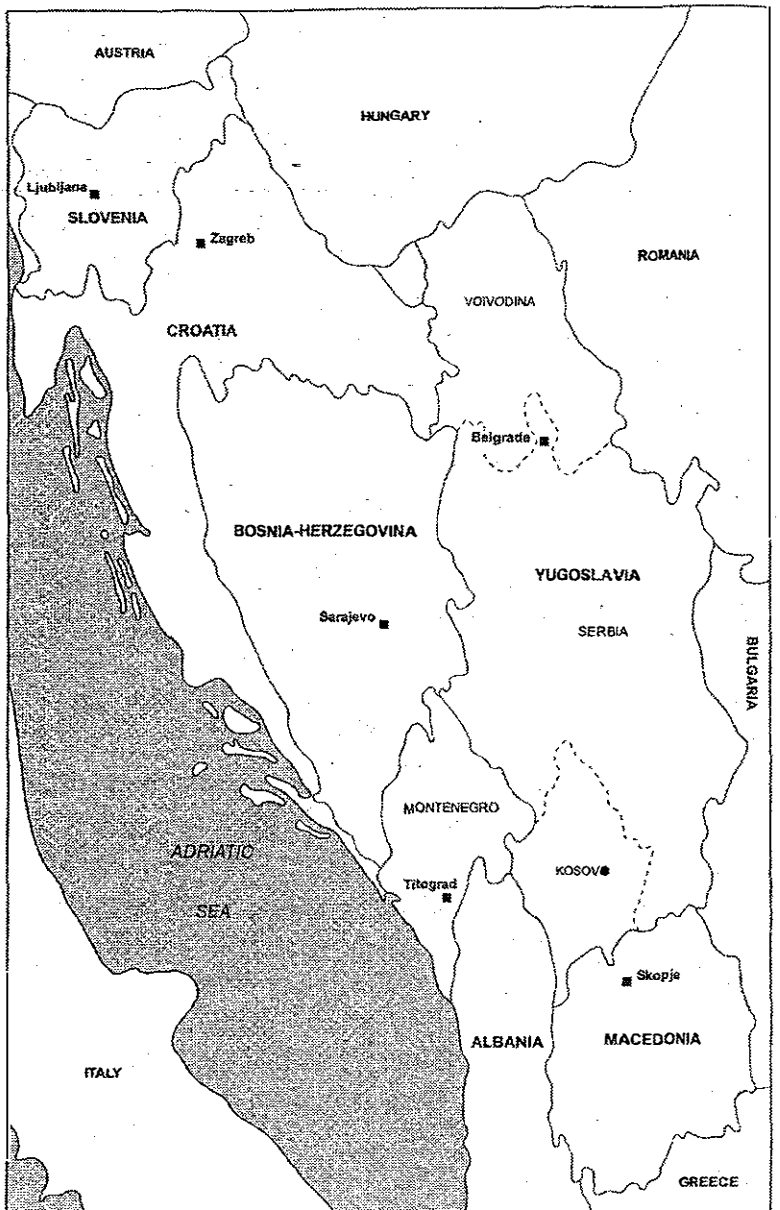
Hoşgörülü bir çoklu etnik toplum gerçeği, her zamankinden çok daha uzakta görünüyor. Sağlam bir kontrol olmadığı zamanlarda, Balkanlarda savaş yapmak için hep bir mazeret bulundu (Harita XIX).

Doğu Avrupa ülkelerinin geleceğine yönelik akla gelebilecek en iyi senaryo, daha açık ve demokratik bir yaşam şekline eğilimin devam edeceğidir. Rus ekonomisinin fakirleşmesi ve komünist Rusya'nın politik çöküşü, Rusya'nın doğu Avrupa'da üstünlüğünü yeniden sağlamasının pek mümkün olamayacağını akla getiriyor. Varşova Paktı'nın bozulması ve Kızıl Ordu'nun moral gücünü ve stratejik yoğunluğunu kaybetmesi, doğu ve batı Avrupa arasında devam eden bir barış için iyiye işaret olarak yorumlanıyor. Belki de, iki Avrupa arasındaki eski ayırma efsanesine rağmen, Avrupa bir bütün olacaktır. Şu an orta ve doğu Avrupa'da bulunan batıya meyilli hükümetler (sadece Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Sırbistan Batı'nın çekimine kapılmadan durabildi) de bunu doğrulayacak görünüyor. Varşova Paktı ülkelerinin neredeyse tamamı taraf değiştirmiş durumda. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO'ya katıldı. Polonyalılar, Çekler, Macarlar, Estonyalılar ve Slovenler AB'ye girmek üzereler. Ayrıca, pek çoğu yasa dışı olan, insanların doğudan batıya uzanan çarpıcı bir hareketi var. Kapitalist Batı'ya yönelik tavırlarının değişmesine rağmen, Doğu Avrupa ülkeleri, batılı komşularıyla karşılaştırıldıklarında, büyük ihtimalle, nispeten yoksul kalacaklardır.

En kötü senaryo ise, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik ve politik istikrarsızlıklarının daha da kötüleşeceğidir-bu da bir despotu, kontrolü ele geçirme yönünde kışkırtacaktır. Eskiden komünist olan devletler arasında demokrasi, hiçbir suretle önceden belirlenen bir şey değildir. Tarih, istikrarsızlık döneminden bir hücum dönemine geçen çok sayıda devlet örneğiyle doludur. Sırbistan ve Hırvatistan'ın son zamanlarda Balkanlarda gerçekleştirdiği de buydu. Büyük oranda, Doğu Avrupa'nın daha liberal ve demokratik kuvvetlerinin kendi aralarında bile ortak bir noktaya varamamalarından dolayı, komünizm Polonya, Romanya ve Bulgaristan'da yeniden dönüşe benzer bir görüntü sergiledi–komünistlerin Doğu Avrupa'da yarım yüzyıl boyunca iş başında olduğu hatırlandığında, bu hiç de şaşırtıcı gelmemeli. Komünist olmayanlar, esasen, onların yerlerini başarılı bir şekilde alabilmek için gerekli idari beceriye ya da tecrübeye sahip değildiler. Bazı insanlar, aslında, Çekoslovakya ve Yugoslavya'da olduğu gibi, yeni özgürlüklerinin etnik ve ulusal bölücülük için kullanılacağından korkuyor. Doğu Avrupa'da problem potansiyeli hâlâ mevcut. Balkanlarda silah ve sorun bolluğu var.

Daha iyimser olan senaryo da, doğu Avrupa'nın yeni özgürlükleri ve düzeni arasında bir uzlaşma elde edeceği şeklindedir. Özgürlük kazanırsa, eski gelenekler yeniden iktidara gelecektir; dinî inancın–Hıristiyanlık ve Müslümanlık–yeniden güçlenmesi, eğilimlerden sadece biri. Şaşırtıcı olan şey ise, eski düzenin ne kadarının geriye kalacağıdır. Batılı değerlere akla gelebileceğinden daha fazla ilgi var, fakat Doğu Avrupa, komünizm altında soyutlanması geçmişte kalmış da olsa, Batı'nın tıpatıp benzeri olmayacaktır. Batılı ekonomi danışmanlarının sosyal neticeleri göz ardı ederek kendi kıymetli teorilerine ön ayak olmasıyla, Rusya ve diğer yerlere çoktan zarar verildi bile. Tavsiyelerinin bazıları, kitlelerin sefaletini ve hayal kırıklığını daha da artırdı; demokratik ideal hasar gördü. Dengenin ve büyümenin sağlanması için uzun bir zamanın geçmesi gerekecek. Yarım yüzyıllık komünizmin ardından, insan, Doğu Avrupa'nın eski benliğini gerçek anlamda yeniden keşfedeceğini sadece ümit edebilir.

HARİTA XIX-2000'DE BALKANLAR

18

Yirminci Yüzyılda Latin Amerika ve Birleşik Devletler

Dünyada, Latin Amerika kadar karmaşık ya da çelişki açısından zengin çok az bölge vardır. Cumhuriyetlerinin çoğunluğunun son derece İber kültüründen olmasına, ortak bir sömürgesel ve tarihi geçmişi, ortak bir din ve yasa sistemini, ortak bir politik modeli ve ortak bir entelektüel ve eğitimsel geleneği paylaşmalarına rağmen, hüküm süren etmen ortak model değil, inanılmaz boyutlardaki çeşitlilik ve şaşırtıcı zıtlıktır. Arjantin, Uruguay ve Şili etnik olarak Avrupa standardının geniş anlamda türdeş toplumlarıdır; Peru, Bolivya, Ekvador, Paraguay ve Meksika Yerli-İspanyol toplumlarıdır; Brezilya, Venezuella ve Küba Yerli, İberli ve Afrikalı harmanı olan ülkelerdir. Yirminci yüzyılın büyük bölümünde, ülkeler baskıcı otoriter rejimlerden (1989'a kadar Paraguay) liberal ve demokratik toplumlara (Kosta Rika) kadar büyük çeşitlilik gösteriyorlar. Askeri rejimler bile şaşırtıcı biçimde farklı; sağcı, solcu, milliyetçi ve karma bir sivil-askeri rejim türü bulunuyor. Ekonomik şartlar da aynı şekilde farklılaşıyor. Kapitalizm, sosyalizm, yarı feodalizm ve ticaret anlayışı üzerine kurulu ekonomiler yan yana duruyor. Arjantin, Meksika ve güney Brezilya endüstriyel olarak gelişmiş ekonomilere sahip. Diğerlerinin arasında Ekvador ve Paraguay ise esasen tarım ekonomisine dayalı ülkelerdir. Brezilya ve Karayib milletleri farklı bir ekili alan geleneğini paylaşıyorlar. Ülkeler, katı bir şekilde oluşmuş sınıf katmanlarıyla gerçek feodalizmden giderek da-

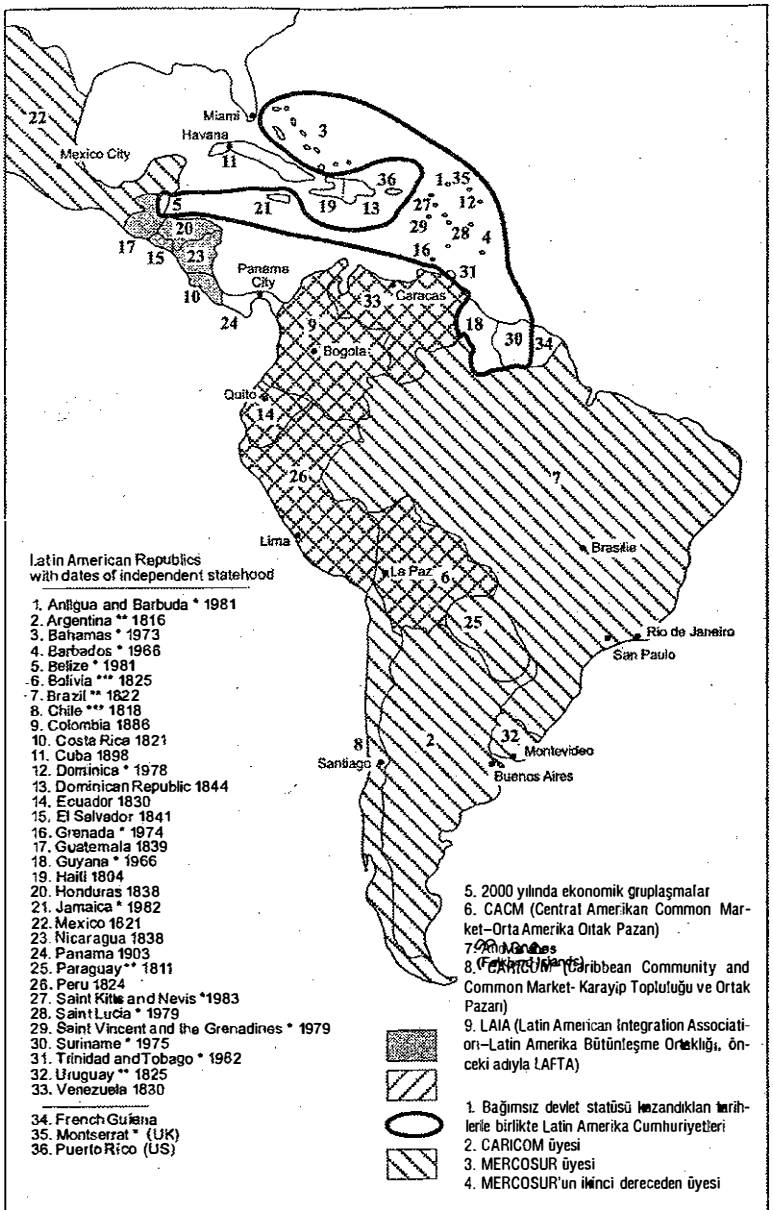
ha fazla sosyal ve siyasal eşitliğe dayanan koşullara kadar değişiklik gösteriyor. (Harita XX)

Ondokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren, Avrupa'nın Latin Amerika meseleleri üzerindeki etkisi azalırken, Birleşik Devletler'in etkisi artmıştır. Yirminci yüzyıl başlamadan önce dahi, 1895'te, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı, Richard Olney (İngiliz Gine ve Venezuella arasındaki Britanya'nın sınır anlaşmazlığı işinde) tüm bölgede ülkesinin üstünlüğünü ilan etti.

Kendisi şöyle dedi: "Birleşik Devletler bu kıtada uygulamada egemen güçtür ve iradesi, müdahalesini sınırlandırdığı vatandaşları üzerinde kanundur." Bu, İngilizlerin karşılaşmadığı bir sonuçtu. 1901'de, Hay-Pounceforte Antlaşması'nda, Britanya, Birleşik Devletler'e Karayiblerde serbestlik hakkı verdi. (Britanya'nın, Kuzey Atlantik'te Almanlarla, Mançurya'da Ruslarla, Güney Afrika'da Hollandalılarle ve Nil'de Fransızlarla daha acil problemleri vardı.)

Ayrıca 1901'de, 1918 İspanyol-Amerikan Savaşı'nın yarattığı bir güç boşluğunun sonucunda, Birleşik Devletler egemenlik alanını Küba ve Porto Riko'ya genişletti. Yeni Küba Anayasası'nda (1901) yapılan Platt Değişikliği ile, Birleşik Devletler Küba'ya girme ve hâlâ kullanmakta olduğu Guantanamo Körfezi'nde bir deniz üssü kurma hakkına sahip oldu. Britanya'nın Latin Amerika'nın Birleşik Devletler ile meselelerinde önceliğini kesin olarak kabul ettiği 1903 yılında, vatandaşlarına 'sevecenlikle konuşmalarını fakat büyük bir sopa taşımalarını' öneren Başkan Theodore Roosevelt, sonunda Panama eyaleti olan Kolombiya'nın kuzey bölgesindeki bir ihtilale destek verdi. 1904'te yeni millet, Birleşik Devletler'e, Meksika Körfezi'ne ve Pasifik'e uzanan 82 kilometrelik Panama Kanalı'nı inşa etme yetkisini verdi. Roosevelt içtenlikle şöyle dedi: "Kanal Bölgesi'ni aldım ve görüşmeler devam ederken Kanal da devam edecek."[1] 1904'te başlayan kanal 1914'te bitirildi. Birleşik Devletler Deniz Kuvvetlerine her iki okyanusa da kolay geçiş imkânı verdi.

HARİTA XX-2000'DE LATİN AMERİKA

Monroe Doktrini'nin doğal sonucu olarak (1904'te Roosevelt tarafından ilân edildi) Birleşik Devletler batı yarıkürede 'devamlı yapılan yanlış faaliyetleri' ya da 'medeni toplumun bağlarının genel anlamda gevşemesiyle sonuçlanan zayıflıkları' düzeltmek için tek taraflı müdahale hakkını saklı tuttu. Daha sonra, 'Dolar Diplomasisi' ile bilinen Taft, Latin Amerika'yı Birleşik Devletler şeklinde yeniden yaratmaya kararlı görünen Wilson, Warren G. Harding (1865, başkanlık 1921–23) ve Calvin Coolidge'in (1872–1933, başkanlık 1923–29) başkanlıkları döneminde, Birleşik Devletler, Latin Amerika'nın sadece güvenliğini sağlama hakkı değil, ayrıca onu yargılama hakkı elde etti.

Birleşik Devletler sözlerini eyleme dönüştürmede de başarılı oldu. 1904, 1912, 1916, 1924 ve 1965'te Birleşik Devletler ordusu Dominik Cumhuriyeti'ne müdahale etti. Honduras'ta (1912–19, 1924–25), Nikaragua'da (1909–10, 1912–25 ve 1926–33) ve Haiti'de (1915–34, 1994) de benzer müdahaleler yapıldı.

Ayrıca Panama ve Kolombiya'da askeri akınlar da yapıldı. Meksika İhtilali döneminde (Toprak kirasını ürünle ödeyen Yerli çiftçi Emiliano Zapata [1879–1919] tarafından 1911'de başlatıldı), 1914 yılında Birleşik Devletler Donanması Meksika'nın Vera Cruz limanını bombaladı ve ele geçirdi. 1914'ten 1917'ye kadar–Meksika'nın yeni bir anayasa benimsediği yıl–Birleşik Devletler Meksika'da karadan ve denizden müdahalelerine devam etti. 1898 ve 1924 arasında, Birleşik Devletler, vatandaşlarının yaşamlarını ve mal varlıklarına yönelik tehditleri kullanarak, Latin Amerika'nın iç işlerine otuz bir seferden fazla doğrudan müdahale etti.

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, Latin Amerikan ülkelerinin Birleşik Devletler'e daha önce duyduğu hayranlık, yerini giderek güvensizliğe bırakmıştı. Ortak hareketin farkına vararak–kendi derinlerde yatan bölünmelerine rağmen[3]–birbirleriyle ilişkiler geliştirmeye çalıştılar. Kendi ticari, politik ve diplomatik etkisini tüm yarıküre-

de artırma konusunda endişe duyan Birleşik Devletler bu hareketi destekledi. O amaçla, 1889 yılında Washington DC'de Birinci Uluslar Arası Amerikan Devletleri Konferansı'na ev sahipliği yaptı. Bu toplantıdan çıkan Washington temelli Uluslar Arası Amerikan Cumhuriyetleri Birliği, 1910'da Pan Amerikan Birliği'ne dönüştü.

1914'te Büyük Savaş'ın patlak vermesiyle, Latin Amerikalılar Müttefik davasının tarafında olan Washington'u takip etme konusunda isteksizlik gösterdiler. Yirmi cumhuriyet içerisinden sekizi (onlardan yedisi ya Britanya ya da Birleşik Devletler'in finansal kontrolünde olan ufak Karayib ve Orta Amerika milletleriydi) Müttefikler için sembolik desteklerini ilân etmeden önce, Birleşik Devletler kayda değer bir baskı uygulamak zorundaydı. Çoğunlukla Birleşik Devletler pazarlarına ve parasına bağımlı olan Küba ve Brezilya'ya askeri yardımda bulunmaları teklif edildi; uygun şekilde ikna edildi; diğer beşi Merkezi Kuvvetlerle ilişkileri kopardı; aralarında Arjantin, Şili, Kolombiya ve (açıkça Almanya'ya yakınlık duyan) Meksika'nın[4] bulunduğu yedi tanesi tarafsız kaldı. Müttefik davasında önemli olan, Latin Amerika'dan temel üretimin kaçınılmaz olan tedarikiydi. Gariptir ki, Başkan Wilson'ın 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Avrupa halkının ulusal özerkliğini savunmasına rağmen, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Nikaragua ve Panama Birleşik Devletler'in askerî işgali altında kaldı.

1900–1918 döneminde Birleşik Devletler politik baskısının ve doğrudan müdahalesinin esasen Karayibler etrafındaki topraklarda hissedilmesine rağmen, Birleşik Devletler ekonomik hareketi çok daha geniş çaplıydı. Ondokuzuncu yüzyılın son yıllarında (dünyanın bölgeye ait gıda ve hammaddeye yönelik talebi büyüdüğünden) tüm bölgenin artan refahına ortak olmuştu.

1914'e kadar Birleşik Devletler Latin Amerika'nın en büyük ticaret ortağı olmuştu. 1918'e gelindiğinde, ithalatın üçte birini sağlıyordu ve bölgenin ihracatının da üçte birinden fazlasını elde etti. On bir yıl sonra, 1929'da, rakamlar bölgenin toplam ithalatının

yüzde 40'ını ve ihracatının üçte birini gösteriyordu. Karayib ve Orta Amerika ülkelerinde, Birleşik Devletler'in etkisi karşı konulmazdı. Diğer yerlerdeki sömürge ticareti gibi, bölgenin hammaddeleri ve tropik yiyecekleri kuzey malları ve yatırım sermayesi ile takas edildi.

Küçük çaptaki bölgesel ticaretle ve Avrupa'nın toplam ticarette düşen payı ile, 1920'lere gelindiğinde Kuzey Amerika ile ticaret pek çok Latin Amerika ülkesi için çok önemli bir hale geldi. Ekonomik kaderleri, dışında oldukları ve üzerlerinde çok az bir etkiye sahip oldukları Kuzey Amerika ve Avrupa'daki değişikliklere dayanıyordu. Arjantin, Brezilya, Meksika, Şili, Uruguay ve diğerleri tarafından benimsenen ve bölgenin ilk sanayileşmesine (bilhassa Brezilya'da) ön ayak olan ithalatın yerine kullanılacak savaş dönemi politikası, bunu değiştirmede pek etkili olmadı.

Latin Amerika'nın ticaret için kuzey komşusuna giderek büyüyen bağımlılığına, Birleşik Devletler'in parasına olan büyüyen bağımlılığı da eklendi. Birleşik Devletler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar dünyanın önde gelen borçlu milleti olarak kalsa da, 1890'lı yıllardan itibaren güney komşularına borç veriyordu. 1914'te Latin Amerika'ya yatırılan Birleşik Devletler ödenekleri 1,7 milyar dolardı; bunun yüzde 30-40'ı Meksika ve Küba içindi. O döneme kadar, Birleşik Devletler yatırımcıları Meksika'nın petrol sanayisinin yüzde 50'sini ve topraklarının yüzde 40'ını elde etmişlerdi. Fakat Birleşik Devletler varlıkları, (çoğu ticaret, kamu hizmetleri, madenler, demiryolları, ticaret filosu ve tarıma yatırıldı) Avrupa'nınki (7 milyar dolar) ile kıyaslandığında azdı.[5] Birinci Dünya Savaşı'na kadar, Avrupa ve Kuzey Amerika kendi aralarında çok ihtiyaç duyulan kalkınma sermayesini temin ettiler.

Birinci Dünya Savaşı, Kuzey Amerikalılara Latin Amerika'daki finansal desteklerini artırmaları için muazzam bir fırsat verdi. Birleşik Devletler'in savaş yıllarındaki yatırımları, tam olarak yüzde 50 oranında arttı. Bunun tam aksine, Almanya ve Fransa kayda değer

ölçülerde kayıplar yaşamıştı. Birleşik Devletler'in doğrudan yaptığı iş yatırımlarının büyüyen tutarları, elektrik hizmeti, demiryolları ve madenciliğin geliştirilmesi için kullanılıyordu.[6] 1920'de, Latin Amerika, Birleşik Devletler'in dışarıya yaptığı doğrudan yatırımların neredeyse yarısını karşılıyordu. Bu tutarlar, finansal bir bedelin yanı sıra politik bir bedel de ödenmeden aktarılmıyordu. Birleşik Devletler, yatırımlarını korumak için, Nikaragua (1911–24), Dominik Cumhuriyeti (1905–41), Küba (1920–23) ve Haiti'nin (1915–41) devlet hazinesi ve parasal politikaları üzerinde kontrol uygulamaya girişti.

Brezilya, Venezuella ve Şili'de, Birleşik Devletler, yatırımlarının tehdit altına girdiğini hissettiği her durumda finansal ve politik kontrolünü genişletme girişiminde de bulundu.

Latin Amerika, Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni bir bağımsızlık ruhu ve yeni bir dünya sorumluluğu anlayışıyla çıktı. Belli sayıda cumhuriyet, sadece dünya sahnesinde daha büyük bir rol oynamak için değil, Birleşik Devletler'in giderek artan sömürgecilik hırsları olarak düşündüklerine bir karşılık sağlamak için Milletler Birliği'ne (Birleşik Devletler Kongresi daha önce üyeliğini ilan etmişti) katıldılar. Atlantik'teki Alman tehdidi 1919 Paris Barış Konferansı'nda yok olmuş, Britanya ve Japonya'dan gelebilecek tehditler de 1921–22 Washington Donanma Konferansı'yla saf dışı bırakılmıştı. Bu durum, Birleşik Devletler'e neredeyse hiç zarar görmez bir yapı kazandırdı. Brezilya, Latin Amerika'daki Birleşik Devletler hegemonyasına bir başkaldırıyı yönetecek kadar büyüktü, fakat Birleşik Devletler'in kahve pazarına yönelik bağımlılığı bu tür bir hareketi kabul etmiyordu. Arjantin Birleşik Devletler'e muhalifti fakat komşularından destek sağlayamıyordu. Milletler Birliği'nin ender müdahaleleri dışında,[7] batı yarıkürede Birleşik Devletler'in gücüne eşit şekilde karşı koyacak başka bir güç yoktu.

Ne bölge içinde ne de dışında hiç kimseden korkmayan Birleşik Devletler, 1918'den itibaren yerinde gördüğü her an Latin

Amerika meselelerine karıştı. Ocak 1926'da, tanımayı reddettiği Emiliano Chamorro hükümetini devirmek için Nikaragua'ya birliklerini indirdi. Latin Amerika ülkeleri, Ocak 1928'de Havana'da yapılan Amerika Kıtası Ülkeler arası Konferansında istilayı haksız bulduklarını bildirdiler.

Kuzey ve Güney arasındaki ilişkiler, 1929'da Başkan Hoover'ın seçilmesiyle daha iyiye gitmeye başladı. Başkanlığının ilk dönemlerinde, on bir Latin Amerika ülkesine iyi niyet ziyaretlerinde bulundu. 1930'da, (Birleşik Devletler'e batı yarıkürede müdahale hakkı vermiş olan) Monroe Doktrini'ni Roosevelt Corollary'e tercih etti. Mart 1933'te, ilk göreve başlama konuşmasında, Başkan Franklin D. Roosevelt 'İyi Komşu Politikası'nı ilân etti. Eski duruşunun aksine, o yılın Aralık ayında, Uruguay, Montevideo'da yapılan Yedinci Amerikan Devletleri Konferansı'nda, Birleşik Devletler Pan Amerikan Birliği'ndeki hiçbir devletin 'Bir diğerinin iç ya da dış meselelerine karışma hakkının olmadığını' kabul etmek zorunda kaldı. 1934 yılında, Küba'nın bağımsızlığını sınırlayan 1901 Platt Yasa Değişikliği, Birleşik Devletler Senatosu tarafından yürürlükten kaldırıldı.

Bu kararı, Karayip koyuna müdahaleye dair antlaşma haklarının iptali izledi. Birleşik Devletler birlikleri Nikaragua (1933) ve Haiti'den (1934) çekildi; Nikaragua, Haiti ve Dominik Cumhuriyeti'nde uyguladığı finansal kontrol terk edildi. Birleşik Devleler'in daha önceki hükmedici tavrının yerini, giderek, bir eşitlik ve karşılıklı saygı anlayışı aldı.

Ekonomik cephede, 1920'lerin ortalarında, Latin Amerika ülkelerinin hepsi dünya ticaretinin hızlı düşüşüyle yara almışlardı. Tahmin edileceği üzere, Güney Amerika'nın bağımlı ekonomileri, kuzeyin gelişmiş ülkelerinden daha fazla hasar görmüştü. 1929 ve 1932 arasında, Latin Amerika ihracatının değeri üçte iki oranında düştü--geçimi deniz aşırı pazarlara ağır şekilde bağımlı olan bir bölge için tehlikeli bir durum.[8] 1920'lerin sonu ve 1930'ların başın-

da, gıda ve hammadde fiyatı büyük iniş çıkışlar yaşadı. 1929'da 450 gramı 22,5 sente satılan Brezilya kahvesi, 1931'de sekiz sente satıldı. Sterlin tahvilinin alımının terk edilmesi–dış ticareti finanse etmenin en güvenilir aracı–ve uluslar arası altın standardının bozulması, problemleri çoğalttı. Her ülkenin kendini koruma çabasına girmesiyle, ekonomik anlamda kendine yetme konusunda belirgin bir canlanma yaşandı. İşler o kadar kötüleşti ki, bazı cumhuriyetler Avrupa ülkeleriyle iki taraflı takas anlaşmalarına başvurmak zorunda kaldı.

Birleşik Devletler'in bu eğilimleri durdurma çabaları başarısız oldu. 1927'deki Ticaret konulu Cenevre Konferansı'nda 'gümrük vergisi artışına bir son vermenin zamanı geldiği' konusunda hemfikir olduktan sonra, bunun tam tersini yapan 1930 Smoot-Hawley Yasası'nı çıkardı. Ardından gümrük vergisi seviyelerinin (1934 Karşılıklı Ticaret Anlaşması Yasası altında) iki taraflı düşürülmesi de çok büyük bir rahatlama sağlamadı. 1929'a kadar, Latin Amerika'da geniş çaplı bir ihmal oluşmuştu. 1934'te Birleşik Devletler'in Güney Amerika ve Karayiplerdeki finansal hisselerinin beşte dördü yok olmuştu. 1932 yılında bir yetkili şöyle yazdı: "Bu yıllarda [1926–28] borçlu ülkelere verilen para bu miktarı bulmasaydı daha iyi olurdu."[9] Hem ticarette hem de yatırımda yaşanan kayıpların iyiye dönmesi, gıda ve hammadde, özellikle de petrol talebiyle birlikte, bir İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla gerçekleşti.

Birleşik Devletler'in 1930'lu yıllarda Latin Amerika'ya yönelik görüşünü değiştirmeye yardımcı olan, komünizm korkusuydu. Sosyalizmin farklı türleri, 1920'lerin sonlarında yaşanan buhrandan itibaren Şili, Brezilya, Arjantin ve Meksika'yı etkilemişti.

Büyüyen bir sınıf çatışması meydana geldi. Latin Amerika, pazarlar ve para hususunda dünyanın kapitalist gelişmiş ülkelerine olan bağımlılığı sona erdirmek için bir yol bulmadığı takdirde, Latin Amerika'nın istismar edilmesi devam edecekti. Kuzey yarıkürenin zengin ülkeleri daha zengin, güney yarıkürenin yoksul ülkeleri

de daha yoksul olacaklardı. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Brezilya'da ve 1930'lu yıllarda Arjantin'de bazı hükümetlerin Komünist Parti'yi kapatmalarına neden olan silahlı komünist ayaklanmaları yaşandı. 1938 yılında Lázaro Cárdenas (1895–1970, başkanlık 1934–40) başkanlığında, Meksika yabancıların elindeki petrol kaynaklarını ulusallaştırdı. Ama iktidarı zorla ele geçirmek için yapılan tek büyük komünist girişimi, Brezilya'da Luis Carlos Prestes'in liderliğindeki başarısız 1935 ayaklanmasıydı.

O zamana kadar, komünizm tehdidi yerini çok daha büyük bir dünya savaşı tehdidine bırakmıştı. Savaş tehdidi o kadar çok hissedildi ki, Aralık 1936'daki Buenos Aires Konferansı'nda, Roosevelt Avrupalıları şu şekilde uyardı: 'Bizim ortak güvenliğimiz ve iyiliğimiz için hep birlikte düşünmeye tam anlamıyla hazır bir yarıküre olmalıyız." İki yıl sonra Aralık 1938'de Lima'da toplanan Sekizinci Pan Amerikan Konferansı–o dönemde hem Avrupa hem de Asya savaş konusunda kendine hâkimdi–üye devletlerin toprak bütünlüğünü garanti altına alma isteğini tekrarlamakla kalmadı, Amerikan yarıküresinde dış müdahaleye karşı koymak için ortaklaşa bir kararlılık ifade etti. Yarıküresel güvenliği, Washington'a bağlı toplu bir savunma paktından ziyade, Milletler Birliği yoluyla elde etmeye çalışmayı tercih eden Arjantin'in karşı çıkmasına rağmen, Kuzey Amerika görüşü hâkim olan bakış açısıydı.

Savaş Eylül 1939'da geldiğinde, Pan Amerikan devletlerinin Dışişleri Bakanları, tüm batı yarıküre için tarafsız bir bölge tasarlamak için kısa süre içinde Panama'da toplandı. Mayıs 1940'taki Alman saldırısı esnasında gerçekleşen Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ile Fransa'nın çöküşü, sorunları zirveye taşıdı. Aynı yıl daha sonra Havana'da yapılan bir toplantıda, Latin Amerika ve Birleşik Devletler temsilcileri, Karayip'teki ve Güney Amerika'nın kuzeydoğu kıyısındaki Felemenk ve Fransız mülklerinin zafer kazanan Almanlara devredilmesine karşı çıktı. Batı yarıküredeki her hangi bir ülkeye yapılacak bir saldırının, hepsine birden yapılmış kabul edil-

mesi gerektiği konusunda da anlaşmaya varıldı. Arjantin, Şili ve Uruguay gibi Almanya ile yakın ilişkileri bulunan bazı ülkeler, hâlâ Almanlar ve Japonlardan çok Kuzey Amerikalılardan korksalar da, çoğunluk Birleşik Devletler'in liderliğini takip etmeye ikna oldular.

Zamanla tüm ülkeler Müttefiklere katıldı; Şili, Arjantin ve Uruguay bu katılımı 1945'e kadar erteledi. Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Latin Amerikan gıda ve hammaddesinin eşi görülmemiş miktarı, Müttefik başarısı için hayati önem taşıyordu.

Savaşın bitişiyle, cumhuriyetler savaş sonrası gelişime yönelik ortak bir görüş sağlamak için Meksika'da Chapultepec'te buluştular. Hareket özgürlüklerini o dönemde Avrupa ve Birleşik Devletler çıkarlarının ağır bastığı Birleşmiş Milletler'e feda etmek istemeyen Latin Amerikalılar, küresel ağ dâhilinde bölgesel bir organizasyon sağlanması için ısrar ettiler. Bu, Milletler Birliği'ni tanımayan Birleşik Devletler'in tersine, 1919'da, bölgesel olandan ziyade küresel bir organizasyon için ısrarda bulundukları tavırlarının tam tersini gösteren bir durumdu.

Başkan Truman, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne, üye devletlere Birleşmiş Milletler'in otoritesi dışında, infaz kuvvetleriyle bölgesel organizasyonlar kurma hakkı tanıyan 51. Madde'yi ilave etmeye ikna edildi. Sonuç, Birleşik Devletler ve yirmi bir Amerikan cumhuriyetinin Eylül 1947'de Rio de Janeiro'da imzaladığı Karşılıklı Yardım Antlaşması (yarıkürenin içinden ve dışından gelebilecek saldırılara karşı bir savunma ittifakı) idi.

Meksika ve Rio toplantılarının devamında, 1948'de, Kolombiya'da Bogotá'da toplanan Dokuzuncu Uluslar Arası Amerikan Devletleri Konferansı, Birleşik Devletler'in finanse ettiği Amerikan Devletleri Organizasyonu Sözleşmesi'ni (OAS–*Organization of American States*) kabul etti.[10] Belirlenen hedefler; tüm yarıkürede barışı ve adaleti sağlamak, ortak güvenliği garantiye almak, cumhuriyetlerin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak ve onların ekonomik, sosyal ve politik anlamda işbirliğine olanak ta-

nımaktı. Birleşik Devletler'in OAS'ın kurulmasına yardım etmedeki öncelikli endişesi yarıküresel güvenlik olsa da, cumhuriyetlerin esas endişesi, bağımsızlık haklarının korunmasıydı. 1948'de soğuk savaşın başlamasıyla, Birleşik Devletler, OAS'yi komünizme karşı sürdürdükleri mücadelede bir askeri müttefik olarak görmeye başladı ki; bu, Latin cumhuriyetlerin itiraz ettiği bir davranıştı. Birleşik Devletler, cumhuriyetleri, Mart 1954'te 'uluslar arası komünist hareket' gerekçesiyle her hangi bir üye devletin egemenliğine el koyma amacıyla, Caracas, Venezuella'da yapılan toplantılara çağırdığında, bu fikri sadece ekonomik misilleme tehdidi altında kabul edildi.

Latin Amerikalıların soğuk savaşta Sovyetler Birliği'ne karşı Birleşik Devletler'i desteklemedeki gönülsüzlüğü, Washington'un tek başına hareket etmek zorunda kalması anlamına geliyordu.

Guatemala'nın solcu, tarım reformisti Başkanı Jacobo Arbenz'in hükümetinin Haziran 1954'te düşüşü (Arbenz yabancı toprak sahiplerini, yatırımcıları ve ordu üyelerini kendine düşman etmişti), büyük oranda, Arbenz'i devirmek için Guatemalalı silahlı sürgünleri kullanan Birleşik Devletler'in gizli eylemlerine bağlandı. Arbenz'in ardından, toprak reformlarını iptal eden, solcu politik partileri baskı altına alan ve Birleşik Devletler ile karşılıklı bir savunma paktı imzalayan Carlos Castillo Armas geldi. Birleşik Devletler'e karşı içten içe tutuşan kine, Guatemala meselesi de eklendi. Başkan Yardımcısı Nixon 1958'de sekiz cumhuriyete birer iyi niyet ziyareti yaptığında, inanılmaz bir düşmanlıkla karşılaştı.

Birleşik Devletler, Küba'da Fidel Catro (1927–) ve onun Marksist-Leninist rejimine karşı benzer bir doğrudan harekete geçti.[11] Castro'nun Amerikan şirketlerini ulusallaştırmasına sinirlenince, Ocak 1961'de Küba ile diplomatik ilişkilerini kopardı. Başkan Kennedy, Nisan'da, Guatemala ve Birleşik Devletler'de silâhaltına alınan ve yetiştirilen Kübalı sürgünleri kullanarak korkunç Domuzlar Körfezi saldırısını başlattı. Castro'nun Kremlin'e yönelttiği aske-

ri koruma talebi, direkt olarak Ekim 1962'deki füze krizine yol açtı. SSCB, Küba'ya füzeler yerleştirerek, Birleşik Devletler'in kendi yarıküresindeki hegemonyasına meydan okudu. Monroe Doktrini'nden beri var olan bir politikaya meydan okumuş oldu. Birleşik Devletler ise Küba üzerine 2001'de de hâlâ yürürlükte kalacak olan ticari yaptırımlar yükleyerek karşılık verdi.

Nükleer savaş tehlikesi ve diğer Latin Amerika ülkelerinde olası bir komünist müdahale, pek çok Latin Amerika ülkesinin Castro'ya yönelik daha hoşgörülü olan tavrını değiştirdi. İki yıl sonra, Küba'nın bölgedeki gerilla hareketlerine silah sağlamakla suçlandığı 1964 yılında, OAS, Castro ile ilişkileri kopardı. (Küba ve Çin ile ticarete devam eden) Meksika haricinde, ekonomik yaptırımlar 1975'e kadar OAS tarafından sürdürüldü. Castro'nun Küba'nın devrimin merkezi olacağı umutları–Bolivya, Paraguay, Haiti, Venezuella, Kolombiya ve Orta Amerika devletleri için devrim zamanının geldiği düşünülüyordu–Kübalı gerilla lideri Ernesto Ché Guevara'nın (1928–67) 1967'de Bolivya'ya sürülmesi ve orada ölümüyle sona erdi. O zamandan itibaren, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasına kadar, Castro süper güç rekabetinde bir piyon olmaktan çok öteye gidemedi.

Kennedy'nin Küba füze krizini idare edişi Birleşik Devletler'in itibarını şüphesiz artırsa bile, Kasım 1963'teki ölümü yarıküresel ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açtı. 1964 yılında, Johnson yönetimi Panama'daki asilere karşı şiddete başvurma taktikleri kullandı.

1965'te 'bu yarıkürede başka bir komünist devleti önleme'nin yanı sıra 'kendi vatandaşlarının ve tüm insanların hayatını koruma' iddialarıyla Johnson, OAS Sözleşmesi'ni ihlal ederek, Dominik Cumhuriyeti'ne karşı tek taraflı bir askeri müdahale düzenledi.

Kennedy'nin sosyal ve hümanist hedeflerini terk eden Richard M. Nixon (1913–1994, başkanlık 1969–74) Johnson'ın karşı ayaklanma politikasını devam ettirdi. 1973 yılında, Nixon, yarıkü-

rede demokrasiyle seçilen ilk Marksist başkan Salvador Allende (1908–73) tarafından idare edilen Şili hükümetinin devrilmesine yardım etti. Şahlanan enflasyon, hükümet açıkları ve sosyal gerilim Allende'nin kaderinin belirlenmesinde önemli rol oynasa da, bakır ve diğer yabancı şirket varlıklarının devam eden kamulaştırılmasına verdiği destek onun felaketi oldu. General Augusta Pinochet (1915–) tarafından idare edilen ve Allende'den sonra gelen baskıcı askeri cunta, hemen bir özelleştirme sürecine başladı.

Birleşik Devletler, Başkan Jimmy Carter'ın (1924, başkanlık 1977–1981) idaresinde, insan haklarını ihlal ettikleri gerekçesiyle bazı sağcı diktatörlüklere askeri yardımı sonlandırdı. 1977'de, Kanal Bölgesi'nde Panama otoritesinin tanınmasını sağlayan Carter, kendini cumhuriyetlere sevdirdi.[12] Yapamadığı şey ise, Orta Amerika'ya barışı getirmekti.

Ronald Reagan'ın seçilmesiyle, Birleşk Devletler politikası, bir kez daha tek taraflı askeri müdahaleye döndü. Reagan, insan haklarını ihlal eden hükümetlere yapılan askeri yardım konusundaki kısıtlamaları kaldırdı. Birleşik Devletler 1980'de Jamaika'ya ve 1983'te (bir Küba-egemen rejimin kurulmasını önlemek için) Grenada'da askeri müdahalede bulundu. 1989'un sonbaharında uyuşturucu kaçakçılığı yapan ve Amerikan politikalarına karşı çıkan devlet başkanı General Manuel Noriega'yı ele geçirmek üzere Panama'ya saldırdı. Noriega Birleşik Devletler yasalarıyla yargılandı ve hapse atıldı.

Amerika'nın Grenada ve Panama istilaları, OAS Sözleşmesi'nin açıkça ihlaliydi. Hâlâ başka bir komünist devletten korkan Birleşik Devletler, 1980'li yıllarda Nikaragua'da[13] silahlı sürgünlere (Kontralar) askeri yardım sağladı. Nikaragualılar, daha fazla savaşa alternatif olarak, 1990 yılında Birleşik Devlet destekli olan Violeta Arrios de Chamorro'yu (1929–) seçti. Birleşik Devletler, ayrıca, 1980'den itibaren iç savaşta 60.000'den fazla insanın öldüğü El Salvador'da sağcı hükümetlere askeri yardım yaptı. 1982'de,

Malvinalar (Falkland Adaları) Savaşı süresince, Birleşik Devletler, NATO müttefiki Britanya'ya tek taraflı olarak yardım etti. Böyle yapmakla Latin Amerikalılar tarafından çifte standart uygulamakla suçlandı; geleneksel hükümeti devirme ve müdahale suçlamalarına, ihanet suçlaması da eklenmiş oldu.

Politik gerçeklik, Birleşik Devletler'in hâlâ bölgenin süper gücü olduğu ve OAS Sözleşmesi ve bölgesel yapısına rağmen, çıkarlarının tehdit edildiğine inandığı her yere müdahalede bulunacağıydı.

Birleşik Devletler'in OAS'yi alenen göz ardı etmesi, Latin cumhuriyetlerinin kendi içlerinde var olan anlaşmazlık ve dengesizlikten kaynaklanıyordu. 1930'lu yıllar ve 1980'li yıllar arasında, yüz devlet başkanı, anayasa dışındaki vasıtalarla değiştirildi. Bolivya, 1825'teki bağımsızlığından bu yana yaklaşık iki yüz darbe yaşadı. *Caudillo* yönetiminin en kötü suiistimallerinden kurtulan (ve 1989'da bir kez daha halk tarafından seçilen sivil idareye dönen) Brezilya bile Getúlio Vargas'ın (1883–1954) 1937'de diktatörlük gücünü ele geçirişine tanık oldu. 1945 kansız Ekim devriminde devrilmesi ve 1954'te onu bir kez daha görevinden eden askeri darbe, onu intihara sürükledi. Birleşik Devletler'in yardımıyla, Brezilya'da João Goulart da 1964'te aynı şekilde ordu tarafından görevinden alındı. Arjantin'de iktidara 1946'da askeri destek alan Juan Perón (1895–1974) geldi. 1955'te ordu tarafından devrildi ve 1973'te yine ordu tarafından görevine iade edildi. 1974'teki ölümünü, 20.000 Arjantinlinin hayatını kaybettiği askerî diktatörlük dönemi takip etti. Arjantin son otuz yıl içinde, yaklaşık yirmi darbe gördü. Arjantin'in 1982'de Falkland Adaları'nda yenilgisinin ardından, ordudan sivil idareye barışçıl bir iktidar transferi yapıldı. 1973'te Uruguay ve (Birleşik Devletler desteğiyle) Şili askeri diktatörlük oldu. 1989'da Şili, uzun vadeli demokratik geleneğine döndü. Şili'nin önceki başkanı olan General Augusto Pinochet'e karşı suç iddialarında bulunuldu. 2001 yılında, yargılanmaya uygun olmadığı kanaatine varıldı. 1990'da askerî bir darbe Surinam hükü-

metini devirdi. Nisan 1992'de ordu Peru'da göreve geldi. Alberto Fujimori anayasayı durdurdu ve kongreyi ihraç etti. Temmuz 2000'de, büyük bir endişe içinde, Fujimori örneğine rastlanmamış bir şekilde üçüncü dönem için yeniden seçildi. Aralarında hileli seçimin de bulunduğu skandallar sonucunda, başkanlıktan çekildi ve ülkeyi terk etti. Ağustos 1999'da, temsilci demokrasiyi küçük gören Venezuella Başkanı Hugo Chavez, mutlak gücü elde etmek için açık bir girişimde bulundu. Halk oylamasıyla yönetimi tercih ederek, Temmuz 2000'de ışıl ışıl bir altı yıllık dönem kazandı. 1995'te yaşanan bir darbe, Başkan Jean Bertrand Aristide'i Haiti'de görevden aldı; 2001'de tuhaf şartlar altında yeniden seçildi. Ekvador hükümeti 1979'da sivil idareye döndü, fakat 2000 yılında kansız bir askeri darbeyle devrildi.

1997'den beri, Kolombiya'da etkili olan yasadışı ordular demokratik süreci tehdit etmeye devam ediyor. İlk kez, solcu gerillalar ve sağcı yarı askeri huzur sağlayıcı örgüt üyeleri arasında yaşanan korkunç kavgalar kentlere ulaşmaya başlıyor. 2001'de demokrasinin en güvenilmez olduğu yerler Haiti, Nikaragua, Guatemala ve Paraguay'dı. Bölünmüşlük, dengesizlik ve devamsızlık Latin Amerika'nın politik yaşamının felaketi olarak kaldı.[14]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren, bu bölge, belirsiz bir şekilde dış dünyaya bağımlı olmayı sürdürmektedir; özellikle de Bolivya (kalay ve koka), Şili (bakır), Meksika ve Peru (pamuk ve petrol), Uruguay (yün ve deri), Venezuella (petrol), Kolombiya (kahve ve kokain), Küba (şeker ve tütün), Orta Amerika (muz) ve Arjantin (buğday ve et) gibi bir ya da iki temel ihraç maddesine dayalı olan ülkeler. Latin Amerika'nın problemlerine ek olarak, 1880'lerden beri temel üretimin dalgalanan değeri, kuzey yarıküre ülkelerinin üretimleri lehine eğildi. İthalat değeri ortalaması, ihracattan yaklaşık yüzde 10 daha fazlaydı. 1970'lerdeki, petrol fiyatlarının Venezuella ve Meksika gibi petrol çıkaran ülkelere geçici zenginlik getiren artışına (ve bu ülkeler için petrol olmaksızın yakıt değerleri-

nin artırılmasına) kadar[15], ithal edilen mallar lehinde yaşanan uzaklaşma daha da büyüdü. 1945'ten beri, ödeneklerin dışarı akışı (kaçak sermaye, karlar, çıkar ve ayrıcalıklar olarak) içeriye akışı geçti.

1960'lı yıllardan itibaren, Latin Amerika'nın dünya ticaretinde ve yatırımında yaşadığı dezavantajlar, her zaman politik ve ekonomik reformla geri döndürülme noktasındaydı. Bu değişiklikleri desteklemeye yönelik ilk ve en büyük dış girişim, Başkan Kenedy'nin 1961'de başlattığı Kalkınma İttifakı[17] idi. Hedeflenen, kişi başına düşen gelirde yüzde 2,5'lik bir yıllık artıştı. Toplam maliyet, bir sonraki on yıl içinde, Birleşik Devletler'in 20 milyarını ödemeyi garanti ettiği 100 milyar dolar olarak tahmin ediliyordu. Bazı bölümlerde ilerleme kaydedilmesine rağmen, İttifak, birleşmede gösterilen tüm çabalar gibi, hayal kırıklığı olarak sonuçlandı. Gerekli politik, sosyal ve ekonomik değişiklikler, tarımsal reform ve daha eşitlikçi vergi planlamaları asla yapılmadı. Kennedy'nin Amerika'nın bölgenin ekonomik gelişmesindeki rolü hakkındaki iyimser bakış açısı, giderek, daha gerçekçi bir bakış açısına dönüştü. Bu konuda kendisi şöyle demiştir: "Birleşik Devletler'in ne her şeye gücünün yettiği ne de her şeyi bildiği gerçeğiyle yüzleşmeliyiz. Her yanlışı düzeltemeyeceğimiz ya da her zorluğu lehimize çeviremeyeceğimiz gerçeğiyle de... ve bu nedenle, her dünya problemine bir Amerika çözümü olamaz."

Kennedy'nin öldürülmesiyle birlikte, beklentiler geri plana çekildi, reform momenti kayboldu.

İttifak başarısız oldu, çünkü her şeyden önce gerçekçi değildi. Birleşik Devletler'in dönemin çok rağbet gören teorileri olan 'büyüme kademeleri' ve 'kendi kendine güç sağlayan kalkınma'nın yanı sıra, bir ekonominin 'havalanması' ile ilgilenen büyüme teorileri de çok geçerli değildi. Göz alıcı bir taslak ve 100 milyar doların Latin Amerika'nın hayatını değiştireceği görüşü tamamen hayalden ibaretti. Bazı liderlerin bölgeye devrim getireceğinden korktuğu ta-

rımsal[18] ve finansal reformlar, yapmacık bir saygıdan fazlasını elde edemedi. İttifakın ilk hedefinin-demokrasi-başarılmasının imkânsız olduğu ortaya çıktı. İttifak'ın dağılması, Birleşik Devletler'in politikasına duyulan memnuniyetsizliğin artmasına neden olmakla kalmadı, Latin Amerika liderlerini diğer ülkelerle aralarındaki ekonomik ilişkileri geliştirmeleri için teşvik etti. Birleşik Devletler baştanbaşa baskın bir ticari millet olarak kalsa da, 1970'lerden itibaren Batı Almanya,[20] Kanada ve Japonya, ve yakın zamanda Çin, önem bakımından büyük ilerleme gösterdi. Bölgeler arası ticaret de aynı şekilde ilerledi. Birleşik Devletler'in ardından Japonya; Meksika, Peru ve Brezilya'nın önemli bir müşterisi oldu. Şili'nin 2000 yılındaki ana ihracat alanları: Asya (yüzde 34), Avrupa Birliği (yüzde 25) ve Birleşik Devletler'di (yüzde 15). Avrupa, Kanada ve Japonya'dan para akışında da benzer bir artış yaşandı. Ama Birleşik Devletler, özel ve kamu yatırımlarında lider konumunu hâlâ elinde tutmaktadır.

2001 yılında da reform umutları gerçeğe dönüştürülemedi. Meksika, Arjantin, Şili, Uruguay ve Brezilya'da gerçekleşen ekonomik reform, ekonomik istikrar ya da bağımsızlığı sağlayamadı. Tam aksine, çok yakın zamanlarda, Meksika, Brezilya ve Arjantin iflasa oldukça yaklaştı. Güney yarıküredé modernizasyon, hiçbir zaman kuzeyde olduğu gibi dinamik etmen olmadı. Ekonominin daha gelişmiş sektörlerinin teknolojisine yönelik, bütün millete kendiliğinden yayılacak bir eğilim yaşanmadı. Onun yerine, ekonomik değişimin dinamik etmeni, bağımsız kazanç arayışı, risk alan girişimci olarak değil, her zaman olduğu gibi kaldı: devlet olarak. Sanayileşme ortaya ne çıkarırsa çıkarsın, güney yarıküre, kuzeyin ya da doğu Asya'nın daha ucuz ve daha iyi imal edilen ürünleriyle yarışmanın imkânsız olduğuna kanaat getirdi.

1970'lerde Arap petrol doları seliyle hareketlenen Latin Amerika dış borcu da inanılmaz ölçülerde büyüdü. 1990 yılına gelindiğinde, yaklaşık 500 milyar dolara yükselmişti. Borca hizmet edecek

ve ekonomik kalkınmayı geliştirecek yeterli bütçeleri yaratmak için kullanılsaydı, bu ölçüde borç almak bir sorun teşkil etmeyecekti.

Ama bunun yerine, borcun çoğu orduyu yeniden donatmak ve genişletmek, bütçe açıklarını gizlemek, ithalatı artırmak, kaçak sermayeyi dengelemek ve politik müttefikleri yatıştırmak için kullanıldı. İnter-Amerikan Gelişim Bankası, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası aracı kuruluşlardan alınan borç para, sonuç alınamayan projeleri finanse etmede kullanıldı.

Borç çılgınlığının sonu, 1979'daki ikinci petrol fiyatı şokuyla birlikte geldi. Aşırı derecede artan faiz oranları yüzünden, 1978 ve 1981 arasında, Brezilya'nın net faiz ödemeleri dış borç kapsamında üç katından daha da fazla arttı (2,7 milyar dolardan 9,2 milyar dolara çıktı). 1970'ler ve 1980'ler boyunca borç karşılama ödemeleri, bir ihracat kazancı olarak, keskin bir yükseliş gösterdi. Brezilya, Arjantin, Peru, Ekvador gibi ülkeler ve hatta Venzuella ve Meksika gibi petrol ihraç eden ülkeler, 1984'te, dış kazançlarının neredeyse yarısını borçlarını kapatmak için kullanıyorlardı.[22] Bölgenin bazı temel ihraç mallarında–petrol, bakır, boksit, kalay, meyve, kahve, kakao, demir cevheri, fosfat ve cıva–yaşanan sert dalgalanmaları kontrol altına almaya çalışarak rahat bir nefes almaya çalışıldı. Bu girişimlerin çoğu başarısızlıkla sonuçlandı. Ayrıca, 1960 Latin Amerika Serbest Ticaret Ortaklığı (LAFTA),[23] 1960 Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM),[24] 1969 And Grubu,[25] 1969 La Plata Havuz Grubu[26] ve 1973 Karayip Ortak Pazarı'nı da içeren Karayip Topluluğu (CARICOM) aracılığıyla rahatlama yollarına gidildi.

Latin Amerika'nın politik ve ekonomik problemlerinin görünüşteki inatçılığının–ve onun dışarıdaki güçlere karşı aşırı savunmasızlığının–bölgenin zenginliğini ve potansiyelini örtbas etmesine izin verilmemelidir. Bölgenin çabuk iyileşme özelliği de gözden kaçırılmamalıdır; sürekli tekrarlanan ekonomik fırtınalardan sağ çıkmayı başardı ne de olsa. Birleşik Devletler'in yardımıyla, Meksika'nın 1982 ve 1995'te yaşadığı borç krizleri çözümlendi; gerekli

düzenlemeler yapıldı; iyileşme sağlandı. 1998'de Brezilya'da da benzer bir kriz etkisiz hale getirildi. Tüm bölgede yüksek enflasyon problemiyle başarılı bir şekilde mücadele edildi. Ülkelerin pek çoğunda enflasyon şu anda rekor düzeyde düşük. 1980'ler, dünyadaki hammadde talebinin ani düşüşüne kadar, aralarında Meksika, (Latin Amerika nüfusunun yarısından ve GDP'sinin [Gross Domestic Product–Ulusal Gelir] yüzde 60'ından sorumlu olan) Brezilya ve Venezuella'nın olduğu pek çok ülke göze çarpan büyüme ve kalkınma oranları elde etmişti. Devlet kontrolü, yerel ekonomiyi koruma yöntemi ve enflasyon yerini özelleştirme (petrol hariç), ticaretin liberalleştirilmesi ve dengeli bütçelerin oluşumuna verdi. 1990'larda Brezilya'da devam eden ekonomik reformlar büyüyen gücünün–şimdi dünyanın sekizinci en büyük ekonomisi–göstergesidir.

Ağustos 2000'de, Güney Amerika devlet başkanlarının ilk zirve toplantısını gerçekleştiren, Birleşik Devletler değil Brezilya'ydı. Brezilya, Birleşik Devletler'in Kolombiya'daki politikasına ve Washington'un tüm yarıkürede serbest ticarete dair muazzam planlarına duyduğu nefreti açıklayacak kadar cesurdu. Brezilyalılar endüstrilerinin (2000'de Brezilya'nın temel ihracatı üretilen mallardı) daha gelişmiş kuzey Amerika, batı Avrupa ve Asya'nın daha ucuz ürünleri tarafından batırıldığını görmek istemiyorlar.

Meksika ayrıca yeni bir güç de sergilemektedir. Birleşik Devletler ve Kanada ile yaptıkları ve Ocak 1994'te yürürlüğe giren bir Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA–*North American Free Trade Agreement*) yardımıyla, Meksika'nın ekonomik büyümesi, on yıldır ilk kez nüfus artışını geçti. Temmuz 2000'de, Kurumsal Devrimci Parti'nin yenilmesiyle, Meksikalılar yetmiş yıldan fazla bir süredir ilk kez iktidar partilerini değiştirdiler. O yıl Meksika'nın büyüme oranı (yüzde 7) 1981'den beri ulaşılan en yüksek orandı.

Buna ek olarak, 1990'lı yıllar, Şili'nin büyüme oranlarında, yatırımında, ihracatında ve borcunu azaltmasında ilerlemelere tanık-

lık etti. Şimdi, Şili'nin NAFTA ya da Arjantin, Bolivya, Şili, Paraguay ve Uruguay arasında yapılan bir serbest ticaret anlaşması MERCOSUR'a katılması konuşuluyor. 1991'de kurulan MERCOSUR hızla gelişti (1998'de 4'ten 22 milyar dolara yükseldi) ve NAFTA'nın güneydeki karşılığı olma sinyalleri vermeye başladı. O zamandan itibaren, kısmen Arjantin ve Brezilya arasındaki anlaşmazlıklar, kısmen de sabit kuralların olmayışı nedeniyle, MERCOSUR'un yukarı tırmanışı aksadı. 2005'te tamamlanması öngörülen Kuzey ve Güney Amerika'nın Serbest Ticaret Alanı (FTAA) önerisi, onun varlığına meydan okuyacak.

Latin Amerika öyle değişken bir bölge ki, Meksika, Brezilya ve Şili gibi ülkelerin kaydettiği gelişmenin, her hangi bir kriz nedeniyle bozulması muhtemeldir. İçinde bulunduğumuz zamanın görünümü her ne kadar parlak olsa da, tarihi açıdan, ihmal, her zaman mevcut olan bir tehdittir. Aslında, 1990'lı yılların başlarında tüm bölgede yaşanan ekonomik ve politik kazanımlar o on yılın ikinci yarısında kaybedildi. Aralık 1994'te, Meksika'nın şapka çıkarılan 'ekonomik mucizesi' piyasadaki hızlı bir düşüşle neredeyse bir gecede alt üst oldu. Kötü idare edilen bir devalüasyon, paranın ülkenin dışına akmasına neden oldu. Meksika on iki yılda ikinci kez sorumluluklarını gerçekleştirememe noktasına geldi. Ancak, yirmi milyar dolar tutarındaki Birleşik Devletler'den alınan borca yönelik bir tasarruf planı ve teminatlar Meksika'nın parasal değerini çöküşten kurtardı. Mayıs 2001'de, Arjantin ekonomisi bir kez daha istikrasız bir hal alıyordu. Şili için saklanan umutlar ise yeniden değerlendiriliyor.

Bölgenin şiddetli istikrarsızlığı ve hoşnutsuzluğuna kaynak teşkil etmesinin sebepleri; kitlesel kentleşme, nüfustaki yüksek artış, yoksulluk, işsizlik, işçilerin rahatsızlığı,[28] yüksek enflasyon,[29] ve yozlaşma sorunlarıydı. Tüm dünyada yozlaşma vardır; Latin Amerika'da ise yöresel bir durumdur. 1992'de Brezilya Devlet Başkanı Fernando Collor de Mello'nun tüm kabinesi, sözde yozlaşma ge-

rekçesiyle görevden alındı; Fujimori Nisan 1992'de Peru ordusundan yardım sağlamaya çalıştı çünkü polis, yargıçlar ve Peru Kongresi tamamıyla rüşvet suçlamasıyla karşı karşıyaydı; Peru'nun adalet sistemine duyulan saygı neredeyse sıfırlanmıştı. Ülkenin büyük bölümü, Shining Path gerillalarının etkisi altındaydı. 1996'da, Meksika, eski Devlet Başkanı Carlos Salinas de Gotari'yi hazineden on milyonlarca dolar hortumladığı gerekçesiyle suçlamaktaydı. 1996'da, Kolombiya Devlet Başkanı Ernesto Samper Washington tarafından Kolombiya'nın uyuşturucu baronlarıyla gizli bir işbirliği içinde olmakla suçladı. 1997'de, Brezilya Devlet Başkanı Cardoso'nun olağanüstü ekonomik başarıları ahlaksızlık iddialarıyla lekelendi. Mayıs 2001'de, Arjantin'in eski Devlet Başkanı Carlos Saul Menem karşısında yeni ahlaksızlık iddiaları ortaya atılıyordu.

Latin Amerika'nın son on yıllarda yaşadıklarından ortaya çıkan, bu bölgeye dışarıdan yardım etmeye çalışmanın zorluğudur. Afrika ve dünyanın diğer yoksul bölgelerinde olduğu gibi, Latin Amerika'nın ekonomik kalkınması, farklı ülkeler arasında büyük farklılıklar olmasına olanak verse bile, dış dünyanın kökten ve uzun vadeli değişiklikler getirmesine izin vermeyecek kadar çok değişken, karmaşık ve paradoksal görünüyor. Birleşik Devletler etkisindeki kuruluşlar olarak görülen IMF ve Dünya Bankası'nın önerdiği değişiklikler, daha büyük bir sertlik ve güvensizliğe neden oldu. Parasal değerler dengelenebilirdi belki ama Latin Amerika'da zengin ve yoksul arasındaki uçurum, dünyanın hemen hemen tüm bölgelerindekinden daha fazla. 2000'de kişi başına düşen gerçek gelir, 1980'li yıllarda olduğundan daha aşağı seviyelerdeydi. Brezilya, Peru ve Arjantin'de bu oran, 1970'tekinden daha azdı. Latin Amerikalı işçinin ne kadar çok çalışırsa, o kadar az kazandığı görünüyor. Çok sık olarak, kentli ve köylü yoksullar daha da yoksullaşırken, ekonominin uluslar arası ölçülerde kontrol altında tutulan endüstriyel, ticari ve finansal sektörleri başarıyla yükseliyor. Ortaya çıkan sonuç ise şiddet, kincilik, memnuniyetsizlik ve isyan. 2 Ekim

1968'de Meksiko City'de Tlatelolcho Meydanı'nda öğrenciler tarafından gerçekleştirilen gösteriler, Devlet Başkanı Luis Echeverriá Álvarez tarafından yüzlerce cana mal olarak bastırıldı. 1989'da Caracas'taki ayaklanmalara geniş çaplı bir katliam eşlik etti.

İşçilerin şartlarını iyileştirmeye çalışan her kim olursa, bunun bedelini ağır bir şekilde ödüyor. Latin Amerika, 1999'daki doksan ölümle birlikte, sendikacılar için dünyanın en tehlikeli yeri olarak kabul ediliyor. Kolombiya'da, 1991'den bu yana 1.300'den fazla sendikacı öldürüldü. Birleşik Devletler'in bölgeye yaptığı vaatlere giderek daha fazla şüpheyle yaklaşılıyor; Kuzey ve Güney Amerika'nın Serbest Ticaret Alanı'nın (Nisan 2000'de Quebec'te toplanan Kuzey ve Güney Amerika üçüncü zirve toplantısındaki tartışmanın temel başlığı) uygulanıp uygulanmayacağına yönelik şüpheler ifade edilmektedir.

2001'de, toprak sahibi, ticari, finansal ve endüstriyel oligarşiler–Kilise ve ordu hiyerarşisine bağlı olarak–değişikliğe karşı koymaya devam ediyorlar. Bölgenin pek çok ülkesi, hâlâ geçmişten kurtulamamış durumda. Aslında, şiddetin büyük oranda mevcut durumu–sömürgesel miras–değiştirmek için değil, onu devam ettirmek için yapıldığı söylenebilir. Sömürgeleştirmenin durdurulması hâlâ gerçekleştirilmesi gereken bir durumdur. Bazıları Kilise'nin bir çözüm sunabileceğine inanıyor. Her zaman için değişime direnmiş olsa da, Kilise'nin Brezilya, Şili ve El Salvador bölümleri ilerici olmuştur; Şili'de Kilise tarımsal reformu başlattı; El Salvador'da insan haklarının savunucusuydu. Bu kıtada bir Kurtuluş Tanrıbilimi gelişiyor; *communidades de base* (Kilise destekli orta direk gruplar) çok önemli bir dinamik etmendir.

Amerika kıtasının güney yarısında ne olursa olsun, kuzeyi etkileyecek ya da bu durum ters yönde gerçekleşecektir. İki bölge de kendini diğerinden soyutlayamaz. Ticarette, endüstride, işte, finansta, halkların ve kültürlerin etkileşmesinde giderek daha fazla bir araya geliyorlar. Meksika şu anda, Kanada'dan sonra, Birleşik

Devletler'in ikinci en büyük ticarî ortağı konumunda. Birleşik Devletler Meksika'nın ihraç mallarını (büyük çoğunluğu Meksika'daki Amerikan sahipli iş kollarından geliyor) diğer ülkelerden daha fazla alıyor. Yasal ve yasadışı göçler, Birleşik Devletler'in batı yarıkürede İspanyolca konuşan dördüncü büyük nüfusa sahip olması durumunu gerçekleştiriyor. Latin Amerika'nın borcu, yasadışı göçmenler ve uyuşturucu, Birleşik Devletler'in istikrarını tehlikeye atıyor. Meksika'nın para aklama ve uyuşturucu ticaretinin dünya çapındaki merkezi olduğuna dair iddialar ortaya atılıyor. Washington'un, Kolombiya Devlet Başkanı Andrés Pastrana'nın solcu gerillalara karşı mücadelesine verdiği destek, kuzeyi bir savaş batağına çekme noktasında korkutuyor. 518 milyonluk nüfusuyla Latin Amerika, kolayca Kuzey Amerika'nın zayıf noktası olabilir. Başkan Clinton'un Ekim 1997'de Venezuella, Brezilya ve Arjantin'e yaptığı kısa ziyaretler ve Bush yönetiminin Latin Amerika'nın artık değerinin düşürülmeyeceği vaadi, Kuzey ve Güney Amerika arasındaki ilişkilere yeni bir başlangıç olanağı sunuyor.

19

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika

İkinci Dünya Savaşı'nın küllerinden, tüm uğursuz tahminlere inat, yeni ve güçlü bir Avrupa çıktı. Hiçbir şey Avrupa'nın kendini toparlama örneğini, kendi büyüyen birliğinden daha çok gerçekleştiremezdi. İnsanların, malların, paranın ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve ortak bir ticari politikanın getirilmesi, 1948'de, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında yapılan Benelüks Devletleri gümrük birliği ile başladı. Politik bütünleşme ise 1949'da Avrupa Parlamenter Kurulu'nun hayata geçmesiyle başladı.[1] 1951'de, Fransız devlet adamı Robert Schumann (1886–1963) ve Jean Monet'nin (1888–1979) girişiminin sonucu olarak, ortaya Avrupa Kömür ve Çelik Toplumu çıktı.[2] Britanya, kıtasal önerilere karşı gösterdiği geleneksel güvensizlikle katılmayı reddetti. 1957'de, Roma Antlaşması ile, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Ortak Pazar kuruldu. Britanya yine katılmadı. 1959'da, Britanya, Avrupa Serbest Ticaret Ortaklığı'nı (EFTA–*European Free Trade Association*) kurmak için Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Lihtenştayn, Finlandiya ve İzlanda ile birleşip AET'ye karşılık verdi. 1973'te Britanya, İrlanda ve Danimarka AET'ye katıldı. 1987'de Yunanistan, Portekiz ve İspanya üye oldu.

Dünya ekonomisinin canlanmasının da yardımıyla, Avrupa birliği ekonomik büyüme ve başarıda eşi görülmemiş bir çığır açtı. 1980'de, 250 milyonluk nüfusuyla, hepsinden iyi olan üretim kapasitesiyle, dünya ticaretinin yarısından fazlasıyla, Birleşik Devlet-

ler'in sahip olduğu seviyeyi aşan parasal kaynaklarıyla ve en geniş ticari filosuyla, AET en büyük ekonomik bloklardan biriydi. 1992'de, Maastricht'te Avrupa Birliği Antlaşması imzalandı. 1993'te, Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Birliği (AB) oldu.

1999'da 375,4 milyon nüfusuyla on beş ülkeden oluşan grup, şimdi de, kısa zaman önce komünizmin hâkimiyetinde olan orta ve doğu Avrupa ülkelerinden[3] üyelik başvurularıyla ilgileniyor. (Harita XXI) Avrupalılar üzerinde hâlâ düşünmeseler ve daha az eyleme geçseler de, bir bütün olarak olarak, dış meselelerde birbirlerine eskisinden daha çok danışıyor ve işbirliği yapıyorlardı. Bosna'daki savaş konusunda ortak bir eyleme geçmeleri zaman aldıysa da, nihayetinde etkili oldu. AB ülkeleri Kasım 2000'de Brüksel'de NATO'dan ayrı bir 'ani müdahale gücü' oluşturma kararı aldılar. Ekonomik ve Mali Birlik (EMU–*Economic and Monetary Union*) 2002 yılında sağlandı.[4]

2002'de Avrupa Birliği daha yakın ve güçlü birleşme isteyenler, özellikle da Almanya ile Fransa ve Britanya liderliğinde hareket eden karşı görüşte olanlar arasında ikiye bölündü. Birliğin yerleşmiş uygulamasına daha fazla güç ve meşruluğun verildiği bir Avrupa federasyonu kurmaya dair önceki umutla, yeni bir yapı, ortak bir iç ve dış politika ve daha güçlü bir Avrupa parlamentosu arayışına girdiler. Anti-federalistler ulus devletlerin egemen güçlerini kuvvetlendirseler de, çok uluslu yapının güçlerini kısıtlamak istiyorlar; dış politikadaki egemenliklerini ya da korunmalarını federal bir hükümete devretmek istemiyorlardı. Özellikle Fransızlar, önerilen yapı hakkında endişeliler. Büyük devletlerin baskısı altında kalmaktan korkan küçük devletler de ulusal bir hükümetin yetkisi üzerindeki bir federasyona karşı çıkıyorlar. On üç fazladan devletin kabulünü göz önünde bulunduran AB ile birlikte, bütçesini, yapısını ve kontrolünü kuşatan problem artık daha fazla ertelenemez.

Beklenebileceği gibi, doğu Avrupa'nın daha yoksul ülkeleri AB'ye katılma hususunda, finansal kazançları düşünerek, batılı ül-

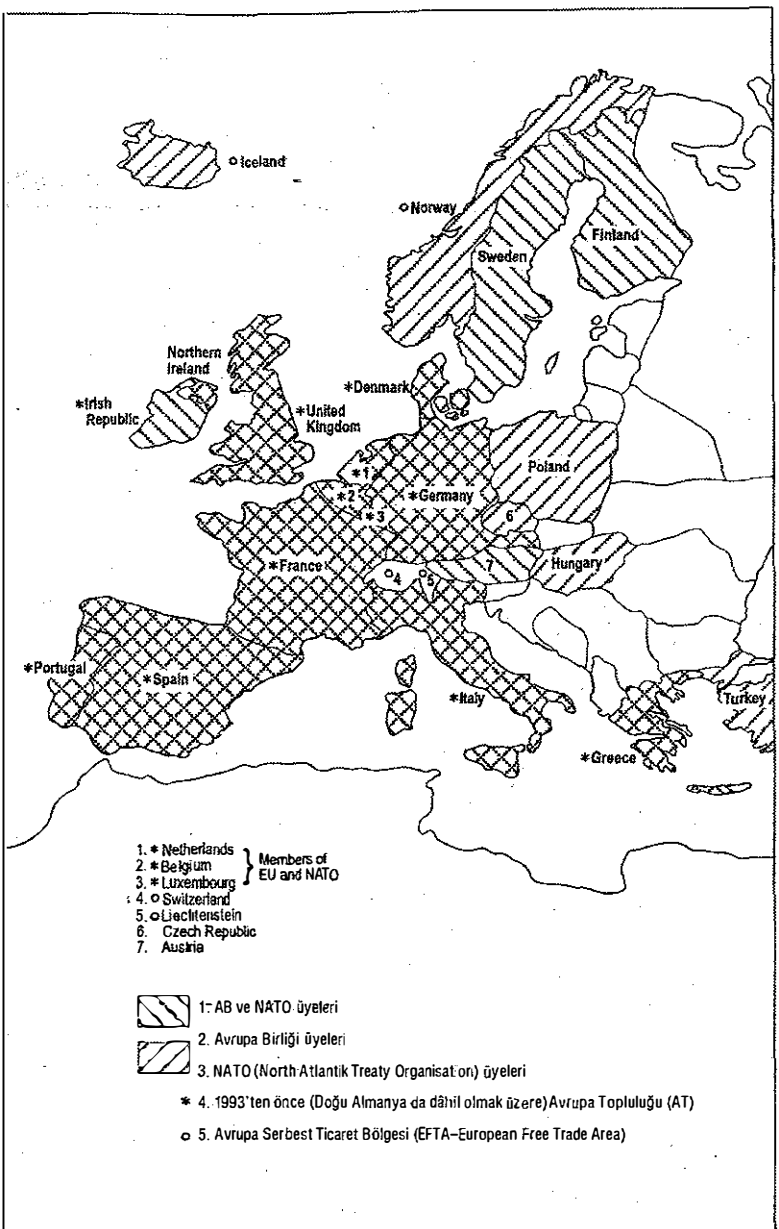
kelerin onları alma konusunda hissettiklerinden daha fazla istek duyuyorlar; Berlin, Paris ve Londra'daki büyümeye yönelik ayak diremeler de bundan. 1999'da aday ülkelerdeki kişi başına düşen GDP, AB üye devletlerinin sahip olduğu rakamlardan çok daha aşağıdaydı.[5] Batılı ülkeler, Avrupa ortak vatandaşlığı sağlanır sağlanmaz, iş arayanların akınına uğramaktan korkuyorlar. Almanya, AB Komisyonu'ndan, doğu Avrupa'dan gelecek çalışma amaçlı bir serbest dolaşıma karşı uygulayacağı yedi yıllık bir yasağı çoktan temin etti bile. Fransa, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz, hâlâ almakta oldukları tarımsal devlet desteğinin bir kısmının, AB kanunlarına uymak zorunda olduklarından, bütçeyle ilgili talepleri verebileceklerini her halükarda aşacak olan yoksul ülkelerin gelirlerine aktarılmasından endişeleniyorlar.

Haziran 2001'de, İrlanda'nın AB'nin genişlemesini reddeden halkoylaması, bu organizasyonda büyük bir endişeye neden oldu.

Zengin ve yoksul devletler arasındaki büyük farklılık nedeniyle, 1945'ten itibaren Batı Avrupa'ya göç eden Doğu ve Güney Avrupalıların sayısının eşi benzeri görülmemişti. Daha yüksek doğum oranlarına sahip yoksul ülkeler, daha düşük doğum oranlarına sahip zengin ülkelere iş gücü sağladı. Berlin Duvarı'nın 1961'de inşa edilmesinin öncesinde, üç milyon Doğu Almanyalı Batı'ya kaçtı. İtalya, Portekiz, İspanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye'den büyük bir göçmen ordusu Federal Alman Cumhuriyeti, Fransa, Belçika, İsviçre, Hollanda ve Danimarka'ya gitti. 1960'lı yılların sonunda, Avrupa içi göç, Avrupalıların deniz aşırı göçlerinden daha önemli hale gelmişti.

Avrupa'nın daha önceki okyanus ötesi toplu göçünün aksine, 1950'den sonraki yirmi beş yılda net göç toplamı 2,2 milyona ulaştı. Avrupa'daki elverişli ekonomik şartlarla cesaretlenen daha fazla göçmen kıtaya girdi. İçe akışı şişiren, eski imparatorluklarından geri gönderilen Avrupa vatandaşlarının büyük oranlardaki rakamlarıydı. 1970'li yıllarda benzeri görülmemiş bir şekilde dört milyon

HARİTA XXI-2000'DE AVRUPA BİRLİĞİ VE NATO

Avrupalı olmayanlar –başlıca Asyalılar, Kuzey Afrikalılar ve Batı Hint Adalarından gelenler– kuzey ve batı Avrupa'da yaşıyordu. 2001'de, AB'de, AB vatandaşı olmayan kayıtlı on bir milyon insan vardı. Almanya'daki toplam sayı beş milyonun üzerinde, Fransa'da 2,25 milyon ve Birleşik Krallık'ta bir milyonun üzerindeydi. Hollanda, Belçika ve İtalya'nın her birinde yaklaşık yarım milyon vardı. Yasadışı göçmenlerin sayısı ise belli değil. Göçmenlerin girişinde yapılan daha sıkı kontroller nedeniyle, yasal göçmenlerin sayısı azaldı; yasadışı göçmenlerin kaçakçılık ve karanlık işleri daha da arttı. Fransa, İspanya ve İtalya'ya gelen göçmenlerin çoğu Fas, Cezayir, Tunus ve Mısır'dan geliyor. Yugoslavya'nın yanı sıra Türk vatandaşları (başlıca Kürtler) Almanya'ya göç edenlerin en büyük oranını oluşturuyor.

Almanya, bu savaş sonrası değişikliklerde lider rolü oynadı.[6] 1945'te işgal bölgelerine ayrılan Batı Almanya, 1949'da bir Federal Cumhuriyet (GFR–*Gennan FederalRepublic*) oldu; Doğu Almanya, Alman Demokratik Cumhuriyet (GDR–*German Democratic Republic*) oldu. 1955'e kadar, soğuk savaş nedeniyle, her ikisi de tam bağımsız egemen devlet olmuştu. Federal Almanya NATO'nun, Demokratik Almanya da Varşova Paktı'nın bir üyesi oldu. 1959'da, Batılı kuvvetler Rusya'nın Berlin'i soyutlama çabalarına karşı koymak için Federal Almanya'yı destekledi.

Marshall yardımını alan Batı Almanya'nın Maliye Bakanı Ludwig Erhard (1897–1977) idaresindeki ekonomik iyileşmesi hayret vericiydi. 1949–63 yılları, bir *Wirtschaftswunder* (ekonomik mucize) olarak adlandırıldı. 1950'lerde Batı Almanya'nın GNP'si, Almanya'nın savaş öncesi rakamlarını geçmişti. 1957'de Federal Almanya AET'nin bir kurucu üyesi oldu. 1961'de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Organizasyonu'nun (OECD–*Organization for Economic Coorperation and Development*) kurulmasına yardım etti. 1960'ların ortalarında, Batı Avrupa'da tam istihdamı sağlayan tek ülkeydi. Ekonomik yayılmayı devam ettirmek için, İtalya, İspanya,

Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya'dan yüz binlerce işçi aldı. Alman zenginliği, tüm dünyadan mültecileri de cezp etti. Almanya'da, şu anda, iki milyonunu Türklerin oluşturduğu yedi milyon yabancı yaşıyor. 1993'te, AB politikasını takip eden Almanya, giriş ve çıkışlarını kontrol altında tutmak için daha zorlayıcı kurallar getirdi.

Almanya'nın iyileşmesi için hayati önemi taşıyan özelliği, politik istikranydı. Konrad Adenauer (1876–1967) 1949'da Batı Almanya'nın ilk şansölyesi oldu. Onun liderliğinde, demokratik bir hükümet sistemi yeniden yerleştirildi. Adenauer, Birleşik Devletler ile işbirliği yaptı ve Fransa ile uzlaşma arayışına girdi. Charles de Gaulle (1890–1970) ile Avrupa birliğini destekledi. 1955'te Adenauer, Sovyetler Birliği'ne bir iyi niyet ziyareti düzenledi. 1969'da şansölye olan Willi Brandt (1913–92) Federal Almanya'nın doğu Avrupa ile ilişkilerini geliştirmeyi hedefleyen *Ostpolitik*'i[7] destekledi. 1971'de, doğu Avrupa sınırları ve Berlin'in durumu üzerine Sovyetler Birliği ile bir görüşme yaptı. 1972'de, SSCB ve Polonya ile, Oder-Neisse sınırını kabul ettiği bir uzlaşma sağladı ve Demokratik Almanya ile onun varlığını tanıyan bir anlaşma imzaladı. Gösterdiği çabalar için Nobel Barış Ödülü'nü aldı. 1973 yılında Federal Almanya BM'ye katıldı. 1974'te (yakın bir emir subayının da karıştığı bir casus skandalı üzerine) istifa etmesinin ardından, Brandt, BM için 'Kuzey-Güney' konulu bir rapor hazırladı; zengin kuzey ve yoksul güney yarıkürelerin arasında büyüyen dengesizlikle alakalı, 1980, Hayatta Kalma Programı. 1974'ten 1982'ye kadar şansölye olarak hizmet eden Helmuth Schmidt (1918–) Brandt'ın *Ostpolitik* politikasını devam ettirdi–Alman ve Rus ilişkilerinin, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı istila etmesi üzerine daha da bozulmasının sonrasında bile.

Schmidt'in varisi Helmuth Kohl (1930–) 1980'lerin genel refahının devam etmesinden faydalandı. Hem Doğu'da hem de Batı'da Alman ilişkilerini daha ileri boyutlara getirdi. Doğu Almanya

ile birleşme (1990) ve Avrupa ile bütünleşme, onun iki büyük başarısıydı. 1991'de Berlin yeniden başkent oldu.

Doğu Länder, üretimi ve ücretleri artırmak için yıllık 100 milyar dolar devlet yardımı aldı. Rus birliklerinin nihai çekilişi Ağustos 1994'te gerçekleşti. Birkaç gün sonra, Amerikan, İngiliz ve Fransız birlikleri de Berlin'den çekildiler. Almanya'daki dış kuvvetler, şimdi, NATO'nun komutası altındalar.[8] Almanya'nın en yüksek mahkemesinin yönetiminin (1994) ardından, Alman Birlikleri 1996'da Balkanlarda, Birleşik Devletler komisyonlu Dayton Barış Uzlaşması'na ön ayak oldu. 1999'da yeni şansölyesi Gerhadr Schröder'in idaresinde Almanya, (82 milyonluk bir nüfusla) Avrupa meselelerinde daha büyük bir rol oynamaya başlıyordu. Ocak 1999'da, Almanya ve diğer on AB ülkesi, ortak bir Avrupa para birimi oluşturdu: Euro. Nazi soykırımını telafi etme girişimiyle, Nazi terörünün Yahudi kurbanlarına büyük oranda kamusal ve özel yatırımlar yapıldı ve hâlâ de yapılmakta.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle, Fransa'yı savaş yılları süresince felce uğratan politik zayıflık ve anlaşmazlık[9] geri döndü. Savaşta bir galip konumunda olmasına rağmen Fransa, baskın ulus devlet statüsünde sorunlar yaşıyordu. 1946'da, de Gaulle'ün alelacele kurulan geçici hükümeti devrilmişti. Yeni yaratılan Dördüncü Cumhuriyet de Fransa'da her şeyi yoluna koyamıyordu. Çin Hindi, Mısır ve Cezayir'deki felaket getiren sömürge savaşları, onun zaten zorluklarla dolu olan durumunu daha da şiddetlendirdi. Sadece de Gaulle'ün geri gelmesi ve 1958'de Beşinci Cumhuriyet'in şekillendirilmesi, şartları biraz iyileştirdi. Görevi almasından dört yıl sonra, de Gaulle, Cezayir'e bağımsızlık vererek Fransız Kuzey Afrika'daki hengâmeyi sonlandırdı. Ayrıca, Fransa'nın Afrika'daki sömürgeciliğin sonlandırılması politikasını da devam ettirdi.

Fransa'nın komünist güçlerden olduğu kadar Avrupa'daki Amerikan hegemonyasından çekinmek için gerekli nedenlerinin olduğuna inanan–Almanların ve İngilizlerin tersine bir davranış–de

Gaulle, Fransız güçlerini NATO'nun kontrolünden çekti; NATO'nun ve Amerikan üslerinin Fransa'dan kaldırılmasını da istedi. Buna ek olarak, bağımsız bir Fransız nükleer gücü oluşturdu (1968'de Fransızlar hidrojen bombasını denediler), Birleşik Devletler destekli Test Yasağı Antlaşması'nı reddetti ve altın satın alarak doların Avrupa'daki rolünü azalttı. 1967'de de Gaulle, Britanya'nın ekonomik açıdan çok zayıf olduğu ve Amerika'nın Truva atı olabileceği gerekçesiyle (Amerika şüphesi hâlâ Fransa'da hissedilmektedir; yeni Truva atı ise küreselleşmedir.) Britanya'nın Ortak Pazar'a girmesini engelledi. Almanya'ya karşı tavrı ise Anglo-Saxonlara gösterilenin tam tersiydi.

Onun Almanya ile uzlaşması ve işbirliği yapması, kıtasal Avrupa'nın bütünleşmesi açısından çok büyük önem taşıyordu. Amerikalılar ve İngilizler tarafından biraz acayip bir tip olarak görülen de Gaulle, Fransa'nın Sovyetler Birliği, Çin ve üçüncü dünya ile ilişkilerini güçlendirdi.

1969'da de Gaulle, Fransa'yı kasıp kavuran memnuniyetsizlik fırtınasının bir kurbanı oldu. Kötüleşen durumla baş etmek için gerekli gücü reddederek cumhurbaşkanlığından çekildi. Bir yıl sonra da hayata gözlerini yumdu. Doğumunun yüzüncü yıldönümünde Fransa onu millî bir kahraman ilan etti. De Gaulle'ün en büyük ideali, her zaman Fransa'nın onuru ve şanının korunmasıydı. Varisi olan Georges Pompidou (1911–74), Britanya'nın AET üyeliğine dair Fransa vetosunu kaldırdı. Sonuç olarak, Fransa'nın Britanya (ve Amerika) ile ilişkilerini ilerletti. (Britanya, 1994'te açılan Manş Tüneli'yle kıtaya bağlanmayı kabul etti.) Birleşik Devletler ile ilişkiler, Valéry Giscard d'Estaing'in (1926, cumhurbaşkanlığı 1974–81) göreve gelmesiyle yeniden gerildi. 1973'ün Arap petrol ambargosu, Birleşik Devletler ve Fransa'nın üzerinde anlaşamadığı sorunlardan sadece biriydi. Arap petrolüne çok daha fazla ihtiyaç duyan Fransa, Amerika'nın yaptığı gibi İsrail'i destekleyerek Arap dünyasının keyfini kaçırmayı göze alamadı; Amerika'nın nükleer enerjinin

artırılması politikasını izlemeye de gücü yetmedi. Kendi enerji gereksinimleri dışında, hesaplarını dengelemek için nükleer silahların yanı sıra nükleer güç satmaya da gereksinimi vardı.

1981'de Giscard d'Estaing, sosyalist François Mitterand (1916–96) tarafından yenilgiye uğratıldı. O dönemde–savaş sonrası otuz yıllık olağanüstü büyümenin ardından–Fransa (Birleşik Devletler, Japonya ve Almanya'dan sonra), dünyanın dördüncü büyük endüstriyel gücü ve dördüncü büyük ihracatçısı olmuştu. Mitterand, bağımsız bir Fransız nükleer gücünü ve Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler karşısında güçlü bir dış politikayı desteklemeye devam etti. AT'de Britanya'nın Başbakanı Margaret Thatcher (1925–) ile anlaşmazlığa girdi. Mitterand'ın Thatcher ile paylaştığı tek şey birleşik bir Almanya korkusuydu.

1993'te Fransa, diğer çoğu Batı ülkesi gibi, göçmen ve mültecilere daha sıkı kontroller getirmek zorunda kaldı. Haziran 1994'te Ruanda'ya barışı koruyucu birlikler gönderdi. 1995–97'de terörist bombardımanları ve iddiaya göre Fransa'nın Cezayir'in askeri hükümetini desteklemesine karşı çıkan radikal İslamcı güçlerin eylemleriyle başı belaya girdi. Eylül 1995'te, Fransa'nın Güney Pasifik'teki nükleer testlerine yeniden başlaması, dünyadaki eleştiri seslerini yükseltti. Mayıs 1995'te eski muhafazakâr Başbakan Jacques Chirac (1932–) cumhurbaşkanı oldu.

Haziran 1997'de solcu parti lehinde sonuçlanan meclis seçimine gidildi. Muhafazakâr bir cumhurbaşkanı emrinde, sosyalist Lionel Jospin başbakan olarak atandı. İktidardaki partilerin dışında, Fransızların Amerikan egemenliğine dair korkusu–Fransızlar, Balkanlarda Amerikanların yanında savaşsa da–devam etti.

Yirmi birinci yüzyıl başında, sıkı Fransız–Alman ilişkilerinden yarım yüzyıl sonra, iki kuvvet arasındaki rekabet yeniden kendini göstermeye başladı. Almanların daha güçlü bir AB önerisine karşı gösterilen Fransız direnişi, merkezinde Almanya ile, kısmen geleneksel bir Alman egemenliği korkusundan ortaya çıkıyor.

Ancak 1945'ten- bu dönemde iki dünya savaşı ve imparatorluğun kaybı gücünü sarsmıştı--sonra Britanya'nın[10] büyük bir güç olarak değişen statüsü belirgin bir hal aldı. Dünya ticaretinin büyük bölümünün merkezi olarak, her uluslar arası krizden etkilendi. Britanya, Birleşik Devletler ve IMF'nin yardımı olmadan bile, kalıcı bir barış dönemi ekonomisi temeli oluşturmayı başardı. Pek çok kez parasının değerini düşürmek zorunda kaldı. 1945'te İşçi Partisi'nden Başakan Clement Attlee (1883-1967) tarafından sağlanan refah durumu 1950'de tehlikedeydi. Britanya'nın o yıl Kore Savaşı'na katılması, finansal zorunluluklarını çoğalttı. 1956'da Mısır Devlet Başkanı Nasser'i devirmek için düzenlenen başarısız bir girişimde İsrail ve Fransa'ya katılarak konumunu daha da kötüleştirdi.

Harold Macmillan'ın 1957'de başbakan olduğu dönemde, Britanya ve Avrupa'nın durumu iyileşmişti. Seçim sloganına-"Halkımız hiç bu kadar iyisine sahip olmamıştı"-büyük oranda inanılıyordu. Macmillan yeni umutlar aşılasa da, Britanya'nın çözümsüz görünen ödeme dengeleri problemleri ve giderek artan işsizlik sorunu üzerinde gerçek bir etki yaratamadı. İngiliz Antil Adaları, Hindistan ve Pakistan'dan gelen göç akınını kontrol altına alma adına, 1962'de Milletler Topluluğu Göç Yasası hazırlandı. 1964 ve 1979 arasında, Muhafazakârlar ve İşçi sınıfını destekleyen hükümetler, Britanya'nın kaderinde gerçek anlamda bir fark yaratmadan, sıra ile iktidara geldiler. 1976'da, finansal kaynaklarının tükenmesiyle ve ekonomisinin endüstriyel ve ırksal huzursuzluklar yüzünden param parça edilmesiyle, Britanya çöküşün eşiğine geldi.

Macmillan, dış meselelerde, Küba füze krizi hususunda Başkan Kennedy'yi destekledi ve İngiliz denizaltılarının Birleşik Devletler füzeleriyle silahlandırılması konusunda Amerika ile bir anlaşmaya vardı. Britanya, 1957'den beri hidrojen bombasına sahipti. Onun Şubat 1960'ta Güney Afrika'da yaptığı 'değişim rüzgârı' konuşması, Batı'nın, sömürgeleştirmenin kalkmasını kabul etmesi konusunda bir dönüm noktasıydı.

1961'de OECD'nin oluşumuna katkıda bulundu. 1963'te Britanya, Birleşik Devletler ve SSCB arasında, atmosferde, uzayda ya da su altında nükleer silah testi yapılmasını yasaklayan bir nükleer test yasağı antlaşması görüşmelerinde önemli bir rol oynadı.

Margaret Thatcher'in 1979'da iktidara gelmesiyle, Britanya savaş dönemi güveninin ve üstünlüğünün bir kısmını geri kazandı; AT'de emsallerinin arasında birinci olmak istiyordu. Thatcher, önerilen Avrupa politik bütünleşmesi konusunda isteksizdi: "Bu, egemenliğin kaybını da getirir." fikrini savunuyordu. Yaklaşan Avrupa bütünleşmesine karşı eleştirel tutumu, AB'nin gelecek rolü hakkında yapılan görüşmeler için zemin teşkil etti. Britanya'nın Falkland Savaşı'nda (1982) Arjantin'e karşı zaferi, Britanya'nın millî onurunu yeniden kazanmasına yardımcı oldu. Körfez Savaşı'nda, BM yükümlülüklerini can atarak üstlendi. Başbakanlık yaptığı üç dönemin ardından Thatcher, kendi partisi içerisinde gerçekleşen bir başkaldırı nedeniyle koltuğundan oldu.

Yerini 1990 yılında John Major aldı. Nisan 1992'de, Major muhafazakârları seçimlerde sınırlı bir zafere taşıdı. Dış meselelerde Birleşik Devletler'e daha fazla yaklaştı ama AB'ye 'yıpratıcı bir duygu karmaşası' gösterdi. Parlamentonun Temmuz 1993'te Maastricht Antlaşması'nı onaylamasına rağmen, Britanya'nın AB'deki rolü konusunda, özellikle de birleşik bir Avrupa parası getirme planları üzerindeki tartışma, Muhafazakâr Parti'de bölünmelere yol açtı. Diğer her şeyi gölgede bırakan ise, Major'un görev süresinin ilk yıllarında yaşanan büyük durgunluktu; enflasyon kötüleşti, işsizlik savaş sonrasının rekor seviyelerine ulaştı. Eylül 1992'de, hükümeti faiz oranlarını bir günde yüzde 10'dan 15'e çıkardı. Bu arada, Thatcher'in devletin işlettiği sanayileri özelleştirme politikasını ilerletti. Britanya'nın ekonomisinin iyileşmesi, 1990'lı yılların ortasında gerçekleşti.

1997'de, John Major, Tony Blair'in liderliğindeki Yeni İşçi partisinin oyların çoğunu kazandığı zaferle yerinden edildi. Blair,

iktidara gelir gelmez İskoçya ve Galler'e ayrı parlamento sözü verdi ve Lordlar Kamarası'na reformlar önerdi. Kuzey İrlanda'nın sorunlarını çözmek için büyük çabalar gösterildi. Britanya'nın eğitim ve sağlık sistemini de geliştirdi. Sıkı bağlar oluşturulsa da, Churchill, Macmillan ve Thatcher'in Birleşik Devletler ile geliştirdiği 'özel bağ' inceldi. Anglo-Saxon bir Amerika geçmişte kalan bir fikir. AB ile ilişkiler kuvvetlenmiş durumda. Nükleer silah deposu ve Kuzey Denizi petrol rezervlerine rağmen, Britanya 2001'de tek bir gücün kıtaya hükmetmesinin önüne geçecek tarihi rolü oynayamadı.

Haziran 2001'de Tony Blair ve Yeni İşçi Partisi yeniden seçildi.

Tüm çabalara rağmen, Kuzey İrlanda'da Katolikler ve Protestanlar arasındaki barış hâlâ Britanya'nın aklına gelmiyor. Mart 1972'de Kuzey İrlanda parlamentosunu iptal etti ve doğrudan egemenlik uyguladı. Şubat 1996'da Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) tarafından gerçekleştirilen bir Londra bombardımanı on sekiz aylık bir ateşkesi sona erdirdi. Aynı yılın Haziran ayında bölgeye barış getirmeye yönelik görüşmeler Birleşik Devletler eski Senatör'ü George Mitchell'in başkanlığında gerçekleşti. 10 Nisan 1998'in Good Friday Antlaşması'nı takiben, yeni kurulan Kuzey İrlanda Meclisinde sandalye seçimleriyle barış ihtimalleri arttı. İki taraf ta silahlarını bırakana kadar–IRA'nın tek taraflı silahlanmayı bırakacağını düşünmek bir hayal–yapılacak her ilerlemenin yeni bir kanlı yüzleşmede kaybolacağı tehlikesi mevcuttur.

İtalya'nın Nazi Almanyası ile dehşet veren ittifakı 1943'te sona erdi. Müttefiklerle bir barış antlaşması imzalaması ve yabancı birliklerin yarımadadan çekilmesi ancak 1947'den sonra gerçekleşti. O yıl, Marshall Planı çerçevesinde İtalya'ya büyük yardım yapıldı. 1950'lerin ortalarında, İtalya NATO'ya ve BM'ye kabul edildi. Ondan sonra batı dünyası ile referansı daha da iyi bir konuma geldi. AET'nin 1957'de şekillenmesi üzerine, oraya üyeliği kabul edildi. Fransa'yı aşan nüfusu ve ticaretinin yarısını Avrupa'ya yönlendirdiği yapısıyla, bu çok da şaşırtıcı sayılmazdı.

1960'lı yıllarda, tüm Batı Avrupa'yı etkileyen savaş sonrası yaşanan patlamada, İtalya, ekonomik kalkınmanın en yüksek oranlarından birini elde etti. Güney İtalya'nın altyapısı geliştirildi. Ülkenin güney bölümlerinden kuzeybatı Avrupa'ya olduğu kadar, daha zengin kuzey topraklarına yönelik inanılmaz bir İtalyan göçü yaşandı. Tarım alanında düşüş yaşanırken, sanayi ve hizmet sektöründe büyüme görüldü. 1970 yılına gelindiğinde, İtalya'nın endüstriyel üretimi, 1939'daki seviyesinden iki kat yüksek bir seviyede duruyordu. Fakat o dönemde, 1973'te, piyasalarda OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*–Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu) petrol ambargosunun sebep olduğu bir durgunluk yaşandı. 1978'de ekonomisi bozuldu ve Avrupa'daki en yüksek genç işsizlik oranına ulaşıldı. Enflasyon kabul edilemez seviyelere yükseldi, işsizlik büyümeye devam etti. Ülkenin ticaret rakamlarında ciddi anlamda bir dengesizlik vardı. 1960'ların sonlarından itibaren, politik istikrasızlık, dağılma, anarşi ve ideolojik açıdan teşvik edilen terörizm sıradanlaştı. Eski başbakan Aldo Moro'nun İtalya'nın aşırı solcu Kızıl Tugay tarafından katledilmesinin (Mayıs 1978) ardından, İtalyan demokratik ilerlemesi köşeye sıkışmış görünüyordu.

İtalya'nın meseleleri, benzersiz ya da Avrupa'nın batısının tamamında görülen 1945 sonrası yerine getirilmemiş yükseliş beklentilerinin belirtisi niteliğinde olsun ya da olmasın, geleceği batı dünyasına bağlıdır. Ortak Pazar nüfusunun beşte biriyle, AB ve OECD'nin kaçınılmaz bir üyesidir. Euro'yu 1999'da tedavüle çıkardı. Benzer şekilde, politik kaderi de NATO'daki üye dostlarını etkileyecektir. Adriyatik ya da Akdeniz'deki güç yapısında, İtalya'da tepkileri alınmadan, hiçbir belirgin değişiklik olamaz. Bu, petrolünün büyük bölümü kapsamında bel bağladığı Müslüman Afrika ve Arap dünyasında olduğu gibi, Balkanlardaki gelişmelerde de bilhassa geçerlidir. Diğer batılı kuvvetler gibi, İtalya da, sözde göçmenler ve mültecilerle kuşatıldı.[12] 1991'de, 40.000 yasadışı Arnavut göçmen zorla kendi ülkelerine döndürüldü. Türk ve Kuzey Afrikalı gö-

çüne aman verilmiyor. 1990'lı yıllarda, İtalya, aralarında Mayıs 2001'de başbakanlık görevine yeniden seçilen (1994'te kısa bir dönem başbakanlık yapmıştı) medya ve iş dünyasının kralı Silvio Berlusconi'nin de bulunduğu, en seçkin politikacıların bazılarının karıştığı rüşvet skandallarıyla çalkalandı. İtalya'nın son zamanlarda rüşvetin kökünü kurutma, anayasayı yenileme, hükümeti geliştirme ve muhafazakâr Halk Partisi'nin elinde yer alan engellemelerden kurtulma girişimleri, hep başarısızlıkla sonuçlandı. Zayıf hükümetler birbiri ardına görev alırken, Ocak 2001'de savaş sonrası İtalya'da elli beş farklı kabine oluşmuştu.

Avrupa'da sola doğru yaşanan kayma 1945'te başladı ve sağcı İspanya'nın Portekiz dışında herkesle ilişkisinin kesilmesine neden oldu. Birleşik Devletler, Başkan Eisenhower idaresinde, daha sıcak temaslar peşinde koşan ilk batılı kuvvetti. 1953'te İspanya ile, bir milyar dolarlık bağış ve kredi karşılığında Amerika'nın askeri üs sahibi olduğu on yıllık bir askeri ve ekonomik anlaşma imzaladı. İspanya 1955'te BM'ye, 1982'de NATO'ya, 1986'da AT'ye, OECD'ye ve daha sonra Euro bölgesine katıldı. Balkan Savaşları için Bosna ve Kosova'da birlik bulundurdu.

1975 yılında Franco'nun ölümüyle, Prens Juan Carlos kral oldu. Başındaki yeni monarşiyle İspanya, ekonomik, kültürel ve politik anlamda tam bir dönüşüm sürecine girdi. Şimdi de Atlantik dünyasının demokrasileri arasında mağrur bir konumda bulunuyor.

1977'de, 1936'dan sonraki ilk serbest seçimden, en büyük partiler olarak ılımlılar ve demokratik sosyalistler çıktı. Demokratik Merkez Partisi, Adolf Suárez (başbakanlık 1977–81) idaresinde iktidara geldi. 1978'de ve 1981'de sağ kanattan askeri komutadaki darbe girişimleri engellendi. 1982'de Felipe Gonzáles Márquez liderliğinde sosyalist bir hükümet seçildi. Daha sonraki dört genel seçimden (1982–93) de sosyalistler galip ayrıldı.

Katalonya ve Bask ülkesi 1980'de özerklik elde etti. Fakat Bask aşırı uçları, tam bağımsızlık isteklerini sürdürmekte; saldırılar

ve adam öldürme olayları devam etmekte. 1996'da, mecliste tam bir çoğunluk elde etmese de, Jose Maria Aznar idaresindeki muhafazakârlar, sosyalistleri yenilgiye uğrattı. Aznar idaresindeki sağ, 2001'de de hâlâ iktidardaydı. Diğer AB ülkeleri gibi İspanya da özellikle Fas'tan gelen yasadışı göçmen sorunuyla uğraşıyor. Tarihinde yer alan liberal yönetim-kilise yönetimi ayrımıyla hırpalanmasına karşın, İspanya hâlâ Franco'nun Vatikan ile devlet arasındaki anlaşmasını elinde tutuyor. Avrupa'da her yerde olduğu gibi, Kilise'nin en büyük düşmanı komünizm değil, kayıtsızlıktır.

Portekiz 1949'da NATO'nun, 1955'te BM'nin, 1961'de OECD'nin ve 1986'da AT'nin bir üyesi oldu. O dönemdeki yaşam standartları AT ortalamasının yaklaşık yarısına denk geliyordu. 2000'de neredeyse dörtte üçüydü. 1974'te başbakan Marcello Jose de Neves Alves Caetano'nun diktatörlüğünü deviren askeri bir darbe yaşadı. Aynı yıl, onun Afrika'daki Gine-Bisav toprakları bağımsızlığına kavuştu. Şiddetli bir mücadelenin ardından, Angola ve Mozambik 1975'te bağımsızlık elde etti. 1976 yılında Portekiz, kırk yıldan sonra ilk serbest demokratik seçimlerini idare etti.

Ekonominin zayıflayan durumu, ülkeyi aşırı uçtakilerin ellerinden uzak tutma çabalarını baltaladı. Portekiz, 1977 ve 1983'te olmak üzere iki kez, finansal çöküşün eşiğinden IMF tarafından kurtarıldı. Demokrasi ve ekonomik kalkınmanın getirilmesi, beklentileri tamamıyla karşılamadı. Kaydedilen tüm ilerlemeye rağmen, Portekiz'in kişi başına düşen geliri hâlâ batı Avrupa'daki en düşük değerlerden birisi konumunda. Ortak Pazar'a katılması da derdine deva olmadı. Sömürgelerdeki geleneksel iş yollarından yoksun olarak (dış mülkiyetleri bu gün sadece Azor adalarını ve Madeira'yı kapsıyor), Portekizli yabancı işçilerin Avrupa'nın diğer yerlerine akınının durmasıyla, Portekiz'in başı politik ve ekonomik istikrasızlıkla belaya girdi. Son yıllarda, yarısı Afrika'dan gelen ve orta ve doğu Avrupa'dan bu tarafa sayıları giderek artan göçmenlerin ülkesi oldu.

Portekiz'in hâlâ elinde tuttuğu tek şey, Brezilya, Fransa, Kanada ve Güney Afrika'daki Portekizli toplumlarla sağladığı güçlü bağlardır. İtalya, İrlanda ve İspanya'da olduğu gibi, batı Avrupa'da da verimlilik oranları en tepeden çarpıcı biçimde tabana indi. Ocak 2001'de bir sosyalist olan Jorge Sampaio (1939 –) kolaylıkla cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi.

Yunanistan için soğuk savaş, komünist liderli asilerin gücü ele geçirmeye çalıştığı 1944 yılında başladı. Girişim, İngiliz müdahalesiyle geri püskürtüldü. 1946–49 döneminde yapılan ikinci bir komünist liderli gücü ele geçirme girişimi Amerika'nın yardımıyla engellendi. O zamandan beri Yunanistan fırtınalı bir tarihe sahip oldu. Amerikalıların müdahale çabalarına rağmen, 1960, 1967 ve monarşinin ortadan kalktığı 1973 yılında askeri darbeler yaşandı. 1974'te Yunanları Kıbrıs'ta Türk azınlığın kontrolünü ele geçirmeye ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamaya teşvik eden, bir Yunan cuntasıydı. Başarısız olunca, aynı yıl ordunun yerini sivil bir hükümet devraldı. Kıbrıs konusunda yıllardır devam eden Türk-Yunan düşmanlığı, bu milletlerin NATO'daki ve diğer uluslar arası organizasyonlardaki rollerine zarar vermektedir. Yunanistan'ın eski Yugoslav Makedonya cumhuriyeti ile arasında yaşanan gerginlikler, Eylül 1995'te iki ülkenin ilişkilerini normale döndürmesiyle dindi. Sosyalistler, Yunanistan'da gücü 1981'den rüşvet iddialarının Andreas Papandreou hükümetini yerinden ettiği 1989 yılına kadar ellerinde tuttular. 1993'te yeniden iktidara geldiler ve 1996'da yeniden seçildiler.

Norveç ve İsveç, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, uluslar arası meselelerde önemli bir rol oynamaktadır. Savaş sonrası yıllarda, İsveç savaşın yıktığı Avrupa'ya çok fazla yardımda bulundu. Mısır, Kıbrıs, Kongo ve Namibya'da BM barış güçlerine destek sağladı. Mayıs 2001'de Norveçli bir delege Sri Lanka'ya barış getirmeye çalışıyordu. Daha öncesinde, 1956'da, İskandinav Konseyi'nde İsveç ve Norveç, Finlandiya ile aralarında ekonomik bir bağ kurdu-

lar; ki bu bağın büyük bir tarafsızlık geleneği de vardı. İsveç Ocak 1995'te AB'ye katıldı. Norveç, 1994'te bir halkoylamasının ardından üyeliği reddetti.

İsviçre ise geleneksel tarafsızlık politikasını devam ettiriyor. Bu ülke, pek çok BM ve diğer uluslar arası organların mekânı oldu. Uzun zamandır dünya bankacılığının merkezi halini aldı. Mart 1997'de, Yahudi Soykırımı kurbanlarının İsviçre bankalarına yatırılan gizli varlıklarıyla ilgili iddiaların ardından, İsviçre hükümeti Soykırım kurbanları ve ailelerine tazminat olarak 4,7 milyar dolarlık bir yatırım yapılacağını ilân etti.

1945'te Birleşik Devletler, savaştan diğerlerini tamamen gölgede bırakan üretim kapasitesiyle nispeten yara almadan çıktı. 1940'ların sonunda, dünyanın altın rezervlerinin üçte ikisine, dünya gemiciliğinin ve dünya gelirinin yarısına sahipti; yüksek bir tasarruf oranı vardı ve yatırım sermayesinin ana kaynağıydı; dolar, batı dünyasının rezerv parası oldu. İhracatları, özellikle imalatta patlama yaşadı, ticaretteki sermaye fazlalığının bir benzeri daha yoktu. 1950'den 1973'e kadar geçen dönem–Amerikan kapitalizminin altın çağı–sadece, Amerikan İç Savaşı'nın ardından kuzeyli devletlerin yüz yıl önce yaşadığı ticaret patlamasıyla karşılaştırılabilir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, Birleşik Devletler, dünyanın tarımsal, endüstriyel ve finansal devi olmuştu. Kendi eşiz tarih yolculuğundan genelleme yaparak, Amerika'nın komünist olmayan dünyanın ekonomik gelişmesini ve kalkınmasını organize edebilme yeteneği üzerine yeni ve tamamen yersiz bir önem yüklendi. İncilleri ve demokrasiyi gölgede bırakan, daha iyi bir maddeci var oluş vaadiydi. 1960'ların ilerleme yıllarında, Amerika dünyanın daha yoksul bölgelerini Batılı çizgilerde modernleştirmeyi amaçlayan büyük dış yardımlar yaptı.

Birleşik Devletler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaptığı gibi dünyaya sırtını dönmeksizin, 1945'ten sonra, savaş sonrası yeni politik ve ekonomik sorumluluklarını çabucak üstlendi. İlk kez

barış dönemi ana askeri gücü oldu. Başkan Truman idaresinde, Birleşmiş Milletler'in liderliğini ele aldı. 1947'de İran, Yunanistan ve Türkiye'deki Sovyet yayılmasını frenlemek için bir politika tasarlandı. Verilse ya da çekilse de, dış yardım, diplomatik bir araç olu. Avrupa ve Japonya'nın savunmasında Amerikan parası kullanıldı. 1948'de, Dünya Bankası ve IMF'nin yardımıyla, Birleşik Devletler dünya ticaretini ve finansını serbestleştirmek için çalıştı; alım satımı serbestleştirmek için 1947'de Gümrük Vergisi ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT–*General Agreement on Tariffs and Trade*) temeli atıldı. 1948'de Amerika, İsrail'in kuruluşunu destekledi.

1953'te General Eisenhower, Birleşik Devletler tarihinde en fazla halk oyunu alarak başkan seçildi. Kore Savaşı'nı bitirme sözü verdi ve bu sözünü gerçekleştirdi de. Bir Sovyet tehdidine karşı korunmak için batı Avrupa'ya nükleer silahlar yerleştirdi. 1955'te ve yeniden 1958'de, nükleer silahları kullanma tehdidiyle, Birleşik Devletler, Quemoi ve Matsu adındaki Tayvan adalarını Çin saldırılarından korudu. Eisenhower, ikinci döneminde, Dış işleri Bakanı John Foster Dulles'in (1888–1959) daha saldırgan duruşuna karşı, SSCB ile ülkeler arası huzur sağlama arayışına gitti.

1 Mayıs 1960'ta bir Birleşik Devletler keşif uçağının Rusya üzerinde vurulup düşürülmesi, Birleşik Devletler–SSCB ilişkilerindeki rahatlığın sonu oldu.

Kennedy'nin 1961'de başkanlık görevine geldiği dönemde, Amerikalılar güçlerinin sınırsız olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Kennedy açılış konuşmasında şöyle dedi: "Her millet bizim iyiliğimizi mi yoksa kötülüğümüzü mü istediğine doğru karar versin, çünkü biz tüm bedelleri ödemeye, tüm sorumlulukları taşımaya, tüm zorluklarla çarpışmaya, tüm dostları desteklemeye ya da bağımsızlığın devam etmesi ve başarısı için tüm düşmanların karşısına çıkmaya hazırız." Kennedy'nin görev süresinin büyük bölümü, Berlin, Laos, Küba ve Vietnam'daki komünist güçlere karşı koyma mücadeleleriyle geçti. Denge konusunda çok tedbirliydi. Küba'da savaş

yerine bir deniz kuşatmasını tercih etti. Küba'daki Rus füzelerini Türkiye'deki Amerikan füzeleriyle takas etti.

Başlangıçta, Kennedy, Eisenhower'ın Ruslara yönelik gösterdiği tavırdan daha az uzlaştırıcıydı. 1961'de Viyana'da Kruşçev ile buluşmasının ardından (o dönemde Kruşçev Kennedy'nin zayıf olduğunu düşünüyordu), 1962'de Kruşçev'i Küba'daki füzeleri temizlemeye zorladı. 1963'te başarılı bir şekilde, SSCB ile Kısmi Test Yasağı Antlaşması'nı sonuca bağladı. 1968'de, Britanya ve Sovyetler Birliği ile, diğer 61 devlet tarafından da desteklenen bir Nükleer Silahların Artırılmaması Antlaşması imzaladı. Gelişmekte olan ülkelere yardım etmek için Birleşik Devletler Barış Heyeti'ni oluşturdu. Birleşik Devletler içinde ırksal bütünleşmeyi destekledi. 1969'da insanın ilk kez aya ayak basmasıyla neticelenen Birleşik Devletler uzay programını hızlandırdı. 22 Kasım 1963'te Kennedy Dallas, Teksas'ta suikasta kurban gitti. Amerika'nın Vietnam'a karışması konusunda suçlanıyor fakat yaşasaydı nelerin olabileceğini bilemeyiz.

Vietnam'daki savaş, Kennedy'nin varisi Lyndon B. Johnson'un (başkanlık 1963–69) intikamı oldu. Çoğu Amerikalı bunu ne politik açıdan ne de ahlakî yönden savunulabilir buluyordu. Kalitesiz politik liderlik, Birleşik Devletler'i kazananın olmadığı bir duruma soktu ve milleti böldü. Amerikan birlikleri Vietnam'da hayatlarını kaybederken, Amerikalılardan kendi cephelerinde hiçbir fedakârlık yapmaları istenmedi. Savaşı vergilerden ziyade borç parayla genişleterek ve finanse ederek, Johnson, Amerika'nın dünyanın önde giden alacaklı konumundan dünyanın önde giden borçlu milletine dönüşümünü hızlandırdı. Ülkesine yakın bir yerden gelebilecek komünist bir devralma olayı korkusu, 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ne askeri müdahalede bulunmasına neden oldu. En çok, sivil haklara olan katkılarıyla, yoksulluk karşıtı programıyla ve eğitim ve sağlık alanında getirdiği gelişmelerle hatırlanmaktadır.

Vietnam Savaşı'nı bitirmek de Richard Nixon (1913–1994, başkanlık 1969–74) ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'e (1923–) kaldı.

Gariptir ki, Nixon savaşı Kamboçya (1970) ve Laos'a (1971) genişleterek işe başladı. 1972'de Hanoi'nin bombalanması ve Haiphong Limanı'na mayın döşenmesi emrini verdi. 1972'de Çin'i ziyaret edip varlığını tanıyarak Çin ve Birleşik Devletler arasındaki ilişkileri etkileyici bir biçimde değiştirdi. 1972'de bir Amerikan başkanının ilk Stratejik Silahları Sınırlandırma Antlaşması'nı (SALT I) imzaladığı Sovyetler Birliği'ne ilk ziyaretini gerçekleştirdi. 1973 Arap-İsrail savaşında, İsrail'e çok önemli askeri yardımlarda bulundu. Araplar buna, Ekim 1973'te, ham petrolün ortalama fiyatının ikiye katlanmasına neden olan OPEC petrol ambargosu ile karşılık verdi. Amerika, ilk kez, dışardan gelen petrole bağımlılığının şiddetli bir şekilde farkına vardı. Ambargo, Birleşik Devletler ve batı dünyasında ciddi bir durgunluğa (1974–75) neden oldu. Petrol ambargosu, yükselen beklentiler döneminin sonunun (1960–73) ve bazı Amerikalılar için büyüyen bir hayal kırıklığı döneminin başlangıcının işareti oldu. Nixon, Watergate skandalı sonucunda Ağustos 1974'te istifa etti.

Başkan Gerald Ford'un görev süresi (1974–77) temel anlamda enflasyon ve büyüyen işsizliğin de içinde yer aldığı devralınan ekonomik problemlerle uğraşmakla geçti. 1975'te temel insan hakları hususunda Helsinki Konferansı'na destek verdi. Çeyrek milyon Birleşik Devletler askeri ve sivil sığınmacının Güney Vietnam'dan tahliyesi ve bu bölgenin Kuzey Vietnem topraklarına katılmasından sorumluydu. Sovyetler Birliği'ne yönelik Nixon'un ülkeler arası huzur politikasını devam ettirdi.

1977'de ateşli idealist Jimmy Carter (1924–) başkan oldu. Woodrow Wilson'dan beri hiç kimse göreve daha yüksek bir ahlakî kararlılıkla gelmemişti. Yazık ki, başkanlığı döneminde yakasını kötü talihinden kurtaramadı. 4 Kasım 1979'da, elli iki Birleşik

Devletler rehinesi İran'a götürüldü ve orada 444 gün tutuldu. Onları askeri eylemle serbest bırakma girişimleri felaketle sonuçlandı. Carter İran'ın öfkesinin devamlı hedefi haline gelmekle kalmadı, onun çokça söz edilen Menachem Begin (1913–92) ve Enver el-Sedat arasındaki Eylül 1978 David Uzlaşması Kampı da Filistin'in özerkliği hedefini başaramadı. Sina'yı yeniden kazanan Mısır dışında, uzlaşma Arap desteği almadı. Mısır'ın Arap Birliği'nden çıkarılmasına neden oldu ve başkan Sedat'ın hayatına mal oldu.

Carter'in 1979 yılındaki ikinci bir SALT antlaşması girişimleri, Birleşik Devletler Senatosu tarafından onaylanmadı. Onun Amerika'nın ithal petrole olan ihtiyacını azaltmayı hedefleyen enerji politikası da aynı şekilde reddedildi. Sadece insan haklarını tanıma taraftan olan ülkelere yardım yapmadaki ısrarı, çok daha zayıflamış bir Birleşik Devletler ekonomisine yardımcı olmadı.

1977'de Panama ile yaptığı ve 1 Ocak 2000'de Kanal Bölgesinde Panama kontrolü vaadi veren antlaşma, Latin Amerika'da olumlu karşılandı. Rusya'nın Aralık 1979'daki Afganistan işgali, onun barış çalışmalarını engelledi. Ocak 1980'de, Carter adı verilen doktrini açıkladı: "Birleşik Devletler İran Körfezi Bölgesi'nin kontrolünü elde etmek için her hangi bir 'dış güç' tarafından yapılacak her girişimde askeri güç kullanacaktır."

Carter'in yerine geçen Ronald Reagan (1911, başkanlık 1981–89) ahlaktan daha az ama başarıdan daha çok; barıştan daha az ama ordunun güçlendirilmesinden daha çok; refah devletinden daha az ama serbest girişimden daha çok söz etti. Raegan tarafından hiçbir çaba olmaksızın, 1981'de göreve geldiği gün, İran, rehineleri serbest bıraktı. Onun liderliğinde, Sovyetler Birliği ile ilişkiler ilerletildi; 1982'de stratejik nükleer silahlar üzerine görüşmeler yeniden başlatıldı. Cenevre'de (1985), Reykjavik'te (1986) ve Washington'daki (1987) uzatmalı görüşmelerin ardından, orta menzilli nükleer silahları yok etmek için bir antlaşma kararı alındı. Raegan, Lübnan'da (1982), Grenada'da (1983), Nikaragua'da

(1980'ler), Panama'da (1989–90) ve Libya'da (1981, 1986 ve 1988) yaşanan krizleri idare etmede kararlı bir askeri eyleme girişti. Reagan döneminin düşüşe geçişi, büyük çoğunluğu Birleşik Devletler tarihinin en büyük barış dönemi askeri geliştirme eylemini finanse etmek için kullanılan federal harcamadaki (1981'de 631 milyar dolardan 1986'da 1 trilyonun üzerine çıktı) inanılmaz artışla gerçekleşti. Bütçe açıkları üçe katlanırken, aynı yıllarda, ulusal borç iki katına ulaştı. Birleşik Devletler geliri ve harcaması arasındaki fark daha fazla iç ve dış borçla toparlandı. Sürekli artan bireysel ve ulusal borç, Amerika için en büyük tehlike oldu.

Sovyet gücün 1991'de devrilmesi, George Bush'a (1924, başkanlık 1989–93) hiç ummadığı dünya problemlerini hediye etti. Uygulamada Reagan'ın uluslar arası gerginliği azaltmak için Gorbaçov'u destekleme siyasetini sürdürdü. Çin'in 1989'da Tiananmen Meydanı'nda demokrasi yanlısı gösterileri bastırmasına bir karşılık vermedi. Fakat Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'e yaptığı saldırıya karşılık verdi. Suudi Arabistan ve İsrail'in petrolü ve güvenliği tehlikedeydi. Ocak-Şubat 1991'de içinde Arap ve NATO birlikleri de bulunan Birleşik Devletler liderliğinde bir Müttefik gücü, Irak ordusunu yendi ve Kuveyt'ten çıkardı. Körfezdeki Birleşik Devletler zaferi, Amerika'nın Vietnam üzerindeki içe bakışını değiştirmekte başarılı oldu. Grenada, Panama ve Kuveyt'teki Birleşik Devletler zaferi Amerika'nın askeri tercih konusuna daha büyük bir önem yükledi. 1992'de, Bush, Somali'ye BM adına iyi niyetli olsa da talihsiz bir müdahalede bulundu.

Körfez krizindeki liderliğine rağmen, kendi cephesindeki uzatmalı durgunlukla altüst olan Bush, 1992'de Bill Clinton'a yenildi.

Seçmenleri arasında popülerliğini korusa da, Bill Clinton, başkanlık yaptığı iki dönemde (1993–2000) haksızlık iddialarından yakasını pek kurtaramadı. 1998 yılında Senato tarafından, Temsilciler Meclisi'nin yeminini bozma ve adaleti engelleme gerekçeleriyle yaptığı suçlamalardan beraat etti. Amerika'nın en uzun barış döne-

mi gelişimini denetledi. Bütçe açığını küçülttü ve 1993'te Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın kongre onayını aldı. Dış ilişkilerde, Bosna'daki savaşta BM ile işbirliği yaptı fakat BM'nin Kosova için getirdiği önerileri görmezden geldi. 1999'da Sırbistan'ın (NATO yoluyla) havadan bombalanmasının–uluslar arası fikir birliği ve net bir yasal otorite olmaksızın yapılan bir savaş–temel sorumlusuydu. Kosovalı Arnavutların korkutulması ve etnik bir temizliğe maruz bırakılmasının durdurulmasına rağmen, Birleşik Devletler'in BM ile ilişkileri kötüleşti. Kosovalıların Arnavutluk ve Makedonya'ya kaçışları daha sonra tersine döndü. 2001 yılında Sırpların çoğu Kosova'ya kaçmıştı. Arnavutlar ve Sırplar arasındaki ilişkiler de kötüye gitti.

Clinton ülkesinin Çin ve Rusya ile olan ilişkilerini ilerletse de, NATO'nun Mayıs 1999'da Belgrat'taki Çin elçiliğini bombalaması, gösterdiği çabaların çoğunu etkisiz hale getirdi. Ortadoğu'ya barış getirmek için yaptığı sürekli girişimler de aynı şekilde talihsizliklere kurban gitti. Görevinden ayrıldığı dönemde, Arap ve İsrail ilişkileri başkanlığa ilk başladığı dönemden çok daha kötüydü. Her ne kadar uğraşsa da, pek bir başarı elde edemedi. Beyaz Saray'daki varisi, 1999'daki genel seçimi kıl payı kazanan George W. Bush oldu.

Amerika'nın dünyadaki ezici üstünlüğü Körfez Savaşı'ndan çok daha önce bir sona gelmişti. Fakat ülkenin dünyayı kurtarma görevine dair inanç devam ediyordu. 1950'de Kore Savaşı'nın başlamasından itibaren, bu inanca zor kullanarak da olsa arka çıkıldı. Dünya, tek kutuplu yapısını değiştirip çok kutuplu bir dünya oldu; yeni güç merkezleri ortaya çıktı; balistik füzelerin ve nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların çoğalması da Amerika'nın göreceli gücünü azalttı. Birleşik Devletler içeride ve dışarıda, teröre karşı artık çok daha hassastır. Diğer ülkelerin meselelerine ne kadar çok karışırlarsa, bu hassaslığı o kadar artıyor. Ama Birleşik Devletler lider ekonomik ve askeri güç konumunu koruyor ve hâlâ dünya meselelerinin belirleyici oyuncusudur.

Son elli yıldaki dünya gerçeklerinde yaşanan değişiklikten Amerika'nın alması gereken ders, NATO ve Birleşmiş Milletler yoluyla karşılıklı olarak bağımlılık hissettiği müttefikleriyle işbirliği yapmaktan başka seçeneğinin olmadığıdır. Birleşik Devletler'in "Kendi başına hareket etme" düşüncesi, tarihin başka bir safhasına aittir. En azından, Kosova için yapılan savaşta BM'yi ve savaş halinin kabul edilmiş kurallarını göz ardı eden Clinton yönetiminin gelişine kadar öyleydi. Haziran 2000'de Uluslar arası Af Örgütü, NATO'yu (Birleşik Devletler ve Britanya'yı) önceki yıl Yugoslavya'ya karşı yapılan bombalama sırasında kuralları ihlal ettiği gerekçesiyle suçladı.

Birleşik Devletler'in BM ile olan ilişkileri kötü bir hal aldı.[13] 2001'in baharında, BM İnsan Hakları Komisyonu'ndaki ve Uluslar arası Narkotik Kontrol Heyeti'ndeki koltuklarını kaybetti. Birleşik Devletler, Çocuk Hakları Kongresi'ni, Kadın Hakları Kongresi'ni ve insan yaralayıcı kara mayınlarını yasaklayan antlaşmayı onaylamayı reddetti. Eylül 2001'de, Birleşik Devletler ve İsrail, BM'nin Güney Afrika'da Irkçılık konulu Konferansı terk etti. Bush yönetimi, 1972'den beri stratejik silah kontrolünde çok önemli olan Anti-Balistik Füze Antlaşması'nı tek taraflı feshetme niyetini ilan etti. Yeni bir silahlanma yarışı başlatma riskini göze alan Birleşik Devletler, Reagan'ın 'yıldız savaşları' programını yeniden canlandırma teklifini ileri sürdü. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld şöyle dedi: "Amerika uzayda, uzaydan ve uzayı kullanarak güç projesi hazırlamalıdır." Birleşik Devletler, şartların değişimi konusunda Kyoto Protokolü'nü reddetti. Ayrıca, kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesine katılmayı da reddetti. Birleşik Devletler'in, İsrail'in kendi işlerine BM'nin karışma hakkı olmadığı iddialarına verdiği destek, onu eleştirenler tarafından insan haklarının ve uluslar arası kanunun bir ihlali olarak görülmektedir. Amerika'nın yıllarca BM aidatlarını ödemeyi reddetmesi, onun itibarını tüm dünyanın önünde daha fazla sarstı.

Şayet Birleşik Devletler BM'den ayrılırsa, bu, herkes için felaket olur. Ama yine de dünya barışına ciddi neticeler getirmeksizin tek taraflı hareket etmeye devam edemez; ki, bunun Başkanı George W. Bush'un politikası olduğu görülüyor. Birleşik Devletler, kendisini, ekonomisinin çeyreğinin ona bağımlı olduğu ve uzaklık kalkanının (askeri alanda) yok olduğu bir dünyadan kesinlikle soyutlayamaz. Dünya, 1945'te olduğundan daha bağımsız ve tehlikeli bir konumdadır.

Son zamanlarda Birleşik Devletler'e karşı düzenlenen terörist saldırılar arttı. Aralık 1988'de bir Birleşik Devletler yolcu uçağı İskoçya'da Lockerbie üzerinde infilak etti. Nisan 1995'te Oklahoma City'de bir bomba patlatıldı. Şubat 1993'te New York'taki Dünya Ticaret Merkezi bombalandı. Haziran 1996'da, Suudi Arabistan'daki bir üste Amerikan askerleri öldürüldü.

Ağustos 1998'de Amerika'nın Kenya ve Tanzanya'daki elçiliklerinde patlamalar yaşandı. 12 Ekim 2000'de Birleşik Devletler destroyeri *Cole,* Aden limanında teröristlerin saldırısına uğradı. Eylül 2001'de, Birleşik Devletler tarihinin en korkunç terörist saldırısı New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ni yok etti. Birleşik Devletler için politik gerçeklik, seçeneklerin daha da azaldığı ve düşmanların sayısının daha da arttığı bir dünyada yaşıyor olmasıdır. Bu, iç ve dış politikanın artık birbirinden ayrılamayacağı bir dünya.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve soğuk savaşın başlamasıyla, Kanada,[14] kendisini rekabet halindeki iki süper güç arasında buldu. SSCB'ye karşı Birleşik Devletler'in tarafında olmamak için, 1950'li yıllarda, Amerikan nükleer silahlarını kabul etmedi. Dış ticarette, Amerika'nın komünist dünyaya yönelik ticaret boykotuna aldırmadı. Hatta komünist Küba ve komünist Çin ile dostça ilişkiler geliştirdi. Kore'de savaştı fakat Vietnam'da Amerika'ya katılmayı kabul etmedi. 1957'de Britanya-Kanada serbest ticaret bölgesi önerisini reddetmesi, Kanada'nın Britanya ve Birleşik Devletler'e kendisini kabul ettirmesini sağladı. 1982'de, Milletler Toplulu-

ğu'nun bir üyesi olarak kalsa da, Kanada, kraliçesi II. Elizabeth ile kendi yasasını değiştirme hakkı elde ederek, Britanya ile arasındaki son yasama bağını kopardı. Fakat atom enerjisinin kontrolü söz konusu olduğunda Birleşik Devletler ve Britanya'ya katıldı; Kuzey Amerika'ya SSCB'den gelebilecek saldırı tehlikesine karşı Alaska'dan Baffin Adası'na kadar uzun mesafeli erken uyarı sistemi (şu an için modası geçmiş bir sistem) için radar istasyonlarının kurulmasında da Birleşik Devletler ile işbirliği yaptı. 1945'ten beri pek çok BM barışı koruma görevlerine birlik göndermektedir.

1950'lerin sonlarından itibaren, Kanada ve Birleşik Devletler ekonomileri arasındaki bağlar daha da güçlendi. 1988'de Başbakan Brian Mulroney (1939–) Birleşik Devletler ile ticaret ve endüstride daha sıkı bağların kurulması sonucunda yeniden seçildi. Haziran 1993'te Kanada, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nı onaylayan ilk millet oldu. 1990'lı yıllarda, Kanada'nın 1973'ten beri yabancı yatırımları kontrol etmesi gerçeğine rağmen, ana sanayi dallarından bazıları (özellikle zengin maden kaynaklarının işletilmesi) Amerikalılar tarafından kontrol ediliyordu. Birleşik Devletler'e yaptığı ihracatlarda, GDP'sinin bir yüzdesi olarak, 1989 ve 1998 arasında ikiye katlandı. Kanada'dan Birleşik Devletler'e göç edenlerin sayısı son yıllarda azalsa da, yetenekli profesyonel işçilerin ve idarecilerin akışı büyüdü.

Daha yakın bir zamanda, Kanada'nın ulusal özerkliği Fransa ve Britanya'nın kültürel nesilleri arasındaki büyüyen bölünme tehdidi altına girdi.

Cumhurbaşkanı de Gaulle, 1967'de Quebec'e yaptığı ziyarette "Vive le Québec libre" çağrısıyla ayrımcı arzuları canlandırdı. 1968'de René Levesque tarafından kurulan Parti Québecois, Fransızca konuşan ayrı bir devlet talebinde bulunuyordu. Mayıs 1980'de Quebec'in bağımsızlığı üzerine yapılan bir halk oylaması ayrılıkçıların yenilgisiyle sonuçlandı. Ekim 1995'teki halk oylamasında da (çok küçük bir farkla) yenilgiye uğradılar. Quebec'i 'ayrı'

bir toplum yapmaya ilişkin diğer tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. (Ayrılıkçılık karşıtı olduğu bilinen) Başbakan Jean Chrétien'in Aralık 2000 seçimlerindeki üçüncü zaferi ve Lucien Bouchard'ın (Quebec'in ve ayrılıkçı Parti- Québecois'in lideri) Ocak 2001'de istifa etmesi ayrılıkçıların şansını azalttı. Fakat 2001'de, Québecois'in yüzde 40'ı hâlâ ayrılmak istiyordu.

Kanada, liberal bir göç politikasıyla hızla çok ırklı bir toplum oluyor. 1990'lı yıllarda Kanada'nın batı kıyısı ile Çin, Vietnam, Filipinler ve diğer Asya ülkeleri arasında daha güçlü bir bağ geliştirildi. Vancouver yaklaşık 500.000 kişilik bir Asya nüfusuna sahipti. Birleşik Devletler'de 'kültürlerin bir potada eriyerek bütünleşmesi' hayali hâlâ yaygın; Kanada'da çok kültürlülüğe saygın bir gözle bakılıyor. 1972'den beri çok kültürlülüğün kendi bakanlığı var.

20

Asya'nın Yeniden Dirilişi

Görkemli doğu imparatorlukları üzerindeki Batı kontrolü, İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya tarafından bozuldu. Avrupa egemenliği çağının bittiğini kabul etmek istemeyen Avrupalılar, 1945'te, kendi Asya imparatorluklarını yeniden elde etmek için hızla harekete geçtiler. (Harita XXII)

Savaş sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan ilk Avrupa sömürge toprağı Hindistan oldu. Japonlar 1941'de güneydoğu Asya'yı fethetmeye başladığında, Hindistan'ın Britanya'dan bağımsızlık elde etmek için verdiği asırlık mücadele devam etmekteydi. 1942'ye kadar, iç huzursuzlun büyümesi, milliyetçi liderlerin hapse konulmasına yol açmıştı. Giderek büyüyen başkaldırıyla karşılaşan (anti-emperyalist bir politika benimseyen) İngiliz İşçi Partisi, 1944'te iktidara geldiği takdirde Hindistan'a bağımsızlık vermeyi vaat etti. İşçi Partisi 1945 seçimini kazandıktan sonra, 1947'de Hindistan, İngiliz İmparatorluğu'nda Dominyon statüsüyle bağımsızlık kazandı.

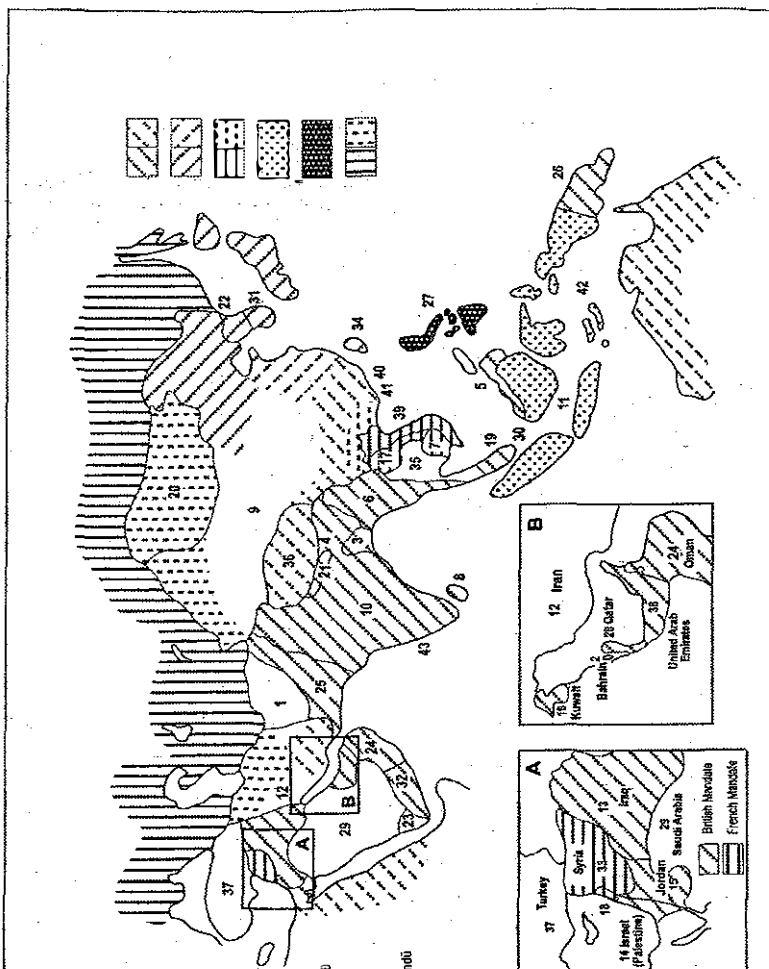
Jawaharlal Nehru[1] (1889–1964) liderliğindeki Hint Kongre Partisi ve Muhammed Ali Cinnah[2] (1876–1948) liderliğindeki Müslüman Birliği (1907'de kuruldu) arasında anlaşma sağlayamayan İngiliz Genel Valisi Lord Louis Mountbatten (1900–79), Hindistan'ın Hindular ve Müslümanlar arasındaki acı bölünmesini kabul etmeye zorlandı. Gandi'nin uyarılarına karşı, kuzeybatıdaki Pencap'ın Müslüman bölgeleri, Pakistan'ı oluşturmak için

Bengal'in doğu bölgesiyle birleştirildi. On beş milyon insan evlerinden ayrıldı. Daha sonra gerçekleşen nüfus mübadelesinde, 200.000'den fazla Hindu, Müslüman ve Sih hayatını kaybetti. Bu bölünmeden, o zamandan beri Hindistan'ın elinde Müslümanların ağır bastığı Kaşmir için bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Bölünme, ayrıca, Pencap'ta Sihlerin özerklik taleplerini de güçlendirdi ve Sri Lanka'daki Sinhaleler ve Tamiller arasındaki ihtilafı daha da artırdı. Ocak 1950'de Hindistan, demokratik bir cumhuriyet oldu.

Gandi'nin 1948'de öldürülmesinin ardından, Nehru, Hint siyasetinde baskın bir şahsiyet oldu.

Çoğu İngiliz cezaevlerinde harcanan elli yedi yılının otuz birini, bağımsızlık mücadelesine adadı. Hedefi, Hindistan'ı ekonomik yeterliliği olan sosyal, demokratik, laik ve endüstriyel bir devlete dönüştürmekti. Nüfus artışının sanayileşmeyle elde edilen her kazancı tüketeceğinin farkına vararak, bir açlık yılı olan 1951'de, Hindistan'ın ilk aile planlaması programını getirdi.

Soğuk savaşta taraf olmak istemeyen Nehru, 1955'te, Endonezya'da Bandung'da,[3] üçüncü dünya Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalı 'tarafsız' devletlerin toplanmasında etkili oldu. 1970'li yıllarda bu devletler Birleşmiş Milletler'deki en güçlü politik grup olmuştu. 1962'de Hindistan'ın kuzey topraklarını istila etmesinin yanı sıra, komünist Çin'in 1950'lerde Tibet'i yeniden elde etmesi, Nehru'nun barış çalışmalarını baltaladı. Çin'in kuzey Hindistan'daki saldırısına karşılık vermek için, askeri yardım almak amacıyla Birleşik Devletler'e yönelmek zorunda kaldı. Daha önce, 1960'ta, Hindistan'ı son Portekiz sömürgesi Goa'dan kurtarmıştı. Prensliklerde sindirildi. 1965'te Pakistan ve Hint güçleri Kaşmir'de çarpıştı; zaman zaman da bunu yapmaya devam etti.[4] Birleşik Devletleri'in Hindistan ile ilgilenmesi, Pakistan'ın askeri yardım için Çin'e yönelmesine sebep oldu.

1. BAĞIMSIZ DEVLET OLMA TARİHLERİ
("Bağımsızlığın alındığı dönem)
1. 1921'e kadar Afganistan-İngiliz etkisi
4. 1948'e kadar Bhutan-İngiliz etkisi
8. Seylan-*Britanya 1948: 1972'de
Sri Lanka Cumhuriyeti oldu
9. Çin Halk Cumhuriyeti 1949'da kuruldu
14. İsrail-1948'de cumhuriyet kuruldu
19. Malaya-*Britanya 1957; Sarawak ve
Sabah ile birlikte Malezya oldu 1963
21. 1950'ye kadar Nepal-İngiliz etkisi
23. Kuzey Yemen-*Mısır ve Suudi Arabistan 1967;
1990'da Güney Yemen'le birleşti
24. 1970'e kadar Umman-İngiliz etkisi
36. Tibet-*Çin, 1911; 1965'te Çin'e yeniden katıldı
37. Türkiye-1923'te cumhuriyet kuruldu
39. Vietnam-*Fransa 1954; Kuzey ve Güney
1976'da birleşti
40. Hong Kong-*Birleşik Krallık; 1997'de Çin'e döndü
41. Macao-*Portekiz; 1999'da Çin'e döndü
42. Doğu Timor-*Portekiz 1975; 1999'da
Endonezya'dan ayrıldı
(Şimdi BM mandası)
43. Damao, Diu, Goa-*Portekiz 1961; Hindistana döndü
2. İngiliz Mandası
3. Fransız Mandası
4. Sömürgeler ve etki alanları
5. İngilizler
6. Japonlar
7. Fransızlar
8. Hollandalılar
9. ABD
10. Ruslar
A
37 Turkey
Syria
16 İsrael (Palestine)
Jordan
Saudi Arabia
British Mandate
French Mandate
B
12 Iran
Kuwait
Bahrain
Qatar
United Arab Emirates
Oman

1966'da, Nehru'nun kızı Indira Gandi[5] (1917–84) başbakan olarak onun yerini aldı. Hindistan'a çok ihtiyaç duyduğu gıdayı sağlayan 'yeşil devrim' ile güven kazandı; yaygın olan açlık ilk kez defedildi. Babasının tarafsızlık politikasına sıkı sıkıya sarılırken, uygulamada, kapitalist doğrultudaki Amerikalılardan ziyade sosyalist doğrultudaki Ruslan tuttu, özel teşebbüsten ziyade devlet kapitalizmini savundu. 1969–70 döneminde onun liderliğinde, Hindistan, ondan daha zayıf olan Pakistan ile yaptığı ikinci savaşını kazandı. Hindistan 1971'de Sovyetler Birliği ile yirmi yıllık bir barış, dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı; Sovyetler Birliği sürekli olarak Pakistan'a karşı ve Hindistan ile yaşadığı sınır anlaşmazlığında Çin'e karşı Hindistan'ı destekledi. 1972'de Indira Gandi, iki yıl sonra uğruna görevden alındığı acil güçleri yardıma çağırdı. İktidara yeniden dönen Indira, Pencap'ta Amritsar'da Sihlerin en kutsal tapınağı olan Golden Tapınağı'nda Haziran 1984'te hükümetinin saldırısına misilleme olarak Sih korumalarından ikisi tarafından suikasta uğradı. Öç almak için binlerce Sih katledildi; Sihlerle yapılan çarpışmalar devam etti. Indira'nın oğlu Rajiv Gandi (1944–91) 1984'te başbakan oldu. Yeniden iktidara gelmek için yaptığı bir seçim kampanyası sırasında (iddiaya göre bir Tamil tarafından) öldürüldü. Ekim 1999'da Hindistan'ın lideri Atal Bihari Vajpayee (1924–) yeniden seçildi.

1.002.000.000 kişilik bir nüfusla (dünya nüfusunun altıda biri) Hindistan, sayı bakımından Çin'den sonra ikinci ve nüfusu hâlâ hızlı bir oranda artmaya devam ediyor. Hem atom bombası (1974) hem de orta menzilli balistik füzeler (1989) elinin altında bulunuyor. Doğu Pakistan'ı (Bangladeş) 1971'de çok kısa sürede yenmesi, Hindistan'ın Asya'da önemli bir güç olduğunu gösterdi. Sadece Hindistan ve Japonya, Çin'in ya da Rusya'nın Doğu'daki hareketlerini ciddi anlamda etkileyebilir. Ayrıca Hindistan, Japonya'da olmayan sayıya ve askeri güce sahiptir. Soğuk savaşın 1991'de bitmesiyle ve Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasıyla, Hindistan ve Birleşik Devletler arasındaki ilişkiler daha da ilerledi. Başkan Clin-

ton, Mart 2000'de Hindistan'ı ziyaret etti–bu, yirmi iki yıl boyunca bir Birleşik Devletler başkanı tarafından yapılan ilk ziyaretti. Dış yatırımın ve serbest pazarların açılmasıyla, Nehru'nun devlet sosyalizmi, yerini pazar ekonomisine bıraktı.

Sayıca gösterdiği artış ve birleşmedeki yetersizliği nedeniyle, Hindistan, hâlâ burnunun dibindeki felaketlerle zar zor geçimini sağlıyor. Dini değerlere dayalı bir sosyal sistem ve çok kötü okuryazarlık oranıyla, mal varlığı son yirmi yılda oldukça yavaş büyüdü. 2000 yılındaki endüstriyel büyümesi, Asyalı komşularından daha yavaştı; aynı sayıdaki Hintliler, yarım yüzyıl önceki yoksulluk çizgilerinin daha da aşağısında yaşıyorlar. Hindistan, Nehru'nun vaat ettiği daha güzel günleri yaşayamadı. Hindistan'ın planlı devlet üzerine pazar ekonomisini tercih ettiği 1991 yılından beri ilerleme kaydedildi fakat halkının büyük bölümünün yaşam standartlarını geliştirmeye yetmedi. Şayet Hindistan'ın doyurması gereken bir milyar boğazı olmasaydı, son on yıldaki ekonomik reformları daha derin bir etki bırakabilirdi. Rakamlar bir yana, Hindistan'daki yaygın yoksulluk, kalıcı bir duruma benziyor. 1999'da kişi başına düşen GDP, Japonya'nın 23.400 dolarına karşılık 1.800 dolardı. Artık Hindistan gıda konusunda kendine yetiyor, halk daha uzun yaşıyor, kast sisteminin katılığı azaldı ve orta sınıf daha da büyüdü.

Politik görüntü, ekonomik görüntüden daha rahatsız edici. Millî ölçülerde bir kendi kendini yönetme geleneği ve gerçek bir ulusal kimlik olmadan, Hindistan'ın, devam eden dini, toplumsal, dilsel ve bölgesel politik çekişmenin karşısında pes etme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu görülüyor. Sihler, Tamiller ve Kaşmiriler tarafından özerklik isteniyor; Müslüman azınlık Hindu çoğunluk tarafından tehdit altına alındığını düşünüyor. Kuzeybatı Hindistan'da Assam'da, Şubat 1993'te, etnik şiddet kapsamında binlerce insan öldürüldü. Mart'ta, Hinduların onaltıncı yüzyıldan kalma bir camiyi yok etmelerinin ardından, Bombay ve Kalküta'daki bombalamalar binlerce hayata mal oldu.

Hindistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden bu yana, Pakistan ve Kaşmir ile arası açıktır. Nisan 2001'de Bangladeş sınırında bir mücadele yaşandı. Hindistan, ülke içinde ve dışında bitmek bilmeyen bir mülteci akınıyla uğraşmakla büyük sıkıntı yaşıyor. Rüşvetçilik, hükümetin üst kademelerinde eşi görülmemiş bir biçimde ortaya çıkmaya başlıyor. Hindistan hakkında şaşılacak şey, 1950'de getirilen demokratik hükümet şeklini elinde tutmayı başarmış olmasıdır.

Hindistan'ın 1947'deki bağımsızlığına Pakistan'ın (2000'de nüfusu 151 milyondu) 1956 anayasasında 'Allah'ın idaresindeki İslamî Cumhuriyet' olarak tarif edilen doğuşu eşlik etti. Müslüman Birliği'nin kurucusu şair Muhammed İkbal'den (1873–1938) esinlenerek tarihi gelenekten ziyade dinî inanca dayanan yeni bir milletti bu. Hindistan'ın zıt taraflarına yerleşen ve iki yarıdan oluşan yeni millet, batıda Karaçi'den yönetiliyordu.

Demokratik Hindistan'ın aksine, Pakistan ömrünün yarısı süresince ordu tarafından idare edildi. 1958'de, devletin uyuşmazlığı ve parçalanması ile dehşete düşen General Eyup Han iktidara geldi. Mevcut yapı bozularak 'Temel Demokrasi' denilen askeri hükümet için bir örtmece oluşturuldu. Daha önceki sivil hükümetten daha iyi iş çıkaramayan Eyup Han, 1969'da, yerini General Yahya Han'a bıraktı. İki yıl sonra, Doğu ve Batı Pakistan arasındaki büyüyen çıkar çatışmaları savaşla sonuçlandı. Hindistan'ın yardımını alan doğu tarafı Bangladeş oldu. Britanya'nın Bangladeş'i tanımasının ardından, Pakistan Milletler Topluluğu'ndan çekildi. Doğu Pakistan'ın kaybı, Pakistan'da yapısal, sosyal ve ekonomik reformları getiren batı eğitimi almış Zülfikar Ali Butto'nun sivil hükümetine dönüşle sonuçlandı. 1979 yılında Butto'nun yerini, tam anlamıyla İslamî ilkelere uyan bir devlet getirmeyi vaat eden General Muhammed Ziya ül-Hak idaresindeki başka bir askeri hükümet aldı. Nisan 1979'da, Butto, devam eden güç mücadelesinin bir kurbanı olarak idam edildi.

Rusya'nın 1979'da Afganistan işgalinin akabinde, üç milyondan fazla Afgan mülteci Pakistan'a akın etti (bir milyondan fazlası orada kaldı). Birleşik Devletler yardımıyla, Pakistan'ın (Sovyet amaçlarını hayal kırıklığına uğratan) Afgan İslamî Cihad ordusuna verdiği destek büyüdü. Rusya'nın cevabı ise, Pakistan'ın en büyük düşmanı olan Hindistan'la daha fazla yakınlaşmak oldu.

Pakistan'ın Birleşik Devletler tarafından Afganistan'daki Rus destekli rejimi vurması için üstü kapalı kullanılması, Hindistan-Birleşik Devletler ilişkilerinin kötüleşmesine neden oldu.

Benazir Butto'nun (1953–) 1988'de Pakistan'ın başbakanlığına getirilmesi, onu Müslüman bir ülkeyi idare eden ilk kadın yaptı. 1990'da rüşvet iddiaları yüzünden ordu tarafından görevden alındı fakat 1993'te yeniden iktidara geldi. Kasım 1996'da büyük oranda yine aynı nedenle görevden alındı. Onun yerine Nevaz Şerif geldi. Şubat 1997'de ikinci başbakanlık dönemine başladı. Ondan öncekiler gibi Şerif'in idaresinde de, başından beri Pakistan'ın yakasını bırakmayan askeri, dini ve politik kargaşa, Hindistan ile yapılan üç savaşın da eklenmesiyle, ülkeyi gereken sosyal ve ekonomik dengeden mahrum bıraktı.

Mayıs 1997'de, Nevaz Şerif, 'Yeni bir dostluk çağı' ilan etmek üzere Hint Başbakanı Inder Kumar Gujral ile bir araya geldi. Maalesef, Nisan 1999'da, iki ülke arasındaki nükleer silah yarışı iyice kızıştı. Pakistan gerilla birliklerinin tartışma halindeki devletin Hindistan tarafından püskürtülmesinin ardından, Nevaz Şerif, Ekim ayında, General Pervez Müşerref önderliğinde askerî bir darbe ile yerinden edildi. Ocak 2000'de yargılandı ve hapse kondu. Aralık'ta serbest bırakıldı ve Suudi Arabistan'a sürüldü.

İkinci Dünya Savaşı döneminde, komşu Nepal kendini fiilen dünyaya kapatmıştı. Ranas ailesinin geleneksel hükümet kontrolü 1951'de sona erdi. Siyasî partiler ve monarşi 1990'a kadar yasallaştırılmadı. 1994 ve 1995 arasında komünist bir hükümet görevi aldı. Maocu bir ayaklanma son yıllarda çok sayıda cana mal oldu.[6]

Ceylon (Sri Lanka) bağımsızlığını 1948'de elde etti. Tibet de İkinci Dünya Savaşı boyunca kendisini dış dünyaya kapatmıştı. 1911'de Çin'den ayrıldıktan sonra 1951'de Çin tarafından acımasız bir şekilde geri alındı. Ardından Tibet kültürünün sistematik yok edilişi yaşandı; 1953'te komünist bir hükümet kuruldu. Dalai Lama ve 100.000 Tibetlinin Hindistan'a kaçtığı 1959 ayaklanmasından beri, Tibet bağımsızlığına yönelik tüm arzular bastırıldı.

Hindistan'ın 1945'te kurtuluşunun ardından, İngilizler Birmanyalıların özerk yönetim taleplerine boyun eğdi. Birmanya Birliği[7] resmiyete 4 Ocak 1948'de erişti. O dönemde, ülke etnik azınlıklar ve siyasî gruplaşmalar arasındaki iç çekişmelerle parçalandı.

Mao'nun Çin'deki zaferini 1949'da ilk tanıyan halk olan Birmanyalılar, 1960'ta Çinlilerle bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzaladı.

Savaş sonrası dönemde komünistler ve komünist olmayanlar arasında yaşanan mücadeleden–1962'de bir ordu darbesinin sonucu olarak–komünist askeri yönetici Ne Win (1911–) ortaya çıktı. Yapısal devlet başkanı olarak, Ne Win parlamento sistemini ortadan kaldırdı ve Birmanya Birliği Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilan etti (1974). Üç yüz yabancıyı dışarı sürerek Hintlilerin ve Çinlilerin Birmanya faaliyetleri ve yönetimi üzerindeki kontrolüne son verdi. Ne Win'in katı idaresi ülkesinin güçsüzleşmesini hızlandırdı. Temmuz 1988'de istifası üzerine, iktidarı General Saw Maung aldı. 1989'da Birmanya Myanmar adını aldı. Mayıs 1990 seçiminde (otuz yıldır ilk seçim) demokratik güçler galip gelse de, ordu iktidarı elden bırakmayı reddetti. Nobel ödüllü Aung San Suu Kyi gibi muhalifler gözaltına alındı. Birmanya, zengin bir ülkenin anlaşmazlıklar ve kötü yönetimle nasıl kendi kendine yoksullaştığını görebileceğimiz bir örnektir. Mayıs 1997'de (Endonezya'nın desteği ve Amerika'nın karşı çıkmasıyla) Myanmar Güneydoğu Asya Milletleri Birliği'nin (ASEAN–*Association of South-East Asian Nations*)[8] üyesi oldu. Birmanya'nın nüfusu 2000 yılında yaklaşık 49 milyondu.

Malaya'daki Japon işgalinin 1945'te sona ermesiyle birlikte, İngilizler ve komünist liderliğindeki ayaklanmalar arasında şiddetli bir mücadele başladı. Malaya 1957'de Milletler Topluluğu içerisinde bağımsız olana kadar, barışçıl, bütünleşmiş ve çok ırklı bir toplum elde edilemedi. O yıl, BM'ye kabul edildi. 1963'te Singapur, Sabah ve Sarawak ile birlikte Malaya, Malezya Federasyonu'nu oluşturdu. Ve daha sonra, Cumhurbaşkanı Sukarno'nun 1965'te iktidardan düşmesine kadar, Endonezya, Malezya'ya karşı açıklanmamış bir savaşı sürdürdü. (Filipinler 1978'e kadar Sabah'ı istedi.) (Ticarette ağır basan) Etnik Çinliler ve (Siyasette ağır basan) etnik Malaylar arasında giderek büyüyen gerilim nedeniyle, Singapur barışçıl bir şekilde geri çekildi ve 1965'te ayrı bir devlet oldu. 1967 yılında Malezya, ASEAN'ın kurucu üyelerinden biri oldu. Komşuları gibi Malezya da 1997–98 döneminde bir gerileme yaşadı. Dr Mahathir bin Muhammed liderliğindeyken uluslararası toplumun yardımını geri çevirdi ve bağımsız bir şekilde kendini toparladı. 2001'de Malezya'nın nüfusu yaklaşık yirmi üç milyon, Singapur'un ise yaklaşık dört milyondu.

Fransız Çin Hindi'ndeki savaş sonrası bağımsızlık mücadelesi daha da şiddetli bir süreç izledi. Fransızlar 1945'te döndüğü zaman, Laos, Kamboçya ve Vietnam[10] tamamıyla Fransa'dan bağımsızlık talep eden güçlü komünist hareketler geliştirmişti. Ağustos 1945'te patlak veren bir ayaklanmanın sonucu olarak, Kuzey Vietnam komünist oldu (Vietminh). Fransızlar Laos ve Kamboçya monarşilerine (her ikisi de 1960'lı yıllara kadar tarafsızdı) özerklik verse de, Vietnam'ı bu durumun dışında bıraktılar. Vietnam, onun yerine, komünist bir Kuzey (Vietnam Demokratik Cumhuriyeti) ve Fransa-Birleşik Devletler destekli komünist olmayan bir Güney (sonunda Vietnam Cumhuriyeti adını alacaktı) cumhuriyetlerine bölündü. Daha sonra Fransızlara karşı geniş çaplı bir isyan başladı; hatırı sayılır ölçüde Birleşik Devletler askeri yardımı alan Fransızlar, komünist Vietminh'e karşı sonu görünmeyen bir mücadeleye girişti.

Amerikan parası ve askeri danışmanlarına rağmen, Vietnam'daki Fransız gücü, Fransız birliklerinin 1954'te Dien Bien Phu'da Kuzey Vietnamlılara yenilmesiyle, en nihayetinde alt üst edildi. Aynı yıl Cenevre'de yapılan konferansta, Vietnam bir kez daha 17. paralelde iki bölgeye ayrıldı: Gerilla lideri Ho Ch Minh (1890–1969) idaresindeki komünist kuzey bölge ve Birleşik Devletler destekli Ngo Dinh Diem (1901–63) liderliğinde (1955'te bağımsız bir cumhuriyet olan) komünist olmayan güney bölge. Diem, Cenevre Anlaşması ile gerekli kılınan ulusal seçimleri yapacağı sözünden caydı. Sonuç olarak, kuzey silahlı Vietkong gerillaları, Güney'deki sevilmeyen idareye karşı ayaklanma başlattılar; gizlice Güney Vietnam'a sızmaya başlayan (Sovyetler ve Çin tarafından silahlandırılan) kuzey birlikleri tarafından destekleniyorlardı. Komünist tehdidini engellemeye kararlı olan Amerikalılar, 1963'te, felaketle sonuçlanacak bir müdahale girişimi başlattı. Vietnam, soğuk savaşın çok daha büyük güç mücadelesinde bir piyon oldu.

2 Kasım 1963'te, Güney Vietnam'da siyasî durumun giderek ümitsiz bir hal almasıyla, Amerikalılar, Cumhurbaşkanı Diem'in devrilmesinde Saigon ordusunun suç ortağı oldu. 7 Ağustos 1964'te, Birleşik Devletler Kongresi, iki Birleşik Devletler destroyerinin Tonkin Koyu'nda sözde saldırıyla karşılaşmasının ardından, Vietnam'da güç kullanımını onayladı. Şubat 1965'te, tüm Vietnam'ın 'komünist tiranlığı' tehdidi altına girmesiyle birlikte, Başkan Johnson, Güney Vietnam'a birlik ve uçak göndermeye dair vahim bir karar aldı. Komünist ve komünist olmayan birlikler (Birleşik Devletler tarafından destekleniyorlardı) arasında yaşanan yoğun savaş, Birleşik Devletler'in, güneydeki Vietkong mevkileri olduğu kadar, Kuzey Vietnam'da da gerçekleştirdiği ağır bombalama eylemleriyle ikiye katlanarak, yaklaşık dört milyon Vietnamlının (2000'de 82 milyon olan toplam nüfusun onda biri) ölümüne neden oldu.

İki milyondan fazla Vietnamlı kaçtı, yaklaşık bir milyon Vietnamlı da Birleşik Devletler'e gitti. Birleşik Devletler güçlerinin 1969'da başlayan geri çekilmesi, 1973'te son buldu. 58.000 askerini kaybeden ve Çin'i karışıklığın içine çekme korkusuyla savaşı devam ettirmekte istekli olmayan Amerikalılar geri çekildi.

En uzun savaşlarını yapmış ve kaybetmişlerdi. İlk kez, bir üçüncü dünya ülkesi, batının en güçlü endüstriyel toplumunun ordusunu yenilgiye uğrattı. 1975'te, komünist Kuzey, Güney'i ele geçirdi. Haziran 1976'da, ülke resmi anlamda yeniden birleşti. 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında Kamboçya ve Laos'a doğru genişlemesi, Çin ile kısa ancak yoğun bir sınır savaşıyla sonuçlandı. Yaşam şartları kötüleştikçe, binlerce Vietnamlı, mülteci gemilerine yöneldi. Şubat 1994'te, kısmen Çin ile ilişkilerin kötüleşmesi ve kısmen de Vietnamlıların liderlikte yaşadığı, özelleştirmeye yönelik bir yeniden uyum sağlama politikasıyla sonuçlanan değişiklikler nedeniyle, Birleşik Devletler, ticarete koyduğu on dokuz yıllık ambargoyu kaldırarak Vietnam'a karşı gösterdiği düşmanca tavrı değiştirdi. Temmuz 1995'te komünist hükümete yönelik tam diplomatik tanımaya ulaşıldı. Bu, Çin'in kuşatma olarak kabul ettiği ve Rusya'nın beğenmediği bir hareketti. Aynı yıl, Vietnam, BM'ye kabul edildi. 1999'da, Çin ve Vietnam sınırlar ve Tonkin Koyu'ndaki kıtasal sular üzerindeki anlaşmazlıklarını bir karara bağladılar. Kasım 2000'de Başkan Clinton, Vietnam'ı ziyaret eden ilk Birleşik Devletler başkanı oldu.

Birleşik Devletler destekli, 1970'ten beri Kuzey Vietnamlı komünist birliklerle savaş halinde olan Kamboçya hükümeti (Birleşik Devletler Kamboçya'ya askeri anlamda ilk kez Mayıs 1966'da müdahale etmişti), Pol Pot (1925–98) liderliğindeki Khmer Rouge komünist gerillaları gibi düşme noktasına yakındı. Khmer Rouge'un Nisan 1975'te Phnom Penh'i ele geçirmesi ve Birleşik Devletler destekli Lon Nol hükümetinin devrilmesinin ardından, bir buçuk milyondan fazla Kamboçyalı, zorla çalıştırılmalan sırasında öldü ya

da öldürüldü. Kamboçya, devletin başında Pol Pot ile birlikte, Kamboçya Demokratik Cumhuriyeti oldu. İç savaş, ağır can kaybıyla devam etti. Kamboçya ve Vietnam arasında 1978'de yaşanan sınır mücadelesi, Vietnam'ın hem Laos'u hem de Kamboçya'yı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Khmer Rouge'un Ocak 1979'da Vietnamlılara yenilmesi ve Phnom Penh'in ele geçirilmesinin ardından, Vietnamlılar ve Çinliler arasında bir sınır savaşı başladı. Ve Kamboçyalılar kitleler halinde Tayland'a kaçtı.

Pek çok Kamboçyalının lider olarak kabul ettiği Prens Norodom Sihanouk (1922–) Pekin'e kaçtı. 1993'te, Birleşik Devletler destekli seçimler Khmer Rouge'un arkasında kalanlar tarafından boykot edildi. Yeni bir anayasayla monarşi yeniden geldi, Sihanouk kral oldu. Ağustos 1996'da Khmer Rouge'un ayrılıkçıları ve Kamboçya hükümeti arasında görüşmeler başladı. 1997 yılında, farklı siyasî gruplaşmalar arasındaki gerginlikler Phon Penh'de sabit bir hükümetin oluşumunu neredeyse imkânsız kıldı. Pol Pot 1997'de Khmer Rouge tarafından yerinden indirildi ve bir sonraki yıl da hayatını kaybetti. Kamboçya ASEAN'a 30 Nisan 1999'da katıldı. 2000'de nüfusu 12 milyondu.

1962'deki bir Cenevre Konferansı, Laos'un tarafsızlığını ve bağımsızlığını garanti etse de, Birleşik Devletler'in komünist olmayanlara yaptığı hava desteği ve askeri yardıma rağmen, Laoslu komünistlerin ve onların Vietnamlı dostlarının galip çıktığı olaydan kaotik bir siyasî durum doğdu. Ho Chi Minh Yolunu yok etmek için Amerikan uçakları 580.000 sorti yapmış ve Laos üzerine yaklaşık 2 milyon ton patlayıcı bırakmıştı. 1973'te yapılan bir ateşkes, Birleşik Devletler bombardımanını durdurdu. 2 Aralık 1975'te Laos Halkı Demokratik Cumhuriyeti ilan edildi; monarşi kaldırıldı. 1977'de Laos, Vietnam ile yirmi beş yıllık bir dostluk antlaşması imzaladı. Vietnam'dan aldığı yardımla Demokratik Cumhuriyet, sonraki on beş yıl boyunca iktidarda kaldı. Vietnam ordusu 1989'a kadar Laos ve Kamboçya'dan çekilme-

di. 1940'larda başlayan Vietnam, Kamboçya ve Laos'tan toplu mülteci akını aynı zaman zarfında sona erdi. 1990'lı yılların başlarında, Laos, sözde, kapitalizm için komünizmi bıraktı. Hatta Çin, Tayland ve Birleşik Devletler gibi daha önceki düşmanlarıyla da dostluk arayışlarına girdi. Laos'un sahip olduğu şekilden daha kötü bir ekonomi hayal etmek neredeyse imkânsızdır. 1999'da kişi başına düşen GDP 1.300 dolardı ve onun da büyük bölümü dış yardımla sağlanıyordu. Laos, Temmuz 1997'de ASEAN'a katıldı. Nüfusu 2000 yılında yaklaşık 5 milyondu.

(1949'da Siyam olan adını değiştiren) Tayland[11], hiçbir zaman batılı kuvvetler tarafından sömürgeleştirilmedi. 1941'de Japonya'nın baskısı altındayken geleneksel İngiliz, Fransız ve Amerikan müttefiklerine savaş ilan etmeye mecbur bırakıldı. Japonların yenilgisiyle açık bir biçimde Batı yanlısı oldu. 1954'te, Pakistan ve Filipinler ile birlikte Tayland, SEATO'nun bir üyesi oldu. 1967'de ASEAN'ın kurucu üyelerinden biri oldu.

1960'lardan 1970'lere kadar, Vietnamlıların Laos ve Kamboçya'yı işgal etmesi ve sınırının mülteciler ve Vietnam birliklerinin tehdidi altına girmesiyle Tayland, daha fazla tarafsız kalamadı. Birleşik Devletler'in Kuzey Vietnam'ı bombalamak için kullandığı hava üslerini temin etti ve binlerce askerini Güney Vietnam'a destek amacıyla gönderdi.

1932'de mutlak monarşi terk edildiğinden beri askeri darbeler ve büyüyen rüşvetçilik Tayland'da sıradanlaşmaya başladı. General Kriangsak Chomanan'ın 1977'deki darbesinden sonra, ordunun kansız darbelerini demokratik seçimler izledi. Temmuz 1995'te Banharn Silpa-archa başbakan oldu; Kasım 1996'da, rüşvet ve beceriksizlik iddiaları nedeniyle, yerine, bir ödeme dengeleri krizi ve kötü bir ekonomik durum miras alan General Chavalit Yongchaiyudh geçti. O zamandan itibaren Myanmar ile sınır ilişkileri kötüye gitti. Sivil ve ordu idaresi arasındaki hassas denge varlığını sürdürüyor. Yoğun bir şekilde Budist bir ülke olan Tayland'ın 62 mil-

yon insanı, Endonezya'daki ve Filipinler'deki ayrımcı milislerin yol açtığı şiddetten nispeten uzak duruyor. Komünistlerin liderliğindeki ayaklanmalar 1950'li yıllardan beri yaşanıyor fakat hiçbir zaman hükümeti tehdit edecek kadar güçlü olmamıştır. Temmuz 1997'de, Tayland ekonomisinde yaşanan derin bir durgunluk, Asyalı finans pazarlarında bir krize yol açtı.

Vietnam'daki Japon güçlerinin 1945'te teslim olmasının ardından gerçekleşen ateşli bağımsızlık mücadelelerinin benzeri, milliyetçilerin kendilerini Felemenk egemenliğinden kurtarmaya kararlı olduğu Endonezya'da yaşanıyordu. Endonezyalı lider Achmad Sukarno (1901–70)[12], savaş boyunca Japonlarla bir kukla hükümetin başı olarak işbirliği yaptı. Daha sonra geri dönmekte olan Hollandalılare karşı mücadelesinde kullandığı silahlar, Japonlar tarafından temin edildi. Büyük miktarda kan döküldükten sonra, ancak 1949'dan sonra Hollandalılar yenilgiyi kabullenmek zorunda kaldı. Ağustos 1949'da, Sukarno'nun ömür boyu cumhurbaşkanı olduğu bir Endonezya cumhuriyeti kuruldu. Celebes, Molucca Adaları (2001 yılında Hıristiyan ve Müslümanlar arasında büyüyen şiddetin yaşandığı yer) ve Borneo'nun bazı bölümleri savaşın ardından Endonezya topraklarına katıldı. Yeni Gine'nin batı bölümü, Irian Jaya adıyla Endonezya'nın topraklarına katıldığı 1963 yılına kadar Felemenk kontrolünde kaldı. Sukarno'nun 1960'lı yıllarda Sarawak ve Sabah üzerindeki iddiaları Malezya tarafından engellendi.

1968'de Sukarno'nun yerini, ordunun batıdan daha fazla etkilenen başı, hem komünistleri (ölü sayısına dair tahmini rakamlar 300.000'den bir milyona kadar değişiyor) hem de İslamî kökten dincileri acımasızca bastıran General Muhammed Suharto (1921–) aldı.

Malezya'ya karşı duyulan düşmanlığa da son verdi; Birleşik Devletler ile daha sıkı bağlar oluşturdu ve 1966'da BM'ye yeniden katıldı. Endonezya, 1967'de ASEAN'ın bir üyesi oldu. Aralık 1976'da, Portekiz hâkimiyetinin ortadan kalkmasıyla birlikte, Su-

harto, Doğu Timor'un büyük oranda Latin Katolik eyaletini topraklarına kattı. Bu, uluslar arası toplum tarafından kınanan bir eylemdi. 1993'te altıncı defa beş yıllık dönem için seçildi. Mayıs 1998'de, tüm ülkede isyanların patlak vermesiyle Suharto istifa etti. İktidarı yardımcısı B. J. Habibi ele aldı. Ekim 1999'da, 32 yıllık diktatörlüğün ardından, Abdurrahman Vahid (1940–) Endonezya'nın demokrasiyle atanan ilk lideri oldu.

O zamandan beri, Endonezya, aralarında Aceh, Batı Papua ve Doğu Timor'un bulunduğu pek çok yerde vahşi ayaklanmalarla boğuşuyor. Çok fazla kan döküldükten sonra, Doğu Timor ancak (Avustralya'nın liderliğindeki) BM güçlerinin müdahalesinin ardından 1999'da bağımsızlığını kazandı. Borneo'nun Endonezya tarafında, Dayaklar ve Maduralılar arasında kanlı bir savaş yaşanıyor. Genel karışıklığın içinde, eski cumhurbaşkanı Suharto, Haziran 2001'de ev hapsine kondu. Endonezya parlamentosu 'performans, tavır ve politikalar'a dayanarak Cumhurbaşkanı Vahid'in mahkemeye verilmesini talep etti. 2001'in yazında, onun yerine Endonezya'nın başkan yardımcısı Megawaty Sukarnoputri (Sukarno'nun kızı) getirildi. Endonezya'nın nispeten son zamanlarda gerçekleşen demokrasiye uyumu şuan tehlikede. Mevcut meselelerin en riskli sonucu 'Güney Asya'nın Devi'nin (2000'de Endonezya'nın nüfusu 212 milyondu) parçalanması olabilir. Buna verilecek tepkiler de çok geniş çapta yaşanabilir.

Birmanya ve Endonezya'nın aksine, Japonya'nın Aralık 1941'de Filipinler'i[13] ele geçirmesine Amerikalılar ve Filipinliler tarafından şiddetle karşı konuldu. Filipinler Cumhuriyeti, Birleşik Devletler'in 1934'te verdiği sözü yerine getimesiyle, 4 Temmuz 1946'da hayata geçti. O zamandan beri, Filipinler ekonomik ve etnik problemlerle boğuşuyor; komünist ayaklanmalar yaygınlaştı; güneydeki adalarda bulunan Müslüman ayrılıkçıların (Filipinli Müslümanlar Ulusal Kurtuluş Cephesi) yatıştırılması gerekiyor. Aralık 1972'de, daha da kötüleşen siyasî durumla birlikte, Cumhurbaşka-

nı Ferdinand Marcos (1917–89) sıkıyönetim ilan etti; muhalefet partileri bastırıldı. Sıkıyönetim, ayaklanmaların yeniden başladığı 1981'e kadar yürürlükte kaldı.

Hayatı tehlikeye giren Marcos, Şubat 1986'da ülkeyi terk etti. 1986'da cumhurbaşkanı olan Maria Corazón Aquino (1933–), gerçekleşen darbe girişimlerinden Amerikan ordusunun yardımıyla sağ kurtuldu. Birleşik Devletler 1992'de Subic Koyu Deniz Üssü'nü boşaltana kadar, Filipinler, Birleşik Devletler'in koruması altında kaldı. Demokratik bir hükümet kuruldu. Bazı Müslüman ayrılıkçılarla yapılan görüşmelerde başarılı olan Aquino, komünist ayaklanmanın üstesinden gelmeyi başaramadı. Şubat 1992'de, onun yerini Fidel Ramos aldı. Onun da arkasından, Kasım 2000'de rüşvet suçlamasıyla karşılaşan Joseph Estrada geldi. Senato'da yargılanması süresiz olarak ertelendi. Ocak 2001'de Manila'daki kitlesel protestolar, onu ülkeden kaçmak zorunda bıraktı. Ordunun da yardımıyla, yardımcısı Gloria Macapagal Arroyo iktidara geçti. Ocak ayında Estrada, hâlâ cumhurbaşkanı seçilmek istediğini belirtiyordu. Nisan 2001'de ise 'ekonomiyi yağmalama' gerekçesiyle suçlandı. Hâlâ duruşmasını bekliyor. Şu an da komünist ve Müslüman ayrılıkçı güçler aktif olduğundan, istikrarsızlık devam ediyor. (Filipinler'in 2000'deki nüfusu 80 milyondu.)

Güney ve güneydoğu Asya'nın yeni gruplaşması nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, konumu (dünyanın ana kavşaklarının birinin üzerinde), nüfusu, İslam dininin merkezi olarak taşıdığı anlam ve yiyecek kaynağı olarak önemi, dünya meselelerinde çok büyük bir rol oynayacağı anlamına geliyor. ASEAN'ın (Güneydoğu Asya Milletleri Birliği) 1967'de kurulmasının nedeni, kendi iç meselelerindeki büyük güç müdahalelerini dengelemekti. Bu birlik, büyük oranda daha önceki (1954) Amerikan etkisindeki SEATO anlaşmasının yerini aldı. SEATO'dan farkı, askeri güvenlik ya da komünizmi engellemek yerine çağdaşlığa önem vermesiydi. En büyük başarısı, ticari ve ekonomik işbirliği alanında yaşandı.

Doğu Asya'da Japonya'nın 1937 yılında Çin'e saldırısı, 1945'te Japonların geri çekilmesine neden olan komünistler ve milliyetçiler arasındaki iç savaş için zemin hazırladı. Amerika'nın Chiang Kai-shek'e arka çıkma (başlangıçta Stalin'in yaptığı gibi) isteğine rağmen, komünistler kontrollerini Çin'in kuzeyine kadar genişlettiler ve Mançurya'nın büyük bölümünü aştılar. Marks'ın daha önce yaptığı gibi köylüleri önemsemeyenin ya da Stalin'in yaptığı gibi onlan bastırmanın aksine, Mao köylü sınıfı devrimin çekirdeği olarak gördü. Ocak 1949'da, komünistler Tientsin ve Pekin'e girdiler; milliyetçilerin başkenti Nanking, Nisan'da düştü. 1949'un yazında, Birleşik Devletler Yedinci Filosu'nun yardımıyla, yaklaşık iki milyon komünist olmayan militan, Çin anakarasını Tayvan için terk etti.

Sonraki otuz yıl boyunca, Birleşik Devletler, Tayvan'ın milliyetçilerini Çin'in yasal hükümeti olarak kabul etti.

Çin Halk Cumhuriyeti, Eylül 1949'da, başında Mao ve Chou En-lai ile birlikte resmen ilan edildi. Yeni rejim, Sovyetler Birliği ve müttefikleri tarafından hemen tanındı. Çin, 1950'de, SSCB ile otuz yıllık bir dostluk, ittifak ve karşılıklı yardım antlaşması yaptı. O yılın Kasım ayında, Birleşik Devletler'in karşısında Kore Savaşı'na girdi.

1955 yılına gelindiğinde, komünistler yaklaşık bir milyon sözde 'vatan haini, karşı devrimci ve burjuva kapitalisti' öldürmüştü. Tüm sosyal sınıflar ortadan kalktı. Mao'nun, tarihteki tüm liderlerden daha fazla kendi halkından insanı öldürdüğü söyleniyor. Hayatı boyunca onun yüzünden sakat kalanların sayısı bile bilinmiyor. Kurbanlara asla vicdanlı yaklaşılmadı. Komünistlerin benimsediği genel suçlama sistemi, suçlananın öz eleştiriye boyun eğdirilmesi yoluyla, beyin yıkamanın ve düşünce kontrolü taktiklerinin yaptığı gibi, Çin geleneklerini takip etti. Mao'nun 'yüz çiçeğin açsın, yüz düşünce okulu rekabet etsin' çağrısına (1956) cevap verenlerin çoğu, daha sonra öldürüldü ya da 'zehirli otlar' olarak hapsedildi.

1958'de, zorla endüstrileşmedeki Rus ve Hint örneklerinin ardından, Mao, Büyük Hamle'sini başlattı. Çin, Batıdan bağımsız olarak sanayileşecekti ve bunu yapabilirdi. Çin tarımı zorla ortak kullanıma açıldı. Ama iki iddianın sonucu da felaket oldu. Milyonlarca insan açlığa kurban gitti. Çin'in ekonomik kalkınması bir anlamda frenlendi.

Büyük Hamle'nin yankılarının yatışmasının hemen sonrasında, Büyük Proleter Kültür Devrimi[14] (1966–70) başladı. Mao'nun hedefi; Kızıl Muhafızlar birlikleri halinde organize edilen öğrencileri, devam eden bir Kültür Devrimi'nin (Mao'nun 'küçük kırmızı kitap'ı: *Quotations from Chairman Mao Zedong* [Başkan Mao Zedong'dan Alıntılar] komünist beyin yıkamacılığın temeli oldu) önüne çıkan herkese saldırmaya teşvik ederek, Sosyalist davaya ihanet etmeyi planladıklarına inandığı tecrübeli partililerden ve onu eleştirenlerden kendisini kurtarmaktı. Kültür Devrimi Çin'in bazı eyaletlerini birer anarşi âlemine dönüştürdü. Mao, 1969'da düzeni yeniden sağlamak için orduyu kullanmak zorunda kaldı. Onun komutası altında, kültürel temizlik uygulaması sona erdi. Onu eleştirenleri kendi akılsız dehşetinin içine mahkûm eden Mao, yirmi yıl içinde Çin'e geri çekildi. Onun yönetiminde öne çıkan taraf ise, Çin'i Batı'nın istismarından kurtarması ve Güvenlik Konseyi'nde daimi bir yer kazanarak büyük bir güç elde etmesidir.

Kültür Devrimi'nin duraklamasıyla, pek çok kıdemli parti üyesi, ordu lideri ve bürokrat onun etkilerini tersine çevirmek için kolları sıvadı. 1971'de, temizlik hareketini yöneten Marshal Lin Piao'nun (Cumhuriyetin Savunma Bakanı ve Başkan Yardımcısı) tasfiye edilmesiyle ilk adım atılmış oldu. Lin, o yılın daha ileri bir zamanında Rusya'ya iltica etmeye çalıştığı bir anda esrarengiz bir biçimde öldü. Mao'nun ölümünden dokuz ay sonra, 1976'da, dul kalan eşi Chiang Ching'den de Kültür Devrimi sırasında gerçekleştirdiği eylemler hakkında hesap vermesi istendi. Ekim 1977'de Dörtlü Çete[15] yakalandı. İki yıl sonra, Chiang Ching gecikmeli bir ölüm

cezasına çarptırıldı (hapishanede intihara teşebbüs etti). 1978-79'da Mao'nun idaresinde tasfiye edilen, toplumdan kovulmuş siyasîler eski hallerine kavuşturuldu.

Parti'nin yeni başkanı Hua Guofeng ve başkan yardımcısı Deng Xiaoping'in[16] (1904–97) liderliğinde, sınıf çatışması ve devam eden devrime verilen önem, çağdaşlaşmaya kaydı. Deng, öteden beri kapitalistti; önce zenginlik, sonra ideoloji gelirdi. Yeniden pazar sistemine dönüldü. Ücret teşviki ve fabrikalara ve çiftliklere profesyonel idarecilerin getirilmesi gibi pek çok kapitalist üretim tekniği uygulanmaya başlandı. Ekonomi idaresinde bağımsız yönetime geçildi ve tarımsal üretim, kısmi özelleştirmeyle canlandırıldı. Ekonomik ve siyasî güç üzerindeki etki, derin ve geniş çaplıydı.

Deng'in varisi ve son birkaç yıldır tahtın arkasındaki güç olan Jiang Zemin (1926–) kendisinin Deng'in özelleştirme politikası yanlısı olduğunu belirtti. Komünist yönetimin ellinci yıldönümünde, Ekim 2000'de, Mao ve Deng'in portrelerinin yanına Jiang'ın dev bir portresi asıldı. Jiang, Çin hiyerarşisinde, halkın önünde saygıyla eğildiği bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.

Çin'in İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dış ilişkilerde yaşadığı değişiklikler, kendi içinde yaşadığı büyük değişiklikler kadar çarpıcı olmuştur. Mao'nun zaferinin hemen arkasından, Çin idaresindeki Mançurya, Mongolya'nın İçleri ve Çin idaresindeki Türkistan'da yeniden otoritesini kullanmaya başladı. 1950'de Kızıl Ordu (1911 Çin Devrimi sırasında ayrılan) Tibet'i yeniden istedi. Çinliler ayrıca, Malaya'daki İngilizlere ve Çin Hindi'ndeki Fransızlara karşı savaş sonrası devrimci hareketlerde de yardımcı oldular. Kore'deki Amerika öncülüğündeki BM güçlerinin Çin Yalu Irmağı'na yaklaştığı 1950 yılında, iki yüz elli bin Çinli onlara karşı çıktı. Çinliler, Kuzey Vietnamlıların Güney Vietnamlılara ve onların Fransız ve Birleşik Devletler destekçilerine karşı mücadelelerinin güçlü bir lehtarı de oldular. 1956 Süveyş krizinde, Çin alenen Nasır'ı destekledi.

Savaş sonrası dönemde Doğu Asya'da hâkim olan, komünist Çin'in Sovyetler Birliği ile arasındaki ilişkilerdi. 1950'de Stalin, 1945'te Chiang Kai-shek'in milliyetçileriyle yaptığı antlaşmayı komünistler lehine feshetti. Bu antlaşma, Asya'daki güç dengesini belirgin bir biçimde değiştirdi. Çinliler ve Ruslar arasında halka duyurulan ilk çatlak ses, 1960'ta Moskova'daki Uluslararası Komünist Partileri Konferansı'nda ortaya çıktı. Üç yıl sonra, Çinliler Kruşçev'in Batı ile barış içinde birlikte var olma politikasını suçladılar. Gariptir ki, asırlar süren rekabete ve gerginliğe rağmen, Rusya 2001'de Çin'in silahlanmasına yardım etti.

Amerikalıların da Çinlilerle benzer bir sevgi–nefret ilişkisi olmuştur.[17] Amerikalılar, Mao'nun 1949'daki zaferinin ardından, komünist Çin'i dünyanın kalan kısmından soyutlama arayışına girdiler. 1954'te Başkan Eisenhower'ın hükümeti, Tayvan'ı, Çin'den gelecek silahlı hücumlardan savunma garantisini verdi. Nükleer savaş tehlikesi vardı. Çin'in, 1967'ye kadar, hidrojen bombası yoktu. 1971'de, Birleşik Devletler tarafında yaşanan bir görüş değişikliğiyle, Çin Halk Cumhuriyeti Tayvan'ın yerine Birleşmiş Milletler üyesi oldu. Başkan Nixon'un 1978'de Pekin'i ziyaretinin ardından, orada Birleşik Devletler irtibat büroları kuruldu. Aralık 1978'de, ilişkilerin otuz yıl süresince soğumasının ardından, aralarında olağan diplomatik bağlar oluşturdular. Çin'in istediği tüm ön koşullar sağlandı; Birleşik Devletler Tayvan ile resmî diplomatik ilişkilerini sonlandırdı, Birleşik Devletler'e adanın savunmasını öneren 1954 savunma antlaşmasını feshetti ve birliklerini geri çekti.

Nixon'un 1977'de Çin'e yaptığı ikinci ziyaretin sonucu olarak, Çin-Amerikan ilişkileri daha da ilerledi. 1980'li yılların sonlarında, Çin, dünyanın en büyük ekonomilerinden biri haline gelmişti. Sınırsız bir Çin pazarı manzarası, Birleşik Devletler'deki işadamlarını cezbediyordu–ondokuzuncu yüzyılın sonlarında da olduğu gibi. Amerikalılar, Çinlilerin ihtiyaçlarını karşılamak için birbirleriyle can atarak mücadele ediyorlardı. Ancak Haziran 1989'da Pekin'deki

Tiananmen Meydanı'nda öğrencilerin katledilmesiyle birlikte, Çin-Birleşik Devletler ilişkileri bir gerileme yaşadı. Bush ve Clinton yönetimleri dostça önerilerde bulunana kadar da baş aşağı bir gidişat yaşadılar.[18]

Doğu Asya'daki batılı ekonomik çıkarların yanı sıra siyasî çıkarlara yönelik büyük meydan okuma en nihayetinde Çin'den geldi–şimdi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri. İki yüzyıl süren zayıflık ve aşağılanmanın ardından, Çin şimdi hak ettiğine inandığı statü ve itibarı kazanmaya çalışıyor. Ve uzun bir süre daha, Birleşik Devletler, Avrupa ve Japonya'nın dünya önceliklerini belirlemesini beklemeyecek.

Kendi söz hakkının olmadığı hiçbir uluslar arası kuralı kabul etmeyecek. Dünyanın en stratejik gemi yolları, kullanılmayan petrol limanı ve doğal gaz rezervleri boyunca uzanan Paracel ve Spratly Adaları'nın da bulunduğu tüm Güney Çin Denizi'ne girmek için tarihsel bir hakkı olduğunu iddia eden; 1979'da Vietnam'a karşı cezalandırıcı bir savaş yürüten; 1988'de Spratly Adaları'nda Vietnam donanmasına saldıran; ordunun gücünü hızla toplumsal basamağın en tepesine çıkarmakta olan; nükleer silahları olan (Çin'in, komşularının ya da Rusya ve Birleşik Devletler'in birlikte gerçekleştirdiği girişimlerle boy ölçüşecek deniz silahları konusunda eksikleri olmasına rağmen); İran gibi 'tehlikeli' ülkelere kitle imha silahları satan ve insan haklarını ihlal eden bir ülke çok da güvence vermiyor. Çin, Batı ya da kendi doğu komşuları için doğrudan bir tehdit olmayabilir, ancak şayet Doğu Asya'da hegemonya arayışına girer ya da diğer ülkelerin Orta Asya ve Güney Çin Denizi'ndeki adalardan petrol ve gaz taleplerine karşı çıkarsa, ikinci bir soğuk savaşa neden olabilir.

Çin, tarihi itibariyle, birlikte yaşaması zor bir ülke olarak kalacaktır. Şu anda bile pek çok şeyden yakınıyor. Amerika'yı Çin meselelerine burnunu sokmakla suçluyor. Washington, Pekin'i insan haklarının ihlal edilmesi konusunda azarlasa da, Çin Meksika, Bre-

zilya, Güney Kore, Kuveyt, İsrail ve Mısır'da gerçekleşen aynı derecede ya da daha kötü ihlallerden habersiz durumda. (Fransa 1997'de Çin'i insan haklarının ihlaliyle suçlayan Birleşik Devletler ile ilişkilerini azalttı.) Yaklaşık beş bin yıllık geçmişi olan bir medeniyet, Birleşik Devletler kadar genç bir ülke tarafından ne yapması gerektiğinin söylenmesini istemez. Son zamanlarda Dalai Lama ve Tayvan Cumhurbaşkanının Birleşik Devletler'e yaptığı ziyaretler de hiç hoşuna gitmiyor. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yaptığı gibi, bir kuşatma tehdidinden bahsediyor. Birleşik Devletler, NATO'nun Rusya ve doğu Avrupa ülkelerine genişletileceği ve Laos, Kamboçya ve Vietnam'a Kasım 1999'a kadar ASEAN'a üyelik sağlayacağı sözünü verirken, bir yanda da Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO–*World Trade Organization*) ve Gümrük Vergisi ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) girişini kasten engelledi. İki ülke arasındaki ilişkiler, Amerika'nın 7 Mayıs 1999'da Belgrat'taki Çin elçiliğini bombalamasının ve Birleşik Devletler'in Çin'i Amerika'nın nükleer silah programında gizlice takip ettiği yönündeki suçlamalarının ardından daha da kötüleşti. Bir Birleşik Devletler casus uçağının Çin'e inmesiyle ilişkiler iyice gerilse de, Çin (ve Tayvan) 2001'de WTO'ya kabul edildi.

Çin ile ilişkileri geren sadece Ruslar ve Amerikalılar değil; pek çok güneydoğu Asyalı, kendi toplumlarında yaşayan Çinlilere (toplam sayının 50 ile 60 milyon arasında olduğu sanılıyor) muhtemel bir tehlike gözüyle bakıyor. Malezya, Tayland, Endonezya ve Vietnam'da yaşayan Çinlilerin zenginliği ve etkisi sayılarından da önemli bir boyutta bulunuyor.[19] 2001'de dışarıda yaşayan Çinlilerin GNP'si 1,2 milyarlık Çin anakarasında mevcut olan değerderi daha fazlaydı. Çin anakarasında yaptıkları yatırımlar Amerikalılarınkini ve Japonlarınkini geride bırakıyor. Çağdaşlaşmak için Çin'in ilerleyişini teşvik eden sermaye ve iş becerisinin büyük bölümünü temin ediyorlar. Çin, 1996'nın yazında Tayvan'a saldırma planları yaparken, adanın en büyük firmalarından birisi anakarada

milyarlarca dolarlık yeni yatırım planlarını duyuruyordu. Çinliler, Japonya ve Kore hariç, Pasifik çemberinin Asya tarafındaki her ülkenin ekonomisinde egemenliğini sürdürüyor.

Çin'in güçlü tarafları olduğu kadar zayıf tarafları da var. Ekonomisinin yavaşladığına dair işaretler görülüyor. Hindistan gibi Çin de genel anlamda yoksul bir ülke ve kırsal kesimdeki Çinliler giderek daha da yoksullaşıyor. 1,2 milyar insanı canlı tutma çabası, bu güne kadar elde ettiği tüm gelişmelerin ekmeğinden yiyor. Bu öyle bir ülke ki, hiç kimse onun hakkında bir tahminde bulunamıyor. Başkaldırı her an tetikte. Söylendiği üzere, Çin'in bütünlüğü kumdan kaleler kadar sağlam. Çin bürokrasisi çok ağır işlemeye devam ediyor. Ülke etnik, dini, sosyal ve siyasî anlaşmazlıklarla boğuşuyor. 2001 yılında, Falun Gong tarikatı, Çinli liderler tarafından sosyal denge için bir tehdit unsuru olarak görülüyordu. O yılın Ocak ayında, tarikat üyeleri hükümetin yaptığı eziyeti protesto etmek için Tiananmen Meydanı'nda kendilerini yaktılar. Ülkenin dış ilişkileri gelişiyor olsa da, bazı sınırları konusunda anlaşmazlıklar yaşıyor. Bu arada, Birleşik Devletler ile sevgi–nefret ilişkisini devam ettiriyor.

Tayvan, 1949'dan beri ekonomik ve askeri açıdan gücünü korumayı başardı. Dünya ekonomisi üzerindeki etkisi, Çin'in yarattığından daha büyük. Güçlü silahlı kuvvetlere sahip ve Çin'e karşı engin ve aşılması güç sularla koruma altında. 1978 yılında Chiang Kai-shek'in oğlu Chieng Ching-kuo'nun (babasının 1975'teki ölümünün ardından) seçilmesi, Tayvan'ın, komünist Çin'in yeniden birleşme talebine karşı direncini pekiştirdi. 1987'de, otuz sekiz yıl sonra askeri kanun kaldırıldı; 1991'de kırk üç yıllık acil durum yönetimi sona erdi. Tayvan'ın şimdi demokratik bir hükümeti var.

Pekin tarafından yapılmakta olan tehditlerin giderek artmasına rağmen, Tayvan'ın 22 milyon vatandaşı bağımsızlığının ellerinden zorla alınmasına izin verecekmiş gibi görünmüyor. Her halükarda, komünist Çin'in Tayvan'ı göz önüne alarak peşinde koştuğu önemli Birleşik Devletler tavizleri çoktan sağlandı.

Birleşik Devletler sadece tek bir Çin'i tanıyor. Nisan 2001'de Başkan Bush'un, Amerika'nın Tayvan'a Çin'den gelebilecek bir saldırıya karşı savunma görevinin olduğunu söylemesi, zaten karışık olan durumu iyice karıştırdı. Çoğu gözlemci, Tayvan'ın bağımsızlığını ilan etmekten kaçındığı ve nükleer silahlardan uzak durduğu sürece, yeniden birleşme sorununun pekâlâ yirmi birinci yüzyıla da sarkacağına inanıyor. Mart 2000'de, Chen Shui-biam Tayvan'ın yeni cumhurbaşkanı olarak seçildi. Beklendiği üzere, onun seçilmesi Pekin tarafından bir tepkiyle karşılandı.

Birleşik Devletler'in 1945'te Japonya'yı işgal etmesi, Amerikalılara içlerindeki mesih inancını ifade etme fırsatını verdi.[20] Meclis idaresine yönelik yeni bir anayasa oluşturuldu. Yürütme, yasama ve yargı gücünün ayrı olma özelliğini tanıyan Japon geleneğinin aksine, anayasa yargının üstünlüğü ilkesine dayanıyordu. O güne kadar Almanlar ve Fransızlardan esinlenen kanun sistemi, Anglo-Amerikan şekline sokulmaya çalışıldı. Shinto'nun devlet dini olması ortadan kaldırıldı; imparatorun adına düzenlenen bir savaşta üstlendiği kutsallığı ve sorumlulukları elinden alındı; ordu ve donanma dağıtıldı; kadınlara oy hakkı ve erkeklerle yasalar önünde eşitlik verildi; zorunlu eğitim dokuz yıla çıkarıldı; okullarda okutulan pek çok tarih ve coğrafya kitabı yok edildi; üniversitelerin sayısı artırıldı; tarım alanlarının yüzde 40'ı istimlâk edildi ve yeniden pay edildi. Yerleşmiş aile ve miras kanunları da radikal bir değişim yaşadı. Yeni 1947 anayasası ile, Japonya resmen savaşı bıraktı.

1950'li yıllardan bu yana, Japonya Doğu'nun endüstriyel devi haline geldi. Batılı tavsiyelere uymayarak, kendi yarattığı bir savaş öncesi ekonomik kalkınma modelini geri getirdi. 1970'lerde ve 1980'lerde, Birleşik Devletler'in gayrimenkul ve sanayisinin büyük bir bölümü, Japonya iyeliğine ve kontrolüne geçti.[21] Aynı zamanda, Japonya, Birleşik Devletler hükümetinin finanse edilmesinde çok önemli bir rol oynadı. 1990'lı yıllarda toplam verimliliği, Birleşik Devletler'in arkasından ikinci geliyordu; fabrikaları batı dünya-

sının üretim merkezlerini ele geçirmişti; ticarette sermaye fazlalığının bir benzeri yoktu.

Japon ticaret politikasının 1990'larda Birleşik Devletler tarafından şiddetle eleştirilmesi, Japonya'yı Çin'le ve Orta Asya ülkeleriyle daha yakın bağlar kurmak için teşvik etti.

Değişim, Çin ile 1978'de onaylanan ve iki millet arasında 1931'den beri var olan savaş halini sona erdiren barış ve dostluk antlaşması ile başladı. (Ağustos 1993'te, Japon hükümeti Çin'e 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yaptığı eylemler için çoktandır bekleyen özrünü diledi.) Çin'in Japonlara yönelik geride kalan düşmanlığına rağmen, Japonya ile 1978'de sekiz yıllık bir ticaret antlaşması imzaladı (ve o tarihten sonra daha da genişletti). Japonya, Çin'in en büyük ticari ortaklarından biri oldu. 2001'de Japonya'nın Asya'ya yaptığı satışlar, Birleşik Devletler'e yapılandan çok daha fazlaydı. 1980'li yılların aksine, 1990'lı yıllarda Japonya'nın doğrudan dış yatırım payında, Birleşik Devletler ve Avrupa'nın bazı bölümlerinden doğu ve güneydoğu Asya'ya doğru bir yönelme gerçekleşti. Revizyona kadar, Japon doğrudan dış yatırımının yaklaşık yüzde 50'si Kuzey Amerika'da yapıldı. Çin'in ekonomik ve teknolojik kaynaklarını hazır bulunduran Japonya, Doğu Asya'daki güç dengesini değiştiriyor.

Japonya güçlendikçe, savaştan sonra elde ettiği başarılarının önemi daha da artıyor. Amerikalıların altı yıl sekiz aylık işgal dönemleri boyunca getirdiği değişiklikler (din, siyaset ve eğitim alanında) şimdi yeniden değerlendiriliyor. Barış yanlısı yapısına rağmen, geleneksel Japonya'nın savaşçı değerleri yine el üstünde tutuluyor. Yeniden silahlanma isteği giderek büyüyor. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Tokyo'da idam edilen savaş suçlularından bazıları, kahraman olarak yeniden canlandırılıyor. Japon topraklarında garnizon kuran Birleşik Devletler birliklerine karşı yapılan protestolar artıyor. Japonya bugün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kalıcı bir yer arayışında.

Japonya, maddi kaynakları, alan ve nüfus (2001'de 127 milyon) konusunda kısıtlamaları kabul etseydi, 1960'lardan beri bekleyen büyük enerji patlaması sürecini tamamlayabilirdi. 1992'den 1996'ya kadar, ekonomik büyüme oranı neredeyse sıfırdı. Dünyayı gerisinde bırakan sanayileri giderek gözden kayboluyor. Japonların dünya ekonomisinde elde ettiği muazzam kazanımlar, dünya güçlerine yönelik tehlikeli bir savunmasızlıktan kesinlikle ayrı olarak düşünülemez. Başka hiçbir büyük ülke, dünya ekonomisine Japonya'dan daha fazla bağımlı değildir. Japonya'nın kazanımları, onun şu anki borç dağından da ayrı olarak düşünülemez. Nüfus istatistiklerine göre, Japonya yaşlanıyor; geleneksel Japon çalışma ve tasarruf etikleri, daha yüksek yaşam standartları tarafından aşındırılıyor. Japonya eski ekonomik gücüne biraz olsun kavuşmazsa, uzun vadeli beklentiler pek de iyi yönde olamaz. Şansı varmış ki, hâlâ kendini toparlamasını sağlayabilecek gerekli insan vasfına sahip-ki, daha önce de bunu pek çok kez yaptı.

Nisan 2001'de, Junichiro Koizomi, Japonya'nın başbakanı oldu. Oldukça popülerlik kazanan atanması olayında, çoğu Japon yeni bir başlangıç yaptıklarına inanıyor.

Amerika'nın Kore ile ilişkileri, Japonya'nın Birleşik Devletler ile ilişkilerini bir çıkmaza sürükledi. Kore Savaşı'nın Ardından, Kore, kuzeyde büyük oranda Rus donanımlı ve eğitimli komünist güçler ve güneyde Amerika ve Güney Kore güçleri olmak üzere ikiye bölündü. Kuzey Kore 1968'de Birleşik Devletler istihbarat gemisi *Pueblo*'yu ele geçirdi ve mürettebatını on bir ay boyunca hapiste tuttu. 1969'da, bir Birleşik Devletler keşif uçağını düşürdü. 1972'de Kuzey ve Güney Kore'nin barışçı bir yolla yeniden birleştirilmesinden bahsedilse ve bu anlamda 1980'lerin başında taze bir başlangıç yapılsa da, pek bir başarı elde edilemedi. Resmi olarak iki Kore de hâlâ birbirleriyle savaş halinde. Ekim 1979'da hükümetinin bir üyesi tarafından öldürülene kadar, Güney Kore, iktidara 1961'de bir askeri darbeyle gelen General Chung Hee Park tara-

fından yönetildi. 1987'de her yerde görülen öğrenci huzursuzluğu, yeni ve daha demokratik bir anayasanın ilanıyla sonlandı. 1993'te seçilen Kim Yung Sam, 1961'den beri gelen ilk sivil devlet başkanıydı. 1991 yılında her iki Kore de BM'ye katıldı. Mart 1993'te, Kuzey Kore nükleer silahların yaygınlaşmasını sınırlamak amacıyla tasarlanmış Nükleer Yayılma Karşıtı Antlaşma'dan çekilerek bir karışıklığa neden oldu. Ağustos 1994'ten beri, Birleşik Devletler ve Kuzey Kore arasında nükleer silahlar konusundaki görüşmeler devam etmektedir. Kırk yıldan uzun bir süredir iktidarda olan Kuzey Kore diktatörü Mareşal Kim il-Sung 'Büyük Lider', Temmuz 1994'te öldü. Yerine, 1997'de komünist partinin başkanı unvanını alan oğlu Il. Kim Jong geçti.

1995'te, Kuzey Kore liderleri halkı 'doyurma' konusundaki 'geçici' başarısızlıklarını kabul ettiler. O zamandan beri, içinde Güney Kore, Avrupa, Birleşik Devletler ve Japonya'nın da bulunduğu dış dünya, yardım sağlıyor. Fakat Birleşik Devletler'in gıda krizinin Kuzey Korelileri nükleer silahların sınırlandırılması ve insan hakları konusunda daha yumuşak başlı yapacağına dair umutları henüz gerçekleşmedi. Kriz, Güney Kore'nin 47 milyon insanının Kuzey Kore'nin 22 milyonuyla yeniden bir araya getirilmesi hakkındaki konuşmaları daha ileriye de götürmedi. Güney'in Kuzey Kore'ye gönderdiği yardım, gönülsüz bir şekilde kabul edildi. Kuzey Kore krizinin komünist rejimin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağını umanlar hayal kırıklığına uğradılar; hiçbir ayaklanma belirtisi görülmedi. Çin'in de aralarında bulunduğu tüm büyük güçlerin Kuzey Kore'yi dengede tutmakta bir çıkarı var. Aralık 1997'de, hükümet skandalı ve finansal krizlerin de yardımıyla, demokrat Kim Dae-Jung Güney Kore'nin cumhurbaşkanı olarak seçildi.

1998'de, Kuzey Kore'nin Japonya üzerine bir füze göndermesi, Japonya ve Amerika'da füze savunması hakkında yapılan tartışmaları ateşledi. Ekim'de Birleşik Devletler Savunma Bakanı Madeleine Albright Kuzey Kore'yi ziyaret etti. Britanya diplomatik

ilişkileri başlattığını duyurdu. Haziran 2000'de Kuzey ve Güney Kore liderleri arasında tarihi bir buluşma gerçekleşti.

Türkiye, bir Müttefik zaferinin yanında gelecek bazı kazançları elde etmek için, Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etti. Düşmanlıkların sona ermesiyle, Türkiye, Rusya tarafından Türk Boğazlarını–Rusya'nın Karadeniz'den Akdeniz'e geçiş kapısı–Sovyet kontrolüne vermeye zorlandı. Sadece 1945'te Potsdam'deki Müttefik müdahalesi Türkiye'yi Rusya'nın isteklerine boyun eğmekten kurtardı. Türkiye 1948'e kadar, kendisini yeni Rus taleplerinden koruması için Britanya'ya güvendi. 1948 yılında Birleşik Devletler (komünizmi engelleme yönünde hazırlanan Truman Doktrini altında) hem Türkiye hem de Yunanistan'ı Rus kampının dışında tutma sorumluluğunu üstlendi. 1952 yılına gelindiğinde, Türkiye (ve Yunanistan) Mustafa Kemal Atatürk'ün tarafsızlığından vazgeçip NATO savunmasında önemli bir kale halini almıştı.

Türkiye, Kıbrıs adasındaki Yunan çoğunluk ve Türk azınlık arasında yıllardır süren kavga 1974 yazında doruğa ulaşana kadar, NATO yükümlülüklerini üstlenmeye devam etti. Yunanistan ile *Enosis*'i (birleşme) gerçekleştirmeye yönelik Yunan lehinde bir girişime tepki gösteren Türkler, adanın kuzey bölümünü işgal etti. Sonuç olarak, Atina'daki hükümet düştü ve Yunanistan ile Türkiye savaşın eşiğine geldiler. Yunan etkisine karşı koyamayan Birleşik Devletler Kongresi, Türkiye'ye silah yardımını kesti. Türkiye de buna karşılık olarak Birleşik Devletler NATO personelinin ülkesinden çıkmasını istedi. 1978 yazında, Birleşik Devletler silah ambargosu kaldırıldı ve Türkiye (NATO'nun ikinci büyük kara ordusuyla) batı topluluğuna geri döndü.

1990'lı yıllarda, 1961'de şekillendirilen ciddî anlamda zayıf olan İkinci Cumhuriyet'in yaşamını tehdit eden, dünya meseleleri değil, Türkiye'nin daima savaşan grupları ve topluluklan arasındaki dâhili güç mücadeleleriydi. 1983'te sivil iktidarın gelişiyle biraz da olsa istikrar sağlansa da (1978'de başlayıp 1984'te sona eren

Askeri Kanun, 1988'deki olağanüstü hal), Türkler, Kürtler ve Ermeniler arasında binlerce ölüme neden olan şiddetli mücadele günümüze kadar sürdü. Pek çok Türk ülkelerinin ekonomik dertleri, dini ve etnik gerginliklerinden kaçarak Almanya'ya göç etti.

1990 Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye, Irak'tan kaçan binlerce Kürdün istilasına uğradı. Türkler ve Kürtler arasındaki çatışmalar ağır kayıplara mal oldu. Kürtler, batı Avrupa'daki Türk diplomatik elçiliklere saldırarak, Türk askeri hareketine karşı misilleme yaptılar. Haziran 1996'da, Arap dünyası tarafından geçersiz kılınsa da, İsrail ve Türkiye arasında askeri bir uzlaşma imzalandı. 1997'de, laik Türkiye yönetimine seçilen ilk İslamcı Başbakan Necmettin Erbakan, askeri baskılar nedeniyle istifa etti. Erbakan'dan başbakanlığı Tansu Çiller devraldı. Türkiye'nin seçim sistemi, güçlü bir hükümet (ordunun etki alanı dışında) ihtimalini ortadan kaldırıyor. 1960'tan itibaren, ordu üç kez mevcut başbakanı görevden aldı. Haziran 1999'da Bülent Ecevit beşinci kez başbakan oldu. 1999 yılında Türkiye'nin kuzeyinde meydana gelen iki büyük deprem ve arkasından gelen Yunanistan depremi, iki taraflı ilişkilerin gelişmesini sağladı. 1997'deki reddedilmenin ardından, Türkiye 1999'da AB'de üyelik başvurusuna davet edildi. Türkiye, 2000 yılında yaklaşık 60 milyonluk nüfusuyla Ortadoğu'nun en kalabalık İslam devleti olarak yaşamına devam ediyor.

Fransızlardan özgürlük bekleyen (1936) Suriye (2000 yılında 16,4 milyon), kendisini tek taraflı olarak bağımsız bir cumhuriyet ilan etti. Ardından, Fransızların Şam'ı bombalaması ve yüzlerce can kaybıyla sonuçlanan bir mücadele başladı. Ancak Birleşmiş Milletler'in 1946'daki müdahalesiyle Suriye kendini Fransız kontrolünden kurtarabildi.

14 Mayıs 1948'de, İsrail Yahudi devletinin ortaya çıktığı gün, Suriye (Ürdün, Mısır ve Filistinli Araplarla birlikte) yeni Siyonist devlete savaş ilan etti. Yahudilerin galip gelmesiyle, Şubat 1949'da Mısır, İsrail ile bir genel ateşkes anlaşması imzalamaya zorlandı; ar-

kasından Ürdün ve Suriye de aynı hareketi yaptılar. 1958'de Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti kapsamında Mısır'a katıldı. Uzlaşılamayan farklılıklar nedeniyle, birlik 1961'de dağıldı. Suriye, 1967 Arap-İsrail savaşında Golan Tepeleri'ni kaybetti. Sovyetler Birliği tarafından yeniden silahlandırılan Suriye, 1973'te dördüncü Arap-İsrail Savaşı'nda, İsrail üzerine yapılan bir saldırıda Mısır'a katıldı. Amerika'nın İsrail yanındaki müdahalesinin ardından, yeniden yenilgiye uğradı. Temmuz-Ağustos 1973'te Cumhurbaşkanı el-Esat'ı öldürmeye yönelik bir ordu suikastı etkisiz hale getirildi. 1974 yılında, Suriye ve İsrail Cenevre'de savaşı bitiren bir anlaşma imzaladı. İsrail, 1967 ateşkesi çizgisine çekildi; bir tampon bölge oluşturuldu ve BM birliklerinin devriye kontrolüne verildi.

Suriye 1976'da, ülkenin iç savaşını sonlandırma girişimiyle Lübnan'a kuvvetlerini gönderdi. Şubat 1982'de Hama'da İslamî kökten dincilerin bir ayaklanması gerçekleşti. Bu ayaklanma, 1928'de Mısır'da kurulan, radikal bir dinî ve siyasî organizasyon olan Müslüman Kardeşler tarafından idare ediliyordu. Ayaklanma bastırıldı; binlerce asi öldürüldü. 6 Haziran 1982'de,terörist saldırılara karşılık olarak, İsrail Lübnan'ı ele geçirdi. Suriye birlikleri geri püskürtüldü, çatışma bir ateşkesle sona erdi. Golan Tepeleri İsrail topraklarına katıldı ve orada Yahudi yerleşimleri oluşturuldu. Suriye 1990'da Körfez Savaşı'nda Müttefiklere katıldı. O zamandan itibaren, Ortadoğu'da barışın sağlanması üzerine sonu gelmeyen görüşmeler devam ediyor (özellikle de Aralık 1999'da). İsrail'in işgal edilen toprakları tahliye etmeyi reddetmesiyle karşılaşan Suriye Devlet Başkanı Hafız el-Esat kararlılığını korudu. Suriye hükümeti, Birleşik Devletler tarafından uluslar arası terörizmi desteklemekle suçlandı.

Ocak 2000'de, Birleşik Devletler ve Suriye arasındaki barış görüşmeleri sonlandırılarak sonuçsuz kaldı. Haziran'da Başkanı Esat öldü ve yerine oğlu Beşar geldi.

Lübnan (2001'deki nüfusu 4,2 milyondu), Suriye ile aynı anda (1946) Fransızlardan bağımsızlığını kazandı. 1950'li yıllardan beri, saldırı, iç savaş, şiddet ve terörizm için bir sahne teşkil ediyor. Temmuz-Ekim 1958 döneminde, Lübnan Devlet Başkanı'nın ricası üzerine, Birleşik Devletler birlikleri bir iç savaşın önüne geçmek için müdahalede bulundu. 1970'lerin ortalarındaki iç savaşta–Müslüman Araplar, Hıristiyan Araplarla mücadele içindeydi-elli bin insan öldürüldü. Kin devam etti. Lübnan'daki Filistinlilerin İsrail'e yaptığı saldırılar, İsrail'in 1978 ve 1980'de saldırıya geçmesine neden oldu. Haziran 1982'de, 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ; PLO–*Palestenian Liberation Organization*) parçalama girişimiyle, İsrail yeniden karadan, denizden ve havadan saldırıya geçti. Suriye çatışmaya 9 Haziran'da katıldı ancak pek çok uçağını ve uçaksavar füze bataryasını kaybettiği bir yenilgi aldı. Binlerce insanın ölümünün (İsrail'in müttefiklerinin Filistinli mültecilere yönelik gerçekleştirdiği Sabrah ve Shatila katliamları da dâhil olmak üzere) ardından, Beyrut ele geçirildi ve FKÖ Lübnan'dan çıkarıldı. O zamandan beri, İsrailliler, Hizbullah Şii milislerinin yanı sıra, iki büyük İslamî grubun, Hamas ve İslamî Cihadın, tehlikeli düşmanlığı ile uğraşıyor. Eylül 1982'de, cumhurbaşkanı Başir Jemayel suikasta kurban gitti. Ekim 1983'te, yüzlerce Birleşik Devletler ve Fransa barış askeri Beyrut'ta Arap teröristler tarafından öldürüldü. Şiddet zinciri, kısalmak bir yana, daha da uzadı.

1980'li yıllarda Lübnan'da tüm düzenin bozulmasıyla, terörist bombalamaları ve rehin alma olayları yaygınlaştı. Temmuz 1993'te, İsrail'in güney Lübnan'a yaptığı saldırılar, iki yüz bin Lübnanlının evlerini terk etmelerine neden oldu. İsrail'in Lübnan'ı ve savunma sistemlerini bombalaması devam ediyor. Giderek artan kayıplar ve Hizbullah gerillalarından gelen baskının artması nedeniyle, İsrail, Mayıs 2000'de, kara birliklerini Lübnan'dan çekti.

Savaş ve anlaşmazlıklar, Ortadoğu'daki İngiliz manda idaresinin de belirleyicisi oldu. Yahudilerin Filistin'e serbest göçüne karşı

gösterilen İngiliz girişimlerine rağmen, 1945 yılına kadar, Filistin nüfusundaki Yahudi oranı çok büyümüştü. İsrail'in 2000'deki nüfusu 5 milyondu ve bunun beşte biri Yahudi değildi.

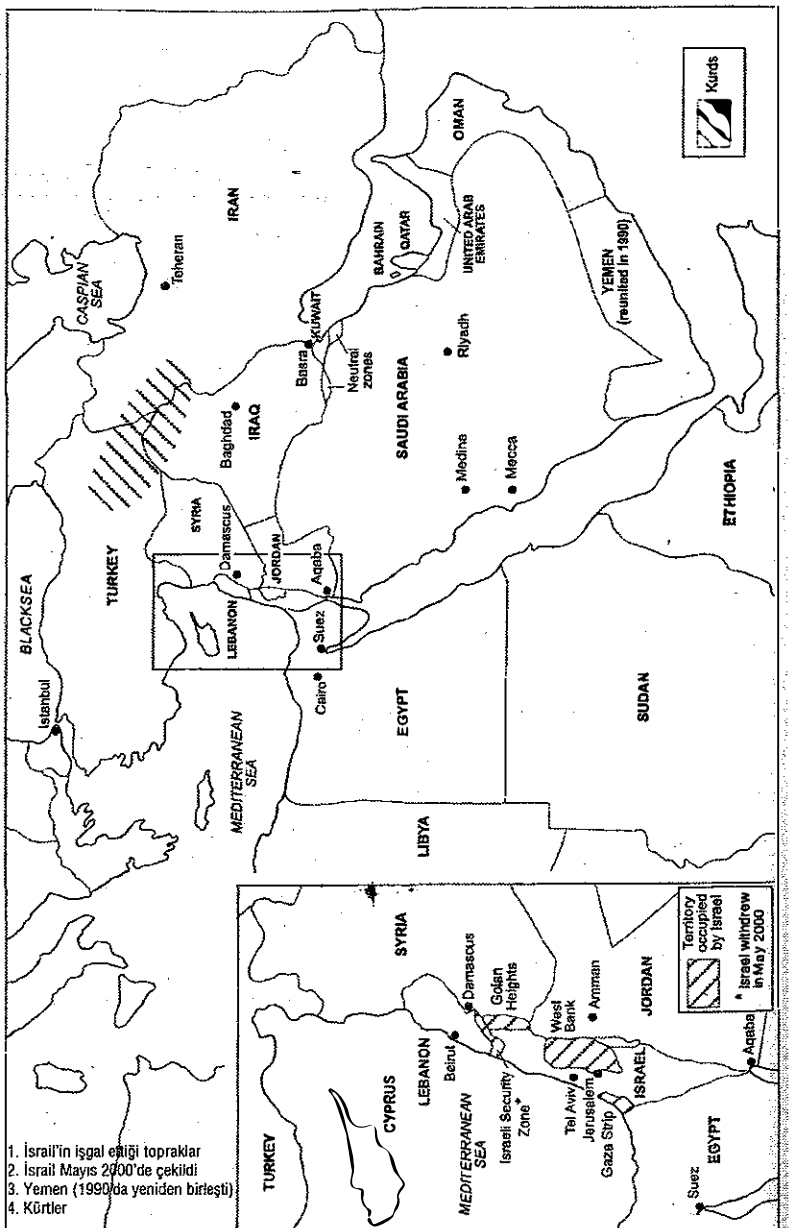
14 Mayıs 1948'de, Arap-Yahudi problemine barışçıl bir çözüm bulamayan İngilizler, mandalarını Birleşmiş Milletler'e bıraktı. Savaşın sonucu, İsrail sınırlarının genişlemesi ve bir milyondan fazla Filistinli Arabın, Ürdün'e, Batı Şeridine, Gazze'ye, Suriye'ye ve Lübnan'a dağıtılmasıydı. Lübnan ve Ürdün'e çok sayıda Filistinli mültecinin gelmesi, mevcut gruplar arasındaki siyasî dengeyi ciddi anlamda bozdu. (Harita XXIII)

Birleşik Devletler'in 1967 ve 1973'te Arap-İsrail savaşlarına İsrail'in tarafında[23] karışması, Arap dünyasında, Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu'na (OPEC)[24] dâhil olan Arap milletlerinin üretimlerini azalttığı petrol ambargosu ile karşılık buldu. Amerika ve dünyanın kalan kısmı OPEC dışındaki kaynaklara çekilebilirlerdi ancak buna rağmen sonuç, Birleşik Devletler ve dünya ekonomileri için ciddi bir bozulma yarattı.

Batı Şeria ve Gazze'de genç Filistinlilerin taş atarak Aralık 1987'de başlattıkları *intifada*'ı (ayaklanma), yüzlerce hayata mal olmasıyla, Birleşik Devletler, bölgeye barışı getirmek için daha fazla şeyin yapılması konusunda harekete geçmesini sağladı. Sonuç olarak, 13 Eylül 1993'te Washington'da, Yaser Arafat (1929–) ve İzak Rabin (1922–95) tarafından İsrail ve FKÖ arasında Oslo İlkeler Bildirisi imzalandı. İlk kez, karşılıklı reddetmenin yerini karşılıklı onaylama aldı. Anlaşma, İsrail'in var olma hakkını onayladı, ayrıca FKÖ'nun Filistin halkının temsilcisi olduğunu da onayladı ve beş yıllık geçici süre için Filistin'in Gazze ve Erika şehrinde sınırlı özerkliğini kabul etti.

Kamp David Uzlaşması (1978) gibi, Oslo anlaşması ve Temmuz 1994'te FKÖ, Ürdün ve İsrail'in imzaladığı, kırk altı yıllık savaş durumuna son veren resmi barış antlaşması gerekliydi fakat barışa giden adımları yavaşlatıyordu.

HARİTA XXIII-2000'DE ORTADOĞU

Oslo anlaşmasının Arap muhalifleri, [26] bağımsız bir Filistin devletinden hiç bahsedilmediğini iddia ediyorlardı; sınırlar konusunda hiçbir anlaşma yoktu; barış için ticaret alanının adı bile geçmiyordu (Sedat ve Rabin barışı savundular ve onun için öldüler); Filistinlilere yönelik bir tazminat ya da telafi--son zamanlarda Kosovalı Arnavutlara verilen bir hak--söz konusu değildi. Batı Şeridi ve Gazze'de Yahudi yerleşimlerinin geleceğine dair bir kısıtlama yoktu. Mayıs 2001 Mitchell Raporu, Filistin şiddeti ve İsrailllilerin yerleşimlerinin oluşturulması arasında doğrudan bir bağ kurdu. Yedi yıllık Oslo barış süreci boyunca, hangi parti ya da başbakanın görevde olduğuna bakılmadan, yerleşim birimlerinin sayısı yüzde 50 arttı. Oslo anlaşmasında su kaynaklarının bölünmesi ya da Temmuz 1980'de İsrail'in başkenti olarak ilan ettiği Kudüs'ün statüsünden söz edilmiyordu. 1996'da barış için ticaret alanından bahsetmesi İzak Rabin'in hayatına mal oldu ve 1999'da Ehud Barak'ın yerine geçtiği aşırı tutucu Benyamin Netenyahu iktidara getirildi. Barak'ın barış çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla, onun yerini Şubat 2001'de sağcı Likud Partisi'nin bir üyesi olan Ariel Şaron aldı. Şaron'un Kudüs'teki el Aksa Camisi'ni (İslam'ın üçüncü kutsal mabedi) ziyareti yeni bir şiddet dönemi ve ilkinden daha ölümcül olan ikinci bir *intifada* yarattı.

Savaş halinde olan bu iki grup, şimdi, Osla uzlaşmasından önce bulundukları yere döndüler. İsrail'in istediği, Filistin'i kendi kimliği ve insan haklarından mahrum bırakmak. Filistin'in istediği ise İsrail'in mevcudiyetini tehdit etmek. Çelişkili olan nokta, her iki tarafın da diğerinin veremeyeceği şeyi istemesi. Başka ne olursa olsun, Yahudi ve Arap kesim arasındaki ilişkilerde, Filistinli gençlerin ve çocukların tamamen adaletsiz olan bu çekişmede ölmeleri gerçeği gibi çok büyük bir yanlış var. Pek çok insan için ellerine geçen tek şey, şiddet. En sonunda, iki taraf ta istediklerinin çok daha azını kabullenecek. Kesin olan bir şey var ki; iki taraf da birbirini öldürerek hiçbir başarı elde edemez. Olabilecek tek çözüm, görüşmeler sonunda varılabilecek bir anlaşma kararıdır.

Ortadoğu'da en yakın zamanda barış sağlamak için son elli yılda çok çile çekildi. Dünyanın bu bölgesinde çaresizlik, korku, nefret, özellikle nefret, öfke ve intikam arzusu, barış getirmeye çalışanların tüm çabalarını boşa çıkarıyor. Hiçbir şekilde hoşgörü, merhamet ya da uzlaşma geleneği yok. Asıl hüküm süren mantık değil, hırs ve mantıksızlık. Ortadoğu tam anlamıyla patlamaya hazır bir barut fıçısı.

Er ya da geç, belki de hem Araplar hem de Yahudiler tükendiğinde silahların sesi duracak ve erkek kadın herkes konuşmayı bir kez daha deneyecek ve bu kez başaracak; İrlanda, Yunanistan ve Polonya'nın tarihinin de bunu doğruladığı gibi.

Varlığı, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri kehanetlerin aksini kanıtlayan ülke, Ürdün'dür. Britanya'nın mandasının 1946'da sona ermesiyle, Ürdün ismini Trans-Ürdün'den Ürdün Krallığı'na değiştirdi. Savaştan 1948'de İsrail ile birlikte eski Kudüs şehrinin bir bölümünün yanı sıra, Hebron, Bethlehem, Ramallah ve Nablus'un aralarında bulunduğu kayda değer bir oranda Filistin bölgesiyle birlikte çıktı. 20 Temmuz 1951'de, Ürdün Krallığı'nın kurucusu Kral Abdullah ibn Hüseyin (1882–1951), Kudüs'te Filistinli bir Arap tarafından öldürüldü. 1953'te, torunu Hüseyin ibn Talal, bir yıl başarısız bir yönetim gösteren ve daha sonra sürülen babası Talal'ın yerini aldı. Hüseyin'in idaresinde Britanya'nın Ürdün'deki özel nüfuzu azaldı.

1967'de, Hüseyin isteksiz olarak, İsrail'e savaş açma konusunda Mısır ve Suriye'ye katıldı. Sonuç olarak, Ürdün İsrail'e toprak kaybetti; ayrıca zaten çok sayıda olan Filistinli mültecileri de arttı. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda, Ürdün, Suriye cephesinde savaşması için sembolik bir kuvvet gönderdi. 1970 yılında, Filistinli siyasî göçmenleri ve gerillaları kontrol altına almak için bir iç savaşa girmek zorunda kaldı. (1979'da Ürdün'ün 2,9 milyon sakininin çoğunluğunu Filistinliler oluşturuyordu.) Ürdün'ün karşı çıktığı Körfez Savaşı, Kuveyt ve Suudi Arabistan'dan çıkarılan Filistinli mülte-

cilerin yeni bir akınını başlattı; aynca Ürdün'ün temel pazarının ve temel petrol kaynağının–Irak–kaybına sebep oldu. Tutucu ya da daha radikal Arap liderleriyle işbirliği yapmayı reddeden Hüseyin, Suriye ve Irak'ın baskılarından, İsrail tehdidinden ve Filistinli mültecilerin ayaklanmalarından sağ çıktı. Ürdün daha zengin bir krallık olsaydı, etrafında gerçekleşen güç mücadelesinde çoktan yutulup giderdi. Hâkimiyeti uzun süren Kral Hüseyin'in Şubat 1999'da ölümüyle, oğlu Kral II. Abdullah iktidara geldi.

Osmanlı-Türk ve İngiliz idaresinin kalıntıları olan iki Yemen–Yemen Arap Cumhuriyeti (1962) ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti (1967)–Mayıs 1990'da resmen birleşti. Yeni cumhuriyet BM üyesi oldu ve Körfez Savaşı'na Müttefiklerin yanında katıldı. Yemen'in kabile temelli rakipleri arasındaki tam gaz ilerleyen savaş, Güney Yemen'deki ayrılıkçıların bağımsızlıklarını ilan ettiği Mayıs 1994'te yenilendi. Kuzey Yemen birlikleri Temmuz'da Aden'i ele geçirdiler.

Irak bağımsızlığını 1947'de kazandı. 1958'de soldan gelen askeri bir darbede Kral Faysal öldürüldü ve monarşi sona erdi. O dönemde ülke, liderleri Arap Sosyalist Baas Partisini de yönlendiren yirmi bir üyeli Devrimci Komuta Konseyi tarafından yönetiliyordu. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Irak'ın İran ve Suudi Arabistan monarşileri ile aralarındaki ilişkiler kötüleşti; devam eden Arap-İsrail anlaşmazlığı nedeniyle, Irak'ın Birleşik Devletler ile ilişkileri de gerildi. 1967'de Birleşik Devletler'in İsrail'i desteklemesine karşı bir protesto olarak Washington'la ilişkilerini kesti. 1972'de Sovyetler Birliği ile bir dostluk antlaşması imzaladı. 1973'te İsrail'le üçüncü kez savaştı. Ayrıca 1973'te, batılıların elindeki petrol şirketlerini kamulaştırdı. 1975'te Kürt azınlığa büyük bir yenilgi yaşattı.

1978 baharına kadar, Irak (General Ahmet Hasan el Bekir'in başında bulunduğu Devrimci Komuta Konseyi yoluyla) Baas Sosyalist Partisi ve Irak Komünist Partisi koalisyonu tarafından yönetildi. O yıl, Irak komünist blokla yaptığı işbirliğinin kapsamını daralttı ve

kendi Sovyet yönlü Komünist Partisi'ni ortadan kaldırdı. Temmuz 1979'da Saddam Hüseyin (1937–), Bekir'in ardından iktidara geldi. İran-Irak Savaşı'nın (1980–88) başındaki onu devirme planı, Hüseyin'in düşmanlarının acımasızca ezildiği Baas Partisi'nin kanlı bir şekilde temizlenmesiyle sonuçlandı. Haziran 1981'de, İsrail, Bağdat yakınlarında Irak'ın nükleer tesislerine karşı sürpriz bir saldırı girişiminde bulundu.

Kuveyt'le yaşanan bir anlaşmazlık, Ocak 1991'deki Körfez Savaşı ve Irak'ın yenilgisiyle sonuçlandı. O zamandan beri, Irak, kuzeyde Kürtlerin özerklik talepleri ve güneyde Şii huzursuzluğu ile boğuşmak zorunda kaldı. Ayrıca (1996 sonbaharına kadar petrol satışını engelleyen) BM yaptırımlarına ve batılı askeri müdahaleye katlanmak zorunda kaldı. BM'nin Irak'a yaptırım uygulamasından bu yana on yıl, sıradan Iraklının üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik bir program getirmesinden bu yana üç buçuk yıl oldu. Birleşik Devletler ve Britanya, BM'de yaptırımları sürdürmeye çalışıyor; Çin, Rusya ve Fransa ise onların kaldırılması taraftarı. Artık var olmayan eski Körfez Savaşı koalisyonu üyeleri de onları istemiyor. Saddam Hüseyin ve rejimini devirmeye kararlı olan Birleşik Devletler ve Britanya, Irak'ın askeri üslerini bombalamaya devam etti–Ocak ve Haziran 2000 arasında tam elli yedi kez. Sonuç, Irak halkının tarifsiz acılar çekmesi şeklinde gelişti. Onların yarım milyonu İran'a kaçtı. Asya'da sömürgeciliğin sona ermesinin ardından, Irak Batı'nın askeri müdahalesinin hâlâ hüküm sürdüğü son Asya ülkesi oldu.

İkinci Dünya Savaşı süresince İran, SSCB ve Birleşik Devletler tarafından işgal edildi. Başbakan Muhammed Musaddık (1880–1967) tarafından idare edilen Şah karşıtı ve yabancı karşıtı aşırı uçların İngiliz petrol varlılarını kamulaştırmaya çalıştığı 1951 yılına kadar, İran'ın dünya politikaları üzerindeki etkisi çok hafifti. İran petrol sanayisi sekteye uğradığında bile, Batı, ihtiyaçlarını başka yerden karşılamakta fazla güçlük çekmedi. 1953'te (Birleşik

Devletler ve İngiliz desteğiyle birlikte) zorla yerinden alınan Şah Muhammed Pehlevi (1918–80) iktidara getirildi ve Musaddık sürgün edildi. İran 1955'te, ana hedefi Sovyet yayılmasını durdurmak olan Bağdat Paktı'nın bir üyesi oldu. Britanya'nın 1968'de İran Körfezi'nden çekilmesiyle birlikte, İran bölgede baskın askeri güç olma uğraşı içine girdi.

Ocak 1979'da Tahran ve diğer İran şehirlerinde gerçekleşen ayaklanmalar, Şah'ın çekilmesine olanak sağladı. Şah'ın otuz yedi yıllık yönetimine bir son verilmesinde etkili olan, pek çok kereler hapse konan ve 1941'de monarşiye karşı saldırı başlattığından beri sürgünde olan manevî lider Ayetullah Humeyni (1900–89) idi. Şah hangi tavizlerde bulunduysa bulunsun, Humeyni monarşinin sona ermesi ve İslamî bir cumhuriyetin kurulmasının aşağısında hiçbir şeyi kabul etmeyecekti.

Şah'ın bağlı olduğu şeyler–mutlak otoritesi, çağdaşlaşma yarışı, insanı şok ede silah alımı, petrol zenginliğini silahlı kuvvetler için bolca harcaması ve Birleşik Devletler ve İsrail'le olabildiğince yakın ilişkileri–onun felaketi oldu. Şah'ın batı yanlısı duruşu ve İslam'ı küçümsemesi, belki de en ağır basan özellikleriydi. İslam tehlikesini çok yanlış değerlendirdi. Humeyni tarafından başlatılan İslamî Devrim altında, İran yeni bir şekle dönüştürüldü; cami, İran'ın batılılaşmaya karşı direnişinin sembolü oldu. Şah'ın düşüşü ve Amerikalıların Tahran'da rehin alınması (Kasım 1979–Ocak 1981) Birleşik Devletler ve İran'ı savaşın eşiğine getirdi.

Orta Asya, güneybatı Asya ve Ortadoğu arasındaki kavşakta bulunan, Körfez komşularını gölgede bırakan ve dünya petrolünün büyük çoğunluğuna sahip olan İran (70 milyonluk nüfusuyla), bölgede büyük bir rol oynamaktan kendini alamadı. İran liderleri Batı'dan hâlâ tüm kötülüklerin kaynağı olarak söz etse de, daha hoşgörülü olan Muhammed Hatemi'nin Mayıs 1997'de cumhurbaşkanlığına seçilmesi, daha iyi ilişkiler için umut vericiydi. Kademeli ilerleme politikası, İslam ve demokrasi arasında bir uzlaşma şansı

ortaya çıkardı. Haziran 2001'de ezici bir üstünlükle yeniden seçildi, fakat egemen din adamlarının desteği olmadan pek fazla bir şey yapamaz.

Şu ana kadar, Humeyni'nin yeni bir çığır açtığı (1979) İslamî rejim, reformla çok az ilgilendi.

Komşu Afganistan'ın (neredeyse tamamıyla İslamî bir ülke) İkinci Dünya Savaşı döneminde Müttefiklere katılmış olmasına ve daha sonra İngilizlerden esinlenerek hazırlanan Colombo planına (1951'de güney ve güneydoğu Asya'da yirmi bir gelişmekte olan ülkenin yaşam standartlarını iyileştirmek için tasarlanan bir plan) rağmen, Zahir Şah monarşisinin 1973'te devrilmesine kadar Afganistan dünyanın dikkatini çekmedi. Moskova yanlısı Khalq ya da yeni devlet başkanı Nur Muhammed Tank'ın (Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'a karşı olarak) yönettiği Demokratik Halk Partisi tarafından gerçekleştirilen 1978 darbesi, Afganistan'ın dış ilişkilerinde belirgin bir değişimin habercisiydi.

Moskova yönlü Tarık'ın Başbakan Hafızullah Emin tarafından (Rusların Afganistan'a saldırdığı) Eylül 1979'da devrilmesi ve daha sonra gerçekleşen Emin'in devrilerek Aralık 1979'da Babrak Karmal tarafından idam edilmesi, Sovyetler ve Birleşik Devletler'in destek verdiği Afgan Müslüman asiler arasında uzun ve şiddetli bir savaşla sonuçlandı. On yıl sonra, Sovyetler, Afganistan'ı yenme umutlarından vazgeçince son birliklerini de geri çekti. 1979'dan itibaren, Afganistan'ın 26,6 milyon nüfusunun iki milyonundan fazlası öldürülmüştü; altı milyonu ise mülteci olarak kaçmıştı. Rusya'nın çekilmesi üzerine, Talibarı isyan kuvvetleri ile hükümet birlikleri arasında korkunç bir çatışma başladı. Şubat 1992'de komünist Cumhurbaşkanı Necibullah istifa etti ve ardından idam edildi. Nisan 1996'da Taliban, Kabil'in başındaydı. Mayıs 1997'de o zaman anti-Taliban güçlerinin elinde bulundurduğu en büyük kasaba olan Mezar-ı Şerif'i aldılar.

Aralık 2000'de, Rusya ve Birleşik Devletler tarafından teşvik edilen BM yaptırımları Afganistan'a uygulandı. 2001'de, Amerikalılar Afganistan'ın, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin yok edilmesinin yanı sıra, 2000'de Aden'de Amerikan savaş gemisi *USS Cole*'a yapılan saldırı ve 1998'de Doğu Afrika'daki Amerikan elçiliklerinin bombalanmasıyla ilgili olduğuna inanılan Usame Bin Ladin'i teslim etmesi gerektiğini iddia ettiler. Ruslar Amerika'yı destekledi, çünkü Taliban saldırıların kendi sınırlarına da yayılıp Çeçenya ve orta Asya'daki konumlarını tehlikeye atacağından korkuyorlardı.

Ekim 2001'de, Taliban, bir Birleşik Devletler liderli ittifakla devrildi. Taliban'ın zorla uygulamaya çalıştığı kökten dinci İslamî egemenlik sona erdi. Aralık 2001'de, Kuzey İttifakı üyeleri ve sürgün gruplardan oluşan yeni bir geçici hükümet kuruldu.

22 yıl süren iç savaşın ardından, son 30 yıldır yaşanan en feci kıtlık ve Birleşik Devletler ve İngiliz bombardımanları, Afganistan'ın 22 milyon insanını çaresiz bıraktı. Giderek yayılan açlık ve hastalıklar tüm hayatı tehdit ediyordu. Sadece geçtiğimiz yıl, 800.000 Afgan mülteci Pakistan'a akın etti. Dünya mültecilerin üçte birini Afganlar oluşturuyor.

Savaş döneminde Suudi Arabistan ve Birleşik Devletler arasında şekillenen bağlar nedeniyle, Suudi Arabistan kralığı İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklere yardım etti. Karşılığında ise, Standart Petrol ve Birleşik Devletler hükümeti, 1946'daki petrol kalkınması ve Mekke ve Medine'ye haç olayı gerçekleşene kadar, Suudi Arabistan'ın finansal anlamda geçinmesini sağladı. On yıl sonra, Suudi Arabistan'ın akla hayale gelmeyen petrol zenginliği, Ortadoğu'daki Arap ülkeleri arasında üstün bir yer edinmesini sağlamış durumdaydı. Filistinlilerin yanı sıra Mısır, Ürdün ve Suriye'ye mali yardımda bulunan Suudi Arabistan, kendini Pan-Arabizm ve İslam'ın yeniden dirilişinin merkezi olarak görüyordu. 1945'te, Mısır, Ürdün, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'le birlik-

te, Arap Birliği'nin oluşumuna katkıda bulundu. Arap ruhunu koruma yönündeki otoritesi ve kimliği, onun katı Vahabi aşırı tutuculuğundan kaynaklanmaktadır.

Ortadoğu'daki tüm ülkelerden daha fazla tutucu, neredeyse feodal olan Suudi Arabistan, değişimin tehlikeli olduğunu düşünüyor.[27] Hiç bitmeyecek gibi görünen güvenlik arayışında, savunma alanında yaptığı harcama diğer tüm milletleri geride bırakmış durumda. Etrafı düşmanlarıyla kuşatılan Suudi Arabistan'ın,–Irak, Suriye, Sudan ve Yemen'deki sosyalist hükümetlerin tehdidi altında–böyle yapmak için yeterli nedeni var. En çok korkulan ülke, İsrail'dir. Mısır'ın destek verdiği 1962'de Yemen'deki askeri bir darbe, ölümcül bir tehlikeyi gözler önüne serdi. Mısır'ın 1967'de İsrail tarafından yenilgiye uğratılmasıyla, bölgedeki Mısır müdahaleleri de sona erdi. İran Şahı'nın 1979'da Körfez'deki stratejik dengeyi bozan düşüşü, yeni tehlikeler yarattı–Lübnan'daki iç savaşın ve İsrail'in Lübnan'ı, Rusya'nın Afganistan'ı ele geçirişinin bir takım tehlikeler getirdiği gibi. 1973 Arap-İsrail Savaşı, Suudi Arabistan'ı Arap konseylerinde bir odak rolü oynamaya zorladı. Savaş ise onun Birleşik Devletler ve İsrail'le yüzleşmesine neden oldu. Dünyaya onun küresel bir ekonomiye bağımlı olduğunu öğreten 1973 petrol ambargosundaki güç gösterisinden itibaren, Birleşik Devletler ve Suudi Arabistan arasındaki eski patron-müşteri ilişkisi, yerini yeni bir dayanışmaya bıraktı.

Mutlak bir monarşi ve sadece İslamî kurallarla sınırları çizilmiş olarak, Suudi Arabistan taht konusunda bilhassa hassastır. Demokrasiye yer yoktur.

Bir kralın (Saud, 1964) tahttan indirildiği, bir diğerinin (Faysal, 1975) öldürüldüğü ve monarşi rejimini devirmek için iki girişimde bulunulduğu bir bölgede, mevcut monarşi (Kral Fahd) karşısında bir darbe olasılığı kabul edilemez. Amerika, Suudi Arabistan'ı harici saldırılardan koruyabilir (1990'da Suudi Arabistan'ı Irak'tan korumak için bir uluslar arası kuvveti yönetti); ama onu

iç bölünmelerden ya da ülkenin içinden ya da dışından kaynaklanan İslamî saldırı tehdidinden koruyamaz. İran, Suudi Arabistan'a dünyanın İslamî lideri olarak meydan okuyor. Kasım 1979'da, Suudi hükümetin devrilmesini isteyen birkaç yüz İranlı fanatik, kutsal Mekke Camisi'ni ele geçirdi. 1987'de, Suudi ve İranlı hacılar arasında çıkan bir çatışmada yüzlerce insan öldü. 1996'da, İslamî teröristler Suudi Arabistan'daki Birleşik Devletler birliklerine saldırdı. (Gariptir ki, teröristlerden bazıları 1980'li yıllarda Birleşik Devletler tarafından Afganistan'da Ruslara karşı savaşmaları için eğitilmişti.) İyi ki, Suudiler (2001'de 21,6 milyon) şiddetli hassasiyetleri konusunda (Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Abu Dabi gibi küçük komşu Körfez devletlerinden çok da az olmamak üzere) bir hayal âleminde değiller.

Asya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yeniden güçlenmesi, Avustralya ve Yeni Zelanda Avrupa toplulukları için özel bir öneme sahip. Savaş yıllarında Britanya'daki daha da kötüleşen durum, İngiliz göçünü neredeyse tamamen durdurdu. Avustralya'nın hayatta kalmak için Birleşik Devletler'e yöneldiği İkinci Dünya Savaşı bitene kadar, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yönelik beyaz göç geri kazanılmadı. O dönemde, üstünlük sahibi olanlar kıtasal Avrupalılardı–Latinler, Hollandalılar, Almanlar, Lehler, Yunanlılar ve Baltık ülkelerinin halkları ve pek çoğu savaş sonrası Avrupa karmaşasından kaçıyordu. 'Nüfusu artır ya da yok ol' çığlığıyla, Avustralya 1945 ve 1990 arasında, çoğunluğu Avrupalı olan yaklaşık dört milyon göçmeni kendine çekti. 2000'de, 19,2 milyonluk bir nüfusa sahipti. Hindistan ve Birleşik Krallık'ın otuz iki katı büyük bir alana sahip olmasına rağmen, Avustralya dünyanın en şehirleşmiş ülkelerinden biridir. Asyalılar ve diğer renkten insanlar, artık ırk gerekçesiyle dışlanmıyor.[28] 2000 yılında, Avrupa'nın üçte birine nazaran, Avustralya'nın göçmenlerinin neredeyse yarısı Asyalılardan oluşuyordu. Avustralya Vietnam, Endonezya ve Çin'den gelen kaçak göçmenler tarafından kuşatıldı. Tamamen yok olabileceği dü-

şünülen Aborjin nüfusu, 1970'lerden itibaren sayı (390.000) ve etki anlamında göze çarpan bir iyileşme gösterdi.

Avustralasya'daki Asya varlığı ticaret ve yatırımda, göçmenlikte olduğundan çok daha belirgindir. 1945'ten önce, Avustralya ve Yeni Zelanda, Britanya ve Birleşik Devletler ile ticari bağlar kurmuştu. 1990'lı yıllarda, ticareti esasen Asya'ya bağlıydı. 1970'lerden itibaren, Japonya, Avustralya'nın en önemli tüccarı oldu ve onun en büyük pazarı Doğu Asya ülkeleri oldu. Ekonomik uyum sürecinde, Avustralyalılar Asyalı oluyor. Asya'yla karşılaştırıldığında, geleneksel Avrupa ve Kuzey Amerika pazarları ikinci derecede kalıyor. Birleşik Devletler ve Avrupa'dan sonra, Japonya önemli bir yatırımcı oldu. 1976'da Avustralya ve Japonya arasında bir işbirliği ve dostluk antlaşması imzalandı. Japonya, ayrıca, Avustralya'nın önemli ihracat malı ve en büyük doğal kaynağı olan madenleri için en büyük pazardır. 1990'larda Avustralya, dünyanın en büyük kömür ihtiyacı karşılayan ülkesiydi; Batı dünyasının uranyum rezervlerinin neredeyse üçte birine sahipti ve büyük miktarlarda gaz rezervleri vardı. Avustalya, önemli bir boksit, demir ve çinko kaynağıdır.

Yeni Zelanda ekonomisi, Asya'daki gelişmelerden (Tayvan'ın etkinliğinin yakın zamandaki büyümesine kadar) Avrupa'daki gelişmeler kadar etkilenmedi. Britanya'nın 1973'te Avrupa Ortak Pazarı'na girmesi, Yeni Zelanda'nın Britanya'daki çok mühim süt ve et ürünleri için var olan korunmalı pazarını bitirdi. Yeni Zelanda (2001'de 3,8 milyonluk nüfusuyla) o zamandan itibaren Avustralya ve Asya ile ticari bağlarını kuvvetlendirdi.

1950'lerde ve 1960'larda Yeni Zelanda, Kore ve Vietnam savaşlarına birliklerini gönderdi. 1972'de SEATO'dan ayrıldı ve birliklerini Vietnam'dan çekti. Nükleer silahlar konusu nedeniyle, 1986'da limanlarından nükleer filoyu çıkardı ve Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Devletler'in Pasifik'teki karşılıklı güvenliğe dair resmi yapıyı sürdüren ANZUS Antlaşması'ndan[29] çekildi. Birleşik

Devletler ve Yeni Zelanda arasındaki diplomatik bağlar Mart 1990'da eski haline kavuştu.

Dünyadaki diğer birkaç ülke gibi, hem Avustralya hem de Yeni Zelanda Asya'nın yeniden dirilişi ve ona karşı giderek daha fazla duyduğu bağımlılığının şiddetle farkında. Her iki ülke de kimlik kriziyle mücadele halinde. Bir zamanlar yoğun bir şekilde İngiliz olan ülkeler, şimdi yavaş yavaş çok kültürlülüğe geçiyor. Batı, Doğu'ya üstünlük sağladığı sürece, Kafkaslar gibi, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın kaderi nispeten güvendeydi. Pasifik bölgesindeki, Asya'nın şüphesiz giderek büyüyen bir rol oynayacağı yeni geçici düzen için henüz tam bir karara varılmadı. Sonuç ne olursa olsun, her iki ülke için de büyük düzenlemeler gerekecek.

Asya'ya en üst önceliği olan bölge olarak yaklaşılsa da, Avustralya, Birleşik Devletler ile askeri bağlarını güçlendirerek bahisleri küçültüyor. 2001'de, ihmal yıllarının ardından, Avustralya savunma kuvvetlerini sağlamlaştırmaya başladı. Güney Pasifik'te (Endonezya, Fiji[30] ve Solomon Adalarında) patlamaya hazırlanan fırtına, her zaman 'Şanslı Ülke' olarak adlandırılan ülkeye yeni kaygılar yükledi. Avustralya ve Endonezya arasındaki ilişkiler, bağımsızlık kararını saran katliamdan Doğu Timur'un ortaya çıkmasından beri daha da pekişti. Başkan Clinton'ın Kasım 1996'da Avustralya'ya yaptığı ziyaret, Çin'den beklenen kuşatma karşıtı protestoyu getirdi. Kasım 1999'da, Avustralyalılar bir referandumda İngiliz kraliçenin devletin başında olmasını tercih ettiler.

Hükümetin akıllı hareket etmesinden ya da şanstan, belki de her iki faktörden dolayı, Avustralya ekonomisi son yedi yılda iyi gitti. Asya'nın yakın zamanda yaşadığı ekonomik kriz döneminde, Avustralya neredeyse hiç yara almadan kurtuldu.

Asya ayrıca, İslam'ın uyanışı nedeniyle, 1945'ten itibaren dünya çapındaki önemini de artırdı. Dünyanın en hızlı yayılan dini olan İslam, yaklaşık bir milyar inanana sahip. İslamî toplulukların ayakta kalması için bir anahtar, Batı'nın kendi toplumlarında yap-

tığı akınlara karşı direnişin temeli ve batılı üstünlüğü bir reddediştir. Müslüman dünyasında, Müslümanlığın geleceğinin, (Türkiye, Mısır ve İran'da birçok müminin başına geldiği gibi) Müslümanlık inancının batılı çağdaşlaşma uğruna bırakılmasıyla ilgili olmasının gerekmediği fikri daha da netleşmektedir. İslam'ın ikilemi, onun batılı teknolojinin nimetlerinden faydalanmak istemesi fakat beraberinde gelen kültürel yükü taşımak istememesinden kaynaklanmaktadır.

Bazı ülkelere göre, siyasal İslam beraberinde laik yönetime yönelik bir tehlikeyi de getirdi. Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek de böyle düşünüyor. Mısır ve Cezayir siyasî İslam'dan o kadar sakınıyor ki, buna göz yummaya tamamen karşı. Kazakistan gibi, Rusya'nın Devlet Başkanı Putin, Özbekistan, Kırgızistan ve Afganistan'daki militanların tehdidi altında olduğunu hissediyor. 2001 yılında, Nijerya'nın bazı bölgelerine İslamî Şeriat kanunu getirildi. İslamî aşırı tutucular için din, hayattaki en önemli şeydir; yanlış ve doğru, iyi ve kötü arasında ayrım yapabilmek katı bir ahlakî gücü gerektirir; barıştan çok mutlak doğruyla, mantıktan çok inançla ilgilenir. Aşırı tutucular için hayat, doğruyu bilmek ve onu yaşamak demektir.

Şimdi dünya siyasetinin merkezinde İslam var. Sudan, Nijerya, Endonezya ve diğer yerlerin yanı sıra, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun ülkelerinde, İslamî tutucular siyasî güç kazanma niyetindeler.

İslam'ın dirilişinin önemini küçümsemenin aksine, ona ulusal, kabilesel ve dini farklılıklarla bölünen sahip olmadığı bir güç atfedilmemeli. Hatta İslam, dinden ziyade bozulmuş despot yönetimlerden yayılan ayaklanmalardan sorumlu tutulmamalı. İslam'da, bazıları otoriter, diğerleri demokratik olan pek çok farklı siyasî düşünce akımı vardır. Cezayirli asilerin ya da Afganistan'daki Taliban'ın dini fanatiklikleri, diğer yerlerdeki İslamî devletlerle karşılaştırılamaz. Pakistan ve Endonezya'daki mevcut darboğazın sorumluluğu İslam'a yüklenemez. İslam, İran ve Irak'ı 1980'lerde pahalıya mal olan sekiz yıllık savaştan alıkoyamadı; 1990'da Irak'ın Kuveyt'e

saldırmasını engelleyemedi. İslam, sekizinci yüzyıldan sonra dini bir birlik unvanı elde etti; özellikle Araplar arasında siyasî bir birlik düşüncesi hiçbir zaman söz konusu olmadı.

Yirmi birinci yüzyıl başlarken, eli kulağında bir Asya yüzyılı inancı kuvvetleniyor. Buna karşın Asya, en büyük ve en kalabalık kıta. Dünya üzerindeki insan sayısının beşte üçünü oluşturuyor. Son beş yüz yılda batılı ellerde geçici olarak karanlığa bürünmesinin ardından, şimdi, dünya sahnesinin merkezine doğru ilerliyor. Asya jeopolitik anlamda bir odak noktası haline geliyor. İkinci Dünya Savaşı Asya'da başladı; Kore, Vietnam ve Körfez savaşları da. 1990'lı yıllarda, (yaklaşık on milyonluk bir Asyalı nüfusa sahip olan) Birleşik Devletler dünyanın diğer bölgelerinden çok daha fazla Asya'dan (ve Latin Amerika'dan) göç alıyordu.[31] Amerika'nın, 1960'ta Avrupa ilen yapılan ticaretin neredeyse yarısını oluşturan, Asya ve Pasifik ile ticari ilişkileri, 2001 yılında Avrupa'nın kar payını geride bıraktı.

Asya'ya hâlâ sahip olmadığı bir gücü atfederek, bu bölümü Asya'nın yeniden dirilişi üzerinde sonuçlandırma konusunda kışkırtıcı bir nokta bu. Homojen bir Asya var olmadığında Asya hakkında konuşmak çok basittir; Doğu Asya'nın hızla büyüyen grup merkezli ekonomilerinin Batı'ya yönelik tehlikesini abartmak da aynı derecede kolaydır. Pasifik Çerçevesi ekonomileri arasında ticarette göze çarpan bir artış yaşansa da, asıl gerçek, bu ülkelerin ticarette hâlâ dünya ekonomisine, bilhassa Birleşik Devletler pazarına büyük oranda bağımlı olduğudur. Bu ülkeler, ticaret ve ekonomi alanlarında Batı ile hâlâ yakından bağlara sahiptir. Asya'nın artan ekonomik gücünün siyasî ya da kültürel güce dönüşeceği durumu da ardından gelmeyecektir.

Ön koşulla ne olursa olsun, dünya gücünün çekim merkezinin Asya ve Pasifik'e doğru kaydığı inkâr edilemez. 2001 yılında, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın yaralı ekonomileri iyileşmekte. Batı'dan Doğu'ya gerçekleşen kayma devam ederse, batı dünyası geniş kapsamlı işlere bulaşacaktır.

21

Dünya Anarşisi Tehdidi

Beş yüzyıl önce dünya gücünün merkezi Asya'da bulunuyordu. Dört yüzyıl sonra, Avrupa yeryüzünde baskın bir rol edinmişti. Protestan Reformasyonu'nun bireyciliğe yüklediği yeni önemin yanı sıra, Hıristiyanlığın Mesihçilik ve dinamizminden ve Rönesans ve Aydınlanma döneminden ortaya çıkan rasyonalizm, merak ve ilerleme anlayışından esinlenen Avrupalılar, sadece karada değil, denizlerde ve okyanuslarda da hak iddia ettiler. Güç elde etme arzusu ve ırksal üstünlük anlayışları, bu iddiaları destekliyordu. Batılı azınlığın dünya çoğunluğuna üstün geldiği bir dönemdi bu.

1914'te, dünyanın neredeyse tamamı Batı'ya muhtaç durumdaydı. Sadece Asya'da Japonya ve Afrika'da Liberya ve Etiyopya, Avrupa kontrolünün dışında kaldı. Batılı kararlılık, batılı güven, (doğal olarak sistemli bir dünyayı canlandıran) batılı düşünce yöntemleri, batılı ekonomi, batılı değerler ve kanunlar, batılı iletişim sistemleri, batılı bilim ve teknoloji, batılı endüstri ve finans, batılı ticaret, batılı hastalıklar ve ilaçlar ve özellikle de batılı silahlanma, dünyayı değiştirmek üzere bir araya geldiler. Batılı hâkimiyet altında, yaşam heyecanı kabile anlayışından ulus anlayışına, ulus anlayışından dünya sahnesi anlayışına dönüştü. Gezegen küçülmüş, zenginlik artmış, açlık ve pek çok hastalık belası azalmıştı. Batı'nın üstünlüğü, sadece ahlakî görüşü sebebiyle eşleştirildi, Batı bunu dünyayı düzenlemede, yönetmede ve geliştirmede hissediyordu, kaderini yaşıyordu.

Fakat o dönemde, ondan önceki tüm savaşların dehşetle gölgesinde kaldığı Büyük Savaş gerçekleşti. İnanç ve umuda dair eski çağ-

lar, yerini bir korku çağına bıraktı. Eşi görülmemiş bir ölçüde zenginlik yaratan Avrupalılar, bunu birbirlerini yok etmede kullandılar.

Avrupa, dünya siyasî ve ekonomik gücünün dayanak noktası olduğundan, savaş en nihayetinde dünyaya yayıldı. Daha önce Avrupa'ya hiç bu kadar elem yüklenmemişti. Avrupa'nın umutları, Verdun ve Passchendaele'de, Somme ve Ypres'te, aslında uzak durulabilecek bir trajedide yok oldu gitti. Avrupa merkezli dünya ekonomisinin üzerine inşa edildiği ekonomik denge sarsıldı. Ardından gelen karmaşanın içinden Lenin ve komünizm, Mussolini ve faşizm, Hitler ve Nazizm doğdu. Tarifsiz bir katliam ve acının sonucu olarak, Marksizm ve Leninizm önce Rusya'yı sonra da dünyayı etki altına aldı.

1939'da, çılgınlığın doruk noktasına ulaşan, ikinci ve hatta daha büyük bir savaş başladı. Hiçbir şey yaşadığımız dünyanın şekillenmesinde, iki dünya savaşından daha etkili olmadı. Onlar, özellikle vahşi ve devrimci bir yüzyılın dönüm noktalarıdır. Diktatörlerin kaba kuvvet kullanmasıyla karşılaşan batılı demokrasilerin savaşmaktan başka çareleri yoktu. Ardından, altı yıl süren bir vahşet yaşandı. 1945'te Avrupa viraneye dönmüştü.

Savaşın küllerinden iki süper güç, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği doğdu. Savaşın daha erken dönemlerinde diktatörlere karşı bir çizgi çeken Britanya ve Fransa gibi büyük güçler, artık önderlik yapamayacak kadar zayıflardı. Alman gücünün orta Avrupa'da çöküşü ile birlikte, iki yeni süper güç, tarihlerinde ilk kez, kendilerini siperlerin karşısında birbirleriyle savaşırken buldular. O kadar kuvvetliydiler ki, dünya nüfusunun sadece yüzde 12'sini oluşturmalarına rağmen, karşılıklı olarak kendi isteklerini her yerde kabul ettirebileceklerine inanarak kendilerini kandırdılar. Washington ya da Moskova'nın kontrolünün ötesinde de dünyanın bazı bölümlerinin olabileceğini anlamaları zaman aldı. 1950'li yıllarda Asya, Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu'daki batı karşıtı cephe, dünya nüfusunun büyük kısmıyla, üçüncü dünyayı oluşturmaktaydı.

Çin ve Hindistan gibi onsekizinci yüzyıl ülkeleri zenginlikleri ve üretimleriyle bilinse de, 1914 yılında (Batı'daki Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak) nispeten fakirleşmişlerdi. Batı'nın sanayi alanlarındaki üretici gücün ve zenginliğin dengesiz yoğunlaşması nedeniyle, batılı harici dünya yoksullaştı ve zengine muhtaç bir hale geldi. Batılı insan, bu tarihi değişimlerden kendini sıyırarak çıkmayı başardı. Beyaz ırk sayıca arttı, yayıldı ve sonunda dünyada güç kazandı. Beyaz olmayan ırkların bulundukları yerde kalıp kendi hisseleriyle idare etmeleri istendi. Mao'nun 1949'daki "Bizim milletimiz bir daha asla aşağılanan bir ulus olmayacak, artık ayağa kalktık." sözü, dünyadaki pek çok yoksul halkın, onları uzun zamandır itaat eden konumunda tutan Batı'ya yönelik ekonomik ve siyasî bağlarını koparabileceği umudunu ifade ediyordu.

Üçüncü dünyada yeni bir ihtişam doğdu, maddi gelişme için yeni bir umut dile getirildi. Ekonomik refah hayali hâlâ yaşıyor; ümit edilen maddi gelişme gerçekleşmeyi bekliyor.

1940'lı yılların sonundan itibaren, bir millet içindeki insanların yanı sıra milletler arası maddi durum eşitsizliği, dünya siyasetinin merkezindeki konu oldu. Avrupa'nın ilk olarak dışanda uyguladığı bir demokraside siyasal ve sosyal eşitlik düşüncesi, yirmi birinci yüzyıl bilgi devrimiyle büyüdü, hayatın çok farklı katmanlarda yaşandığı dünyadaki yoksulları gün ışığına çıkardı. Şimdi, camdan mabetleri dünyadaki şehirlerin üzerinde minareler gibi yükselen son derece zengin, karmaşık, gözle görülür ve hassas kapitalist küresel bir ekonomi ve halkları küresel boyuta karma bir lütuf olarak bakmaya başladığı ulusal ekonomiler var. Çünkü ulus çıkarları değil, küresel ekonominin kaynak noktası kazanç getiriyor. Küresel ekonomi, sadece düşük işçi maliyetlerinin ve az gelişmiş ülkelerin düzen eksikliğinin avantajını kullanmıyor, ayrıca ulusal ekonominin taşıması gereken (refah, eğitim, işsizlik, çevresel koruma ve savunma gibi) sosyal maliyetlerin de büyük bölümünden uzak duruyor. Bunun sonucu olarak, küreselleşmeye karşı direnme de giderek büyüyor.

Yoksul ülkeler için mesele, artık komünizme karşı kapitalizm değil, yoksulluğa karşı zenginlik oldu. Onlar şimdi açlık, beslenme yetersizliği, yaygın görülen hastalık, beş yaş altı çocukların erken ölümü, yetişkinlerin erken yaşta hayatını kaybetmesi ve umutsuz halk sağlığı şartlarıyla boğuşuyor. Zenginliğin eşi görülmemiş bir biçimde arttığı 1945 ve 1965 yılları arasındaki dönemde, çok gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki– birinci ve üçüncü dünya arasındaki–boşluk, dünya nüfusunun altıda birinin dünyanın gerçek gelirinin yüzde 70'ini elde etmesine kadar genişledi. 1970'li yılların ortalarında, bu boşluk daha da büyümüştü. Küreselleşme, zengini daha çok zenginlştirme sistemi haline gelmişti. Bu eğilim devam etti. 1990'larda dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kırk bir en yoksul ülke (Dünya Bankası tarafından kişi başına düşen GDP'leri 500 doların altında olarak tanımlanan ülkeler) daha da yoksullaşıyordu. Bu ülkelerin dünya ticaretindeki payları da çok endişe verici düzeydedir. Üçüncü dünyanın temel eşya fiyatlarının düşüşe geçmesiyle yüz yüze gelinen şartlar daha da kötüleşti.[1]

Bunun üstesinden gelmek için, üçüncü dünya elde ettiğinin büyük kısmını silahlara harcıyor. Bazı halklar tepeden tırnağa yardım alsalar da, ilk yaptıkları şey, maddi imkânlarını geliştirmek yerine çıkıp komşularıyla savaşmak oluyor.

Herkes için ilerleme ve bolluk vaadinin dışında, zengin ve yoksul arasındaki eşitsizlikte esasen hiçbir yenilik gerçekleşmiş değil. Henry George'un (1839–97) yüz yıldan fazla bir süre önce *Progress and Poverty* (Kalkınma ve Yoksulluk) hakkında yazdıklarına bir kulak verin:

> Yoksulluğun kalkınma ile arasındaki bu bağ, zamanımızın büyük çıkmazıdır... bu, Kader Sfenksi'nin bizim medeniyetimize yüklediği ve cevaplanmamasının yok olmak anlamına geldiği bir bilmecedir.
> Modern kalkınmanın getirdiği artan varlık, büyük servetler yaratmaya, lüksü artırmaya ve Sahip Olduklarımız ile İstediklerimiz

arasındaki zıtlığı daha da keskinleştirmeye devam ettiği sürece, kalkınma gerçek olmaz ve kalıcı da olamaz.

Yoksulluk ve zenginlik bir arada barış içinde yaşayamaz. Dünyadaki zenginler için, zengin ve yoksul arasındaki genişleyen ayrımın kapanması gereği çok önemlidir. Henry George ve Willi Brandt, uyarıları seslendiren pek çok kişiden sadece ikisidir. Toplumun kazançları sosyal sorumluluktan ayrı düşünülemez. Mülkiyet ve varlık, beraberinde bir zorunluluk getirir. Tarih bir kılavuzsa, yoksulu göz ardı etmek sosyal ayaklanmayı çağırmak demektir.

1993'te hazırlanan bir *BM Nüfus Raporu*'na göre, uluslar arasındaki giderek büyüyen varlık eşitsizliğinin sonucu, daha iyi bir yaşam peşinde koşan insanların yasal ya da kaçak yollarla göç etmesinde büyük bir artış şeklinde gerçekleşti. 1990'lı yıllarda zengin dünyaya yaşanan göç buhran yaratan bir problem olmasa da, 1990'lı yılların ortasında göçmenlerin toplam sayısının, 1980'li yılların ortasında karşılaşılanın iki katı olduğu düşünülüyordu. BM'nin 2000 yılı istatistikleri gösteriyor ki, yirmi bir milyon mülteci, sığınmacı ve diğerleri dünya üzerinde hareket halindeler. Her yıl bir milyon ya da daha fazlasının yolu Birleşik Devletler'de son buluyor. 2000'de, sadece Avrupa'da beş yüz bin kaçak sığınma talebinde bulundu. Daha iyi ve daha güvenli bir yaşam arayarı bu insanların akınından hiçbir sonucun çıkmayacağı görünüyor.[2]

Ekonomik açıdan zengin dünyanın ucuz işgücüne sahip olması iyi bir şey olabilir; fakat siyasî ve sosyal anlamda, bu durum, göç alan ülke için kendi refah durumuna yönelik bir tehdit olarak görünüyor.

Acımasız gerçek ise, yoksulun Batı'ya kaçışının bir serabın peşinde koşmak anlamına gelebileceğidir. Batı'nın yüksek yaşam standardının çevresel anlamda dünya çapında sürekli olup olmadığı şüphe götürür bir gerçektir.

1990'larda, zengin ve yoksul arasındaki varlık eşitsizliği, üçüncü dünyanın Batı'ya olağanüstü minnettarlığını yaratmıştı. Yoksul

ve zengin uluslar arasındaki ilişki bir paradoksa ulaştı. Yoksul ulusların borçlarını geri ödemesi onları daha da fakirleştirirken, dünyanın zengin kesimi hem gelişmiş hem de az gelişmiş dünyanın sermayesini yutmaya devam etti. Üçüncü dünyaya verilen paranın çoğunluğu daha sonra borç hizmeti ve kaçak sermaye olarak Birleşik Devletler'e ve Avrupa'ya yeniden sevk edildiği için, gelişmekte olan dünya çok az bir finansal yardım elde ediyor. Hatta büyük miktarlarda sermaye transferinin yapıldığı yerlerde bile, para, az gelişmiş ülkelerde tek başına çok az bir fayda sağlıyor görünüyor.

Dünyanın savunma sanayilerinin hep daha büyük olan zenginlik oranını tüketmedeki ölçüsüz kapasitesi nedeniyle, yoksul, olması gerektiğinden daha yoksul hale gelmiştir. Askeri harcamalar her zaman yukarıya doğru bir gidişat göstermiştir fakat bu yukarı sarmal hiçbir zaman bu kadar dik ya da endişe verici olmamıştır. Soğuk savaştan beri giderlerde görülen belirgin düşüşe rağmen, batılı dünyadaki bilimsel insan gücünün ve sermaye oluşumunun büyük bölümü savunma sanayileri tarafından kullanılıyor. 1995 yılında, Birleşik Devletler 40–50 milyar doları kapsayan dünya çapındaki ticaretin yüzde 43'lük oranıyla en büyük silah satıcısıydı. 2001'de Birleşik Devletler, hâlâ bu liderliğini sürdürüyordu. Suç gibi savunma gideri de uluslar arası ekonominin kaçınılmaz direklerinden biri oldu. Pek çok millette askeri harcamalar toplumun eğitim ve sağlık masraflarını geçiyor. Birleşik Devletler'de soğuk savaş sırasında yapılan artan savunma giderinin sosyal maliyeti, örneğine rastlanmamış bir borçluluk durumuna, yaygın bir savurganlığa ve askeri olmayan alanlardaki dünya pazarlarında rekabet yeteneğinin kaybına dönüştü.[3] Başkan Eisenhower'ın 1961'deki Veda Konuşması'nda[4] uyardığı askeri-endüstriyel kompleks, 1990'da bir gerçeklik olmuştu. 1940'ların sonu ile 1991'de Rus Uluslar Topluluğu'nun şekillendirilmesi arasında savunma gideri kapsamı, Sovyetler Birliği'nde çok daha iyi değildi. 1990'larda Rusya, temel konvansiyonel silahların dünya satışlarında göze çarpan bir dönüş yaşadı.

Dünya topluluğuna bir tehdit unsuru, özellikle Ortadoğu'da son yıllarda yaşanan dini tutuculuktaki artıştan kaynaklanıyor. Ortadoğu sahnesindeki tüm büyük oyuncular olan İsrail, Suriye, Irak, Ürdün ve FKÖ laik temelli olmasına rağmen, Yahudilik ve İslam'ın militanlaştırılmış şekilleri giderek daha geçici bir hal aldı.[5] Akıldan ziyade inanç ve tutku üzerine kurumuş olan irrasyonel güçler daha da büyüyor. Samiler (hem Araplar hem Yahudiler) şimdi, özellikle de 1948'de İsrail'in ortaya çıkması ve 1973'ün OPEC petrol ambargosundan beri, dünya meselelerini yüzyıllardır yapmadıkları kadar etkiliyorlar. Batı'nın yeniden keşfetmekte olduğu din, büyük siyasî önemin bir etmenidir.

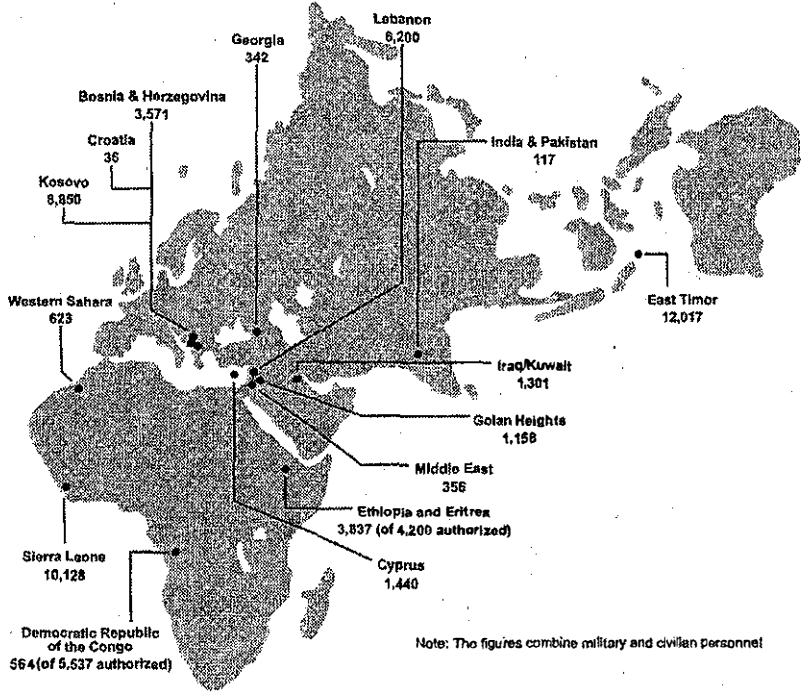
Şayet İslam, Birleşik Devletler için yaptığı en keskin eleştirisini sonraya bırakıyorsa, bunun nedeni, Amerika'nın nüfuzunun diğer sömürge kuvvetlerinin çekilme halinde olduğu bir zamanda büyümüş olmasıdır. Birleşik Devletler, batılı sömürge kuvvetlerinin en sonuncusu, Britanya ve Fransa'nın varisi olarak görülüyor. Irak bunu derinden hissediyor. Birleşik Devletler, İslam dünyasının işlerine ne kadar çok karışırsa, o kadar fazla terörist eylem direnişiyle karşılaşacaktır–ki; bu eylemler kökten dincilerin Amerika'nın askeri gücüyle başa çıkmakta gördükleri tek uygun yoldur. Amerika'nın laik, materyalist medeniyeti, İslam'ın sert inancına yönelik bir tehlike olarak kabul ediliyor. Müslüman dünyasının Birleşik Devletler'e duyduğu düşmanlığı zirveye çıkaran, Birleşik Devletler'in İsrail'e vardiği koşulsuz destektir. Amerika'nın 1991'deki Körfez Savaşı galibiyetine bakılmaksızın, Müslüman dünyası ile Birleşik Devletler arasındaki temel anlaşmazlık devam ediyor. Birleşik Devletler'in Ortadoğu'da kazandığı her zafer, Batı'ya duyulan düşmanlığı sadece daha da artırdı.

Yahudilik ve İslam'ın yeniden dirilişiyle ve Papa II. John Paul'un, özellikle Afrika ve Latin Amerika'da, Hıristiyanlığa kazandırdığı yeni canlılıkla birlikte, tanrıcılık yükselişe geçti. Kutsallık anlayışı geri dönüyor. Dünya, komünizmde, milliyetçilikte ya da batılı çağ-

daşlıkta bulunamayacak olan anlam, teselli, sığınma ve geniş bir bakış açısı arayışına tanıklık ediyor. Sovyetler Birliği'nde 1990 yılında dini ibadetin serbest bırakılması ve Rus Ortodoks Kilisesi'ne verilen devlet desteği kadar çarpıcı başka bir örnek olamaz. Ruhani dünyanın gücü, ister Kudüs, ister Mekke, isterse Roma (ve şimdi belki de Moskova) tarafından seslendirilsin, bir kez daha itibar kazanıyor. Batılı dünyayı mantık gücü ve gelişme vaadiyle bilgilendiren laik, rasyonalist hümanizm, üstünlük kazanıyor. (Harita XXIV)

Yirmi birinci yüzyılın jeopolitiğini etkileyecek olan Deizmin son on yıldaki inanılmaz canlanması, ulusların gücünü her hangi bir etmene atfedilmesi konusunda temkinli olmamızı gerekli kılıyor. Son çare olarak, bir milletin gücünü oluşturan dini, askeri ya da ekonomik güç olmadığı gibi, kişisel olmayan 'dinamikler' ya da teoriler de değildir. Bu güç kaynağı halktır. Son beş yüz yılın yarısının kanıtı olarak, her ulusun sahip olduğu en büyük kaynak halklarıdır. Dünya güç mücadelesi, üretken ekonomik güçleri–en kolay ölçülebilen vasıflar–göz önünde bulundurmalıdır fakat insanların hislerine, düşüncelerine ve eylemlerine izin vermesi de gerekir. Olasılığın sınırları, maddi kaynaklardan çok insan yaratıcılığıyla geçmişte başlatılmıştır. Japonya ve Almanya'nın savaş sonrası karmaşasından şaşılacak derecede iyileşerek çıkmasını başka bir şekilde açıklayamayız. İşte bu noktada, ruhani, dini, etnik ve kültürel güçlerin de içinde bulunduğu manevî güçler önemli bir rol oynar.

Bugün, beraberinde dünya barışına ya da küresel ekonomiye yönelik devrimci milliyetçilikten çok daha büyük bir tehlike getiren çok az etkin manevî güç vardır. Batı dünyasında iki yüzyıl önce ilk olarak güç elde eden milliyetçilik fikri, şimdi tüm dünyada tutuluyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, daha fazla halk kendi kaderini belirleme fırsatı elde etti. Milliyetçilik bir kimlik ve bir ait olma anlayışı ortaya koydu; hükümetteki değerini de gösterdi. BM'de daha önce olandan çok daha fazla bağımsız devlet olduğu–2000'de 189 tane vardı–gerçeğinin yanında, hâlâ ulus olma olgusunu elde etmeye çalışan diğer grupların olduğu gerçeği de vardır.

1. 1990'larda dünya dinleri
Dünya dinlerinin mensupları
Hıristiyanlık
İslam
Hinduizm
Budizm
Çin halk dinleri
Yeni dinler
Kabile dinleri
Sihizm
Yahudilik
Şamanizm
Konfüçyüsçülük
Bahaizm
Jainizm
Şintoizm
Diğer
Dini olmayanlar
Ateizm
Toplam
Kaynak: 1995 Encyclopaedia Britannica, Yılın Kitabı

2. Hıristiyanlık
3. İslam
4. Budizm
5. Hinduizm
6. Konfüçyüsçülük ve Taoizm
7. Komünist ideoloji
8. Kabilesel animizm
9. Laiklik

Ulusal özlemler (dini fanatikliğin yanı sıra) 1948'den beri Filistinliler ve İsrailliler arasında devam eden savaşı açıklıyor. Sri Lanka'da on sekiz yıllık iç savaş, Tamillerle bağımsız bir devlet olmaya yaklaştırmadan sürüyor. 1990'larda Irak'ta Saddam Hüseyin ve Libya'da Kaddafi, Arap milliyetçiliği idealine ve belki de hayaline başvuruyordu. Türkiye, İran, Irak, Suriye, Ermenistan ve Azerbaycan'da yaşayan Kürtler,[6] millet olmaya çalışan en büyük azınlık gruptur (2000'de 63 milyon). Bağımsızlık arayan diğer azınlık grupları Lübnan'da Marunîler (1,3 milyon), Suriye'de Alavitler (1,7 milyon), Fas ve Cezayir'de Berberiler (15 milyon), Mısır'da Kıptiler (10 milyon) ve güney Sudan'da Hıristiyanlardır (1,3 milyon).

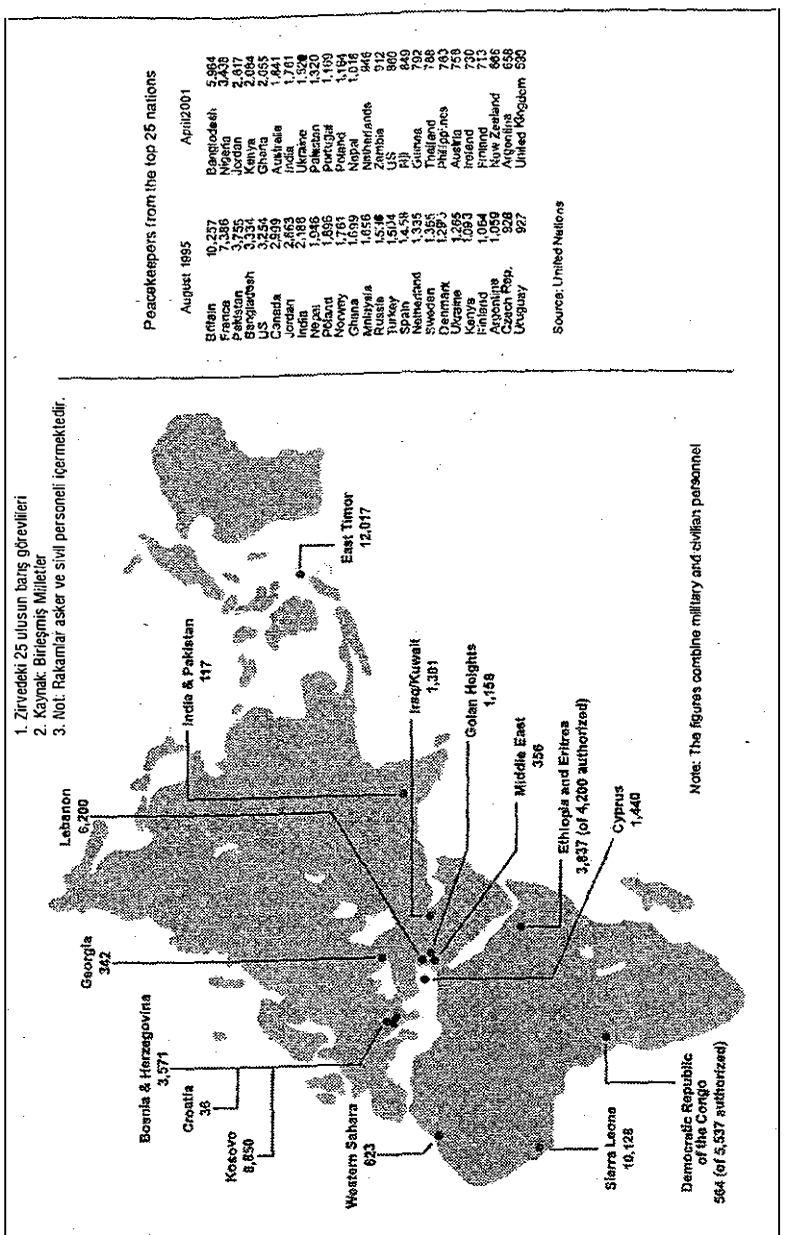
Ortadoğu'daki tüm azınlık grupların arasında sadece İsrailliler bağımsızlık kazandılar.

Yıllardır süren ulusal özlemler, Kuzey İrlanda'da İngilizler ve Katolik İrlandalılar arasındaki, Belçika'da Flamanlar ve Valonlar arasındaki, İspanya'da Bask ve Katalan ayrılıkçılar arasındaki ve İngilizce konuşan Kanadalılarla Fransızca konuşan Kanadalılar arasındaki anlaşmazlığın kalbinde yatıyor. Ulus olmaya çalışan etnik gruplar, Kosova, Doğu Timor ve Ruanda'daki vahşetin patlak vermesinde önemli bir rol oynadılar. Bazı ulusal çelişkiler, 21 Aralık 1991'de, Rusya Federasyonu ve Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan, Tacikistan, Kırgızistan, Baltık Devletleri, Özbekistan, Beyaz Rusya, Gürcistan ve Türkmenistan bağımsız devletlerinin yerini aldığı Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çözüme kavuştu. Ancak Çeçenistan ve Rusya arasında Eylül 1999'da yenilenen ve 2001'de hâlâ aktif olan anlaşmazlıklar devam ediyor. Balkanlarda da Sırplar, Hırvatlar ve Müslümanlar arasındaki ihtilafta benzer sorunlar var. 1999 yılında, Birleşik Devletler liderliğindeki NATO kuvvetleri ve Sırbistan arasında Kosova için bir savaş yaşandı. Macaristan ve Romanya, Transilvanya bölgesine için karşı karşıya geldi. 1945 Yalta Anlaşması'nın ardından, Alman Pommeranya, Silezya ve Doğu Prusya'nın bazı bölümleri Polonya'ya devredildi; böylelikle

Polonya ve yeniden birleşen Almanya arasındaki gelecek anlaşmazlıkların tohumu ekilmiş oldu. 1974'ten sonra, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ta bir ateşkes yapıldı. Türkiye, Suriye, İran, Irak, Afganistan ve Rusya Federasyonu'nda, karşıt düşüncedeki Kürtler, Beluciler ve Peştunlar da ulusal bağımsızlık arayışındalar. Hindistan da, Sihlerin, Hindu Bengallilerin, Keşmirlilerin ve Sri Lanka'da Tamillerin millî özlemleriyle uğraşıyor. Doğu Timur bağımsızlığını kazandı, Endonezya Aceh ve Irian Jaya (şimdiki Batı Papua) eyaletlerinden gelen bağımsızlık talepleriyle mücadele ediyor. Çin, Tibetlilerin ve çoğunlukla Xingiang Eyaletinde yaşayan İslamî azınlığın özerklik istekleriyle karşı karşıya kalmış durumda. Iboların 1966–70'teki bağımsız bir Biafra devleti kurmadaki başarısızlığı, belki de 1945'ten itibaren Afrikalı grupların özerklik elde etme yolundaki pek çok başarısız girişimin ilkiydi. Diğer yerlerde ise, dünya barışına yönelik saldırgan, abartılı milliyetçilik tehlikesi azalacağına daha da büyüyor. 2001 yılında, BM kuvvetleri barışı korumak için tüm dünyaya yayıldı. (Harita XXV) Sierra Leone, Kongo, Etiyopya ve Eritre, Doğu Timor, Hırvatistan ve Kosova'da bağlantılar kuruldu.

Dünya barışına yönelik tehlike–ekonomik, manevî ya da siyasî bir kaynaktan da yayılsa–bugün, 1500 yılındakinden daha güçlüdür. Dünya hâlâ tehlikeli bir bölünme içinde. Herhangi bir dünya savaşı olmasa da, devletlerin içinde daha fazla savaş söz konusu. Balkanlar, Sri Lanka ve Afganistan bunun örnekleridir. 2000 yılında otuz beş silahlı çatışma vardı. Kaba kuvvet, strateji ve menfaat, uluslar arası ilişkilerde kullanılan dil konumuna geldi. Son beş yüz yıldır dünya meselelerinin sonucunu tayin eden ahlakî kıstaslar, ne sevgi, gönüllü işbirliği ya da uluslar arası kanunlar, ne de kapitalizm ya da komünizmin sözde ölüm kargaşasıydı. Üzülerek söylenebilir ki; bu, çelişkili çıkarlar ve sürekli değişen güç seviyeleriydi.

İnsanlığın yok etme gücü, şimdi, daha önce bilinen her şeyi gölgede bırakıyor. Füzelerle birlikte, ulusal sınırların bir önemi yok.

1. Zirvedeki 25 ulusun barış görevlileri
2. Kaynak: Birleşmiş Milletler
3. Not: Rakamlar asker ve sivil personeli içermektedir.
Peacekeepers from the top 25 nations
August 1995
April2001
Britain 10,237 Bangladesh 5,564
France 7,386 Nigeria 3,438
Pakistan 3,735 Jordan 2,617
Bangladesh 3,334 Kenya 2,084
Ghana 2,354 Ghana 2,035
Canada 2,599 Australia 1,761
Jordan 2,663 India 1,731
India 2,188 Ukraine 1,326
Nepal 1,946 Pakistan 1,320
Poland 1,896 Portugal 1,169
Norway 1,761 Poland 1,164
Ghana 1,659 Nepal 1,016
Malaysia 1,656 Netherlands 946
Russia 1,518 Zambia 912
Turkey 1,514 US 860
Spain 1,478 Fiji 849
Netherland 1,365 Germany 792
Sweden 1,295 Thailand 788
Denmark 1,267 Philippines 783
Ukraine 1,265 Austria 759
Kenya 1,093 Ireland 730
Finland 1,064 Finland 713
Argentina 1,059 New Zeeland 666
Czech Rep. 928 Argentina 658
Uruguay 927 United Kingdom 590
Source: United Nations
Note: The figures combine military and civilian personnel
Lebanon 6,200
India & Pakistan 117
Georgia 342
Bosnia & Herzegovina 3,571
Croatia 36
Kosovo 8,850
Western Sahara 623
Iraq/Kuwait 1,381
East Timor 12,017
Golan Heights 1,158
Middle East 356
Ethiopia and Eritrea 3,837 (of 4,200 authorized)
Cyprus 1,440
Sierra Leone 10,128
Democratic Republic of the Congo 564 (of 5,537 authorized)

Konvansiyonel savaşın modası geçti. Dünya 1945'ten bu yana, dünya egemenliği peşinde koşan bir grup kötü adam (1939'da olduğu gibi) yüzünden değil ama insanın şu anda dünyaya yükleyebileceği neredeyse akıl almaz zarardan dolayı çıkmaza girdi. Mevcut nükleer silahlar (gezegendeki her bir kişi için tonlarca TNT'ye eşdeğer) ve insan ırkının güvenliği arasında bir bağıntı varsa, insan istemese de dünyanın hâlâ tehlikeli bir noktada olduğu sonucunu çıkarmalı. Başkan Bush'un füzesavar sistemleri üzerine yaptığı plan duyuruları–1972 Füzesavar Antlaşması ile yasaklandı–yeni bir silahlanma yarışını canlandırabilir. Yol boyunca, belki devam eden silah artışından, belki de çaresizlikten, ani istekten, ya da çılgınlıktan, terörizmden, bazı birey ya da gruplar nükleer, biyolojik ya da kimyasal silahlar kullanacak (Iraklıların Kürtlere karşı yaptığı gibi). İnsanlar iktidar ve etkinlik kazanmak için uğraştığı, tarihi kinler beslediği, faklı kültürlere, dinlere, siyasî ve toprağa yönelik hırslara sahip olduğu sürece, bu anlaşmazlıklar olacaktır. Fakat kitle imha silahlarının yasaklanmasını ya da ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışarak bir yerden başlayabiliriz, hatta başlamalıyız. Kimyasal ve biyolojik silahların uluslar arası alanda kontrolünü sağlamak için ağırdan alınan girişimler, 1969'dan beri yapılıyor. 1972'de Biyolojik ve Toksin Silahları Toplantısı düzenlendi. Kasım 2001'de yapılan toplantı, farklı ülkelerin biyolojik ve toksin silahları kontrolüne yönelik devam eden farklılıkları ortaya çıkardı. İnsan, bu görevin zorluğunu hayal dahi edemez. Fakat o zaman da dünyanın başına gelebilecek felaketleri tahmin edemez.

Geçmişin kanıtı olarak, eğer savaşa hazırlanıyorsak, savaşacağız demektir.

Yazık ki, dünya savaşı tehlikesi insanlığın karşılaşabileceği tehlikelerden sadece biridir. Ayrıca ekonomi, sağlık, siyaset, yaygınlaşan kıtlık, dünyanın yenilenemeyen kaynaklarının israfı ve bilhassa dünya nüfusunun büyümesi[7] olayında da risk altındayız. Çünkü Malthus'un insanların yiyecek miktarını geride bırakacağı teorisi

geçmişte çürütüldü diye, gelecekte de çürütüleceğine dair bir teminat yoktur. Ekoloji ve biyosferin kirliliği birtakım sorunlar getiriyor. Önümüzdeki bin yılın asıl mağlubu, gezegenin ta kendisi olabilir. İhtiyacımız olan şey, doğa ve insanlık arasında daha büyük bir ortak yaşam ile oluşan ilişkidir.

Belki de tüm bunlar kasvetli bir bakış açısını yansıtıyor. İyimser bakan birisi, dünyanın, savaş ve barış anlamında, yirmi birinci yüzyılın başlangıcından daha dengeli (ve hatta bazıları daha zengin) olduğunu iddia edebilir. Dünya savaşı durumu, olanaksız olmaktan çıkıp kabul edilemez bir hal aldı. Komünizmin doğu Avrupa'da geri çekilişi, Rus ve Amerikan liderler tarafından ilişkilerini geliştirmek için yaptıkları girişimlerle birleşerek, dünya savaşı tehlikesinin ortadan kalktığı inancını pekiştirdi. İki süper güç arasındaki nükleer anlaşmazlık tehdidi yakın zamanda aşıldı. Avrupa'nın peşini 1940'lardan beri bırakmayan bir Rus saldırısı kuruntusu yok oldu. 19 Kasım 1990'a, Paris'te, NATO ve Varşova Paktı'nı oluşturan yirmi iki millet, konvansiyonel silahların kitlesel olarak azaltılmasını sağlayan bir silahlanma kontrolü antlaşması imzaladı. O zamandan beri, dünyadaki askeri harcamalar keskin bir biçimde azaldı. 1996 yılı için toplam rakam (811 milyar dolar) otuz yılın en düşük rakamıydı. 1987'deki zirvede, silah sanayisi yaklaşık on yedi milyon kişi çalıştırıyordu. 1995'te bu sayı, on bir milyona indi. 1996 yılında Birleşik Devletler silahlara on yıl önceki harcamasının yarısını harcıyordu (fakat savunma bütçesi artmıştı). Ayrıca Kasım 1990'da, Paris Sözleşmesi'nde, otuz dört Avrupa ve Kuzey Amerika devleti 'karşı karşıya gelme ve bölünme çağı'nın sona erdiğini duyurdu. Ruslar ve Amerikalılar tarafından uluslar arası bir kanun ve yönetim konusuna, alışılmadık bir önem kazandırılıyordu. Ocak 1995'te, Doğu-Batı ilişkilerini ilerletmek için diğer alanlarda yapılacak işbirliğinin yanı sıra, saldırmazlık ve insan hakları vaadiyle, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü kuruldu. Daha tutarlı bir dünya düzeni şekillendiriliyordu.

İyimser olanlar, ayrıca, 1945'ten itibaren, lider güçler arasında, yaşanan sorunların hiçbir zaman tamamıyla kontrolden çıkmasına izin verilmediğini öne sürebilir. Bölgesel savaşlar asla dünya çapında olaylara dönüştürülmedi. Berlin, Kore, Vietnam, Afganistan, (hükümet ve isyancı güçler arasındaki kavganın 2002 yılında da hâlâ devam ettiği) Angola, İsrail, Suriye ve Mısır'da, önde gelen güçlerin savaşa gitmek için pek çok mazereti vardı, fakat her zaman geride duruldu. Körfez Savaşı, Körfez'le sınırlandırıldı. Çin-SSCB ve Çin-Hindistan arasında sınır boyunca yaşanan çatışmaların haricinde, vuruşmaların yerini her zaman konuşmalar aldı. Terör dengesi, dünyayı defalarca mutlak yıkımdan ya da tam bir anarşi durumundan korudu. 1950'lerden beri gerçekleşen güç yayılmasına izin verseler bile--yani, Pekin, Tokyo ve Berlin'in güçlenmesine ve Riyad ve Rio'nun yükselişine izin vermesi–Birleşik Devletler ve Rusya'nın dünya güç mücadelesinde hâlâ temel aktörler olduğu ve iki ülkenin de savaş arayışında olmadığı aşikârdır.

Son elli yılın kanıtı olarak, milletler arasında giderek artan gönüllü ekonomik ve siyasî işbirliği içerisinde savaşa alternatif sunacak daha fazla umut zemini vardır. İki kutupluluğun ortadan kaybolmasıyla, gelecekte, dünya çapındaki askeri ittifakların değil; bölgesel, dini, kültürel, ekonomik ve siyasî bağlar ve çıkarlar üzerine kurulan milletler arası koalisyonların önem kazanacağı görünüyor. Roma Antlaşması'yla 1957'de kurulan AET, Avrupa'ya kaba kuvvetten daha fazla barış getirdi. 1961'de OECD[8] de kuruldu. Buna benzer diğer örnekler; Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Grubu (APEC),[9] Arap Birliği,[10] Güneydoğu Asya Milletleri Ortaklığı (ASEAN), Uluslar Topluluğu (eski İngiliz Uluslar Topluluğu),[11] Avrupa Serbest Ticaret Ortaklığı (EFTA),[12] G–8 Ülkeleri Grubu,[13] İslamî Ortak Pazar (ICM),[14] Amerikan Devletleri Organizasyonu (OAS) ve Afrika Birliği Organizasyonu'dur (AOU). Avrupa ekonomilerini giderek daha fazla bütünleştirme ve sonunda siyasî birlik kazanma hedefiyle kurulan çok uluslu Avrupa Birliği, dünyanın önde gelen ticaret topluluklarından biri oldu. Enternasyonalizm teşvi-

ki Dünya Bankası ve IMF gibi ulusal sınırlarda serbest geçiş hakkına sahip olan uluslar arası kapsamda kabul gören finansal organizasyonların yanı sıra, sayısı giderek artan uluslar arası kurumlardan gelebilir. Dünya Ticaret Örgütü'nde, ulus-devlet, bir küresel kanunlar dizisi sağlamak zorunda.

Küreselleşmeye karşı gösterilen aşırı muhalefet, Dünya Ticaret Örgütü'nün Aralık 1999'da Seattle'da, 2000 yılının yazında Okinawa'da ve 2001 yazında Milan'da gerçekleştirilen toplantılarında oldukça belirgindi. Küreselleşmenin zengini daha zengin yaptığı fakat küreselleşmenin dokunmadığı bir geçim ekonomisinde dünyada kıt kanaat geçinen insanların çoğunluğunun durumunu değiştirmek için çok fazla bir şey yapmadığı yavaş yavaş anlaşılıyor. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, ülkelerin en sonunda kendi çıkarlarını korumak zorunda kalması nedeniyle bozulan bir küreselleşme dönemi yaşandı.[15] Tüketimi özendirme, tüm medeniyetler için yetersiz bir temel konumunda.

Değişen, sadece uluslar arası örgütlenme şekli değil, ekonominin arkasında yatan teori de değişim gösteriyor. Daha önceki ekonomik varsayımlarımızın[16] bazılarının gerçekte ne kadar yetersiz olduğunu fark etmeye başlıyoruz. Batı'nın gelişen dünyanın ekonomik büyümesini canlandırmak için öne sürdüğü evrensel teorilerin, gerçek durumla ilgisi çok azdır. Bugün, dünya çapında hesaplanan zenginlik, çevrenin bozulmasını ve yenilenemeyen kaynakların istismar edilmesini göz ardı ediyor. Görünmeyen ama gerçekte iktidarda olan, kendi kendini düzenleyen bir pazara dair daha önceki görüşler tartışılıyor. Adam Smith'in ulus üzerine koyduğu önemden uzak olarak, ulusların zenginliğinin yanı sıra refahına konulan önemin yer aldığı yeni bir ekonomik düzen ortaya çıkıyor. Smith, teorilerini katı bir ahlakî çerçeve içerisine yerleştiriyordu.[17] Şu anda keşfetmekte olduğumuz pazarın kendi kendini düzenlemesine ilişkin körü körüne bir inanış, haksız bir inanıştır; bütünleşme ve sorumluluk olmadan gösterilen hırs, herkes için felaket getirebilir.

Dünya üzerinde son beş yüz yıl süresince gerçekleştirilen inceleme, dünya güvenliği hususunda iyimser bir bakış açısının korunması gerektiğini öne sürüyor. Çünkü insan eylemlerinin her aşamasında uygulanabilen, gerçeğin bağımsız bir standardı olarak akla körü körüne inanış, yakın zamanda oluşan ve hassas bir kavramdır. İnsan ilişkilerinde daima değişken bir öğe vardır. Batı sadece eski Yunan, Rönesans ve Aydınlanma'nın mirasçısı değil, Yontma taş devri insanının da mirasçısıdır. Akıldan ziyade tutku ve duygunun, insan ırkı için daima ölümcül bir cazibesi vardır. 1789 Fransız İhtilali'nin liderleri, kendi korkunç yok etme eylemlerinin kaynağı olarak salt mantığı kullandılar. 1917 Rus komünist devrimi, sosyal adalet ve mantık arayışında, tarihin en büyük trajedilerinden birini yarattı. "Corruptio optimi pessima." (En büyük kötülük, anlamı bozulan iyiliktir.) Batı, olağanüstü 'Mantık Çağı'nın normal ve evrensel olduğunu düşünmekte hata yapıyor--özellikle de Batı'nın kendisinde süregelen mantıktan kaçışın yaşandığı bir zamanda.

Dostoyevski şöyle diyor: "Yeryüzündeki her şey rasyonel olsaydı, o zaman hiç bir şey gerçekleşmezdi." Günümüzde, Çin ya da Ortadoğu'da var olanlar gibi ülkeler, sadece rasyonelliğe dayanan bir dünya görüşü kurmakta acizler. Mantığın evrensel bir nitelik olmadığını, bunun tam aksine, ilkel duygular, arzular, önyargılar ve güç denizi tarafından tehdit altında olan küçük bir ada olduğunu keşfediyoruz. Bu mantıksızlık dünyasında, 'uzay gemisi dünya' ve 'küresel kasaba' konularından bahsetmek için çok erken.

İnsan ayrıca batılı demokrasi biçimlerinin evrensel bir anlamda düşünülmesi gerekip gerekmediğini de sorgulamaktadır. Batılı düşüncenin katkısı çok büyük olsa da, onun tüm diğerlerini geride bıraktığını düşünmek yanlıştır. Bazı batılı fikirler kabul edilecek, bazıları da reddedilecektir. Her duruma uyum sağlayabilecek bir hükümet şekli yoktur. 2001 yılında, Afrika'da ya da Ortadoğu'da işlerliği olan bir demokrasiye dair göze çarpan birkaç örnek vardı. İslam dünyasında, son söz sahibi insan değil Tanrı'dır. Son zamanlarda doğu Avrupa ve Latin Amerika'da ortaya çıkan yeni demok-

ratik devletler, bizi yeni bir mantık ve demokrasi çağına ulaştığımızı inanma yoluna sürüklememeli.

Olasılığı düşük başka bir genel felaketten uzak olarak, bazı problemler savaşı davet eder gibi görünüyor. Arap-Yahudi anlaşmazlığı tüm Ortadoğu'ya yayılabilirdi. Bosna iç savaşında Ekim 1995'te ilan edilen ateşkese rağmen, savaş tehlikesi devam ediyor. 1995'in yazında, Rusya ve Çeçenistan ayrılıkçı cumhuriyeti arasında yapılan bir anlaşma, daha sonra bozuldu. (Ruslar, hâlâ, Afganistan'dan ayrıldıkları kadar aşağılayıcı bir biçimde Çeçenistan'dan ayrılmaya zorlanıyor olabilirler.) Kuzey Kore ya da Tayvan'ın yapacağı yanlış bir hareket, korkunç sonuçlar doğurabilir. Türkiye'nin Kıbris çıkartmasının yirmi beş yıl sonrasında, çelişkili iddiaların ortak bir noktada uzlaştırılması, her zamanki gibi hayali bir durum.

Rusya ve Çin arasında var olan gerginlikler (Gorbaçov'un Eylül 1989'da Pekin'e yaptığı, otuz yıldır türünün ilk örneği olan ziyarete rağmen), dünya barışı için küçümsenmeyecek tehlikelerdir.[18] 1850'li yıllarda, Rusya, Çin topraklarının yaklaşık 1.300.000 kilometrekaresini aldı. Çinliler bu toprağı geri almak istiyorlar. Esasen, en fazla yığınak yapılan ve belki de en tehlikeli sınır, Rusya ve Çin'i ayıran sınırdır. 1945'te Moskova, Pekin'de sözü geçen bir konuma sahipti, bugün Ruslar doğu Asya'ya giderek büyüyen bir korkuyla bakıyorlar. Hindistan'ın da, 1962'de Hindistan'dan aldığı toprakları hâlâ işgal etmekte olan Çin'le sınır sorunları var.

Şayet Asya diğer her hangi bir kıtadan daha büyük bir savaş tehdidi taşıyorsa, bunun nedeni, orada meydana gelen büyük değişikliklerdir. Hızlı değişim ve savaş, genellikle bir arada hareket eder. Bu noktada en fazla umut edebileceğimiz şey, savaşı ortadan kaldırmak değil, sınırlamaktır.[19]

Daha medeni, barışçıl, rasyonel ve insancıl bir yaşam şekli arayışında, uluslararası ilişki dünyasının eninde sonunda siyasî ve ekonomik güç uygulanmasıyla düzenleneceğini doğru kabul eden günümüz Machiavellizminin ahlakî yoksulluğuyla tatmin olamayız. Aslında, 1500'den bu yana dünya tarihini inceleyen birinin gelip

çatması gereken şey, ahlakın göreceliliğidir. Batı'da daha birkaç nesil önce imkânsız olduğu düşünülen bir ahlakî bozulma yaşanıyor. Devlet ya da ticaret çıkarlarını korumak için, her yolun müsaade bulacağı görünüyor.[20] Bir ülkenin görüşüyle diğer birinin görüşü arasındaki fark, bazen insanda ikiyüzlülük izlenimi bırakıyor. Irak'ı işaret eden o ülkeler, en büyük kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları stoklarına sahip olanlardır. Pek çok sayıda ülke bu silahları yapıyor. En büyük güçlerin (demokratik ya da totaliter) bir tarafta kanunsuzluğun desteklenmesi, diğer tarafta da kanunun kutsallığı ve ahlakî yükümlülüğü onaylaması mümkün görünüyor. Bir ülkede insan haklarının ihlali üzüntüyle karşılanıyor; diğer bir yerdeki aynı derecede ya da daha kötü ihlaller ise, 1975 Helsinki Anlaşması'na rağmen, göz ardı ediliyor.[21] Çifte standart uygulandığı sürece, dünya meselelerinde gerçek adalete ulaşılamaz.

Uluslararası kanun kapsamında da her hangi bir çözüm yolu yoktur. Uluslararası mahkemeler neyin yasal ve ahlaken doğru ya da yanlış olduğuna karar verebilirler, fakat kararlarını uygulamada her zaman zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu güne kadar, sadece bir ulus-devlet bunu yapabildi.[22] Son beş yüz yılın ortamının karşısında, yasal ya da ahlakî ilke nedeniyle değil ama ulusal çıkar nedeniyle bunu sık sık yaptı. Ulusların bu son beş yüz yıl içinde, kanun ve ahlaktan çok siyasî menfaatleri üstün geldi.[23]

Uluslararası kanun ve düzenin etkili bir biçimde kurulmasını sağlayamadığımız sürece--bu, daha üstün güçlerin saldırganlık eylemleriyle karşılaşmak anlamına geliyor--dünya anarşisi riskiyle karşı karşıyayız demektir. Uluslar arası bir kanun yapısı mevcut olmasına ve genel anlamda kabul görmesine rağmen, ayrıntılar üzerinde hâlâ tartışılmaktadır.[24] Ulusal ya da uluslar arası, ahlakî temeller ve onu uygulayacak irade olmadan, kanunun kendisi bizi çok da ileriye götürmeyecektir. Eski Romalıların şöyle bir sorusu vardı: "Quid leges sine moribus?" (Ahlakî yapı olmadan kanunlar ne işe yarar?)

Uluslararası kanun ve düzeni sağlamak için ilk olarak uluslar arası ahlakî bir zorunluluk planı hazırlamalıyız.[25] Örneğin Çin'in

dünya görüşü, Birleşik Devletler'in görüşüyle uymuyor. Bazen ihtiyaç duyulan şey, yeni kanunlar değil fakat elimizde olan kanunları uygulama azmidir. Geleceğin kanun ve düzen sistemi, yeni ahlakî kıstasların düzenlenmesini gerektirir.[26] Lahey Divanı[27] bir başlangıçtır, fakat yargılanması gereken insan sayısıyla başa çıkamayacağı muhtemeldir. Savaş mahkemelerindeki intikam ve siyasî menfaat kavramlarını ortadan kaldırmak da o kadar kolay değildir. Bu, Tanzanya'da Arusha'da, 1994 yılında Ruanda'da yüz binlerce insanın ölümünden sorumlu olanların yargılanması için BM bünyesinde kurulan mahkemede açıkça görüldü.

1945 yılında dünya, barışı korumak için Birleşmiş Milletler'den medet umuyordu. BM ise gücün uluslar arası kanun kapsamında kullanımını onaylamakla suçlandı. Elli yıl sonra, konumu belirsizleşti. Dünya değişse de, BM hâlâ İkinci Dünya Savaşı'ndan sora mevcut olan güç yapısını yansıtıyor. Bir milyarlık nüfusuyla Hindistan, hâlâ Güvenlik Konseyi'nde kalıcı bir yere sahip değil. Her önemli gücün kendi gündemi var. 1999 yılında, Birleşik Devletler liderliğinde bir grup devlet, BM Güvenlik Konseyi'nden izin istemeden Kosova'daki krize karıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda oluşturulan güvenlik sistemi sarsıldı. Bu son altmış yılda eski halini kaybettiği için, uluslararası kanun kapsamında yer alan ulusal bağımsızlık görüşünün yeniden tanımlanması gerekiyor. 1847 Westphalia Antlaşması'ndan beri, uluslararası yönetim, ulus devletlerin iç meselelerine müdahaleyi yasakladı. Sınırlar, artık bağımsızlığın mutlak savunması olmaktan çıktı.

BM, siyasî anlamda, Filistin (1947), Kaşmir (1948), Endonezya (1962), Kıbrıs (1964), Ortadoğu (1956, 1967 ve 1973), Kongo (1960–64) ve daha yakın zamanda orta Afrika ve Balkanlarda barışı koruma yönünde pek çok başarı elde etti. Kore Savaşı (1950–53) ve Körfez Savaşı (1991) yine barışı koruma adına yapıldı. 1988'de İran ve Irak arasında ve 2000'de Etiyopya ve Eritre arasındaki savaşın bitmesinde de rol aldı. Macaristan (1956), Çekoslovakya (1968), Rodezya (1965–80) ve Güney Afrika'da da-

ha az başarılı oldu. Falklands Savaşı'nı (1982) önlemeyi başaramadı ve 1992'de Somali'de yaptığı müdahale bir felaketti. Ruanda, Sierra Leone ve Timor'da yakın zamanda yaşanan şiddet olaylarındaki politikası çok yetersizdi ve geç kalınmıştı. BM, Güvenlik Konseyi'nin ondan beklediği şeyleri yapma vasıtasından mahrum bırakıldığı sürece, bu durum böyle devam edecektir.

İnsanoğlu arasında gelecekte meydana gelecek rekabetin ya da uzlaşmanın temeli ne olursa olsun, sonunda, daha iyi bir yapı inşa etmek adına, yaşayacak ve yaşatacak daha güvenli bir dünyaya ihtiyacımız olacak. Barışın anlamı, insan ırkında doğuştan var olan farklılıkları ve sonu gelmeyen çelişkileri başarılı bir şekilde düzeltmektir. Doğrunun paylaşıldığı; hiçbir ulusun, kıtanın ya da ırkın doğruyu tekeline alamayacağı; tüm toplumların ve insan kuruluşlarının evrensel olarak yargılanamayan göreceli zaaflarının ve güçlü yanlarının olduğu gerçeğini kabul etmekten kaçtığımız sürece, aramızda hiçbir şekilde barış sağlanamaz. Batı'nın dünyanın her yerindeki insanların ne yapmaları gerektiğini bildiğini iddia etmesi yanlış bir harekettir. Bu, şu andakinden daha karmaşık ve belirsiz olamayacağı gerçeğine rağmen, dünya üzerindeki hayatın basit ve tahmin edilebilir olduğu anlamına gelir. Evrensel ve nihai hiçbir çözüm yoktur. Demokrasi ve pazar sistemi yolun sonu değildir. Dünya ileride Tanrı, doğa, ahlak, ekonomi, yönetim ve topluma dair farklı görüşleri hoşgörüyle karşılamak zorunda kalacaktır. Birey ve toplum arasındaki görüşlerin orta noktasını bulmak zorunda kalacaktır. İhtiyacımız olan şey, her zaman bizden uzakta duracak olan yaşamı kontrol etmek değil, yaşamın önceden bilinemeyen, daimi ve değişken etmenleriyle hesaplaşmaktır. Çabalarımız insan hayatının değerini ve önemini artırmaya yönlendirilmezse, hayatın kendisi boşu boşuna harcanmış olacaktır. Bu, bizim seçimimiz. Kendi açımdan bakacak olursam, son beş yüz yıla ait bu çalışmadan, insanlığın özünün galip geleceğine dair inancımın daha da kuvvetlendiğini görerek çıktığımı söyleyebilirim.

NOTLAR

ÖNSÖZ

1. Tarihçi filozoflar Ernst Troeltsch (1865–1923), Benedetto Croce (1866–1952) ve R. G. Collingwood (1889–1943) günümüz anlayışını tüm tarih çalışmalarının nihai amacı olarak gördüler. Günümüzü anlamak, tarihin haklı gerekçelerinden sadece önemli bir tanesidir.

1. GİRİŞ

1. Leipzig'de dokuz cilt halinde yayımlandı, 1883–8.
2. M.K. Gandi, *An Autobiography,* Boston, Mass., 1957; ayrıca J.M. Brown, *Gandhi: Prisoner of Hope,* New Haven, Conn., 1989.
3. Düşünür Karl Jaspers (1883–1969) tarafından önemi vurgulanan bir nokta: "Çok önemli sorunların hepsi dünya sorunlarıdır." *The Origin and Goal of History,* Londra, 1953 yapıtının ilk bölümü 'Dünya Tarihi' ile ilgilidir. Ayrıca, J. Huizinga (1872–1945), 'Fundamentals of Culture', *In the Shadow of Tomorrow,* 1936 da bununla ilgilidir.
4. C. Sterling, *Thieves World: The Threat of the New Global Network of Organized Crime,* New York, 1994.
5. Rastgele seçilen boylam meridyenleri boyunca çizilen hat, 1494'te 270 fersah batıya alındı. Bu yeni hat, Brezilya'yı dünyanın Portekiz'in bulunduğu yarısının içine aldı.
6. Ondokuzuncu yüzyıl öncesinde, 'Hıristiyan milletler' ifadesi, Batılı diplomatik değişimlerde devamlı olarak kullanıldı. Müslüman Türkiye ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Avrupa İşbirliğine katılmaya davet edildikten sonra, 'Hıristiyan milletler' ifadesinin yerini 'medeni milletler' aldı.

1. Hristiyan Avrupa, İslam tehlikesine, papalık ve yenilenen Roma (daha sonra Kutsal Roma adını alacak) İmparatorluğu ile arasını sıkı tutarak karşılık verdi. Şarlman'a MS 800'de imparatorluk ünvanı verildi. Hıristiyan âleminin İslam'a karşı saldırıları, 1096 ve 1270 arasında sekiz büyük haçlı seferi şeklinde gerçekleşti.
2. İslam dini, Hazreti Muhammed'in MS 622'de 16 Temmuz'da Mekke'den Medine'ye göçüyle başladı (Hicret). Müslüman inancının temeli *Şahadet*'te yatar: "Allah'tan başka İlah yoktur ve Hazreti Muhammed O'nun elçisidir." Hazreti Muhammed'e inen vahiylerin tamamı Kur'an'da yazılmıştır. İslam, Tanrı'nın varlığının açığa vurulduğu en mükemmel din olduğunu iddia eder. Ten tanrılılık anlamında İslam ve Hıristiyanlık, Musevi ağacının iki dalıdır. İslam'ın kesin bir kurallar bütünü vardır–*Şeriat* ya da doğru yol–ki; bu yol, Müslüman yaşamına her yönden kılavuzluk eder. İslam'ın tanrısı, Hıristiyan sevgi tanrısının aksine, adaletini merhametle birleştiren bir güç tanrısıdır.
3 Sünni ve temel azınlık mezhebi olan Şii (Hz. Muhammed'in damadı olan Ali'nin grubu) mezhepleri arasındaki anlaşmazlık, Hz. Muhammed'in MS 632'deki ölümünden sonraya dayanır. Şiilik, peygamberin yerini alacak kişilerin Hz. Muhammed'in ailesinin dışına çıkmaması inancı noktasında akılcı Sünni mezhebinden ayrılır. Sünniler Tanrı ile aralarında doğrudan bir ilişki olduğuna inanırlar (Sünni imamların temel rolü, cemaatin ibadetini idare etmektir); Şiiler İslam'ı yorumlamakla sorumlu dini liderlerine büyük önem verirler. Hz. Hüseyin'in kurban edilmesi örneğini takip etmekle, kurban kesmenin bir ceza değil ödül olduğunu vurgularlar. Hz. Muhammed MS 632'de hayatını kaybettiğinde, damadının İslam'ın lideri olması kabul edilmedi. Fakat Hz. Ali iddiasına sadık kaldı ve MS 656'da Hz. Muhammed'in yasal varisi olarak Halife ilan edildi. Beş yıl sonra, dini düşmanlan tarafından katledildi. Artık kendi İslamî liderliği için mücadele eden oğlu Hz. Hüseyin ise, bir süre sonra işkence edilerek Irak'ta Kerbela'da öldürüldü. Hz. Hüseyin'in kurban edildiği yer olan Kerbela, İranlı Şiiler tarafından Irak'a karşı yakın zamanda gerçekleşen savaşlarında bir toplanma çağrısı olarak kullanıldı.

4. Babür, Timur ve Cengiz Han'ın neslinden geliyordu.
5. Onbeşinci yüzyıldaki 100–30 milyonluk nüfusunun, Avrupa'nın tamamının iki katı olduğu düşünülüyor.
6. Moğollar her ne kadar ilkel görünse de, Çinlilerden askeri ve idari teknikler alarak, o zamanda kadar gelmiş en büyük komşu imparatorluğu kurdular. Mühür şeklinde bir Moğol 'geçiş izni' taşıyan Venedikli Marco Polo, onüçüncü yüzyılın sonunda Akdeniz'den Sarı Deniz'e engelsiz bir yolculuk gerçekleştirdi. Batıda sadece Mısırlılar (1260'ta Suriye'de Ain Jalut'ta) ve doğuda Japonlar (1274 ve 1281) Moğol dalgasına karşı koyabildi.
7. Aslen K'ung Chiu olarak bilinen Konfüçyüs (MÖ 551--479), Çin felsefesini ve kültürel yapısını derinden etkileyen bir halk yöneticisi ve bir öğretmendi.
8. Philip F. Riley ve diğerleri (editörler.), 'Cheng Ho: Ming Maritime Expeditions', in *The Global Experience, Readings in World History since 1500,* Englewood Cliffs, NJ, 1987, 2. Cilt, ss. 3–5.
9. İspanyol İgnatius de Loyola tarafından 1534'te kurulan ve 1540'ta papalık yetkisi verilen İsa Topluluğu'nun üyeleri, tüm Doğu-Batı ilişkilerinin en başında önemli bir rol oynadı. Çin ve Batı arasında karara varılan ilk antlaşma olan Nerchinsk Antlaşması (1689) onlann gerçekleştirdiği bir hareketti. Doğu ve Batı arasında bir köprü kurarak, ayrıca, Avrupa'ya Konfüçyüs'ü ve Çin'e İncil'i, Kopernik'i ve Öklit'i tanıttı.
10. Riley ve diğerleri (1987), ss. 26–7. Marco Polo, onüçüncü yüzyılda şöyle yazmıştır: "Çinliler savaşçı olsalardı, tüm dünyayı kuşatırlardı, çok şükür ki öyle değiller."
11. Bazı Cizvitler, hanedan kütüğünü korumak için Pekin'de geride kaldılar. Yaklaşık iki yüzyıl sonra 1939'da, Papa, ataları taparcasına sevmenin ve Konfüçyüsçü yöntemlerin Kilise sistemiyle bağdaşmadığı hükmünü verdi.
12. Onyedinci yüzyılın başında Japonya'nın nüfusu yaklaşık 25 milyondu (Fransa'nın yaklaşık 16 milyon, İspanya'nın 7 milyon ve İngiltere'nin 4,5 milyon nüfusuna karşılık)
13. Riley ve diğerleri. (1987), ss. 31-2. Ayrıca C.R. Boxer, *The Christian Century in Japan, 1549-1650,* Berkeley, Cal.,1951.

1. 1498'de Venedikli denizci John Cabot (1450–98), İngiltere hizmetinde, 'Hıristiyanların bilmediği toprakları' keşfetti; 1764'te, İngiliz denizci John Byron (1723–86) 'Hiç bir Avrupalı gücün uğramadığı' toprakların peşinde koştu.
2. R. Bainton, *Erasmus of Christendom,* New York, 1969.
3. R. Bainton, *Here I Stand: A Life of Martin Luther,* New York, 1950.
4. Günah çıkarma olayı, Papa X. Leo (1513–22) tarafından Roma'daki St Peter bazilikasını tamamlamak için para kaynağı sağlamak adına, evrensel bir inanca değer ölçülerde büyük oranda artırıldı.
5. W.J. Bouwsma, *John Calvin,* New York, 1988.
6. 1567'de Mary, tahtı Protestan olan oğlu James'e bırakmak zorunda kaldı. Mary'nin son ve en büyük hatası, Protestan kuzeni Kraliçe I. Elizabeth'e sığınma arayışına girmesiydi. İngiliz tahtının gerçek varisi Mary, yirmi yıl sonra Elizabeth tarafından idam edildi.

7. A.G. Dickens, *The Counter Reformation,* New York, 1969.
8. R.S. Dunn, *The Age of Religious Wars 1559–1715,* 2. baskı, New York, 1979. Çok önemli olan Antwerp limanı 1576'da yağmalandı.
9. J.I. Israel, *Dutch Primacy in World Trade, 1585- 1740,* Oxford, 1989.
10. R. Bullen and F.R. Bridge, *The Great Powers and the European State System, 1815–1914,* London, 1980.
11. J.M. Sherwig, *Guineas and Gunpowder: British Foreign Aid in the Wars with France, 1793-1815,* Cambridge, Mass., 1969.
12. C. Barnett, *Napoleon,* London, 1978.
13. Fransa'ya dönen Fransız askerlerinin sayısı bilinmiyor. Tahminler 10.000 ile 100.000 arasında değişiyor. Rus Ordusu, aşırı soğuk, açlık ve hastalık, özellikle de tifüs, Napolyon'un ordusunun büyük bölümünü yok etti.
14. Fransa'nın hudutları, Fransızların 1789'da sahip olmadığı alanları içeren, 1792'deki mevcut bölgeler boyunca uzanıyordu. İngiltere,

Tobago, St Lucia, Mauritius ve Malta adaları hariç, Fransızlardan aldığı topraklan geri verdi. İngiltere, ayrıca, savaş sırasında ele geçirilen Hollanda toprağını geri vermeyi garanti etti, fakat Seylan ya da Ümit Burnu buna dâhil değildi. Hiçbir tazminat talep edilmedi.

15. Fransa, sınır kalelerinden vazgeçmek zorundaydı ve 3–5 yıl süresince bir müttefik kuvveti tarafından garnizonda görevlendirilecek, 700 milyon frank tazminat ödeyecek ve 1792'deki sınırlarını 1790'daki haline azaltacaktı. Yine de, bunlann hiç biri, aşağılanma anlamına gelmiyordu.
16. R. Gildea, *Barricades and Borders, Europe 1800–1914*, Oxford, 1987.
17. 1816 yılında, Fransızlara karşı bir karşı devrim tedbiri olarak Dörtlü İttifak ve Kutsal İttifak kuruldu. Amacı, Avrupa'daki mevcut durumu–özellikle de tutucu monarşileri–20 yıl boyunca desteklemekti. 1818'de Fransa da üye yapıldı.
18. D.M. Smith, *Victor Emmanuel, Cavour and the Risorgimento*, London, 1971.
19. E. Crankshaw, *Bismarck*, New York, 1981.

4. AFRİKA: 1500–1914

1. Gana (sekizinci yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar), Mali (onikinci yüzyıldan ondördüncü yüzyıla kadar) ve Songhai (ondördüncü yüzyıldan onaltıncı yüzyıla kadar) gibi ülkeler.
2. İspanya'nın 1492'de yeniden ele geçirilmesiyle harekete geçen İberler, Kuzey Afrika Müslüman şehirleri olan Fas, Cezayir, Tunus, Jerba ve Tripoli'ye saldırdı. 1578'de, Portekizliler Fas'ta El Kasr el-Kebir'de sarsıcı bir yenilgiyle karşılaştılar. İslam'ı Kuzey Afrika'da alt edememeleri, Portekiz'in onu denizden çevirme yönünde harekete geçmesini sağladı.
3. Mungo Park (1771–1806) Nijer'i, David Livingstone (1813–73) Zambezi'yi, Richard Burton (1821–90) ve John Speke (1827–64) Nil'i ve Henry Stanley (1841–1904) Kongo nehri'ni inceledi.
4. Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa, 1876- 1912*, New York 1991.

5. S.E. Crowe, *The Berlin West African Conference,* Westport, Conn., 1970.
6. T. Pakenham, *The Boer War,* London, 1979.
7. 1795 yılında, Fransız savaşları döneminde, Britanya, Ümit Burnu'nu Hollandalılardan aldı. 1803'teki Amiens Barışı'nın ardından geri verdi ve 1806'da orayı yeniden işgal etti. 1814'te bu bölge, Londra Kongresi ile İngilizlere devredildi.

5. BATININ YÜKSELİŞİ

1. Burckhardt'ın sözlerinde, Rönesans 'Ortaçağ'ın fantastik bağlarına' ışık tutar. Jakob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy,* 1860, çev. S.G.C. Middlemore, London, 1944, İtalya'nın katkısının ilk etraflı sentezini ortaya koyar. Wallace K. Ferguson, *The Renaissance in Historical Thought: Five Centuries of Interpretation,* New York, 1948, Arap idaresindeki İspanya, Bizans ve Kuzey Almanya'nın katkıları üzerine hazırlanmıştır. Karakter, nedenler ve coğrafi ve kronolojik sınırlar üzerine yapılan tüm çalışmaya rağmen, Rönesans, tarih yazma hususunda en zorlu sorunlardan biri olarak kalır.
2. Copernicus, Padua ve Bologna'da çalıştı. 1503'te Ferrara'da, kilise kanunu üzerinde doktora kazandı. Galileo, Padua'da matematik profesörü olarak bulunuyordu.
3. J.B. Bury, *The Idea of Progress,* New York, 1955.
4. İngiltere'nin paraya ve ticarete olan saygılarının her saat arttığı bir dönemde "Para olmadan, hayatta kazanılacak saygı, onur ve kazanç da olmaz." ifadesini kullanan İngiliz romancı Tobias George Smollett (1721–71) ile tezatlık gösterir.
5. Werner Sombart *(Der Modemc Kapitalismus,* 1928) gibi âlimler, İspanya'nın yoksulluğunu Yahudilerin işkence görmesine bağlıyor. Sombart, Engizisyon Mahkemesi'nin, İspanya'nın en iyi Yahudi finansal yeteneğini elinden aldığını iddia etti. Max Weber ([1864–1920] *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism,* London, 1930), ve R.H. Tawney ([1880–1962] *Religion and the Ri-*

se of Capitalism, London, 1936) gibi diğerleri ise asıl vurgunun Britanya ve Hollanda'nın İspanya'yı geride bırakmasına olanak sağlayan Protestan ruhuna yerleştirilmesi gerektiğini düşünüyor.

6. 1492'de bir İspanyol devleti olmamasına rağmen. *Reconquista* başlıca Castile'in eseriydi.
7. Onaltıncı yüzyılda Hint Okyanusu'ndaki Portekiz gücü, üstün deniz kuvvetlerine ait ağır silahlarından geliyordu. Sayıca üstün olmalarına rağmen Müslüman filolar, onlarla eşleşecek güçte değildi. CM. Cipolla, *Guns, Sails, and Empire 1400–1700,* New York, 1965.
8. Geoffrey Parker, *The Military Revolution,* Cambridge University Press, New York 1989.
9. Çin'in 2.540 yıllık kayıtlı tarihi içinde, Yellow nehri 1.590 kez taştı.
10. E.L. Jones, *The European Miracle,* Cambridge University Press, 1981, and W.H. McNeill, Rise *of the West: A History of the Human Community,* Englewood Cliffs, NJ, 1970.
11. Goethe, *Faust.*
12. Kurucusu Lao-tzu MÖ 600'de doğdu. Taoizm, bireysel kurtuluşu hedefler fakat bu, rasyonelden ziyade mistik bir kurtuluştur.
13. Pers ve Moğol minyatürlerini de hesaba katarak.
14. Fransız düşünür Rene Descartes'tan sonra.

6. BATILI İNSANIN ETKİSİ

1. Avrupalılar Amerika'ya Columbus'tançok daha önce ulaştı. Tim Severin, *The Brendan Voyage,* New York, 1978. Ayrıca Alfred W. Crosby, *Ecological Imperialism,* Cambridge University Press, 1986, 3. bölüm, 'The Norse and the Crusaders'. Brezilya açıklarında bulunan sanat eserleri, Romalılann Yeni Dünya'yı İsa'nın doğumundan önce keşfetmiş olabileceklerini ortaya koyuyor.
2. O kadar ki, 1707'de. İngiltere ve İskoçya, kendilerini Büyük Britanya Birleşik Krallığı olarak adlandırmaya başladılar.
3. Wandewash (1760), Pondicherry (1761) ve Buxar'daki (1764) İngiliz zaferleriyle birleşti.
4. Waterloo'dan bir yüzyıl kadar sonra, İngiliz üstünlüğü, Birinci Dünya

Savaşı'nın ortaya koyduğu büyük zorluk nedeniyle sarsıldı. 1918 sonrası yıllarda şartlar, Britanya için, 1815'ten sonra mevcut olan şartlardan çok daha olumsuz olacaktı.

5. 1973'te vazgeçildi.
6. Heinrich von Treitschke, *Politics*, çev. Blanche Dougdale ve Torb ende Bille, 2 cilt, London, 1916. 1. cilt, ss. 115–116.
7. "Medeniyet kelimesi tam olarak şehir devletini kasteder... daha genel kullanımında ise, kanun ve düzenin, adalet ve eşitlikle sağlandığı, grup içinde ve dışında çekişmelerin asgari şiddetle çözüldüğü ve kuralları çiğnedikleri taktirde ortaya çıkabilecek sonuçlardan korkmalarından ziyade inandıklan için insanlann koruduğu ahlakî bir kanunun bulunduğu bir yaşam sistemini işaret eder." Bunun ışığında görülüyor ki, Afrika uzun bir medeniyet geleneğine sahiptir. Colin M. Turnbull, *The Peoples of Africa*, Leicester, 1963, ss. 29–31.
8. George Martelli, *Eeopold to Lumumba: a History of the Belgian Congo 1877–1960*, London, 1963, s. 19.
9. Sayılardaki artışın nedenlerinden bazıları, (en son onyedinci yüzyılda İngiltere'de ve onsekizinci yüzyılda Fransa'da görülen) vebanın gerilemesi, patatesi de kapsayan Yeni Dünya hasatı, bebek ölümü oranlarında yaşanan çarpıcı düşüş, daha iyi taşıma ve gelişen tıp ve sağlık önlemleridir. T. McKeown, *The Modem Rise of Population*, London, 1976.
10. Avrupa'dan gelen kızamık, çiçek, tifüs, grip, tüberküloz, difteri, suçiçeği, boğmaca, tifo ve kızıl hastalığı, Afrika'dan trahoma, sanhumma, ağrılı ateş, amip dizanterisi ve sıtma hastalıkları da dâhil olmak üzere. Bu bilginin alıntı yapıldığı eser, Alfred W. Crosby, 9. Bölüm, 'Ills'. Ayrıca, W.H. McNeill, *Plagues and People*, New York, 1976 ve Arno Karlen, *Man and Microbes*, New York, 1995.
11. Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolları Avrupalı şirketler tarafından işletiliyordu; 1911 yılında, Çin'deki demiryollarının büyük bir bölümü Avrupalılara aitti. Aynı durum Afrika ve Güney Amerika için de geçerliydi.
12. Bu ürünün Afrika'ya getirilmesinin Afrika tarihinin gidişatını değiştirdiği söylenir. Bazı yazarlara göre, mısır, köle ticaretinin neden olduğu can kayıplarının dengelenmesine yardım etti. İstatistikî açıdan çok fazla bir bilgi mevcut değildir.

13. Karl Jaspers, *Origin and Goal of History* adlı eserinde (s. 76)'da, Alman düşünür Hegel'den şöyle bir alıntı yapar: "Avrupalılar tüm dünyaya yelken açmışlar ve onlar için yerküre budur. Henüz onların etkisi altına girmeyen ne varsa, ya uğraşmaya değmez ya da eninde sonunda bu etkiye maruz kalacak olan şeylerdir."

7. DOĞUDA "BEYAZ IRKIN EGEMENLİĞİ TEHLİKESİ"

1. A. Whaley, *The Opium War through Chinese Eyes,* London, I9.SK.
2. 1836'da İngilizlerin Çin'deki afyon satışlan 18 milyon doları buluyordu; Çinlilerin İngilizlere çay ve ipek satışlan da 17 milyon dolar tutanndaydı.
3. Dört yeni liman–Canton'a (Ghangzou) ek olarak–batılı ticaret için açıldı; İngiliz mallanna uygulanan gümrük vergileri sınırlandınldı; dokunulmazlık ilkesi altında, Çin'deki İngiliz vatandaşlan sadece İngiliz kanunlarıyla yargılanabiliyordu; önemli ölçüde bir tazminat–21 milyon dolar–talep edildi; Hong Kong Britanya'ya bırakıldı. Afyon ticareti hiç dile getirilmedi.
4. 1877–9 döneminde, Çin'in kuzeyinde yaşanan açlık, arkasında on milyon ölü bıraktı.
5. F. Michael and C. Chung-li, *The Taiping Rebellion,* 3 cilt, Seattle, 1966–71.
6. H.Z. Schiffren, *Sun Yat-sen and the Origins of the Chinese Revolution,* New Haven, Conn., 1968.
7. F. Wakeman, *The Fall of Imperial China,* New York, 1975.
8. Tokugawaların uzun süren barışı kapsamında ayaklanmaya karşı korunma amacıyla silah üretimi sınırlandınldı; daha önemli olarak, çok daha geniş çaplı kullanılan kılıçla karşılaştırıldığında, silah kültürel açıdan kabul edilemezdi. Noel Perrin, *Giving Up the Gun,* Boston, Mass., 1979.
9. W.G. Beasley, *The Meiji Restoration,* Stanford, Cal., 1972.
10. I. Nish, *The Origins of the Russo-Japanese War,* London, 1985.
11. Rees, *A Short History of Modern Korea,* New York, 1988.

12. Ayaklanmalar 1764'te ve Britanya'nın 1844'te Afganistan'da aldığı yenilginin ardından 1829'da da meydana geldi.
13. F. Kazemzadeh, *Russia and Britain in Persia, 1864-1914*, New Haven, Conn., 1968.
14. A. Reid, *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*, New Haven, Conn., 1989.
15. Brunei sultanlığı, Borneo adaları ile Sulu adaları ve Filipinlerin bazı bölümleri üzerinde sahip olduğu kontrolle, onaltıncı yüzyılda güçlü bir devletti.

8. RUS İMPARATORLUĞU'NUN YAYILMASI

1. J.V. Stalin, *Works*, XIII. Cilt.
2. Tatar kelimesi, eski Rus ve Çinli metinlerde Moğolları ve Türkleri tanımlamak için kullanılıyordu.
3. Rus şair Alexander Blok'un 'On the Field of Kulikovo' adlı 1908 yılı şiiri, Rus savaş görüşünün ve gücün doğasının görkemli bir şekilde çıkarılan ana fikridir.
4. M.S. Anderson, *Peter the Great*, London, 1978.
5. Rusya'nın yaklaşık 17,5 milyon, Fransa'nın 19 milyon, Britanya'nın 9 milyon, Habsburg İmparatorluğu'nun 8 milyon, Prusya'nın 2 milyon ve İspanya'nın 6 milyon nüfusu vardı.
6. Rus tarihçiler, Rus komutanlarının zekice hazırlanmış stratejileri, çarın cesareti ve sebatı ile Rus halkının kahramanlığı ve vatanseverliğinin önemi üzerinde duruyorlar.
7. 1849'da Rusya, Avusturya tahtına yönelik bir ayaklanmanın bastırılmasına yardım etmişti. Prusya'nın Avusturya'yı tehdit ettiği 1866 yılında ise Rusya, Avusturya'yı kendi kaderine bıraktı.
8. S.G. Marks, *Road to Power: The Trans-Siberian Railroad and the Colonization of Asian Russia, 1850–1917*, Ithica, NY, 1991.
9. 1878 Berlin Antlaşması'nın Sırbistan'a bağımsızlık garanti etmesine rağmen, çok istenen Bosna ve Hersek toprakları, Avusturya işgali altında kaldı.
10. D. Field, *The End of Serfdom: Nobility and Bureaucracy in Russia 1855–1861*, Cambridge, 1976.

1. S.E. Morison, *The European Discoveries of Amerika,* New York, 1974.
2. İspanyolların geldiği dönemde, âlimlerin üzerinde tartıştığı tüm nüfusun kaderi, Avrupa, İran, Hindistan ve Çin'in kaderinden çok da farklı değildi. Russel Thornton, *An American Indian Holocaust and Survival: A Population History since 1492,* Norman: University of Oklahoma Press, 1987.
3. A.W. Crosby, *The Columbia Exchange,* Westport, Conn., 1972.
4. 1503 ve 1560 arasında Seville'deki altın ithalatı, toplamda 185.000 kilogramı, gümüş ithalatı 16 milyon kilogramı buluyordu. 1570'de İspanyol Hint Adaları'ndaki gümüş üretimi, Avrupa ve Afrika'nın 30 yıl önceki üretimlerinin toplamından yaklaşık beş kat fazlaydı.
5. Kuzey Amerika'nın yerli nüfusunun bir milyonu içerdiği tahmin ediliyor.
6. Tahminler, 21 milyon yerli Amerikalı olduğu yönündedir. Frengi hastalığı, Amerika'nın keşfinden kısa süre sonra, bir felaket gibi önce Avrupa'ya sonra da Asya ve Afrika'ya yayıldı. Hastalığın Eski Dünyadan mı yoksa Yeni Dünya'dan mı kaynaklandığı hâlâ belirsizdir.
7. Crosby (1972).
8. Friedrich von Gentz, 'On the Influence of the Discovery of America on the Prosperity and Culture of the Human Race', çeviri ve alıntısı H.S. Commager and Elmo Giordanetti, *Was America a Mistake? An Eighteenth Century Controversy,* New York, 1967, s. 219.
9. "Ve Tanrı... şöyle dedi... yeryüzünü doldurun ve kontrol altına alın; ve üzerinde hakimiyetinizi kurun... yeryüzünde yaşayan her canlı varlığın üzerinde..." *Genesis,* I, 28.
10. Mexico'dan bir yaşam mucizesi olarak bahseden Daniel Cosio Villegas, *American Extremes,* University of Texas Press, Austin, 1964, ss. 37–8; Birleşik Devletler'den ise, onun tersine, bir verimlilik mucizesi olarak bahseder.
11. Lincoln'un Bağımsızlık Bildirisi 1863'te oluşturuldu.

12. W.W. Howard, 'The Rush to Oklahoma', *Harpers* (18 May 1889) ss. 391–2.
13. P.J. Parish, *The American Civil War,* New York, 1975.
14. O zaman da şimdiki gibi, bir altın standardından en çok etkilenen ülkeler, ondan kazanç sağlamaya devam edenlerdi. Müttefiki Portekiz yoluyla Brezilya'ya ve daha sonra Avustralya'nın ve Güney Afrika'nın altın katmanlarına ulaşması nedeniyle, Britanya liderlik etti.
15. Kişi başına düşen karşılaştırmalı rakamlar; Birleşik Devletler'de 377 dolar, Britanya'da 244 dolar, Almanya'da 184 dolar, Fransa'da 153 dolar, İtalya'da 108 dolar, Avusturya-Macaristan'da 57 dolar, Rusya'da 41 dolar ve Japonya'da 36 dolardı. Aynı şekilde, 37 milyar dolarlık ulusal geliri de, 6 milyar dolarlık Fransa'yı, 4 milyar dolarlık İtalya'yı, 3 milyar dolarlık Avusturya-Macaristan'ı ve 2 milyar dolarlık Japonya'yı çok geride bıraktı.
16. H.K. Beale, *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power,* New York, 1962.
17. Sadece dini cephede, Amerika'dan Çin'e giden misyonerlerin sayısı 1874'te 436 iken 1914'te 5.462'ye yükseldi.

10. BİLİM VE SANAYİ DEVRİMLERİ

1. Bilim kelimesi, bilgi anlamına gelen Latince *scientia*'dan gelir.
2. H. Butterfield, *The Origins of Modern Science,* New York, 1962.
3. Johannes Gutenberg'in (1400–68) taşınabilir modeli keşfine olanak tanıdı.
4. Flaman bir haritacı olan Gerardus Mercator (1512–94), bilimsel 'Mercator' projesine dayanan bir dünya haritası çizen ilk kişiydi.
5. Protagoras (MÖ 480–415), "İnsan, mevcut olan her şeyin kararı ve ölçüsüdür." demişti.
6. Yunan astronom Aristarchus, MÖ üçüncü yüzyılda güneş merkezli bir teori ortaya koymuştu, fakat bunun için şartlar henüz olgunlaşmamıştı ve fikirleri bu nedenle reddedildi. Hans Blumenberg, çev. Robert Wallace, *The Genesis of the Copernican World,* Cambridge, Mass., 1987.

7. Üç yüz altmış yıl sonra, Kasım 1992'de, Roma Katolik Kilisesi, Galileo'nun dünyanın güneş etrafında döndüğü iddiası nedeniyle suçlanmış olmasının yanlış olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.
8. Modern zamanlara kadar, 'bilgi', 'büyü' anlamına da geliyordu. Sanskritçe bir kelime olan 'Vidya' bu çift anlamı taşır. Copernicus, Galileo, Kepler ve Newton bu doğaüstü bilimle yüzeysel olarak ilgilendi.
9. Alexander Pope (1688–1744).
10. Einstein, izafiyet üzerine yaptığı çalışmanın bazı yönleri açısından, James Clerk Maxwell (1831–79), Hendrik Antoon Lorentz (1853–1928) and Henri Poincare'den (1854–1912) sonra gelmiştir.
11. Isaac Newton'un yerçekimi kanunu, Daniel Bernoulli'nin (1700–82) hidrodinamik basınç kanunu, Michael Faraday'ın elektromanyetik indüksiyon kanunu, Rudolf Clausius'un (1822–88) kullanılmayan enerji miktarı kanunu (ikinci termodinamik kanunu), ya da Albert Einstein'ın kitlesel enerji eşitliği üzerinde çalışan hiç kimse, bu 'sonsuz gerçeklikleri sonu olan varlıklara anlaşılabilir kılma çabaları'nın, nesnel doğruluğun örnekleri olduklarından şüphe edemez. Michael Guillen, *Five Equations that Changed the World,* New York, 1995.
12. Antoine Henri Becquerel (1852–1908), Curie ailesi (Pierre [1859–1906], Marie [1867–1934] and Irene [1897–1956]), Frederic Joliot (1900–58), James Chadwick (1891–1974), Otto Hahn (1879–1968) ve Fritz Strassmann (1902–80), Joseph John Thomson (1856–1940), 1919'da atomu parçalayan Ernest Rutherford (1871–1937) ve Danimarkalı Niels Bohr (1885–1962) tarafından.
13. Teknoloji kelimesi, sanat ya da yetenek anlamına gelen Yunanca kelime *techne*'den gelir.
14. Bu terimin tutulmasını sağlayan Arnold Tonybee, Sanayi Devrimi'ni III. George'un (1760–1820) hükümdarlığı dönemine dayandırır. P. Mathias, *The First Industrial Nation, An Economic History of Britain, 1700–1914,2.* baskı, New York, 1983; ayrıca E.A. Wrigley, *Continuity, Chance, and Change: the Character of the Industrial Revolution,* Cambridge University Press, New York, 1988.

15. C. Treblicock, *The Industrialization of the Continental Powers, 1780–1914*, London, 1981.
16. 1815 ve 1840 arasında, kömür üretimi dörde katlandı; demir üretimi 1740'larda 17.000 ton iken 1850'lerde üç milyon tona yükseldi.
17. 1781 yılında Britanya, yaklaşık beş milyon ton ham pamuk ithal etti; 1789'daki rakamlar onun altı katı büyümüştü.
18. Watt, Newcomen'in motorunu yakıt açısından daha ekonomik bir hale getirdi. Ayrıca, 1782'de, diğer makine türlerini de kullanmak için kendi ekseni etrafında dönme devinimini geliştirdi. Bilinen ilk Newcomen makinesi, 1712'de yapıldı.
19. Üretim maddelerindeki dünya ticaretinin, temel üretim ticaretini geride bırakması ancak 1957'den sonra gerçekleşse de.
20. İlk başarılı içten yanmalı motor, Fransız Etienne Lenoir tarafından 1859'da icat edildi. Alman bilim adamları N.A. Otto (1876), Gottlieb Daimler ve Wilhelm Maybach (1886), Rudolf Diesel (1892) ve Karl Benz (1894) de daha sonra bu konuda katkıda bulundular.
21. Rupert Sheldrake, *A New Science of Life*, London, 1981, ve *The Presence of the Past*, New York, 1988. Ayrıca, John Maddox, 'A Bookfor Burning', *Nature*, 1981.

11. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI: 1914–18

1. D.C.B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, New York, 1984.
2. Savaşın başlamasında Alman Kurmayı'nın başı olan Helmuth von Moltke'nin genel seferberlikte demiryollarının önemini abarttığı düşünülüyor. Ancak, strateji (1870'te bile) askerlerin ayak gücünden ziyade demiryolu arabalarına dayanıyordu Alman Genel Kurmayı, üç milyon asker ve 600.000 atı, 312 saatlik bir süre içinde 11.000 trenle taşımayı planlamıştı.
3. Yunanistan 1830'da, Romanya 1856'da, Sırbistan ve Bulgaristan 1878'de, Arnavutluk, Makedonya ve Karadağ 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlıklarını aldılar.
4. L.S. Stavrianos, *The Balkans, 1815–1914*, New York, 1963.

5. J.R.B. Bosworth, *Italy and the Approach of the First World War,* London, 1983.
6. Birleşik Krallık'ın dünya üretim gücündeki payı, 1880'de yüzde 22,9 iken, 1913'te yüzde 13,6'ya düştü. Benzer bir düşüş eğilimi de, Britanya'nın 1880'de yüzde 23,2'den, 1911–13'te yüzde 14,1'lik bir değere inen dünya ticaretindeki payında görülmektedir.
7. Z.S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War,* New York, 1977.
8. Michael Balfour, *The Kaiser and his Times,* Boston, 1964, s. 425.
9. İngiliz yazar David Hume 1748'de şöyle dedi: "Almanya birleşseydi, dünyadaki gelmiş geçmiş en büyük güç olabilirdi."
10. V.R. Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914*, London, 1973.
11. J.F. Keiger, *France and the Origins of the First World War,* New York, 1984.
12. Fransa'nın 1913 yılındaki GNP'sinde, dünya üretimindeki payı ve ulusal geliri, Almanya'nın sahip olduğunun yaklaşık yarısı kadardı. Savaş arifesinde onlar 80 bölüm seferber etmeyi planladı, Almanlar ise 100.
13. R.W. Clark, *Lenin,* New York, 1988.
14. Her nedenden savaş çıkabilir. Kapitalizmin içsel çıkmazı, Britanya'nın ondokuzuncu yüzyılda Çin'e yaptığı saldırıyı açıklayabilir, fakat bağımsızlığın tehlikede olduğu İtalya ve Yunanistan'da gerçekleşen mücadeleyi açıklayamaz. Britanya'nın 1839–12 döneminde Çin ile yaptığı savaşlar, ya da Japonya'nın 1894–5'te Çin ve 1904–5'te Rusya ile yaptığı savaşlar, Birleşik Devletler'in 1898'de İspanyol kuvvetleriyle çarpışmasının yanı sıra, birer fetih savaşıydı, fakat bu durum, Avusturya'nın 1859'da Fransa'ya karşı ya da Fransa'nın 1870'te Prusya'ya karşı gerçekleştirdiği savaşlar için geçerli değildi. Bu noktada, kaygı, sabırsızlık, öfke ve düpedüz aptallık söz konusuydu. Militaristler 1870'te Fransa ve Prusya arasındaki savaşta önemli bir rol oynamış olabilirler, fakat bu, Kırım Savaşı ya da İspanyol Amerikan Savaşı için doğru olamaz. Son iki anlaşmazlıkta, militaristler ve yönetici konumundaki seçkinler, halkın iradesi olmasaydı, barışı

memnuniyetle koruyabilirlerdi. Kırım Savaşı'nın dini bir çekişme üzerine başladığı düşünülüyordu.

15. Richard Hough, *The Great War at Sea*, Oxford, 1983. Hough, Merkezi Kuvvetler'i 1918'de karada yenilgiye sürükleyen temel faktörün Kraliyet Donanması'nın sert baskısı olduğu fikrini savunmaktadır.
16. Dreyse arkadan doldurmalı tüfeğin değeri konusunda bir anlaşmazlık vardır. 1840'lı yıllardan itibaren geçerli olmuş ve Avusturya ve diğer ülkeler tarafından reddedilmişti. Zamanın yorumu, Dreyse tüfeğinin Prusya'nın galibiyetine katkı sağladığına hiç şüphe bırakmıyor.
17. O dönemde, Fransa'nın nitelikli geç erkek nüfusun yüzde 89'unu, Almanya da yüzde 53'ünü askere alıyordu. Almanya'nın ordu bütçesi 1910'da 204 milyon dolar iken, 1914'te 442 milyon dolara yükseldi. Fransa'nın rakamlan da benzer şekilde, 188 milyon dolardan 197 milyon dolara çıktı.
18. Onsekizinci yüzyıl Aydınlanma fikirlerinden esinlenerek, 1864'te Londra'da Uluslararası İşçi Derneği'nin Birinci Enternasyonal'i kurdu. Tüzüğünü Karl Marks tasarladı. İkinci Enternasyonal, 1889'da Londra'da şekillendirildi. Üçüncü Enternasyonal ise 1919'da Bern'de yapılan toplantılar sonucu oluşturuldu. O zamandan beri, iki ayrı uluslararası işçi organizasyonu oluştu; Moskova'da, devrimci ilkelere dayalı Üçüncü Komünist Enternasyonal ve Zürih'te, devrimci olmayan İşçi ve Sosyalist Enternasyonal. Savaş gerçekleştiğinde, yapılan tüm konuşmalara rağmen, işçi hareketi enternasyonalliğinden sıyrıldı. Stalin, Rusya'ya toplu yardımda bulunan ve 1944'te batıda ikinci bir cephe açma sözü vermiş olan savaş müttefiklerine güvence vermek için, Lenin'in 1919'da Moskova'da kurduğu Komünist Enternasyonal'i feshetti.
19. Savaş sona ermeden, 1914'ten önce savaşanların silahlanma için harcadığı ulusal gelirin (ortalama) yüzde 4'ü, 25–30'luk bir yüzde dilimine yükselmişti. 1914'te Rusya, hükümet giderlerinin yüzde 35'ini, gelişmiş endüstriyel ulusların harcadığından çok daha fazla bir oranda ordu için harcıyordu.
20. Rupert Brooke, 'The Dead', *The Complete Poems*, New York, 1977, s. 148.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu	1.200.000
Belçika	14.000
İngiliz İmparatorluğu	908.000
Bulgaristan	88.000
Fransa	1.358.000
Almanya	1.774.000
Yunanistan	5.000
İtalya	650.000
Japonya	300*
Karadağ	3.000
Portekiz	7.000
Romanya	336.000
Sırbistan	45.000
Birleşik Devletler	126.000
Rusya	1.700.000
Osmanlı İmparatorluğu	325.000
Toplam	8.539.300

Kaynak: Encyclopaedia Britannica, 1965.
*1990'lı yıllarda 2000'e değiştirildi

22. Alman uçağı mürettebatının öldükten sonra İngiltere'de nasıl gömüldüklerine dair de bir tartışma vardır—asker olarak mı (askeri onurla) gömüldüler, yoksa korsan olarak mı?
23. Harekete tereddütsüz karşı çıkan Alman Şansölye Bethmann-Hollweg, kararın *'finis Germaniae'* anlamına geldiğini söyledi.
24. SS *Lusitania*'nın, aralarında 128 Amerikalının da bulunduğu 1.198 can kaybına neden olarak batması, Birleşik Devleler kamuoyunun Almanya'nın aleyhine dönmesine neden oldu. Bu trajedinin resmi ve gayri resmi hesapları arasındaki keskin uçurumu bu eserde görebilirsiniz: Colin Simpson, *The Truth about the Lusitania,* Boston, Mass., 1972.
25. Almanya'nın Birleşik Devletler'e karşı Mexico ile gizli ittifak planı, Ocak 1917 Zimmerman Notası, Birleşik Devletler'deki soyutlama taraftarı davaya zarar verdi.

26. Rusya'nın Baltık eyaletleri, Polonya, Ukrayna, Batı Beyaz Rusya, Finlandiya ve Transkafkasya'nın bazı bölümlerinden vazgeçtiği anlaşma. Rusya, topraklarının 2.590.000 kilometrekaresini ve 60 milyon insanını kaybetti.
27. Wilson'un On dört Nokta'sı, gizli değil açık diplomasi, silahsızlanma, hüküm verme; Paris Barış Konferansı ve Milletler Birliği'nin temelini teşkil eden özgür irade ve uluslararası işbirliğini içeriyordu.
28. Wilson'un Milletler Birliği Sözleşmesi, daha sonra gerçekleşen dört Avrupa antlaşmasında yazıldı; St Germain (Eylül 1919'da Avusturya ile), Neuilly (Kasım 1919'da Bulgaristan ile), Trianon (Haziran 1920'de Macaristan ile) ve Lozan (Temmuz 1923'te Türkiye ile).
29. Anlaşmayı imzalayanlar, kendi kendilerine silahsızlanma için çalışma, karşılıklı koruma temin etme, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü garanti altına alma, anlaşmazlık durumunda hakem kararını kabul etme ve muhalif üyelerle ekonomik yaptırımlar uygulamakta hemfikir olma sözü verdiler. Birlik, işçi kanunları çerçevesinde ve uluslararası sağlık ve hastalık kontrolü konularında olumlu katkılarda bulundu.
30. Hitler, Avusturyalı bir gümrük memurunun oğlu ve Birinci Dünya Savaşı'nın gamalı haçlı eski kurduydu. Napolyon'dan sonra dünya meselelerinin belki de en huzur bozucu etmeniydi. 30 yaşında, savaşın bitmesiyle, bir boyacı olarak tutarsız bir yaşam şeklini sürdüğü avare bir hayata döndü. Şaşkınlık veren siyasî kariyeri ise 1921'de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nazi–National Socialist German Workers Party [Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi]) olan anti-komünist Alman İşçi Partisi'ne 1919 yılında katıldığında başladı. Alan Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny*, New York, 1952.
31. Rupert Brooke (1977), 'Peace', s. 146.
32. Wilfred Owen, 'Dulce Et Decorum Est', *The Complete Poems and Fragments*, 1. Cilt: *The Poems*, New York, London, 1984, s. 140.
33. Polonya 1772, 1793, 1795 ve 1815'te bölündü, çünkü Britanya ve Fransa savaş riskini göze alamazdı. Başkan Wilson sayesinde değil ama Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya'nın sarsılarak yenilmesi nedeniyle, 1919'da özgürlüğünü yeniden elde etti.

34. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski Hırvatistan, Dalmaçya, Bosna, Hersek, Slovenya, Voyvodina eyaletlerinden ve bağımsız Karadağ devletinden oluşan Sırp, Hırvat ve Slav Krallığı, 1929'da Yugoslavya adını aldı.
35. İrlanda Cumhuriyeti, ilk olarak, Nisan 1916'da Dublin'de yaşanan ayaklanmayla birlikte ilan edildi. Eamon De Valera'nın (1882–1975) liderliğinde, İrlanda (Kuzey İrlanda hariç) sonunda, Nisan 1949'da İrlanda Hareketi Cumhuriyeti adı altında tam bağımsızlık (Aralık 1921 Anglo-İrlanda Antlaşması ile kısmi bağımsızlık verilmşti) elde etti.
36. 1915 ve 1916 yıllarında, Mısır'daki İngiliz Yüksek Delege Sör Henry McMahon, Mekke Şerifi Hüseyin ibn Ali ile on kez mektuplaştı. Amaç, Türklere karşı Arap desteğini sağlamaktı. Mektuplaşmanın ardında yatan vaat, her ne kadar belirsiz bir şekilde ifade edilse de, Arap bağımsızlığıydı. *British Parliamentary Papers*, 1939, Misc. No. 3, Cmd. 5957.
37. Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917 tarihli bir mektupta, Siyonist bir lider olan Lord Rothschild'a (Başkan Wilson'un Amerikalı bir Siyonist olan yasal yardımcısı Louis Brandeis le birlikte, taslakta yardımda bulunmuştu) gönderildi. Britanya'nın Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour (1848–1930) tarafından imzalandı ve 9 Kasım 1917'de London Times'ta yayınlandı.
38. Dawes ve Youn Planları 1932'deki Lozan Konferansı ile sonlandırıldı. Bu tarihten sonra, zararı karşılama ödemeleri durduruldu.
39. C.P. Kindleberger, *The World in Depression, 1929- 1939*, göz. geç. bas., Berkeley; Cal., 1986.
40. R.J. Sontag, *A Broken World, 1919–1939*, New York, 1971.
41. Alfred Crosby, *America's Forgotten Pandemic: the Influenza of 1918*, Cambridge, 1989.
42. Yeni Zelanda (1893), Finlandiya (1906) ve Norveç (1913) lider konumundaydılar. İtalya, İspanya, Fransa ve İsviçre'de kadınlara oy hakkı verilmesi, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra garanti altına alındı. O dönemden sonra feminizm özellikle Birleşik Devletler'de popüler oldu.

1. 1905 Devrimi, (1894'te tahta gelen) II. Nichola'yı seçimle gelen bir Duma (meclis) fikrini kabul etmek zorunda bıraktı fakat gücü sınırlıydı.
2. Savaşın dalgasının yönünü değiştirmek için çaresiz bir çabayla, Çar Nicholas, devlet meselelerini Çariçe Alexandra'nın ellerine bırakarak, cephedeki ordunun komutasını almıştı. Çariçenin beceriksizliğine ve etrafını saran bozulmuş saray mensuplanna (1916'da öldürülen *Stannik* [kutsal kişi] Rasputin de dâhil) yönelik dedikodular Petrograd'ı (St Petesburg) sardı. Mart 1917'de, Rusya'nın siyasî, idari ve askerî durumu, akıllara gelmeyecek kadar kötüleşti.
3. 1903'te Rus Sosyalist Demokratik Parti iki gruba bölünmüştü: parti liderliğinin belirli sayıdaki seçilmiş devrimcilerle sınırlandırılmasını isteyen Bolşevikler ya da aşırılar ile daha geniş anlamda üyelik ve daha demokratik bir liderlik isteyen Menşevikler ya da ılımlılar.
4. Leon Troçki, *A History of the Russian Revolution,* 1–3. cilt, New York, 1932. Daha önceleri Troçki, Bolşevikleri kabul etmeyen bir Menşevik'ti.
5. R.H. McNeil, *Stalin, Man and Ruler,* New York, 1988.
6. Geçici Hükümetin, 6 Temmuz'da verdiği Bolşevik liderlerin yakalanması talimatı, Stalin'i kapsamıyordu.
7. O dönemde Rusya'da kullanılan eski Julian takvimine göre; Gregorian takvimine göre 7 Kasım.
8. Kasım 1918'de duyurulan seçim sonuçları, Bolşeviklerin 707 delegeden 225'ini aldığını gösteriyordu.
9. 1922'de GPU ve 1923'te Birleşik Hükümet Siyasî Örgütü–OGPU oldu.
10. J. Bradley, *Allied Intervention in Russia 1917- 1920,* Now York, 1968.
11. Kendilerini ne doğuya ne de batıya ait olan, ayrı bir medeniyet olarak düşünen insanlar.
12. D. McLellan, *Karl Marks,* New York, 1974.
13. II. ve III. Ciltler ölümünden sonra, 1885–94 döneminde yayınlandı.

14. Rusya'nın bir ekonomik durgunluk ülkesi olduğuna dair genel inanın aksine, Rusya'nın 1908 ve 1914 yıllar arasındaki büyüme oranı yüzde 8,8 idi. Demir külçesi üretimi–o günlerde ekonomik kalkınmanın ölçütlerinden biri–Rusya'da, Almanya'da olduğundan daha hızlı büyüdü.
15. Papa XIII. Leo'nun, ekonomi konularındaki tarihi bildirge olan 'Rerum Novarum'u ilan etmesinin yüz yıl sonrasında, Papa II. John Paul, güçlü değişimler gerektiren pazar ekonomisini desteklediği kendi ekonomi bildirgesi olan 'Centessimus Anno'yu ilan etti. II. John Paul'un kullandığı ifade, kapitalizm değil, 'serbest ekonomi'ydi.
16. Marksizm'in, Tannsız Kalvenizm olduğunu söyleyen kişi sosyalist kuramcı Eduard Bernstein (1850–1932) idi. Marksizm, yüce bir varlık inancı olmadan, inanç ve din rahatlığına sahiptir.
17. Max Weber (1930).
18. Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow,* Oxford, 1986.

13. SAVAŞ YILLARINDA ASYA

1. Birinci Dünya Savaşı sırasında Japonya, Çin'in bağımsızlığını tehlikeye atan taleplerde bulundu. 1915'te, Japonya Shantung, Manchurya ve İç Mongolya'da egemenliğini kurdu.
2. 1921 yılında, Dış Mongolya bağımsızlığını ilan etti. 1924'te Mongolya Halk Cumhuriyeti oldu ve Çin tarafından da 1946'da öyle tanındı; bağımsızlığı Çin ve Sovyetler Birliği tarafından Şubat 1950'de garanti altına alındı. Tibet'in deneyimi çok daha talihsizdi. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, komünist Çin, Tibet'e kendi egemenliğini kabul ettirme olayına girişti. Dalai Lama'nın Hindistan'a kaçtığı 1959 isyanından bu yana, Tibet bağımsızlığına yönelik tüm arzular zalimlikle bastırıldı.
3. Sun Yat-sen, Güney Çin Cumhuriyeti'ni 1911'de kurdu. H.Z. Schifferin, *Sun Yat-sen and the Origins of the 1911 Revolution,* University of California Press, 1969.
4. E. Hahn, Chiang Kai-shek: An Unauthorized Biography, New York, 1955.

5. Doğrudan bakış açısını görmek için Han Suyin'in otobiyografisini inceleyiniz. Üçüncü Kitap, *Birdless Summer,* London, 1968.
6. Bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya gelen Mao Zedong (1893–1976), 1921'de Çin Komünist Partisi'nin kurulmasına yardım etti. 1935'ten sonra yönetime geçti. 1949'da, milliyetçi kuvvetleri yenilgiye uğratarak, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk Başkanı oldu ve ölünceye kadar da bu mevkide kaldı. Marksist doktrinin aksine, o, devrimin kentli proletaryadan ziyade köylü kesimden gelmesi gerektiği görüşünü savunan ilk komünist liderdi. Stuart Schram, *Mao Tse-Tung,* New York, 1966; ayrıca Peter Short, *Mao, A Life,* New York, 2000.
7. Katılımcılar; Birleşik Devletler, Britanya, Çin, Japonya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Portekiz'di. Çin'in bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü teminat altına alındı; Japonya, Shantung eyaletini Çin'e geri vermeyi taahhüt etti; sermaye yapılandırması hususunda on yıllık borçları erteleme durumu üzerinde anlaşmaya varıldı.
8. 1882'deki Çin'i Dışlama Hareketi, Çinlileri, Birleşik Devletler'e göçü özellikle yasaklanan ilk milliyet yaptı. Japonya'ya karşı duyulan Birleşik Devletler düşmanlığı, Japonya'nın 1904–5 yıllarında Rusya'ya galip gelmesiyle büyümeye başladı. II. Dünya Savaşı'nda, Japon Amerikalıların tamamı gözaltına alındı.
9. R.J. Butow, *Tojo and the Coining of War,* Princeton, N.J., 1961.
10. Aralık'ta, doğu sularda Britanya'nın sadece iki savaş gemisini batırdılar, *Repulse* ve *Prince of Wales.*
11. Hint milliyetçiliği ve temsilci hükümete yönelik eğilim, İngilizler tarafından teşvik edildi. 1885'te, emekli bir İngiliz memur olan Allan Hume, tam anlamıyla ilk Hindistan siyasî örgütü olan Hint Ulusal Kongresi'nin kurulmasına yardım etti.
12. Müslüman Birliği'nin lideri ve daha sonra Pakistan'ın kurucusu.
13. Annam'da köylü soyunda dünyaya gelen Ho Chi Minh, erken yaşta komünist oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da Müttefiklerle savaştı. 1918'de, Fransız Komünist Partinin kurulmasına katkı sağladı. 1930'da, Rusya ve Güney Çin'deki sosyal eylemlerin ardından, gizlice Çin Hindi Komünist Parti'yi ve Vietminh hareketini başlattığı Vietnam'a döndü. Siyasî düşmanlarından sürekli olarak kaçmasının ar-

dından, İngilizler tarafından Hong Kong'da ve Milliyetçiler tarafından Çin'de tutuklandı. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin ilan edildiği Eylül 1945'te, Ho Chi Minh, Hanoi'de iktidara gelmeyi bekliyordu.

14. J.P. Balfour, *Ataturk,* London, 1964.
15. D. Vital, *The Origins of Zionism,* Oxford, 1975.
16. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Filistin'i kontrolü altında tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı 1893–4 sayımına göre, Filistin'de toplam 9.817 Yahudi ve 371.969 Arap vardı. 1914'teki rakamlar, 60.000 Yahudi'yi ve 500.000 Arap'ı işaret ediyordu.

14. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI: 1939–45

1. David Kaiser, *Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War,* Princeton, NJ, 1980.
2. S. Marks, *The Illusion of Peace: 1918–1933,* New York, 1976.
3. Versailles'te Almanlara uygulanan 'Carthaginian Barışı' efsanesinin yaratılmasında çok etkili olan; J.M. Keynes, *The Economic Consequences of the Peace,* New York, 1920. Ayrıca M. Trachtenberg, *Reparations in World Politics,* New York, 1980.
4. Benito Mussolini, bir demircinin oğlu olarak, İtalya'nın kuzey merkezinde doğdu. 1911'de sosyalist gazete *Avanti*'nin editörü oldu. Sosyalist ve barışçı ilkelerini bırakarak, 1915'te kuzey cephesinde İtalyan Ordusu'na katıldı. Savaş bittikten sonra, tüm İtalya'da kısa sürede anti-komünist grupların desteğini alan Fasci d'Italiani di Combattimenlo (Siyah Gömlekliler) grubunun oluşumuna yardım etti. Siyasî rakibi Giaeomo Mattleotti'nin öldürülmesinin ardından, 1924'te, faşizme karşı yükselen tüm karşı sesler susturuldu. D.M. Smith, *Mussolini: A Biography,* New York, 1982.
5. Tacitus bize, Roma Cumhuriyetinin, halk düzensizlikten bıktığı için Caesar'a boyun eğdiğini söylüyor.
6. Çoğu tarihçi, Nazi oylarının dokuz kat artmasını, ekonomik krizin giderek derinleşmesine bağlıyor. Hatta, 1929 'da–nispeten daha refah bir yıl–yapılan genel seçimler, Nazilerin cazibesinin çoktan artmaya başladığını gösteriyor.

7. Büyük Buhran, Birleşik Devletler'deki ticari çöküşle birlikte 1929'da başladı. 1932'de, Almanya'nın üretimi ve ticareti, 1928'deki rakamlarının yarısına kadar düşmüştü.
8. 'Great Men in History', 7. Bölüm, Morris R. Cohen, *The Meaning of Human History*, New York, 1947.
9. Birliğin Mussolini'yi Abyssina'da durdurmayı başaramaması, Hitler'i, demokrasilerin Birlik Sözleşmesi'ni devam ettirecek iradeden yoksun olduğuna inandırdı.
10. İtalya (1937), Macaristan ve İspanya (1939), Slovakya ve Bulgaristan (1940), Romanya (1941).
11. Çekoslovakya, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak varlığını gösteren bir grup ulus devletten biriydi (diğerleri Avusturya, Macaristan, Polonya, Yugoslavya, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya idi). Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya, Rus idaresinin 1917–18'de dağılmasıyla bağımsızlığını kazandı. Finlandiya hariç, Ağustos 1939'daki Sovyet-Alman sınır antlaşmasının gizli tutanağı altında Sovyetler Birliği tarafından yeniden ele geçirildiler.
12. 1938'den önce, bu terim, genellikle uluslar arasındaki gerekli ve arzulanan bir ilişki şeklinde anlaşılırdı. Andrew J. Crozier, *Appeasement and Germany's Last Bid for Colonies*, London, 1988.
13. Anthony Read and David Fisher, *The Deadly Embrace: Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact 1939–1941*, London, 1988. 1940 yılında, SSCB, Estonya'yı, Letonya'yı ve Litvanya'yı topraklarına kattı. Finlandiya 1939 kışında saldırıya geçti, kahramanca direniş gösterdi fakat Mart 1940'ta Rusya'nın şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Sözleşme'yi ihlal ettiği için SSCB 14 Aralık 1939'da Milletler Birliği'nden çıkarıldı.
14. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar, İngilizlerin yapacaklarından habersiz Belçika'yı ele geçirmişlerdi. Bu kez, Polonya'ya yapılacak bir saldırının Britanya'yı (ve Fransa'yı) savaşa dâhil edeceğini biliyorlardı. 31 Mart 1939'da, Chamberlain, Parlamentoda, Polonya'ya saldırılması halinde 'Majestelerinin Hükümetinin, kendilerini Polonya Hükümetine ellerinden gelen tüm desteği vermek zorunda hissedeceğini' bildirdi. Savaş ilanının ardından, Britanya ve Fransa, kendilerini Polonya'ya aslında yardım edemez bir konumda buldular.

15. J.P. Kennedy (Londra'daki Birleşik Devletler büyükelçisi), Amerikan politikasının oluşumunda etkili oldu. Diğer pek çok ateşli Amerikan soyutlama taraftarı gibi, o da ünlü havacı Charles Lindbergh tarafından yönlendirilen güçlü Amerika İlk Hareketi'ni destekledi. Bir zamanlar Birleşik Devletler'deki çoğunluğun fikrini temsil ediyor görünen Amerika İlk Hareketi, Japonların Aralık 1941'de Pearl Harbor'a düzenlediği saldırıdan sonra bir kaç saat içinde yok oldu.
16. Winston Churchill şöyle yazabilirdi: "O gece kurtulduğunu anlayan birinin rahatlığıyla uyudum."
17. Edouard Daladier, Georges Bonnet, Pierre Laval, Stanley Baldwin, Samuel Hoare, Ramsey MacDonald, John Simon, Edward Halifax ve Neville Chamberlain de dâhil olmak üzere.
18. 1938'de Almanya, GNP'sinin yüzde 17'sini–Britanya, Fransa ve Birleşik Devletler'in sahip olduklarının toplamını da geçen bir miktar–savaş hazırlığına adadı.
19. Teğmen P.K. Kemp, RN (Ret.), *Key to Victory,* Boston, 1958, s. 26.
20. Sadece Portekiz, İspanya, İsviçre, İsveç, İrlanda ve Türkiye tarafsız kalmayı başardı.
21. Bu noktada, Birleşik Devletler'in Alman savaş gemilerine karşı deniz koruması, Atlantik'in ortalanna kadar ilerledi ve Britanya'ya askeri yardım yapıldı.
22. Başkan Roosevelt, aynı gün Virginia Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: "Hançeri tutan el, onu komşusunun sırtına sapladı."
23. H.G. Dahms, *Die Geschichte des zweiten Weltkrieges,* Munich, 1983, s. 211, not 64.
24. İngilizler 449 savaş pilotu ve 900 uçak kaybetti.
25. A. Clark, *Barbarossa, The Russo-German Conflict, 1941–1945,* London 1965.
26. İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da komünist idaresindeki partizanlar, kralcı Sırp Çentikler ve Nazi kuklası Hırvatlar arasında yaşanan korkunç katliamda 1,7 milyon insan öldü.

27. W.H. Baldwin, *Battles Lost and Won*, New York, 1966, ss. 112–13.
28. Hitler'in 1939'da Çekoslovakya'yı topraklarına katmasının ardından, onu geçmeye çalışan Mussolini, Arnavutluk'u aldı. Ekim 1940'ta da Yunanistan'a saldırdı.
29. Bu çabalar, daha sonra Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin başına gelen Marshal Tito (Josip Broz, 1892–1980) liderliğindeki komünist direnişi tarafından hayal kırıklığıyla sonuçlandı.
30. John Toland, *Infamy, Pearl Harbor and its Aftermath*, New York, 1982. Toland yaptığı iddiada, Roosevelt ve onun üst danışmanlarının planlı saldırıdan haberdar olduklarını fakat Birleşik Devletler'i savaşa dâhil etmek için sessiz kaldıklarını belirtiyor. Birleşik Devletler uçaklarına ve savaş gemilerine büyük hasar verildi fakat filonun uçak gemileri limanın dışındaydı. Yakın zamanın yazarları, şifre kırma olaylarının da bulunduğunu öne sürdüler. Washington ise Japonların şifrelerini gerçekten kırdığını saklamayı umut ediyordu.
31. Haziran 1941'ten Haziran 1944'e kadar geçen üç yıllık sürede, Kızıl Ordu, Alman Ordusu'nun savaş kayıplarının yüzde 90'ından fazlasını verdi.
32. Savaşın başında, Ekim 1942'de, İngilizler, havada ezici bir üstünlüğe, asker sayısının üç katı ve Alman ve İtalyanlann toplam tanklarının altı katına sahipti.
33. Bir düşmandan ziyade bir müttefik olmak, İtalya'ya savaş biter bitmez büyük bir farklılık kazandırmak anlamına geliyordu.
34. Müttefikler tükenmek bilmeyen bir askeri kaynağa sahipti; silah açısından 20'ye 1 ve uçak bakımından 25'e 1 avantajlıydı. Buna ek olarak, Britanya'yı kıtadan ayıran suların tam kontrolüne sahiplerdi.
35. Japon zaferlerinin hiç birisinin, tam müttefik stratejisini zayıflatacak bir etkiye sahip olmamasına rağmen. C. Bateson, *The War ivith Japan*, East Lancing, Mich., 1968.
36. Truman bomba kullanımının yarım milyon Müttefik askerinin canını kurtaracağını düşünse de, dönemin en kötü ihtimalli senaryosu 20.000 ölümü göze aldı.
37. Japonlar bölgede 600.000 birliğe sahipti.

38. İkinci Dünya Savaşı Ölüm Oranları

	Askeri	Sivil	Yahudi[a]
Avusturya	380.000	145.000	(60.000)
Belçika	9.600	75.000	(25.000)
Britanya	271.300	60.000[b]	—
İngiliz Uluslar Topluluğu	133.000	—	—
Bulgaristan	18.500	Bilgi yok	14.000
Çin	1.324.500	10.000.000[c]	—
Çekoslovakya	6.700	310.000	(250.000)
Danimarka	4.300	Bilgi yok	—
Estonya	—	140.000	d
Finlandiya	79.000	Bilgi yok	—
Fransa	205.700	173.300	(65.000)
Almanya[11]	4.000.000	3.100.000	188.000
Yunanistan	16.400	155.300	(60.000)
Macaristan	147.400	280.000	(200.000)
İtalya	262.400	93.000	(8.000)
Japonya	1.140.400[e]	953.000	—
Letonya	—	120.000	d
Litvanya	—	170.000	d
Hollanda	13.700	236.300	(104.000)
Norveç	4.800	5.400	900
Polonya	320.000	6.028.000	(3.200.000)
Romanya	519.800	465.000	(425.000)
Birleşik Devletler	292.100	—	—
SSCB	13.600.000	7.720.000	(1.252.000)
Yugoslavya	305.000	1.355.000	(55.000)
Toplam	23.054.600	31.584.300	5.906.900

(a) Parantez içindeki rakamlar da sivil kayıplara dâhil edilmiştir. (b) Rakamlar Dahms (1983), s. 616'dan alınmıştır. (c) Tahmini. (d) Baltık devletleri (228.000). (e) Japonya'nın askeri kayıpları, 1990'lı yıllarda 2.000.000 olarak değiştirilmiştir.

Kaynak: Robert Goralski (ed.), *World War II Almanac*, New York, 1981.

39. Arno J. Mayer, *Why did the Heavens Not Darken? The Final Solution in History*, New York, 1989. Ayrıca Charles S. Maier, *The Unmastcrable Past: History, Holocaust and Genman Identity*, Cambridge, Mass., 1989. Ayrıca Lucy S. Dawidowicz, 'Perversions of the Holocaust', *Commentary*, October 1989.
40. 1944'te taraf değiştirerek suçlamalardan kaçınan İtalya hariç.
41. Jackson şöyle dedi: "Mahkûm edip cezalandırmaya çalıştığımız yanlışlar o kadar iyi planlanmış, o kadar kötü niyetli ve o kadar tahrip edici ki, medeniyet onların göz ardı edilmesine tahammül edemez, çünkü onlar tekrarlandıkça ayakta kalamaz." Robert H. Jackson, 'Açılış Konuşması', in *Trial of German War Criminals*, Senate Doc. no. 129, 79th Kongre, 1. oturum, Washington DC, Government Printing Office, 1946, s. 1. Nuremberg'deki sanıkların on ikisi ve Japonya'dakilerin yedisi asılarak ölüme mahkum edildi.
42. Sivillere ve savaş suçlularına nasıl muamele edileceğine dair toplanan 1897 Cenevre Toplantısı ve 1899 Lahey Toplantısı, tüm savaşan güçler tarafından az ya da çok da olsa ihlal edildi.
43. Dahms (1983), s. 618.
44. Nuremberg ve Tokyo'da yargılananlar, V. Henry'deki suçlanan askerlerin yaptığı savunmayı yaptılar: "Kralın adamlan olduğumuzu bilmek bize yeter. Bizim krala sadakatimiz, bizi bu suçtan arındırır."
45. Ann and John Tusa, *The Nuremberg Trial*, New York, 1984; ayrıca, R.H. Minear, *Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial*, Princeton, NJ, 1971.
46. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Nuremberg duruşmalarından doğan 1948'deki Soykınm suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesi Toplantısı'nı ve 1949'daki Cenevre Toplantısı'nı onaylamasına rağmen, 1945'ten itibaren bulgular, Nuremberg ve Tokyo duruşmalannın sınırlı etkiye sahip olduğunu öne sürmüştür.
47. Roosevelt, 1943'te yapılan Kahire Konferansı'nda, Çin'i beşinci güç olarak görmekte ısrarlıydı. Churchill buna itiraz etmişti.
48. Rusya, Polonya'ya saldırarak 1919–20'de Polonya'ya kaptırdığı toprakları yeniden işgal etmiş oluyordu. Polonya'nın Rusya'ya karşı verdiği kayıplar, Almanya topraklarıyla telafi edildi. Bugünkü Polon-

ya'nın yaklaşık üçte biri–Silezya, Pommerania, Batı Prusya ve Doğu Prusya'nın bir bölümü–Alman topraklarıydı. Yalta anlaşması, Polonya ve Almanya arasındaki gelecekteki ihtilafın zeminini hazırlamakla kalmadı, Polonya'yı Rusya'nın bir rehinesi konumuna getirdi.

49. Artık Almanlardan çok Ruslardan korkulduğu ve Almanya'nın zayıflamasının Sovyet komünizminin güçlenmesi anlamına gelebileceği için, bazı Amerikalılar ve Brilonlar (özellikle de Churchill), Hazine Bakanı Henry Morgenthau'nun Almanya'yı kırsal bir devlet haline getirmesini engellediler. Ruslar, Morgenthau Planı'nın en güçlü destekçileriydiler.

51. Ödemeler devam etti. Daha önceki köle işçileri, 2001'de Almanya'dan tazminat aldılar.

15. TERÖR DENGESİ

1. Roosevelt'in görüşleri, Avusturya dışişleri bakanı Metternich tarafından, 1815 Kutsal İttifak'ta öne sürülen, dünya barışı için aynı büyük tasarıyı yansıtıyordu. Bir Birleşmiş Milletler fikrinin semeresini almak tam anlamıyla Roosevelt'e yüklenebilirdi.
2. Ayrıca bu olaya karışanların utancıyla, İngilizler ve Amerikalılar, ne Almanya adına savaşan ne de Batı'ya kaçan Ruslarm geri verilmesine yönelik Rus taleplerini kabul ettiler; bu adamların çoğunun daha sonra idam edileceğini fark etmelerine rağmen. Nicholas Bethell, *The Last Secret: The Delivery to Stalin of Over Two Million Russians by Britain and the United States,* New York, 1974.
3. Truman'ın Ruslara karşı katı tutumu (Postdam'da, Amerika'nın atom bombasını elinde bulundurduğu haberini aldıktan sonra) ve deneyimsizliği, soğuk savaşın harekete geçmesine katkı sağladı.
4. Ekim 1947'de, Cominform (1943'te Stalin'in feshettiği Üçüncü Komünist Enternasyonal–Comintern'ün varisi) tüm dünyada komünist hareketi koordine etmek adına yeniden kuruldu. Yugoslavya ile yenilenen dosluğu bir jest olarak, Cominform 1956'da kaldırıldı.
5. Amerika'nın engelleme politikasının yazarı, Birleşik Devletler'in SSCB büyükelçisi George F. Kennan'dı. *Foreign Affairs,* Temmuz 1947'de 'X' imzasıyla yazdığı makaleye bakınız.

6. 1947'de Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı General George Marshall (1880–1959) tarafından önerildikten sonra, batı Avrupa ülkelerine 13,5 milyon dolarlık ekonomik ve finansal yardım sağladı (yardım Sovyet bloğunda reddedildi; Kremlin, Polonya'nın yardım başvurusunu çekmesi emrini verdi). 1948'de başlatılan Marshall Yardımı, 1952'de durduruldu. Michael J. Hogan, *The Marshall Plan,* Cambridge, 1987.
7. Ann and John Tusa, *The Berlin Blockade,* London, 1988.
8. Üye devletler: Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa (1966'dan itibaren sembolik üyelik), Birleşik Krallık, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Birleşik Devletler idi. Yunanistan ve Türkiye 1952'de, Federal Almanya Cumhuriyeti 1955'te ve İspanya 1982'de katıldı.
9. 1968'de Portekizli diktatör Antonio de Oliveira Salazar'ın ölümü, militaristler ve komünistler arasında bir mücadele başlattı.
10. Batı Almanya, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Sovyetler Birliği dâhil olmak üzere.
11. Sovyetler Birliği ve Japonya arasındaki düşmanlıklar, 1956'da resmen sona erdi. Rusların zıtlıktan çekilmesiyle Japonya, Birleşmiş Milletler'in bir üyesi olarak yerini aldı. Haziran 1968'de, Birleşik Devletler, Iwo Jima ve Marcus Adaları'nı içeren bazı Pasifik adalarının kontrolünü Japonya'ya bıraktı. Mayıs 1972'de askeri üsler Birleşik Devletler'de kalmak üzere Okinawa geri verildi.
12. Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletleri kapsıyordu.
13. Muhtemel Rus saldırılarına karşı korunma anlamına geliyordu. İran, Irak, Pakistan, Türkye ve Birleşik Krallık'ı içeriyordu. Birleşik Devletler savunma anlaşmasını finanse etse de, tam üyeliği reddetti. Irak 1959'da çekildi.
14. Riley, ss. 257–62.
15. 20 Mayıs 1989'da Hindistan, orta menzilli bir balistik füze geltirilmesini kabul eden ilk üçüncü dünya milleti oldu.

1. 1919'da oluşturulan İngiliz Batı Afrika Ulusal Kongresi, gelecekteki gelişmeler için bir zemin hazırladı.
2. J.D. Hargreaves, *The Decolonization of Africa,* London, 1988.
3. 1884 Berlin Konferansı'nın ardından, Almanya Togo ve Kamerun'u aldı. Ayrıca Alman Güneybatı Afrika olan bir sahil toprağı bloğunu da elde etti. Almanya bu toprakları 1919'da İngiltere'ye kaptırdı.
4. 1890 yılında Alman idaresindeki Doğu Afrika üzerinde idari üstünlük ilan edildi. Almanya'nın Uganda'dan çıkma sözüne karşılık, İngilizler 1815'te Danimarka'dan aldıkları Alman Heldoland'dan vazgeçtiler. Alman idaresindeki Doğu Afrika (daha sonra Tanganyika adıyla anıldı), Afrika'daki diğer Alman topraklarıyla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin eline geçmişti.
5. 1966 yılında, BM Güvenlik Konseyi, siyah karşıtı ırkçı kanunlarla mücadele etmek için Rodezya'ya yaptırımlar uyguladı. Bunlan daha sonra 1968'deki ticari ambargo izledi.
6. Lance E. Davies and A. Huttenback, *Mammon and the Pursuit of Empire,* Cambridge, 1988.
7. T.R.H. Davenport, *South Africa: A Modern History,* 2. bas., Toronto, 1978; ayrıca F.W. de Klerk, *The Last Trek- A New Beginning: An Autobiography,* New York, 1999; ve Anthony Sampson, *Mandela: TheAuthorized Biography,* New York, 1999.
8. 1980'li yıllarda Birleşmiş Milletler, beyazların kontrolündeki Güney Afrika'ya karşı elini yaptırımlarla güçlendirmeye çalıştı.
9. Nelson Mandela'nın, ırkçılığa karşı başkaldırısı nedeniyle 1950'li yıllarda Güney Afrika'ya girmesi yasaklandı. 1960'larda ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı ve hapiste geçirdiği 27 yılın ardından 1990'da serbest bırakıldı.
10. Dünyanın bilinen altın rezervlerinin yaklaşık yarısına sahip olarak, komünist olmayan dünyada çıkarılan altının büyük bölümünü üretmektedir (1999'da dünya toplam üretiminin beşte birinden fazlası). Güney Afrika ayrıca diğer ülkelerden daha fazla mücevher, elmas ve platin çıkarmaktadır. Antimon, krom madeni ve vanadyumun önde

giden kaynağı konumundadır. Onun uranyum ve krom miktarı Batı için esas niteliğindedir. Birleşik Devletler'e manganez, platin ve endüstriyel elmas sağlayan başlıca etmendir.

11. Afrika başarıları için bkz. 'Whose Dream Was it anyway? Twenty-Five Years Of African Independence', Michael Crowder, *African Affairs*, January 1987.
12. Birleşik Devletler Mülteci Komitesi tarafından yayınlanan *The World Refugee Survey, 2000*, 60 ülkeden 35 milyon mülteciyi listeledi; bunların 21 milyonunun yeri dâhili olarak değiştirildi.
13. 1999 sonunda Afrikalı Mültecilerin tahmini rakamları

Ülke	*Başka Ülkelere Gidenler*	*Dâhili Yer Değiştirenler*
Cezayir	Bilgi yok*	Bilgi yok*
Angola	340.000	2.000.000
Burundi	310.000	800.000
Çad	45.000	Bilgi yok
Kongo (Zaire)	240.000	800.000
Kongo (Cumhuriyeti)	25.000	500.000
Eritre	320.000	250.000
Etiyopya	50.000	300.000
Gine-Bisav	5.000	50.000
Liberya	250.000	50.000
Moritanya	45.000	Bilgi yok
Nijerya	1.000	50.000
Ruanda	35.000	600.000
Senegal	10.000	5.000
Sierra Leone	460.000	500.000
Somali	425.000	350.000
Sudan	420.000	4.000.000
Uganda	15.000	450.000
Batı Sahra	110.000	Bilgi yok

*tahminler yüz binlerdedir.

Kaynak: Birleşik Devletler Mülteci Komitesi, farklı organlardan elde edilen tahminlerde büyük bir farklılık vardır.

14. Dünya Bankası, merkezi Washington DC'de olmak üzere Uluslararası Kalkınma Bankası (BM'nin bir organı) olarak 1945'te kuruldu.
15. Birleşmiş Milletler'in bir organı olarak 1945'te kuruldu. Merkezi Washington DC'dedir.
16. Karl Maier, *This House Has Fallen: Midnight in Nigeria,* London, 2000.
17. O zaman Belçika Kongosu olarak bilinen Zaire, 1960'ta bağımsızlığını elde ettiğinde, 93.340 kilometrelik sağlam yollara sahipti; şimdi bu yolların 9.980 kilometresi kullanılabilir durumdadır.
18. Swahili, uluslararası bir Afrika dilidir fakat şu anda çoğu Afrikalı bu dili kullanmıyor.
19. OAU'nun hedefleri, Afrika birliğinin ilerletilmesi, siyasî, ekonomik, kültürel, bilimsel sağlık ve savunma alanındaki politikaların düzenlenmesi, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması, mevcut sınırların korunması ve soğuk savaşta tarafsız kalınması idi.
20. Sahra-altı Afrika, gelişmekte olan dünyadaki kişisel doğrudan yatırımın çok küçük bir bölümünü alıyor. En büyük payı ise Doğu Asya ve Pasifik bölgesi alıyor.

17. KOMÜNİZM VE KOMÜNİZMİN SSCB İLE DOĞU AVRUPA'DAKİ ÇÖKÜŞÜ

1. Nikita Kruşçev, *Kruşçev Remembers,* çev. Strobe Talbot, Boston, 1970.
2. S. White, *Gorbachev and After,* Cambridge, 1991.
3. Mikhail S. Gorbachev, *Perestroika,* New York, 1987; ayrıca *On My Country and the World,* New York, 1999.
4. Litvanya bağımsızlığını Mayıs 1989'da, stonya Mart 1990'da, Ukrayna ve Beyaz Rusya Temmuz 1990'da (ve tekrar Ağustos 1991'de), Türkmenistan ve Tacikistan Ağustos 1990'da, Kazakistan Ekim 1990'da, Gürcistan Nisan 1991'de, Moldova, Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan Ağustos 1991'de ve Ermenistan Eylül 1991'de elde etti.

5. 1986'da Komünist Parti yönetim kurulunun bir üyesi ve SSCB dağıldıktan sonra Rusya Federasyonu olan Rus Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Devlet başkanı oldu. Leon Aron, *Yeltsin: A Revolutionary Life,* New York, 2000.
6. Rusya Federasyonu ve Çeçenya arasındaki savaşın Temmuz 1996'da ve ardından 2001'de tekrar yapılan ateşkesle bitmesine rağmen, Çeçenya'nın durumu hâlâ çözümlenmeyi bekleyen bir konu.
7. Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasında, Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlandırılması ve Azaltılması üzerine, 31 Temmuz 1991'de yapılan antlaşma.
8. W. Laquer, *Soviet Union 2000: Reform or Revolution?* New York, 1990.
9. T.G. Ash, *The Polish Revolution: Solidarity,* New York, 1984.
10. S. Ramet, *Nationalism and Federalism in Yugoslavia,* Bloomington, Indiana, 1992.
11. Makedonya, Sırbistan'ın güney bölgesiydi. 1946'da bir Hırvat olan Tito, Sırplan zayıflatmak, Yunan Makedonya'da hak iddia etmek ve Bulgaristan'ın bölgeye yönelik isteklerini etkisiz kılmak için bu bölgeyi yarattı.
12. 1999'da, NATO'nun Sırbistan'a karşı Kosova için yaptığı savaş konusunda bkz. *NATO's Empty Victory,* yay. Ted Galen Carpenter, Chicago, 2000.

18. YİRMİNCİ YÜZYILDA LATİN AMERİKA VE BİRLEŞİK DEVLETLER

1. Birleşik Devletler, yedi yıllık uyuşmazlığın ardından 1921 yılında, Panama topaklarının kaybı için Kolombiya'ya 25 milyon dolar ödedi.
2. 2 Aralık 1823'te Başkan James Monroe tarafından ilan edildikten sonra, Avrupalıların batı yarıkürede daha fazla sömürgecilik kurmasını yasakladı. Yirminci yüzyıla girene kadar, Latin Amerikan cumhuriyetlerini dış siyasî müdahalelerden ve askeri tehditlerden koruyan, Amerikan değil İngiliz donanmasıydı.

3. Ondokuzuncu yüzyıldaki ulusal rekabetler ve sınır anlaşmazlıkları, cumhuriyetlerin kendi aralarında en az beş savaş yapmalarına neden oldu. 1825 ve 1828 arasında Brezilya Arjantin ile savaştı. 1842 ve 1852 arasında Arjantin önce Uruguay ve sonra Brezilya ile savaştı. 1864 ve 1870 arasında Paraguay Brezilya, Uruguay ve Arjantin ile savaştı. Şili, 1836 ve 1839 ile 1879 ve 1883 arasında Peru ve Bolivya ile savaştı.
4. 19 Ocak 1917'de, Alman Dışişleri Bakanı Alfred Zimmermann, Meksika'daki Alman Vekil von Eckhardt'a, Birleşik Devletler'in savaşa girmesi olayında Meksika'nın desteğini almaya çabasıyla şifreli bir mesaj yolladı. Almanlar, Meksika'yı New Mexico, Teksas ve Arizona'da kaybettiği topraklara yeniden kavuşturma işini üstlendi. Mesaj İngilizler tarafından ele geçirildi ve 1 Mart 1917'de Birleşik Devletler basınına verildi.
5. Britanya'nın 1900 ve 1914 arasındaki toplam yatırımı, 2,5 milyar dolardan 3,7 milyar dolara çıktı; Arjantin ve Brezilya toplamın yüzde 60'ını ve Şili, Peru, Meksika ve Uruguay kalanın büyük kısmını aldı. 1914'te batı yarıküredeki İngiliz yatırımları yaklaşık olarak eşit bir şekilde bölünmüştü; toplamın yüzde 20'si Latin Amerika'ya, yüzde 20'si Birleşik Devletler'e. 1860'lı yıllardan beri büyük bir kaynak olan Fransız yatırımları, 1914'te üçe katlanarak 1,2 milyar dolara çıktı. Özellikle Arjantin, Brezilya, Şili ve Meksika'ya yapılan Alman yatırımları, 1914'te 900 milyon dolar civarındaydı. Britanya gibi, Alman sermayesi de, kıtanın kuzey ve güney yarısına bölündü.
6. 1918 yılında, Şili bakırının yüzde 92'si, Venezuella, Peru ve Kolombiya petrolünün yüzde 50'si, Vezuella demirinin yüzde 50'si ve Küba şekerinin üçte ikisi Birleşik Devletler yatırımcılarının elindeydi. O dönemde, Guatemala, Nikaragua, Honduras ve Panama'da Birleşik Devletler sermayesiyle muz tekelleri kurulmuştu (bundan dolayı Muz cumhuriyetleri etiket oldu).
7. 1930'lu yıllarda Birlik, Bolivya ve Paraguay (1928–38) ile Peru ve Kolombiya (1932–35) arasındaki savaş halini durdurmak için müdahalede bulundu.
8. Bir ülkenin ihracatlarının değeri, onun GNP'sinin yüzde 20'si ile 40'ı arasında değişiyordu.

9. Arthur Salter, alıntı *The Problem of International Investment*, R.I.I.A.,1937, yeni bas., New York, 1965, s.ll.
10. Kuzey ve Güney Amerika'nın otuz beş ülkesinin hepsi Organizasyon'a bağlıydı. OAS Nikaragua ve Costa Rica arasında 1940'lı ve 1950'li yıllarda yaşanan bölgesel çekişmelerin, Nikaragua ve Honduras arasında 1957'deki sınır çatışmasının ve El Salvador ve Honduras arasında 1969'da yaşanan savaşın yatıştırılmasında etkili oldu.
11. 1959'da General Fulgencio Batista'yı (1901–73) deviren Castro, Haziran 1960'ta Birleşik Devletler şeker şirketlerinin topraklarına ve rafinerilerine el koydu. Aynı yılın Ekim ayında, Birleşik Devletler'inin elindeki finansal, ticari ve endüstriyel işletmelerini kamulaştırmaya başladı. Birleşik Devletler ise bu duruma, Küba şekeri kotasını yüzde 95 azaltarak, ticari bir ambargo uygulayarak ve Ocak 1961'de diplomatik ilişkilerini koparark karşılık verdi. Birleşik Devletler, Şubat 1962'de, Punta del Este'de yapılan bir OAS toplantısında, Küba'yı OAS'nin dışında bırakmayı başardı.
12. Carter, Birleşik Devletler'in 'saygın ulusal bağımsızlık ve müdahale etmeme ilkesi'ne bağlılığını yeniden doğruladı. 1978'de onaylanan antlaşmayla, Panama Kanalı, 31 Aralık 1999'da tamamen Panama kontrolüne verildi.
13. Asi lider Augusto Sandino, 1934'te Nikaragua Ulusal Muhafızları tarafından öldürüldükten sonra ulusal bir kahraman oldu. Daniel Ortega'nın önderliğini yaptığı Sandinistalar, 1979'da, kırk yıldır devam eden Birleşik Devletler destekli Anastasio Somoza Debayle diktatörlük rejimini başarıyla sonlandırdılar. Neill Macaulay, *The Sandino Affair*, Durham, N.C., 1984.
14. Latin Amerika, siyasî istikrarsızlığı nedeniyle, sadece üç sosyal devrim yaptı: Meksika (1911–1917, uzun süren Porfirio Diaz'ın diktatörlük yönetiminden [1876–1911] sonra), Arjantin (1943, Ramon S. Castillo'nun hükümeti askeri bir cunta tarafından devrildiğinde) ve Küba (1959, Castro Batista'yı devirdiğinde).
15. Petrol fiyatları 1972'de varil başına 2,70 dolarken, 1976'da 9,76 dolara çıktı. 1979'daki ikinci petrol fiyatı artışı, petrolün varil başına fiyatını 1982'de 33,47 dolara yükseltti.

16. Brezilya'nın 1947'den 1960'a kadar geçen dönemdeki toplam sermaye geliri, 1,8 milyar dolardı; toplam gider ise 3,5 milyar dolardı. 1960 ve 1966 arasında, Birleşik Devletler'den Latin Amerika'ya doğrudan yapılan yatırım akışı 2,8 milyar dolan buluyordu. Ülkeye geri dönen kazanç miktan ise 8,3 milyar dolardı.
17. Kalkınma İttifakı, resmi anlamda, Ağustos 1961'de, Punta del Este, Uruguay'da yapılan Inter-Amerikan Ekonomik ve Sosyal Konferansı'nda var oldu.
18. Bazı ülkeler tarımsal reformlara başladılar; en büyük ve en başarılı olanlardan biri, 1965'te başlatılan Şili'nin reformuydu. 1973'ten sonra, General Pinochet'in hükümeti bu çabaların önüne geçti.
19. 1960'lann ortasında, bir zamanlar baskın konumdaki Britanya, Latin Amerika ihracatının yaklaşık sadece yüzde 9'unu alıyor ve ithalatının yüzde 5'inden çok az fazlasını karşılıyordu. Birleşik Devletler'in ithalat ve ihracatındaki rakamlar yaklaşık yüzde 40'tı. 1970'te Birleşik Devletler ithalatının yarısı, batı yarıküreden geliyordu (Kanada dâhil); Birleşik Devletler ihraç ürünlerinin toplamının yaklaşık olarak yarısı Orta ve Güney Amerika'ya gidiyordu.
20. 1970 yılında Batı Almanya, dünyanın önde gelen ürün ihracatçısı olarak Birleşik Devletler'in yerini aldı. Birleşik Devletler liderliğini 1989'da yeniden elde etti.
21. 1989'da Japonya, dış yardımın en büyük bağışçısı konumunda Birleşik Devletler'i geride bıraktı.
22. Brezilya'nın 1989 yılındaki borç ödemesi (115 milyar dolarlık bir esasa dayanarak), GNP'sinin yüzde 4,5 idi, aynı yıl bu oran yüzde 0,5 artış gösterdi. İşleri kötüleştiren ise, dünya dolar fiyatının temel üretimde düşüşe devam etmesiydi.
23. LAFTA, Haziran 1960'ta Uruguay'da, Montevido Antlaşması ile kuruldu. Üyeler; Arjantin, Brezilya, Meksika, Paraguay ve Uruguay'dı. Kolombiya ve Ekvador 1961'de, Venezuella ve Bolivya sırasıyla 1966'da ve 1967'de katıldı. Onun yerini, 1980 yılında Latin Amerika Bütünleşme Ortaklığı (LAIA) aldı.
24. Temeli, Orta Amerika Ekonomik Bütünlük Antlaşması ile Aralık 1960'ta atıldı. Guatemala, Honduras ve Nikaragua;. Costa Rica

1962'de katıldı. Bu antlaşma, ayrıca, Orta Amerika Devletleri Organizasyonu ya da OPIX'A (Organization de Estados Centroamericanos) olarak da adlandırıldı.

25. Üyeler; Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru ve Venezuella idi (Şili 1976'da çekildi).
26. Üyeler; Arjantin, Bolivya, Brezilya, Uruguay ve Paraguay idi.
27. Üyeler; Barbados, Guyana, Jamaika, Trinidad ve Tobago idi. 1974'te Antigua ve Barbuda, Belize, Dominica, Grenada, St Lucia, St Vincent ve Grenadine adaları, Montserrat ve St Kitts ile Nevis de katıldı. Surinam'ın katılımı 1995'te gerçekleşti. Bahama Adaları, Topluluk'un üyesiydi ama Ortak Pazar'ın değil. Ayrıca, 1968'in başlarında kurulan CARIFTA (Karayib Serbest Ticaret Ortaklığı) olarak da adlandırıldı.
28. Brezilya, Dünya Bankası ve IMF tarafından uygulanan tasarruf programlarını protesto kapsamında, Mart 1989'da, tarihindeki en büyük genel ayaklanmayı yaşadı.
29. Peru'nun 1988'deki enflasyon oranı yüzde 1.720 idi; 1989'da ise yüzde 2.775. 1990 yılının başlarında Arjantin, yüzde 3.000'e yakın bir enflasyon oranına sahipti.

19. BATI AVRUPA VE KUZEY AMERİKA

1. 567 üyeli Avrupa Parlamenter Kurulu, Mayıs 1949'da Avrupa Konseyi Yasası'nın imzalanmasına dayanır. Kurucu üyeler; Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda Cumhuriyeti, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık'tı. Diğer pek çok Avrupa devleti daha sonra Kurul'a katıldı.
2. Üyeler; Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Batı Almanya, Fransa ve İtalya idi.
3. Üyelik başvurulan Bulgaristan (7,8 milyon), Kıbrıs (882,000), Çek Cumhuriyeti (10,2 milyon), Estonya (1,4 milyon), Macaristan (10 milyon), Letonya (2,4 milyon), Litvanya (3,7), Malta (390,000), Polonya (38,7 milyon), Romanya (22,4 milyon), Slovakya (5,5 milyon), Slovenya(2 milyon) ve Türkiye'den (66,2 milyon) geldi.

4. Eylül 2000'de Danimarkalılar, Euro dolaşım bölgesi üyeliğini reddettiler.
5. AB üyelerinin kişi başına düşen GDP 21.110 dolardı; aday ülkelerinin değerleri ise şöyleydi: Bulgaristan $4,300; Kıbns $12,000; Çek Cumhuriyeti $11,700; Estonya $5,600, Macaristan $7,800; Letonya $4,200; Litvanya $4,800; Malta $13,800; Polonya $7,200;Romanya $3,900; Slovakya Cumhuriyeti $8,500; Slovenya $10,900; Türkiye $6,200.
6. M.L.G. Balfour, *West Germany: A Contemporary History,* London, 1983.
7. W.E. Griffith, *The Ostpolitik of the Federal Republic of Germany,* Cambridge, Mass., 1978.
8. 1949'da kurulan NATO (Kuzey Atlantik Antlaşma Organizasyonu), doğu Avrupa'daki Sovyet gücüne karşılık vermeyi edefliyordu. Esas üyeler; Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Büyük Britanya, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Birleşik Devletler'di. Yunanistan ve Türkiye 1952'de, Batı Almanya 1955'te ve İspanya 1982'de katıldı. Organizasyon sonunda Birleşik Devletler egemenliğine girdi. Sovyetler Birliği'nin 1990'da çökmesiyle birlikte, asıl amacının dışına çıktı.
9. P. Williams ve M. Harrison, *Politics and Society in Dc Gaulle's Republic,* New York, 1991.
10. A. Sampson, *The Changing Anatomy of Britain,* New York, 1982.
11. P. Riddell, *The Thatcher Decade,* Oxford, 1989.
12. İtalya için Avrupa içi göç konusunda yeni hiçbir şey bulunmuyor. 1890'larda İtalyanlar Amerika'dan çok Fransa ve Almanya'ya göç etti.
13. Phyllis Bennis, *Calling the Shots: How Washington Dominates Today's UN,* New York, 2001.
14. R. Bothwell, T. Drummond and J. English, *Canada Since 1945,*Toronto, 1981.

1. Bağımsız Hindistan'ın (1947–64) ilk başbakanı ve Hint Ulusal Kongre Partisi'nin dört kez Başkanı oldu(1929–30, 1936–37, 1946 ve 1951–54). *The Autobiography of Jawaharlal Nehru,* New York, 1941.
2. H. Belitho, *Jinnah,* London, 1954.
3. Müttefik olmayan ulusların ikinci bir konferansı, 1961'de Belgrat'ta gerçekleşti.
4. Hindistan, Şubat 2001'de, ilk kez Kasım 2000'de kabul edilen tek taraflı bir ateşkesi yeniden uzattı.
5. K. Bhatia, *Indira: A Biography,* New York, 1974.
6. 1 Haziran 2001'de, Kral Birenda ve kraliyet ailesinden dokuz üye, daha sonra kendini öldüren veliaht prens Dipendra tarafından öldürüldü.
7. J. Silverstein, *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,* New Brunswick, NJ, 1980.
8. Ağustos 1967'de oluştu, 2001'de üyeleri Brunei Sultanlığı, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'dı.
9. K. von Vorys, *Democracy without Consensus,* Princeton, N, 1975.
10. S. Karnow, *Vietnam,* New York, 1983.
11. D. Wyatt, *Thailand,* New Haven, Conn., 1982.
12. Sukarno, Endonezya Ulusal Parti'nin 1928'de kurulmasına yardım etti. 1955'te müttefik olmayan Afrikalı ve Asyalı milletlere Bandung Konferansı'nda ev sahipliği yaptı. 1959'da diktatör güçler kazandı. 1967'de, askeri bir darbenin ardından, görevden alındı. J. Legge, *Sukarno,* NewYork, 1972.
13. D.J. Steinberg, *The Philippines,* Boulder, Col., 1971.
14. S. Karnow, *Mao and China: Inside China's Cultural Revolution,* New York, 1972, ayrıca Peter Short, *Mao- A Life,* New York, 2000.
15. Jiang Qing, Zhang Chungqiao (dönemin Başbakan Vekili), Wang Hongwen (Partinin Başkan Yardımcısı) ve Yao Wenyuan (tartışmacı).
16. R. Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China,* New York, 1994.

17. H. Harding, *A Fragile Relationship: the US and China since 1972*,Washington, DC, 1992.
18. Öğrenci ve sivil katliamları Asya'nın yakın tarihinde oldukça yaygındı: 1976'da Tayvan Ordusu Thammasat Üniversitesi'nde yüzlerce öğrenciyi öldürdü; 1980'de Güney Kore ordusu Kwangju'da binlerce sivili öldürdü; Tayvan'daki Chiang-kai Shek ve Endonezya'daki Suharto yönetimleri ancak binlerce kişinin katledilmesinin ardından kurulabildi; Mao'nun kendi vatandaşlarını öldürmesi bir efsanedir.
19. E.F. Vogel, *The Four Little Dragons*, Cambridge, Mass., 1991.
20. M. Schaller, *The American Occupation of Japan*, New York, 1985; ayrıca J.W. Dower, *Embracing Defeat*, New York, 1999.
21. Martin ve Susan Tolchin, *Buying into America*, New York, 1988. Daha iyimser bir bakış açısı için bkz. Edward M. Graham and Paul R. Krugman, *Foreign Direct Investment in the United States*, Washington, DC, 1990.
22. Daha Büyük Suriye kavramı, Filistin, Trans-Ürdün, Lübnan, Irak ve Türkye'nin de bölümlerinin dâhil olduğu bir dönemi kapsayan, çok eski zamanlardan 1920'ye (bir Fransız mandası olduğu yıl) kadar mevcuttu.
23. 1948'de İsrail devletinin kurulmasından bu yana, Birleşik Devletler, İsrail davasında desteğini hiç esirgemedi. BM'de pek çok kez İsrail adına veto etme hakkını kullandı. Başka hiçbir ülke bu kadar fazla Amerikan yeteneğinden, zamanından ve servetinden faydalanamamıştır. Sadece sosyal yardım anlamında, 1948'den beri, Birleşik Devletler İsrail'e yaklaşık 90 milyar dolar temin etti; Marshall Planı'yla Avrupa'ya yaptığı yardımdan pek çok kez fazla. 2001 yılında İsrail, hâlâ Birleşik Devletler'den en çok yardım alan devletti. Ayrıca İsrail, dışarıda, özellikle Birleşik Devletler'de yaşayan Yahudilerin yatırımından da faydalanmaktadır.
24. OPEC 1960'ta kuruldu. 2001 yılında üyeleri; Cezayir, Endonezya, Iran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuella idi. Suudi Arabistan, İran ve Irak petrol kaynakları yönünden lider konumundadır.

25. İsrail 1993'e kadar FKÖ ile görüşmeleri reddetmişti çünkü İsrail'in var olma hakkını kabul etmemişti. 1985 yılında Ürdünlü Kral Hüseyin ve FKÖ'den Yaser Arafat, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesi halinde, İsrail ile bir barış yapma isteklerini bildirdiler. Arafat, Birleşik Devletler'in Filistinlilerin özerklik haklarını açıkça onaylaması durumunda, İsrail'in varlığını teminat altına alan BM 242. Kararı'nın kabul etmeyi garanti etti. 13 Kasım 1988'de FKÖ, BM 242. Kararı'nı kabul etti.
26. Edward W. Said, *The Politics of Dispossession,* New York, 1994; ayrıca Benny Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict 1881–1999,* New York, 1999; ve Avi Shlaim, *The Iron Wall: Israel and the Arab World Since 1948,* New York, 1999.
27. Nadav Safran, *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security,* Cambridge, Mass., 1985.
28. Avustralya, Avustralasya'da ırkçılığı uygulayan tek ülke değildi. Örneğin Japonya, Malezya, Tayland ve Çin, göç politikalarında kurumlaşmış bir ırkçılığa sahip olan ülkeler.
29. Avustralya, Yeni Zelanda, Birleşik Devletler Antlaşması, 1951.
30. Mayıs 2000'de, Fiji'nin Hindistan liderliğindeki ilk hükümeti, yerli Fiji halkı tarafından devrildi. Kasım 2000'de Fiji'nin Yargıtayı Mahendra Chaudhry'nin görevden alınan hükümetinin görevine yeniden iadesini kararlaştırdı.
31. Birleşik Devletler'e giren Asyalı göçmenlerin yüzdesi, 1960 ve 1980 arasında dört katta fazla artı: toplam göçte yüzde dokuzdan 42'ye. Latin Amerika'dan gelen göçmenlerin sayısı neredeyse ikiye katlandı: yaklaşık yüzde 20'den 40'a. Bir zamanlar Birleşik Devletler göçmenlerinin temel kaynağı olan Avrupa, 1988 yılında toplamın sadece yüzde 10'unu oluşturuyordu. 2001'de de bu eğilim devam etti.

1. *United Nations Conference on Trade and Development Report 1989*, Part II, The Least Developed Countries. UN, New York, 1990.
2. 1999 yılında mülteci sayılan

Bölge	Mülteciler	Sığınmacılar	Dönen Mülteciler	DYD*	Toplam
Afrika	3.523.250	61.110	933.890	1.732.290	6.250.540
Asya	4.781.750	24.750	617.620	1.884.740	7.308.860
Avrupa	2.608.380	473.060	952.060	3.252.300	7.285.800
Latin Amerika& Karayipler	61.200	1.510	6.260	21.200	90.170
Kuzey Amerika	636.300	605.630	—	—	1.241.930
Okyanusya	64.500	15.540	—	—	80.040
Toplam	11.675.380	1.181.600	2.509.830	6.890.530	22.257.340

* Dâhili yer değiştirenler ve bununla ilgili olan diğerleri.

Kaynak: UNHCR, Ocak 2000.

3. Bunun karşısında, Birleşik Devletler'in GNP'sinin savunmaya ayrılan uç payı–1986–7'de yüzde 6,5–1944–45'te ayrılan yüzde 39, Kore Savaşı sırasında 1953'te aynlan yüzde 14,9 ya da Vietnam Savaşı sırasında 1968'de aynlan yüzde 10'luk paylarla karşılaştınldığında küçük kalır. Mart 1990'da Birleşik Devletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma (OECD) milletleri arasında (hem üretim gücünde hem de iş gücünde) hâlâ baskın bir konumdaydı.
4. "Muazzam bir askerî kuruluş ile büyük bir silah endüstrisinin bu birleşmesi, Amerikan hayatında yeni bir şeydir. Asker-î endüstriyel kompleksi tarafından elde edilmeye çalışılsa da çalışılmasa da, haksız nüfuz kazancına karşı uyanık olmalıyız. Yanlış yerde duran gücün korkunç bir yükselme potansiyeli vardır ve böyle olmaya da devam edecektir." E.M. Bottome, *The Balance of Terror: A Guide to the Arms Race*, göz. geç. bas., Boston, 1986.

5. Ortadoğu, dünyada dini savaşların hareket halinde olduğu tek bölge değildir. Kuzey İrlanda'da Protestanlar ve Katolikler arasında, Hindistan'da Hindular, Müslümanlar ve Sihler arasında ve Endonezya, Bosna, Kosova ve Sudan'da Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında savaş çok yaygın bir durumdur.
6. Kürtler elli yıldır millet olarak bir kimlik kazanmaya çalışıyorlar. Bu güne kadar, her hangi bir büyük güçten destek alamaması, kendi içlerindeki ayrılık ve ortak bir dilin olmayışı, onları özerklikten mahrum bırakmıştır.
7. Ondokuzuncu yüzyılda dünya nüfusunun, tarihin diğer dönemlerinden çok daha hızlı bir şekilde gelişme gösterdiği düşünülüyordu. Yirminci yüzyıl nüfusu ise, 1930'da iki milyardan günümüzde altı milyardan yüksek bir rakama ulaşarak, ondan dört kat daha hızlı bir gelişme göstermiştir. Şansımız var ki, sayılarda yaşanan bu artışın belli bir dengeye oturmakta olduğunu gösteren işaretler var. Gıda üretimi problemini alt üst eden etmen, toprak azlığı değil, iyi yönetimlerin eksikliğidir. Doğum kontrolü ya da daha fazla gıda, sayıca artışımıza verilebilecek ilk cevaptır. Tanım teknolojisi de oldukça ümit vericidir.
8. Gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardım işbirliği ile, uluslar arası ticaret ve finansın serbestleştirilmesini desteklemek için kuruldu. 2000 yılında üyeleri; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zellanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya Cumhuriyeti, Güney Kore, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler idi.
9. 1989'da bölgedeki milletler arasındaki şbirliğini daha da geliştirmek için kuruldu. 2000 yılında üyeleri; Avustralya, Brunei Sultanlığı, Kanada, Şili, Çin, Endonezya, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zellanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya, Singapur, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Birleşik Devletler ve Vietnam'ı içeriyardu.
10. Cemaleddin Afghani'den (1838–97) ve ondokuzuncu yüzyıl Arap uyanışından etkilenen Arap Birliği, Yahudilerin Filistin'e giderek artan göçüne bir yanıt olarak Kahire, Mısır'da 1945'te kuruldu. Esas

üyeler; Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Yemen'di. 2001'de üyelikler; Cezayir, Bahreyn, Comoro Adaları, Djibuti, Kuveyt, Libya, Moritanya, Fas, Umman, Filistin Bağımsızlık Örgütü, Katar, Somali, Sudan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'i kapsıyordu.

11. 2001'de on altısı İngiliz monarşisini tanıyan elli üç özerk, bağımsız devletten oluşuyordu. Amacı, ekonomik, bilimsel, eğitimsel, finansal, yasal ve askerî konularda dayanışma ve iş birliğini sağlamaktı.
12. Mayıs 1960'ta ticarî yayılmayı teşvik etmek için ortaya çıkarıldı. 1992'de EFTA ve AB, iki organizasyona ait tek bir pazar oluşturmak için bir anlaşma imzaladılar.
13. G-7 devletleri adıyla Eylül 1975'te kurulan grup, dokuz büyük sanayi ekonomisini içeriyor: Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık, Birleşik Devletler, AB (bir üye olarak) ve Rusya (1997'den beri).
14. 1965'te İran, Türkiye ve Pakistan tarafından kurulan pazarın ağı, şu anda, 56 İslam ülkesini kapsıyor.
15. *Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-Century Atlantic Economy*, by Kevin O'Rourke and Jeffrey Williamson, Boston, 1999.
16. GNP kapsamında, çok uluslu bir kurumun kazançları, kurumun sahipliğini yapan ülkede hesaplanıyor. GDP kapsamında ise, kazançlar fabrikanın bulunduğu fakat karın orada kullanılmayacağı ülkede hesaplanıyor.
17. *Progress on the Invisible Hand: The Philosophy and Economics of Human Advance*, Richard Bronk, London, New York, 2000.
18. Çinlilerin bakış açısına göre, Rusya ile ilişkilerin standartlaşmasını üç şey engelledi: Kamboçya'da Vietnam'daki Sovyet desteği, Rusya'nın Afganistan'a müdahalesi ve Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığı. Sınır tartışması şimdi de devam ediyor.
19. 1928 Kellogg-Briand Paktı, savaşı önlemek için hiçbir adım atmazken, onu yasakladı.
20. Devlet Sağduyusu'nun (raison d'etat) kanunu ve uluslararası yükümlülükleri geçersiz kılması gerektiği inancını taşıyan *Testament Politi-*

que'i yazan, Prusyalı II. Friedrich'ti. Devletin sağduyulannın sonu temize çıkardığını (ve böylelikle ahlaktan siyaseti çıkardığını) savunan Venedikliler, 'Ragione di Stato'dan bahsetmişti.

21. Nisan 1993'te, Bangkok'ta buluşan ASEAN ülkeleri Batı'nın insan haklannı kalkınma yardımı için bir şart olarak kullanma girişimini kınadılar. Böyle kullanıldığında, insan haklan uluslar arası ilişkilerin gelişmesi yolunda bir engel teşkil etmektedir. Onlar ayrıca, insan haklannın coğrafi, kültürel ve dinî bir geçmişin karşısında göz önüne alınması gerektiğini savunarak, zengin dünyanın standartlan belirleme hakkını da sorguladılar.
22. Uluslararası Adalet Divanı'nın, Birleşik Devletler'in Nikaragua limanlannda yaptığı kaçak madencilik kapsamındaki, 1986 hükmünde, Birleşik Devletler'in uluslararası kanunu ihlal ettiğine karar verildi. Hükümden önce, mahkemenin zorunlu yetki alanından geri çekilmişti. O zamandan sonra, mahkemenin yetki alanını yeniden kabul etti.
23. Dört çeşit yalandan--yalanlar, büyük yalanlar, istatistikler ve hükümet açıklamalan--resmi yalanlar, günümüzün en büyük yalanı haline geldi. George Orwell bunu çok güzel açıklamış: "Siyaset dili, yalanları doğru ve cinayeti saygıdeğer gösterme sanatıdır."
24. D.P. Moynihan, *On the Law of Nations*, Cambridge, Mass., 1990.
25. H. Kung, *Global Responsibilities: In Search of a New World Ethic*, New York, 1990.
26. Onsekizinci yüzyıl düşünürü Emmanuel Kant, savaşın ancak savaşacak bir şey kalmadığında ya da yeni ahlakî sezgiler kazanıldığında durabileceğini savundu. Bkz. *Plan for Perpetual Peace*, 1795.
27. 3 Şubat 2001'de iki Libyalı şüpheliden birini Amerikan uçağını yok etmek ve yolcularm ölümüne neden olmaktan suçlu bulunduğu, Hollanda'da yapılan Lockerbie duruşması, kalıcı bir Uluslararası Suç Mahkemesi'ne duyulan ihtiyacı gösteriyor. Böyle bir mahkeme için Roma'da 1998 yılında bir antlaşma tasarlandı. 31 Aralık 2001'de, 139 ülkenin antlaşmayı benimsediği gibi, 48 ülke anlaşmayı onayladı. Mahkeme'nin kurulabilmesi için 60 ülkenin de antlaşmayı onaylaması gerekiyor.

Bibliyografya

Abu-Lughod, J., *Before European Hegemony,* New York, 1989. Adamthwaite, A.P., *The Lost Peace: International Relations in Europe 1918- 1939,* Londra, 1980. Addington, L.H., *The Patterns of War Since the Eighteenth Century,* Bloomington, Ind., 1984.

Ahmed, A.S., *Jinnah, Pakistan and Islamic Identity: The Search for Saladin,* Londra, New York, 1997. Aikman, D., *Pacific Rim, New York,* 1986.

Ambrose, S., *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938,* 4th edn, New York, 1985. Anderson, M.S., *Peter the Great,* Londra, 1978., *The Ascendancy of Europe, 1815-1914,* 2. baskı, Londra, 1985.

Andrews, K.R., *Trade, Plunder and Settlement,* Cambridge, 1983. Antolic, M., *ASEAN and the Diplomacy of Accomodation,* New York, 1990. Apter, D.E. and C.G. Rosberg, *Political Development and the New Realism in Sub-Saharan Africa,* Charlottesville, 1994.

Armstrong, K., *Islam: A Short History,* New York, Londra, 2000. Arney, G., *Afghanistan,* New York, 1990. Aroian, L. and R.P. Mitchell, *The Modern Middle East and North Africa,*Londra, 1984.

Aron, L., *Yeltsin : A Revolutionary Life,* New York, 2000...

Ash, T.G., *The Polish Revolution: Solidarity,* New York, 1984. Ashton, T.S., *The Industrial Revolution,* Oxford, 1948. Baldwin, W.H., *Battles Lost and Won,* New York, 1966. Balfour, M.L.G., *The Kaiser and his Times,* Boston, 1964., West *Germany: A Contemporary History,* Londra, 1983.

Barnett, A.D., *China's Economy in Global Perspective,* Washington DC, 1981.

Barnett, C, *Napoleon,* Londra, 1978.

Barraclough, G., *An Introduction to Contemporary History,* Londra, 1967., (ed.) *The Times Atlas of World History,* Londra, 1978.

Bartlett, C.J., *The Global Conflict, 1880-1970: The Intemational Rivalry of the Great Powers,* Londra, 1984. Bass, G.J., *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals,* New York, 2000.

Bateson, C, *The War with Japan,* East Lancing, Mich., 1968. Baumgart, W., *Imperialism: The Idea and Reality of British and Trench Colonial Expansion,* 1880-1914, Oxford, 1982.

Baumont, M., *The Origins of the Second World War,* New Haven, 1978. Beale, H.K., *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power,* New York, 1962.

Beasley, W.G., *The Meiji Restoration,* Stanford, Cal., 1972.

Belitho, H., *Jinnah,* Londra, 1954.

Bennigson, A. and M. Broxup, *The Islamic Threat to the Soviet State,* Londra, 1983. Bennis, P., *Calling the Shots: How Washington Dominates Today's LIN,* New York, 2001.

Berghahn, V.R., *Gennany and the Approach of War in 1914,* Londra, 1973. Berman, H.A.O., *Luther,* New York, 1992. Best, G., *War and Society in Revolutionary Europe, 1770-1870,* Londra, 1982.

Bethell, N., *The Last Secret: The Delivery to Stalin of Over Two Million Russians by Britain and the United States,* New York, 1974.

Bevan, D.L., P. Collier and J.W. Gunning, *Nigeria and Indonesia: The Political Economy of Poverty, Equity and Growth,* Oxford, 1999.

Bhatia, K., *Indira: A Biography,* New York, 1974. Bianco, L., *Origins of the Chinese Revolution, 1915-1949,* Stanford, Cal., 1971.

Blackburn, G., *The West and the World Since 1945*, New York, 1985. Blumenberg, H., translated by R. Wallace, *The Genesis of the Copernican World*, Cambridge, Mass., 1987.

Boorstin, D.J., *The Discoverers*, New York, 1983. Borden, W.S., *The Pacific Alliance*, Madison, Wis., 1984. Bosworth, J.R.B., *Italy and the Approach of the First World War*, Londra, 1983.

Bothwell, R., T. Drummond and J. English, *Canada Since 1945*, Toronto, 1981.

Bottome, E.M., *The Balance of Terror: A Guide to the Arms Race, gözden geçirilmiş baskı*, Boston, 1986.

Bouwsma, W.J., *John Calvin*, New York, 1988. Boxer C.R., *The Christian Century in Japan, 1549-1650*, Berkeley, Cal., 1951. , *The Portuguese Seaborne Empire*, New York, 1969.

Bracken, P., *The Command and Control of Nuclear Weapons*, New Haven, Conn., 1983.

Bradsher, H.S., *Afghanistan and the Soviet Union*, Durham, N.C., 1983.

Bradley, J., *Allied Intervention in Russia 1917-1920*, New York, 1968. Braudel, F., *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, 2 vols, New York, 1972.

Braybon, G., *Women Workers in the First World War*, Londra, 1981. Brice, W.C. (ed.), *An Historical Atlas of Islam*, Leiden, 1981.

Brierly, J.L., *The Law of Nations: An Introduction to the International Law of Peace*, Oxford, 1955. Bronk, R., *Progress on the Invisible Hand: The Philosophy and Economics of Human Advance*, Londra, New York, 2000.

Brown, J.M., *Gandhi: Prisoner of Hope*, New Haven, Conn., 1989. Buchanan, R., *The Power of the Machine: The Impact of Technology from 1700 to the Present Day*, New York 1992. Bull, H., *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, 1977.

Bullen, R. and F.R. Bridge, *The Great Powers and the European State System, 1815-1914*, Londra, 1980. Bullock, A., *Hitler: A Study in Tyranny*, New York, 1952.

Burckhardt, J., *The Civilization of the Renaissance in Italy*, 1860, translated by S.G.C. Middlemore, Londra, 1944.

Bury, J.B., *The Idea of Progress*, New York, 1955.

Bushnell, D. and N. Macaulay, *The Emergence of Latin America in the Nineteenth Century*, New York, 1988.

Butow, R.J., *Tojo and the Coming of War*, Princeton, N.J., 1961.

Butterfield, H., *The Origins of Modem Science*, New York, 1962.

Buzo, A., *The Guerilla Dynasty: Politics and Leadership in North Korea*, New York, 1999.

Cameron, E., *The European Reformation*, New York, 1991.

Cameron, R., *A Concise Economic History of the World from Paleolithic Times to the Present*, New York, 1989.

Camilleri, , *China's Foreign Policy: The Maoist Era and Its Aftermath*, Seattle, 1980.

Carpenter, T.G. (ed.), NATO's *Empty Victory*, Chicago, 2000.

Carr, R., *Spain 1808-1975*, 2. baskı, Oxford, 1982.

Carsten, F.L., *The Origins of Prussia*, Oxford, 1954.

Chafe, W., *The Unfinished Joumey: America since World War II*, New York, 1991.

Challiand, G. and J.P. Rageau, *Strategic Atlas: A Comparative Geopolitics of the World's Powers*, New York, 1985.

Chan, S., *East Asian Dynamism: Growth, Order, and Security in the Pacific Region*, Boulder, Col., 1990.

Chandler, D.P., *The Tragedy of Cambodian History: Power, War and Revolution Since 1945*, New York, 1992.

Chaudhuri, K.N., *Trade and Civilization in the Indian Ocean*, Cambridge, 1985.

Chomsky, N., *A New Generation Draws the Line: Kosovo, East Timor and the Standards of the West*, New York, 2001.

Cipolla, CM., *Guns, Sails, and Empire 1400-1700*, New York, 1965.

The Economic History of World Population, Baltimore, 1962.

Clapham, J.H., *The Economic Development of France and Germany, 1815-1914*, Cambridge, 1948.

Clark, A., *Barbarossa, The Russo-German Conflict, 1941-1945*, Londra 1965.

Clark, G.N., *Early Modem Europe from about 1450 to about 1750*, Londra, 1957.

Cohen, M.R., *The Meaning of Human History*, New York, 1947.

Cohen, S.F., *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, New York, 2000.

Commager, H.S. and E. Giordanetti, *Was America a Mistake? An Eighteenth Century Controversy*, New York, 1967.

Connelly, O., *The French Revolution and the Napoleonic Era*, 2nd edn, Fort Worth, 1991.

Conquest, R., *The Great Terror: Stalin's Purges of the Thirties*, rev. edn, New York, 1973. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford, 1986.

Cordesman, A.H., *Jordinian Arms and the Middle East Balance*, New York, 1983.

Cosio Villegas, D., *American Extremes*, University of Texas Press, Austin, 1964. Costigliola, F., *France and the US: The Cold Alliance Since World War II*, New York, 1992.

Craig, G.A., *Germany, 1866-1965*, Oxford, 1978. Crankshaw, E., *Bismarck*, New York, 1981. Crosby, A.W., *The Columbia Exchange; Biological and Cultural Consequences of 1492*, Westport, Conn., 1972. , *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900-1900*, Cambridge University Press, 1986. -, *America's Forgotten Pandemic: The Influenza of 1918*, Cambridge, 1989.

Crossette, B., *So Close to Heaven: The Vanishing Buddhist Kingdoms of the Himalayas*, New York, 1995.

Crowe, S.E., *The Berlin West African Conference,* Westport, Conn., 1970. Crozier, A.J., *Appeasement and Germany's Last Bid for Colonies,* Londra, 1988.

Cummings, B., *The Origins of the Korean War,* Princeton, N.J., 1981. Cunliffe, B., *Facing the Ocean: The Atlantic and Its Peoples,* Londra, New York, 2000. Curtin, P., *The Atlantic Slave Trade,* Madison, Wisconsin, 1969., *Death by Migration,* New York, 1989.

Dahms, H.G., *Die Geschichte des zweiten Weltkrieges,* Munich, 1983.

Daniels, R.V., *Russia, the Roots of Confrontation,* Cambridge, Mass., 1985.

Davenport, T.R.H., *South Africa: A Modem History,* 2. baskı, Toronto, 1978.

Davidson, B., *Modem Africa,* Londra, 1989. Davies, L.E., and A. Huttenback, *Mammon and the Pursuit of Empire,* Cambridge, 1988.

Davis, D.B., *Slavery and Human Progress,* New York, 1984.

Dawson, C, *The Dynamics of World History,* New York, 1956. De Klerk, F.W., *The Last Trek - A New Beginning: An Autobiography,* New York, 1999.

Deane, P., *The First Industrial Revolution,* Cambridge, 1965. Dehio, L., *The Precarious Balance,* New York, 1963. Deng, Y. and F. Wang (eds), *In the Eyes of the Dragon, China Views the World,* New York, 2000.

Dickens, A.G., *The Counter Reformation,* New York, 1969. Diebold, *J., The Innovators: The Discoveries, Inventions, And Breakthroughs of Our Time,* New York, 1990.

Dommen. A.J., *Laos,* New York, 1985. Dower, J.W., *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II,* New York, 1999.

Dudden, A., *The American Pacific: From the Old China Trade to the Present,* New York, 1992.

Dunn, R.S., *The Age of Religious Wars 1559-1715,* 2. baskı, New York, 1979.

Edwardes, M., *The West in Asia, 1815-1914,* New York, 1967.

Elliot, J.H., *Imperial Spain, 1469-1716,* Harmonsworth, Mddsx, 1970. , *The Old World and the New,* New York, 1992.

Evans, R., *Deng Xiaoping and the Making of Modem China,* New York, 1994.

Evans, R.J.W., *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550-1700,* Oxford, 1979.

Facaros, D. and M. Pauls, *Turkey,* New York, 1987.

Fairbank, J.K., (ed.), *The Chinese World Order,* Cambridge, Mass., 1968.

Fairbank, J.K., E.O. Reischauer and A. Craig, *East Asia, gözden geçirilmiş baskı* Boston, 1989.

Feis, H., *Churchill, Roosevelt, Stalin,* Princeton, N.J., 1966.

Ferguson, W.K., *The Renaissance in Historical Thought: Five Centuries of Interpretation,* New York, 1948.

Field, D., *The End of Serfdom: Nobility and Bureaucracy in Russia 1855-1861,* Cambridge, 1976.

Fieldhouse, D.K., *The Colonial Empires: A Comparative Study from the Eighteenth Century,* Londra, 1966.

Fitzpatrick, S., *The Russian Revolution,* New York, 1982.

Fraser, D., *Frederick the Great, King of Prussia,* Londra, New York, 2000.

Freedman, L., *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos and Vietnam,* Londra, New York, 2001.

Fulbright, J.W., *The Arrogance of Power,* New York, 1966.

Gandhi, M.K., *An Autobiography,* Boston, Mass., 1957.

Gann, L.H. and P. Duignan, *Africa and the World,* San Francisco, 1972.

Gansler, J.S., *The Defense Industry,* Cambridge, Mass., 1980.

Gilbert, M., *Churchill: A Life,* New York, 1991.

Gildea, R., *Barricades and Borders, Europe 1800-1914,* Oxford, 1987.

Gillard, D., *The Struggle for Asia 1828-1961,* Londra, 1977.

Gilpin, R., *War and Change in World Politics,* Cambridge, 1981.

Glenny, M., *The Rebirth of History: Eastern Europe in the Age of Democracy,* New York, 1992. , *The Balkans, 1804-1999,* New York, 1999.

Golan, G., *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev,* New York, 1990.

Goldschmidt, A., *Modern Egypt,* Boulder, Col., 1988. , *A Concise History of the Middle East,* Boulder, Col, 1991.

Goodwin, J., *Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire,* New York, 1999.

Gorbachev, M.S., *Perestroika,* New York, 1987. , *On My Country and the World,* New York, 1999.

Graebner, N.A., *America as a World Power,* Wilmington, Del., 1984.

Graham, E.M., and P.R. Krugman, *Foreign Direct Investment in the United States,* Washington DC, 1990.

Griffith, W.E., *The Ostpolitik of the Federal Republic of Germany,* Cambridge, Mass., 1978.

Guillen, M., *Five Equations that Changed the World,* New York, 1995.

Hahn, E., *Chiang Kai-shek: An Unauthorized Biography,* New York, 1955.

Hamnett, B.R., *A Concise History of Mexico,* New York, 2000.

Harding, H., *A Fragile Relationship: the US and China since 1972,* Washington, DC, 1992.

Hargreaves, J.D., *The Decolonization of Africa,* Londra, 1988.

Harvey, R., *Liberators: Latin America's Struggle for Independence,* New York, 2000.

Hayes, P., *Fascism,* Londra, 1973.

Heilbroner, R.L., *Marxism: For and Against,* New York, 1980.

Herring, G., *America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950-1975,* New York, 1979.

Hiden, J., *Germany and Europe, 1919-1939,* Londra, 1977.

Higham, R., *Air Power: A Concise History,* Manhattan, Kan., 1984.

Hillerbrand, H.J., *The World of the Reformation,* New York, 1973.

Hobsbawm, E.J., *The Age of Revolution 1789-1848,* Londra, 1962., *Age of Extremes: The Short Twentieth Century,* Londra, 1994.

Hoskings, G., *A History of the Soviet Union,* Londra, 1985.

Hough, R., *The Great War at Sea,* Oxford, 1983. Hourani, A.H., *Syria and Lebanon,* New York, 1977. , *A History of the Arab Peoples,* New York, 1992.

Hsu, I., *The Rise of Modem China,* New York, 1975.

Huizinga, J., *In the Shadow of Tomorrow,* New York, 1936.

Hunter, J., *The Emergence of Modem Japan,* Londra, 1989.

Huntington, S., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,* New York, 1996.

Hyam, R., *Britain's Imperial Century, 1815-1914,* Londra, 1975. Israel, J.I., *Dutch Primacy in World Trade, 1585-1740,* Oxford, 1989.

James, L., *The Rise and Fall of the British Empire,* Londra, 1994. Jansen, M.B., *Japan and its World,* Princeton, N.J., 1980.

Jaspers, K., *Origin and Goal of History,* (İngilizce çeviri) Londra, 1953.

Jensen, D.L., *Reformation Europe,* 2nd edn, Lexington, Mass., 1990. Johnson, C, *Blowback: The Costs and Consequences of America's Empire,* New York, 2000.

Joll, J., *The Origins of the First World War,* Londra, 1984.

Jones, E.L., *The European Miracle,* Cambridge University Press, 1981.

Jones, F.C., *Japan's New Order in East Asia: Its Rise and Fall, 1937-1945,* Londra, 1954.

Judah, T., *Kosovo: War and Revenge,* New Haven, 2000.

Juergensmeyer, M., *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, Berkeley, Cal., 2000.

Kaiser, D., *Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War*, Princeton, N.J., 1980. *Politics and War: European Conflict from Philip II to Hitler*, New York,1990.

Kann, R.A., *A History of the Habsburg Empire, 1526-1918*, Berkeley, Cal., 1974.

Karlen, A., *Man and Microbes*, New York, 1995

Karnow, S., *Mao and China: Inside China's Cultural Revolution*, New York, 1972. , *Vietnam*, New York, 1984.

Kazemzadeh, F., *Russia and Britain in Persia, 1864-1914*, New Haven, Conn., 1968.

Keay, J., *India: A History*, New York, 2000. Kedourie, E., *England and the Middle East*, Londra, 1956.

Keegan, , *The Second World War*, Londra, 1989.

Keen, B. and M. Wasserman, *A Short History of Latin America*, Boston, 1980.

Keiger, J.F., *France and the Origins of the First World War*, New York, 1984.

Kemp, P.K., *Key to Victory*, Boston, 1958.

Kennan, G.F., *Russia and the West under Lenin and Stalin*, Boston, 1961.

Kennedy, P., *The Rise and Fall of the Great Powers*, New York, 1985.

Kersaudy, F., *Churchill and De Gaulle*, Londra, 1981.

Kershaw, I., *Hitler, 1936-1945: Nemesis*, Londra, 2000.

Keylor, W.R., *The Twentieth Century World: An International History*, Oxford, 1984.

Keynes, J.M., *The Economic Consequences of the Peace*, New York, 1920.

Khadduri, M., *The Gulf War*, New York, 1988.

Khilnani, S., *The Idea of India*, New York, 1997.

Khouri, F.J., *The Arab-Israeli Dilemma, Syracuse*, New York, 1968.

Khrushchev, N., *Khrushchev Remembers,* translated by Strobe Talbot, Boston, 1970.

Kindleberger, C.P., *The World in Depression, 1929-1939, gözden geçirilmiş baskı*, Berkeley, Cal, 1986.

Kissinger, H., *The White House Years,* Boston, 1979.

Knorr, K.E., *The Power of Nations,* New York, 1975.

Kolater, G., *Flu,* New York, 2000.

Kolodziej, E., *French International Policy Under De Gaulle and Pompidou; The Politics of Grandeur,* Ithaca, N.Y., 1974.

Kramer, *J., Unsettling Europe,* New York, 1992.

Kung, H., *Global Responsibilities: In Search of a New World Ethic,* New York, 1990.

Lach, D.F., *Asia in the Making of Europe,* Chicago, 1965.

Lamb, D., *The Arabs: Journeys Beyond the Mirage,* New York, 1987.

Landes, D.S., *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present,* Cambridge, 1969. , *Wealth and Poverty of Nations,* New York, 2000.

Langer, W.L., *European Alliances and Alignments,* 2. baskı, New York, 1966., *An Encyclopedia of World History,* Boston, 1972.

Laquer, W., *Europe in Our Time,* New York, 1992., *Soviet Union 2000: Reform or Revolution?* New York, 1990.

Laue, T.H. von, *The World Revolution of Westernization,* New York, 1987.

Legge, ., *Sukarno,* New York, 1972.

Levering, R.V., *The Cold War,* Arlington Heights, III, 1982.

Levin, N., *The Holocaust: The Destruction of European Jewry, 1933-1945,* New York, 1968.

Levy, *J., War in the Modern Great Power System,* Lexington, Ky., 1983.

Lewis, B., *The Arabs in History*, Londra, 1950. , *The Emergence of Modem Turkey*, 2. baskı, Londra, 1968.

Lieven, D.C.B., *Russia and the Origins of the First World War*, New York, 1984. , *The Russian Empire and Its Rivals*, Londra, 2000.

Lind, M., *Vietnam: The Necessary War*, New York, 2000.

Linder, S.B., *The Pacific Century*, Stanford, Cal., 1986.

Liska, G., *The Ways of Power: Patterns and Meaning in World Politics*, Cambridge, 1990.

Lukacs, ., *The Hitler of History*, New York, 1998.

Macaulay, Neill, *The Sandino Affair*, Durham, N.C., 1984.

MacKenzie, D. and M.W. Curran, *A History of Russia and the Soviet Union*, Homewood, Illinois, 1977.

MacMillan, Margaret, *Peacemakers: The Paris Conference of 1919 and its Attempt to End War*, Londra, 2001.

Mac Smith, D., *Mussolinii: A Biography*, New York, 1982.

Mahon, A.T., *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Londra, 1965.

Mahoney, D.J., *De Gaulle: Statesmanship, Grandeur, and Modem Democracy*, Westport, Conn. 1996.

Maier, C.S., *The Unmasterable Past: History, Holocaust and German Identity*, Cambridge, Mass., 1989.

Maier, K., *This House Has Fallen: Midnight in Nigeria*, Londra, 2000.

Mango, A., *Ataturk*, Londra 1999.

Manning, P., *Slavery and African Life*, New York, 1990.

Mansfield, P., *A History of the Middle East*, New York, 1991.

Marks, S., *The Illusion of Peace: 1918-1933*, New York, 1976.

Marks, S.G., *Road to Power: The Trans-Siberian Railroad and the Colonization of Asian Russia, 1850-1917*, Ithica, New York, 1991.

Marr, P., *The Modem History of Iraq*, Londra, 1985.

Martelli, G., *Leopold to Lumumba: a History of the Belgian Congo 1877-1960*, Londra, 1963.

Mathias, P., *The First Industrial Nation, An Economic History of Britain, 1700-1914,* 2. baskı, New York, 1983.

Matlock, J.F., *Autopsy on an Empire, The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union,* New York, 1995.

Mayer, A.J., *Why did the Heavens Not Darken? The Final Solution in History,* New York, 1989.

McAuley, M., *Soviet Politics, 1917-1991,* New York, 1992.

McEvedy, C. and R. *Jones, Atlas of World Population History,* Harmonsworth, 1978.

McNeil, R.H., *Stalin, Man and Ruler,* New York, 1988.

McNeill, W.H., *Rise of the West: A History of the Human Community,* Englewood Cliffs, N.J., 1970., *Plagues and People,* New York, 1976, The *Pursuit of Power,* Chicago, 1982.

Mead, R.O., *Atlantic Legacy,* New York, 1969.

Michael, F. and C. Chung-li, *The Taiping Rebellion,* 3 vols, Seattle, 1966-1971.

Miles, J.A.R., *The Legacy of Tiananmen Square, China in Disarray,* Ann Arbor, Mich., 1996.

Minear, R.H., *Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial,* Princeton, NJ, 1971.

Morgenthau, H.J., *Politics among Nations,* New York, 1948.

Morison, S.E., *The Oxford History of the American People,* New York, 1965., *The European Discoveries of America,* New York, 1974.

Morris, B., *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict 1881-1999,* New York, 1999.

Mortimer, E., *The World that FDR Built: Vision and Reality,* New York, 1988. Mortimer, R.A., *The Third World Coalition in International Politics,* New York, 1980. Mosse, G., *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars,* New York, 1990.

Moynihan, D.P., *On the Law of Nations,* Cambridge, Mass., 1990.

Myrdal, G., *The Challenge of World Poverty,* New York, 1970. Needham,J., *Science and Civilization in China,* vols 1-5, Cambridge, 1954-1962.

Nehru, J., *The Autobiography of Jawaharlal Nehru,* New York, 1941. New, J.F., *The Renaissance and the Reformation: A Short History,* New York, 1969.

Nish, I., *The Origins of the Russo-Japanese War,* Londra, 1985. Nogueira, A.F. *The Third World,* Londra, 1967.

North, D. and R.P. *Thomas, Rise of the Western World,* Cambridge, 1973.

Oberdorfer, D., *The Two Koreas,* Reading, Mass., 1997. O'Rourke, K. and J. Williamson, *Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-Century Atlantic Economy,* Boston, 1999. Oliver, R., and A. Atmore, *Africa since 1800,* Londra, 1969. , *The African Experience,* New York, 1992.

Otsuka, Hisao, *The Spirit of Capitalism, The Max Weber Thesis in an Economic Historical Perspective,* translator Masaomi Kondo, Tokyo 1982.

Overy, Richard, *Interrogations: The Nazi Elite in Allied Hands,* Londra, New York, 2001. Pakenham, T., *The Boer War,* Londra, 1979., *The Scramble for Africa, 1876-1912,* New York 1991.

Panikkar, K.M., *Asia and Western Dominance,* Londra, 1959.

Parish, P.J., *The American Civil War,* New York, 1975.

Parker, G., *The Military Revolution,* Cambridge University Press, New York 1989.

Parker, R., *Struggle for Survival: The History of the Second World War,* New York, 1990.

Parker, W., *Europe, America, and the Wider World, Vol I: Europe and the World Economy,* New York, 1984., *Europe, America, and the Wider World, Vol IT. America and the Wider World,* New York, 1991.

Parry, J.H., *The Age of Reconnaissance,* Londra, 1963.

Pemsel, H., *Atlas of Naval Warfare,* Londra, 1977.

Perrin, N., *Giving Up the Gun,* Boston, Mass., 1979.

Petran, T., *The Struggle Over Lebanon,* New York, 1987.

Pipes, R., *Russia Under the Bolshevik Regime,* New York, 1994.

Poitras, G., *The Ordeal of Hegemony: The United States and Latin America,* Boulder, Col., 1990.

Power, ., *Like Water on Stone: The Story of Amnesty International,* Londra, 2001.

Price, A.G., *The Western Invasions of the Pacific and its Continents,* Oxford, 1963. , *Island Continent, Aspects of the Historical Geography of Australia and its Territories,* Sidney, 1972.

Quandt, W.B., *Saudi Arabia in the 1980s,* New York, 1981.

Radzinski, E., *Stalin,* New York, 1996.

Ramet, S., *Nationalism and Federalism in Yugoslavia,* Bloomington, Indiana, 1992.

Rashid, A., *Taliban,* New York, 2000.

Rees, D., *A Short History of Modem Korea,* New York, 1988.

Reich, B., *Israel: Land of Tradition and Conflict,* Boulder, Col., 1985.

Reid, A., *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680,* New Haven, Conn., 1989.

Reischauer, E.O., *Japan: The Story of a Nation,* New York, 1974. Riddell, P., *The Thatcher Decade,* Oxford, 1989.

Riley, P.F., *et at.* (eds), *The Global Experience, Readings in World History since 1500,* Englewood Cliffs, NJ, 1987.

Roberts, J.M., *A History of Europe,* Londra, New York, 1996. , *Tiventieth Century: A History of the World from 1901 to the Present,* Londra, New York, 1999.

Robinson, R., J. Gallagher and A. Denny *Africa and the Victorians: The Official Mind of Imperialism,* 2. baskı, Londra, 1982.

Rostow, W.W., *The World Economy,* Austin, Tex., 1978. Rubin, B., *Iran Since the Revolution,* Boulder, Col., 1985.

Rusinov, D., *The Yugoslav Experiment, 1948-1974*, Londra, 1977.

Russel, P., *Prince Henry the Navigator: A Life*, New Haven, 2000.

Rywkin, M., Moscow's *Muslim Challenge*, New York, 1982.

Sacher, H.M., *The Emergence of the Middle East*, New York, 1969.

Safran, N., *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*, Cambridge, Mass., 1985.

Said, E.W., *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self- Determination, 1969-1994*, New York, 1994.

Sampson, A., *The Changing Anatomy of Britain*, New York, 1982., *Mandela: The Authorized Biography*, New York, 1999.

Savory, R.M., *Iran under the Safavids*, Cambridge, 1980.

Schaller, M., *The American Occupation of Japan*, New York, 1985. , *The US and China in the Twentieth Century*, New York, 1990.

Schell, J., *The Fate of the Earth*, New York, 1982.

Schiffrin, H.Z., *Sun Yat-sen and the Origins of the Chinese Revolution*, New Haven, Conn., 1968. Schirokauer, C, *A Brief History of Chinese and Japanese Civilizations*, 2. baskı, San Diego, 1989.

Sciolino, E., *Persian Mirrors: The Illusive Face of Iran*, New York, 2000.

Seagrave, S., Lords *of the Rim, The Invisible Empire of the Overseas Chinese*, New York, 1995.

Seale, P., *The Struggle for Syria: A Study of Post-war Arab Politics, 1945-1958*, New Haven, 1987.

Sen, A., *Development as Freedom*, Oxford, 1999.

Service, R., *Lenin, A Biography*, Cambridge, Mass., 2000.

Sheldrake, R., *A New Science of Life*, Londra, 1981., *The Presence of the Past*, New York, 1988.

Sherwig, J.M., *Guineas and Gunpowder: British Foreign Aid in the Wars with France, 1793-1815*, Cambridge, Mass., 1969.

Shillington, K., *History of Africa*, New York, 1989.

Shlaim, A., *The Iron Wall: Israel and the Arab World Since 1948*, New York, 1999.

Shoenbaum, D., *The US and the State of Israel*, New York, 1993.

Short, P., *Mao - A Life*, New York, 2000.

Sick, G., *AH Fall Down: America's Tragic Encounter with Iran*, New York, 1985.

Silverstein, J., *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity*, New Brunswick, N.J., 1980.

Simes, D.K., *After the Collapse: Russia Seeks Its Place as a Great Power*, New York, 1999.

Skeet, L, OPEC: *Twenty-Five Years of Prices and Politics*, New York, 1991.

Smith, A.G.R., *Science and Society in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Londra, 1972.

Smith, B.G., *Changing Lives: Women in European History Since 1700*, Lexington, Mass., 1989.

Smith, D.M., *Victor Emmanuel, Cavour and the Risorgimento*, Londra, 1971., *Mussolini: A Biography*, New York, 1982.

Sobel, D., *Longitude: The True Story of a Lone Genius Who Solved the Greatest Scientific Problem of His Time*, New York, 1998.

Solomon, L., *Multinational Corporations and the Emerging World Order*, New York, 1978.

Sombart, W., *Der Modeme Kapitalismus*, 1928.

Sontag, R.J., *A Broken World, 1919-1939*, New York, 1971.

Spence, J.D., *The Search for Modem China*, New York, 1990.

Ssu-yu Teng and J.K. Fairbank (eds), *China's Response to the West*, New York, 1970.

Stares, P., *The New Germany and the New Europe*, Washington, DC, 1992.

Stavrianos, L.S., *The Balkans, 1815-1914*, New York, 1963. , *The Promise of the Coming Dark Age*, New York, 1976., *Global Rift: The Third World Comes of Age*, New York, 1981.

Steinberg, D.J., *The Philippines*, Boulder, Col., 1971.

Sterling, C, *Thieves World: The Threat of the New Global Network of Organized Crime*, New York, 1994.

Storry, R., *A History of Modem Japan*, Harmonsworth, Mddsx, 1982.

Strachan, H., *The First World War*, Vol. I, New York, Londra, 2001.

Tawney, R.H., *Religion and the Rise of Capitalism*, Londra, 1936.

Taylor, A.J.P., *Origins of the Second World War*, Harmonsworth, Mddsx, 1964.

Taylor, R., *The Sino-Japanese Axis*, New York, 1985.

Thernstrom, S., *A History of the American People*, 2. baskı, San Diego, 1989.

Thomas, H., *World History*, Londra, New York, 1996.

Thornton, J., *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1680*, New York, 1992.

Thornton, R., *An American Indian Holocaust and Survival: A Population History since 1492*, Norman: University of Oklahoma Press, 1987.

Tismaneanu, V., *Reinventing Politics: Eastem Europe from Stalin to Havel*, New York, 1992.

Toland, ., *The Rising Sun: The Decline and Fall of the Japanese Empire*, New York, 1970., *Infamy, Pearl Harbor and its Aftermath*, New York, 1982.

Tolchin, Martin and Susan, *Buying into America*, New York, 1988.

Toynbee, A.J., *Mankind and Mother Earth: A Narrative History of the World*, New York, 1976.

Trachtenberg, M., *Reparations in World Politics,* New York, 1980.

Treadgold, D.W., *The Great Siberian Migration,* Princeton, 1957.

Treasure, G., *The Making of Modem Europe, 1648-1780,* Londra, 1985.

Treblicock, C, *The Industrialization of the Continental Powers, 1780-1914,* Londra, 1981.

Trevor-Roper, H.R., *The Rise of Christian Europe,* New York, 1965.

Troeltsch, E., *Protestantism and Progress,* Boston, 1958.

Trollope,]., *Britannia's Daughters,* Londra, 1983.

Trotsky, L., *A History of the Russian Revolution,* Vols. 1-3, New York, 1932 Tusa, A. and ., *The Nuremberg Trial,* New York, 1984., *The Berlin Blockade,* Londra, 1988.

Van Alstyne, R.W., *The Rising American Empire,* New York, 1960.

Van Leeuwen, A.T., *Christianity in World History,* Londra, 1964.

Vital, D., *The Origins of Zionism,* Oxford, 1975.

Vogel, E.F., *The Four Little Dragons,* Cambridge, Mass., 1991.

Vorys, K. von, *Democracy Without Consensus: Communalism and Political Stability in Malaysia,* Princeton, N.J., 1975.

Wakeman, F., *The Fall of Imperial China,* New York, 1975. Webb, W.P., *The Great Frontier,* Boston, 1952.

Weber, M., *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism,* Londra, 1930. Weimer, A., *Making Sense of War: The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution,* Londra, New York, 2001.

Weinberg, G., *A World at Arms: A Global History of World War II,* Cambridge, 1994.

Whaley, A., *The Opium War through Chinese Eyes,* Londra, 1958.

Wheen, F., *Karl Marx: A Life,* Londra, New York, 2000.

White, S., *Gorbachev and After,* Cambridge, 1991.

Whitrow, G., *Time in History,* New York, 1988.

Wight, M., *Power Politics,* Londra, 1978.

Wilhelm, D., *Emerging Indonesia,* Londra, 1980.

Williams P. and M. Harrison, *Politics and Society in De Gaulle's Republic,* New York, 1991.

Williamson, E., *The Penguin History of Latin America,* Londra, 1992.

Wilson, C.H., *The Transformation of Europe 1558-1648,* Londra, 1976.

Wolpert, S., *A New History of India, gözden geçirilmiş baskı,* Oxford, 1989.

Woodruff, W., *Impact of Western Man, A Study of Europe's Role in the World Economy 1750-1960, gözden geçirilmiş baskı,* Washington DC, 1982., *Emergence of an International Economy,* Londra, 1971., *America's Impact on the World, A Study of the Role of the United States in the World Economy, 1750-1970,* Londra, 1975., *The Struggle for World Power, 1500-1980,* Londra, 1981.

Wrigley, E.A., *Continuity, Chance, and Change: the Character of the Industrial Revolution,* Cambridge University Press, New York, 1988.

Wyatt, D.K., *Thailand, A Short History,* New Haven, Conn., 1982.

Yapp, M.E., *The Near East Since the First World War,* Londra, 1991.

Yergin, D., *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power,* New York, 1991.

İNDEKS

A
Abbas I 25
ABD 96, 377
Abdülaziz 255
Abraham Lincoln 167
Abu Dabi 416
Aceh 389, 431
Adams 12
Aden 372, 410, 414
Adenauer Konrad 353
Adolf Hitler 212, 257, 260
Afganistan 24, 26, 122, 123, 142, 245, 247, 248, 249, 286, 307, 353, 368, 377, 381, 413, 414, 415, 416, 419, 431, 435, 438, 451, 486
Aşkabat 142
Afrika 21, 30, 31, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 76, 97, 162, 215, 267, 288, 289, 292, 294, 295, 298, 300, 302, 357, 422, 437, 449
Afrika Ulusal Kongresi 294, 472
AIDS 14
Akdeniz 22, 58, 59, 65, 66, 83, 103, 109, 124, 136, 138, 139, 150, 159, 245, 252, 267, 269, 360, 402, 444
Alaska 140, 163, 165, 172, 373
Albert Einstein 185, 193, 454
Alberto Fujimori 339
Aldo Moro 360
Alexander 13, 17, 41, 105, 137, 145, 147, 451, 454
Alfred Tennyson 193
Ali 42, 75, 110, 123, 231, 241, 255, 327, 355, 375, 380, 382, 430, 443, 455, 460, 501, 507
Allan Hume 463
Almanya 16, 42, 45, 54, 55, 57, 61, 63, 64, 71, 72, 74, 75, 94, 112, 116, 121, 122, 123, 125, 139, 140, 141, 144, 164, 191, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 211, 212, 215, 217, 222, 223, 225, 227, 229, 231, 232, 237, 238, 239, 251, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 278, 279, 280, 284, 285, 287, 313, 316, 320, 328, 329, 334, 341, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 396, 402, 403, 428, 431, 447, 453, 456, 457, 458, 459, 462, 465, 466, 469, 470
Amerigo Vespucci 147
Amerika 35, 48, 49, 50, 60, 61, 68, 69, 76, 87, 88, 89, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 113, 117, 118, 140,

147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 190, 191, 192, 194, 210, 215, 217, 218, 230, 235, 236, 237, 238, 239, 248, 250, 252, 253, 259, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 276, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 292, 302, 304, 305, 306, 307, 310, 311, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343
Amerikan Devrimi 55, 162
Angkor Krallığı 126
Angola 66, 73, 76, 286, 287, 291, 292, 297, 299, 302, 362, 435, 473
Anti-balistik Füze Antlaşması 371
Antonio de Oliveira Salazar 471
Arap Birliği 256, 368, 415, 435, 485
Arap-İsrail Savaşı 285, 404, 409, 415
Aristo 177, 181
Arjantin 147, 148, 153, 154, 155, 156, 324, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 338, 339, 341, 342, 344, 345, 347, 358, 476, 477, 478, 479
Arkansas 156
Arnavutluk 197, 199, 245, 258, 266, 267, 274, 279, 305, 316, 319, 370, 455, 467, 471
Arthur James Balfour 460
Asya 14, 17, 19, 20, 26, 28, 30, 31, 32, 39, 67, 79, 84, 85, 92, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 112, 113, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 151, 152, 156, 159, 162, 166, 173, 188, 190, 191, 194, 203, 211, 212, 215, 217, 218, 230, 233, 235, 236, 238, 241, 242, 243, 245, 246, 267, 270, 282, 284, 286, 288, 289, 292, 293, 302, 308, 333, 341, 343, 352, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 388, 389, 390, 391, 394, 395, 396, 397, 399, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 435, 438, 443, 452, 462, 474, 481, 482, 483, 484
Atom bombası 187, 271, 279, 284, 285, 378, 470
Augsburg 44
Avrupa 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48,

49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 101
Avrupa Birliği 341, 348, 349, 351, 353, 435
Avrupa Topluluğu 349, 351
Avustralya 88, 89, 92, 94, 100, 117, 166, 209, 217, 236, 267, 270, 281, 389, 416, 417, 418, 453, 471, 483, 485
Azerbaycan 24, 25, 224, 430, 474
Aztekler 106, 149

B

Baas 410, 411
Bahreyn 416, 486
Balfour Deklarasyonu 460
Bali 92, 128, 486, 502
Balkan Paktı 245
Balkan Savaşı 198, 319
Balkanlar 13, 20, 39, 122, 124, 136, 137, 139, 197, 200, 310, 319, 321, 322, 323, 354, 356, 360, 430, 431, 440
Baltık Denizi 58, 132, 211
Bangkok 487
Bangladeş 378, 380
Bavyera 54, 60
Bağdat 21, 25, 142, 252, 282, 411, 412
Belçika 60, 61, 71, 73, 74, 76, 93, 95, 97, 162, 171, 196, 199, 201, 202, 211, 218, 258, 259, 264, 265, 288, 291, 302, 333, 348, 350, 352, 430, 458, 463, 465, 468, 471, 474, 479, 480, 485
Belgrat 266, 370, 396, 481
Benazir Butto 381
Bengal 27, 28, 88, 376, 431
Berlin 63, 70, 71, 75, 139, 142, 261, 270, 279, 280, 282, 286, 287, 304, 307, 350, 352, 353, 354, 365, 435, 447, 451, 471, 472, 494, 495, 507
Berlin Duvarı 282, 307, 350
Berlin Konferansı 70, 75, 472
Bermuda 151
Beyrut 250, 405
Bill Clinton 369
Birinci Dünya Savaşı 13, 76, 92, 99, 103, 115, 117, 123, 126, 146, 174, 191, 196, 203, 212, 214, 229, 233, 239, 242, 243, 246, 248, 250, 252, 253, 257, 266, 329, 330, 334, 364, 428, 448, 458, 459, 460, 462, 463, 464, 465, 472
Birleşik Arap Emirlikleri 482, 486
Birleşmiş Milletler 13, 14, 276, 278, 280, 281, 285, 293, 334, 365, 371, 376,

394, 399, 403, 406, 432, 440, 469, 470, 471, 472, 474
Bizans İmparatorluğu 20, 130
Boer Savaşı 72, 174, 202
Bolşevikler 209, 221, 222, 246, 247, 249, 461
Bolivya 104, 148, 154, 155, 324, 336, 338, 339, 344, 476, 478, 479
Bombay 27, 103, 121, 379
Boris Yeltsin 310
Bosna-Hersek 144, 218, 315, 317, 318, 319
Brezilya 14, 53, 68, 147, 151, 152, 153, 155, 156, 263, 324, 328, 329, 330, 332, 333, 338, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 363, 395, 442, 448, 453, 476, 478, 479
Brunei 104, 451, 481, 485
Budizm 29, 36, 80, 85, 118, 126, 429
Buhara 142
Bülent Ecevit 403
Bulgaristan 20, 125, 139, 142, 197, 208, 213, 215, 270, 274, 276, 278, 313, 314, 322, 455, 458, 459, 465, 468, 471, 475, 479, 480
Burundi 297, 301, 473
Buğday 101, 168, 339

C,Ç

Cakarta 127
Calvin Coolidge 327
Cape 294
Caracas 335, 346
Carlos Salinas de Gotari 345
Çay 35, 101, 109, 122, 127, 201, 248, 450
Çeçenya 311, 312, 414, 475
Çek Cumhuriyeti 316, 321, 479, 480, 485
Cengiz Han 28, 444
Cenova Konferansı 259
CENTO 282
Cezayir 73, 74, 75, 94, 265, 286, 287, 289, 292, 297, 299, 352, 354, 356, 419, 430, 446, 473, 482, 486
Champ Clark 173
Charles Darwin 11, 185
Çin 20, 21, 22, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 64, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 100, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 126, 127, 128, 129, 139, 140, 141, 142, 147, 156, 162, 169, 170, 175, 191, 198, 215, 217, 233, 234, 235
Cook Adaları 94

D

Dalai Lama 382, 396, 462
Daniel Bernoulli 454
Danimarka 15, 17, 27, 53,

60, 61, 63, 69, 70, 74, 75, 175, 198, 201, 209, 211, 264, 348, 350, 454, 468, 471, 472, 479, 480, 485
David Hume 184, 456
David Livingstone 70, 446
David Lloyd George 211
Dağıstan 122
Delhi 26
Demokrasi 162, 170, 184, 215, 222, 234, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 276, 280, 295, 296, 308, 312, 314, 322, 339, 341, 361, 362, 364, 369, 380, 389, 412, 415, 422, 423, 437, 438, 441, 465
Desiderius Erasmus 77
Dominik Cumhuriyeti 170, 327, 328, 330, 331, 336, 366
Donald Rumsfeld 371
Doğu Timur 418, 431
Dünya Bankası 299, 342, 345, 365, 424, 436, 474, 479
Dünya Ticaret Merkezi 372, 414
Dwight D. Eisenhower 269

E

Edirne 124, 139
Edouard Daladier 466
Eduard Bernstein 462
Edward Halifax 466
Ehud Barak 408
Ekvador 148, 154, 155, 324, 339, 342, 478, 479
Elizabeth 46, 47, 49, 52, 156, 373, 445
Emiliano Chamorro 331
Emiliano Zapata 327
Emperyalizm 71, 171, 203, 250, 292
Endonezya 36, 87, 88, 126, 127, 128, 238, 242, 243, 267, 376, 377, 382, 383, 388, 389, 396, 416, 418, 419, 431, 440, 481, 482, 485
Engelbert Dollfuss 261
Engizisyon 177, 447
Erich Maria Remarque 214
Ermenistan 137, 312, 430, 474
Ernesto Samper 345
Estonya 215, 223, 321, 465, 468, 479, 480
Etiyopya 47, 66, 70, 73, 75, 121, 258, 261, 288, 296, 301, 302, 421, 431, 440, 473

F

Fas 21, 22, 26, 65, 71, 74, 75, 76, 95, 206, 288, 289, 290, 291, 352, 362, 430, 446, 464, 486, 496
Feminizm 460
Feodalizm 17, 114, 154, 222, 311, 324
Ferdinand Macellan 17
Ferdinand Marcos 390
Şah İsmail 25

Şam 250, 255, 403
Fidel Castro 283
Fidel Ramos 390
Şili 148, 153, 155, 287, 324, 328, 329, 330, 332, 334, 337, 338, 339, 341, 343, 344, 346, 476, 478, 479, 485
Fiji 94, 483
Filipinler 17, 32, 35, 37, 105, 113, 117, 126, 127, 159, 169, 239, 267, 270, 374, 383, 387, 388, 389, 390, 471, 481, 485
Filistin 216, 219, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 368, 403, 405, 406, 408, 409, 410, 414, 430, 440, 464, 482, 483, 485, 486
Filistin Kurtuluş Örgütü 405
Finlandiya 60, 135, 137, 221, 223, 232, 262, 264, 266, 274, 275, 276, 348, 363, 459, 460, 465, 468, 485
Florida 10, 90, 157, 159, 162, 163
Francis Bacon 178
Francis Drake 47
Francis I. 42
Fransa 40, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 79, 81, 83, 87, 88, 89, 94, 99, 110, 111, 112, 113, 124, 125, 127, 128, 129, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 144, 150, 151, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 174, 177, 180, 187, 192, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 216, 218, 219, 225, 227, 236, 243, 245, 250, 251, 255, 257, 258, 259, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 273, 274, 276, 279, 280, 284, 288, 289, 320, 329, 333, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 363, 373, 383, 396, 405, 411, 422, 427
Fransız Devrimi 136
Friedrich von Gentz 159, 452

G

Galileo Galilei 77, 175
Galler 359
Gambiya 73, 296
Gana 104, 291, 296, 299, 301, 446
Gandhi, Mohandas Karamchand 14
Gelibolu 20, 92, 243
George Bush 369
George Canning 62
George Custer 165
George Marshall 471
George Washington 160
Georgi Malenkov 305
Gine 66, 69, 74, 76, 86, 92, 94, 267, 270, 286, 288,

289, 296, 325, 362, 388, 423, 473, 485
Giovanni da Verrazzano 156
Gloria Macapagal Arroyo 390
Goa 17, 87, 376, 377
Gottlieb Daimler 455
Granada 22, 152
Guadeloupe 158, 159
Guantanamo Körfezi 325
Guiseppe Garibaldi 62
Güney Afrika 14, 31, 66, 72, 73, 81, 88, 100, 162, 239, 240, 252, 285, 291, 292, 293, 294, 296, 299, 301, 325, 357, 363, 371, 440, 453, 472
Güney Amerika 60, 101, 105, 159, 170, 331, 332, 333, 343, 344, 346, 347, 449, 477, 478
Güney Vietnam 367, 384, 387, 393
Gürcistan 122, 224, 430, 474
Guyana 479

H

Habsburg 43, 46, 54, 56, 218, 451, 495, 498
Haiti 152, 159, 170, 327, 328, 330, 331, 336, 339
Hamas 405
Hamburg 265
Harry Truman 271
Havai 169, 267
Havana 90, 159, 331, 333
Hayfa 247, 248, 252
Hazar Denizi 122, 133
Helsinki 287, 367, 439
Hendrik Antoon Lorentz 454
Henry Cort 190
Henry Ford 191
Henry George 424, 425
Henry Hudson 157
Henry Maudslay 190
Heraclitus 13
Herbert Hoover 211
Hicaz 255
Hidrojen Bombası 279, 355, 357, 394
Hindistan 14, 17, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 47, 50, 52, 53, 54, 66, 68, 81, 83, 84, 87, 88, 100, 105, 106, 108, 109, 113, 116, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 142, 158, 175, 203, 217, 234, 239, 240, 241, 270, 282, 284, 286, 288, 305, 357, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 397, 416, 423, 431, 435, 438, 440, 452, 462, 463, 471, 481, 483, 485
Hinduizm 80, 121, 126, 429
Hint Okyanusu 17, 30, 65, 66, 69, 88, 127, 448
Hizbullah 405
Ho Chi Minh 242, 386, 463, 464
Hollanda 12, 14, 17, 25, 27, 36, 38, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 60, 66, 69,

70, 72, 77, 81, 83, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 96, 105, 118, 127, 128, 135, 150, 151, 156, 157, 161, 177, 178, 198, 237, 238, 242, 243, 264, 265, 267, 270, 288, 325, 333, 348, 350, 352, 377, 388, 416, 446, 447, 448, 463, 468, 471, 479, 480, 485, 487
Holocaust 452, 469, 499, 500, 506
Honduras 327, 476, 477, 478
Hong Kong 121, 267, 302, 377, 450, 464
Hudson Nehri 157
Hugo Grotius 12, 52
Hüsnü Mübarek 297
Hutu 273, 301
Hıristiyanlık 14, 29, 34, 37, 40, 44, 66, 70, 77, 79, 80, 119, 183, 197, 227, 322, 429, 443
Hırvatistan 315, 317, 318, 319, 322, 431, 460

I
IMF 298, 299, 310, 311, 342, 345, 357, 362, 365, 436, 479
Immanuel Kant 183
Isaac Newton 180, 454

İ
İkinci Dünya Savaşı 13, 32, 198, 212, 218, 232, 235, 245, 248, 249, 254, 256, 257, 263, 272, 274, 285, 288, 316, 317, 318, 332, 339, 348, 354, 363, 372, 375, 381, 382, 393, 396, 399, 409, 411, 413, 414, 416, 420, 440, 460, 466, 468
İngiliz İmparatorluğu 64, 92, 128, 173, 201, 236, 375, 458
İngiltere 19, 40, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 68, 81, 105, 121, 123, 127, 128, 129, 139, 142, 150, 151, 156, 157, 160, 177, 187, 188, 190, 224, 227, 236, 240, 268, 284, 289, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 458, 472
İpek Yolu 32
İran 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 32, 47, 83, 116, 121, 122, 123, 124, 133, 137, 142, 234, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 286, 294, 365, 368, 395, 410, 411, 412, 415, 416, 419, 430, 431, 440, 443, 452, 471, 482, 486
İran-Irak Savaşı 411
İrlanda 89, 99, 215, 348, 350, 359, 363, 409, 430, 460, 466, 479, 485
İsfahan 25, 26
İskandinavya 99
İslam 18, 20, 21, 22, 25, 26,

27, 65, 66, 77, 98, 125, 126, 140, 216, 219, 244, 247, 249, 255, 289, 297, 356, 390, 403, 408, 412, 414, 418, 419, 420, 427, 429, 437, 443, 446, 486
İspanya 17, 21, 22, 37, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 61, 62, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 90, 91, 127, 136, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 162, 176, 198, 281, 288, 291, 348, 350, 352, 361, 362, 363, 430, 444, 446, 447, 448, 451, 460, 465, 466, 471, 480, 485
İsrail 216, 252, 271, 276, 282, 284, 285, 289, 355, 357, 365, 367, 369, 370, 371, 377, 396, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 415, 427, 430, 435, 482, 483
İstanbul 20, 22, 131, 139, 209, 243, 244
İsveç 53, 58, 60, 69, 93, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 157, 198, 204, 348, 363, 364, 466, 479, 485
İsviçre 15, 40, 93, 162, 198, 220, 264, 348, 350, 364, 460, 466, 485
İtalya 19, 22, 48, 49, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 74, 75, 81, 137, 139, 177, 180, 198, 209, 211, 215, 217, 218, 238, 239, 245, 250, 257, 258, 259, 261, 262, 265, 267, 269, 275, 276, 279, 280, 288, 316, 320, 350, 352, 359, 360, 361, 363, 447, 453, 456, 458, 460, 463, 464, 465, 467, 468, 469, 471, 479, 480, 485, 486

J

Jacques Cartier 156
Jamaika 151, 337, 479
James Brindley 190
James Chadwick 454
James Cook 89, 105
James Hargreaves 189
James Watt 190
James Wolfe 88, 158
Japonya 28, 36, 37, 38, 60, 64, 92, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 140, 141, 143, 146, 162, 170, 198, 200, 211, 215, 217, 218, 220, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 256, 261, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 281, 284, 285, 287, 330, 341, 356, 365, 375, 378, 379, 387, 389, 391, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 417, 421, 428, 444, 453, 456, 458, 462, 463, 468, 469, 471, 478, 483, 485, 486

Jawaharlal Nehru 481, 502
Jiang Zemin 393
Jimmy Carter 337, 367
Johann Schall von Bell 32
Johann Wolfgang von Goethe 85
Johannes Gutenberg 117, 453
Johannes Kepler 175
John Byron 445
John Cabot 156, 445
John Calvin 42, 445, 491
John Donne 9, 83
John F. Kennedy 283
John Foster Dulles 365
John Hay 170
John Kay 189
John Locke 161, 182
John Major 358
John Maynard Keynes 228
John Paul 14, 427, 462
John Wycliffe 41
Jomo Kenyatta 288, 291
Jorge Sampaio 363
Joseph John Thomson 454
Josiah Strong 170, 171
Juan Carlos 281, 361

K

Kabil 413
Kafkaslar 418
Kahire 469, 485
Kalküta 121, 127, 379
Kamboçya 105, 126, 129, 242, 286, 367, 383, 385, 386, 387, 396, 481, 486
Kamerun 71, 291, 472
Kanada 100, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 166, 171, 172, 173, 174, 285, 341, 343, 346, 363, 372, 373, 374, 430, 471, 478, 480, 485, 486
Kapitalizm 107, 225, 226, 227, 228, 274, 324, 387, 424, 431, 462
Karaçi 380
Karadeniz 124, 136, 137, 138, 402
Katalonya 361
Katar 84, 416, 482, 486
Kazakistan 305, 419, 430, 474
Kazan 17, 25, 37, 46, 52, 53, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 72, 77, 79, 80, 82, 89, 111, 115, 116, 120, 127, 133, 135, 141, 152, 154, 161, 162, 167, 168, 169, 172, 182, 185, 196, 207, 215, 217, 219, 222, 232, 239, 247, 250, 251, 255, 258, 260, 261, 264, 265, 268, 269, 273, 287, 288, 289, 291, 301, 308, 311, 316, 326, 330, 339, 342, 345, 358, 375, 376, 378, 389, 395, 405, 410, 419, 423, 427, 430, 431, 433, 434, 435, 447, 465, 467, 481, 484, 485
Keşmir 431
Kenya 74, 287, 288, 291, 301, 372

Kerbela 443
Kiev 130, 132, 224
Kim il-Sung 401
Kitle imha silahları 187, 395, 433, 439
Kolombiya 104, 148, 154, 155, 159, 170, 325, 327, 328, 334, 336, 339, 343, 345, 346, 347, 475, 476, 478, 479
Komünist Parti 141, 234, 260, 282, 304, 305, 307, 308, 314, 316, 317, 333, 394, 401, 410, 411, 463, 475
Komünizm 220, 222, 224, 228, 230, 258, 259, 274, 287, 304, 311, 314, 317, 322, 332, 333, 362, 422, 427
Kongo 66, 70, 71, 73, 76, 286, 288, 291, 297, 302, 363, 431, 440, 446, 473, 474
Kore 14, 31, 35, 109, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 140, 143, 166, 215, 277, 280, 281, 282, 286, 302, 304, 305, 357, 365, 370, 372, 391, 393, 396, 397, 400, 401, 402, 417, 420, 435, 438, 440, 482, 484, 485, 494, 502
Kore Savaşı 281, 357, 365, 370, 391, 400, 440, 484
Körfez Savaşı 284, 358, 370, 403, 404, 409, 410, 411, 427, 435, 440
Kosova 314, 316, 317, 319, 320, 361, 370, 371, 408, 430, 431, 440, 475, 485
Kosta Rika 324
Kral Fahd 415
Küba 14, 110, 152, 153, 159, 170, 279, 283, 284, 285, 287, 291, 305, 324, 325, 328, 329, 330, 331, 335, 336, 337, 339, 357, 365, 366, 372, 476, 477
Küba Füze Krizi 283, 305, 336, 357
Kudüs 164, 176, 252, 408, 409, 428
Kuran 137, 139, 399
Kürdistan 24, 25
Kürtler 352, 403, 407, 430, 431, 485
Kuveyt 104, 369, 396, 409, 411, 416, 419, 482, 486
Kuzey Afrika 65, 70, 75, 266, 269, 297, 352, 354, 360, 419, 446
Kyoto Protokolü 371
Kıbrıs 139, 363, 402, 431, 440, 479, 480
Kızıl Deniz 65, 75, 83

L

Lahey 13, 320, 440, 469
Lahey Adalet Divanı 320
Latin Amerika 61, 68, 100, 152, 153, 154, 155, 170, 190, 194, 215, 230, 263, 324, 325, 326, 327, 328,

329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 368, 376, 420, 422, 427, 437, 476, 477, 478, 483, 484
Leningrad 268, 269
Leonardo da Vinci 77
Leopold von Ranke 11, 16
Liberalizm 55, 244, 258
Liberya 70, 76, 104, 297, 301, 302, 421, 473
Libya 14, 71, 73, 75, 267, 287, 288, 289, 302, 369, 430, 482, 486, 487
Lihtenştayn 348
Likud Partisi 408
Lin Piao 392
Litvanya 130, 132, 136, 211, 215, 223, 262, 308, 465, 468, 474, 479, 480
Lizbon 83, 153
Londra 52, 103, 138, 162, 167, 181, 189, 209, 217, 225, 236, 237, 240, 255, 259, 265, 350, 359, 442, 447, 457, 466, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508
Los Angeles 151
Louis Brandeis 460
Luanda 66
Luba 66
Lübnan 216, 250, 251, 253, 368, 404, 405, 406, 414, 415, 430, 482, 486
Lucca 49, 127, 388
Ludwig Erhard 352
Lüksemburg 199, 333, 348, 471, 479, 480, 485

M

Macaristan 22, 23, 61, 64, 99, 196, 197, 198, 200, 203, 209, 213, 215, 262, 270, 274, 275, 276, 278, 282, 313, 314, 316, 321, 430, 440, 453, 458, 459, 465, 468, 471, 479, 480, 485
Madagaskar 73, 74
Makedonya 125, 315, 317, 318, 319, 320, 363, 370, 455, 475
Malezya 377, 383, 388, 396, 481, 483, 485
Malta 93, 446, 479, 480
Mançurya 31, 109, 112, 115, 116, 117, 119, 140, 141, 166, 169, 235, 237, 239, 271, 277, 325, 391, 393
Marco Polo 29, 176, 444
Margaret Thatcher 356, 358
Marie Antoinette 56
Marksizm 222, 228, 229, 230, 304, 422, 462
Martin Frobisher 156
Martin Luther 445
Mary Stuart 44, 47
Maryland 157
Materyalizm 194, 231

Matteo Ricci 32
Mauritius 93, 446
Max Weber 229, 447, 462, 502
Maximilien Robespierre 56
Medici 331
Medine 20, 414, 443
Mekke 20, 209, 250, 251, 414, 416, 428, 443, 460
Meksika Savaşı 166
Mexico City 149, 231
Mezar-ı Şerif 413
Michael Faraday 184, 454
Michelangelo 77, 86
Mikhail Romanov 133
Ming Hanedanlığı 31
Montesquieu 183
Montezuma 150
Montreal 156
Montserrat 479
Moors 46
Moskova 59, 131, 132, 133, 135, 221, 223, 224, 231, 232, 234, 238, 248, 267, 268, 269, 278, 279, 308, 310, 394, 413, 422, 428, 438, 457
Mozambik 73, 76, 287, 291, 292, 296, 302, 362
Muhammed Ali 123, 241, 375
Muhammed Musaddık 411
Muhammed Suharto 388
Muhammed İkbal 380
Mukden 116
Müslüman 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 39, 46, 65, 66, 68, 83, 85, 105, 126, 127, 133, 239, 240, 251, 253, 255, 297, 311, 318, 322, 360, 375, 376, 379, 380, 381, 388, 389, 390, 404, 405, 413, 419, 427, 430, 442, 443, 446, 448, 463, 485
Mussolini 257, 258, 263, 266, 267, 269, 270, 422, 464, 465, 467, 505
Mustafa Kemal Atatürk 219, 402
Musul 245, 251
Myanmar 382, 387, 481
Mısır 32, 73, 74, 101, 104, 124, 152, 168, 202, 215, 216, 255, 269, 286, 289, 297, 352, 354, 357, 363, 368, 377, 396, 403, 404, 409, 414, 415, 419, 430, 435, 444, 449, 460, 485, 486

N

Nadir Şah 26, 249
NAFTA 343, 344
Nagasaki 271
Namibya 287, 292, 297, 363
Napolyon 57, 58, 59, 60, 61, 62, 88, 93, 103, 122, 136, 137, 152, 153, 168, 200, 246, 265, 289, 445, 459
NATO 280, 306, 310, 314, 315, 316, 318, 319, 320,

321, 331, 338, 349, 351, 352, 354, 355, 359, 360, 361, 362, 363, 368, 369, 370, 371, 390, 396, 402, 430, 434, 475, 480, 492
Nazi 252, 259, 260, 261, 262, 268, 276, 354, 359, 459, 464, 465, 466, 502
Necmettin Erbakan 403
Nejd 255, 256
Nelson Mandela 295, 472
Nepal 32, 35, 377, 381
New England 157
New Jersey 157
New Mexico 164, 165, 476
New York 53, 193, 221, 372, 414, 442, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 472, 474, 475, 477, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505
Newfounland 156
Nice 62
Nikaragua 170, 287, 327, 328, 330, 331, 337, 339, 368, 476, 477, 478, 487
Nobel Ödülü 186
Norman Angell 206
Norveç 60, 93, 162, 198, 264, 272, 348, 363, 364, 460, 468, 471, 479, 480, 485
Novgorod 130, 132
Nükleer silahlar 14, 365, 368, 398, 401, 417, 433

O,Ö

Odessa 136
OECD 352, 358, 360, 361, 362, 484
Okinawa 115, 271, 272, 281, 436, 471
Oregon 147, 163, 165, 172
Orta Amerika 152, 154, 238, 326, 328, 329, 336, 337, 339, 342, 478, 479
Ortadoğu 29, 209, 239, 251, 255, 256, 267, 271, 285, 286, 370, 403, 404, 405, 409, 412, 414, 415, 419, 422, 427, 430, 437, 438, 440, 485
Ortak Pazar 348, 355, 360, 362, 435, 479
Osaka 113
Oslo 406, 408
Osmanlı İmparatorluğu 18, 20, 25, 39, 58, 95, 124, 125, 138, 197, 198, 219, 243, 249, 255, 318, 449, 455, 458, 464
Otto Hahn 454
Otto von Bismark 63, 139
Otuz Yıl Savaşları 54, 79
Oyo 69
Özbekistan 142, 419, 430, 474

P
Pakistan 284, 357, 375, 376, 378, 380, 381, 387, 414, 419, 463, 471, 486, 489
Panama 147, 153, 170, 287, 325, 327, 328, 333, 336, 337, 368, 369, 475, 476, 477
Papua 94, 389, 431, 485
Paris 50, 59, 60, 138, 158, 181, 205, 207, 209, 210, 216, 246, 262, 265, 270, 328, 330, 350, 434, 459, 500
Partice Lumumba 288, 302
Pasifik Okyanusu 47, 223
Paul von Hindenburg 260
Pazar ekonomisi 183, 224, 307, 314, 316, 379, 462
Pearl Harbor 169, 236, 238, 239, 263, 268, 466, 467, 506
Pedro 66, 148, 151, 153
Pedro Cabral 151
Pekin 31, 32, 110, 112, 140, 176, 234, 386, 391, 394, 395, 397, 398, 435, 438, 444
Pensilvanya 157
Pers 11, 176, 181, 246, 247, 248, 442, 448, 450, 453, 460, 490, 497, 502
Pervez Müşerref 381
Petrol 14, 102, 104, 123, 168, 187, 238, 248, 251, 252, 256, 266, 269, 285, 289, 292, 294, 299, 312, 329, 332, 333, 339, 341, 342, 343, 355, 359, 360, 367, 395, 406, 410, 411, 412, 414, 415, 427, 477, 482
Petrol Ambargo 14, 285, 355, 360, 367, 406, 415, 427
Philadelphia 160, 161
Piedmont 49, 61, 62, 93
Pierre Laval 466
Piet Hein 15
Pol Pot 385, 386
Polonya 14, 22, 23, 45, 60, 61, 71, 84, 93, 99, 130, 132, 133, 136, 175, 182, 210, 211, 215, 223, 224, 257, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 272, 273, 274, 275, 278, 282, 304, 313, 314, 316, 321, 322, 353, 409, 430, 431, 459, 465, 468, 469, 470, 471, 479, 480, 485
Portekiz 16, 17, 25, 27, 32, 35, 36, 40, 47, 52, 53, 57, 58, 66, 73, 74, 76, 80, 82, 83, 87, 88, 91, 94, 95, 99, 127, 128, 147, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 198, 280, 291, 348, 350, 361, 362, 363, 376, 377, 388, 442, 446, 448, 453, 458, 463, 466, 471, 480, 485
Portsmouth 116, 141
Protagoras 453

Prusya 45, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 88, 90, 93, 99, 114, 124, 135, 136, 137, 202, 205, 206, 262, 275, 304, 430, 451, 456, 457, 470, 487
Pskov 132
Pu Yi 112

Q

Quebec 88, 156, 158, 160, 172, 346, 373, 374

R

Ramsey MacDonald 466
Rasputin 461
Reformasyon 77, 79, 80, 144
Rene Descartes 448
Richard Arkwright 189
Richard Burton 446
Richard Trevithick 190, 191
Rio de la Plata 148, 152, 155
Rio de Oro 76
Robert Boyle 181
Robert Clive 88
Roma 12, 14, 17, 20, 21, 39, 40, 42, 43, 44, 54, 60, 62, 82, 133, 137, 144, 145, 214, 218, 220, 223, 230, 258, 259, 261, 262, 269, 348, 428, 435, 439, 443, 445, 448, 454, 464, 487
Roma Katolik Kilisesi 44, 454
Romanov Hanedanlığı 133, 220
Romanya 139, 197, 198, 215, 245, 270, 274, 275, 276, 278, 286, 305, 313, 316, 322, 430, 455, 458, 465, 468, 471, 479, 480
Ronald Reagan 287, 337, 368
Rönesans 39, 77, 79, 80, 84, 86, 144, 175, 182, 195, 214, 421, 437, 447
Rudolf Clausius 454
Rudolf Diesel 455
Rupert Brooke 212, 457, 459
Rus Devrimi 76, 116, 141, 230, 234
Rusya 22, 23, 35, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 72, 92, 108, 109, 110, 112, 115, 116, 119, 122, 123, 124, 125, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 165, 166, 167, 170, 173, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 229, 230, 231, 232, 235, 239, 243, 245, 246, 247, 248, 255, 256, 257, 258, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 273, 274

S

Saadabad Paktı 247
Saddam Hüseyin 411, 430

SALT 52, 76, 103, 165, 306, 367, 368, 437
Salvador Allende 337
Samuel Crompton 189
Samuel Hoare 466
San Diego 151, 238, 504, 506
San Francisco 140, 151, 495
Santa Anna 155
Saraybosna 196
SEATO 282, 387, 390, 417
Semerkant 142
Senegal 65, 74, 288, 296, 473
Serbest ticaret 170, 191, 342, 343, 344, 346, 348, 351, 370, 372, 373, 435, 479
Sicilya 49, 58, 62, 93, 269
Sierra Leone 73, 291, 296, 301, 431, 441, 473
Sigismund 40
Slavlar 130
Slovenya 315, 317, 318, 319, 460, 479, 480
Somali 71, 73, 74, 75, 286, 291, 296, 297, 301, 302, 369, 441, 473, 486
Song Hanedanlığı 29
Sosyalizm 106, 107, 229, 259, 289, 324
Sovyetler Birliği 232, 238, 246, 266, 267, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 286, 287, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 312, 335, 336, 353, 355, 356, 366, 367, 368, 378, 391, 394, 404, 410, 422, 426, 428, 430, 462, 465, 471, 475, 480
Soğuk Savaş 279, 280, 283, 286, 291, 308, 335, 352, 363, 376, 426, 474
Sri Lanka 104, 363, 376, 377, 382, 430, 431
Stalin 130, 221, 222, 223, 224, 231, 232, 257, 262, 273, 274, 276, 277, 278, 282, 304, 305, 306, 317, 391, 394, 451, 457, 461, 465, 470, 490, 493, 495, 498, 501, 503, 506
Stalingrad 269
Stanley Baldwin 466
Sudan 65, 69, 73, 74, 287, 297, 299, 301, 415, 419, 430, 473, 485, 486
Sun Yat-sen 112, 233, 234, 450, 462, 504
Surinam 53, 104, 338, 479
Suriye 215, 216, 219, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 403, 404, 405, 406, 409, 410, 414, 415, 427, 430, 431, 435, 444, 482, 486
Suudi Arabistan 104, 255, 369, 372, 377, 381, 409, 410, 414, 415, 416, 482, 486
Süveyş Kanalı 73, 103, 269, 289
Sırbistan 125, 139, 144, 196, 197, 198, 203, 207,

208, 218, 310, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 370, 430, 451, 455, 458, 475

T

Tacikistan 430, 474
Tahran 269, 273, 277, 412
Taliban 413, 414, 419, 503
Tarsus Çiller 403
Tanzanya 290, 296, 298, 372, 440
Taoizm 29, 80, 85, 429, 448
Tass Haber Ajansı 232
Tatarlar 130, 131
Tayland 126, 128, 129, 238, 242, 386, 387, 388, 396, 471, 481, 483, 485
Tayvan 111, 143, 282, 302, 365, 391, 394, 396, 397, 398, 417, 438, 482, 485
Tebriz 25
Teksas 151, 155, 164, 166, 366, 476
Telefon 103, 192
Televizyon 103, 192
Telgraf 103
Terörizm 360, 405, 433
Theodor Herzl 252
Thomas Hobbes 12
Thomas Malthus 184
Thomas Mann 212
Thomas More 226
Tibet 32, 35, 111, 126, 233, 376, 377, 382, 393, 431, 462
Timbuktu 69
Timisoara 316
Timor 87, 127, 128, 377, 389, 430, 431, 441, 492
Timuçin 28
Timur 418, 431, 444
Tito 279, 317, 467, 475
Tobago 93, 446, 479
Todor Zhivkov 314
Togo 71, 301, 472
Tokyo 237, 272, 399, 435, 469, 501, 502
Tony Blair 358, 359
Toronto 160, 472, 480, 491, 494
Trafalgar 59, 88, 200
Transilvanya 430
Trinidad ve Tobago 479
Tripoli 75, 76, 252, 446
Truman Doktrini 402
Tuna Nehri 26, 137, 138
Tunus 64, 73, 75, 288, 352, 446, 486
Türk Boğazları 402
Türkistan 141, 142, 393
Türkiye 23, 61, 99, 109, 116, 124, 125, 136, 138, 139, 197, 202, 209, 215, 219, 234, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 255, 274, 279, 283, 350, 353, 365, 366, 377, 402, 403, 419, 430, 431, 438, 442, 459, 466, 471, 479, 480, 485, 486
Türkmenistan 430, 474
Tutsi 273, 301

Tütün 32, 69, 101, 151, 156, 339
Tycho Brahe 175
Tzu Hsi 111

U
Uganda 73, 75, 287, 291, 296, 297, 472, 473
Ukrayna 135, 221, 223, 224, 231, 268, 269, 310, 312, 321, 430, 459, 474
Urallar 133, 223, 310
Uranyum 294, 417, 473
Ürdün 251, 255, 256, 403, 404, 406, 409, 410, 414, 427, 482, 483, 486
Uruguay 154, 155, 324, 329, 331, 334, 338, 339, 341, 344, 476, 478, 479

V
Vaclav Havel 314
Vancouver 172, 173, 374
Varşova 224, 270, 275, 280, 282, 306, 308, 321, 352, 434
Varşova Paktı 275, 282, 306, 308, 321, 352, 434
Vasco da Gama 17, 66, 83, 106, 127
Vatikan 58, 60, 183, 227, 362
Vera Cruz 48, 327
Vietkong 384
Vietnam Savaşı 284, 285, 367, 484
Vikingler 130
Viyana 22, 39, 60, 61, 62, 85, 137, 202, 217, 366
Volga Nehri 223
Voltaire 10, 33, 182

W
Warren G. Harding 327
Washington 160, 161, 173, 208, 235, 279, 328, 330, 333, 335, 343, 345, 347, 368, 395, 406, 410, 422, 467, 469, 474, 480, 482, 490, 496, 505, 508
Wellington 59, 208
Werner Heisenberg 186
Wilhelm Friedrich 54
Wilhelm I. 54, 63
Wilhelm II. 144, 210
Willi Brandt 353, 425
William Clark 164
William Faulkner 15
William Harvey 179
William Robert Wellesley Peel 254
William Shakespeare 77
Wladyslaw Gomulka 304

Y
Yahudiler 252, 253, 254, 260, 262, 271, 409, 427
Yahya Han 380
Yalu Nehri 31
Yaser Arafat 406, 483
Yedi Yıl Savaşları 46, 49, 55, 136
Yemen 255, 256, 377, 407, 410, 414, 415, 486

Yeni Dünya 32, 45, 48, 68, 69, 85, 101, 148, 150, 151, 152, 153, 159, 168, 194, 195, 448, 449, 452
Yeni Zelanda 89, 92, 100, 209, 236, 267, 416, 417, 418, 460, 471, 483
Yuan Hanedanlığı 29
Yugoslavya 245, 266, 267, 274, 275, 279, 286, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 350, 352, 353, 371, 460, 465, 466, 467, 468, 470
Yuri Andropov 307
Yıldız savaşlan 371

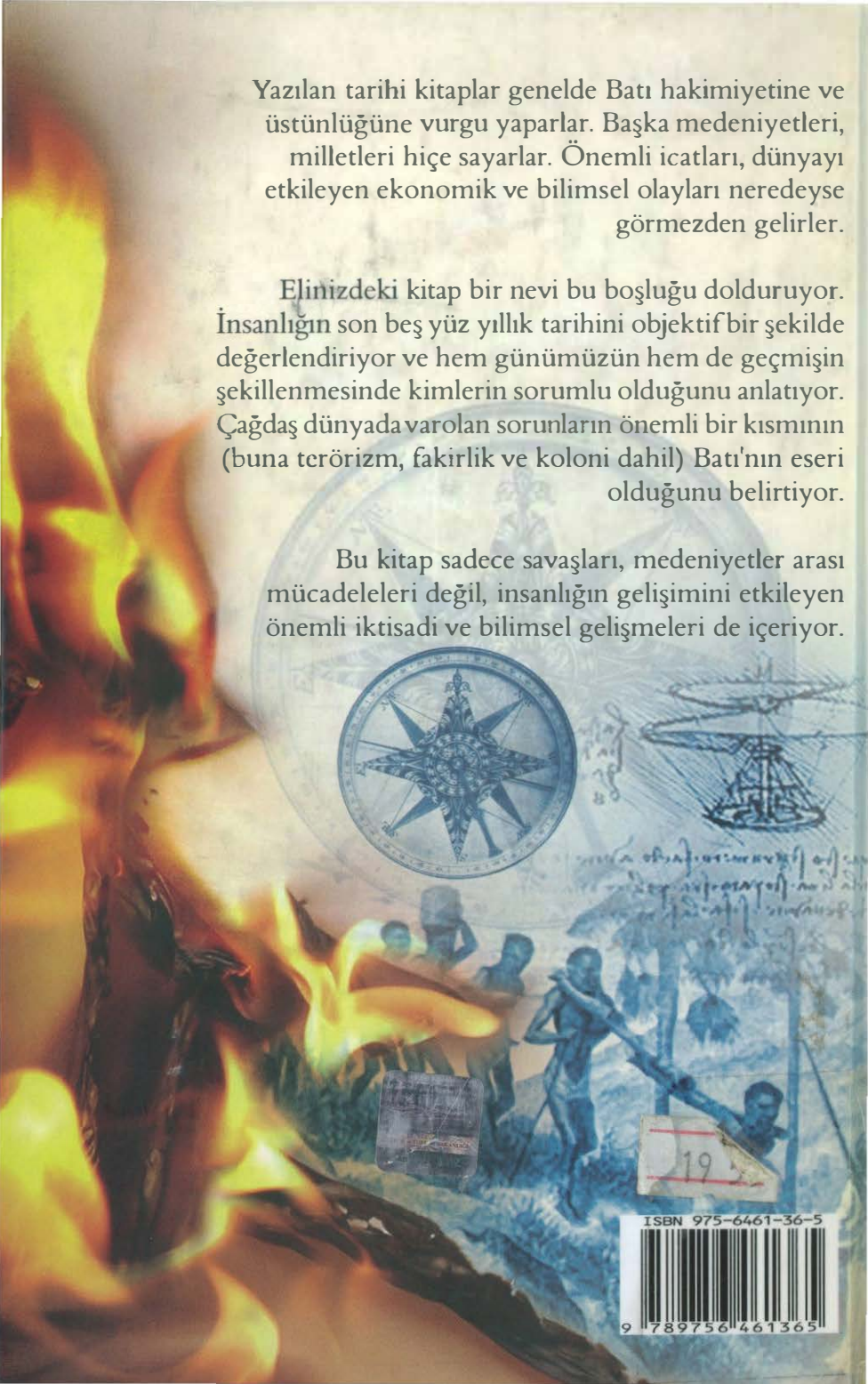
Z

Zahir 249, 413
Zaire 287, 288, 291, 292, 296, 297, 299, 302, 473, 474
Zhang Chungqiao 481
Ziya 17, 28, 29, 32, 34, 52, 55, 64, 78, 92, 98, 113, 154, 165, 178, 189, 190, 191, 201, 203, 207, 227, 228, 229, 230, 233, 241, 246, 247, 258, 268, 282, 286, 289, 296, 303, 305, 312, 314, 331, 333, 334, 335, 347, 353, 366, 367, 373, 378, 379, 380, 385, 394, 396, 401, 408, 418, 419, 427, 437, 438, 448, 449, 455, 463, 467
Zulu Savaşı 73

Yazılan tarihi kitaplar genelde Batı hakimiyetine ve üstünlüğüne vurgu yaparlar. Başka medeniyetleri, milletleri hiçe sayarlar. Önemli icatları, dünyayı etkileyen ekonomik ve bilimsel olayları neredeyse görmezden gelirler.

Elinizdeki kitap bir nevi bu boşluğu dolduruyor. İnsanlığın son beş yüz yıllık tarihini objektif bir şekilde değerlendiriyor ve hem günümüzün hem de geçmişin şekillenmesinde kimlerin sorumlu olduğunu anlatıyor. Çağdaş dünyada varolan sorunların önemli bir kısmının (buna terörizm, fakirlik ve koloni dahil) Batı'nın eseri olduğunu belirtiyor.

Bu kitap sadece savaşları, medeniyetler arası mücadeleleri değil, insanlığın gelişimini etkileyen önemli iktisadi ve bilimsel gelişmeleri de içeriyor.

ISBN 975-6461-36-5
9 789756 461365